Derecske Memorial Book

Sefer zikaron li-Yehude Derets'ḳeh u-geliloteha

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

AUTHOR	Moskovits, Árje.
TITLE	Sefer zikaron li-Yehude Derets'ḳeh u-geliloteha / Aryeh Moshḳovits.
IMPRINT	880-02 Tel-Aviv : Irgun yots'e Derets'ḳeh be-Yiśra'el, 1984.
DESCRIPT	186, 185 p., [93] p. of plates : ill. (some col.), ports., facsims. ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Hungary -- Derecske -- History.
	Derecske (Hungary) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Hungary -- Derecske.
ADD'L TITLE	Derecske es videke Zsidosaga

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

אריה מושקוביץ / ספר זיכרון ליהודי דרצ׳קה וגלילותיה

בהוצאת ארגון יוצאי דרצ׳קה בישראל
בשנת הארבעים להשמדת יהדות הונגריה
בעיר תל־אביב בשנת תשד״ם – 1984

אריה מושקוביץ

ספר זיכרון ליהודי דרצ'קה וגלילותיה

ואלו יעמדו על הברכה: הרב שמחה בונם דוד סופר שליט"א ירושלים על אוצרו הטוב.

ר' אברהם אנגל ב"ב מחבר "זכרונות דונאסרדאהיל" שעזר בנסיונו הרב.

הרב אברהם דוד מאנדלבויים ב"ב העורך.

המגיהים: גב' פרומה אנהיזיגר ת"א.

בתי, נעמי מושקוביץ ת"א.

הכותבים: ר' שמואל שטרן, ירושלים, על סבו ר' אלי' א"ש ז"ל ועל משפחתו.

ר' יהודה הלוי, קרית "ישמח משה", על סבו, ר' שמואל לוי ז"ל.

נוה מרדכי, ב"ב, על אבי־סבו ר' ישעיהו מאנהיים ז"ל.

אשר גרוס, אשקלון, על הוריו.

שאני כ"ץ, חולון, זכרונות על דרצ'קה.

טיבי אילוביץ, אשקלון, זכרונות על שמעון מושקוביץ ז"ל.

משה יסינגר, זכרון יעקב, על זכרו של שמעון מושקוביץ ז"ל.

איתמר יעוז קסט המשורר, על תרגום השיר "נוסטלגיה".

וכל אחד ואחד משארית הפליטה שתרם ונידב, אחד המרבה ואחד הממעט, תהי ברכתו שלימה מאת ה'.

ברכת ה' עליהם ועל זרעם עד עולם.

מלאכת מחשבת של התרגומים מעשה ידיו להתפאר של המנוח ד"ר יצחק י. ברג ז"ל ובחלקו – של מר ישעי' סקלי, חיפה.

סדר והדפסה: ידע סלע בע"מ, ת"א
לוחות: מעברים בע"מ, ת"א

Yeda-Szela nyomda, Telaviv, Balfour u.6.
Tel: 03-200915

תכון תפילתי קטורת לפניך...

אדני שפתי תפתח. שולחתי במלאכות סגל חבורה, שרידי קהילת קודש דרצ׳קה, את זכר טהוריך וקדושיך לזכור ולהזכיר, יהיו לרצון אמרי פי.

כי האדם עץ השדה, שתיל רך מהתהום יונק, ומלמעלה, מהטל מתחזק ומתחסן, ואת יונקותיו למרחק ישלח, יציץ ויפרח, בצילו ינוח העיף ועובר אורח ימצא בו מנוחה.

ברבות השנים כבוד יעטרהו, בשרשיו את רגבי הארץ ילפת, ובדורי דורות יחדש נעוריו. אך אם יד זדון תגדע את העץ ותעקור את שרשיו ואל על יהפוך, ״התצלח, הלא כגעת בו רוח הקדים תיבש יבש על ערגת צמחה תיבש״.

כשתיל הרך הזה היתה הקהילה הקדושה דרצ׳קה. קומץ בעלי בתים התאגדו והיו לקהל. בחרו להם רב וגדול, שבחכמתו ובתורתו הורה להם את הדרך, דרך התורה והיראה, ללכת בה.

הקהילה צמחה ופרחה ושמה יצא לתהילה. והיתה לאכסניה של תורה ויראת ה׳ אוצרה. צדק וצדקה ילין בה. מנהיג מסר את השרביט למנהיג ויקו לטוב.

ופתאום בא הכורת וגדע את העץ והיה כלא היה מעולם, וגם לא יהיה עוד. רווח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר, אבל דרצ׳קה הקהילה הקדושה לעד נמחקה. הנה עוד רגע קט וגם זכרה נמוג.

על דעת המקום ועל דעת הקהל קיימו וקבלו עליהם השרידים הנשארים לכתוב לזכרון ולעשות יד ושם למקדשי שמים, אשר כזוהר הרקיע מזהירים, למען תהיה זאת מצבת זכרון לצאצאיהם, לשפוך מר ליבם ולהגיד קדיש יתום על קבר אבותם.

לשמור על זכרם כירושה קדושה לנו ולבנינו אחרינו. וללמוד ממעשיהם של קדמונינו שהנחילונו תורת אמת.

עוד זאת, כל יהודי שיזדמן לו הספר יוכל למצוא בו הקבלה לקהילתו ולמנהגיה וגזירה שווה לגורלה.

ככל ערי ישראל כן דרצ׳קה, כמוהן גורלה. לנו ולבנינו אחרינו מיוחדים הם קדושיה, שרשינו וגאותנו הם, זכותם תגן עלינו.

על כן אזרנו עוז, שרידי הקדושים לגשת בחרדת קודש, להגיש להם את מנחת נפשינו, ותיחשב עבודתנו כאמירת קדיש יתום על קבר אבותינו.

יתגדל ויתקדש שמיה רבא...

גלות הגר

הונגריה נמצאת באמצע אירופה, מוקפת בשלושת רבעי חלקים בהרי הקרפטים הגבוהים ושני נהרות גדולים חוצים אותה: הדנובה, נהר שמוצאו בגרמניה ועובר דרך כל מדינת הונגריה ונשפך לים השחור, והנהר טיסה שמוצאו מהרי מרמורוש ונשפך לדנובה בדרום הונגריה.

מאה שנה לפני הספירה היה חבל ארץ זה שייך לאימפריה הרומית בשם פנוניה, אחרי זה נהפך חבל זה לשטח הפקר לכל מיני כובשים, ביניהם גם ל״אימתה של אירופה״ – אטילה מלך ההונים.

המאדיארים, שבט נוודים, לוחמים נועזים, כבשוהו בסוף המאה ה־9, בשנת 896.

מוצאם של המאדיארים היה מהרי אורל באסיה. הם היו שבעה שבטים והתאגדו יחדיו, ועל שם השבט המושל – מאדיאר, קבלו את שמם הכללי. בלחץ נסיבות שונות נסעו מערבה בהנהגתו של מנהיגם ארפד, חדרו דרך מיצר ורצקה וכבשו בסערה את השטח המוכר כיום בשם הונגריה. את הארץ כבשו, ואת עמי הסלווים שמצאו שם שעבדו, ובמשך כשבעים שנה המשיכו בפשיטות השוד וההרג שלהם מערבה, עד שהקיסר הגרמני אוטו הראשון הנחיל להם מפלה מוחצת בשנת 955 במישור לך, ומפלה זו שמה קץ לפשיטותיהם.

התבוסה הגדולה שנחלו, חסמה בפני המאדיארים כל אפשרות של התפשטות, ואילצה אותם להתבסס בהונגריה ולהשתלב במערב הנוצרי ובתרבותו.

ההתגבשות הממלכתית נעשתה בידי גיזה ובנו אחריו ואיק, שאצל הנוצרים קיבל את השם ״אישטוואן״. הוא כפה את רצונו ודעתו על כל השבטים והכריח אותם להתנצר ודיכא את מרידותיהם. הוא השליט את העקרון של שלטון מונרכיסטי נגד המסורת השבטית והניח את היסוד למלכות נוצרית לפי נוסח המערב. כן קבע את סדרי המנהל , חילק את הארץ למחוזות, עליהם הפקיד נציגיו, נאמניו, האישפנים. אחרי מותו קיבל את התואר ״קדוש״ (בדרך כלל כל המיצר לישראל נעשה קדוש). שלוש מאות שנה מלכו בית הארפדים. בשנת 1301 מת המלך האחרון, אנדרה ה־3 ולא השאיר אחריו יורשים.

בתקופה זו כבר ישבו יהודים בהונגריה. הם קיימו את קשר המסחר עם המערב. התישבותם היתה לאורך נתיב מסחרם, בעיקר בערי גבול המערב ולאורך נהר הדנובה. עדות נאמנה לישוב היהודי בהונגריה בתקופה זו מוצאים אנו בספר הפרדס סי׳ י״ז שם נאמר: בשמו של ר׳ יצחק מארץ הגר טעם לקריאת השבת שלפני פסח בשם שבת הגדול. אותו טעם נכתב בספר ״שבולי הלקט״ סי׳ ר״ה בשם ר׳ יצחק יוסקונטו בארץ הגר ששאל לר״ת. פרופ.אורבך בספר ״בעלי

תוספות" דף 226 משער כי ר' יצחק הוא בנו של ר' אברהם הגר שהביאו בשמו (התוס' בקדושין ע"א ע"א בד"ה קשים וכו') באור על מאמר חז"ל שם: "קשים גרים לישראל כספחת", ונקרא הבן יצחק ולא אברהם שזהו השם המיוחד לגרים כיון שאביו נקרא אברהם.

על מעמדם של יהודי הונגריה אנו למדים מתוך עיון בקובץ החוקים הנקרא "בולת הזהב", קובץ, מהקדומים באירופה שהוציא אנדרה השני בשנת 1222, המתיחס גם למעמדם של היהודים – לטוב ולרע.

עוד עדות חותכת לקיומם של היהודים שם באותה תקופה הם ספרי ההלכה של המאה האחת עשרה. מתוכם אנו למדים כי יהודי הונגריה קיימו קשרי מסחר עם אשכנז, וסוחרים הגיעו משם ועברו דרכה.

יודעים אנו גם על חכמי עמנו בהונגריה. בספר "הפרדס" המיוחס לרש"י מוזכר "רבנו יצחק מארץ הגר", "הגר" – הוא כינוי להונגריה. בגמ' בבלי מסכת יומא י"א ע"א: "תנו רבנן בשעריך – אחד שערי בתים ואחד שערי חצרות ואחד שערי מדינות". ומפרש רש"י: "אחד שערי מדינות –יש מדינה מוקפת הרים ויערים בכמה פרסאות, ואין יוצאים ממנה אלא דרך שערים כגון ארץ הגר".

אחרי סיום מלכות הארפדים השתלטו על המדינה יורשים שונים. הבולט ביניהם היה – "לאיוש", שבהשפעת הכנסיה רצה להעביר את היהודים על דתם, וכשלא עלה בידו, גזר על גירושם. מטעמים כלכליים התחרט המלך על כך, אבל לא כל היהודים שעזבו את המדינה רצו לחזור אליה אחרי שהתפזרו בארצות שכנות כמו: ביהמן ופולין.

גם בעלילת דם התנסו יהודי הונגריה, וב־1494 הועלו על המוקד שנים עשר קדושים בעיר טירנא אחרי "חקירה".

אחרי שלטון לאיוש הגיע לשלטון המלך זיגמונד שהיה טרוד בעניני הכנסיה (יוחנן הוס) ובהדיפת הטורקים שאז החלו לחדור למערב, המושל יאנוש הונאדי עמד בשער נגד הטורקים, ובנו אחריו מטיאס שבאגדה העממית ההונגרית זכה בתואר "מטיאס מלך הצדק". איני משוכנע כל כך בצדקת התואר ביחס ליהודים.

בתקופה זו, במאה ה־15, התגוררו בערך 20,000 יהודים בהונגריה. חיי הכלכלה שלהם דמו לפעילות הכלכלית של אחיהם במערב – מסחר בפנים הארץ, סחר עם ארצות חוץ ועסקי כספים ובנקאות.

אחרי מטיאס בא שלטונו של אולסלו ובנו לאיוש. זה האחרון לא נתמך ע"י האצולה כולה במלחמתו נגד הטורקים. בשנת 1526, בקרב נואש לידמוהץ' הושמדו לגמרי הוא וכל חילו, והטורקים התקדמו ללא התנגדות לעירהבירה בודה.

בתקופה זו, בסוף המאה ה־14, התבלטה אישיותו של הרב אייזיק מטירנא שכתב וחיבר ספר הלכות בשם "מנהגים". הספר התקבל והתפשט בשכבות רחבות ונהיה עממי מאוד, ותורגם אף לשפת האידיש.

אחרי שהטורקים כבשו את בודה, התפלגה הונגריה לשלושה אזורי שליטה: החלק האחד – הטורקי, החלק השני – ההבסבורגי, הוא אותו חלק שלא נכבש ע"י הטורקים, והחלק השלישי – טרנסילבניה שהפכה למדינה עצמאית. המקום הנוח

ביותר ליהודים היה במחוז שהיה תחת שלטון הטורקים, ולכן נמשכו לשם הרבה יהודים. גם מארצות הבלקן באו הרבה יהודים בני העדה הספרדית ויסדו שם קהילות. במשך הדורות התבוללו יהודים אלו בתוך היהדות האשכנזית.

באזור השלטון ההבסבורגי היה מעמד היהודים פחות טוב, סכנת הגירוש ריחפה עליהם בהשפעת הכנסיה, ורק בשל התנאים הכלכליים אי אפשר היה לוותר עליהם. לעיסוקי היהודים התווספו – חכירות למיניהם: מכס, מיסים, רשיונות וזכיונות שונים. היקף עיסוקיהם המורחב הגדיל את פרנסתם והגביר השפעתם, אך מאידך עורר נגדם גלי שנאה – גלגל חוזר לאורך ההיסטוריה היהודית הגלותית. במקביל התפתחה יפה היהדות באזור ההשפעה השלישי – בטרנסילבניה. ההתפתחות קבלה דחיפה גדולה הודות למושלים הנאורים, ביניהם נזכיר את גאבור בתלן. יהודים שונים היו שם בעלי השפעה גדולה, והגיעו למעמד בשלטון ושימשו כיועצים, רופאים, ובעלי אומנויות חשובות. באופן כללי נהנו יהודי טרנסילבניה מזכויות כלכליות וחופש דת.

גם המאורעות, שבתאי צבי והספיח המאוחר של זה – התנועה הפרנקיסטית, השאירו עקבות ביהדות הונגריה ובספרותה.

אחרי גירוש הטורקים עדיין לא שקטה הארץ, אז פרץ מרד הקורוצים נגד חיילי המלך שנקראו לבנץ. היהודים סבלו מאוד בתקופה זו, מכך שהמתקוממים ראו בהם תומכי המלך. אך: "וכאשר יענו אתו כן ירבה וכן יפרוץ" – היהודים חדרו גם למחוזות שעד אז לא התישבו בהם, ובסוף המאה ה־17 היו כבר בהונגריה יותר מ־80,000 יהודים. תנאי מגורי היהודים היו אופיניים למשטר אבסולוטי ופיאודלי; הרשות העליונה היתה המלך שהעביר למגנטים חלק מזכויותיו. מעמד היהודים שהתגוררו על אחוזות המגנטים היה תלוי באדוניהם. אלה קבעו – לפי גודל נפשם או לפי קשיחות לבם – את מקום מגורי יהודיהם, באיזו עיר או כפר מותר להם להשתקע והיכן נאסרת ישיבתם. ברצונם הרחיבו זכויותיהם וברצונם צימצמו אותן.

דרצ'קה וסביבותיה היו שייכות לנסיך אסטרהזי שהיה בין האחרונים שנתנו ליהודים זכות ליסד קהילה לעצמם.

רק בתקופה של מלחמת השחרור ההונגרית ב־1848, כשכבר נשבה קצת רוח ליברלית, השיגו שם היהודים מה שהרבה קהילות נהנו זה מכבר, את הזכות ליסד ולחיות חיי קהילה.

עם סיום פרקי ההיסטוריה של הונגריה כמבוא להבנת הרקע – נעסוק מעתה בעניננו ובמטרתנו: הקהילה הקדושה דרצ'קה.

האכסניה

דרצ׳קה – היא כפר גדול במחוז ביהר, בגלות הגר. הכפר שוכן קרוב לעיר הגדולה דברצן שבשפילה הגדולה. מספרם הכולל של תושבי הכפר ערב מלחמת העולם השניה היה למעלה מ־10,000 נפש.

עצם השם דרצ׳קה אין לו מובן ופירוש בשפה ההונגרית, אולי הסיומת ״קה״ הוא מילת סיום של חיבה.

ואכן חן המקום על יושביו, המקום היה כפר גדול אשר התבלט על שאר הסביבה ביפיו. רחובותיו היו מסודרים, שווקיו רחבים ובתיו נקיים ומוקפים עצים נאים, במיוחד התאזרח כאן עץ השיטה, ובאביב – הלילך הריחני. גני נוי ופרחים הקיפו את הבתים וגם עצי פרי רבים לפי עונות השנה, החל בדובדבנים באביב וכלה באגוזים בסתיו.

דרצ׳קה היתה שייכת אמנם באופן מנהלי למחוז ביהר, ברם בשל קרבתה הגיאוגרפית, התפתחותה והרכב אוכלוסיתה, היתה קרובה יותר להאידושאג. תושביה היו בני הגזע ההונגרי, להבדיל מתושבי מקומות אחרים שהיו רומנים, סלובקים, שוואבים וסרבים. הדת בכפר היתה זו של קלווין (דברצן, עיר ״הבירה״ של האידושג, נקראת גם ״רימא של הקלווינסטים״).

התושבים הם צאצאיהם של חיילים משוחררים ו״קורוצים״. ראקוצי, מנהיגם יישב 1,000 מהם בדרצ׳קה ונתן להם זכויות מיוחדות.

״הזכויות המיוחדות״ הללו היו בין הגורמים שבגללם נמנעה התישבות היהודים בסביבה זמן רב. הקהילה בדברצן נוסדה רק עשר שנים לפני זו של דרצ׳קה. אמנם הותר להם ליהודים לסחור ולהסתובב בעיר, אך הלינה בה נאסרה ולא ניתנה להם זכות של אזרחים תושבים.

פרנסתם של התושבים התבסס בעיקר על החקלאות – גידולי חיטה ותירס, כן היה מפותח בה גידול טבק וירקות, שהמפורסם בהם היה הבצל. העשירים שבתושבים גידלו גם צאן בשל הצמר.

דרצ׳קה היתה ראש נפה אשר נקראה ״נפת דרצ׳קה״. היו לה מספר מוסדות ניהוליים ששינו את צביונה והקנו לה שליטה על הכפרים הקטנים יותר שהשתיכו לנפה.

היו בה בית משפט נפתי, בית ספר על יסודי, תחנה לריכוז ז׳נדרמים, ששמם יצא לשמצה עד סוף העולם.

כמו כן היתה בה סמכות שיפוטית שהיתה ממונה על רשיונות למיניהם, החל מרשיון למכירת סוסים ועד לרשיון החזקת בית מרזח שהיו מקור פרנסתם וקיומם של בני ברית. מוסד זה נקרא בקיצור בית משפט מנהלי־מחוזי. כהונה זו

החשובה, היתה אחת המשרות שמעולם לא נמסרו ליהודים ואף לא לאוהדי יהודים.

ההיסטוריה של דרצ׳קה החלה עוד במאה ה־13. לפי השלטון והמשטר של הימים ההם עברו השליטה והבעלות הרבה ידים, בהתאם לצדק של אותם הזמנים, (ואולי גם היום) ועפ״י הכלל: ״כל דאלים גבר״.

במאה ה־15 עברו הכובשים הטורקים, שהיו אימת אירופה של אותם הזמנים, דרך הונגריה ושלטו בדרומה יותר ממאה וחמישים שנה. גם דרצ׳קה נכבשה פעמים: בשנת 1659 ובשנת 1693. אחת השכונות של דרצ׳קה נקראת כפר הפגנים, רמז לכך כי הטורקים גרו בה, ובאמת, כשחפרו שם יסודות לבניה גילו ממצאים שהעידו על יישוב טורקי.

לאחר תקופת הטורקים, היתה בהונגריה מלחמה בין כוחות המורדים שנקראו קורוץ לבין לוחמי המלך ־ לבנץ. כשהסתיימה מלחמה זו השתחררו הקורוצים ו־1,000 מהם התישבו בדרצ׳קה כפי שהוזכר לעיל.

השלטון עבר לידי הנסיכים המפורסמים אסטרהזי. במקום אחר – ב״שבע קהילות״ שע״י וינה – מילאו תפקיד חיובי מאוד בהתישבות היהודים ואילו באזור שלנו היו פחות נדיבים. תקופה ארוכה לא איפשרו ליהודים להתישב במחוז שלטונם.

להיסטורית התלאות של דרצ׳קה יש להוסיף את מגיפת הארבה שהיתה שם בשנת 1791, ואשר השחיתה את כל היבול בגבולה. בשנת 1831 עשתה מגיפת החלירע שמות וגרמה למותם של 455 תושבים.

בקשר למאורע הגדול של המאה ה־19, למלחמת השיחרור של הונגריה – שמה של דרצ׳קה לא הוזכר כלל וכלל.

בשנת 1857 בקרו בדרצ׳קה המלך הצעיר ״הקיר״ה״ פרנץ יוסף הראשון ורעיתו אליזבט. הקהילה היהודית כבר היתה קיימת, היהודים קיבלו את פניהם בהתלהבות וחמימות כי הקיר״ה היה מלך של חסד והיהודים כינוהו בחיבה, כמו אחד משלנו – ״ר׳ אפרים יוסף״.

בספר ההיסטוריה של בורובסקי מוזכר שבדרצ׳קה היה בית חרושת למלח שנקרא ״סיקשו״, זה מקביל למה שכתב התייר היהודי אברהם מנדל מאהרר, אשר עבר את כל הונגריה באמצע המאה הקודמת וכתב בספרו ״שבילי עולם החדש״ שי״ל בשנת תרט״ז 1856 אודות מחוז ביהר וז״ל: ״דערעטשקע, ששת אלפים איש, בישול אפר מלח, צידת חומטי פנינים״.

מכאן ואילך יהיו המאורעות וההתרחשויות מובלעים בהיסטוריה של חיי הקהילה שהתחילה בערך בשנת 1850.

האוכלוסיה בדרצ׳קה רובה ככולה היו חקלאים וחיו מיגיעת כפיהם בעבודת האדמה, שאותה עבדו בחריצות ובשקידה מעלות השחר ועד צאת הכוכבים. עיסוקם של התושבים קבע את צביון הכפר.

בכפר לא היו כבישים סלולים, רק כביש ראשי אחד שחצה את הכפר והגיע עד לדברצן. בתקופה מאוחרת יותר סללו בכפר כבישים גם לקונ׳אר ולסואט. לעומת זאת היו בה מדרכות, שהיו יפות מאד, נוחות ורחבות, ועובדה זו אכן עזרה

לתושבי הכפר ובפרט בחודשי הסתיו כשהבוץ הגיע עד הצואר. מקור המימון של המדרכות נשמע כמו אגדה: אחד מבית המלכות ושמו קרל קופל נשא לאשה אחת נחותת דרגה וחי בגלות בדרצ׳קה. כשמת ללא יורשים השאיר את כל רכושו למטרה זו ולצרכים רבים אחרים.

בתחילת המאה הנוכחית, כאשר לא היתה עדיין תאורת חשמל ובערב התעטף הכפר באפלה – היה חידוש גדול בכך שבבית הכנסת דלקה תאורת גז. הפנסים והמנורות של ביהכ״נ היו מרהיבי־עין עם פיתוחי נחושת.

באמצע הכפר עמד במקום גבוה מאוד מגדל הכנסיה של הרפורמים עם הרבה פעמונים בגדלים שונים. לכל פעמון היה תפקיד שלו. היו צלצולים שהיו מיועדים להשמיע את השעה המדויקת. צלצול אחד רמז לכך שהשעה היא אחת, שני צלצולים – השעה 2, צלצול שעה 12 היה אות לצהרים. אצל הרבה משפחות וביניהם גם אצלנו הקפידו, שבשעת צלצול זה תונח קערת המרק החם על השולחן.

כשנפטר מישהו מחברי הכנסיה היה צלצול דק ועדין, קראו לזה: פעמון הנשמה. צלצול מאד מזעזע, הושמע בשעת אסון טבע, או במקרה מאוד שכיח – כשפרצה דליקה.

כמו בכל כפר המכבד את עצמו, היה בכפר גדוד מכבי אש מתנדבים, שהיו חברים בו גם יהודים. כשפרצה שריפה בשבת יצאו גם החברים היהודים לכבות את האש על פי היתר שניתן להם מטעם הרב מפני דרכי שלום.

בקשר לצלצול הפעמון נזכיר סיפור מבדח. מעשה באחד מצעירי הכפר ששב לביתו, כאשר שאלה אותו אמו ״מה השעה, בני?״ – ״השעה רק עשר״ עונה הבן. ממשיכה האם לשאול: ״הלוא הפעמון צלצל אחד?״ – ״אמא״ עונה הבן, ״השעה היא עשר, רק שהפעמון לא יודע לצלצל את האפס״.

התחבורה המשוכללת ביותר בכפר היתה הרכבת, רק בעשור השלישי הופיעו בכפר אוטומובילים. להעברת משאות השתמשו בעגלה רתומה לסוסים.

אספקת המים היתה פשוטה: בכל חצר היתה באר, אבל מימיהן לא היו ראויים לשתיה ולבישול. מלבד הבאר שבכל חצר היתה בכל בית חבית גדולה מלאה מים לשעת חרום במקרה שתפרוץ אש. לשתיה ולבישול לבני אדם השתמשו במים מהבארות הציבוריות, שהיו מפוזרות במקומות מרכזיים שבכפר. המים הגיעו לבארות מהרי הסביבה לפי חוק הכלים השלובים; מה שנקרא באר ארטזית. הבאר היתה מקום מפגש לשמוע ולהשמיע חדשות ורכילות, בפרט לפנות ערב עת צאת השואבות.

חדשות והודעות פירסמה הנהלת הכפר, שבראשה עמד השופט, ע״י אדם מיוחד לבוש מדים. לפני ההודעה הוא היה מתופף בתוף, לאחר שהתאסף הקהל התחיל להודיע את אשר היה צריך להביא לידיעת הציבור, במין קריאה ודקלום מיוחד, ללא פסיק ונקודה, משפט בתוך משפט. הודעות אלו היו מקור להרבה צחוק ובדיחות דעת.

את ה״צבי״ – הדואר ייצג טורזו באצ׳ שהיה הרבה שנים מחלק המכתבים. כשהיה כבר זקן וחלש מינו אותו לחלק ״רק״ את מכתבי האקספרס והמברקים.

היה בכך משום רמז למשמעות המונח "דחיפות" בדרצ'קה באותו זמן ובמושגים ההם.

חוץ מכמה בנינים ציבוריים: עיריה, בית משפט, בתי ספר, וכן בתים של אנשי הציבור כמו: הרופא, הכמרים, המורים, וכן בתיהם של אחינו בני ישראל, ובפרט העשירים שבהם, שלהם היה סגנון עירוני, היו רוב הבתים בדגם של בית חקלאי. כמובן, העשיר לפי עשרו והעני לפני עניו. כל בית היה בנוי כיחידה נפרדת, כמין חוה עצמית.

בחזית הבית היה החדר "הגדול" ופרחים בחלונותיו. בפנים, כרים על המיטה עד התקרה ותפוחים על הארונות לקישוט. כל החדר שימש רק ליופי ולהזדמנויות מאוד מיוחדות. אחריו היה המטבח שעיקרו התנור. החלק האחורי גדול המידות של זה נכנס לחדר וחימם אותו כמו הסקה מרכזית. המטבח שימש גם כחדר אוכל, וכלי אוכל וצלחות היו תלויים בו על הקיר. מאחוריו היה החדר הקטן שהיה מיועד לשימוש יום יומי. לפני הבית – פרוזדור ארוך, ג"כ שימושי מאוד, שם תלו לפי עונות השנה את הדברים הזקוקים לייבוש, כגון תירס, ובמקומות אחרים – פלפלים. מאחורי בית המגורים של האדם היו: אורווה, רפת, דיר חזירים. בחצר – מתבן, מבנה מיוחד לתירס, שובך יונים וכוורת. אם לא היה מרתף תחת הבנין, היתה לכל הפחות מטמורה באדמה עם גג של קש. בחורף מילאו אותה בגושי קרח והיא שימשה כמקרר לכל השנה. אמנם גם בלי זה היה קָריר ואפשר היה לאכסן תפוחי אדמה ושאר ירקות.

גם את עלית הגג ניצלו כדי לתלות בה קדלי דחזירא, פרכילי ענבים ואגוזים בשקים. החפצים שהיו בחצר כללו: חמרי גלם לבנין, קרשים וקורות לבניה, כלים חקלאיים, מחרשות, מגל, מקצרה, מטחנות ומערבלים שונים. שם היו גם כלי רתמה כמו: אוכף של סוסים ועול שורים, מוכנים תמיד לשימוש, כלים מכלים שונים לתיקונים, לחידוש וליצור, לפי הכלל: כל מה ששווה יותר מאפונה כדאי לאסוף לעת צורך, כולל אפילו מסמר חלוד אחד.

בעלי החיים המצויים היו: הסוס, הבקר, הפרה, הצאן, החזיר, התרנגול והברווז. וכן כלב השמירה המיוחד של ההונגרים, והחתול – סגולה נגד העכברים. בכל חצר היה עץ תות גדול שכלכל את כל הבית בפריו המתוק כמעט בכל חדשי הקיץ.

אחרון אחרון חביב – הבאר עם מערכת שאיבה מיוחדת שממנה מלאו את הרהטים כדי להשקות את הבהמות.

כל זה תיאור לחצר של רוב תושבי הכפר וכל מה שנכתוב עוד לא נספיק לתאר את התכולה של חצר מסודרת של איכר עשיר.

כאמור היו רוב התושבים עובדי אדמה. פה ושם היה איזה בית מלאכה של סנדלר, חייט, נגר, מתקן עגלות ונפח. ואם היה שלט ועליו ציור של חסידה – ידעו כולם "כי חיות הנה" – מילדת מציעה את שירותיה.

את המסחר ואספקת המצרכים ייצגו לרוב היהודים: מכולת, דברי הלבשה, חמרי בנין, ברזל ופרזול. כל הדברים האלו היו בידיהם, אפילו הטיפול בקבורת מתים בכבוד והדר היה בידי היהודים, כי הנוצרים הקפידו עליה ופזרו ממון רב כדי

לקבור את מתיהם בפאר. הם עוד לא קבלו את התקנה של רבן גמליאל לקבור רק בבגדי פשתן.

ומה עוד היה בידי היהודים? בתי המרזח, כמובן. ומתי לא שתה הגוי? בבוקר, ובערב, בקיץ, בחורף, בשמחה ובאבל, כשהיה לו כסף ואפילו שלא היה לו – תמיד שתה.

הפרנסה הקשה ביותר היתה הרוכלות – לסובב בכפרים ובעירות. (פרנסה יהודית אופיינית עוד מימי תקנת יהושע בן נון). בדרצ׳קה אספו בעיקר נוצות. העיסוק בנוצות היה קשה ומפרך הגוף: לקנות, לסחוב, לאסוף ולמיין את הנוצות, אכן קשה היתה פרנסתם של כמה מאחינו בני ישראל כקריעת ים סוף.

כל השבוע עמדו בעלי החנויות וציפו לקונה. פעם בשבוע היה יריד, ואז הלך העם למכור את מה שהיה להם, וכסף הפדיון גרם התעוררות גדולה בחיי המסחר המקומי. למזלנו, נערך היריד בדרצ׳קה ביום ו׳ ולא ביום שבת קודש כמו בהרבה מקומות. במקומות שהתקיים היריד בשבתות היה זה אסון ליהודים וגם עשה שמות בדת. לכל הפחות פעמיים בשנה היה ״יריד גדול״, כאשר באו סוחרים ורוכלים מכל רחבי הארץ. החקלאים הביאו את תוצרתם וראו כסף רב וקנו את בגדיהם ומגפיהם לכל השנה. אפשר היה לקנות שם אפילו רהיטים.

היריד הגדול ייצג את כל העולם הקסום, בפרט לילדים: קרקס גדול ומתאבקים למיניהם, מגידי עתידות עם פתקים שאפשר היה לקנות במחיר השווה לכל נפש. תוכן הברכות וההבטחות היה ביחס ישיר למחירן וכמובן מי ששילם יותר הגיע לו גם יותר, כי על שלושה דברים העולם עומד ואחד מהם הוא ה״צדק״. היו ביריד משוררים שדקלמו פזמונים על גיבורי האומה ועל אהבה וכו׳. הרי העם צריך גם ספרות, כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם.

בשר למינו נצלה ועוגיות נאפו וריח טוב של מאכלים ריחף באויר. אף כי אלה היו אסורים באכילה, בכל זאת נשארו הרבה דברים טובים גם ליהודים: לקקניות, דובשניות, סוכריות שונות ושוקולדות, והכל בזול. אבל גם דברים ״שמושיים״ אפשר היה לרכוש ביריד, למשל אולר בעל מספר להבים שאפשר היה להשתמש בו כל השנה, עד שהלך לאיבוד.

מי שלא ראה יריד לא ראה שמחה מעולם. אנשים חיו מיריד ליריד ולאחינו בנ״י זה היה מקור פרנסה שמתן שכרה בצידה.

הירידים, מקדמת דנא, מילאו תפקיד חשוב בחיי היהודים בכל הארצות. גדולי הדור התאספו אז ותיקנו תקנות, גזירות, צווים, איסורים והיתרים, סדרו גיטין והתירו עגונות. רבות נכתב אודות הירידים המפורסמים שהיו מין פרלמנט ארצי ואפילו בין־ארצי.

אמנם בתקופות האחרונות ירדה חשיבותם של הירידים כממלאי תפקיד של כנסי רבנים, אבל היריד היה ונשאר, לפי תנאי מקומנו, גורם כלכלי חשוב.

תולדות היהודים בדרצ׳קה

סימן ראשון לחיים יהודים בדרצ׳קה מוצאים אנו בספר השו״ת המפורסם ״חתם סופר״ לרבי משה סופר זצ״ל בחלק יו״ד סי׳ ל״ט וז״ל שם: ״שלום וכל טוב לידיד עליון הרב המופלג והמופלא כש״ת מוהר״ר נתן יעקב נ״י יושב בשבת תחכמוני בדערעטשקי סמוך לדעברעצין״. נידון השאלה הוא: בענין מנהג השוחטים לקלוף הסירכא מעל הריאה ולבדוק אחר כך על ידי פושרין וכו׳. התשובה מסתימת במילים: ״ואחתום בברכה הכ״ד א״נ לעבד ה׳ ודורשיו, פה פ״ב יום ה׳ כ״ה תמוז תקפ״א לפ״ק משה״ק סופר מפפד״מ״.

ואכן הרב פנחס זעליג הכהן שווארטץ בספרו ״שם הגדולים מארץ הגר״ מערכת גדולים אות נ׳ סעיף כ״ז מביא: ״הרב מו״ה נתן יעקב, רב גאון וחסיד אבד״ק דערעטשקע״. ולא כתב אודותיו יותר. גם במקומות אחרים לא מצאתי יותר אודות ר׳ יעקב ואנשי קהילתו. כנראה שקהילה מאורגנת עדיין לא היתה אז, כי דבר זה היה תלוי ברצונו הטוב של המושל הפיאודלי. בשנים ההן היה זה הנסיך אסטרהזי. ואמנם גם בכל הסביבה כמעט לא היו קהילות מאורגנות, רק יהודים בודדים.

לפי רושמי דברי הימים נוסדה הקהילה המאורגנת והמסודרת בעיירה דרצ׳קה בשנת תר״י (1850 למנינם). לקהילה היו כפופים הישובים הקטנים בסביבה כמו: קונ׳אר, שאראנד, פוצ׳אי, אסטר, טפה, הידובגוש, הוסיפאלי, מונושטורפאלי, ורטש.

בהשתדלות הרב אהרן פריעד רבה של בוסערמעני, (תלמיד מובהק לחתם סופר, חתנו של בעמ״ח ״שמן רוקח״ שהיה רבה של סנטוב) שהיה הרוח הלוחמת נגד היהדות החילונית בכל הסביבה שם, נבנה בשנת תרי״א בית כנסת. ובשנת תרי״ג נוסדה שם חברה קדישא. בהתארגנותם היו אז יהודי דרצ׳קה כחמישים נפש.

שמות המיסדים נשארו לנו לזכרון: יוסף רוט, שלמה שירף, קלמן לינדנפלד, יוסף טשילג ואברהם שינפלד. בתיאור ההיסטוריה של קהילת דרצ׳קה נחזור ונפגוש בהם.

רבה הראשון של דרצ׳קה היה ר׳ אליהו א״ש (איזנשטטר). כותבי דברי הימים של הזמן ההוא לא האריכו בפרטים אישיים עליו, ועדיין הסתום רב על הגלוי. לפי המקורות היה מוצאו מוילנא, אח״כ נהיה לתלמיד חביב מובהק לבעל הכתב סופר וגם נזכר בספר השו״ת של רבו בחלק או״ח סי׳ ה׳. בחלק יו״ד סי׳ י״ג, סי׳ קמ״ו, וסי׳ קס״ב ועוד מקומות, ולהלן נביאם יותר באריכות. נשא אשה מעיר שורן מבית הלר. לרב בעיר דרצ׳קה נבחר בשנת תרט״ו (1855 למנינם). לאחר הבחרו

לרב שם, ברכו מורו ורבו בעל הכתב סופר על בחירה זו בשנת תרט״ז. לפי עדות נכדיו וניניו הלך לעולמו ב־ו׳ טבת תרל״ו: (ב״שם הגדולים לארץ הגר״ מערכת גדולים אות א׳ סעיף קמ״א מביא שנפטר בשבט תרל״ז), כיהן ברבנות כעשרים שנה, (ולא שלושים שנה ככתוב ב״פנקס הקהילות בהונגריה״).

זכות ראשונים שמורה לר׳ אליהו א״ש, שהניח את היסודות לקהילה המפוארת בעיירה זו, וטיפח את מוסדותיה. הוא הקים בה: ישיבה, תלמוד תורה, מקוה טהרה ועוד, וכרועה נאמן הנהיג את צאן מרעיתו. עפ״י עדות ההיסטוריון גרינוולד בספרו ״שם הגדולים״ ״היה רב ל׳ שנה והיה צדיק תמים, חסיד מפורסם והתענה משבת לשבת״.

כבוד גדול חלקו לו במותו והספידוהו גדולי הדור. נדפסו: הספדו של הרב שלמה זלמן שפיצר עליו בספרו ״תקון שלמה״, והספדו של הרה״ג הרב חזקיה פייבל פלויט בספרו ״לקוטי חבר בן חיים״. נטמן בדרצ׳קה, והוא היה הרב הראשון והיחידי שנקבר בדרצ׳קה זי״ע. בשבועון ״שבת אחים״ שיצא בפעסט בגליון שנת תרל״ו יום ג׳ פ׳ אמור מתואר ההספד שנערך בוויען ע״י הרה״ג ר״ז שפיצר על הרה״ק בעל הדברי חיים זצ״ל. והרה״ק ר׳ אברהם צוועבנער זצ״ל מירושלים, והרה״צ ר׳ אלי׳ א״ש מדרעטשקע.

בינתיים התפתחה וגדלה הקהילה הקטנה שמנתה קודם כחמישים נפש, ומנתה כעת כבר למעלה מארבע מאות נפשות וכמעט הגיעה אז לשיא גודלה, אכן זוהי תמונה נאמנה להתפתחות הכללית של כל בית ישראל בהונגריה במחצית השניה של המאה התשע עשרה. וכמה סיבות וגורמים היו להתפתחות נפלאה זו: ההשתחררות מהמשטר הפיאודלי מאז מלחמת השחרור בשנת 1848 ובעקבותיה ההתפיסות עם המלך בשנת תרכ״ח (1867 למנינם) בהנהגתו של ״חכם המדינה״ דיאק פרנץ, שהכניסה רוח קלילה של ליברליות. וגם המלך עצמו, הקיר״ה, היה מלך של חסד שהיתה לו הערכה כנה ועמוקה לערכי הדת.

גורם נוסף להתפתחות היתה העובדה, שבגבולות הארץ לא היתה שום מלחמה. גם התפתחות הטכניקה ובניית מסילות הברזל השפיעה לטובה על המסחר והתעשיה, והנהנים הראשונים מכך היו היהודים הזריזים, קלי התפיסה ומהירי התנועה. כל מה שנאמר עד כאן מתיחס בעיקר להתפתחות החמרית, אבל מאידך בגלל ״וישמן ישורון״, או אולי כחלק מהלך הרוח הכלל עולמי, היתה מלחמת אחים חריפה בעניני דת, כשהללו אוסרין והללו מתירין.

בראש לוחמי מלחמת ה׳ עמד על משמרת הדת ראש הרבנים בעל הכתב סופר. הרב ר׳ אליהו א״ש, תלמידו הנאמן עמד לימינו וכן כל אנשי קהילתו. ודרצ׳קה היתה ונשארה אורטודוקסית וכך היה צביונה עד הסוף.

לדאבוננו לא השאיר ר׳ אליהו א״ש ז״ל אחריו ספרים, ומן הראוי שנצטט בקצרה את חילופי השאלות והתשובות עם רבו הכתב סופר לדובב שפתי ישנים.

1. בשו״ת כתב סופר או״ח סי׳ ה׳: ״שפעת ברכות ושובע שמחות לכבוד יד״נ תלמידי הרב המופלג מלא עתיק המאה״ג בע״פ צדיק צדקות אהב כש״ת מו״ה אלי׳ א״ש נ״י אבד״ק דערעטשקע יע״א. והסיום: ״הכ״ד אוה״נ דש״ת וחותם בברכת התורה פ״ב נגה ליום ו׳ עש״ק פ׳ וישב תרל״א״. (בענין תפילין

שנמצאו אצל גוי לענין ברכה).

2. בחלק יו״ד סי׳ קמ״ו: ״אלי זכר וטוב יתברך בכל הטוב ה״ה תלמידי הרב המופלג בתורה ויראה ותיק מלא עתיק חריף בע״פ כש״ת מו״ה אלי׳ א״ש נ״י ורב בק״ק דערעטשקע יע״א. יקרתו קבלתי והיה לנחת באשר בשרני כי הקרה ה׳ לפנינו מקרה טהור בתוך עמו יושב השקט ושליו כן יהי ד׳ עמו יגדלהו וישאהו ויהי דבריו נשמעים לתורתו ולעבודתו. פה פ״ב נגה ו׳ י״א שנת תרט״ז הכ״ד אוה״נ. (הנידון הוא בענין פדיון בכור).

3. בחלק יו״ד סי׳ י״ג: ״שלום וישע רב, יבא ויקרב לתלמידי בעל פיפיות צדיק וישר כש״ת מו״ה אלי׳ א״ש נ״י אב״ד דק״ק דערעטשקע יע״א. ומסיים: ״הכ״ד ידידו הוה״נ חותם בברכה״. (הנידון שם בענין שוחט שעשה הולכה בלא הבאה).

4. בחלק יו״ד סי׳ קס״ה: ״צום הרביעי יהיה לנו לששון ולשמחה לבא אל הנחלה ואל המנוחה ובתוכם חביבי תלמידי הרב הוותיק עוסק בחוקי חורב חרוץ בעל פיפיות מלא וגדוש כש״ת מו״ה אלי׳ א״ש נ״י אב״ד בק״ק דערעטשקע יע״א. ומסיים דבריו: ״הכ״ד טרוד מאד אוה״נ דש״ת פה פ״ב ג׳ י״ז תמוז דהאי שתא תרח״י לפ״ק״. (השאלה היא בענין בופעל – כוי.)

5. בחלק אבהע״ז סי׳ י״ב: ״השם חכמה בטוחות ושובע שמחות לתלמידי היקר הרב הגדול הוותיק מלא ברכת ה׳ חריף ובקיא בעל פיפיות כש״ת מו״ה אלי׳ א״ש נ״י רב בק״ק דרעטשקע והגליל יע״א. סיום התשובה: ״הכ״ד דו״ש חפץ בהצלחתו הק׳ אברהם שמואל בנימין בהגמוהמ״ס ז״ל, ד׳ פ׳ חקת התורה תרי״ט. (הנידון בענין מניקת חבירו.)

6. בחלק אבהע״ז סי׳ צ״ו: ״שפעת שלומים מגבהי מרומים לתלמיד חביב מלא עתיק ה״ה י״נ הרב המאה״ג מלא וגדוש ומעמיק ושואל כהלכה בעל פיפיות כש״ת מו״ה אלי׳ א״ש נ״י אבד״ק דערעטשקע יע״א. יום ה׳ וישב כת״ד לפ״ק״. (השאלה בענין אשה קטלנית.)

הכתובת על מצבתו של ר׳ אלי׳ א״ש:

פ״נ

אמ״ו תפארת עדתינו הרב המאו״הג מעוז ומגדול חריף ובקי בתורה משנתו זכה וברה, צדיק ונשגב שמו פ״ה ע״ה כקש״ת
אלי אייזענשטאדטער זצ״ל.
רב ואב״ד הראשון פה דערעטשקע יע״א
אליהו בסערה לשמים עלית
למרומים בשובה נפשך רצית
יחסה תחת כנפי השכינה
האב בחכמה ואם לבינה
וגן עדן שכרה העדינה
אך טוב וחסד רדפינו
שנות היותו רב לעדתינו

זאת יהי׳ נחמתינו באורך השנים
צדקתו תצהיר כאור שבעת הימים
לזכר עולם יהי׳ צדיק תמים
בשנת התורה ליהודים היתה אורה
כי אז רבינו את צדקתינו האירה.
יבא החכם למזרח שמשו להגדיל תורה ולהאדירה
יומם ולילה עסק בתורה הקדושה והטהורה
נהג צאן קדושים בחכמה תבונה ובדעת יתירה
ואותנו שפט בצדק במדה טובה ומפוארה
היה כאש להבה במצות ד׳ ברה
לוחם מלחמות ד׳ אמת חותמו ושקר ממנו זרה
חסיד ועניו בכל עניניו ערוכה בכל ושמורה
תורה ועבודה וג״ח היה לו לנזר ותפארה
רוב שבחיו וצדקותיו מי יוכל לספרה
שנת תרל״ו יום כ״ה דחנוכה חשכו המאורות מהרה
נפל רבינו על ערש דוי ובחדר המטות היה סגורה
וביום ג׳ ו׳ שבט, יום צוקה וצרה
גברו אראלים על המצוקים ולקחו נזר ועטרה
ונשארנו כיתומים ואין אב בתורה וביראה טהורה
כי נפלה עטרת ראשינו מי כמוהו מורה
וביום ד׳ הובל לקבר בכבוד גדול כראוי לנפשו היקרה
והספידו אותו רבנים מופלגים בלב נשבר ומרה
יפה מנוחתו כבוד עד יצמיד לתחיי׳ מהרה
ונפשו תהי׳ בצרור חיים צרורה.

ר״ת של כתובת המצבה:
אמ״ו – אדונינו מורינו ורבינו.
המאה״ג – המאור הגדול.
פ״ה – פטיש החזק
ע״ה – עמוד הימני
יע״א – יכוננה עליון אמן.

עוד נחזור בהמשך הספר לספר על תולדות צאצאיו. כאמור נפטר ר׳ אלי׳ ב־ו׳ טבת תרל״ו. אחריו שימש ברבנות, לפי כל כותבי דברי הימים, הרב הרש ברמן. אחרי שנתיים הוא עבר לרבנות לעיר אויהעל. הגענו למבוי סתום – לא ידוע מי הוא הרב ברמן, עקבותיו לא נודעו, לא טרם בואו לדרצ׳קה ולא אחרי הגיעו לאויהעל. כותבי הדורות מצטטים את הפרטים הנ״ל מבלי לגלות את המקור. התעניינו בדבר אצל גדולינו הבקיאים בתולדות רבני הונגריה, וגם חפשנו בספרי שו״ת, אך לא זכינו לגלות פרטים כלשהם אודותיו. לפי התאריכים המוזכרים שמשו באותה תקופה כרבנים באויהעל הרב ירמיהו לעוו ואחריו בנו ר׳ אלעזר, ולא מישהו אחר בין מלך למלך. עלינו להניח שעבר לאויהל לא לרבנות אלא לגור שם, ובצניעותו נבלע בין תלמידי החכמים בהם הצטינה אויהעל.

על אודות השנתיים המוזכרות שמענו סיפור מענין מנינו של ר׳ אלי׳ א״ש ר׳ שמואל שטרן. לר׳ אלי׳ א״ש היה בן, שמו היה ר׳ יעקב צבי והיו לו גם בנות. בתו הראשונה נקראה לאה וראשון לוקחי בנותיו היה ר׳ יחיאל משה מאנדל מקרסנא. הוא היה תלמיד מובהק של המהר״ם שיק רבה של הוסט, והוסמך על ידיו לרבנות. החותן הבטיח לחתנו הת״ח כי אחרי אריכות ימיו הוא יהיה ממלא מקומו. אבל, (כפי ששמעתי מהר׳ שמואל שטרן נ״י תושב ירושלים) בהגיע העת לקיים את ההבטחה, לא זכה ר׳ יחיאל משה להאי איצטלא בשל התנגדות בני משפחת טשילאג שהיו מנכבדי דרצ׳קה, אשר היו מעונינים בבחירתו של הרב שלמה סופר (שריבר), בנו של ה״כתב סופר״ לרבנות דשם, ואכן הוא נבחר לרב הקהילה לאחר שנתיים. הרב יחיאל משה עזב את דרצ׳קה. (יש לציין כי משפחת פיליפ שאת בתם לקח ר׳ שלמה סופר לאשה, היתה צריכה להיות מעונינת להכשיל את ר׳ יחיאל משה, ואולי זכתה ומלאכתה נעשתה בידי אחרים.)

אולם האמת שנראית יותר בנוגע לשנתיים אלו, התבררה לאחרונה. לא מכבר הלך לעולמו אחד מיוחד מחשובי ויקירי ירושלים הרב ר׳ שמואל שמלקי שניצלר זצ״ל. הוא נולד בדרצ׳קה בשנת תרמ״ז. אביו היה הרה״צ ברוך יהודה שניצלר (שהיה בנו של המקובל רבי יואל שניצלר אבדק״ק קויטא, שהיה בנו של הרה״צ ר׳ ברוך אבד״ק קאלוב חתן הרה״ק ר׳ שמלקע מניקלשבורג זי״ע), שהתגלגל ובא לדרצ׳קה מהידונאנאש. האיש היה גאון בלימודיו וחסיד נלהב בהתנהגותו. היה רגיל לשבת בבית המדרש מעוטר בטלית ותפילין מבקר עד ערב, עוסק בתורה ועונה לכל שואל בדבר הלכה. הכנסתו אפילו שהיתה ארבעה רייניש של זהב, הספיקה לו רק לעשירות דרבנן, היינו עפ״י מאמר חז״ל: ״איזהו עשיר השמח בחלקו״ אבל לעשירות מדאורייתא: ״כסף וזהב יתנו לו״, לא הגיעה. עזר כנגדו היתה אשתו שנקראה בפי הכל ״ברוך־ניני״ שהיתה אשת חיל במלוא מובן המילה. לחם עצלות לא אכלה וחיה עד סוף ימיה מיגיע כפיה, האריכה ימים שלושים ושלוש שנה לאחר בעלה.

לפי סיפורו של הרב שלום ווינברגר, נכדו של הרב שמואל שניצלר זצ״ל, הוא שמע מספר פעמים מפיו של סבו, שבשנים שבין מלך למלך היה סבו הרה״צ ר׳ ברוך זצ״ל הנ״ל הפוסק היחידי בעיירה.

והוא ממשיך בסיפורו: כשבא הרב שלמה סופר לדרצ׳קה להתארש עם בת משפחת אברהם איסר פיליפ, התאספו המכובדים לכתוב תנאים לפי מנהג המקום. ישבו וחיכו, וכששאל השואל: למי מחכים, ענו כולם: לר׳ ברוך. כשהגיע סוף סוף **אחר איחור גדול והיו מהנוכחים שהיתה להם עליו תרעומת, פתח ואמר:** ״בשביל ארבעה רייניש זהב מספיק גם מה שאני נותן״, הנעימה שהשתמעה מכך **היתה שהוא לא מוכר את עצמו וחירותו בכסף וזהב. א״כ איפא אותו רב? אכן** ר׳ ברוך יהודה שניצלר הוא זה שהיה הרב בדרצ׳קה בשנים תרל״ו – תרל״ח (או עפ״י ״דברי שם הגדולים״ הנ״ל הקובע שר׳ אלי׳ א״ש נפטר בשנת תרל״ז – היה הוא הרב בשנים תרל״ז – תרל״ח.)

על מנת שכל הצדדים יהיו מרוצים, נמנו וגמרו שר׳ ברוך ימשיך לקבל את ארבעת הרייניש זהב למחיתו והרב שלמה סופר נתמנה לרב. כך היה עד שנת

תמונת רבינו הגאון בעל
הכתב סופר ז״ל בימי עלומיו.

צורת הרב הגאון הצדיק מוה"ר
ר' שלמה סופר ז"ל

תר״ן שאז הלך לעולמו ר׳ ברוך זצ״ל במיטב שנותיו.

להרב שלום ווינברגר שליט״א הנ״ל, יש הרבה סיפורים אודותיו שאת רובם שיבץ בספרו של אביו זצ״ל ״ברכות שמואל״ עה״ת שנדפס בירושלים בשנת תשמ״א. אספר רק סיפור נפלא אחד שזה נוגע גם ל״ברוך ניני״ שרבים מאתנו עוד הכרנו אותה. ומעשה שהיה כך היה:

ר׳ ברוך נפל לארץ מתעלף, וכולם חשבו שנפטר. באו אנשי ה״חברא קדישא״, הניחו אותו על הארץ והדליקו נר לראשו כנהוג. התכוננו להלויה מפני שהיה זה ערב פסח והזמן דחק. ואילו היא אמרה: אני לא מרשה לערוך לויה עד שתתקבל תשובה מהרבי ר׳ חיים מצאנז שהודיעו לו על כך. הטלגרמה הגיעה ונאמר בה: ״ר׳ ברוך יבריא ויערוך את הסדר״.

בהגיע אליה תשובת הרבי לא התמהמהה ולא היססה, חטפה, תפשה את הגופה ושמה אותה במיטה. מי שהכיר אותה כאשת חייל יכול לדמיין ולצייר בעצמו דברים כמשמעם, במו ידיה לבדה שמה אותו במיטה. ואכן ״הצדיק גוזר והקב״ה מקיים״, ר׳ ברוך הבריא, וערך באותו לילה את הסדר. אח״כ נולדו לו כמה ילדים. הקטן ביניהם ר׳ שמלקי בן ז״ק. ה״ק״ במובן הפשוט קדוש, וגם במובן זרע בר קיימא והאריך ימים וחי צ״ד שנה.

על משפחתו הגדולה של ר׳ ברוך שחלקה נשאר בדרצ״קה עוד נחזור ונספר.

משנת תרל״ח עד תרמ״ד כיהן כאב״ד ק״ק דרצ׳קה הרב ר׳ שלמה סופר (שרייבר) זצ״ל.

ר׳ שלמה היה בן הזקונים של בעל ה״כתב סופר״. נולד בכ״ה תמוז תרי״ג ונקרא שלמה לזכר דודו של ה״כתב סופר״ ר׳ שלמה איגר. בא לדרצ׳קה, כמו שהזכרנו, דרך חיתון. הוא לקח לאשה את בת הנגיד ר׳ אברהם איסר פיליפ ששמה היה טובה בריינדיל ושימש ברבנות דרצ׳קה שש שנים, כמו שהעיד על עצמו בדרשת הפרידה: ״שש שנים יעבוד ובשביעי יצא לחפשי״. אז עבר לכהן ברבנות בעיר בערעגסאס.

בשש שנות מלכותו עשה רבות למען לימוד התורה ולחזק לומדיה. וגם הספיק להוציא לאור את ספרי ה״כתב סופר״ על התורה.

בכדי לא לחטוא בהערכתו לפי רום מעלתו, כדאי להעתיק את מה שכתב בהקדמת ספרו ״אגרות סופרים״ שכל דבריו שם אמת וצדק:

> ״האמנם מה׳ מצעדי גבר כוננו. אני הלכתי לעת מצוא זו אשה כדרשת חז״ל בשנת תרל״ה מבית אבי ומעיר מולדתי וקבעתי מקום משכני במרחקים בק״ק דערעטשקע, ומיד בבואי שמה התחלתי בעזה״י לעסוק בצרכי רבים ויסדתי בית תלמוד תורה לתנוקות של בית רבן וחברה תומכי תורה אשר על ידה יהיה החיזוק לבית הלימוד. וכן יסדתי שיעורין כסדרן וכהלכתן בעד בעלי בתים ובחורים בלימודי קודש גפ״ת ומקראי קודש ולדרוש בכל שבת ושבת לפניהם. ואחר אשר עברו כמשלש שנים בשנת תרל״ח נבחרתי שמה לרב אב״ד ואמרתי אשרי הגבר כי ישא עול מנעוריו אף כי בעצם אני מקיים ושנא את הרבנות, ויסדתי ישיבה הגונה וחשובה לבחורי חמד בבית מדרשי, וגם יסדתי בית הלימוד הכללי התורה להיותו

גשר ומעברות מהת״ת לישיבה בשביל צעירי צאן קדשים אשר עדיין לא הגיעו לפלגות ראובן (והחברות הנצרכות לכל אלה לחיזוק) ובאו תלמידים מהקהילות אשר בכל המחוזות הסמוכים והיה לשם ולתפארת בכל המדינה. ואף גם זאת עוד בימי הבחרות אלו הייתי מן העוסקים בצרכי המדינה הנוגעים לדת תוה״ק כאשר הסכן הסכנתי לעשות כה עוד בבית אבא מאיה״ג זצ״ל אשר היה ראש המדינה כנודע והיה יוצא בראש הצבא ללחום מלחמת ה׳ נגד המורדים והפושעים בנפשותם. ובשנת תרמ״ד נתקבלתי לרב אב״ד דפה בערעגסאס״, וכו׳.

אלו דברי האוטוביאוגרפיה שכותב על עצמו בהקדמת הספר הנ״ל. נאמנים עלינו דבריו שמעיד על עצמו שהפיץ תורה ברבים ולחם את מלחמת החרדים לדבר ה׳ כמסורת בית אביו הגדול. ועודו צעיר במלוא אונו ומרצו עבר לברגסאס והמשיך שם בדרך הקודש. שם התפרסם והמשיך בעסקנות צבורית לשם שמים עד גיל זקנה ושיבה, ואמנם זכה לאריכות ימים.

הלך לעולמו בח״י אדר שנת תר״ץ ומנוחתו כבוד בברגסאס זי״ע.

חתנו הבכור היה הרב ר׳ אלי׳ כהן רב בואשארושנאמאן.

חתנו השני וממלא מקומו היה הרב אברהם שלמה הירש ז״ל.

בהיסטוריה הכלל יהודית של הונגריה שמעו עוד בשנים ההן של כהונת הרב ר׳ שלמה סופר את הדי הקרב של ״אחרי מלחמה״ בין החרדים ומתקני הדת, ובעקבות עלילת הדם של טיסאאסלר – חשו אנטישמיות פוליטית.

לגבי שני המאורעות האלה לא היה לדרצ׳קה קשר ישיר. בענין הדת עמדה קהילה זו איתנה לצד החרדים, ולעלילת הדם היה יחסה כשל שאר הקהילות שלא היו נוגעות בדבר. כמו רוב היהודים חיו גם יהודי המקום בתקוות טובות שהם תחת חסותו של המלך הקיר״ה. על תקופה זו היו רגילים הזקנים לומר: ״ימי השלום הטובים״.

בשנת תרמ״ה דרך כוכבה של משפחת סופרים בעיירה. הראשון בהם היה הרה״ג ר׳ יוסף לייב סופר זצ״ל. הוא נולד עם אחותו התאומה לאה (אשתו של ר׳ יצחק יעקב בלום, בנו של הג״ר עמרם בלום) לאביו ר׳ אליעזר זוסמן ולאמו חיה שרה בת ר׳ יואל אונגר, בכ׳ אייר שנת תרכ״ב.

הוא התחיל את חוק לימודיו אצל אביו הגאון, והמשיך בלימודיו אצל הגאון ר׳ משה הלוי פולק רבה של בוניהאד. הספיק לצקת מים על ידיו של סבו, גדול הדור הרב יואל אונגר ולקבל ממנו היתר הוראה.

לרבו, משה הלוי היה אח אמיד ושמו דוד לייב שהיה גר בלאפוש. לאיש זה היתה בת בגיל שש עשרה ושמה ראכל. בהשתדלות רבו בא בברית נשואים עם בתו של ר׳ דוד לייב. החתונה נערכה בב׳ אלול תרמ״ג.

ר׳ יוסף לייב ישב ועסק בתורה ובעבודה בבית חמיו הגביר, וכל העיר לאפוש הכירה בו שהוא גדול בתורה ויראה. התגלגלו הדברים שהחותן ירד מנכסיו ובינתים התפנתה הרבנות בלאפוש, לאחר שרבה עבר לכהן בעיר זבארוב. הרבה בעלי בתים בעיר שמו את עינינם בר׳ יוסף לייב מכיון שהם העריכו את רוב תורתו ואישיותו אחרי שהכירוהו בשנתים ימים שישב בבית חמיו.

רבינו יוסף ליב סופר זצ״ל

רבי יוסף ליב סופר ראה אור השמש בעיר האלאש, להוריו הקדושים רבינו אליעזר זוסמאן סופר זצ״ל ומחברתו השני׳ הצדקנית מרת חי׳ שרה בתו של רבינו יואל אונגר זצ״ל, ביום כ׳ אייר שנת תבר״ך, עם אחותו התאומה לאה אשת נעוריו של הגה״צ רבי יצחק יעקב בלום זצ״ל.

אמנם היה שם גם מועמד אחר – נכדו של בעל ה״ייטב לב״, והרבה מחסידי סיגט בראשות רבה של סיגט ה״קדושת יום טוב״ תמכו בו. ר׳ דוד לייב חותנו של ר׳ יוסף לייב היה במבוכה הואיל והיה בעצמו חסיד נלהב של בית סיגט ומצד שני רצה בהצלחת חתנו.

ברוב צדקתו ויתר ר׳ יוסף לייב על מועמדותו ואיפשר את בחירתו של המועמד השני.

בעל ה״קדושת יום טוב״ הודה לו על כך במכתב מיוחד וז״ל:

״קח נא תודתי מקרב לב עמוק על הטובה אשר גמלנו עד כה להשקיט הריב ולהעמיד דגל השלום על מכונו, ולא מצא הקב״ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום״.

באותה עת חפשה קהילת דרצ׳קה רב, ואמנם בגיל כ״ג שנים נבחר ר׳ יוסף לייב ובשנת תרמ״ה בט״ו באב התחיל למלא תפקידו כמנהיג זקן ורגיל למרות גילו הצעיר.

ראשון המברכים אותו להבחרו היה ה״קדושת יום טוב״, וזה נוסח מכתבו:

״ב״ה יום ב׳ פרשת במדבר תרמ״ה לפ״ק סיגט

לכבוד ידידי ה״ה הרבני המופלג הנגיד וקצין המפורסם לשבח ולתהילה כש״ת מו״ה דוד יהודה פאללאק נ״י ולכבוד חתנו ידידי הרב החריף ובקי וכו׳ כש״ת מו״ה יוסף לייב סופר נ״י.

מכתבו הגיענו עם בשורה טובה אשר ת״ל כבוד חתנו נ״י נתקבל לרב ואב״ד בקהל עדת ישורון ק״ק דערעטשקע, ותשואות חן חן לו על הבשורה טובה אשר כתב לי. כי מה מאד היה לי למשיב נפשי והנני אומר לכם מז״ט, ויהא רעוא שיעלה מעלה מעלה על במתי הצלחות, ויזכה לישב באהל של תורה ולהורות לעם דרכי ה׳ את הדרך אשר ילכו והמעשה אשר יעשון, ואקוה כאשר החל ה׳ לעשות עמו אות לטובה כן יגמור לו ולב״ב שיחי׳ ישועה במהרה וכו׳, והשי״ת יגמור הכל לטובה כאות נפשו ונפש הדו״ש באהבה.

הק׳ חנני׳ יום טוב ליפא ט״ב״

עוד מכתבי ברכה הגיעו אליו ביום הבחרו לרב הקהילה ונדפסו בספר מזכרת פאקש ח״ב עמוד 146.

בראשית דרכו, חידש ותיקן את כל מה שהיה צריך לתקן. והרחיב את יריעות בית המדרש ללמוד וללמד עם בחורי חמד. ישיבתו התפרסמה, ובאו מקרוב ומרחוק ללמוד מפיו תורה. וכמו אב רחמן דאג גם למחיתם ותיקן ״חברת מזונות״ עבור בחורים בני עניים שמהם תצא תורה.

פעם ניקלע לדרצ׳קה בחור עני ויתום מגליציה ושמו אביגדור לנגברג. ר׳ יוסף לייב ריחם עליו ודאג לכל צרכיו עד שגדל ונהיה ת״ח וירא שמים ונעשה חתנו של הר״ר אליעזר מושקוביץ (אחיו של סבי וחתנו של ר׳ אלי׳ א״ש, רבה הראשון של דרצ׳קה).

מעשים טובים כאלו וכאלו היו אופיינים לו ולרבנית ראכל שלדאבון לבם לא נפקדו בזש״ק.

מלבד הבחורים, דאג גם לאסוף את כל לומדי תורה בעיר ללמוד ביחד ברבים ובהשראתו יסדו חבורה קדושה של לומדי תורה בשם חברת "לומדי תורה" והחתימם להתחייב ללמוד מדי יום ביומו. בטובתו של בן אחיו מביאים אנו כאן את צילום העמוד של תקנות החברה בעצם כתב יד קדשו, עם החותמים שהרבה מהם נוכל גם לזהות.

וז"ל תקנות החברה:

"וזה היום אשר קוינו והתאספנו חברים יקרים ואהובים כולם לימודי ה' תלמידים חכמים דפה קהל דערעטשקע לייסד חברת "לומדי תורה" ללמוד תלמוד בבלי גמרה רש"י ותוספות בכל ערב וערב וקבלנו עלינו תקנות אלו בשמחה וששון ויקר אשר חיוב עלינו כמו כל המצוות לקיים אותה כדת של תורה בלי עצלות ורפיון ונעשה ונשמע אמרו כאחד בפה אחד ובלב שלם".

ואלה התקנות

א. חיוב עלינו לילך לביהמ"ד הגדול אשר בחצר ביהכ"נ דפה לילך בכל ערב בין שעה שישית ושביעית דהיינו 6½ חוץ אם יש עיכוב שאינו בביתו והוצרך ליסע מעירנו או שדירתו רחוק מביהמ"ד והדרך רעוע ע"י גשם או שיהיה לו אמתלא טובה אשר יראה הרב אב"ד או הגבאי דחברה שהאמת אתו.

ב. חיוב עלינו לישב אצל החברה ולשמוע פי המקרא בנחת ובמתון ולא יבטל ע"י שיחה בטילה או שאר ביטולים.

ג. חיוב עלינו אם יבוא הגורל עלינו ללמוד השיעור מאותו דף גמרא בביתו כדי כאשר יבא לפני החברותא יהיה בקי בו ומורגל בלשונו.

ד. אם אין רוצה ללמד לפני בני החברה מאיזה סיבה שיהיה יכולת ורשות לו לכבד ת"ח אחר אשר ילמד תחתיו אבל זאת צריך להודיע לכה"פ יום א' מקדם כדי שהת"ח יוכל ללמוד השיעור בפ"ע בביתו.

ה. אם א' מבני החבורה קדישא לא יבוא לשיעור ולא יהיה לו אמתלא טובה אז מחוייב בתוך כ"ד שעות לשלם לגבאי דחברה כף אחת עשרה צ"ל ולא יסרב כנגד זה וכמה שיצוה כן מחוייב לשלם בלי טענה ומענה.

ו. חיוב עלינו לכהפ"ח בכל ערב ללמוד עמוד גמרא רש"י ותוספ' וכל המרבה הרי זה משובח יוסיף ה' ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם.

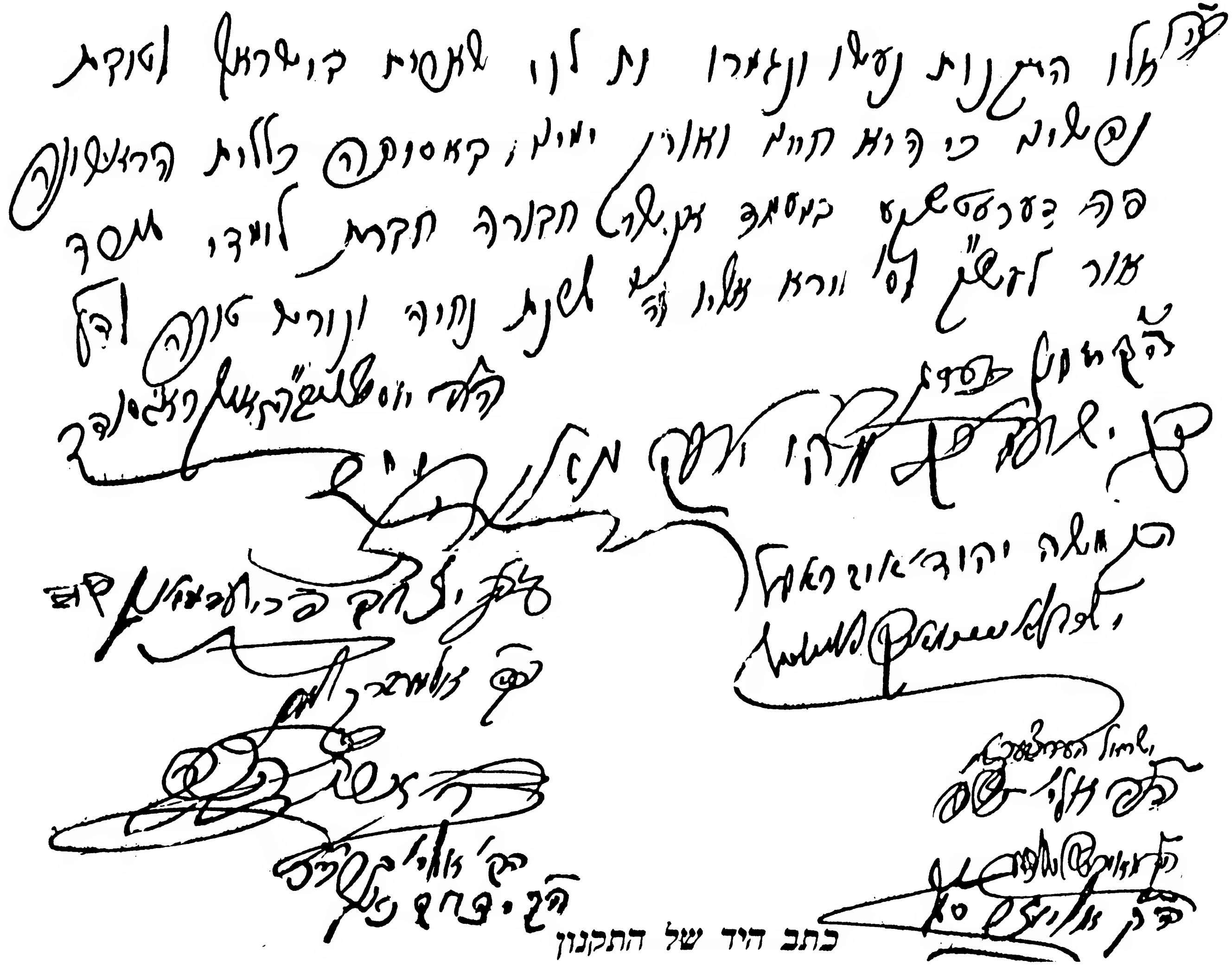
ז. כל א' מבני החבורה צריך לסייע לחברה לכה"פ ב' כתרים לקיים דברי תורה מעות קונות, העשיר הרבה והדל לא ימעיט וזה יהיה לצורך הוצאות החברה.

ח. אם יהיה מותר מהמעות החברה בכל שנה צריך הגבאי דחברה לקנות משניות או ש"ס או שאר ספרים קדושים ובעת אסיפת החברה יפיל גורל ומי שיצא לו הגורל לו יהיו הספרים.

ט. גם אנשים אוהבי תורה אשר אין דעתם משגת ללמוד בעצמם יוכלו לבא בברית החברה וישלמו בכפלים כמו הלומדי תורה דהיינו לכה"פ ד' כתרים בכל שנה ויהיה שכרו מעץ החיים ומחזיקים בה ושכר תורה.

י. בכל שנה ושנה יהיה אסיפה כללית ויתן הגבאי חשבון צדק לפני בני החברה.

יא. בעת סיום המסכת יתאספו כל בני החבורה יחד ליתן כבוד לה' אלוקינו

כתב היד של התקנון

ולתורתו הקדושה ויעשה סעודת מצוה מכל מי שידבנו לבו, והיום הרשות לבני החברה לקבוע אז לששון ולשמחה.

יב. אם א' מבני החבורה לא ישמע לקול הגבאי ולא ירצה לקיים תקנות אלו יהיה רשות למרא דאתרא לקנוס אותו בקנס היותר גדול כפי ראות עיניו.

אלו התקנות נעשו ונגמרו לתת לנו שארית בישראל לטובת נפשינו כי הוא חיינו ואורך ימינו, באסיפה כללית הראשונה פה דערעטשקע במעמד אנשי חבורה חברת לומדי תורה אור לעש"ק לס' וירא אליו ה' לשנת נחיה ונירש טובה לפ"ק".

שמות החותמים:

1. ה"ק יוסף לב בהגאון ר' א"ז סופר
1. ה"ק יוחנן ברגר
2. ה"ק ישעי' בן מה"ר יעקב מאנהיים
3. ה"ק משה יהודי איזראלי
4. ישראל איסר מושקוביץ
5. ישראל הערצבערג
6. ה"ק אלי שפ. (שנפלד)
7. ה"ק מאיר שניצלר
8. ה"ק אליעזר סגל
9. ה"ק יצחק פריעדמאן שו"ב
10. ה"ק אליעזר קליין
11. ה"ק אשר הכהן
12. ה"ק אלי ברגר
13. ה"ק יצחק כץ.

· ניחן בפה מפיק מרגליות בדרשותיו המופלאות ובנועם הליכותיו דאג רבנו הקדוש לקהילתו ולכל הסביבה להנהיגם על מי מנוחות לכל צרכי גופם ונפשם.

בשנת תרנ"ג נפטר אחיו הגדול ר' פישל סופר, רבה של שארוואר והשאיר אחריו חמישה יתומים. הרב והרבנית שלא נפקדו בזש"ק לקחו לביתם שנים מהם. הילדים מנחם ויצחק צבי מצאו בבית דודם בית הורים חדש. באהבה רבה גידלו וחינכו אותם, וכל מחסורם היה עליהם, והם נהיו במשך הזמן רבנים וגדולים בישראל, ר' מנחם היה רב במאראשוואשארהיל ור' יצחק צבי בטמשוואר.

את כל אהבתם וטוב לבם השקיעו הרב וזוגתו הרבנית בגמ"ח, בגידול יתומים ובדאגה ללומדי הישיבה.

בעוד ביום דאג להוראת איסור והיתר לאנשי קהילתו וניהול ישיבתו, את הלילות הקדיש ללימודיו וחיבור ספריו. ואכן היה סופר פורה, והוציא לאור את ספרו היקר והשימושי "ילקוט סופר" ה' חלקים שהכל היללוהו. וכל גדולי הדור בהונגריה וחוץ לגבולותיה כתבו במכתבי הסכמותיהם דברים נלהבים בשבח הספר. בין המסכימים היו: הגה"ק ר' יחזקאל משינווא, הרב יצחק שמעלקיש אבדק"ק לבוב, הרב חיים יחזקיהו מדיני בעל ה"שדה חמד", הרב שמחה בונים סופר בעל "שבט סופר".

בשנת תרנ"ד הדפיס את חלקו הראשון של הספר – על ס' בראשית, בתרנ"ה – על ס' שמות, בתרנ"ח – על ס' ויקרא, בתר"ס – על ס' במדבר ובתרס"ג – ברך על המוגמר בהוציאו לאור את החלק האחרון על ס' דברים.

בשנת תרע"ג הדפיס חלק ראשון של ספרו "ליקוטי סופר" על תרי"ג מצוות,

קובץ גדול המאסף את כל הדינים הנוגעים לכל מצוה ומצוה, הן דאורייתא והן דרבנן, תקנותיהם, גזירותיהם ומנהגיהם, מלוקט מש״ס בבלי וירושלמי, תספתא, ספרא, ספרי, מכילתא, מדרשים וספרי הפוסקים הראשונים והאחרונים – מפעל גדול, בחיבורו השקיע אלפי שעות עבודה. את הספר הזה כתב לבדו בעשותו לילות כימים בשקידה רבה.

עם כל זה פנה מזמנו גם לענות תשובות בהלכה לשואלים דבר ה׳, ואנו מוצאים בספר שו״ת דברי סופרים (שנדפס בירושלים שנת תשמ״ב) כמה וכמה תשובות מופלאות ממנו, כמו בס׳ כ׳, שם נדפסה תשובה שכתב ״ב״ה דערעטשקע יע״א יום ב׳ וישלח תרמ״ט לפ״ק״. ולהלן בס׳ ק״ט תשובה ממנו ״פה דערעטשקע יע״א יום א׳ לס׳ וישב תרנ״ח לפ״ק״ (ועוד כמו בסי׳ כק״ב).

ר׳ יוסף ליב פעל הרבה אצל נדיבי עם שישתתפו בבניני ״כולל שומרי החומות״ בירושלים למען תלמידי חכמים ועניי הכולל. הרב והרבנית קנו מכספם שני בתים ויחדום ל״הכנסת אורחים״ לכל עולה חדש עד שיסתדר.

וזה חרוט על לוח אבן זכרון בבתי אונגרין מס׳ קכ.

״ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות ושם עולם אתן לו״, לזכרון עולם יהיה לפני ה׳ בהר הקודש בירושלים תובב״א.
בחוץ לא ילין גר דלתי לאורח אפתח אשרי יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה,
תכתב זאת לדור אחרון צדקת זכרון יוסף הי״ו, כי הבתים האלו נומער קי״ט, ק״כ, קנה גזבר כוללנו ה״ה הרב הגאון הצדיק המפורסם נדיב לב כמהר״ר **יוסף יהודא בן חי׳ שרה שליט״א** בעמ״ח ספרי ילקוט סופר

לוח הזיכרון בבתי אונגרן, בירושלים תובב״א

עה"ת אבדק"ק פאקש יע"א וזוגתו הצדיקה הרבנית מרת **ראכל בת שרה תחי'** והקדיש לקרן קיימת עולם לשם הכנסת אורחים ולשמם הטוב ולעילוי נשמת אביו הרב הגאון הקדוש רבי אליעזר זוסמאן בן לאה סופר זצ"ל אב"ד פאקש בעהמ"ח ספרי ילקוט אליעזר ושאר ספרים שנפטר בשם טוב יום ערב יום הכיפורים שנת תרס"ג ולע"נ אמו הרבנית הצדקת המפורסמת מרת חיה שרה בת מירל ע"ה שנפטרה בש"ט יום ו" ו' כסלו שנת תרס"ד תנצבה"ח."

כשהגאון מבאניהאד רבי אליעזר דייטש זצ"ל הדפיס קונטרס מיוחד "פרי עץ הדר" לעורר את אחינו בני ישראל לקנות אתרוגי א"י להחזיק הישוב בארה"ק, עמד רבינו לצדו בשורות הללו:

שובע שמחות לכבוד ידי"נ איש בריתי הרב הגאון הגדול החריף המובהק המפורסם צדיק ונשגב ע"ה פ"ה נ"י כקש"ת מו"ה אליעזר דייטש נ"י, מכתבו הטהור עם הקול קורא הגיעני ומה מאד גדלה שמחתי בראותי כי על אותו דבר שנצטערתי זה רבות בשנים מצא קן לה אצל הדר"ג ובידו הגדולה כרוז קרא בחיל שהחיוב עלינו להשתדל בכל עוז להיות בעזרת ישראל אחינו האומללים הי"ו היושבים בארצנו הקדושה מתוך הלחץ זו הדחק, ולא לסייע רשעי בית אב העומדים בראש להכרית ולשדד מערכות בנ"י, וקול דמי אחינו צועקים על עולה הנעשית בקרב ישראל בזה, כי מה לנו עם אתרוגי קארפו מראיתו נאוה אם על מצחם תיו של דם נחתם? ובר מן דין יש בהם חשש מורכב ומבואר בריב"ש (סי' קצב) דבמקום שצריך לבדוק בסימנים חוששים מן התורה למיעוט, וידוע שרוב אתרוגים הנמכרים מארץ יון אין להם סימנים המבוארים במג"א ויש בהם חשש פסול דאורייתא, ואנוכי לעצמי זה כמה שנים לא ברכתי רק על אתרוגי א"י אשר קניתי מאיש מהימן בירושלם, ועד ידי יד כהה מגעת בכל גבולי התאמצתי לעוררם על דבר זה. ועתה בראותי שכהדר"ג יצא בהדרו לטובת הענין הנני גם אני כיהודא ועוד לקרא, ואברך הדר"ג שיצליח במפעלו, ובכל מקום אשר דבריו הטהורים יגיעו יטו אוזן קשבת ויכנסו בלב כל אנשי יראי ה', והשי"ת יזכנו להרמת קרן התורה ובשיבת ציון ברחמים אכי"ר.

דברי ידידו ומוקירו הק' יוסף ליב סופר אבדק"ק פאקש והגליל

מכתב שכתב לחזק ידי שובתי שביעית בארה"ק (מובא בספר פאת השולחן ירושלים תרע"ב):

ב"ה פה פאקש יום ב' לסדר ואגדלה שמך והיה ברכה עת"ר לפ"ק. ה' עמו גבור החיל עטרת תפארת ישראל, ה"ה כ כבוד יד"נ הרב הגאון עומד לנס עמו כקש"ת מו"ה נחום ווידנפעלד נ"י אבד"ק דאמבראווא. קונטרסו אשר כוננו ידי הרד"ג בצירוף הקונטרס מהגאון רידב"ז שליט"א הגיעני וראיתי אשר טרח ברוחו הטהור לעלות על במתי הפלפול בבירור שיטות הפוסקים ולהוציא לאור חומר האיסור המחללים שביתת הארץ. ותרב שמחתי לקנא קנאת ה' להחזיר עטרה ליושנה כי בעוה"ר מעת שהופרו חוקי השמיטה רבים שתו כוס התרעלה ותקפו עלינו גבורות כי

בעוון שמיטה גלות בא לעולם ע״כ מה נשגב הרעיון אשר הדר״ג מעורר להיות בעזרת אנשי האדמה העובדים בארה״ק אשר ניטל מהם מקור מחייתם בשנה זו כי עוזבים בשמחה לה׳ תבואת ארצם ומוכנים לקיים מצות התורה כחק בלי הערמה. וע״כ מצווה רבה אשר אין שיעור להיות בעזרתם ברוח נדיבה ובימין ישע להספיקם ולכלכלם בלחם ומים. וגם אני אי״ה אשתדל בעירי לתומכם בסיוע שיש בו ממש כי גדול מאד המצוה לאמץ ברכים כושלות, ואקוה שכל חובבי ציון ירונו וישמחו ליקח חלק בכל כחם, כי אנחנו בני הגולה אין בידינו לקיים המצוה כתקנה כי היא תלויה בארץ, ורק ע״י תמיכת הרוצים בקיומה נחשב כאילו עשינו כל מה שמוטל עלינו כמחז״ל גדול המעשה וכו׳, ובזכות זה ירחם ה׳ עמו ויוציאנו מצרה לרוחה ואדמת יהודא תפרח כשושנה, ורגבי נחל יוציאו פרים לרוי׳ וציון במשפטו תפדה ושבי׳ בצדקה, כעתירת ידידו המוקירו
הק׳ יוסף ליב סופר.

בערב יום הקדוש שנת תרס״ג שבק חיים לכל חי הרב אליעזר זוסמן (במח״ס ילקוט אליעזר) אביו של ר׳ יוסף ליב, והוא נבחר למלא את מקומו בק״ק פאקש. ח״י שנים, כולן שווין לטובה, מלך בדרצ׳קה ורישומו ניכר היה בכל חיי הקהילה.

הקהילה התפתחה והגיעה לשיאים. בעלי הבתים התבססו, מאותה תקופה אנו מכירים את הבתים הגדולים היפים של יהודים אמידים, סימן מובהק של יהודי מבוסס היטב, כגון בתיהם של: מאיר ווינברגר, אליהו ווינברגר, זליג גולד, שמואל בנימין מייזנר, ליפמן גרוסמן וכו׳. ושוב כמו ברוב המקומות בקהילות דומות לדרצ׳קה, למרות ״ההתבוללות״ למראית עין שהתבטאה בלבוש ובזקן המטופח, או אפילו בחסרונה של חתימת זקן, נשארה הקהילה ביסודה נאמנה לרוח החינוך החרדי. הקהילה פרשה את כנפיה והגנה על אפרוחיה. וגם אם היו אי אלו בנים שפרשו והרחיקו לכת למקומות שהקהילה לא הגנה עליהם שם, אולם מאידך נוספו עליה ממקומות אחרים תלמידי חכמים והיה איזון במספר תושבי הקהילה החרדים.

הבא למלא את מקומו בשנת תרס״ג היה אחיו, הרב שמואל בנימין זצ״ל, בן זקוניו של הרב אליעזר זוסמן סופר.

בן זקונים, בר חכים, הצטין בחריפות שכלו מלידתו והתמיד בלימודיו, סיני ועוקר הרים, התחיל לימודיו אצל אביו ואחר כך המשיך בלימודיו בישיבה המעטירה בפרשבורג אצל ה״שבט סופר״.

בשנת תרנ״ח נשא לאשה את בריינדל לבית קליין מזנטא. היא היתה בתה של הנגידה דבורה קליין, אלמנת שרגא פייבל קליין, חמיתו של הגאון ישעיה זילברשטין, רבה המפורסם של וואיצן.

בשנים שאחרי חתונתו ישב על שולחן חמותו, ובשקידה רבה התמיד בלימודיו. בשנת תרס״א קיבל מהגאון ר׳ ישעי׳ זיברשטין זצ״ל אב״ד דוואיצן היתר הוראה הפותח במלים:

שמואל בקוראי שמו מפארים ה״נ מעלת כבוד גיסי הרב החריף ובקי בחדרי תורה וביראת שמים כל הימים נאה דורש נאה מקים בנן של

קדושים כקש"ת מו"ה שמואל בנימין נ"י סופר וכו', ויהא לגאון ולתפארת לעדת ישורון אשר תבחר בו להיות להם לעינים, על פיו יצאו ועל פיו יבואו וכסאו ירום מעלה מעלה וכו'.

בשנת תרס"ג נבחר לרב העיר דרצ'קה. בחירתו התקבלה אז בהתלהבות רבה, וכפי עדותו של הגאון ר' יצחק צבי סופר מטעמעשוואר שליט"א (בהסכמתו לספר שו"ת דברי סופרים) כתב אז הגאון רבי יודא גרינוולד מסטמר אל ראשי הקהילה כדברים האלו:

והאמת שמכיר אנכי במקצת את כבוד רבכם הרב המאה"ג הנ"ל נ"י, וכי הוא לפלא בדור הזה בגדולת מדרגתו בתורה ועבודה לפי ערך שניו עכ"ל.

נשתמרו בידינו שתים מאגרותיו אל ראשי קהלת דערטשקע ובראשם הנגיד ר' אשר המכונה זעליג גאלד, בתקופת הבחרו לרב שם, והעתקם מובא כאן.

גם הוא הנהיג את ישיבתו ביד רמה, וגם ענה תשובות לכל תפוצות ישראל, וכפי עדותו של הגאון ר' יצחק צבי סופר שליט"א (שם) היה הגה"ק ר' עמרם בלום בעל שו"ת בית שערים רגיל לומר עליו: "אין דערעטשקע זיצט דער יונגער גאון" עכל"ק.

הותקנו ספסלים נוספים לבית הכנסת שלנו וזה הביא את ראשי הקהל שלנו להחלטה כי יש לבנות בית־כנס חדש, גדול יותר. וביטוי לזה מוצאים אנו בתשובתו שנדפסה בספר שו"ת דברי סופרים סי' י"ח:

ב"ה דערעטשקע תרס"ה לפ"ק.

שאלה: קהל עדת ישורון דפה יצ"ו. רוצים לבנות בהכנ"ס מחדש, היות שבהכנ"ס הישן קטן מהכיל בעה"ב שנתרבו יוסף ה' עליהם ככה, וגם כבר נתרופפו מעט כותלי הישן וכו' ע"כ.

ואכן נבנה אז בית כנסת חדש ואמנם שנתים אחרי כן מוצאים אנו בתשובתו שם סי' י"ד שכותב וז"ל:

כבר בשנים קדמוניות נוהגין פה להתפלל בחורף בביהמד"ר והיא כבי **כנישתא דסיתווא, והנה בהיות שנבנה זה איזה שנים בהכנ"ס חדש וגדול לכן רבים המתאוים להתפלל שמה בשבת וכו'. ומאריך שם בזה.**

בספר "מזכרת פאקש" ח"ב עמוד 172 נדפס מכתבו (צוואתו) של אחיו הגדול הגאון ר' יוסף לייב אל ראשי קהילת דערטשקע בו הוא מבקש מהם שיכבדו את אחיו "הרב הגאון הצדיק שליט"א", והוא ממשיך "ותזכרו אותי לטובה לעולם, כי בעזרת ה' על ידי עלו כל בני הקהילה בגשמיי ורחניי וכן יהי' לעולם" ע"כ.

בשנת תרע"ב אנו מוצאים אותו חתום על כתב איסור בעניני כשרות:

"פה דערעטשקע עש"ק לס' תולדות תרע"ב לפ"ק". בשנת תרע"ה פירסם כרוז אודות רצונו להדפיס את כתבי אביו זצ"ל והוא חותם: דערעטשקע, יום גבר האויב ותבקע העיר שנת התרע"ה יצ"ו בב"א ואמן.

בשנת תרע"ד פרצה המלחמה האכזרית שקבלה את השם "מלחמת העולם הראשונה". בתחילה עדיין חשבו האנשים שכל המלחמה תגמר במשך חודש או שנים. אבל את סופה מי יראנה ומלחמה עקובה מדם זו נמשכה כמעט חמש שנים. דם נשפך כמים, אלמנות ויתומים צעקו עד השמים וכל הצרות שנדבקו למלחמה:

רעב, מגפות, הפקרות, יוקר ומחסור לא נחשכו מהאנושות.

אחינו בני ישראל לחמו בשני המחנות מהעיר דרצ׳קה התגיסו יותר משבעים איש, ומהם נפלו קרבן ומתו מות גבורים שנים עשר קדושים למען אותה מולדת שאחרי כן התגלתה כאם חורגת. אחד חזר נכה, קיטע יד ורגל – ״למזלו״ לא היו שתיהן באותו צד ויכול היה לדדות על קביים במשך הזמן בזריזות מתמיהה. התחתן והקים משפחה, שמו הרשל קאופמן. בזכות נכותו ניצל מגירוש אושויץ ויש אומרים שהוא הציל לאחר הגירוש ב־1944 את ספרי הקודש שהיו בהיכל בית הכנסת.

היתה אז תקופה של ליקויי המאורות בכלל ובפרט, גם הרב נחלה אנושות ועזב את דרצ׳קה ועבר עם משפחתו לפאקש. שם המשיך בלימודיו ובחיבוריו עד הרגע האחרון, ושם השיב את נשמתו הטהורה לבוראה ביום כ״א שבט, שנת תש״ג וזה נוסח מצבתו:

פ״נ
הרב הגאון הגדול הנזר והעטרה
מו״ה שמואל בנימין סופר זצ״ל האבד״ק דערעטשקע והגליל
בן זקונים לרבינו הגאון הקדוש רבי אליעזר זוסמן זצ״ל
י״נ ביום כ״א שבט תש״ג לפ״ק
שר חמשים גבור ומזוין לחכמה ותושיה
מורג חרוץ בפלפול וסברה ישרה ועמוקה
את כבוד עשרו בתורה בה היתה נפשו דבוקה
לספר לא יכול אבן וחרט ותהלה דמיה
בגבול בנימין צל צח ולו קרן אורה
נחשכו כוכבי ימיו ונשא רב מכאובים
ימצא זכותו לזרעו ומטיב ה׳ לטובים
ינוח בשלום ונפשו בצרור החיים תהי צרורה

הרב שמואל בנימין סופר זצ״ל

אשתו הרבנית בריינדיל נפטרה ב־כ״ג תמוז תרצ״ג. משפחתו: בנו הר׳ נפתלי שרגא פייבל נפטר בעודו צעיר לימים בשנת תר״צ. בנו – אליעזר זוסמן והר׳ יואל חיים הם ומשפחותיהם נספו בשואה הי״ד.

יבדלו לחיים טובים ילדיו: בתו מרת לאה אשת ר׳ משה יהודה ליברמן, בנו מרדכי אפרים פישל והצעיר בבניו ר׳ שמחה בונים דוד שליט״א. הוא השאיר אחריו הרבה כתבי יד, חדושי סוגיות, דרשות על סדר הפרשיות ליקוטים, כללים ותשובות. בנו הרה״ג ר׳ שמחה בונם דוד שליט״א הוציא לאור את ספרו: דברי סופרים על כללי הש״ס, ושו״ת דברי סופרים, תשובות יקרות בהלכה.

נחזור לרבה הקודם של הקהילה ר׳ יוסף לייב אשר כאמור עלה בשנת תרס״ג על כסא הרבנות בעיר פאקש על מקום אביו זצ״, הוא כיהן ברבנות נערץ על־ידי כל הציבור, תיקן ופעל הרבה לטובת העיר והכלל. בשנת תרע״ח נסע להשתתף בשמחת בן אחיו ר׳ מנחם, אשר ר׳ יוסף לייב אמצו וגדלו כבן, שנתקבל לרב במארושוושארהלי, בשבת דרש דרשה נפלאה ולמחרת ביום א׳ הוציא נשמתו הטהורה בגיל נ״ו ונקבר בין אביו וסבו בפאקש. כל הארץ ביכתה את האבידה הגדולה וגדולי דור הספידוהו מרות.

בפטירתו נשארה הרבנית הנפלאה ראכל גלמודה. הרבנית אשר בחיי בעלה היתה ממש עזר כנגדו בכל מעשיו הטובים ובפרט בגידול יתומים, המשיכה גם לאחר פטירתו בדרך הקודש ובזכות הצדיק ר׳ יוסף לייב אשר כל ימיו היו קודש לעזור לזולת, המשיכה לגדל שלש יתומות והספיקה גם להכניסן לחופה עם חתנים גדולי תורה.

לאחר כל זאת רצתה לעלות ארצה, אך ברגע האחרון חלתה ולא עלה בידה הדבר. היא נפטרה בשמיני עצרת ונקברה בפאקש בשמחת תורה שנת תרצ״ג, חמש עשרה שנה לאחר בעלה הנערץ.

רבנית זו היתה לשם ולתהילה, ואנו ממעטים למצוא כמותה בימינו. לדוגמא נעתיק כאן מכתב שכתבה לבנה המאומץ, מחבר הספר ״מזכרת פאקש״ הרב שמחה בונים דוד סופר שליט״א:

ב״ה ב׳ נשא, פה פאקש.

טהיירט קינד לעבען עמ״ש.

זעהר ערפייט וואר איך מיט דיינער ל׳ קארטע, געלאבט איסט הקב״ה דאס דוא געזונט ביסט ב״ה. וואס מיין טאגליכעס געבעט איסט דוא זאלסט קאנען פלייסיג לערנען אונד איין גדול בתורה ווערען אי״ה, געבע דיר נור אכט מיין הערץ זאלסט טאגליך דען האלבען ליטער מילך אויסער פרישטיק אונד נאכטמאל נאהמען... שרייבע מיר נור ווען דוא עטוואס ברויכסט, זארגע ניכט אין שפארע מיר ניכט אפ – הקב״ה העלפט שוין – דוא וויסט דאך וויר האבען ב״ה איממער דיא העלפע פאר דען אאללמאכטיגען צור צייט צור רעכטען צייט גיהאבט, אונד איך האפפע ער וירר אונז אויך אין דער צוקונפט ניכט פארלאסען איבערהויפט ווען עס זיך אוף דאס לערנען די תורה הקדושה האנדעלט. דאהער שפארע דיר ניכט אף עסע גוט איך שיקקע דיר האניג זאלסט צום ברויט עסען...

טרייע מומע.

נעתיק כאן את תרגום המכתב בסגנון חפשי. אמנם חמימותה של לשון האמא חסרה בו, אך מתיקות הדברים היוצאים מן הלב מורגשת בהם:

נפש יקרה שלי.

שמחתי לגלויה שלך, יהי ה' ברוך שאתה בריא ב"ה. תפילתי יום יום שתשקוד על לימודיך שתהיה גדול בתורה, רק תשמור לשתות כל יום חצי ליטר חלב מלבד ארוחת בקר וערב. אם משהו חסר, רק תכתוב, לא נקמץ שום דבר, ה' הטוב יעזור לנו כמו תמיד, בפרט כשמדובר בלימודי התורה הקדושה. לכן אל תקמץ, אכול טוב, אני שולחת לך דבש לקנח ללחם.

דודתך הנאמנה

תרגום צוואת הרבנית ראכל:

ב"ה יום ג' כי טוב לסדר "ועשיתם את חוקותי" תרס"ו לפ"ק.

כי לא ידע האדם את עתו בפרט אשה חלושה כמוני, לדאבוני, צריכה בכל עת להיות מוכנה, לכך שהקב"ה יגזור במשפט צדקו לקחת אותי מקודם אז עלי לכונן את דברי הראשונים והנאמנים אליך בעלי הטוב והיקר נ"י ורבי הנכבד שליט"א. בעוד שנים אחדות מגיעים אנו לעשרים וחמש שנות נחת ואושר לנישואינו לטובה, רבע מאה שנה ב"ה חיינו חיי שלום ושלוה ואחדות גמורה שוררים תמיד באהלינו. אמנם כדי שלא יהיה אושרנו שלם – לא נחשך ממני הכאב. ואותה נקודה כאובה מעיקה על לבי כל ימי חיי. לו לא היה הבטחון חזק ואמיץ, מה שאתה בצדקתך עוררת וחזקת בי לעיתים קרובות באצילות רוחך וטובת נפשך בלבי הנכאב – לא היה בי הכוח להבליג על הכאב הנורא.

היודע נסתרות והבוחן לבבות יודע את צערי ומה שסבלתי וסובל – ואליו אשים בטחוני, שבידו עוד לעזור ולרפא את חלינו. בקשתי: שאל יחר אפך בי, תדין אותי לכף זכות, כמדתך לדון כל אדם ואדם.

תכלית דברי בזה כמו שאמרתי כבר, שאני אוסר להגיד עלי איזה דברי שבח שהוא. את המעט שחסכתי בקושי, בקשתי לחלק לשלושה חלקים, בראשונה לשלוח לארה"ק כדי שילמדו בביתנו שם משניות בכל השנה וישמרו היארצייט ויחלקו מזה לתלמידי חכמים עניים... אם העזבון שלי לא יספיק את כל הנ"ל – אז נא למכור את התכשיטים שלי, אם הרבי נ"י יסכים לזה ויש לי רשות על זה.

עוד איזה דברים אליך בעלי היקר הצדיק שליט"א:

באם פגעתי בכבודך, מה שיכול אולי להקרות בשעת צער ואנחה, אז אבקש את סליחתך הגמורה. מצדי השתדלתי תמיד למלא את רצונך וחפצך על הצד הטוב ביותר, וקבלתי את כל זאת עלי כמעט לחוב קדוש. היודע מחשבות הוא העד שלי, איך שכמה פעמים לחמתי עם עצמי – כן, כל שרעפי ומחשבותי נתעוררו בלבי הנשבר, האם לא הייתי מחוייבת להקריב את עתידי בשבילך, שמתוך כך אולי היית יכול לכונן את שלימות נפשך, – בכל זאת הרגשתי את עצמי חלושה למדי לעמוד בנסיון זה, לא יכולתי לגרום להורי היקרים צער גדול כזה – קול פנימי מקשקש ומנחם

אותי שלב טוב ועדין כשלך היה דוחה בשתי ידים הצעה כזו. – רעיונות כאילו העיקו לרוב על לבבי הנשבר ונקרו את מוחי, אבל לבטא כזאת לא היה באפשרותי, עצם המחשבה להיפרד ממך היה כבד, ללא נשוא, – לכן תוכל לשער רבי הנכבד נ"י מה שסבלתי בכל שנותי – בפרט שהיו רגעים בהם מצאתי עצמי כאילו אשמה בדבר. – אבל די והותר מזה המדובר, כחותי סרים ממני כי גדול הכאב מאוד.
קבל בזה תודה רבה ועמוקה בעד מסירותך ואדיבות לבך כנגדי, היה לך רב עמל ויגיעה עמדי, לא חסת עמל והון במקום שהיה המדובר לשפר מצב בריאותי, בעד כל זה אני נותנת תמורה תודה דלה ופשוטה, ואת העודף ישלם לך הקב"ה, שתזכה לשנים טובות וארוכות, ואולי גם אני על צדך, הקב"ה ברוב רחמיו ישלים לנו את אשר חסר לנו עד עתה –.
כעת כמה מילים לבני היקרים שגידלתי אותם מו"ה מנחם והרשל נ"י. חושבת אני שכל החיובים מה שבן מחויב נגד הוריו מגיע גם לנו. אתם ידעתם איך שעמלתי לגדל אתכם, הקב"ה נתן לי זכיה שנתגדלתם ב"ה לפי רוחנו ומאוינו. והקב"ה יעזור לכם שיהיה כן אצל צאצאיכם. מחוסר אהבת וחיבת אם לא סבלתם בביתי, עיני הרטובות ליוו אתכם ושמרו עליכם בכל דרכיכם· משלימות שלוותכם לא יחסר כלום בתוך תקופה שהייתם בביתנו. תהיה לי הזכיה – על זאת אני מתחננת – שתשתדלו בכל מחיר להשיג דבר טוב ולא תלכו שולל אחרי בצע כסף – וכן אני מבקשת מאוד מאוד אותך הרשל יקירי שיחי' עמ"ש ליקח רק בת טובים ממשפחה הגונה יראת ה' ושלימה ולא לבקש הון. הכסף רק טפל ולזה יעזור ה', אין רצוני להעמיס עליכם התחייבויות יתרות, אבל דעו שכל החיות שלי היתה בשבילכם, לכן אקוה שתלמדו בעד נשמתי העניה ותשמרו היארצייט כמו מנהג הבנים ותרגילו גם את בניכם אחריכם.
אצל הטהרה לא יתעסקו עמי רק נשים ששמרו בדייקנות את מצותיהן. בקשתי מראשי הקהילה, באם לא אזכה לבוא לארץ הקדושה בחיי, שלא ירחיקו את מקום מנוחתי מיקירי זי"ע, ואקוה שימלאו את בקשתי זאת. בהיות ששורות הללו כתבתי בדעה צלולה, מבקשת בזה מאת תלמידי בעלי הגה"צ שליט"א, שילמדו משניות לעילוי נשמתי.
ראכל בת שרה.

ב"ה ג' פנחס הנני נותן לו את בריתי שלום„ תרע"ח
נפוגותי ונדכיתי עד מאד, תמיד חשבתי שרבי היקר שלי יאריך ימים עלי, אבל הקב"ה במשפטו וצדקתו קבע אחרת – הוא לקח את צדיק וקדוש וגדול בישראל בדמי ימיו בתוך פעולותיו ומעשיו הכבירים – ויהי שמו יתברך מבורך.
חיבוריו היקרים וכתבי ידיו הקדושים שהשאיר אחריו ברכה, הם עדות לגדולותו בתורה, הן כל־כך הרבה עשה בימיו המעטים. מעלותיו ומדותיו הטובות ואת כל הליכותיו בקודש כל ימי חלדו, אין בכוחותי לפרסם. מתוך

צערי ושברי אשר לא ניתנים להרפא, רצוני להודות להקב״ה שנתן לי זכי׳ לשמש את הצדיק ז״ל חמשה ושלושים שנה, בתוך זה י״א שנה לטפל עמו ולשמרו בימי חליו. יהיה למליץ יושר שאזכה למצוא מנוחה – והקב״ה יתן לי כח לסבול את האבידה שאינה חוזרת ברצון טוב. יש לו הזכיה למצוא מקום מנוחה בין אביו לאבי זקנו בין צדיקים וקדושים אלו – לעומת כאב תמידי בליבי, שאפס מקום בשבילי לשכון למרגלותיו.

לבנותי אשר גידלנו אותן וגם כל אלו אשר שהו הרבה בביתנו אמרתי, נא אל תשכחו מקור מחצבתכם ובאיזה בית נתגדלתם. תזכרו יגיעתי ועמל נפשי, כמה לחמתי כדי להמציא לכם את פרנסתכם כיאות. לכן כל אלו דרשות שנאמרו במסירות נפש מפי דודכם הקדוש ז״ל לא ימושו מזכרונכם, וע״י זה תזכו לחיות חיי אושר ויושר. ביתכם יהיה פתוח בפני כל יהודי כשר – כמו שראיתם בביתנו.

החפצים שלי: את הצעיף (שאל־טוף) בו הייתי רגילה להדליק נרות של שבת, ובימים נוראים התפללתי בזה בבית הכנסת, רצוני שכל כלה במשפחה תתכסה בזה תחת החופה.

כמדומה שצוואות אלו מדברות בעד הכותבת אותן, שהיתה אשה דגולה וחשובה. יהי זכרה ברוך.

אחרי מלחמת עולם הראשונה באה תקופת ההתפכחות מהאשליות ששלטו בכולם אבל העובדות מוכיחות שהתרדמה גברה על העירנות. היכן היה הנביא שיראה ויגיד מראש מה שהגורל הסתיר מהם?

אחרי המלחמה כשגרמניה ובעלות בריתה, ביניהן הונגריה ״הצליחו״ להפסיד, שרר תוהו ובוהו. מלכים גורשו, העמים המפסידים דחו אותם מעל כס המלכים, אבל הבאים במקומם לא הביאו אושר רב ובפרט לא ליהודים. הכובש הרומני היה הראשון שנכנס להונגריה עד בודאפסט. אח״כ בא המשטר הקומוניסטי, שאחינו היהודים לקחו בו חלק ביחס יותר גדול ממה שהיה מגיע להם לפי מספרם. אמנם חלקם של היהודים הדתיים מבין מנהיגי המשטר היה מזער, כי הללו היו חילוניים, ואף משומדים היו ביניהם – אבל יש כלל גדול: ״ישראל אעפ״י שחטא ישראל הוא״ ואת חשבון הפרעון שילם כלל היהדות.

דוקא בשלטון שלהם, נהרג בדרצ׳קה בן של אחד ממכובדי הקהילה, ר׳ שמואל בנימין מייזנר שהיה הרבה שנים ראש הקהל. בגלל איזושהי ״טעות״ ירו בבנו שהיה סטודנט צעיר והרגו אותו בלא שום ״הפליה״.

אחרי הקומוניסטים, עם מעבר קטן, בא הטרור ״הלבן״ שהיה אדום מדם יהודים. למעלה משנה השתולל הטרור. יהודים רבים נרצחו – באין מפריע. אם דרצ׳קה לא נפגעה מכנופית הרוצחים הלבנים באופן ישיר, אבל את הכאב של מעשיהם הנבזים של הרוצחים שחוללו בערים: קצ׳קמט, שיופוק וארגובאן – כאב כל יהודי, ובתוכם גם דרצ׳קה.

כאמור הרבה דם יהודי נשפך באמתלא שיהודים היוו הכח המניע של המשטר

הקומוניסטי שהם משתמטים מהמלחמה, הם הספסרים המוצצים כעלוקות את דמו האביר של גזע המאדיאר.

במשטר זה נולד חוק הנומרוס קלאוזוס, היינו הגבלת היהודים בהשכלה הגבוהה, בפקידות העירונית והממלכתית בהתאם למספרם, חוץ מכמה מוסדות שבלאו הכי היו סגורים בפניהם: צבא, דיפלומטיה, משטרה, מערכת השיפוט ומוסדות החנוך העליון. הזכות המפוקפקת שמורה אכן להונגרים שהם היו הראשונים שהמציאו את ההגבלות הנ״ל אפילו לפני הנאצים. המשטר הזה נמשך בגאות ושפל עד מלחמת העולם השניה. בינתיים באה קצת רוח קלילה בימי כהונתו של הרוזן בתלן שנמשך כעשר שנים. נרגעו קצת הרוחות, אמנם רק למראית העין כמו שהסוף הוכיח זאת, אבל, איך אומר היהודי, ״חיי שעה גם כן משהו״.

בתקופת ביניים זאת פרק חדש נפתח בחיי קהילתנו, בשנת תרפ״א, ארבע שנים לאחר שהרב סופר עבר לק״ק פאקש לרגל חליו, נבחר לרב איש צעיר גדול בתורה וביראה ובחסידות, הרב רבי צבי הירש הכהן, שהקרין חן ואהבה כלפי כל יהודי ויהודי. וכמים פנים אל פנים כן לב איש לרעהו וגם הקהילה החזירה לו אהבה כנה, וקטון כגדול שמעו בקולו וסרו למשמעתו. הוא חידש את המוסדות שהמלחמה ערערה את יסודותיהם, חידש את הישיבה ואירגן למודים וכו׳.

חיים אתנו ב״ה בניו וחתנו, אחיו ר׳ אליעזר שליט״א עליהם מוטלת מלאכת הקודש לתאר את גודל חן ערכו, את גדלו בתורה ובהנהגה את כשרו ומרצו להיות סעד ואחיעזר לאחיו בני קהילתו. במשטר העריץ ששלט אז, אף כי הדבר היה כרוך בסכנה, לא פעם שם נפשו בכפו לילך לגוב האריות לעזור ולהשתדל לטובת הכלל והפרט. וחן קסמו עמד לו גם שם. אצטט בזה קטעים מההקדמה שכתבו בני המחבר לספר אביהם הרב צבי הירש הכהן ״לקוטי צבי״ (תל־אביב תשמ״א) וז״ל שם:

> מראשית נעוריו הצטיין אאמו״ר במראהו הנהדר, בחן ובחסד בחכמתו ובנועם הליכותיו לטובה ולברכה... הוא נתברך בכשרונות רבים במידה מרובה. בשיעוריו הרבים בישיבה הקדושה בדרצ׳קה היה מחדש אגב הרצאתו בכל יום תמיד חידושים רבים בהלכה בפלפול ובדרוש, הוא היה גם דרשן עממי בחסד עליון וריתק את שומעיו בלשון חכמים מרפא בקול אדיר וחזק וגם צלול ובהתלהבות גדולה... היה גם נעים שיחות יוצא מן הכלל ושופע דברי תורה חכמה ופקחות... ימי הרבנות שלו בדרצ׳קה היו תקופה קשה מאוד ליהודים בהונגריה, היתה זו התקופה שבין מלחמת העולם הראשונה לשניה. ובאותם הימים היו ההונגרים מרי נפש על אבדן גדולתם וממשלתם בשטחים רבים בסלובקיה, קרפטו־רוסיה, רומניה ויגוסלביה, על כן היו הם ספוגים ומלאים בשנאת ישראל והציקו תכופות ליהודים... גזרות השלטונות פגעו כמובן אף ביהודי דרצ׳קה ובכל פעם שנצטרכו להשתדלות אצל הרשות היה אבינו מו״ר הולך במסירות נפש אל אנשי השלטון... כי מצא חן אף בעיני הרשעים באור פניו בחכמתו ובנועם דיבורו... בימים הרעים ההם נתגלתה מסירות הנפש שלו ביתר תוקף

וביתר עז... הוא ניחן בקול ערב וצלול והיה נעים זמירות עד להפליא...
ע״כ קטעים מדברי בניו בהקדמתם הנ״ל.

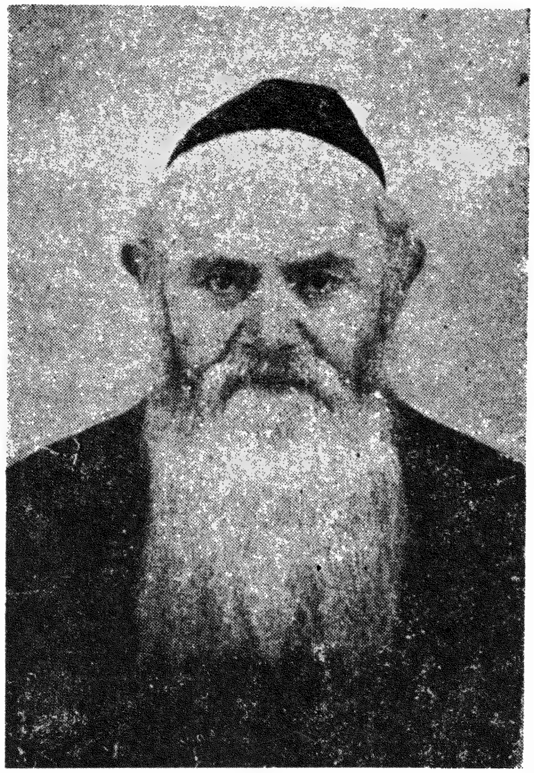
כבן עשר הייתי כשבא לעירנו וכמו היום אני זוכר אותו ודמותו האצילה עומדת מולי. נזכר אני באהבתו לזולת, ומה נכבד היה הכהן הגדול ״הרבי״ קראנו בהערצה. הסוד הגדול בקיסמו היה כי הוא באמת אהב כל אחד, והקריב הרבה מזמנו כדי לשמוע כל יהודי ששפך לפניו את מר לבו. ולמי לא היתה מועקה בלב בעניני בריאות, פרנסה, ושידוך בנים ובנות? את כל אחד שמע בסבלנות ובאהבה והדריך אותו בעצה ותושיה ובמילה טובה. וזוכר אני כי כשבא לביקורו הראשון בישראל, מאמריקה, אמר לאבי ז״ל: את דרצ׳קה זכור אזכור, קהילה כזו לא תהיה לי עוד.

בהנהגת הרבנית ע״ה שימש ביתו של הרב מופת לפני הקהילה בהתנהגות האישית. בקבלת אורחים וכבוד לעניים. אורח חייהם של הרב ורעיתו היה דוגמא חיה לבית יהודי ספוג במצוות ומעשים טובים בין אדם לאדם ובין אדם למקום.

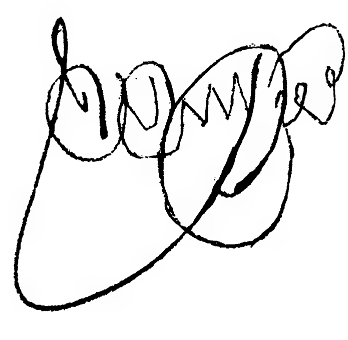
אבל יחיד אבכה כל חיי על בנם, חברי וידידי מנוער ר׳ יעקב משה ז״ל, שהיה גדול בתורה, אשר הגורל הפריד בינינו, ועקבותיו אבדו בערבות השלגים של אוקרינה, על הי שופרא דבלע בארעא קא בכינא, יהי זכרו ברוך לעד.

אחרי המלחמה היה ראש בית דין לכל הונגריה ועשה גדולות ונצורות בהיתר עגונות. הוא היגר לאמריקה. כל מקום שבא שמה, שפעו תורה ואהבת ישראל סביבו. עלה כמה פעמים לישראל וקיים ״ראה בטוב״, כל מה שהארץ גדלה והתפתחה הביאה לו שמחה בלבו והתפלל לשלום הארץ ויושביה.

דרכו האחרונה היתה בי״ח אלול תשל״א בהר המנוחות. יהי זכרו ברוך לעד ויעורר רחמים על שארית צאן מרעיתו, שרידי קהילת דרצ׳קה.

תמונת הרב צבי כהן זצ״ל וחתימתו

מוסדות הקהילה

בספר שמות נאמר: ״אלה פקודי המשכן משכן העדות״. ופרש״י: המשכן משכן שתי פעמים, רמז למקדש שנתמשכן בשני חורבניו על עוונותיהן של ישראל.

בהרגשת מועקה זו אגש לתאר את מוסדות הקהילה שהיו ואינם עוד.

המקדש מעט – בית הכנסת, היה בנין יפה ובעל קומה, גבוה משאר בתי הכפר. בית הכנסת נועד מלכתחילה אך ורק לשם עבודה שבלב – זו תפילה, קדושת בית הכנסת פטרה אותו ממזוזה. ביהכנ״ס נבנה לפי כל החומרות וההידורים. היו בו שנים־עשר חלונות. עזרת הנשים היתה בקומה מאחורי מושב הגברים ולא מצדם או מעליהם. הבימה – באמצע וארבעה ספסלי מתפללים בינה לבין ארון הקודש. ארון הקודש היה מפואר, מקושט בפרוכת יפה בסגנון מסורתי. הרבה אנשים נדיבי לב תרמו פרוכות לארון הקודש, מפות לשולחן הקריאה ומעילים לספרי התורה. מהתקרה השתלשלו נברשות נחושת נהדרות. בתחילה היתה בביהכנ״ס תאורה של גז ומאוחר יותר של חשמל. מלבד ארבעה שורות הספסלים שהיו בין הבימה לארון הקודש היתה שורת ספסלים לאורך כל הקירות ולידם עמודים (״סטענדרים״). בצד מערב היו שתי שורות ספסלים עבור נערים שלא היה להם מקום ליד אבותיהם. בליל ״כל נדרי״ שימש מקום זה את אותם הלא־יהודים שנהגו לבוא לתפילה זו, ולא מחו בידם. בכניסה לביהכנ״ס לכל רחבו היה פרוזדור שנקרא ״פוליש״ והיתה לו מזוזה, בו השתמשו גם לצרכים שונים בהזדמנויות שונות. כאן נתנו ״תיקון״ (כיבוד ליום השנה – יארצייט), עישנו, נטלו ידים לכהנים העולים לדוכן, כאן עמדו האבלים בליל שבת עד לפני ״מזמור שיר ליום השבת״ עד שהזמינו אותם בהכרזה: ״לכו לקראת האבלים״.

אם על הקהל היה מושל ״ראש הקהל״, – בית הכנסת וסדריו היו נתונים לגמרי בידי הגבאי הראשי. הוא קבע את זמני התפילה, וכן מי יעבור לפני התיבה וכל שאר הכיבודים השייכים לתפילה, לקריאת התורה, להקפות שמחת תורה וכו׳. הוא גם דאג לתיקונו, לבדק הבית ונקיונו. היתה זו עבודת הקודש המכבדת את בעליה שלא על מנת לקבל פרס.

כל גאוני רבני דרצ׳קה הקפידו על קדושת בית הכנסת. הגאון ר׳ יוסף ליב סופר הקדיש קול קורא מיוחד לכך: שלא לדבר שיחת חולין בכלל – לא בתפילה ולא בקריאה והסתמך על כל המקורות המדגישים את קדושת המקום. הוא גם הביא מדברי ה״תוספות יום טוב״ שצווה לערוך כל שבת ״מי שברך״ מיוחד למי ששומר פיו ולשונו מלהפסיק בכל דיבור שהוא, והשומע יזכה לשני שולחנות בשני העולמות.

נושא, שהעסיק שנים רבות את בני הקהילה והדו נשמע גם בזמן האחרון לקיום הקהילה, היה השאלה בדבר מקום התפילה בשבתות החורף.

הרב שמואל בנימין סופר התיעץ בענין זה עם אחיו הרב יוסף ליב. הנה קטעים ממכתב תשובתו שנדפס בשו״ת דברי סופרים סי׳ ט״ו:

ב״ה פאקש ר״ח שנת תרס״ז לפ״ק.

שוכ״ט לכבוד אחי חביבי הרב הגאון מו״ה שמואל בנימין סופר נ״י אבדק״ק דרעטשקע יצ״ו.

על דבר שאלתך בעירך שיש בית המדרש סמוך לבית הכנסת ולומדים שם לפעמים שיעור קבוע חומש רש״י, וגם איזה יחידים שעה ושתים ש״ס ופוסקים, ובחורף נהגו עד עתה להתפלל בו כל התפילות וגם לקרוא בתורה בשבת קדש מפני הקור והצינה אשר מפחיד עצמות האדם וא״א לכווין כראוי. וכעת נמנו וגמרו יחדיו האקרו״ט להתפלל עכ״פ בשב״ק בביהכ״נ גם בחורף, כי צר המקום בבית המדרש וקטן מהכיל אנשים וטף המתאספים בשב״ק, ואין כבוד הציבור לעמוד שם בתפילה מפני מקום הדחק. אבל רוב הציבור אין דעתם נוחה בהסכמת האקרו״ט ורוצים להתפלל בביהמ״ד, ושאלתני הדין עם מי, אם נבטל דעת הקהל מפני דעת הציבור?

הנה לענ״ד הדין עם ראשי האקרו״ט, כי אין נאה ויאה להתפלל בדחיקות וכאשר־נבאר בעזרת ה׳ יש לביהכ״נ קדימה כנגד ביהמ״ד וכו׳.

וא״כ בנ״ד שביהמ״ד הוא קטן מהכיל וצר המקום מלהתפלל וכמעט א״א לשמוע קריאת התורה כראוי, ובעיני ראיתי שא״א לעשות הפסיעות קודם ואחר תפלת שמ״ע, וגם לשהות במקום שכלו הפסיעות עד שיגיע הש״צ לקדושה ולפחות עד שיתחיל הש״צ להתפלל בקול רם,וגם ע״י דחיקות המקום אין לרוב הציבור מקום קבוע אשר הפליגו חכז״ל שאלקי אברהם בעזרו, וגם לא יכול להיות נזהר בדין תפילה בלחש שלא ישמע לחבירו והוא צריך להתפלל שישמיע לאזנו, וגם אסור לישב בתוך ד״א של המתפלל ולעבור לפניו, ובביהכנ״ס יש לכל זה היתר כמבואר בשו״ע וכו׳, וגם בביהמד״ר כל החורף נשים אין יכולות לילך לביהמד״ר וכו׳, וע״י שמקדימים הביהמ״ד לביהכנ״ס מבטלין הלוך ביהכ״נ מנשים כל החורף, וגם אם א׳ יושב ודוחק על חבירו עי״ז באים לידי קטטות ומריבות ועוד פגעים רעים. ה׳ היה בעזרכם לבנות ביהכנ״ס כליל בהדרו, ולמה תדחקו את השעה קטנה שלא להתפלל בתוכה אף פעם א׳ בשבוע. ואם נוכל לעמוד בחוצות ולא יעצור אותנו קור ושלג כמה שעות בעבור מסחר הארץ, למה לא נתפלל ונזבח לה׳ במקום אשר זובחים שם כל השנה?

וע״כ לענ״ד לית דין צריך בושש, שחיוב להתפלל בביהכ״נ וכו׳.

וכל זה אם שלום בעיר, אבל אם נצמח מזה מחלוקות אין לדיין אלא מה שעיניו רואות ויתקן באופן שכל איש על מקומו יבוא בשלום, ומי ששמו שלום יפרוש סוכת שלומו עלינו ועל כל ישראל אמן.

כ״ד אחיך אוהבך מאד – הק׳ יוסף ליב סופר

רחבת ביהכ"נ

בית מרפאה שהוקם במקום ה"מקדש מעט".

בחצר ביהכנ"ס עמד בית המדרש, הכניסה אליו היתה דרך פרוזדור שבצדו עמד מחסן שבו אחסנו אנשי ה"חברא קדישא" את כלי הטהרה.

הריהוט בבית המדרש היה בסגנון פשוט, ארון קדש, עמוד לתפילה, תיבה לקריאה, ארון ספרים, שולחנות, ספסלים ותנור גדול באמצע.

התפללו בו בעיקר בימות החול בחורף כמבואר בתשו' דברי סופרים סי' י"ד ובעלי בתים גם למדו בו בערב שיעור גמרא בצוותא. כל הדיונים, אסיפות ובחירות הקהל נערכו בו. כל שנה בז' אדר נערכה בו סעודה גדולה של ה"חברא קדישא" וכמו כן נערכו בו סעודות של מצוה לסיום מסכתות ולבכורים בערב פסח. ביהמ"ד היה פתוח כל היום ומי שרצה יכל תמיד להכנס וללמוד.

הכניסה למקוה היתה מחצר בית הכנסת אבל היתה גם כניסה אחרת מסימטא קטנה בצד השני.

לכשרות המקוה דאגו הרבנים, להסקתו ולנקיונו דאג השמש.

המקוה היה פתוח תמיד עבור הקהל והיו אכן הרבה שטבלו כל יום לפני התפילה.

בחצר ביהכ"נ היה אטליז ובו כמה דוכנים. רק שם היה אפשר למכור בשר כשר. שם עשו גם את הניקור, ואת החלק האחורי מכרו לגוי.

בסימטא שע"י ביהכ"נ היה ביתו של השוחט ובחצר ביתו היתה המשחטה לעופות. הבית של השוחט שהיה בו תנור שימש לפעמים גם לאפיית מצות לפסח.

לא הרחק מביהכ"נ היתה חצר גדולה , שבה עמדה דירת הרב. סמוך לה היה בית מדרש גדול שהיה מיועד לבחורים שבאו מקרוב ומרחוק ללמוד תורה מפיו ומנו עד שבעים נפש.

בחורים אלו מצאו את מחייתם באכילת "ימים" אצל בעלי הבתים אשר עמלו קשה על פרנסתם, ולא מצאו די זמן להקדיש ללימוד התורה ומצאו סיפוק בזה שפירנסו בכבוד את בחורי הישיבה אשר תורתם אומנותם.

אם היום אנו דנים את אכילת "הימים" בעינים ביקורתיות, ואולי יש בזה בעינינו משום "נהמא דכיסופא", ביסודו היה ענין זה מבוסס על העסק הראשון שנערך בין יששכר וזבולון. בעל הבית שפעם נהנה גם הוא מ"ימים", ובשל טרדת הפרנסה היה צריך לבטל לימודו – קנה חלקו בתורה בכך שאיפשר לאחרים ללמוד.

מצד שני הבחור שנותק מביתו, וגלה למקום תורה ולעתים למרחק עצום מביתו, מלבד הארוחה שקיבל בעין טובה, נהנה מחום משפחה ומעין פקוחה ותוכחה מאהבה, וזה דירבן אותו להתלבש כיאות ולהשביח ולעדן את נימוסיו.

הרבה עשירים מופלגים היו בתחילת דרכם בישיבות מאוכלים "ימים", וברבות השנים נהפכו אצלם ה"ימים" לזכרונות מרגשים מימי הנעורים שלהם.

סמוך לבית המדרש היתה "מנזה" עבור תלמידים שלא יכלו לאכול "ימים" אצל בעלי הבתים.

בחצר זו היתה גם דירתו של המורה. וכן בית הספר ו"החדר".

להחזקת בית הספר תרמו אנשי הקהילה כספים רבים כדי שילדי ישראל לא יתערבו בין הגויים ולא יצטרכו ללמוד יחד עמם. בית הספר היהודי היה גם ברמה

יותר גבוהה מבית הספר הנכרי. בראש בית הספר עמדו מורים מוסמכים.

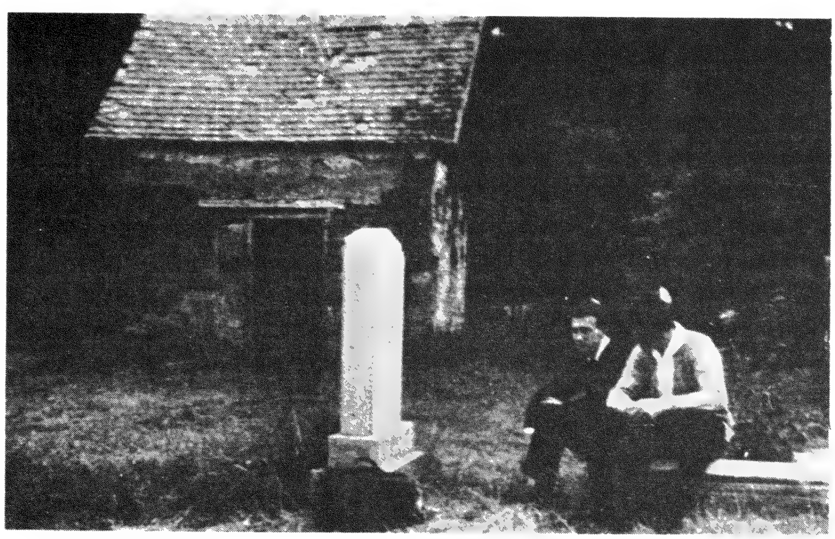
בכל שעות הפנאי וגם אחרי זמני הלימודים בביה"ס למדו הילדים בחדר בהנהגת מלמד שהקנה לילדים ידע תחילתי בתפילה ובלימוד חומש עם רש"י. מי שרצה להקנות לילדיו ידע נוסף כגון גמרא היה צריך לדאג לכך באופן אחר.

המלמדים עשו עבודת קדש במסירות נפש, לא היה קל לשלוט בילדי דרצ'קה – אפילו ביד קשה.

בית העלמין היה רחוק מן הכפר, מגודר. בכניסה היה שער גדול וחדר "צידוק הדין". בשעת הלוויה היה השער פתוח כדי שגם כהנים יוכלו להכנס עד מרחק מסוים. הקברים היו מן הכניסה שמאלה, באמצע – שביל רחב, מימין – קברים קטנים ללא מצבות. זכורני שבצד ימין, כמעט ליד הגדר, עמדו שלש מצבות אפורות של חילים יהודים מגליציה שהיו שייכים לחיל המונרכיה, ובדרצ'קה הם זכו לקבר ישראל, כמאמר הגמרא במס' סוכה נג.: "רגלוהי דבר אינש אינון ערבין ביה, לאתר דמתבעי תמן מובילין יתיה" (רגליו של אדם הן ערבות בו, למקום שהוא מתבקש שם – לשם הן מובילות אותו).

בקשר לבית העלמין התעוררה שאלה ששאלו את הגאון ר' עמרם בלום, (מובא בשאלות ותשובות "בית שערים" יורה דעה חלק שני סימן תל"ה) וכדאי להזכיר את הבעיה גם בשל חשיבותו הרבה של השואל, ר' ישעיה מאנהיים: "מה דין העצים הגדלים בבית העלמין, האם הם מותרים בהנאה?" הגאון השיב לו באריכות: העצים הגדלים על הקבר אסורים, אך הגדלים מחוץ לקבר ובפרט אלו שליד הגדר – מותרים. כמו כן יש הבדלי דינים בין העצים בעצמם לבין פירותיהם או ענפיהם הדקים, שיש להקל בהם מטעם "זה וזה גורם".

בילע המות לנצח ומחה ה' דמעה מעל כל פנים אכי"ר.

שני בני ינו באוער ז"ל ליד מצבת אביהם

מצוות שלא הזמן גרמא

כמו שבטיפת מים מרוכזת כל תכונתו של האוקינוס הגדול, כך גם בחיי הקהילה משתקפות חיוניותן ונצחיותן של מצוות היהדות מיום לידת התינוק עד זיבולא בתרייתא.

על הפסוק "כי חיות הנה" מפרש רש"י: – "בקיאות כמילדות, ורבותינו דרשו – הריהן משולות לחיות השדה שאינן צריכות מילדות".

אך בזמנינו כבר היה צורך בעזרתה של מילדת. נמצאת בידינו תעודת לידה מתקופת רבנותו של הרב יוסף ליב ז"ל – משנת תרנ"ו – ורשומה בה הגב' לוסטיג כמילדת. הכרתיה כאמו של ר' שמואל לוסטיג אך לא ידעתי שהיתה מילדת. בתקופה מאוחרת יותר היו המילדות לא מבנות עמנו. אבל הן נהנו מאמונם של היהודים שכיבדו אותן כמו שכיבדו רופאים, והן אכן היו ראויות לכך בשל התנהגותן המנומסת ונסיונן הגדול, ועשו את עבודתן באמונה, לרוב עבר הכל בשלום.

הזכרנו כבר לעיל שעל שלט הפירסום של המילדות היתה מצוירת חסידה מחזיקה במקורה תינוק מחותל.

מה שאני זוכר היא ההתרגשות הגדולה של כל ילדי הבית לפני הלידה. אחרי הלידה תלו על הקיר הרבה "קימפט טעבעלך" – טבלאות עם פסוקים וצירופי פסוקים שהם סגולה לשמירה על היולדת ועל הולד. התוכן אינו זכור לי, בזכרוני רק הצירוף: "מכשפה לא תחיה. לא תחיה מכשפה, מכשפה תחיה לא, תחיה לא מכשפה!"

והיה אם נולדה בת – למז"ט, בשבת הראשונה היה האב "חיוב" בעליה לתורה בביהכנ"ס, ולאחר העליה לתורה היו עושים "מי שברך" ונותנים שם לתינוקת.

אם נולד בן – נהגו לעשות בליל שבת "שלום זכר" בבית אבי הילד. הוגש כיבוד ושרו זמירות. נהגו אצלנו שהאורחים לא בירכו בביתם את ברכת המזון וזימנו במנין – "נברך אלקינו" אצל בעל השמחה.

בלילה שלפני הברית באו תנוקות של בית רבן להגיד "המלאך הגואל" – סגולה לשמור על התינוק. הילדים נהנים מכיבוד וכל הצדדים שבעי רצון.

בבקר – "וישכם אברהם בבקר" – זריזין ומקדימין למצוה, עשו את הברית מוקדם. בית הכנסת מואר, התפילה חגיגית, המוהל – בעל התפילה שר "וכרות עמו הברית" בניגון מיוחד ויפה.

בסוף התפילה לפני "עלינו" מכניסים את התינוק בבריתו של אברהם אבינו ע"ה כדי שלאחר הברית, בשעת תפילת "עלינו" יהא התינוק כלול במה שאומרים. "שלא עשנו כגויי הארצות".

את התינוק הכינו בבית, והנשים הביאו אותו לבית הכנסת. בשבת היתה רגילה המילדת להביא אותו, הואיל ולא היה ערוב. תוך כמה רגעים נשמעה זעקתו של הרך הנימול, ובינתיים הספיק כבר המוהל לגמר את מלאכתו בזריזות רבה.

אם עד עכשיו הכל נעשה בזריזות קדחתנית, מעתה – בשקט ובשלווה ובנעימת קול היו מברכים על הכוס, קוראים שם לתינוק הנימול ועושים "מי שברך" לתינוק ולאם. לאחר מכן מתחילה סעודת המצוה. בדרך כלל בכל סעודת מצוה העיקר הוא הדג. יש לכך כמה טעמים, אך הטעם הטוב של הדג שידעו הנשים הצדקניות להכין עבור יהודי דרצ׳קה אניני הטעם – עולה על כולם.

אזכיר ברית מיוחדת בדרצ׳קה שאני זוכר ואשר בה שימש כמוהל האדמו"ר ממונקץ׳ רבי חיים אליעזר שפירא זצ"ל. האדמו"ר היה במעינות המרפא של האידוסובוסלו ור׳ אלעזר רובין, איש יקר מחסידיו, הזמין את רבו לערוך את הברית. הרבי בא והתאספו בהמוניהם החסידים מקרוב ומרחוק. הרבי שהיה גם הסנדק וגם המוהל ערך את הברית בזריזות יוצאת מן הכלל. אחרי הברית הראה לעומדים סביבותיו כי ידיו נשארו נקיות לגמרי. הילד – שמו אשר, היחידי שנשאר בחיים מבין הרבה ילדיו של ר׳ אלעזר – ברכת הרבי היינו דאהני ליה.

"בת מצוה" עדיין לא המציאו בזמני בדרצ׳קה.

הילד, כשהתקרב מועד הבר מצוה, למד הלכות הנחת תפילין והתאמן בקריאת ההפטרה. בשבת נתכבד הבר־מצוה בעליה לתורה למפטיר ואביו אמר כנהוג: "ברוך שפטרני", אח"כ קרא הבר מצוה את ההפטרה. נעשה קידוש בבית למוזמנים. שלא כיום, היו יותר מצוות ופחות חגיגות.

כל ההורים התפללו שיזכו להוביל ילדיהם לחופה, אשרי מי שזכה לכך. על מנת להגיע למטרה מיוחלת זו עברו כמה וכמה מכשולים, שהיו לעיתים קשים כקריעת ים סוף.

עוד לפני שבאו לכתוב ה"תנאים" היה ברור היחוס וגודל הנדוניא – כל אחד לחוד פרק חשוב בפני עצמו. כמאמר הגמרא: "ליכא כתובא דלא רמו בי תיגרא" (נדה ס׳ה:) – אין חתונה בלי קטטה. ישראל רחמנים בני רחמנים ובלהיטותם להביא לידי גמר שידוך טוב התחיבו למעלה מיכלתם. במרוצת הזמן הפך למנהג מקובל לא לפרוע את הסך הכולל של הנדוניא המובטחת, הואיל ו"שלושה שותפים באדם – אביו ואמו והקב"ה" – מספיק אם יתנו ההורים שני שלישים.

היה אצלנו גם מקרה לא טהור שלא הוסיף כבוד לקהילה. אספר ברמז, כי כל הנוגעים בדבר כבר בעלמא דקשוט.

חתן צעיר תבע מחותנו את אשר הובטח לו. משלא נענה, עשה מעשה שלא ייעשה כן במקומנו, והגיש את משפטו לערכאות שלהם ותבע גם את הערב המכובד. הדבר אירע בתקופת לחץ היהודים והשופט עשה מזה משפט פלילי. גם העתונות האנטישמית עשתה מזה "מטעמים". הפסק יצא שהנתבעים חייבם במאסר. בדי עמל ויגע הצליחו לישר את ההדורים.

על רקע הנדוניא נוצרה הבדיחה: שני ידידים נפגשים, האחד מתלונן בפני חבירו כי יש לו דאגות – הוא עומד לחתן את בתו, ואין לו כי אם חצי מהנדוניא. מנסה השני להשקיט את רוחו ואומר לו: אם יש לך חצי, אפשר להשאר חייב את

החצי השני עד לכשירחיב. עונה הראשון: הצרה היא שמה שיש לי – זה החצי השני.

אם המכשול הראשון הוסר, כתבו "תנאים" והגיע הזמן של קירוב לבבות וההכנות לחתונה – רהיטים וכלי מיטה. המחותנים – למראית עין הדוברים הרשמיים, אליבא דאמת מוסתים ע"י נשותיהם – דאגו שהצד השני יקיים את התחיבותו באיכות ובכמות המובטחת.

לפעמים נשלחו ההזמנות לחתונה בידי אדם מעניי המקום כדי לזכות את העני גם בדמי השולח וגם בדמי המקבל. לרוב, ההזמנה היתה לחופה, לסעודה הוזמנו רק בני המשפחה, וקומץ ידידים ואורחים מחוץ לעיר.

החופה נערכה ביום, ברוב פאר ובחגיגיות תחת כיפת השמים, ובדרך כלל בחצר בית הכנסת. החתן והכלה צמו ביום החופה. לפני החופה היה "בדעקינג" כסוי פני הכלה בצעיף, החתן היה לבוש קיטל כשקמצוץ אפר על ראשו, זכר לחורבן. בעמדו תחת החופה כלתו עשתה שבע הקפות סביבו. הרב ערך את הקידושין ברוב פאר. החתן שבר את הכוס, – ובזאת קם בית חדש בישראל.

קודם החופה היה כיבוד קל, ואחריה היו מכבדים את הקהל בדובשנים המפורסמים: – "הניג לעקיך".

בסעודת הערב באו לידי ביטוי כל כשרונותיהם של אשפי הבישול שדרצ'קה הצטינה בהם. הכיבוד היה כיד המלכות – בשר ודגים, עוגות ופירות. מאכל מיוחד לחתונה הוא "מרק הזהב" שקיבל את שמו מצבעו הצהוב – זהוב, ובתוכו, איטריות מיוחדות שהוכנו ימים רבים קודם החתונה ע"י הנשים והבנות הקרובות והשכנות. אחרי סעודה דשנה – "שבע ברכות" ו"ריקוד המצוה" לשמח חתן וכלה. אם היה גם בדחן וחרזן וצועני עם כינור, היתה השמחה עד מאוחר בלילה, לפעמים עד אור הבוקר. המתח הרב שהצטבר קיבל פורקן, הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד.

כדי למנוע עלבונות, יען כי הרב אוכל במקום אחד ובמקום אחר – לא, היה נהוג ששלחו בשר חי לרבנית והיא הכינה את סעודתו של הרב לכל חתונה.

נקדיש כמה שורות לנושא דיני התורה שהיו דבר שכיח כמו בכל מקום.

בכל הדינים שבין אדם לקונו הפוסק היחידי היה מורה ההוראה וכל יהודי כשר קיבל עליו את הדין בלא עוררין אפילו יהיה הנזק וההפסד גדול ככל שיהיה.

והיה אם ריב ודין ודברים היו בין אדם לחברו, ויצר ההתנצחות והחשש שקינן בלב כל אחד שחברו מקפח אותו גרמו מריבה, גם אז ח"ו לא הלכו לערכאות שלהם, רק כשהנתבע היה "סרבן", היה מותר ב"הרשאה" מיוחדת מטעם הרב לתבוע אותו בדיניהם.

ישראל קדושים הם ולא הגיעו הדברים לידי כך.

וכך היה הנוהג: הטוען היה הולך לרב והיה מבקש ממנו להזמין את הנתבע לדין תורה, הטוען והנטען – זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד. הטוען מרצה את טענתו ואח"כ שומעים את טענת הנגד, ועל פי שלשה אנשים ישרים יראי שמים בלתי משוחדים יצאה לרוב פשרה לשביעות רצון כולם, והתקיים מאמר חז"ל: "וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאים כשקבלו עליהם את הדין".

"עת ספוד", בהגיע הזמן "הולך האדם לבית עולמו וסבבו בשוק הסופדים". השתדלו להיות מנין יהודים בעת יציאת הנשמה שאמרו: "שמע ישראל... אחד" ויצאה נשמתו באחד. לאחר שאנשי ה"חברא קדישא" בדקו בנוצה תחת החוטם, ווידאו את פטירת האדם – הניחוהו על הקרקע כשרגליו לכיוון הדלת וכיסוהו בסדין. מרגע יציאת הנשמה היתה שמירה יומם ולילה. במצוות הלווית המת השתדלו כולם לקחת חלק. את הטהרה עשו אנשי ה"חברא קדישא" על קרש רחב מידות, שכל השנה עמד במחסן שליד בית המדרש. לפני ההלוויה הכינו את התכריכים והארון, הנשים תפרו את התכריכים בחוט בלי קשר. את הארון עשו אנשים מומחים וכדי שכולם יזכו במצוה נתנו לכל אחד לעשות משהו. כל הזמן הדהדה באויר המילה "רעכט" שפירושה – בסדר, לא רצו ליחד את המילה "טוב" למצב העגום של לוויה. בארץ שמעתי מדוברי אידיש שכל פעולה והתעסקות עם הבר־מינן נקראת "רעכט מאכן".

אחרי שהלבישו את גופת המת בתכריכים ובקיטל שלו – שמוה בארון. האבלים נכנסו לבקש סליחה וקרעו בגדיהם לאות אבילות. את ההספד ערכו ליד בית הנפטר. בית העלמין היה רחוק מהכפר, את הגופה הובילו בעגלה. בבית העלמין אמרו "צידוק הדין". בינתיים דאגו אנשי ה"חברא קדישא" להכין את הקבר. בחורף כשהאדמה קפאה – היה זה מבצע קשה. את הקבר כרו בעומק מסוים, עפ"י דירשת הרשות. הורידו את הארון וליד הקבר הפתוח בקשו סליחה בשם כל הקהל ופטרו את המת מכל חובותיו. את עיניו כיסו בחרסים שלא יבהל ממלאך דומה, השמיעו לו את שמו – שלא ישכחהו ביום הדין ונתנו בידו ענף קטן שנקרא "געפעלך" סמל למקל – שיזכה לקום בתחית המתים וללכת לקראת משיח צדקנו. כל אלה זכרונות שמעידני בגדלותי מה שראיתי בקטנותי ולא כדי שמישהו יסמוך עליהם. את החפירה לא נמסר מיד ליד בשעת כסוי הקבר, כמו כן לא הועבר מיד ליד הספל בשעת נטילת ידים ביציאה מבית העלמין.

לאחר הקבורה כשיצאו, תלשו עשבים וזרקו אחורה ואמרו: "אכן חציר העם". עשו שורה ארוכה לנחם את האבלים וחזרו הביתה בדרך אחרת מאשר באו. השכנים והקרובים הביאו ארוחה לאבלים גם מלבד סעודת הבראה בכדי לא לבייש את מי שאין לו. בליל שבת עמדו האבלים ב"פוליש" עד אמירת "מזמור שיר ליום השבת", ואז בקריאת: "לכו לקראת האבלים" הוזמנו פנימה. הקהל פנה באלם לקראתם והאבלים הלכו למקום נמוך ממקומם הרגיל, לאות אבל. את הקמת המציבה היה נהוג לעשות ביום השנה.

לוויה עצובה מן הרגיל היתה פעם ביום ב' של חג הסוכות, כשהנפטר הסתלק ביום טוב ראשון. העמים עשו את הקבר – כדין, כל הקהל הלך להלוויה ישר מבית הכנסת. ידענו להתאבל על היחיד, עוד לא ידענו שעצמותיהם של קדושינו לרבבות תתפזרנה בארצות הטמאות ולא תזכינה לבוא לקבר ישראל.

"והוא רחום יכפר עוון ולא ישחית", "ולא יוסיפו לדאבה עוד".

ר׳ אלי שנפלד ז״ל, נכדו של ר׳ אלי׳ א״ש

אלמנת ר׳ יצחק שנפלד ז״ל

ר׳ שמואל בנימין מייזנר ז״ל

מצבתו של הרב ר׳ אלי׳ איזנשטטר זצ״ל

בית העלמין של דרצ׳קה בשממונו

מנהגי הקהילה

מנהגי אבותינו מוחזקים תמיד בידינו, ומתוך חשיבותם אנחנו שומרים וגונזים אותם לדורות. ולמרות שהרבה מהם אינם להלכה לפי דיני ארץ ישראל, ערכם הריגשי גדול לאין ערוך. ואלקטם אחד לאחד עד כמה שידי מגעת. אציין כמובן גם את המנהגים שהיה בהם משום חידוש מסוים לגבי קהילות ומקומות אחרים.

ר׳ אייזיק מטירנא כתב את ״ספר מנהגים״ – מנהגי הגר ואסטרייך. הוא סידר את ספרו בתחילה במנהגי ששת ימי השבוע וש״ק, והמשיך לפי סדר החדשים, כשהראשון בהם – ניסן, וזה עפ״י מה דקיי״ל: ״בניסן נברא העולם״ וכך משך כל השנה. נעקוב אחריו ונדגיש את המנהגים שאינם נוהגים בכל מקום. מעקב זה מאפשר להשוות ולדמות ולעורר. קנאת סופרים תרבה חכמה.

נפתח במוצ״ש. לפני מעריב נהגו הנשים לפתוח בשיר יפה באידיש: ״גאט פין אברהם, פין יצחק אונד פין יעקב״ זה מקביל לתפילת ״אתה חוננתנו״ שאומרים הגברים ב״אתה חונן״. את השיר הזכירה לי מרת טויבה, אשתו של ר׳ מנחם מנדל נ״י, וזכות מזכה הרבים תעמוד לה. וזהו השיר:

גאט פין אברהם פין יצחק אונד פין יעקב, בעהיט דיין ליעבר פאלק ישראל פין אלעם בייזען, אונזער ליבער הייליגער שבת קודש גייט אוועק אין די ליעבע וואך זאל צו אונס קומען צו געזונט אונד צום לעבען אין צו מזל אין צו ברכה צו עושר וכבוד אין צו פרנסה טובה, צו חן וחסד אין צו גיטע בשורות אין צו אלעם גוטען. אמן סלה.

אחרי תפילת ערבית נהגו לעשות הבדלה בביהכ״נ, ולאחריה עלינו לשבח״ וקדיש יתום. לא הקפידו לקדש את הלבנה דווקא במוצש״ק אלא לאחר שבוע ימים שכבר נמצאה מאירה: ״המאיר לארץ״.

ההבדלה בבית נעשתה בעמידה ושתיית היין היתה בישיבה. בשיירי היין כיבו את נר ההבדלה לקחו מהם טיפה ושמו בעיניהם לרפואה תוך אמירת הפסוק: ״מצות ה׳ ברה מאירת עינים״, טפטפו מן היין גם לכיסים, סגולה לפרנסה טובה, זימרו ״המבדיל״ ורק אחר כך קיפלו את הטלית שאסור לקפלה בשבת.

מנהג יפה היה בקהילתנו לערוך סעודת ״מלוה דמלכה״ בצוותא חדא בבית הרב דאז, רבי צבי כהן זצ״ל. זימרו הרבה זמירות וסיפרו סיפורי צדיקים, ובלב בוטח מלא תקוה ושמחה איחלו זה לזה: ״א גוטע וואך״.

שחרית – מי שהשכים לבוא לביהכנ״ס ולא יכול היה אז עדיין להניח תפילין, אמר פרקי תהילים. הרבה יהודים טובים סיימו לומר תהילים לפחות אחת לשבוע. התפילה היתה בנוסח אשכנז. ״הודו״ אחר ״ברוך שאמר״, אל ארך אפים בב׳ וה׳

כנוסח אשכנז ועוד. בקריאת התורה הכהן קודם כמובן, כשהיה צורך לכבד מישהו אחר היו מבקשים רשות מהכהן ומכריזים: " "במחילת כהן" והיה עולה במקומו ישראל. את התפילה "אחינו כל בית ישראל" היו אומרים כל הקהל יחד בקול רם. בתפילת מנחה לא אמרו תחנון.

מיד אחרי תפילת מנחה התפללו תפילת מעריב: לאחר "השכיבנו" אמרו: ברוך ה' יום יום, ויראו עינינו. בסיום התפילה לא אמרו "ברכו" שנית.

בערב שבת, משעות הצהרים החלו ההכנות לשבת: נקיון הבית והאדם, צחצוח הכלים והלבוש, הכנת המאכלים – בשר ודגים וכל מיני מטעמים, הטמנת החמין במאפיה, העברת פרשת השבוע שנים מקרא ואחד תרגום. סידור השולחן מבעוד יום, שתי חלות מכוסות במפה צחורה, צורת החלה – קלועה ומאורכת, בימים הנוראים – עגולה. על השולחן שני פמוטים לנרות שבת. במצוות הדלקת הנר זכו הנשים כדין. בשעת הברכה מכסה האשה את עיניה כדי שהברכה תהיה "עובר לעשייתן". בעת כיסוי העינים אומרת האשה תחינות קודם הברכה. על השולחן בשעת הסעודה היה תמיד מלח חוץ מאשר בליל הסדר. בימים הנוראים עד הושענא רבא היו מטבילים פרוסת "המוציא" בדבש במקום במלח.

בשבת

בתפילת מנחה של ליל שבת לא היו אומרים קרבנות: ב"בואי בשלום" פונים למערב, כשהיה אבל בביהכנ"ס הכריזו: "לכו לקראת האבל" ופונים בדומיה לקראת האבל. אחרי "מגן אבות" אמרו הכל את פרק "במה מדליקין", ק"ש, קידוש, עלינו, ק"י, היו חסידים שנהגו לומר: "מזמור לדוד ה' רועי" ו"ברכו" בניגוד לנוסח אשכנז והדבר גרם לחיכוכים.

לאחר התפילה נהגו לזמר בבית – שלום עליכם, רבון העולמים, אשת חיל, והאב נהג לברך את הילדים. הקידוש – בעמידה, סעודה חגיגית – "וקראת לשבת ענג", זמירות שבת בחגיגיות רבה.

בשבת בבוקר בתפילת שחרית – בשעת אמירת פסוקי דזמרה גלגלו את התורה למקום שבו קוראים, (זה נקרא "חיפוש"). את הזכות לכבד בחיפוש "מוכרים" עם שאר הכיבודים בשימחת תורה.

לאחר תפילת שחרית הוציאו את ספר התורה מההיכל. כרגיל היו עולים ז' גברים לקריאת פרשת השבוע, בעת הצורך הוסיפו עליות, כמו שבת פ' "במדבר" שהיתה תמיד מוקדשת ל"תומכי ישיבות" – לכל אחד שעלה קראו שלשה פסוקים כדי שיזכו רבים לעלות. חוץ מה"חיוב" שהיו מזמינים אצל גבאי בית הכנסת, מכרו את כל שאר העליות.

ה"חיובים" היו: הרב בכל שבועיים, חתן בשבת שקודם חתונתו (אופרוף), בר מצוה, קריאת שם לבת, מי שיש לו יום זכרון (יארצייט). בימים הנוראים היו עולים לתורה גם בעל התפילה והתוקע.

שיטת מכירת העליות בקהילתנו היתה: השמש הלך סביב סביב, והכריז סכום גדול ומופרז והיה מוסכם וידוע ש"טאוזנט" (אלף) מייצג סכום צנוע יותר. וא"כ למה הפריזו בהכרזה? כדי לחבב את המצוה וכדי שלא יראה כ"עובדא דחול". מי

שזכה יכול היה לכבד את מי שליבו חפץ.

במקומות אחרים היו גם שיטות אחרות במכירת העליות, לכל שיטה מעלותיה וחסרונותיה, בזה גם עסקו פוסקי הדורות, "נהרא נהרא ופשטיה".

העולה לתורה זכה בברכת "מי שברך" לעצמו, בשתי ברכות "מי שברך" נוספות – אחת לרב ואחת לקהל כשהוא תורם לבית הכנסת. בברכות "מי שברך" הנוספות יכל העולה לתרום למוסדות נוספים המוכרים ע"י הקהילה (גמילות חסד, חברא קדישא, חברא משניות, תלמוד תורה, וכו').

הממונה על ניהול ההכנסות הוא ה"קיינטש גבאי" שיכל לזכור את כל התרומות בעזרת סימנים, קיפולים וצרופי אותיות שהיו מותרים בשבת.

בשבת לפני ר"ח שנקראת "שבת מברכים" נהג הרב צבי כהן זצ"ל עצמו לברך את החודש: "יהי רצון" – בזכות תפילת רבים, מכריזים את המולד וממשיכים ב"מי שעשה נסים". החזן לקח את ספר התורה והכריז: ראש חודש... יהיה ביום... ולמחרתו ביום... הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה, אחרי עלינו שיר של יום, ו"אנעים זמירות".

לאחר התפילה – קידוש רבא בבית. בקידוש היה תמיד בעיה מסוימת, כי אם עושים אותו על יין אין זה "משקה מדינה", ואם עושים אותו על משקה מדינה דהיינו יי"ש, בכוס של רביעית זה חריף מדי.

בצהריים בשבת התקימה סעודה מסורתית – חמין עם כל התוספות והזמירות המקובלות. אחר הצהרים – בקיץ לומדים "פרקי אבות", הרב היה דורש בבית הכנסת ומתבל דבריו מענייני דיומא. בחורף היו אומרים: "ברכי נפשי" וט"ו שיר המעלות – עד שבת הגדול. בשבת הגדול, במקום "ברכי נפשי" אומרים את ההגדה עד "לכפר על כל עוונותינו".

לאחר תפילת מנחה של ש"ק ערך הרב סעודה שלישית בביתו ורבים מבני הקהילה השתתפו בה.

בערב ראש חודש במנחה ערכו תפילת "יום כפור קטן". אם חל ראש חודש ביום ראשון או בשבת הקדימו את התפילה ליום חמישי. (בערב ר"ח אלול היה ציבור המתפללים בתפילת "יום כפור קטן" גדול מהרגיל).

סעודת ליל ר"ח היתה חגיגית במקצת, הנשים הקפידו שלא לעשות מלאכה גדולה בר"ח כגון כביסה וכדומה. לפי שלא פרקו הנשים נזמיהן לעגל – זכו וניתן להם ר"ח ליום טוב. (רש"י במסכת מגילה כ"ב; בשם פרקי דר' אליעזר).

בשבת הגדול דרש הרב בשחרית קודם קריאת התורה – באגדה, בחריפות, ובהלכות פסח.

תיכף אחרי פורים החלו ההכנות לאפית המצות. בעולם הגדול התווכחו על כשרות המצות הנאפות במכונה, אך בדרצ'קה הכירו רק במצות שנאפו ביד. המשגיחים, בפיקוחו של הרב הקפידו באפיית המצות – בכל פרטיה ודקדוקיה.

בחודש ניסן הכריזו על מגבית "קמחא דפסחא" – שכולם השתתפו בה בעין יפה. את ההכנות לנקיון פסח קשה לתאר: מרקו, שפשפו וצחצחו הכל. את החמץ מכר כל אחד באופן פרטי לגוי "שלו" על טופס מיוחד "שטר מכירה" מפורט, שהיה כתוב בלשון הונגרית כדת וכדין.

אור לארבעה עשר מיד לאחר תפילת ערבית נעשתה בדיקת החמץ. נהוג היה לשים פרורי חמץ במספר מקומות.

ערב פסח הקדימו להתפלל, אח"כ נערכה סעודת מצוה לסיום לימוד מסכת כדי לפטור את הבכורות מתעניתם.

כשהיה צורך עשו "עירוב תבשילין", בערב פסח עשו גם "ערוב חצרות" לכל השנה. בערב פסח אכלו רק מיני פירות ו"כרמזילך" המורכבים מקמח מצה או מתפוחי אדמה, הפרישו חלה מן המצות. אפית "מצת מצוה" נערכה לאחר זמן מנחה גדולה בשירת הלל וזימרה מתוך התלהבות גדולה ושמחה של מצוה. אחר הצהרים עסקו בהכנות האחרונות לסדר – הכינו את החרוסת, פוררו את החזרת וערכו את שולחן הסדר החגיגי.

במעריב של ליל פסח – "ברכו" בניגון מיוחד, בין הפרקים – "מערבית" לא עשו קידוש בביהכ"נ. אם ליל הסדר חל בשבת התחילו ב"מזמור שיר ליום השבת" ולא אמרו מערבית. וגם לא פרק במה מדליקין. לפי מנהג אשכנז אין אומרים הלל בליל פסח בביהכ"נ וכך נהגו בקהילתנו עד שבא הרב צבי כהן זצ"ל והנהיג על פי מנהג החסידים אמירת הלל שלם.

הסדר עצמו בכל הודו, הדרו ויפיו היה גם חג של כל המשפחה. הילדים הגיעו ממרחקים לחוג יחד בחיק המשפחה, זה היה הגמול להורים על כל הטרחה שטרחו לפני החג. אבי המשפחה שהיה עורך הסדר לבש "קיטל" וישב בכסא מרופד בכרים בהסבת שמאל.

כל בני המשפחה ישבו באוירה חגיגית ובשמחה עילאית והשתתפו בכל מהלך הסדר.

לכרפס לקחו צנון או תפוח אדמה. מרור – ברוב המקומות חזרת "חריין", שהיה חריף יותר מאשר מר. ארוחת הערב החלה בביצה קשה, מרק עם הכופתאות המסורתיות "קניידליך". החסידים, שלא אכלו שרויה "גברויכטס", נהנו מזה רק ביום טוב אחרון של פסח. בסעודה אכלו בשר מבושל ולא צלוי. אחרי האפיקומן (אם נמצא "הגנב") – ברכת המזון על הכוס. שתו כוס שלישית, מזגו כוס רביעית וגם את כוסו של אליהו. אז היו פותחים הדלת ואומרים: "שפוך חמתך אל הגויים". בליל הסדר הראשון שרו "אז רוב נסים", בשני – "ואמרתם זבח פסח" ובשני הלילות המשיכו בשאר הפיוטים: "כי לו נאה", "אדיר הוא", "אחד מי יודע", "חד גדיא". בין שיר לשיר היו נוהגים להוסיף ולהאריך בדברי תורה וסיפורים "וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח". ליל שימורים הוא לישראל, לכן הרי גם אין קוראים בו "קריאת שמע על המיטה".

ברכת כהנים היתה רק בשלש רגלים, ימים הראשונים והאחרונים של החג וביום הכפורים, בתפילת מוסף. אם חל יו"ט בשבת לא עלו לדוכן. ביום כפור עלו אפילו כשחל בשבת. בשמחת תורה, מחשש שכרות, עלו לדוכן בשחרית ולא במוסף. ב"וישמרך" – עד שהכהנים האריכו בניגונם, אמר הקהל תפילה להטבת חלום וסימו ב"אמן". אחרי ברכת כהנים אמרו: אדיר במרום, וק"ש.

בתפילת מעריב בליל השני, היו אומרים פסוקים אחרים של "מערבית". הסדר נערך כבלילה הראשון, באותה חגיגיות, ואולי אפילו נהנו יותר כי היו אז פחות

עיפים מהעבודה שלפני פסח.

ביום ראשון של חול המועד הניחו תפילין לפי נוסח אשכנז, אלה שהתנהגו כמנהג החסידים ולא הניחו תפילין,הקפידו גם שלא לעשות מלאכה ולא לכתוב אגרת שלום. לפני הלל חלצו את התפילין, אמרו חצי הלל, ק״ש.

בשבת חוה״מ לא אמרו ״במה מדליקין״ אחרי מעריב, בתפילת שחרית לאחר הלל – קדש שלם, לפני הקריאה בתורה קראו את מגילת שיר השירים לא מתוך מגילת קלף ובלא ברכה.

בשמיני של פסח התפילה כבשביעי של פסח. אחרי קריאת התורה נערכה ״הזכרת נשמות״. אלה שהיו להם הורים וכל אבל בשנה הראשונה היו רגילים לצאת מבית הכנסת.

כל ימי הספירה לא הסתפרו ולא נשאו נשים, חוץ מאשר בל״ג בעומר. מלבד הדינים השייכים לאותו היום היה בו גם חופש לתינוקות של בית רבן.

ו׳ סיון – חג השבועות, בערב החג קישטו את הבית ואת ביהכנ״ס בפרחים ובענפים. אמא ז״ל נהגה לקשט את ביתנו בעלים היפים והריחניים של עץ האגוז.

בתפילת מעריב היו אומרים מערבית, בלילה נערך ״תיקון ליל שבועות״ ויש שנשארו ערים כל הלילה ולמדו והתפללו עד הנץ החמה.

כהן נקרא לעלות לתורה ולפני שבירך על התורה נאמר הפיוט: ״אקדמות״ בניגון מיוחד מאד.

לפני קריאת התורה ביום טוב השני קראו את מגילת רות לא מתוך מגילת קלף ובלא ברכה.

בי״ז תמוז – תענית ציבור – מתחילים ״שלושת השבועות״. נהגו שלא ללכת בג׳ שבועות אלו לנהר לרחוץ בו. בשלשת שבועות אלו שבין י״ז בתמוז עד ט׳ באב, בקיץ החם והמחניק, הרגשנו ממש את הצער והאבל על החורבן. משנכנס אב ממעטים בשמחה. מר״ח עד י׳ בו לא אוכלים בשר ולא שותים יין חוץ משבת. בתשעה באב בביהכ״נ הורידו את הפרוכת מארון הקודש ולא הדליקו נרות אלא די הצורך כדי שיוכלו לראות לקרוא את מגילה איכה ואת הקינות. חלצו את הנעלים וישבו כאבלים על ספסלים הפוכים, וקראו ״איכה״ וקינות, לא ישבו על כסא עד מנחה גדולה, אז הניחו תפילין. בערב במוצאי ט״ב לא אכלו בשר עד למחרת אחר מנחה גדולה.

בט״ו באב – לא אמרו תחנון.

בערב ראש חודש אלול תפילת יום כפור קטן, היו רגילים לצום חצי יום. בר״ח התחילו לתקוע בשופר בשחרית אחרי התפילה, ובכך החלה לרדת עלינו האוירה של ימים הנוראים. ״לדוד ה׳ אורי וישעי״ היו אומרים בשחרית אחרי שיר של יום ובמנחה אחרי ״עלינו. בקהילתנו אמרו סליחות ביום ראשון ובערב ראש השנה באשמורת הבוקר בשעה 3 ובשאר הימים בשעה 4.

לפני סליחות של יום ראשון דרש הרב דברי התעוררות. אז היו כבר, הימים ״ימים נוראים״ ממש.

לאחר אמירת הסליחות ביום הראשון הושכרו מקומות הישיבה בבית כנסת לכל ימות השנה למי שלא היו להם מקומות קנויים וקבועים. לוותיקי דרצ׳קה היה

מקום קנוי וקבוע עוד מזמן הקמת ביהכ״נ.

לא אכלנו אגוזים עד הושענא רבא. היה זה נסיון גדול שבו הועמדו ילדי דרצ׳קה, הואיל והיתה זו עונת האגוזים והם נהגו לשחק כל מיני משחקי הימורים באגוזים וכל ילד היה ״בעל בית״ על כמה עשרות אגוזים.

בערב ראש השנה עשו התרת נדרים. רישומם של הימים ההם היה ניכר בכל. בביהכ״נ החליפו את הפרוכת ואת מעילי ספרי התורה ללבן.

אחרי תפילת מעריב בליל ר״ה בירכו איש לרעהו בברכת ״לשנה טובה תכתב ותחתם״.

בבוקר השכימו להתפלל בשעה 6, לבשו קיטל וגם כיפה לבנה – סמל הטוהר. לפני ״ברכו״ – היתה פתיחת הארון ואמרו: שיר המעלות ממעמקים. בחזרת הש״ץ אמרו את כל הפיוטים הכתובים במחזור, חוץ מאותם הפיוטים שעליהם נכתב – ״את זה אומרים בפראג ובפרנקפורט דמיין״. את ״אבינו מלכנו״ אחר התפילה אמרו פסוק בפסוק החזן והקהל אחריו.

הרבה מאוד שנים היה הבעל תוקע ר׳ ישראל הרצברג ז״ל, שהיה חסיד וצדיק. ר׳ ישראל נהג לטבול לפני התקיעות. היו נוהגים לומר קודם התקיעות גם מן המיצר, והפסוקים שראשי התיבות שלהם – קר״ע שט״ן. המקריא היה הרב, קולו של הבעל תוקע ר׳ ישראל ז״ל עודנו מהדהד באוזני עד היום.

״בעל המוסף״, בשנים שאני זוכר, היה הרב רבי צבי כהן זצ״ל, בנוסף לכל מעלותיו היה גם בעל קול נעים מאד.

היו ניגונים מיוחדים לכל פיוט ופיוט – ״ונתנה תוקף״, ״עלינו״, ״אוחילה״, ״ארשת שפתינו״, ״היום תאמצנו״, ועוד. רוב הקהל הכיר את הניגונים אבל היו כאלה שהצטינו בקול נעים וחזק ועזרו לחזן. מבין אלה זוכר אני היטב, את ר׳ משה יוסף פריד, ואת ר׳ צבי גולד ואת ר׳ הרצקי ברקוביץ ע״ה.

למרות הימים הנוראים ו״מי יחיה ומי ימות״, – נבעו התפילות והמנגינות מלב בוטח של בנים המתרפקים על אביהם שבשמים תוך תקוה כי השנה הבאה עלינו לטובה תהיה שנה טובה ומתוקה ולכל עם ישראל תהיה גאולה שלימה. בסוף תפילת־המוסף הניגון של היום תאמצנו״ היה כבר לגמרי עליז ומרנין, כך גם הקדיש ״תתקבל״ המסיים את המוסף.

הואיל ולא היה נהר בדרצ׳קה זכתה הבאר של ר׳ אשר גולד, שהיתה סמוכה לבית הכנסת וה״תשליך״ נערך לידה.

השבת שבין ראש השנה ליום כפור נקראה שבת תשובה, בה היה הרב דורש בשחרית לפני קריאת התורה דברי התעוררות.

לפני יום כפור קוים כנהוג מנהג הכפרות – תרנגול לאיש תרנגולת לאשה.

ערב יום הכפורים קיצרו בסליחות, טבלו במקוה טהרה ובמנחה גדולה אמרו וידוי. בפוליש העמידו קערות גדולות וכל אחד שילם אז את חובותיו למוסדות הקהילה. ביקשו סליחה אחד מהשני ואחלו ״גמר חתימה טובה.״ נהגו לקחת נרות ארוכים שדלקו למעלה מעשרים וארבע שעות ומסרום לשמש שידליקם לנר זכרון. בכדי שלא יהי סימן רע אם יכבה הנר, הדליקם השמש ואיש לא ידע את מקום נרותיו. אמרו תפילה זכה, הרב אמר דברי התעוררות, הוציאו ב׳ ס״ת

מהארון וכל אחד היה מנשק את התורה ומבקש ממנה סליחה. נושאי ספרי התורה היו מתייצבים משני עברי החזן על הבימה להגיד שלוש פעמים "כל נדרי".

לאחרי ברכת השלום בערבית – וידוי, יש שנשארו לומר שיר היחוד, יש גם שנשארו ערים כל הלילה, והמהדרים עמדו על רגליהם כל יום הכיפורים.

בתפילת שחרית – פסוקי דזמרה בניגון מיוחד, בעל החזקה על זה היה ר' אשר גולד. בחזרת הש"ץ אמרו את כל היוצרות – ולא החסירו דבר. רוב הציבור היו בבית הכנסת כל היום. תפילת ה"כל נדרי", הוידויים, הפיוטים, הפזמונים, התפילות והבקשות – השרו על כולם אוירה של קדושה. קריאת התורה היתה ג"כ בניגון מיוחד.

את סדר העבודה אמרו לפי נוסח אשכנז, בניגון מלא הוד והדר הממחיש את עבודת הכהן הגדול פעם בשנה בקודש הקדשים – "וכך היה אומר" "וכך היה נותן", "והכהנים והעם עומדים בעזרה כשהיו שומעים את השם הנכבד והנורא מפורש יוצא מפי כהן גדול בקדושה ובטהרה" וכו'. באוירה קדושה זו הגיע זמן תפילת מנחה עם קריאת "מפטיר יונה" שכולו רמז והתעוררות לתשובה. בתפילת נעילה עבר הרב לפני התיבה כפי שהיה נהוג ברוב הקהילות בהונגריה. התפילות הושרו בניגון מיוחד.

אחרי התקיעה הגדולה היה הקהל עונה "לשנה הבאה בירושלים". אחרי יום כזה היתה לכולנו הרגשה ברורה וטהורה כי הקב"ה שמע ודאי את תפילתינו.

תיכף אחרי יום כפור היו הולכים מחיל אל חיל: מצות סוכה וקנית אתרוג. לבני ארץ ישראל אולי לא כל כך מובן, אבל בגלות, רחוק מארץ גידולה של האומה, ההתיחסות שלנו למצות לולב אתרוג והדס היתה בה הרבה מין הכמיהה אחרי מה שלמעלה מן הגשמיות והיה בזה מין בשורה טובה מארץ אבותינו (בהונגריה לא צמחה מארבעת המינים רק הערבה). ואכן ישראל קדושים הם, והקריבו הרבה כדי לקיים את המצוה בהידור למעלה מן המחויב על פי ההלכה. הכמיהה אחרי המצוה היתה כה גדולה עד שבימי המלחמה,כשהיתה זו סכנת נפשות,נסעו ברכבת כדי לקיים את המצוה. לא כל אדם זכה לכך שיהיו לו ארבעת המינים משלו, לכן הקהילה קנתה מערכת לצרכי הציבור וכל אחד יכול היה לצאת בהם ידי חובתו. לאחר התפילה הובילו את האתרוג מבית לבית כדי שגם הנשים תזכינה במצוה. נהגו שלא לאכול לפני נטילת לולב.

כשאני מצרף לעצמי את זכרונות הילדות שלי, נזכר אני כי מצוות סוכה היתה מאד חביבה עלינו כי הרגשנו בה את העשיה והיצירה. וגם אנחנו הילדים השתתפנו בה בכל כוחנו. בין מי שהיתה לו סוכה מוכנה כל השנה ובין מי שבנה לו סוכה במיוחד לחג – אלה ואלה קישטו אותה: על הקיר בפנים – בסדינים צחורים ואושפיזין ובקישוטי ניר. סלסילות מלאות סולת ושמן השתלשלו מהסכך, פירות העונה – תפוחים אדומים ואגוזים מוזהבים. ומי שישב בסוכה בתנאי מזג האויר שבעונה זו עבורו לא היתה זו "מצוה קלה". במעריב של ליל חג הסוכות היו אומרים מערבית. הנענועים בד' מינים בשעת ההלל היו לפי נוסח אשכנז: דרום, צפון, מזרח, מעלה, מטה ומערב.

במעריב של יום ב' תפילת ה"מערבית" היתה שונה מזו של יום א'.

בחול המעוד הניחו תפילין ולפני ה"הלל" חלצו אותן. לרביעי היו קוראים בקריאת התורה את "ספיקא דיומא". גם בתפילה בלחש אמרו כמו בקריאת הרביעי את "ספיקא דיומא". לאחר מוסף – הושענות.

בשבת חוה"מ – לפני קריאת התורה קראו מגילת קהלת.

בהושענא רבה – פסקה ליום אחד שמחת חג האסיף והציבור חזר לאוירת הימים הנוראים. בליל הושענא רבה – היו ערים במשך כל הלילה ואמרו "תיקון ליל הושענא רבה". בשחרית – החזן לבש קיטל.

להקפות – הוציאו את כל ספרי התורה ועלו לבימה, בסיום התפילה נהגו לאחל איש לרעהו "א גיט קוויטל" (פתק טוב). והלכו הביתה בלב בוטח ושמח. הילדים בודאי לא שכחו – מותר כבר לאכול אגוזים.

בערב – ליל שמיני עצרת שהוא חג בפני עצמו. במעריב – מערבית, לפי מנהג אשכנז לא היו עורכים הקפות, אבל הרב רבי צבי כהן זצ"ל הנהיג לפי מנהג החסידים לערוך הקפות כמו בשמחת תורה ורוב הקהל קיבל את זה בשמחה.

את סעודת הערב לא אכלו בסוכה.

בערב – שמחת תורה, במעריב מערבית, לפני ההקפות "מוכרים" את כל הכיבודים לכל השנה: "חיפוש", הוצאה והכנסה, יין לקידוש ולהבדלה, "חתנים" למחרת היום, וכו'. לפני ההקפות הוציאו את כל ספרי התורה, והיו מכבדים את בעלי הבתים לעשות הקפה עם ספר התורה, הילדים עם דגלים והקהל שר – שמחה של מצוה. אח"כ נקראו לעלות לתורה כהן, לוי וישראל.

ההקפות היו מקור של שמחה וקצת עגמת נפש לאלה שחשבו שקופחו בכיבודים. באוירה של שמחת תורה הרשו לעצמם בעלי הבתים צחוק ועליצות, מה שלא הרשו לעצמם כל השנה – מתוך מניעים של מצוה.

הכהנים עלו לדוכן בתפילת שחרית במקום במוסף, מחשש שכרות. אחרי ההלל – שוב הקפות. מוציאים ג' ס"ת, באחד קוראים – "וזאת הברכה", קוראים וחוזרים וקוראים עד "מעונה אלהי קדם" עד שכולם עולים לתורה. הקריאה נערכה במספר מקומות כדי שיספיקו כולם לעלות ולא תארך התפילה יתר על המידה. לבסוף קראו לכל הנערים יחד עם מבוגר ואז אמרו כולם: "המלאך הגואל", ורק אז קראו לחתן התורה. המנהג בקהילתנו היה לכבד בזה תמיד את הרב. היתה זו כמעט חזקה לר' יצחק שפיץ ז"ל "לחטוף" את תפילת המוסף בשמחת תורה. בעל התפילה אמר חצי קדיש ועמדו להגיד תפילה בלחש ור' יצחק התחיל מיד לומר בקול רם את חזרת הש"ץ. והיתה זו אמנות למשוך את הזמן בשירה כך שהקהל יספיק להגיד תפילה בלחש ויצטרף לקדושה. עזר לו בכך קולו הנעים והחזק. כן קרה שהיה "חוטף מן החוטף", ואז – "כל דאלים גבר", אבל עד כמה שאני זוכר, תמיד היה קולו של ר' יצחק על העליונה. באוירת שמחה של מצוה המשיכו, שרו ורקדו ונפרדו מהחגים מתוך בטחון.

הקידוש התחיל תיכף לאחר הקריאה בפוליש של בית הכנסת וכן היו רגילים ללכת לעשות קידוש בבית ה"חתנים" וגם בבתים אחרים, אפילו בלי הזמנה. אוכלים, שותם ושמחים שמחה של מצוה, "היינו דאמרי אינשי: רווחא לבסימא שכיח" (מגילה ז:)

אחה״צ רגילים להתאסף בבית הרב לשתות לחיים, היו שרים ורוקדים ״וטהר לבנו לעבדך באמת״. לאחר תפילת מעריב היו מאחלים איש לרעהו: ״חורף טוב״.

במלואת 60 יום ״לתקופה״ (5 בדצמבר) היו מתחילים לומר ״ותן טל ומטר״.

בכ״ה בכסלו חל חג חנוכה. היו נוהגים להדליק נרות בבהכ״נ בין מנחה למעריב. הניחו את החנוכיה בצד דרום בכיוון ממזרח למערב. ההדלקה בבהכ״נ היתה רק לפרסומי ניסא ואין יוצאים בה ידי חובה. בבית הדליקו ליד הדלת או החלון. נהגו להדליק בשמן. בערב שבת הדליקו לפני נר שבת ובמוצ״ש – לאחר ההבדלה.

בט״ו בשבט שהוא ראש השנה לאילנות היו מרבים באכילת פירות, והיתה זו מצוה שהילדים היו תמיד זוכרים ומזכירים בשמחה להורים.

בז׳ אדר שהוא כידוע יום הסתלקותו של משה רבנו ע״ה היתה ה״חברא קדישא״ עורכת כמנהג רוב הקהילות סעודה גדולה. הרבה מתושבי דרצ׳קה נסעו להשתטח על קברו של הרבי מקאלוב, יצחק אייזיק טאוב זצוק״ל אשר גם יום ההילולא שלו חל בז׳ אדר. י״ד אדר, לפני קריאת המגילה תרמו בביהכנ״ס לצדקה זכר למחצית השקל. בזמן הקריאה עצמה מצאו הילדים פורקן להרעיש כל פעם שהוזכר שמו של המן. היו שהתנגדו לכך, אך כמו תמיד הרועשים היו מנצחים.

במשך כל היום קיים הציבור את מצות משלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים. אחרי סעודת פורים ביום היו מתאספים בבית הרב ושרו בשמחה רבה, שם נערכו הצגות של ״פורים שפיל״.

אכן מספיק היה בשתית כוס או שתים כדי לקים מצות ״עד דלא ידע״ אך היהודים נהגו לקיים מציה זו להמהדרין מן המהדרין. מנהג היה בידם של ר׳ חיים וויס ז״ל השוחט – להתחפש לפרופסור חבוש צילינדר והיה רושם ״רצפט״ בנוסח ״רפואה שלימה, בריאות ואריכות ימים״ לכל דורש. – וייבדל לחיים טובים וארוכים עמו הלך ר׳ משה מנחם מאנדל נ״י מבית לבית לאסוף צדקה לעניים. לאורך כל הכפר שרו בהונגרית: ״לא לעולם לילה, עוד יבקע השחר״.

אלה המנהגים והדינים וההלכות שלפיהם ניהלו קהל יראים של דרצ׳קה את אורח חייהם, מראשית השנה ועד אחריתה. נוספה לכך האוירה המיוחדת שאפפה את מקימי המצוות לפי העונות. פסח – חג החרות והמשפחתיות, ומה שקדמו לו – הניקוי הקפדני ואפית מצות. שבועות – חג מתן תורה, בימי האביב והפרחים המלבלבים, אמירת האקדמות בניגון מיוחד שלמדו אותו ילדי החדר מספר שבועות מראש וכן כל שאר חגי השנה לזמניהם.

נתאר לנו שרוב היהודים נפגשו כמעט כל יום, שחרית וערבית בבית הכנסת, ונוכל להבין מדוע שרר רגש של אחווה ומשפחתיות בכל תחומי החיים.

קומץ יהודים שעבדו קשה לפרנסתם מבוקר ועד ערב יכלו להחזיק קהילה עם כל מוסדותיה – רב, שוחט, שמש, מלמד, מורה, מזכיר, נתמכים קבועים, חדר, ביה״ס, ישיבה, עוברי אורח, חברא קדישא, ובנוסף לזה הוצאות בלתי צפויות כגון פדיון שבויים והכנסת כלה.

אם יישאר מה מרוח ההתנדבות וה״בעל הביתיות״ ומסירות הנפש דבקדושה גם ביוצאי חלציהם – אז האחרונים מקדשים את זכרון הראשונים.

מאיגרא רמא לבירא עמיקתא

קטונתי מלתאר את האסון הגדול שפגע בעם ישראל. עוד יקום ויעמוד נביא הזעם שיתן ביטוי הולם ומקיף לטרגדיה הנוראה אשר קטלה ללא רחם שליש מבני עמנו. מיום עלות לשלטון אותו אשמדאי עלה המוות בחלונינו. כל ארץ אשר דרכה בה כף רגלו, התוצאה היתה: הרג, הרס ומות ליהודים. הוא השמיד והרג אנשים, נשים וטף משפחות שלימות ושבטים מישראל. המאגר הגדול של יהדות אירופה, פולין וליטא על תלמידי חכמיה, חסידיה ו״עמך״ הגדול והמפואר הזה הכל נעקר. ורק זכרם נשאר, אחד בעיר ושנים ממשפחה.

האסון החל כבר בשנת תרצ״ג 1933 כשעלה היטלר ימ״ש לשלטון במדינת גרמניה והתחיל להגשים את תורת האפליה הגזעית שלו, בתחילה רק בתחום ארצו – גרמניה . כל העמים הנאורים לא יכלו להתערב בעניניה הפנימיים של מדינה זו, אדרבה, עקב רוח ההתפייסות המזויפת ששלטה ברוב העמים, נתנו גם הם יד לבסס את שלטונו. בשנת 1936 ערך בברלין אולמפיאדה ברוב פאר והדר, כל העמים הריעו לכבודו ואין פוצה פה ומצפצף.

בינתיים התנוונו והלכו שרידי קהילותיה המפוארות של גרמניה על חכמיה ומלומדיה המפורסמים. אמנם בתחילה אפשרי היה לעשות ״עסק״ אתו בבחינת ״תן לי הנפש והרכוש קח לך״. כך התעשרה א״י בהרבה כוח בונה ופורה במדע, ברפואה ובכל ענפי הכלכלה. לו היו מקומות מקלט נוספים – אפשר היה להציל הרבה יותר.

זו היתה טרגדיה בתוך טרגדיה. ככל שפשטה תורתו המרושעת, ראה היטלר והבין כיצד מתייחסים עמי העולם ליהודים,ומזה למד להבין שדם יהודי הוא הפקר. הוא השכיל בערמתו כי רבה למשוך אליו בכל ארץ וארץ את כוחות הרשע המקומיים ע״י תעמולה, שקר והבטחות שווא. גייס בכל הארצות את הגרמנים המפוזרים בעולם, כגון הטמפלרים בארץ ישראל (פלשתינה), הסודטים בצ׳כיה, השוואבים בהונגריה, וכדו׳, כל שאפתן מתוסבך שרצה להבנות על ידו היה שותף רצוי למטרתו הנפשעת. הוא שיכלל בינתיים ופיתח את טכניקת הרשע. המשמעת, המדעיות והדיקנות – התכונות האופיניות לגרמנים היו לו לעזר רב.

בתחילה כבש חזרה את השטחים שאבדה גרמניה בחוזה ורסאי אחרי מלחמת העולם הראשונה. אח״כ ״שחרר״ את הגרמנים של אוסטריה וצ׳כיה, רק אז התעורר העולם וראה את פרצופו האמיתי והבין באיחור שמדובר לא רק ביהודים. כשהרגיש את עצמו כבר חזק אז החל להגשים את שאיפתו לשעבד את עמי המזרח ולהשיג ״שטח מחיה״. ולכך עשה יד אחת עם סטאלין לחלק ביניהם את פולין. רוסיה, שהיתה חלשה מבחינה צבאית כתוצאה מריב פנימי ושגעונו

של סטאלין, שיתפה עמו פעולה. כך החלה המלחמה שנכנסה להסטוריה הכלל עולמית בשם "מלחמת העולם השניה", ולהיסטוריה היהודית בשם "השואה". הפולנים, שונאי ישראל המובהקים ו"גבורים" גדולים כלפי היהודים, שמיטב צבאם היה חיל פרשים לעומת הטנקים והמטוסים של הגרמנים, נחלו תבוסה מוחצת. תוך פחות מחודש ימים חלקו ביניהן רוסיה וגרמניה את אדמת פולין ומדינה זו נמחקה מהמפה. כך נלכדה במלכודת מוות יהדות פולין – השבט הגדול, פארה של יהדות אירופה. היהודים שנשארו בשטחה של רוסיה או שברחו לשם מצפרני הגרמנים ולא נתפשו על ידם כאשר הללו פלשו לרוסיה, רק מהם נותרו בחיים.

אפשר לקבוע ללא היסוס, שמידת הצלחתו של היטלר להשמיד את היהודים היתה ביחס ישר להתנהגותה וליחסה של האוכלוסיה המקומית כלפי היהודים. דנמרק ובולגריה, מכיון שרצו בכך, יכלו להציל יהודים. ואך ורק שנאת הפולנים ליהודים וליהדות גרמה לכך, שאדמתם הטמאה נהיתה לבית המטבחיים של יהדות אירופה.

מן הכלל הגדול הזה נגיע לפרט שלנו – הונגריה. אפילו לא נאמר שכל אוכלוסיתה אחראית באופן ישיר לטבח האכזרי שהשמיד 80% מהעדה המפוארת, שבניה היו אזרחים נאמנים בגוף ובנפש ומעורבים בתרבותה, אבל ברור ומעל לכל ספק הוא, כי יחסה וחוקותיה גרמו שההשראה שבאה מלמעלה מצאה אוזן קשבת לבצע את הפעולה. "מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים". הכתם הזה, שההונגרים היו שותפים פעילים לטבח, ישאר לעולם חקוק על מצפונם, ולא יוכלו להגיד: ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו".

הלכה היא, בידוע ש"עשו שונא ליעקב". היהודים לא חיו לגמרי באשליה, הם ידעו את עול הגלות. אמר מי שאמר: אנטישמי הוא מי ששונא את היהודים יותר מדי. (קצת,–זה ניחא).

הדת היהודית היא גם אורח חיים של "כל כבודה בת מלך פנימה", לכן למרות הגלות והסביבה העוינת – לא נפגע האיזון הנפשי הפנימי של היהודי והתנהג על פי אורח החיים היהודי "ובגויים לא התערב". אכן חיי הגלות הרגילים לא הפריעו לו לחיות את חייו ולא פגעו בשלימות נפשו באמונתו ובתורתו – תורת אמת.

כל הנ"ל אמור באופן כללי, בגלות רגילה. כעת אנו עוסקים בנוראה שבגזירות שנגזרו עלינו – מעשה ההשמדה של היטלר וכל הנלווים אליו. בכל ארץ וארץ הוא התאים את עצמו וריתק כל כוחותיו למטרתו, דהיינו להשמדת יהודי המקום לפי תנאי המקום. גם בהונגריה הוא מצא אדמה פוריה לשאיפותיו האכזריות. והסיבות היו שונות. ראשית – הונגריה היתה אנטישמית עוד בטרם עלו הנאצים לשלטון. הוכחה לכך ה"נומרוס קלאוזוס". סיבה חשובה נוספת היתה הבטחתו של היטלר להחזיר להונגריה את המחוזות שנלקחו ממנה ב־1920. עבור זה היו מוכנים ההונגרים למכור את נשמתם אפילו לשטן. גורם חשוב היה גם המיעוט הגרמני בהונגריה שבכל אופן היה די גדול, בפרט בין אנשי הצבא.

גם זאת, שחלק גדול מהאוכלוסיה חי בניוון ובעוני, בתנאים סוציאליים ירודים ביותר, ושועי המדינה חישבו ומצאו שנוח וזול יותר להפנות את זעמם של כל אלו

הממורמרים כלפי היהודים מעשות "בדק בית" ולהנהיג רפורמות מכאיבות (לשכבה השלטת) בתחום החברתי.

עקב כל המרכיבים האלו, התפשטה תורתו של היטלר כאש בשדה קוצים. ואכן אפשר לומר בצורה ברורה כי יד כולם היתה במעל, הם הכשירו את האווירה שתוכל לקלוט את חוקי הגזע והאפליה הארורים ונתנו יד ותמיכה לגזירות הרעות והאכזריות שהביאו בסוף להשמדה.

בית הנבחרים והבית העליון, כלומר נבחרי העם יחד עם השועים ואנשי הכנסיות הקתולים והפרוטסטנטים,הצביעו בעד ה"חוק היהודים" הראשון, השני והשלישי, שביטלו לגמרי את שויון הזכויות של בני עמנו. ואילו ראשי הצבא הפקירו את היהודים המגויסים בידי נוגשיהם האכזריים, הקצינים הזוטרים. ואלה נשבעו לדלל את שורות פקודיהם בניקוי שדות מוקשים בידיים ובעבודות פרך למיניהן.

אמנם, נכון הוא כי מיעוט שבמיעוט מהם נתגלו כבני אנוש וככוכבים זעירים האירו את חשכת צרותינו. ואכן עם ישראל איננו כפוי טובה ושומר בלבו באהבה את זכרו של הקולונל רביצקי,אשר חרף את נפשו להציל נרדפים. ואם היו עוד כמוהו ושמם אינו ידוע, ייכתב בספר חסידי אומות העולם זכרם הטוב.

אסטה מהענין ואספר מקרה מיוחד. אנחנו גרנו בדרצ'קה על יד מועדון האיכרים והיו לי כמה הזדמנויות לשמוע את נאומיו חוצבי הלהבות של אחד שהיה מיוחד במזגו הסוער, ביושרו, באומץ ליבו ובמותו, מות גיבורים. ראוי להכתב בספר הזכרונות. מדובר בבויצ'י ז'ילינסקי אנדרה. ז'ילינסקי בלהט נעוריו, הוא ואחיו ירו בציר הפרלמנט בשם אכים,שהעליב את אביהם. זה קרה לפני מלחמת העולם הראשונה. במלחמה הצטיין בעוז רוחו ובאומץ לבו וזכה באותות הצטיינות הגבוהים ביותר. אחרי המלחמה עמד בראש הארגון "מגיני הגזעי ההונגרי" ו"ארגון החילים המצטיינים". שני הארגונים היו זהים ברוחם ובמטרתם להרחיק את היהודים מכל פעילות בהנהלת המדינה. בתפקידים אלו התבלט כאנטישמי מובהק, והתקיים בו:" כל המיצר לישראל נעשה ראש" – נפתחו בפניו שערי ההצלחה בשדה הפוליטיקה. וכצעד ראשון לזה נבחר כציר לפרלמנט ההונגרי וייצג את דרצ'קה, ולפניו עמד עתיד גדול.

בזמן עלית היטלר ימ"ש הגיע ז'ילינסקי להכרה (כנראה שלא מתוך אהבת מרדכי) כי ההליכה העיוורת אחרי היטלר תגרום להונגריה לאבד את זהותה האמיתית ולהיות עבד נרצע של גרמניה. ולכן יעץ להינתק מהשעבוד של הגרמנים ולשפר את מצבם הירוד של האיכרים. הוא יסד מפלגה והוציא עתון ועבר לאופוזיציה. מובן שהמפלגה השלטת הצרה את צעדיו ולא תמכה במועמדותו להיות ציר בפרלמנט כנציג דרצ'קה. ואמנם בדרצ'קה לא נבחר, אבל מטעם מחוז אחר שבו היו לו תומכים – נבחר לפרלמנט. הוא היה עקבי בדעותיו, והצביע שם נגד חוק היהודים ודרש יחס אנושי כלפיהם. לחם לדעותיו עד סופו המר בעד אי תלותה של הונגריה ובעד פריקת עולה של גרמניה. ב־1941 בפרעות וטבח נובי־סאד דרש יחד עם ציר הפרלמט ראשאי הקמת ועדת חקירה פרלמנטרית והביא לדין את האשמים. מובן מאליו שבגלל פעולותיו אלו היה

בראש הרשימה השחורה של הגרמנים, וביום כניסתם להונגריה באו לאוסרו. הוא התנגד כשנשקו בידו, אך הם התגברו עליו והעמידוהו לדין. ז׳ילנסקי הואשם בבגידה ונידון למות. זמן־מה לפני השחרור הוצא להורג. לאחר השחרור הכירו בגדולתו וקראו על שמו רחובות בכל רחבי הארץ. שיעור קומתו כאדם עזר להונגרים להרים ראש במשפחת העמים. גם היהודים זוכרים באהדה את המעטים שעמדו לימינם בעת צרה והתגלו כאנשים שלא סר מעליהם צלם אלקים.

וכך זה התחיל: את מלחמת העולם הראשונה הפסידה גרמניה, כשאוסטרו־הונגריה היתה שותפתה. גרמניה, בבטחונה המופרז בכוחה ובשחצנותה עוררה את חמתן של כל מעצמות העולם. בצוללותיה סיכנה את עולם המסחר ואז נכנסה ארה״ב בעובי הקורה,ובכוחה הגדול הכריעה לטובת המעצמות המאוחדות. לאחר המלחמה בא ה״שלום״ שכבר זרע את זרע המלחמה הבאה. השלום ברוח ״ההגדרה העצמית״ היה אכזר להונגריה שהצטמצמה לכדי שליש מגודלה: היא איבדה את טרנסילבניה לטובת רומניה, את צפון הממלכה לצ׳כוסלובקיה ואת קרואטיה ובצ׳קה ליגוסלביה. גם אוסטריה חטפה במערב הונגריה את ״שבע הקהלות״ המפורסמות. הונגריה נטלטלה מטרור שמאלני לטרור ימני והתיצבה ע״י משטר צבאי שהנהיג חוקי אפליה כדי לשמור על שלטון הגזע המדיארי. החוקים הללו היו מכוונים בעיקר נגד היהודים.

כך נולד חוק ה״נומרוס קלאוזוס״. היהודים לא היו מאורגנים בשום גוף פוליטי ובשום מסגרת של כלל ישראל. הם בלעו בלית ברירה את חרפת האפליה ואזרו את כל כוחם כדי להוכיח באותות ובמופתים את נאמנותם, ללא סייג, למדינתם. בינתיים שקטו הרוחות, המשטר הפך להיות פרלמנטרי ותחת שלטונו הנבון של בתלן היתה תקופת רגיעה. היהודים שקעו שוב בתרדמה ושמו את מבטחם במשטר בתקוה שהוא יגן עליהם ויכבד את זכויותיהם האזרחיות המעוגנות בחוק. המעטים שנדדו למרחקים (עדיין לא כל השערים היו נעולים) התקיים בהם מאחז״ל (מגילה ג׳ ע״א): אע״ג דאינהו לא חזו, מזלייהו חזו״. אפשרויות ההגירה היו מוגבלות, מעט מאד שמו את פניהם לקראת עליה לארץ ישראל, הרבה יותר היגרו לאמריקה הדרומית והצפונית. לאלה שהיגרו למדינות אחרות באירופה היתה זאת רק הצלה פורתא, כי יד היטלר ימ״ש השיגה אותם גם שם. משבר כלכלי גדול עבר על כל העולם בשנות ה־30, בעקבותיו עלה כוכבה של המפלגה הנאצית. בשנת 1933 תפש היטלר את השלטון בגרמניה בצורה מוחלטת וכבר בתחילת דרכו התחיל להגשים את תורתו – תורת הגזע. בעקביות וביסודיות הצר ליהודים. לקח בחזרה את השטחים שאיבדה גרמניה בחוזה וורסאי, כבש את אוסטריה, והעולם הביט בנעשה ושתק כמהופנט. כל העמים חשבו: רק אלי לא יגיע הפגע, ואדרבה, עוד עזרו לו! כשבא תורה של צ׳כוסלובקיה, עזרה פולין לגרמניה, והיא נעשתה כידוע הקרבן הבא. כך נפל המבצר היחידי שהיה מזוין ומחומש כראוי והיה לו סיכוי לעמוד כנגד גרמניה. בכזב ובהבטחות שווא ידע היטלר לסכסך עמים בעמים,ובדרך זו הגיע גם להוגריה שהיתה קרקע פוריה לתורתו. ארץ עשירה במשמני הארץ, במקום לשפר את תנאי אוכלוסיתה, שלחה את שמנה וסלתה לגרמניה ולאיטליה. (איטליה היתה בתחילת דרכה טובה

ליהודים, קרבנות ה"נומרוס קלאוזוס" בהמוניהם הלכו ללמוד באוניברסיטאות איטליה, ורק במשך הזמן הלך מוסוליני בשגעון גדלותו קסום אחרי היטלר ותורתו).

את הגמול הראשון קבלה הונגריה בשנת 1938 בעת חלוקת צ'כיה, היא קיבלה בחזרה נתח גדול מסלובקיה וכן את קרפטו־רוסיה. מאותו הרגע שהונגריה בלעה פתיון זה של החזרת שטחים, נהיתה עבד נרצע להיטלר ולתורתו. הצעד הראשון לדרדור המוסרי שהוביל ל"פתרון הסופי" היה ה"חוק היהודי הראשון לאיזון חיי החברה והכלכלה". החוק התקבל בשני בתי המחוקקים עם מעט מאד התנגדות. הצביעו בעדו נציגי השלטון, נציגי המגנטים, ראש הכנסיה הקתולית שארידי וגם ראש הכנסיה הרפורמטית לאסלו ראוואס וכך קיבל תהליך האפליה תאוצה בקצב דרמטי. לעומת החוק היהודי הראשון שהגביל את מספר היהודים בחיי הכלכלה ל־20% – בא החוק היהודי השני והגביל את מספרם ל־6%.

ואז פרצה מלחמת העולם השניה. היהודים נלקחו לצבא להלחם במסגרת פלוגות מיוחדות. גם בצבא חדרה רוח האפליה במסווה של חוק להגנה על הגזע ההונגרי. האפליה באה מהעומדים בראש והביצוע ניתן ביד הדרגים הנמוכים, "מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים". ריח של דם ורצח בדם קר עלה משתי פעולות נפשעות, אחד בדרג האזרחי: אספו למעלה מ־25,000 יהודים באמתלא שניירותיהם אינם כשורה והם עדיין אזרחי פולין ושלחו אותם אל מעבר לגבול. תיכף כשעזבו את גבולות הארץ והגיעו לקמני"ץ פודולסק קטלו אותם הז'נדרמרים ללא רחם בסיוע הגרמנים. זה היה עוד בשנת 1941. האדמו"ר ממונקאץ' הרב ירחמיאל ברוך רבינוביץ שליט"א ובנו בכורו הצליחו להנצל ברגע האחרון בהשתדלויות גדולות. הקטל הזה היה אות מבשר רעות לעתיד, והזכיר ליהודי הונגריה את מה שאחיהם מעבר לגבול כבר סבלו ממנו. הרצח השני היה במישור הצבאי. חיל הכיבוש שנכנס ליגוסלביה ערך בנובי־סאד טבח איום. ביום אחד ירו לתוך הדנובה הקפואה 2000 סרבים ו־1000 יהודים באשמה שהם תומכי הפרטיזנים. בראש החיל עמד קולונל זולדי. האם היה זה מקרה שלפעולה שפלה זו הזדמן רוצח סדיסטי ואכזרי, או אולי היה זה רצח מתוכנן ומחושב לכל פרטיו ולכן בכוונה תחילה נשלח לפעולה זו דווקא אדם זה? שאלות אלו תלויות עדיין בחלל ואין להן פותר.

שתי הפעולות הנ"ל היו עדיין "קטנות" בהיקפן, וחסרה היתה בהן השיטתיות והדייקנות המאומנת של המרצחים הגרמנים וראשם ימ"ש, אבל ברור הוא שההכונה למעשים אלו באה מהדרג הגבוה. וההונגרים אכן הוכיחו את עצמם כתלמידים חרוצים של הנאצים, ולכן ראוים הם לביזוי ולדראון עולם.

למרות כל זאת עדיין לא בוטלו סממני המשטר הפרלמנטרי. עדיין ישב ציר יהודי בפרלמנט ונציג היהודים בבית העליון. ולמראית העין היתה עדיין הונגריה מדינת חוק שמגינה על כל אזרחיה, אבל האמתלא הקטנה ביותר היתה דיה לשרת בנאמנות את הרוצחים הגרמנים ואז התגלה לעיני כל פרצופה האמיתי. ז'ליסינקי וראשאי דרשו עריכת חקירה פרלמנטרית, ולנוכח ההוכחות היה הכרח להעמיד לדין את האחראים ולהענישם. (כל זה היה אז מעשה של אחיזת עינים. את עונשו

האמיתי קיבל זולדי אחרי המלחמה כשנלכד ע"י הפרטיזנים ונתלה על ידם).

כרקע לטבח נובי־סאד נזכיר את העובדה הבאה: בשנת 1940 הכריחה גרמניה את הונגריה להתנפל על יוגוסלביה שרק זמן מועט קודם לכן כרתה עמה ברית אחים. כראש ממשלה כיהן אז הגראף טלקי, שהיה פוליטיקאי ותיק ואנטישמי לא קטן. טלקי הזדעזע מהפרת הבטחה זו ושלח יד בנפשו. הגרמנים לא התרגשו במיוחד ממחווה אבירית זו, ובהשפעתם נבחר לראש ממשלה אחד בשם ברדושי. בימי שלטונו הגיעה לשיא השתעבדות הונגריה לגרמנים. הוא נתן לגרמנים מעבר חפשי ליוגוסלביה ודרכה לכל הבלקן.

כתוצאה מ"שלום וינה" החזירה הונגריה לעצמה חלק מטרנסילבניה, ונתווספו עוד יהודים לשטח השיפוט ההונגרי. ההונגרים "אסירי התודה" קיבלו את החוק היהודי השלישי שהיה העתק גמור של חוקי נירנברג הנודעים לשמצה. לצעד הזה התנגדו ראשי הכנסיות, כיון שהחוק נגד את כללי דתם, פגע גם במומרים ועשה פלסתר מהמרת הדת שלהם. אבל מחאותיהם היו ללא הועיל. השותפות לפשע "הקטן" (החוק היהודי הראשון והשני) חייבה את ההונגרים המתונים, כביכול, לביצועו של פשע גדול יותר, אליו לא התכוונו תחילה.

בקיץ 1941 התנפלו הגרמנים כצפוי על רוסיה, והונגריה נאלצה להשתתף במלחמתה של גרמניה על רוסיה, בתואנה שרוסיה הפציצה את העיר קאשוי. הונגריה השתתפה עם הארמיה השניה שלה שכללה 200.000 חיילים. 50,000 יהודים נשלחו לחזית "להעסיק את היהודים לצורכי מלחמה". עוד שלב נוסף בהתדרדרות המוסרית של המפקדים היתה ההוראה: "מפקד טוב הוא זה המחזיר מעט יהודים". אחרי טלטול מיגע, לרוב ברגל, הגיעו היהודים עד הדון. העסיקו אותם בעבודות קשות ומפרכות ללא מחיה מספיקה וללא לבוש מתאים לחורף הקשה. היה ונוגשיהם רתמום לעגלות, כדי לחוס על הסוסים, הכריחום לגלות ולפרק מוקשים בידים ללא מכשירים. מחוסר מזון ומנוחה נחלשו אחינו והחורף הקשה דלדל את שורותיהם. כשנתמנה שר חדש לעניני צבא בשם נאג'באצוני ווילמוש, שרוח אנוש פעמה בו, השתפר קצת מצב היהודים. הוא דרש יחס אנושי כלפי היהודים, אבל רוב המפקדים לא שמעו להוראותיו ועשו כטוב בעיניהם.

בשנת 1943 פרצו הרוסים את קו החזית הגרמני על יד וורנז' והביסו את הגרמנים וההונגרים. גם היהודים הנלווים להונגרים סבלו אבידות קשות. והנופלים בשבי גם הם לא שפר חלקם הואיל והרוסים התיחסו אליהם כמו לאויב. רק כ־5 אחוז מהמגויסים היהודים שרדו.

המגויסים ששרתו בתוך תחום המדינה מצבם היה יותר טוב: איכסונם וכלכלתם היו במסגרת צבאית סבירה והם יכלו לשמור על קשר עם בני משפחותיהם. בינתיים התחלף השלטון ובראש הממשלה עמד קאלאי. היהודים השתעשעו בתקוה שיצליחו לעבור את הזמנים הקשים בשלום בלא לשתות את כוס התרעלה ששתו ומצו אחיהם עד תום בארצות השכנות.

היה להם גם יסוד לתקוה זו, מכיון שהמצב בחזיתות השתנה לרעת הגרמנים. האמריקאים והאנגלים גרשו אותם מאדמת אפריקה והרחיקו מארץ ישראל את הסכנה שרחפה עליה. איטליה נכנעה, ובנות הברית רכזו את כל כוחותיהם

ל״פלישה״. בינתיים הפציצו כל יום את מפעלי התעשיה של גרמניה וגם עריה טעמו את טעם ההרס שהם זרעו בכל אירופה. גם רוסיה שקמה את צבאה בעזרתה הכלכלית של ארה״ב והדפה את הגרמנים מאדמתה והגיעה עד הרי הקרפטים שבגבול הונגריה. ראש הממשלה הגיע להכרה שהונגריה שוב עשתה מקח טעות בהתחברותה עם גרמניה והמרה על הסוס הלא נכון והחל לחפש דרך כיצד לצאת ולהוציא את ארצו מן המלחמה האבודה. וכבר לא בכל דבר הלכו יד ביד עם הגרמנים. מצב חדש זה החיה את לב היהודים שהשתדלו להרויח זמן עד יעבור זעם. היה להם אפילו הכוח לעזור לאחיהם שנמלטו מפולניה ומסלובקיה. במאמץ רב הצליחו להציל את האדמו״ר זצוק״ל מבעלז ועזרו לו ולאחיו לעלות ארצה.

הגיעה שנת 1944 והיא שמה קץ לתקוות הטובות. גרמניה לחמה את מלחמתה האחרונה, החזית התקרבה בצעדי ענק לגבולותיה. היטלר התעקש להציב את קו ההגנה האחרון על אדמת הונגריה והואיל ולא נתנה עוד אימון בהנהגתה – החליט לפלוש לתוכה ולכבשה. בעודו מנהל שיחות עם העוצר הורטי, פלש צבא הנאצים להונגריה ותפש את כל העמדות החשובות והעמיד את הורטי בפני עובדות מוגמרות. זה היה ב־19 במרץ 1944. לראש ממשלה נתמנה סטויאי שהיה שגריר הונגריה בגרמניה, והיה עבד נרצע לגרמנים. תיכף עם תחילת הפלישה בא כל מנגנון ההשמדה המאומן והמנוסה להונגריה, עליו פיקד אייכמן ימ״ש ראש המרצחים. התכנון היה יסודי: לבצע את ההשמדה מהר ולמנוע התנגדות ומרד כפי שהיו בגטו ורשא. אייכמן מצא כאן עוזרים נאמנים כמו: אנדרה, באקי, ראש הבולשת האין וראש הז׳נדרמיה פארנצי.

בהגיעו לבודפשט הזמין אליו אייכמן את ראשי הקהילה וציוום להקים ״מועצת יהודים״ (מקרב השתדלנים הותיקים שהיו המומים נוכח המצב). כמו בכל מקום היתה מועצה זו גוף ריק כליל מסמכויות ולא היה לו שום כוח. כוונת הגרמנים היתה להרדים את עירנות הציבור היהודי. האסון בא בפתאומיות כזו שלא היתה שום אפשרות לתכנן משהו וגם לא היתה ברירה.

למרבה האסון הגברים הצעירים שהיו מסוגלים, לפחות בכח, להראות התנגדות, כבר לא היו בחיים, כי ניספו במחנות העבודה של אוקראינה. המעט שניתן להציל היה בבודפשט שחיו בה בערך 250,000 יהודים והיתה העיר השניה במספר היהודים שבה בכל אירופה שלפני השואה, אחרי ורשא. העסקנים החלו לעבוד בכל מיני דרכים וחילקו ביניהם תפקידם, אולי ירחם. בראש ועד היהודים עמד שמואל שטרן, תעשיין עשיר שהיה כבר זקן וחולה. אוטו קומוי ראש הציונים לקח על עצמו למצא דרך אצל ההונגרים ועמד אתם הרבה זמן בקשר – בהצלחה חלקית. משה קראוס ראש המשרד הארצישראלי חיפש דרך למצא חסות במעט השגרירויות ,שעוד קיימו יחסים דיפלומטיים עם הונגריה. שודיה שלחה נציג מיוחד – ראול ולנברג, אחד מחסידי אומות העולם שהתמסר כולו להצלת היהודים. כמו כן נוצר קשר עם שגריר שוויצריה – לוץ וגם עם שגרירי ספרד ופרטוגל, למרות שספרד היתה בעלת בריתה של גרמניה. הרעיון היה שהנציגויות הדיפלומטיות האלה יתנו תעודות המאשרות שמחזיקן עומד תחת חסותן. בינתים קנו ושכרו השגרירויות דירות וריכזו בהן אלפי יהודים ,להם

העניקו בחסדן איגרות חסות. האחים וייס נדבו לצורך זה את הבית הגדול שלהם שנכנס להיסטוריה של ההצלה כ״בית הזכוכית״ ברחוב ואדאס.

בראש ״ועד ההצלה״ מטעם הסוכנות שפעל רבות מאז פרוץ המלחמה עמדו קסטנר וחברים בו היו יואל בראנד ואשתו הנזי, וכן שמואל שפרינגמן שהיו לו קשרים עם השגרירות הפולנית. הועד לקח על עצמו את המשימה הכי מסוכנת להכנס לגוב האריות ולעשות ״עסק״ עם הגרמנים. הרב וויסמנדל זצ״ל שהיה לו קשר עם וויסלינצי בפרשבורג שלח אתו מכתב לפרוידיגר, ראש האורטודוקסים, והציע לעשות איזו עיסקת הצלה עם הנאצים.זה היה החוט שהוביל למצוא קשר עם בכר, שפעל בחסות הימלר.

הנוער, המעטים שנשארו, בעיקר חברי תנועות הנוער הציוניות הביאו לשיא את זיוף המסמכים והנירות. (לבדיקות גופניות זה לא עזר אך עכ״ז הביא הרבה תועלת). מלבד זיוף הנירות ידעו לנצל הזדמנויות ולאלתר מצבים להציל. היו שהתחפשו והתחזו כצעירי ״צלב החץ״ וחרפו את נפשם על מנת להציל יהודים. פנחס רוזנבאום ז״ל, בנו של הרב מקליינוורדיין, עמד בראש אחת מקבוצות הצלה אלה ועשה גדולות ונצורות, וכמוהו הרבה״חיילים אלמונים״ עשו כמיטב יכולתם. ההצלה שהיתה בעיר הבירה היתה תוצאה של הפעולות הנ״ל. כבר כתבו,ועוד דורות יכתבו,שירי תהילה על אלה שהצילו יותר מנפש אחת מישראל, וזכות העוסקים בצורכי צבור באמונה תעמוד להם לתפארת עולם. אהבת ישראל, חירוף הנפש בשיתוף עם עצה ותושיה אפיינו את האלמונים שבפרק הוד נורא של עם ישראל נעשו גבורים בעל כרחם.

אם לאחר זמן, בתנאים אחרים, בנסיבות שונות, רוצים להדביק להם אשמת שווא ולמצוא חטא ופשע במעשיהם, ייאמר בקול: מעשיהם היו מעשי גבורה, ושגיאותיהם הם פשע של רוצחינו ומענינו. של נעלך מעל רגלך,כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא! אל לו לעו״ד צעיר ושאפתן לבנות ברקע זה עתיד פוליטי, ואין זו ההזדמנות להפריח האשמות מעל דוכן השופטים על ״מכירת נשמה לשטן״. זו רק מחצית האמת, האמת היא שהיה להם, לאנשי ההצלה ענין ועסק עם בכור השטן, אבל לא הם בחרו לעצמם את האויב. הם את נפשם לא מכרו, נשמתם נשארה טהורה. נפשותיהם הן נפשותינו, נפש האומה המעונה והדוויה ,והמיוסרות והמזוקקת שבעתיים. זו תמצית קורותינו בעיר הבירה בודפשט בעת צרה ליעקב.

לאחר השחרור ע״י הרוסים נשארו בה רק כ־100.000 יהודים.

בערי השדה, שמנו יותר מחצי מליון יהודים לא נשאר יותר מ־10 אחוז. ״ועוד בה עשיריה״.

המאורעות הטרגיים רדפו זה את זה במהירות מסחררת, ואי אפשר היה לבלמם. המעט הנשאר מלבד יהודי בודפשט, היה הנוער שגוייס לפלוגות עבודה בתוך גבולות הארץ שזכה ברובו ליחס טוב יחסית וכן אותם המשלוחים שבשל סיבות שונות לא כוונו לאושוויץ. והמיעט שבמיעוט מבין אלו שנשארו בחיים היו אלה שעברו את תלאות אושוויץ והיה להם הכוח והרצון להשאר בחיים ולצאת בשלום בגוף ובנפש.

הגרמנים באו כאמור להונגריה עם מנגנון מאומן ותכנית מדויקת ונוסף על זה הסתייעו בהונגרים ,כדי לבצע את זממם להשמיד ולהרוג אנשים נשים וטף.

בתחילה נלקחו יהודים רק מאזורי הגבול הצפוני בתואנה שהם מסוכנים ויש להעבירם ל"עבודה", אח"כ עשו אותו הדבר גם עם שאר היהודים מכל המקומות. בינתיים עשו באשוויץ את ההכנות למה שנקרא "תכנית הס" ע"ש מפקד אושוויץ ימ"ש, כדי להכשיר את השטח לקבל את ההמונים בקצב מזורז, וביעילות מרובה; ולהגדיל את כושר ההשמדה.

השיטה היתה זהה בכל מקום: את היהודים רכזו בגיטאות בבנינים ובמבנים עזובים, בדרך כלל בבתי חרושת ללבנים, ע"י הז'נדרמים האכזריים. בעינויים שדדו מהם את מעט חפצי הערך שנשארו להם. אחרי שהחזיקו אותם תקופת זמן בתנאים לא אנושיים תוך השפלת כבוד בני האדם, דחסו אותם לרכבות בצפיפות של בין 80 עד 100 איש לקרון אחד עם דלי ריק, ודלי אחד של מים לשתיה, סגרו עליהם את הדלת וכך נסעו ללא אויר בחום הקיץ. כשהגיעו לעיר קאשוי נמסרו לידי הגרמנים ימ"ש שהובילום ליעד האחרון ול"פתרון הסופי", לאושוויץ. בהגיעם שמה מיד הועמדו לפני ד"ר מנגלה שחילקם: צעירים – לעבודה, וכל השאר – מיד לתאי הגזים.

שום זעקה לא תוכל לבטא יותר את האסון מאשר המספרים היבשים: במשך 51 יום, ב־147 רכבות עקרו שבט מפואר מישראל, 434,000 נפשות טהורות. כך עשו הגרמנים בכל מקום שידם הגיעה, כך המשיכו גם בהונגריה.

כך מגיעים גם אל עיר ילדותינו לדרצ'קה. "כל משבריך וגליך עלי עברו", כל גל של צרות עבר עלינו, על יהודי דרצ'קה. החוק היהודי הראשון והשני קיפחו את פרנסתם ואת קיומם של בעלי הבתים שנידונו לחיי ניוון. בני ישראל רחמנים וגמלי חסד, התפרנסו מרכושם הפוחת והולך שנשאר להם זכר לימים הטובים. וכך ירדו מטה מטה, הרבה תומכים נהפכו לנתמכים, אין יום שאין קללתו מרובה מחברו. לצרה הזאת נתווסף גיוסם של המפרנסים למחנות עבודה. בתחילה כשהיו במסגרת צבאית בתוך גבולות המדינה היתה להם אשליה שהצבא יגן עליהם. אבל כאשר הונגריה השתעבדה לחלוטין לגרמניה – אבדה התקוה הזאת והיהודים המגוייסים נעשו עבדים לעבדים, אנשים אשר דמם הפקר ושום חוק אינו מגן עליהם. הקצינים והסמלים הממונים על היהודים היו אנשי רשע, סדיסטים מן הסוג הגרוע ביותר שגנבו מפקודיהם היהודים אפילו את לחמם הצר שהוקצה להם.

שותפים לפשע היו מכל הדרגות, מלמעלה למטה, עד הסרדיוט האחרון, והממונים עליהם לא ראו זאת, כיוון שלא רצו לראות. כשהתמנה לראש הצבא האלוף נאג'־באצויני רצה מאוד לשים קץ להשתוללות פרועה זו,אך אז זה היה כבר מאוחר, הקרבנות כבר נפלו מבלי שוב. בהקזת דם אכזרית זו לקחה גם דרצ'קה את חלקה במידה גדולה. מיטב הנוער נהרג ועצמותיהם מפוזרות באדמות אוקראינה ורוסיה .

רעי וידידי, יעקב משה כהן, שאר בשרי משה זאב מושקוביץ, ברג יושקה ואחיו, האחים פרקש, לורנץ ודיולה, ווינברגר ינא ובן דודו מיקי, נפתלי צבי

גולד, דב לבקוביץ, אליעזר לנגברג, שלשת האחים פלדמן: פייבל, שמעיה וואלביל, האחים סולוביץ: יושקה, דוצי ושימי, האחים שינפלד: שאני וגדליה, משה אהרן, האחים שפיץ: משה ומרדכי ועוד אחרים, כולם קדושים, כולם טהורים. **״גדולה נקמה שניתנה בין שני שמות שנאמר: אל נקמות ה׳ אל נקמות** הופיע״. אכן ״עלה המות בחלונינו״, וכבר ידעו אנשי דרצ׳קה בנוסף לכל הצרות גם את ״השכול והאלמן״. זה היה עוד בשנת 1942.

שנה לאחר מכן עדיין טולטלנו בין התקוה והיאוש, אך הצרות וההטרדות היומיומיות שהפכו ל״רגילות״ הוציאו מאתנו את התקוות הטובות שבהן ניסינו להאחז. אנשי השלטון לא הצטיינו מעולם באהדת ישראל והצרו את דרכם של היהודים בהשראה מלמעלה, וכעת הגדילו את רשעתם עוד יותר. בכך ״הצטיין״ במיוחד מזכיר הכפר, אחד בשם קובץ׳. ההשפלה הגיעה לשיאה כשהוזמנו רוב אנשי הקהילה, כדי לבדוק את נירותיהם, כביכול. ובתוך כך גילחו את פיאותיהם ואת זקנם, וביניהם גם לרב הקהילה. כל הקהל הרגיש עצמו מושפל בשל העלבון הצורב הזה. וזה אכן היה אות מבשר רעות למה שעתיד עוד לבוא. בימי פורים 1944 כבשו הגרמנים את הונגריה. כל יום התחדשו גזירות חדשות: טלאי צהוב, איסור לנסוע ברכב ועוד, וכבר התחילו לאסוף את היהודים מהגבולות בגיטאות. כאש קוצים פשט האסון והגיע גם לפנים הארץ. בא היום המר והנמהר בו אספו את כל יהודי דרצ׳קה והביאום לגרוס־וורדיין, שהיה אחד מהגיטאות האכזריים ומשם, לאחר עינויים ויסורים וסבל רב הובלו לאושוויץ.

עוד טרם השילוח לגיטאות, אספו כ״א יהודים מדרצ׳קה, בראשם הרב, חתנו ובנו הלל, ושאר בעלי הבתים הנכבדים, בתוכם גם אבי ודוד לייב ז״ל. נסתרות דרכי ה׳, דוקא אנשים אלו התגלגלו ובאו למחנה עבודה לוינה וברובם נותרו בחיים. הנשארים לא ידעו דבר מגורל הנותרים ובחרדה גדולה דאגו לגורלם, גם זה התווסף לצרותיהם.

הגיע זמנו של הגיטו גם לדרצ׳קה. כך הלכו הנשארים מדוכאים ומושפלים עוד יותר לגורלם הלא ידוע והובאו לעיר גרוסוורדיין. את הכל השאירו מאחוריהם, צרורותיהם בידיהם בדרכם האחרונה, בלי רחמים, בלי תקוה.

הפרשה האחרונה שבתורה נכתב בדמע.

לבי נשבר בקרבי וכוח אין בי לתאר את יאושם. נאלמתי דומיה, מיאנה להנחם נפשי.

יום הזכרון הוא: ח׳ תמוז תש״ד.

יהי זכרם הטהור והקדוש ברוך לנצח נצחים.

ת.נ.צ.ב.ה.

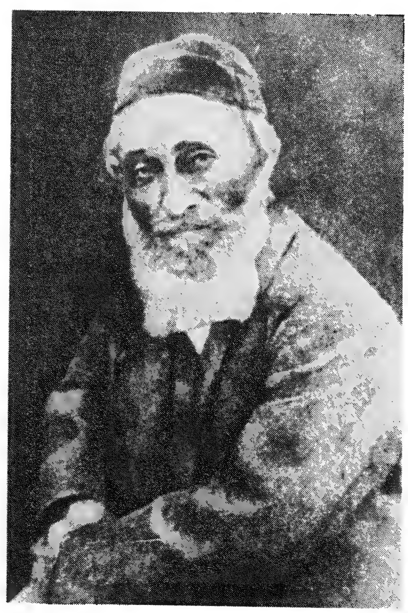
הראשונים

אנסה לשרטט בשורות דלהלן את דמותם של כמה מראשוני ומייסדי הקהילה החרדית בדרצ׳קה. חלק מהם הכרנו אישית, וחלק מהם הכרנו רק את צאצאיהם.

ר׳ אליהו א״ש

לר׳ אלי׳ א״ש ז״ל היו שישה צאצאים, בן אחד וחמש בנות. על בנו יחידו ר׳ יעקב צבי – אין לנו פרטים.

הבת הבכורה שמה לאה, בעלה – ר׳ יחיאל משה בן יצחק צבי מנדל מקראסנא היה תלמיד מובהק של המהר״ם שיק (הוסט) ועבר אח״כ ללמוד בסיגט אצל ה״ייטב לב״ ואחריו אצל ה״קדושת יום טוב״. תלמיד חכם גדול,מוסמך להוראה, והיה ראוי למלא מקומו של ר׳ אלי׳ א״ש ברבנות, אבל בגלל סיבות שונות לא

ר׳ משה יחיאל מנדל ז״ל

אשתו, לאה, בת ר׳ אלי׳ א״ש ז״ל

אסתייע מילתא. הוא עזב את דרצ׳קה, עבר לגור בעיר אדא ביוגוסלביה והקים שם משפחה גדולה וענפה – שמונה בנים ושלש בנות היו לו.

בנו הבכור היה חיים שאול. בנו של חיים שאול – מרדכי – סופר מפורסם, ידיעותיו המבריקות במכמני השפה העברית מושרשות ויונקות מאבותיו, שהיו תלמידי חכמים גדולים. שמו כעת – מרדכי אבי שאול. שמות שאר ילדיו היו: שרה, דבורה, אליהו, מרים, ריזל (רוזה). בנו צבי נפטר ז״ל. בנו השני ר׳ אליהו ז״ל, ילדיו היו: אסתר, יצחק צבי, וחיה שרה (פירי). הבן השלישי של ר׳ יחיאל משה היה ר׳ יצחק צבי שנהרג בשנות השואה. אין בידינו פרטים מדויקים על תודלות ילדיו, מלבד הבת בלומה שנהרגה ג״כ בשואה הי״ד. שמועה אומרת כי בן אחד שלו נפל בעת מלחמת השחרור בסביבות קיבוץ צובה, אך לא הצלחנו לברר פרטים מדויקים יותר על כך.

הבן הרביעי היה ר׳ שמואל שנהרג ג״כ בשואה הי״ד, הוא הקים משפחה גדולה בישראל י״ד בנים ובנות, מתוכם נהרגו בשואה: חיים, ברכה, יחיאל משה. שרה הי״ד נהרגה במלחמת הפרטיזנים ביוגוסלביה. נפטרו לפני השואה בניהם: ישראל, אליהו, רבקה, הינדא. שמות שאר ילדיהם: ריזיל, אסתר, יהושע, בלומה, דבורה וצבי.

הבן החמישי ר׳ ישראל חיים נספה ג״כ בשואה: כמוהו חמשת ילדיו: אליהו, חיה שרה, אלישבע, שאול, מנשה הי״ד. בנו מנחם ז״ל מת מיתה טבעית.

בנו, השישי היה ר׳ יקותיאל יהודה (זלמן לייב) שנספה בשואה הי״ד, ילדיו: אפרים ואליהו.

ילדו השביעי היתה בתו מרת בילא הי״ד. גם ילדיה אליהו, אברהם, וחיים שאול נספו בשואה הי״ד. בנה יצחק צבי ז״ל נפטר.

בתו מרת הינדא נפטרה לפני השואה. ילדיה: שרה רחל, ואליהו נספו בשואה. בתה פרל נפטרה לפני השואה, שאר ילדיה: אסתר וריזיל.

בנו, ר׳ נתן נספה בשואה הי״ד, בתו הנדל נספתה אף היא כאביה.

בנו ר׳ מנחם מנדל נספה בשואה ג״כ, וכן שלושת ילדיו, ליביש, יעקב, וגיטל. בנו גרשון נפטר, ונשאר בנו פנחס. בתו מרת זלטא נפטרה לפני השואה, ילדיה: שמואל ארי׳ ודוד בנימין.

בתו השניה של ר׳ אליהו א״ש מרת גיטל, בעלה היה ר׳ אליעזר מושקוביץ והם כבר מוזכרים בספרנו בין ראשוני משפחת מושקוביץ בדרצ׳קה.

עוד חתן היה לר׳ אליהו א״ש בדרצ׳קה ושמו ר׳ משה יהודה ישראלי. הוא ישב כל ימיו על התורה ותורתו אומנותו. שמו מופיע בין חותמי התקנות של חברת לומדי תורה בדרצ׳קה.

בתו קריינדל נישאה לר׳ שמעון שטיינברג, הם התגוררו בבאראטו־אויפאלו. בנם ר׳ צבי היה גר באמריקה אחרי השואה ושמה נפטר ע״ה. יבדל״חא, ר׳ אלי שטיינברג – מנכבדי וותיקי מוסדות ״תולדות אהרון״ בירושלים, ובתם גב׳ ברגמן בירושלים.

הבת הרביעית היתה נשואה לגרוסמן מעיר גדולה ש. אויהל, בארץ אין להם כיום צאצאים (אולי עדיין ישנם באמריקה).

הבת הקטנה – חיה שרה נשאה לר׳ שמואל שיינפלד ממשפחת מיסדי קהילת דרצ׳קה, יהודי נכבד ירא שמים בעל הדרת פנים. המבוגרים שבינינו עוד זוכרים אותו לטובה. לפי בקשתו נטמן על יד חותנו הדגול. למרות שגבאי החברא קדישא קבעו שאין מקום, אבל הילדים טענו: – אבינו צוה, ואמנם כאשר דקדקו מצאו שיש מקום והוא זכה להקבר על יד חותנו. חמישה בנים ובת היו להם. הבכור ר׳ אלי׳ תלמיד חכם גדול התגורר בדרצ׳קה, אשתו – בתו הענוגה של אחד מנכבדי דרצ׳קה – ר׳ שלמה וייס שהיתה לו משפחה גדולה בדרצ׳קה. היו להם ארבעה בנים ובת. הבכור מת באופן טראגי, הבן השני, להל״ח, אברהם שמו חי כעת בקנדה, אשתו מבית סולוביץ, נכדתה של ר׳ ר׳ שמואל לוי מהנכבדים ביותר בקהילה. (נזכיר אותו בערך מיוחד). ע״י נס מופלא מן השמים נצלו הם וארבעת ילדיהם מן השואה. והם זכו לחגוג את חתונה הזהב שלהם בקרב משפחתם. כל לחי עד מאה ועשרים!

ר׳ אלי׳ נפטר בגיל צעיר עוד בדרצ׳קה. אשתו והבת הגדולה טיבה עם בעלה ושני בניה: הבן זאב ובן הזקונים גדליהו שהיה נשוי ואב לשלושה – כולם ניספו בשואה. הי״ד.

הבן השלישי של ר׳ שמואל, ר׳ משה יוסף התחתן עם בת דודו בלהה, בתו של ר׳ משה יחיאל מנדל. מילדיהם נשאר ר׳ יצחק צבי תושב ירושלים. לאחר השואה טרם עלותו ארצה רצה לחונן את קברי אבותיו בדרצ׳קה, הוא הגיע לדרצ׳קה לפנות ערב. מהקהילה המפוארת של פעם נשארו רק תשעה יהודים המחכים לנס שישלים את המנין להתפלל מנחה. והנה אכן הופיע ר׳ יצחק צבי והשלים את המנין ואמנם הם התפללו בהתעוררות גדולה. יש קונה עולמו בשעה אחת. לצערנו, קרוב לזמן כתיבת השורות האלה נפטר ר׳ יצחק צבי. השאיר אחריו לברכה את בנו ר׳ יוסף שהוא בן ישיבה ותלמיד חכם גדול, נשוי ואב לשלשה.

הבן הרביעי – יהודה אריה היה גר באורוניאש – מארוט, בנו מנשה תלמיד חכם שהיה גר בירושלים, הלך לעולמו בלי בנים.

בן הזקונים – יהושע היה גר בפישטן, בנו תיאודור גר באמריקה.

בתו של ר׳ שמואל שיינפלד שמה לאה ובעלה – צבי כהן, כינו אותו בשם ״קטן״ להבחין בינו לבין צבי כהן שהיה ״הגדול״. אמנם היו שניהם קטני קומה אבל נשמה גדולה היתה להם, היו מפזרי צדקה וגומלי טוב. על מקרה מיוחד המעיד על מעשיהם הטובים אספר: בין ילדי ר׳ אליעזר מושקוביץ חתנו של ר׳ אלי׳ א״ש ז״ל הזכרתי את בנו הקטן אברהם. את הסיפור עליו אשלים עכשיו. אברהם הבן הקטן היה יצור משונה של הקב״ה ״נפש טועה״, ארוך היה כמעט שני מטר אבל בהתפתחות שכלו ובתמימותו נשאר כתינוק בן חמש. מטבעו היה שקט וציתן, כל זמן שאמו הדודה גיטל היתה חיה היא השגיחה עליו וטיפלה בו. כשנפטרה וכמנהג המקום עשו את הארון בבית, הלך אברהמלה – כך קראנו לו – ואסף את הנסרים שנפלו ומלמל: זה יהיה טוב לאמא לעשות אש. אוסיף הסבר קטן: אז לעשות אש היתה מלאכת מחשבת, היה צריך לזה נסרים, את הנסרים מארון אמו הוא אסף למטרה זו ולא תפס את אשר קרה, שאמו כבר איננה. אחרי שנסתלקה הדודה גיטל אספו הזוג צבי ולאה, שלא נתברכו בזש״ק, את

אברהמלה אל ביתם ודאגו לכל מחסורו באכילה ובביגוד. והוא ברגליו הארוכות גם גמל להם בכל מיני שליחויות ופעולות שביצע בשליחותם במהירות רבה. ביום הפקודה ניספו כולם ביחד ללא רחם. בזה אנו מנציחים את זכרם הקדוש. תנצב״ה.

ר׳ ברוך יהודה שניצלר

חמישה בנים ושתי בנות היו לו. הבנים לא התגוררו בדרצ׳קה בזמננו והקימו כולם משפחות חסידיות. הצעיר בבניו ר׳ שמואל שמעלקא ניצל מהשואה ועלה ארצה, התישב בירושלים ונהיה לראש המקובלים בירושלים, פועל ישועות, והרבה נעזרו על ידו. את קורות חייו ותורתו יתאר נכדו הרב שלום משולם וינברגר שליט״א שגם הוא ניצל בנס על ידי שהיה ביום הגירוש אצל הסבא שלו בפישפיקלודאן, ונשתבשו הדרכים לחזור למקום מגורי הוריו בעיר ג׳ונג׳ש.

לוקחי בנותיו – האחד ר׳ משה גנץ, יהודי יקר מלא התלהבות ותמיד חיוך טוב וסבר פנים עליו. לכל אחד קרא ״זיסער״ (מתוק), וכמו שהיה שמח בחלקו כך גם אהב לשמח אחרים בכל הזדמנות של שמחת מצוה, כמו שמחת תורה וביחוד בפורים. אז נהג זלזול בעצמו בלבושו ולכלך את פניו בפיח לשמח ולבדר בני ישראל. שר ברחובות הכפר את השיר שהיה אהוב-עליו: ״לא לעולם לילה, עוד ייבקע השחר״.

בתו היתה נשואה לר׳ ברוך יהודה בן ר׳ יואל, בנו הבכור של ר׳ ברוך יהודה. ר׳ ברוך יהודה היה חסיד ופרוש ותלמיד חכם גדול, וכמו שהחמיר על עצמו כן רצה לכוף דעתו החסידית גם על אחרים. הוא הלך באמונתו ולא נשא פניו לאיש ולא התחשב בפרנסתו.

בנו של ר׳ משה גנץ ג״כ שמו ר׳ ברוך יהודה – את פרנסתו ראה בתור סופר סת״ם וכל חייו היו בקדושה ובדרכו של אביו – תמיד בחיוך, עד הרגע האחרון. מעידים עליו אנשים שהיו אתו במחנה העבודה שאפילו רשעי העולם השומרים, הכירו בו שהוא אדם צדיק. לא רצה לפגל עצמו במאכלים אסורים, גופו נחלש ומספר ימים לפני השחרור החזיר את נשמתו הטהורה לבוראה. לפני פטירתו אמר לאברהם אהרון: ״קח את התפילין שלי, אתה עוד תזכה להשתחרר״. תנצב״ה.

מכל משפחת גנץ נשארו רק הילדים של ר׳ ברוך גנץ שגרים באמריקה.

חתנו השני של ר׳ ברוך יהודה שניצלר – ר׳ מיכאל יחיאל לעבוביץ מעיר החסידים סיגט, מילדותו הכיר את האדמור ר׳ יואל ט״ב. ר׳ מיכל דרך אחרת היתה לו, דרך ענוה והתבטלות לפני כל אדם. תלמיד חכם היה ובכל רגע פנאי למד דף גמרא. הרבה טרח ויגע לפרנסת משפחתו, חי מיגיע כפיו ויכול לענות על השאלה: ״נשאת ונתת באמונה, קבעת עתים לתורה״?. הוא ואשתו מרת שרה ע״ה, בעלת גמילות חסד, נפטרו עוד לפני הגורש. היו להם שלושה בנים ושלש בנות. בנו ר׳ ברוך יהודה חתנו של ר׳ שמעלקע שניצלר נפטר עם בואו לאמריקה לאחר השחרור. אשתו וילדיו גרים באמריקה. בנו ישראל אליהו איבד את אשתו

אליעזר לנגברג ז״ל

ר׳ צבי לנגברג נ.י.

ר׳ ישראל לבוביץ ז״ל ובנו יחידו (הקטן בבנים שבתמונה) אברהם, נ״י.

וחמשת ילדיו. אח״כ נשא לאשה את פרל, עלו ארצה ונולד להם בן אברהם. ר׳ ישראל מפזר צדקה היה, וחוששני שעבר על התקנה ״המפזר אל יפזר יותר מחומש״. היה תלמיד חכם ויירא שמים. לא זכה לחגוג את חג ה״בר מצוה״ של בנו, הוא נפטר והשאיר אלמנה ויתום בן עשר. נפטר ערב ט׳ באב תשכ״ו. הילד בחינוכו של אמו ושל אביו מאמצו, ר׳ משה כהנא, גדל לחופה ולמעשים טובים.

הבן שלישי ר׳ חיים, תלמיד חכם גדול ושתי האחיות הבכירות רבקה ושרה ומשפחותיהם אבדו בשואה. הי״ד.

הבת הקטנה פראדה, בעלה – ר׳ ישעיה קליין מדברצן גרו בשפיר. האשה נפטרה מתאונת דרכים, והשאירה לברכה משפחתה.

הרב שלמה שרייבר ז״ל

מכיון שבגיל צעיר עבר לשמש בקודש בק״ק ברגסז וגבול הפריד בין הונגריה וסלובקיה – ניתק הקשר בינו לבין העיר דרצ׳קה. רק מצד הרבנית מבית פיליפ נשארו קרובים בדרצ׳קה: אנחנו היכרנו את פיליפ גרשון שהיה מנהל אחוזה של הליכטשיינים, שם האחוזה – מורגו. הוא ואשתו היו בעלי צדקה ותרמו בעין יפה לטובת עניי העיר. שני בנים ובת היו להם. אחרי השואה היגרה הבת מגדה לאיטליה. הבן הגדול – שנדור הלך בגדולות ונחשב בין גדולי הכלכלה ואנשי העסקים בהונגריה. זמן מה היה גם בארץ. נפטר בניכר בשיבה טובה. את מסורת בית אביו החזיק, וחילק צדקה ביד רחבה. בנו יחידו שמחה – אחד משלשת הניצולים בנס מהאניה ״סטרומה״. שמו הולך לפניו בחיי הכלכלה בארץ, הוא בעל ״בגד עור״. הבן השני – דיורי, נפטר אחרי השואה בחו״ל.

הרב ר׳ יוסף ליב

והרבנית ראכל עליהם השלום, עליהם יש להמליץ מאחז״ל עה״פ: ״וחנותי את אשר אחון״: ״הראה לו הקב״ה את כל אוצרות של מתן שכר שמתוקנים לצדיקים ואמר: אוצר זה של מי הוא? ואמר: של מגדלי יתומים״ (שמות רבה פמ״ח).

בשנת תרנ״ג נפטר אחיו הגדול הרב פישל סופר, רבה של שרוור והניח אחריו חמישה יתומים ל״ע. הרב והרבנית קיבלו לביתם שני יתומים, הגדול מנחם בן י״ב ויצחק צבי בן חמש, וגידלו וחינכו אותם באהבה ובחמלה כאב וכאם.

הרב מנחם סופר

הוא הגיע לבית ההורים החדשים בגיל י״ב, תוך כשנה הגיע למצוות ובשבת הבר־מצווה דרש דרשה נפלאה ובה סיים: ״ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חי״ – אבי המנוח ששמו ״ישראל״ (ישראל מרדכי אפרים) אמר לי: בני אל יאוש, עוד

הרב ר' מנחם סופר – מורשוואשארחלי

ברחוב בירושלים בשיכון מטרסדורף
נקרא ע"ש ר' מנחם סופר

יוסף, היינו – אחי (יוסף ליב הדוד) – חי הוא יגדלך עד היותך לאיש. כל הקהל בכה מהתרגשות לשמע הדברים המרגשים. ואמנם גדל הרב מנחם ונהיה בבית דודו לאיש גדול בתורה וביראת שמים ובמעשים טובים. כאשר עבר הרב יוסף ליב לאחר פטירת אביו לרבנות בעיר פאקש, רצה הקהל, שהכיר והעריך אותו וראה איך צמח לגדול בתורה, לבחור בו כרב, אבל הוא בצדקתו אמר: אני צעיר עדיין, יותר משמגיע לי כסא הרבנות מגיע לדודי ר' שמואל בנימין. וכך אכן היה – הרב שמואל בנימין נבחר להיות רב בדרצ'קה.

בתחילת דרכו למד אצל דודו בדרצ'קה, נוסף לזה שמע שעורים מאיש יקר ר' ישעיה מאנהיים, שביום עסק במסחר למחיתו ולילותיו היו קדש ללימודים. בן י"ח נסע ללמוד תורה אצל זקנו הרב זוסמן סופר בפאקש. אחרי שנתיים השתלם בישיבה הגדולה בפרשבורג אצל ה"שבט סופר", נהיה גדול בתורה וקבל היתר הוראה מדייניה המפורסמים של הב"ד הגדול של פרשבורג:הרב דוד ניימן והרב ליב פרידמן. נשא לאשה את בתו של הרב שמחה בונים אהרנפלד רבה של מטרסדורף. שש שנים ישב בבית רבו על התורה ועל העבודה, בשנת תר"ע נבחר לרב ביהר־נאד – ביום. שם סדר וערך את ספרי חותנו הדגול שו"ת "חתן סופר", כתב הקדמה לספרים ועטר את-הספרים בהגהותיו. אחרי שמונה שנים נתקבל להיות רב במורושוואשארהלי. שם עשה גדולות ונצורות בהתפתחות הקהילה ולכלל היהדות של טרנסילבניה. ניהל ישיבה גדולה בת למעלה ממאה בחורים. שמו התפרסם בכל הארץ והציעו לו משרות רבנות של קהילות גדולות ולאחרונה קיבל הזמנה לכס רבנות העיר בודפשט. אבל הוא היה נאמן לאנשי קהילתו, לא עזבם ונשאר אתם עד נשימתו האחרונה. בט' בסיון תש"ד הובלו הרב ובני משפחתו לאושוויץ, וכבר באותו יום יצאה נשמתם בקריאת "שמע ישראל". נוסף שערך את ספרו של חותנו כתב הגהות על "ספר חסידים" שהופיע בשם "עולם החסד". והוא נזכר בספרי שו"ת של גדולי הדור: "פרי השדה", "לבושי מרדכי", שו"ת "מהר"ש אנגל", "ילקוט גרשוני", ועוד. השאיר אחריו הרבה כתבי יד תשובות וספרים בהלכה, קונטרסי דרשות וחידושים על התורה. ז.צ.ל.

אחיו, הרב יצחק צבי

כשהגיע לדרצ'קה היה עדיין תינוק קטן בן ה' שנים, הוא כותב בהקדמת ספרו: "המה גידלוני עד היותי לאיש, הוא היה לי לאב והיא לאם נאמנה, בביתם לא הרגשתי מרירות חיי היתום אף לרגעים, טובת לבם ורוממות נפשם מי ימדד".

בשנת תרס"ג,כשהרב יוסף ליב עבר לפאקש, הלך יחד אתו והשתלם בישיבתו, אח"כ המשיך בלימודיו בישיבה המעטירה בפרשבורג אצל הרב עקיבא סופר ז"ל וקבל ממנו הורמנא וכן מהרב ישעיה זילברשטיין ז"ל. בשנת תרע"ס בא באירוסין עם בת הרב חיים יהודה לוי רבה של טמשוור־פבריק. עוד לפני החתונה נפטר חותנו והוא נאלץ כבר בגיל צעיר מאוד למלא את מקומו. ארבעים שנה שמש ברבנות והרביץ תורה לאנשי קהילתו, ובימיו אכן שגשגה הקהילה והעיר

נהיתה מלאה בת״ח, חסידים ואנשי מעשה. טמשוור היתה בשלטון הרומני והעיר עברה את השואה בשלום. בשנת תשי״א עלה עם בנו יחידו ר׳ פישל סופר לישראל והשתקע בירושלים בד״א של התורה, זכה להוציא לאור חלק ראשון מתשובותיו בשם ״מספר הסופר״ והניח אחריו את החלק השני של הספר. הסתלק בטהרה בשיבה טובה בשנת תשכ״ו. תנצב״ה.

הרב שמחה בונים דוד סופר שליט״א

בנו של הרב שמואל בנימין סופר זצ״ל. ״איש ואיש יולד בה״. קהילת דרצ׳קה מתפארת באיש הדגול שנולד בה למרות שעזבה בגיל צעיר, בשל מחלת הוריו. אבל שרשים וקשרים היו לו לדרצ׳קה והוא התכתב עם סנדקו ר׳ מאיר וינברגר ומשפחתו. גם הוא התחנך תחת ידה הענוגה של הרבנית ראכל ע״ה. עלה ארצה עם הישיבה הרמה של הרב יוסף צבי דושינסקי זצ״ל רבה של העדה החרדית בירושלים. כאן בירושלים הוכרה גדלותו בתורה והוא חשוב בין יקירי ירושלים הודות למעלותיו הנשגבות. הוציא לאור את ספרי אביו ז״ל.

כתב את הספר ״מזכרת פאקש״ ג״ח ובה תאר את משפחת סופר הענפה.

יברכהו ה׳ באשר ובבריאות שיזכה להגדיל תורה ברבים עד ביאג״צ. ברכה מיוחדת לו בשם כל יוצאי דרצ׳קה שעזר לנו להוציא את הספר הזה, בחומר ובהדרכה, והעמיד לרשותנו כתבי יד ומסמכים מארכיונו. גם התקנות של לומדי התורה הן ממנו. ועל כל זה יגמול לו ה׳ כל טוב סלה. חן חן ייאמר לו.

הרב צבי כהן זצ״ל

צאצאיו של מורי ורבי הרב צבי כהן זצ״ל כולם ידידי ואהובי נפשי, גדלנו והתחנכנו ביחד, וכולם כרע ואח לי. הבת הגדולה מרים, בעלה – ר׳ אברהם יונגרייס שליט״א, נצר למשפחת הרבנים המפורסמים בני משפחת יונגרייס, היה רב בקהילה הארטודוקסית בסאגאדין. הם ושלושת ילדיהם ניצולי רכבת ברגן בלזן. היום הוא רב ומנהל מוסדות צדקה בארה״ב. בתו – הרבנית יונגרייס מפורסמת כמיסדת תנועת ״הנני״. היא הצליחה להחזיר אלפים בתשובה.

הבת השניה זיסל, בעלה – הרב אליעזר ליפמאן שליט״א, אחיו הצעיר של מורי ז״ל, גדול בתורה, שמו נודע לתהילה, הכירו בו באמריקה כרב וכפוסק. עלה לארץ לפני כשש שנים ומכהן כרבו של ביהכ״נ ״אגודת אחים״ בנתניה.

הוציא לאור מחדש את הספר ״נפש יהונתן״ ב״ח מאת אביו הרב יהונתן בנימין הכהן זצ״ל, וערך את ספרו של אחיו ״ליקוטי צבי״. הוא ממשיך בפעולותיו התורניות. לוית חן לו בשל גדולתו בתורה וגישתו האנושית לכל ישראל. כל בניו ונכדיו בישראל. בתו שרה – ספרנית בבית הספרים הלאומי. השניה – רות בעלה

ת״ח ופרופסור לסטטיסקיקה בירושלים. הבן - יהונתן בנימין מחונן, חניך ישיבה ״כרם ביבנה״ ו״מכון לב״, עתידו לפניו.

הבן אליעזר ליפא, רב בארה״ב, מגיד שיעור כל יום בביהכ״נ. איש רעים להתרועע כאביו ז״ל, מקבל כל אדם בסבר פנים יפות. אשתו - אטו מסיעת בידו בהכנסת אורחים. הם הכח המאחד את שרידי דרצ׳קה בארה״ב. נוסף לכל מעלותיו הטובות בתורה וביראת שמים נזכור לו את עזרתו בריכוז החומר לספרנו זה באמריקה. בנו ובתו נשואים ובעלי משפחות ומתגוררים בארה״ב. בשעת כתיבת שורות אלו נפטרה אטו ע״ה.

הבן שלום אריה נ״י, רק מקצת שבחו בפניו, איש גדול במעלות ובמידות טובות. נושא ונותן באמונה, קובע עתים לתורה. עזר כנגדו משמשת אשתו רייזל, אחותה של אטו אשת אליעזר ליפא. יש להם שני בנים בעלי משפחות, ת״ח ויר״ש בעלי השכלה אקדמאית. הבכור - חיים, הצעיר - יעקב משה. ירבו כמותם בישראל.

בן הזקונים הלל נ״י, היה עם אביו ז״ל במחנה גירושים ליד וינה וכבן נאמן עזר לאביו. לאחר השחרור עלה ארצה והשתתף בכל מלחמות ישראל (שאינן מועטות). מתגורר בנתניה ומצליח בעסקיו. אשרו - משפחתו: אשתו ושתי בנותיהם הנשואות ואמהות לילדים.

הבן. יעקב משה הנ״ל נספה עוד במחנה עבודה באוקראינה ב־1942 הי״ד

הרבנית רבקה ע״ה, בת הרב ברוך בנדיקט ל״ש רבה של קראסנא, ממשפחת הרב הלל ל״ש המפורסם בשם ר׳ הלל קולומאייר. סמל האשה והאם היהודיה, ניהלה ביד רמה את משק הבית וכלכלתו, ועיניה היו פקוחות על כלכלת בני הישיבה ועל כל נצרך לעודדו ולחזקו.

אחרי כניסת הגרמנים פעולתם הראשונה היתה להוציא מן הבית את הגברים: הרבי ז״ל, חתנו הרב ליפא פולק, בעלה של זלדה ע״ה והבן הלל. נשארו בבית בעצב הרבנית, זלדה - אשה ענוגה וטובת לב עם שני ילדיה והבת הקטנה רחל בת 16 בשנות פריחתה היפות. מעציבה היתה דרכן כשל רוב בני הקהילה, דרך גיטו נאדי־ווארוד לאושוויץ ואף אחד לא חזר משם הי״ד.

ר׳ ישעיה מאנהיים

ר׳ ישעיה מאנהיים היה צדיק גדול וגאון מפורסם. הוא נזכר בספרי שו״ת: ״בית היוצר״ פרי השדה״ וכן בשו״ת ״בית שערים״.

היה נשוי למרת קרענדל, בתו של ר׳ יהודה מייזנער ונכדת ר׳ חיים קיצה זצ״ל. גם אשתו קרענדל היתה מפורסמת בצדקותה ובלמדנותה הרבה.

ר׳ ישעיה מנהיים לא עשה תורתו קרדום לחפור בו ולמרות שהיה לו היתר הוראה ורשות ממרא דאתרא לפסוק הלכות, התפרנס ממכירה בחנות שנוהלה ע״י אשתו ואת לילותיו הקדיש לתורה. האגדות מספרות על תמימותו ועל כך שהפסיד רבות כשעסק בתורה, בעוד לקוחותיו מנצלים זאת לתועלתם.

בספר "אלה אזכרה" (ניו־יורק תשי"ז) נזכר שר' ישעיה מאנהיים נתן שיעור מיוחד לר' מנחם סופר, שהתחנך בדרצ'קה, אצל דודו ר' יוסף לייב.

אלה הם דברי הערכה והערצה של נינו של האי גברא רבא, כקש"ת ר' ישעיה מאנהיים. שם נינו לתפארת מרדכי נוה מיקרי בני־ברק. מי שיטרח להתעמק בשאלותיו המפוזרות בספרי גאוני דורו ימצא שכרו בצדו ותתגלה לפניו גדולתו בתורה הלכה למעשה ודברים הנוגעים לחיי יום־יום של הק"ק דרצ'קה. נכדו, ר' משה אשבתי נמצא בארץ והוא מוכר ומכובד כחלוץ המלון העברי־הונגרי ומחבר הרבה ספרי עזר ללמוד העיברית לבני הגר. יוסף ד' לגבורתו אושר ובריאות עד מאה ועשרים. מבני משפחתו נמצא בהונגריה עו"ד יעקב מייזנר ואילו משפ. מרגיטאי מתגוררת באמריקה. ר' ישעי' נולד ב־1833 ונפטר ב־1902.

קווים לדמותו של סבי, ר׳ שמואל לוי ז״ל מדרצ׳קה:

סבא, ר׳ שמואל ב״ר יוסף יוחנן לוי ז״ל נולד בעיירה ביהור־פולדש בשנת 1848. אביו היה סנדלר. במשפחה היו 8 אחים ואחיות. סבא היה הבכור, הפרנסה בבית היתה קשה מאוד, אי לכך בגיל צעיר התחיל לעשות כל מיני דברים כדי להרויח מעט כסף ממנו יוכל לרכוש לעצמו דברים שההורים לא יכלו לספק. הוא ניחן בכשרונות בעבודת כפיים. עוד בילדותו עשה קישוטים יפים לסוכה, מכר אותם ומהכסף עבורם רכש חליפה או זוג נעליים וכו׳. עסק גם בכריכית ספרים, ובכשרון רב יצר מזכוכיות קטנות דמויות שונות ויפות להפליא. בתי הכנסת היו מלאים לוחות תפילה עבודות ידיו. גם בכתיבת סת״ם הצטיין. לכל ילדיו ונכדיו כתב בעצמו הפרשיות לתפילין.

בגיל 16 נסע לישיבת הכתב סופר בפרסבורג שם למד ברציפות 7 שנים. בגיל 23 צייד אותו הכתב סופר זצ״ל בתעודה שהעניקה לו את התואר מורינו. כשחזר הביתה, התחתן עם סבתי, אסתר ז״ל מבית רוזינגר בגרוסוורדין, אחרי חתונתו קבל משרה של מלמד תינוקות בעיירה נאד־אודואר. זמן מה שמש גם שוחט וגם סופר סת״ם. ברם חשש מהאחריות הכבדה שנטל על עצמו כשוחט וכסופר, ולכן נטש המשרות הנ״ל והחליט להיות מורה. נרשם בתור תלמיד חוץ בסמינר למורים לא יהודי בעיר אגר ובתקופה של שנה אחת עבר את כל הבחינות בהצטיינות. קיבל תעודת מורה מוסמך ומשרתו הראשונה היתה בעיר הידז סובוסלא. שם לא שבע נחת בגלל העדר תלמידי חכמים אתם יוכל ללמוד בשעות הפנויות שלו. כעבור שנתיים נתקבל להיות מורה בבית הספר בעיר דרצ׳קה מקום שחיו בו בעלי בתים תלמידי חכמים רבים ומפורסמים. נולדו לו ולאשתו 4 בנות ו־2 בנים. במלחמת העולם הראשונה נפל חתנו מר חיים יהודה סולוביץ הי״ד. אלמנתו נשארה עם 7 יתומים קטנים .סבי התמסר לגדלם ולחנכם, התקשר אליהם בכל ליבו ונפשו. הוא בנה דגם המשכן וכליו ומדי שנה בפרשיות תרומה תצוה למד עם בעלי הבתים בהדגימו המשכן וכליו בזעיר אנפין מעשה ידיו. חיבר פירוש והוציא לאור על מגילת שיר השירים. עם פרישתו לגימלאות מההוראה התחברו 4 תלמידי חכמים וקבעו בצוותא עיתם לתורה, התאספו בביתו מידי יום ולמדו ביחד גמרא וכו׳.

בגיל 80 נפטר בשיבה טובה. על מצבתו כתבו לפי הוראתו את הכתובת הבאה: פ.נ. מה״ר שמואל בן כה״ר, יוסף יוחנן לוי אשר שקד וטרח כל יום, ערב ובוקר להתפלל בציבור ובעשרה, יהי זכרו ברוך.

רשם: נכדו, יהודה בן חיים צבי הלוי.

ר׳ שמואל הלוי

ורעיתו ז״ל

תולדות משפחת מושקוביץ בדרצ׳קה

קורות משפחת מושקוביץ מתחילים מבחינה כרונולוגית עם אחיו של סבי – ר׳ אליעזר ע״ה. אחי סבי היה חתנו של רבה הראשון של דרצ׳קה ר׳ אלי׳ א״ש זצ״ל, ושם אשתו – גיטל ע״ה. האגדה מספרת כי ר׳ אלי׳ א״ש שהיו לו חמש בנות נסע לסיגט לאדמו״ר ״ייטב לב״ כדי לחפש חתן הגון בין תלמידיו. וה״ייטב לב״ הציע לו את הדוד ר׳ אליעזר שהיה תלמיד חביב אצלו ומוסמך ממנו להוראה. ואכן השידוך התקיים, אבל נתגלגל הדבר .ובמקום להיות רב נהיה הדוד משמש בקודש, ואמנם עובדת היותו תלמיד חכם מופלג וירא שמים, ענוותן ונעים הליכות, גרמה כי אנשי הקהילה כבדו והעריכו אותו מאד. זכתה איפה דרצ׳קה לשמש, תלמיד חכם גדול.

לר׳ אליעזר היו שלשה בנים ושתי בנות. ·הבן הבכור – ר׳ חיים שאול, בר אוריין, בעל זקן ופיאות שעבר מדרצ׳קה לגור בטיסא־פולגר. מתשעת ילדיו נשארו בחיים: הבן יהודה אריה המתגורר בירושלים והולך במסורת אבותיו והוריו. הבן אליעזר משה מתגורר בארה״ב והבת חיה זיסל – בברזיל. ההורים והבנים: אליהו, זאב ודניאל, והבנות: רחל, לאה וגיטל – ניספו בשואה. הי״ד.

בנו השני של ר׳ אליעזר, יוסף שמואל התגורר בבאראט׳יאופאלו, היה ת״ח ירא שמים ובעל מידות טובות, פירנס את משפחתו בכבוד. הוא ובנו הקטן יהודה דוד אבדו בסערות המלחמה. הי״ד. אשתו – שרה לבית האס, ניצלה מהשואה, התגוררה בחיק משפחתה בחיפה ונפטרה בשיבה טובה. יבלח״א בנם אליעזר ובתם חיה זיסל, תושבי חיפה, הולכים במסורת אבותיהם וזכו להנעים את שנותיה האחרונות של אמם ע״ה.

הבן השלישי, אברהם. נספר אודותיו בשילוב גורל משפחת צבי כהן שנקרא בפי כל ״קון פערנץ קטן״ להבדיל מ״קון פערנץ הגדול״ שהיה גדול וותיק ממנו.

הבת רחל נישאה ועברה לגור בסיגט. שם בעלה היה ר׳ יחזקאל שווארץ. ילדיהם: משה זאב, חיים מרדכי, והבת דבורה, מתגוררים בארה״ב. ההורים וחלק ממשפחתם ניספו בשואה. הי״ד.

הבת לאה, אשתו של ר׳ אביגדור לנגברג. הזכרנו כבר את שמו בסיפור חייו של ר׳ יוסף ליב זצ״ל. ר׳ אביגדור נפטר בגיל צעיר, האלמנה לאה נותרה עם חמישה יתומים – שלשה בנים ושתי בנות ללא תומך ומפרנס. היא לא נכנעה למר גורלה ובמסירות נפש גדולה גידלה וחינכה את כל ילדיה. נרתמה לעבודה קשה כגבר כדי להוציא פרנסת ביתה. בנה הבכור – צבי נ״י החי בארה״ב נשאר יחידי מכל ילדיה. מגיל צעיר עזר צבי לאמו בכלכלת הבית. צבי – ת״ח ויר״ש, בעיקר התבלטו כשרונותיו אחר השואה כשקהילת דרצ׳קה עוד קיוותה להשתקם, והשרידים האחרונים התארגנו מחדש, היה הוא המורה, הש״ץ והכוח הרוחני של

אהרון בן ר׳ ישראל איסר מושקוביץ ז״ל

סבא מושקוביץ,
ר׳ חיים שלמה מאיר ז״ל

מצד שמאל: ר׳ ישראל איסר, דודה סרנה, פייגי,
שמעון ותיבלח״א קלרה מושקוביץ.

הנשארים. בזיווג ראשון היתה אשתו – חנקו, בתו של ר׳ ישעי׳ לבקוביץ מנכבדי דרצ׳קה. לאחר שמשפחתו נספתה בשואה, נשא בזיווג שני את בתו הצעירה של ר׳ ישעיה לבקוביץ. לאחר חיסול הקהילה ב־1956 היגרו לארה״ב, יש להם בת נשואה. בנה השני של לאה – אליהו ז״ל, בן גילי, היה ת״ח מלא מרץ, נפטר במחנה המגורשים ליד וינה ב־1944 ממחלת לב, שלא זכתה לטיפול ראוי. השאיר אשה ובן יחיד אביגדור. אלמנתו נישאה לר׳ חיים אליהו קליין מילידי דרצ׳קה, כעת הם גרים בלונדון ולהם בן. ר׳ אביגדור הוא שו״ב בעל שם טוב בלונדון. הבן השלישי – אליעזר, ע״ש סבו, בחור לתפארת ולדוגמא, למדן וירא שמים, נפל קרבן במחנה 9 / 106 הנודע לשמצה. הי״ד. הבת הבכירה – ליבי ובעלה ר׳ אברהם פרנקפורטר, מתלמידי ישיבת דרצ׳קה, התגוררו בטיסא נאנא, מקום בו שימש כשו״ב. ליבי ושמונת ילדיה ניספו בשואה. בעלה ר׳ אברהם יבדלח״א מתגורר בארה״ב. הבת הצעירה – חיה ובעלה וארבעת ילדיהם תושבי דרצ׳קה נפלו קרבנות במחנה ההשמדה אושוויץ. הי״ד.

אלה תולדות משפחת אחי סבי ר׳ אליעזר מושקוביץ ז״ל

אחיו הבכור של ר׳ אליעזר הלא הוא סבי – ר׳ חיים שלמה מאיר ז״ל בר׳ משה זאב. נולד בקיבלר, מחוז אונג. קיבלר – כפר קטן, לפי תיאורו של סבא היו אוצרות הטבע שלו, המים והאויר הצח והטוב. הכפר פתוח מצד אחד לשפילה של הונגריה ומהצד השני סוגרים עליו הרים גבוהים ללא מוצא, לדברי סבי – זהו סוף העולם. סבי למד בצעירותו באונגוואר, נשא אשה מברזנא, שמה – פרומט לבית גילרנטר. כשהתחתן היה ״בעל בית״ ואפילו ״בעל אחוזה״ במושגי הימים ההם והמקום ההוא. עיבד חלקת אדמה ועשה הכל כדי להוציא את לחמו מן הארץ, כולל בישול ספירט – בין בהיתר הרשויות ובין שלא בהיתר. אבל כשאחיו ר׳ אליעזר התבסס בדרצ׳קה והסבא שמע ממנו שיש משרה פנויה של מלמד בבאראט׳ו אויפאלו, עזב סבא את אחוזתו ובחפץ לב קיבל עליו את המשרה. תעיד על למדנותו העובדה ששנים רבות היה מלמד בגפ״ת תחת השגחת הגאון ר׳ עמרם בלום זצ״ל.

עוד היום זוכרים הרבה ותיקי באראט׳ו־אויפאלו שלמדו בשנות לימודיהם אצלו. זכרונם כולל גם את הידע הרב שהקנה להם וגם את ידו התקיפה. בתקופת מלחמת העולם הראשונה גרתי אצלו כמעט חמש שנים, הרבה זכרונות אישיים יש לי עליו, תמיד אזכור אותו באהבה. בחיצוניותו נראה כמו שיהודי צריך להראות: לבוש יהודי מסורתי, ארבע כנפות גדולות, זקן ופיאות, כובע רחב תיתורא; בחורף – כובע פרוה אסטרגן נוסח רוסיה ומגפים. בימי חול, כמובן, מקל ומקטרת בעלת קנה ארוך. מטבעו היה מאד סמכותי ותקיף. הטרגדיה האישית שלו היתה שמשרתו הגבילה אותו ב״חדר״, בממלכתו מצא פורקן, ולא שם הבדל בין שוע לדל. כאמור היה ת״ח גדול ויר״ש. סדר יומו – בבוקר השכם התפלל בביהכנ״ס ותיכף אחר ארוחה קלה פתח את ה״חדר״ שנשאר פתוח עד הערב, חוץ מהפסקה קלה בצהרים. בערב למדו עד שעה מאוחרת והתלמידים חזרו לביתם בחורף עם פנסים, שכמותם ניתן לראות רק במוזיאונים. סבא אהב מאד סיפורי צדיקים ואדמורי״ם. כשהתגורר בדרצ׳קה היה הוא תמיד המספר ב״מלוה דמלכה״ את

ה"עובדות". עד היום אני זוכר באיזו התלהבות סיפר על אחד הצדיקים שפרש את אבנטו (גרטל) על הדנייסטר וחצה אותו על גביו.

לאחר שחיסל את רכושו בבאראט'ו־אויפאלו בא לגור בדרצ'קה אצל שלשת בניו. בוקר וערב שהה בבית הכנסת ונהג ללמוד כל שעות היום, זאת היתה דרכו בקודש. מכיון שאת שפת העם לא ידע ומטבעו היה סקרן, הלך כל יום אל ילדיו לשמוע "חדשות". כמלך בגדוד נראה כשהלך לבקר את משפחתו. כולם אהבוהו וכיבדוהו. אורח חייו הפשוט והסתפקותו במועט הם שעמדו לו להאריך ימים, זכה והיתה לו שיבה טובה, הלך לעולמו בגיל למעלה מתשעים שנה בי"ב אדר שנת ת"ש. נטמן בדרצ'קה, יהי זכרו ברוך לעד.

הסבתא – ככל סבתא, רחמנית וטובת לב, נפטרה בר"ח חשון תרע"ו. מקום מנוחתה בבארט'ו־אויפאלו. תנצב"ה.

חמישה בנים וארבע בנות היו להם ואלה תולדותיהם:

הבכור – ר' ישראל איסר, הראשון שהגיע לדרצ'קה. בהשתדלות הדוד ר' אליעזר נשא לאשה את בתו של ר' משה אריה כ"ץ, מיקירי הקהילה. על שמו של ר' משה אריה נקראים הרבה מבני המשפחה, ביניהם גם אני הקטן. החתן – ר' ישראל איסר שהיה בעת כלולותיו רק בן 19 והכלה שיינדיל אז בת 17, זכו והקימו משפחת לתפארת – 15 ילדים, שמהם נשארו בחיים עד מלחמת העולם השניה – 13. ביתם היה פתוח לרווחה לאורחים, תכונה זו הורישו הם גם לבניהם אחריהם. הדוד ר' ישראל איסר, שלא כשאר בני משפחת מושקוביץ היה שקט ומאופק, מקיים את מאמר חז"ל: "מילה בסלע, שתיקה בשנים". אולי דוקא בשל כך היה שנים רבות עסקן ופעיל ברוב מוסדות הקהילה ובעיקר ב"חברא קדישא", תפקיד אותו מילא בכבוד. זכורני איך שבדמעות בירך אותי ונפרד ממני כשעליתי ארצה. היה לו קשה בסוף ימיו כאשר הילדים עזבו את הבית. מספר ימים לפני הגירוש לאושוויץ נפטר וגם הדודה הלכה לעולמה. הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו. הדוד והדודה נטמנו בדרצ'קה, יהי זכרם ברוך לעד.

קשה לתאר במסגרת צרה זו את כל המעלות הטובות שבביתם היהודי הטוב ומכניס האורחים. אביא רק סיפור אופיני על הדודה: חברתה, חשוכת ילדים ביקשה ממנה ילד אחד לאימוץ, בטענה – "הלא יש לך הרבה ילדים". "לא, אין לי הרבה" – ענתה הדודה – "מכל ילד יש לי רק אחד". אכן "חכמת נשים בנתה ביתה".

בנם משה אריה ז"ל שכבר נמצא גם הוא בעלמא דקשוט, נסע אחר השואה כדי לראות את קברי אבותיו, אבל אי אפשר היה כבר להכיר את הקברים. אם נזכה, חובה קדושה עלינו לעשות משהו בנידון זה, במיוחד בשיתוף עם השרידים הגרים באמריקה, שלהם יש גישה נוחה יותר לשם.

הנה גורלם של שלושה עשר צאצאי דודי, ר' ישראל איסר:

הבת הבכירה שמה מלכה, ובעלה – מנחם מנדל שטרנברג, בנו של ר' אברהם שטרנברג, שהיה השו"ב במשך הרבה שנים בדרצ'קה, הם נשארו לגור בקהילתנו. ר' מנדל היה ת"ח ובעל תפילה מוכשר, למרות תהפוכות מצבם הכלכלי – היה ביתם בית יהודי חם ומכניס אורחים. ההורים ושלושה מילדיהם

אבדו באושוויץ. הי״ד. נשארו שתי בנות תבדלח״א בתם הבכירה – חנה, גרה עם בעלה בפרדס חנה. הבת השניה – פרומט עם בעלה, משה יסינגר ובנה מנחם, הנקרא על שם הסבא, גרים בזכרון יעקב.

הבן הגדול – יוסף, נפטר כאן בא״י לפני כמה שנים בגיל 80. היה מלא מרץ וכשרוני, שירת כקצין במלחמת העולם הראשונה ולחם בגבורה. לאחר המלחמה פגע בו חוק ה״נומרוס קלאוזוס״ והוא עבר להתגורר בטרנסילבניה. מתפקיד נמוך של פקיד בנק עלה לדרגה גבוהה של מנהל סניף גדול. ״ויוסף הוא המשביר״, גם בגדולתו לא שכח ותמך במי שנצרך, ודאג בנדיבות לב להוריו. בהיותו כבן ארבעים הוחל ה״חוק היהודי״ והוא פוטר מתפקידו הרם.

היה בין ראשי המבצעים את עיסקת הרכבת המיוחדת של ברגן בלזן ע״י קסטנר. הצליח להציל את משפחתו – אשתו ושני ילדיו, את אחותו פרומט ואת גיסתו עם שני ילדיה. בהגיעו ארצה שיקם את עצמו והתפרנס בכבוד מיגיע כפיו. הוא ואשתו טיפלו במסירות באמה הזקנה עד פטירתה בגל 94. לאחר מות חמותו נפטרה גם אשתו והוא התחתן עם אחות אשתו – ורה. ורה טיפלה בו במסירות בסוף ימיו וגם בעת חליו. שני ילדיו של יוסף – דוד (פיטר) ונעמי. הבן גמר בהצטיינות את לימודיו בטכניון כמהנדס אך מצא את אושרו בעולם הגדול. הבת נעמי, כמעט צברית – היתה בת עשר כשהגיעה ארצה, – במקצועה מורה. בעלה יגאל סיפין ולהם שלשה ילדים.

הבן היחידי של דודי ר׳ ישראל איסר שעודו בחיים – נפתלי, גר באורוגוואי, במקצועו – נגר אמן. יש לו בן ושתי בנות, כולם עם משפחותיהם גרים באורוגוואי.

ר׳ ישראל איסר מושקוביץ ז״ל ורעיתו סרנה (שיינדל) ז״ל.

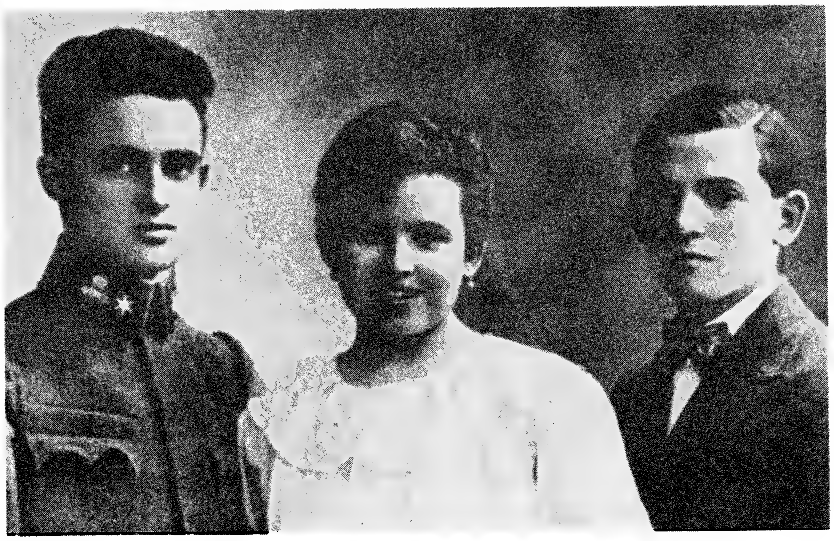
הבת פייגה התגוררה גם לאחר חתונתה יחד עם הוריה – מעשה של גמילות חסדים אמיתית. בעלה – הרצקי ברקוביץ היה סוחר זריז ומצליח, והצליח לפרנס את משפחתו בעושר ובכבוד. שלשה ילדים היו להם: פייגה ובתה הקטנה אדיט ניספו באושוויץ. הי"ד. הרצקי עלה ארצה ונשא לאשה את מרים, אלמנת ורטהימר, שגם לה היו שני בנים. יחד הקימו משפחה וגם נולד להם בן – דב, טיס מצטיין בחיל האויר. ילדיהם מייצגים אותם בכל החילות, הבן הגדול של מרים הוא קצין בכיר בחיל הים. הבן השני משרת בחיל היבשה. הרצקי ומרים טיפלו במסירות נפש, בכבוד ובאהבה עד אחרית ימיה באמה של מרים – הדודה אסתר ע"ה.

בנו הבכור של הרצקי – משה אריה, טבח אומן, נהנה מיגיע כפיו, שומר על מסורת בית אבא ואמא, נשוי ואב לבן ולבת. שם אשתו רובין, הבן מיכאל והבת רוני.

בתו של הרצקי גיטה ובעלה משה בארי סבלו צער גידול בנים במות בתם ללא עת. להל"ח יש להם בן, ברוך כשרונות. כולם מתגוררים בחיפה.

הבנים של מרים – הבכור מיקי משרת בחיל הים, נשוי ואב לשלשה ילדים. הבן השני שלמה, נשוי ואב גם הוא לשלשה ילדים, מתגורר במטולה. בן הזקונים דב הטייס, נשוי ואב לשני ילדים.

הבן השלישי של ר' ישראל איסר – אברהם, שאנחנו קראנו לו בוני, בצעירותו עזר להוריו, כשהתחתן נתגלגל לטרנסילבניה ובשואה אבדו עקבותיו. אשתו אירן ושני ילדיה ניצלו, כאמור לעיל, ברכבת ההצלה ע"י הגיס יוסף ועלו ארצה. האם נישאה שנית, גידלה וחינכה את ילדיה. הבת התחתנה וגרה בארה"ב, הבן חיים – נשוי ואב לשלשה ילדים, משרת בצבא הקבע בחיל הים. עיקר פרסומו כצייר אמן, ערך מספר תערוכות והמבקרים גמרו עליו את ההלל.

משמאל: האחים נפתלי, מלכה ויוסף מושקוביץ ע"ה.

האמא נפטרה, ע״ה.

הבן אהרון, במקצועו – נגר, כשרונותיו יכלו אמנם להביאו לעמדה פוליטית בכירה, אך הוא עזב את הדרך החלקלקה והיגר לאורוגוואי. הוא משך אחריו את אחיו נפתלי ואת אחותו מרים. בכשרונותיו הפך לעשיר ופיזר צדקה ביד רחבה. אשתו מבית שפר מדברצן. נפטר בגיל צעיר ממחלה אנושה. לא זכה לילדים, מעשיו הטובים הם תולדותיו. יהי זכרו ברוך.

לא שפר חלקה של הבת אסתר. נישאה בגיל 17 לבן דודה אהרון, בנם של הדוד יעקב אשר והדודה רחל. כל חייהם עבדו קשה לפרנסתם, היו להם שלשה ילדים והגירוש פגע בהם בעיר דעש. אף אחד מהם לא ניצל מהגורל המר. הי״ד.

למעלה: דודה אלה ופייגי ע״ה
למטה ילדי פייגי: גיטה, מיקי ואדית ע״ה

הרצקה ברקוביץ ואשתו פייג ע״ה

הבת מרים, כמו שהזכרנו, היגרה לאורוגוואי. בעלה – ישראל וידר מן העיר סרנץ׳, להם שתי בנות. קרוב לשלושים שנה חיו באורוגוואי, אח״כ עלו ארצה והתישבו בקיבוץ עין דור. הסתפקותם במועט ואהבתם לארץ עזרו להם להיות מאושרים. גם הבת הבכירה עם בעלה וארבעת ילדיהם גרים בקיבוץ עין דור. הבת השניה עם בעלה ושני ילדיהם גרים בירושלים. אגב הזכרת הקיבוץ, נברך את בת דודתם אנה ובעלה, בתם, חתנם ונכדתם. גם אנה היא מיוצאי דרצ׳קה מצד אביה – יהושע, בנו של ר׳ משה אריה כ״ץ ז״ל.

הבת קלרי עברה לגור לאחר נשואיה בקישאויסאלש. במחנה עבודה בתקופת המלחמה אבדו עקבותיו של בעלה. היא ושתי בנותיה, כמעט תינוקות, הגיעו בדרך לא דרך לברגן בלזן. אחרי שניצלו בנס הגיעו ארצה. בעלה השני – יצחק

תמונות של משפ. ישראל איסר מושקוביץ

ר׳ ישראל איסר מושקוביץ וביתו

ישראל וידר, אשתו מרים מבית מושקוביץ
ושתי בנותיהם בהגיעם ארצה מאורוגוואי

אקשטיין, איש טוב לב, יחד גידלו וחינכו את הבנות עד שנישאו והקימו משפחות משלהם. הבכירה – אגי, בעלה פז, הורים ל־3 ילדים. הצעירה – קטי אם ל־3 ילדים, שם בעלה ברגמן. לאחר שהילדים הגיעו אל המנוחה ואל הנחלה נפטר לצערנו בעלה יצחק, ע״ה.

הציוני הראשון במשפחה, אולי מכל דרצ׳קה, היה הבן החמישי – משה אריה, שבחיבה קראנו לו פיו. גמר לימודיו בסמינר למורים בבודפשט ונטל חלק בפעולות ציוניות רבות. בן 20 התחתן עם הכלה נעמי בת ה־16. הזוג עלה ארצה והתחילו לבנות ביתם יש מאין. היה ״גפיר״ ופעיל בהגנה.

מסורת בית אבא ואמא: ביתם היה פתוח לכל דיכפין, בפרט לקרובים העולים החדשים. העזרה הראשונה לעולים באה מביתם, עזרו לכולם במילה טובה, בעצה ובתושיה. אריה היה איש לבבי וקיבל כל אדם בסבר פנים יפות. ארבעה בנים נולדו להם, במשותף עם הילדים הקימו מפעל המפרנס אותם בכבוד. בגיל 66 הלך לעולמו לאחר מחלה קשה ואנושה. חבל על דאבדין.

בנם הבכור – אורי, נשוי ואב לשלושה ילדים. השני – אמנון, רודף טוב, טיפל באביו במסירות מיוחדת בחליו. השלישי – יגאל (ישראל איסר), נשוי ואב לשלושה. בן הזקונים – רוני, נשוי ואב לבת.

הבת השלישית – פרומט, הראשונה שנקראת על שם הסבתא, כנזכר, ניצלה ע״י אחיה יוסף ז״ל ברכבת ברגן בלזן. עלתה ארצה ונישאה לזאב גזברי, ציוני ותיק. להם משפחה יפה – בת ובן. הבת רחל נשואה ואם לשנים. הבן איתן – נשוי ואב לשנים. יש שכר לעמלם, והם נהנים מחיים שקטים ושלוים.

הבן הצעיר ביותר – שמעון ז״ל ניצל מהגיהנום של אירופה, בא ארצה עם שותפה לחיים, ורה לבית פוגל. התישבו בזכרון יעקב והחלו לבנות במרץ את קינם. נולד להם בן – משה והם החלו להתבסס. באימון שגרתי של צה״ל, בשל תקלה כלשהי, נפגע מצרור כדורים ולאחר מספר שעות של עינויים הוציא את נשמתו הטהורה. יפה תואר ועדין נפש היה, תמיד עם חיוך טוב לב על פניו. הלך כה צעיר והשאיר אלמנה ויתום קטן בן חמש. האלמנה מצאה מנוחה בבית בעלה השני. להם בת נשואה שהיא אם לבת. גם הבן משה גדל בינתיים, נשא אשה והוא אב לשתי בנות, בעל מקצוע זריז ומצליח בכל דרכיו.

הצעירה בילדים – אילו, היתה מאורשת כשנספתה בשואה. אין נחמה לאבדן צעירה יפה וטובה שנפלה קרבן טרם ראתה את אושרה בחיים הי״ד.

עד כאן תולדות הדוד ישראל איסר והדודה שיינדיל.

הענף השני של משפ׳ מושקוביץ בדרצ׳קה היתה משפחתו של הדוד ר׳ יהודה ליב ז״ל והדודה דינה ע״ה לבית טשילאג.

הדוד למד בישיבות רבות, גם בדרצ׳קה למד אצל רב העיר יוסף ליב זצ״ל. אחרי חתונתו התישב בדרצ׳קה והתעסק בהרבה דברים כדי להמציא טרף לביתו, אבל תמיד מצא גם זמן עבור לימוד דף גמרא. בעיקר אהב לקחת מישהו ממשפחתו ולקיים עמו: ״ושננתם לבניך״. אהב את הגמרא והצליח למסור ולהסביר אותה לאחרים. מטבעו דמה לסבא, תקיף ובעל מרץ. הרבה עבר עליו, בעיקר צער גידול בנים. ששה ילדים היו להם. הראשון – אלעזר, בחור תמיר,

יפה תואר ומצליח בכל. מסיבה לא ידועה, כנראה דכאון נפשי, איבד את עצמו לדעת בגיל 22. התאבדות – צער לא יתואר להורים וגם עבירה חמורה. (במקרה זה לא החמירו לגמרי ופסקו לקברו בחלקת הילדים הקטנים ולא בבזיון ליד הגדר). למראית עין כאילו התגבר הדוד על אבלו, והמשיך בחינוך שאר הילדים, אבל הפצע היה טמון עמוק בלבו ואף פעם לא הגליד. המקרה המעציב אירע בשנת תרפ"ט, באותו הזמן לא הייתי בבית. כשחזרתי ביקשה אותי הדודה, שבדרך כלל היתה מאד שקטה ועושה רצון בעלה, שאצייר על לוח עץ שהיה מוכן לשם כך את

חתונת משה זאב מושקוביץ, בנו של הדוד לייב.
על יד החתן עומדת האמא, דינה מבית צ'ילאג. על יד הכלה יושבת אמה, דודה אירין, אלמנתו של הדוד אהרון מושקוביץ. משמאל בכובע עומד וולף לב, רעי מבית סבא, בנו של דוד אהרון ז"ל.

שם בנה במקום מצבה. בעזרת חברי הטוב – משה אריה ברקוביץ, שבעתיד נהיה גיסי, והיה מצטיין בזרירזות ידים, ציירנו בצבע שחור:

פ"נ
אלעזר
בן יהודה
ת. נ. צ. ב. ה.

תמיד כשהייתי מזדמן לבית עלמין לאיזו לויה, הייתי מסתכל לצד והבחנתי להפתעתי ש"המצבה" והאותיות מחזיקות מעמד, ממש כמו מצבת אבן. בית עלמין הוא בעיקרו מקום עצוב ומעציב, אבל מצבת עץ זו הוסיפה לי עוד עצב על עצב. שמעתי שכעת אי אפשר לגשת ולזהות קברים בבית העלמין בדרצ'קה, אם אי פעם ישקמו אותו ויד רחומה תטפל בו אולי יזהו אותו. בכניסה היה אולם צידוק הדין, משמאל היו קברים, באמצע היה שביל רחב ומימין – קברי הילדים שהיו ללא שום ציון. לערך בחצי החלקה הימנית היתה מצבת העץ. אם מישהו ימצאנה, יעשה חסד של אמת ויגיד שם תפילה חרישית בשמי.

אריה מושקוביץ (חיפה), אשתו נעמי ובניהם: אורי, אמנון ויגאל

שמעון מושקוביץ ז"ל, אשתו וורה (לבית פוגל) ובנם משה.

אהרון כ"ץ, אשתו אסתר מבית מושקוביץ, ושלושת ילדיהם. כולם נספו בשואה. ה' יקום דמם!

תמונות מבית מושקוביץ

חתונתו של חיים מושקוביץ, בנו של אברהם (בוני) הי"ד.

מסיבה משפחתית

אחרי האסון המשפחתי שפקד אותו, בלב קרוע ופצוע המשיך הדוד כאמור לגדל ולחנך את שאר ילדיו. הבן הגדול משה זאב, היה פקח וזריז, הקים מאפיה שפרנסה את משפחתו בכבוד. התחתן ונולד לו ילד. עוד לפני הגירוש לאושוויץ נלקח למחנה עבודה, לרוע מזלו נפל למקום שאיש ממנו חי עוד לא חזר. הי״ד.

גורל שלש הבנות: הגדולה שמה חיה, התגוררה עם בעלה בסנטוב והיתה להם ילדה. גם הבת השניה מרים התחתנה, בעלה היה משה אריה כ״ץ, שבזיווגו השני לקח בת דודה אחרת שלי – פרומט נוימן מבידסנמיהל.

הבת השלישית רבקה היתה עדיין פנויה. כל הבנות יחד עם אמן ניספו באושוויץ.

הדוד, יחד עם אבי, נלקחו למחנה עבודה ליד וינה וחזרו. גם לבן הזקונים יוסף התמזל המזל להיות במחנה שרוב יושביו נשארו בחיים. אחרי המאזן העצוב לא נותר לו מה לחפש בדרצ׳קה ועלה ארצה עם בנו יחידו שנשאר לפליטה. בארץ התחילו שניהם לבנות הכל מחדש. בנו, יוסף שהיה אופה במקצועו, הצליח לאחר יגיעה רבה להתבסס ולהיות בעל בעמיו. גם הדוד, עם מרצו האופייני, המשיך לעבוד, אפילו בבנין – וזאת למרות גילו. יוסף התחתן, אשתו רבקה היתה עזר כנגדו, נולד להם בנם, חיים. בתחילה גרו בחיפה, משם נתגלגלו לפ״ת, לבסוף

משמאל: פרימט גזברי
מבית מושקוביץ

שמעון מושקוביץ ואחותו אילו.
למטה: אילו המבוגרת.

הדוד לייב ז"ל ובנו יוסף
בהגיעם ארצה בשנת תש"ח

משמאל: אילוש, מרגוט, אדיל מושקוביץ,
בנות של הדוד לייב. ה' יקום דמן!

משה אריה כ"ץ עם מרגוט, זוגתו
הראשונה.

התיישבו ברחובות. כאמור הם התבססו ורכשו דירה, האב גר איתם, והם סובבוהו בכבוד ואהבה, בסוף ימיו מצא מנוחה בבית החם של בנו וכלתו, והתקיים בו: "והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד" – סיפוק גדול היה לו לדודי כאשר זכה ללמוד דף גמרא עם נכדו הכשרוני כבימים הטובים ההם.

אבל הגורל הרע לו שוב: בר"ח אלול תשכ"ז, יום חתונת בתי שהוא עמד להשתתף בה, בהשכמת הבוקר, כשהלך לבית הכנסת, דרסה אותו משאית. מן החתונה הלכנו להלווית הדוד האהוב שלנו. בן פ"ז היה, לעולם לא נדע כמה שנים גזל ממנו הדורס הרוצח. יהי זכרו ברוך לעד.

יוסף ורבקה – יגמלם ה' כל טוב על אשר כיבדו אביהם באהבה וירוו הרבה נחת מבנם חיים, ברוך הכשרונות.

השלישית לבית מושקוביץ בדרצ'קה – היא משפחתנו. אבי ז"ל – ר' יעקב, היה צעיר הבנים. נולד בשנת תרמ"ז בקיבלר, בעל שכל חריף יוצא מן הכלל, וזכרון נפלא – לאחר שישים שנה עוד זכר אמרות "וחריפות" מרבותיו הגאונים. למד אצל הרב עמרם בלום ובנו, הרב יהודה צבי בהנשביץ, אצל הרב יוסף ליב בדרצ'קה והרב נתנאל פריד בבלמז־אויוארוש. זכר הצדיקים האלה לברכה.

אמי ז"ל, צירל בת ר'יוסף רוזנבליט – תלמיד חכם מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים – אויהל. הורי התחתנו בשנת תר"ע והתישבו בדרצ'קה, פרנסתם היתה בית בישול לסבון שהיה מצוי במרחק מה מן העיר. לילה אחד, כשאבא לא היה בבית, פגע ברק במפעל. המפעל נשרף כליל ונשארנו בחוסר כל. עברנו לגור בשארנד, ואבא קיבל משרה אצל ר' ליפמן גרוסמן שהיה בעל טחנת קמח. בינתיים פרצה המלחמה, אותי העבירו לבית סבא בבאראט'ו־אויפאלו, וכל המשפחה חזרה לדרצ'קה. היינו בבית שלושה בנים ושתי בנות. הבן הבכור – אני, נולדתי בתרע"א. אחי יצחק נ"י, בתרע"ג. אחי דוד צבי ז"ל, בתרע"ד, היחיד שנולד בשארנד. אחותי יוטא פייגא ע"ה נולדה בתרע"ט ואחותי הצעירה פרומט ע"ה, בתרפ"ג.

ממלחמת העולם הראשונה יש לי הרבה זכרונות מקוטעים, אך תמונה שלימה חסרה לי, הייתי צעיר מדי לכך.

אבא חזר מהמלחמה והתחיל לעסוק בכל מה שיכול על מנת להביא טרף לביתו. אז נולדה אחותי יוטא פייגה ונדמה היה שהמזל מתחיל להאיר פנים. אבא נהיה שותף בטחנת קמח שהביאה פרנסה ברווח בשל המצב לאחר המלחמה. אבל, כחלום יעוף, לאחר חודשים מספר, בליל ראשון של סוכות, נשרפה כל הטחנה ואנחנו ברחנו לנפשינו. לאחר מספר תחנות ביניים רכשנו את הבית שבו גרנו עד הסוף המר. הבית – היה יפה למדי, במרכז הכפר, קרוב לבהכ"נ וממנו היתה גישה נוחה לכל מקום. בבית זה נולדה אחותי הקטנה.

כמו ברוב המקומות התנהל הבית בשיתוף פעולה של ההורים,אבל לכל אחד היה שטח פעולתו המוגדר ולא נכנסו זה בתחומו של זה. את החינוך והלימוד ייצג אבא, לפעמים ביד קשה בפרט כלפי הבנים, משום שבלימוד הגמרא היתה דרישתו גבוהה. היינו צריכים ללמוד בקנה מידה שלו, והוא היה הרי תלמיד חכם גדול. מובן שעול הפרנסה היה מונח על צוארו של אבא, אבל בעת צורך כולנו

משמאל: פרימט, יוטה פייגה ע"ה, אריה, יצחק (ייבלח"א), דויד צבי,
אבא יעקב ואמא צירל ע"ה.

ידענו לעזור על פי דרכנו. הדבר אמור בעיקר בזמן היריד כאשר היום קצר והמלאכה מרובה, והיה צורך בהרבה עינים כדי להשגיח שלא "יסחוב" מי שאוהב לסחוב.

אמא ע"ה – אשה יפה, ענוגה וטובת לב. נימוסיה – עירוניים, על פיה ישק הבית. היא קבעה את סדריו ומנהגיו, עיניה היו פקוחות על הכל: טיפול בילדים, בישול, אפיה, כביסה, נקיון – אלו היו "אבות המלאכות", וכל אב מלאכה התחלק לכמה תולדות ואפילו תולדות לתולדות. לכל עונה היתה המלאכה המיוחדת לה; לפורים – לאפות משלוח מנות, לפסח – הזמן אמנם קצר אך העבודה גדולה מאוד, ובקושי רב הספיק. הזמן בין פורים לפסח ל"נקיון". בקיץ – להכין כל מיני שימורים: חמוצים, פירות ממותקים וריבות. בסתיו – הכנת עצי הסקה, ובחורף – להכין שומן לכל השנה. גם כאן היתה לנו הילדים, אפשרות לעזור, למשל, ללכת כל יום לחליבת החלב, להביא עוף לשחיטה וגם "לשאול" את הרב בעת הצורך.

נחזור ללימוד – אבא היה מקפיד ללמד אותנו בעצמו חומש עם רש"י וגמרא, ולאחר הבר מצוה נשלחנו לישיבות. אם בחינוך עסקינן, יש להעיר שבנושא זה היה משבר סמוי. מצד אחד אבא הזדעזע לעצם המחשבה שבניו יהיו "עמי הארץ". אך מאידך, היתה גם הבעיה: "מה נאכל מחר"? "הרבה עשו כרבי שמעון בר יוחאי ולא עלתה בידם". היתה גם בעית ההשכלה. אלה היו שלושה גורמים שהתנגשו זה עם זה. במקום אחר וזמן אחר מצאו את הסינטזה הנכונה.

בכפר שלנו היתה זו טרגדיה לראות שחברים שאהבו זה את זה אהבת לב ונפש נפרדו דרכיהם, אחרי הבר מצוה. האחד הלך לישיבה והאחר פנה ללימודים בבית הספר, וכמו זרים נהיו איש לרעהו, ושום שפה משותפת כבר לא היתה להם. במשך הזמן רצו לתקן את המצב ע"י הקמת חברת "תפארת בחורים" שאיחדה את הנוער מכל השכבות – לתפילה ולקצת פעילות חינוכית. גם התנועה הציונית היוותה כוח מאחד, אבל לא הגיעה לכל מקום וגם פעילותה לא היתה מספקת. הבעיה נשארה והתשובה על כך היתה – תיקו.

בעית הפרנסה היתה קשה כ"קריעת ים סוף". התקיים מאמר חז"ל (מס' תענית דף י"ט): "מעות ביוקר ופירות בזול – מתריעין עליה מיד, דאמר ר' יוחנן: נהירנא (זכרוני) כד הוי קימא ד' סאין בסלע והוי נפישי נפוחי כפן בטבריה מדלית איסר". (כאשר עמדו ארבע סאים בסלע והיו הרבה נפוחי רעב בטבריה, מחסרון פרוטה). ואכן התנסינו בחוסר פרנסה אבל עמדנו בנסיון. ידענו לסבול בכבוד – להעמיד פנים של "בעל הבית". קיבלנו בכבוד את ה"אורח", צדקה נתנו ככל שהיה רק אפשרי, ומספר פעמים בשבוע ארחנו בני ישיבה לסעודה וקימנו – "יתן ויחזור ויתן" – לכל נצרך, וכמובן עמדנו בכל ההתחיבויות הכספיות לקהילה. עובדה זו לא ללמד על עצמה יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצאה – היו בקהילתנו הרבה יהודים מכובדים שסבלו מקשיי פרנסה אבל עמדו בכל התחייבויותיהם בכבוד, בבטחון ותקוה שה' יעזור. הם יגעו וטרחו כדי שלא להגיע לחסד אחרים, כתפילתו של הכהן הגדול ביוהכ"פ: "שלא יצטרכו עמך ישראל זה לזה ולא לעם אחר". בריחוק מקום וזמן, בתנאים אחרים, עוד היום נזכור בהערצה את "גאוותם" של בעלי הבתים של דרצ'קה.

מנהג טוב ראיתי בקהילתנו: צורה עילאית של עזרה הדדית – גמילות חסד בממון, דהיינו הלוואת כסף, כמובן ללא ריבית, בלי שטר ובלא כתב, רק על סמך מילת כבוד (וכבוד אטו מלתא זוטרתא היא?). ההלואה ניתנה לזמן קבוע, בדרך כלל לשבוע של היריד, כדי לאפשר לעשות איזה מסחר, להרויח מעט ולהחזיר את החוב בזמן המוסכם. שום חוזה לא יכול להגן יותר על ההלואה מאשר הכרת הטובה של המקבל. אינני זוכר שמישהו הפסיד בשל המצוה הזו, "שלא תנעל דלת בפני לווים". מעשים בכל יום היו שקבלנו כל כך הרבה ג"ח, שיכולנו מזה להלוות גם לאחרים, והכל על מקומו בא בשלום. ישראל רחמנים בני רחמנים, קימו את המצוה הזו במלואה וכאן נאמר עליהם: "מי כעמך ישראל".

הזמן חלף, והילדים גדלו, המשפחה – כרבות אחרות – חיה בכמין תרדמה. הטרדות היומיות, ההצלחות המדומות, הסיחו דעתנו מן המצב, מי חכם וידע ויגיד מראש – מי יחיה ומי ימות? האמת תאמר: לכלל לא היתה הרבה ברירה, אך הפרט, אילו תודעת הסכנה היתה חריפה יותר, היה דבר זה מחדד חושינו, כדי למצוא או לפחות לחפש איזה דרך להצלה. עובדה היא, שבשנת 1939 לא פעל בכל הונגריה אף מוסד שאיפשר ליהודים למצוא דרך להצלה. רק המוסדות הלא רשמיים של הציונות, בית"ר ואגודת ישראל עשו גדולות ונצורות בתחום זה. התנאי הראשון לעליה לארץ ישראל היה – דמי נסיעה. בזמננו, היה הסכום – 1,000 פנגא. לא היה זה סכום אגדתי אבל לא בכיסם של כולם היה מצוי אפילו סכום זה. מספר בחורים טובים מהכפר שלנו: אליעזר לנגברג ע"ה, דב לבקוביץ ע"ה ואחרים חזרו לכפר ולאבדון כי לא הספיק להם הכסף. ומי האשם? הפרט שלא היה לו? – את הכתונת תמכור ותברח! ההורים? – את הבית מכרו והצילו! לא היתה תודעת סכנה, החוש היהודי המפותח בגד בהם בשעת הצורך. המנהיגים הרוחניים והפוליטיים, עליהם נאמר: "משיב חכמים אחור ודעתם יסכל". הקהילה העשירה של בודפשט פיזרה על מוסדות הומניטריים לא יהודיים סכומים ענקיים שבמחציתם ניתן היה לקנות את א"י, אבל כמה פנגא עלובים להצלת בחורים יהודים – לא היה להם!?! אתמהה.

בדם לבי ובדמע אני כותב את גורל הבית היהודי הטוב שלנו. לעולם לא אמצא נחמה על אמי ז"ל הטובה והענוגה שבכל טרדותינו ודאגתנו לקחה חלק בראש. היא החזיקה את הבית בכבוד ובהדר, אבל לא זכתה למנוחה ולנחת מהילדים. לב אם יהודיה מי יעריכנו, אולי זאת היתה נחמתה, שלכל הפחות בניה כבר בארץ ישראל.

על עצם השואה ומה שקדם לה – כל מיני גזירות רעות ופורענויות, אפליה, חוקי יהודים, מחנות עבודה, הכיבוש הגרמני שכתבתי בפרק הנוגע לכל היהודים בהונגריה. והפעם אכתוב רק על אשר עבר על בני משפחתנו.

הגרמנים, מיד לאחר שנכנסו לכפרנו, תפסו את נכבדי הקהילה ובראשם הרב. בין העצורים היה גם אבי והדוד ליב. ההשגחה הובילה אותם למחנה ליד וינה, ודוקא שם, בלוע הארי, הם ניצלו, פרט לאלה שנפלו קרבן להפצצות האמריקאים. שם פגשו את הדודה גיטל ובנה אברהם. אמי ושתי אחיותי, יחד עם כל מגורשי דרצ'קה הלכו למחנה בנד'יווארוד שנודע לשמצה באכזריותו ומשם

דויד צבי מושקוביץ ז"ל, רעיתו אסתר מבית לווינגר (תבלח"א) אבא ודודה גיטל ע"ה.

יהודה

גילה, שלמה, יצחק

משפחת יצחק מושקוביץ

לאושוויץ. אמא ואחותי הגדולה מתו מיד מות קדושים. אחותי הקטנה עברה את הגיהנום ונשארה בחיים, אבל לבסוף, בעת מצעד המוות האחרון שערכו רשעי העולם, לילה אחד לא קמה יותר ויצאה נשמתה הטהורה. אמי ואחיותי הטובות והאהובות לא זכו לבוא לקבר ישראל. יום ח' בתמוז הוא יום הזכרון שלהם. בשנת תשל"ד נחרטו שמותיהן הקדושים על מצבת אבא ז"ל לזכרון, כאן נפגשו שוב הנשמות הטהורות.

אבא ניצל וחזר כשמשקלו היה פחות מ־40 ק"ג, אבל הוא הבריא, התחזק ושם פעמיו לדרך,כדי להגיע לארץ ישראל אל בניו. הוא הגיע ארצה, ובאותו זמן נולד בני יוסף, שנקרא על שם אבי אמי ז"ל. בעת הברית ברך אותי אבא בהתרגשות רבה באמרו "ראות פניך לא פיללתי והנה הראה אותי אלהים גם את זרעך". בשנים הראשונות לאחר עליתו ארצה גר בנתניה ועבד במרץ וחי מיגיע כפיו. התגורר בבית אחי יצחק בכבוד גדול. בכל מקום שאליו הגיע התחבב על האנשים שהכירו בלמדנותו. רבה של נתניה - הרב ורנר זצ"ל קרבו וחיבבו ובעת צורך צירף אותו גם לבית דינו. מנתניה עבר לגור בגדרה, ובסוף ימיו - בביתנו בתל־אביב. בביהכ"נ "תפארת צבי" שם התפלל, כבדוהו ואהבוהו בשל למדנותו והתנהגותו הלבבית עם הבריות. אהב מאד את משפחתו, ועל נכדיו היתה גאוותו. כל מה שנבנה בארץ גרם לו אושר, ידע להעריך את קדושת הארץ ולעולם לא שכח את הארץ הטמאה - הגולה. סדר יומו היה מלא וגדוש: השכים בבוקר והלך לביהכ"נ לתפילה ולשיעור שלאחריה. לאחר ארוחה קלה, בא כל יום לחנות לעבוד - ביצע את רוב העבודות המשרדיות, ניהול ספרים, חשבונות בנק, וכו'. בצהרים שב הביתה ולאחר ארוחה ומנוחה קצרה שב לביהכ"נ. שם למד גמרא לפני מנחה, בין מנחה למעריב ולאחר התפילה. הרגלו מאז ומתמיד ליהנות מיגיע כפיו עמד לו בימי זקנתו, הוא היה בריא, שרת את עצמו ולא נפל למעמסה על אחרים.

ביום מר אחד נפטר פתאום אחי דוד צבי ז"ל. אסון זה שבר את לב אבא, ופחות משנה לאחר מכן שבק חיים לכל חי בשנת פ"ז לחייו הברוכים, ביום כ"ח שבט תשל"ד. יהי זכרו ברוך לעד.

אחי דוד צבי ז"ל היה הצעיר בבנים, קיים מצות עליה לארץ בכל מאודו. לראשונה - בגיל 18, אך גורש מהארץ מכיון שנתפס בעוון עליה בלתי ליגלית. שנים רבות עבד בהכשרה שזו היתה אז הדרך היחידה לקבל סרטיפיקט ולעלות לארץ. אולם לבסוף בשל דוחק הזמן - שעת החרום של מלחמת העולם, עלה שוב כמעפיל, והפעם הצליח. מיד עם בואו התגייס לצבא הבריטי, ליחידת ה"באפס", ללחום נגד הגרמנים. היחידה הפכה במשך הזמן ל"בריגדה היהודית". לאחר המלחמה היה פעיל ב"הגנה" והשתתף בפעולות לפני מלחמת השחרור ובמלחמת השחרור. בתקופה זו נשא לאשה את אסתר לבית לוינגר מיאנוש - האזה. הם התגוררו בחיפה ונולדו להם שתי בנות: הבכירה - שרה והצעירה - צילה. עם הקמת המדינה התגייס אחי לצבא הקבע, לאחר עשר שנות שרות התפטר בשל מחלה,ומאז נהיינו שותפים נאמנים בחנות. משפחת אחי עברה להתגורר בתל אביב. אחי ז"ל, שהיה מטבעו טוב לב, עזר לאנשים רבים בגמילות חסד על פי

ד"ר שלמה מושקוביץ, רעיתו רלי ובנותיהם: רויטל ואורלי

אריה מושקוביץ ושלושת ילדיו:
משמאל: רותי, יוסי, נעמי.

אריה, רעיתו אסתר מבית רייס ואבא עם הילדים

מסורת בית אבא. לדאבוננו נפטר בגיל צעיר. כל מעיניו היו נתונים לעתיד בנותיו, אך הוא לא זכה לראות בהתגשמותו. על מצבתו נחרט: "בן נאמן, רחום, מסור, נערץ על כל מכיריו, לוחם מלחמות ישראל, נפטר י"ב אייר תשל"ג. תנצב"ה".

הבנות, אהובות עלי כבנותי, טובות ומשכילות, מכבדות את אמן. בזכות אביהן הנערץ יזכו לראות אושר בחייהן.

אחי יצחק נ"י ואשתו גילה לבית שוורץ מאיז'ק עלו כמעפילים בשנות המלחמה. כבר ארבעים שנה הם מתגוררים בנתניה בקרב מכיריהם ומוקיריהם הרבים. בעיקר זכו לקיים מצות כיבוד אב ואם, שנים רבות גר איתם אבא ז"ל, וגם הורי גילה – עד אחרית ימיהם. ידעו לקיים את מצות כבוד הורים בכבוד ובאהבה. שכר המצוה –"למען יאריכון ימיכם" יקוים בהם ובזרעם אחריהם.

בניהם: שלמה ויהודה, שניהם בעלי השכלה גבוהה. הבכור שלמה – דוקטור להיסטוריה, נשוי לרלי, ולהם שני בנות – רויטל ואורלי – תקוה טובה להורים ואושר של סבא וסבתא. הצעיר יהודה – עורך דין מצליח שעתידו עדיין לפניו.

נעבור למשפחתי, אמנם אין הנחתום מעיד על עיסתו, אך פטור בלא כלום אי אפשר. ראשית ברכותי לאשתי, אסתר לבית רייס, עקרת בית מסורה שקנתה את עולמה וזכתה להערצת כל מכיריה בשל טיפולה במסירות באבי. כן קיימה מצות כיבוד אב ואם גם כלפי הוריה שעלו לארץ בשנת תש"ח וחיו בה כחמש עשרה שנה. תזכה לאריכות ימים באושר ובבריאות ונרווה יחד הרבה נחת מילדינו ומנכדינו, אמן כן יהי רצון.

ילדינו ברוכי ה': הבכירה נעמי, מרצה ב"בר אילן". השניה רות, בעלת תואר מ.א., בעלה – דניאל יעקב שמידט, בוגר "מדרשית נועם", בעל השכלה אקדמאית, הורים מאושרים לשלושת נכדינו: הבכור אורי יהושע, השני דוד אליעזר והבת מיכל יפה. בני יוסף, ברוך כשרונות שגם סייע לי בעריכת הספר, תלמיד ישיבה. כולם טובים, כולם אהובים, ברכת ה' עליהם.

כשאני עוסק בתולדות משפחת אבי ז"ל, אזכיר לברכה גם את משפחת אמי ז"ל. סבי, אבי אמי, ר' יוסף רוזנבליט ז"ל, היה מיקירי ק"ק אויהל, תלמיד חכם גדול והכיל בקרבו אוצר בלום של סיפורים אודות מעשיהם הקדושים של הצדיקים – הרבנים הגדולים של אויהל, בעיקר על בעל ה"ישמח משה". בשל אריכות ימיו הכיר רבים מהם וגם הם הכירוהו לטובה. בן מאה חסר אחת היה בהסתלקותו מן העולם ימים ספורים לפני הגירוש לאושוויץ, וזכה לבוא לקבר ישראל. יהי זכרו ברוך לעד.

ארבעה בנים ושלוש בנות היו לו.

הבן הבכור – חיים ז"ל, היגר בצעירותו לאמריקה. בניו ונכדיו מתגוררים עדיין שם. שלושת הבנים, מרדכי, אלכסנדר זישא וירמיהו, גרו יחד עם הסבא וטיפלו בו באהבה ובמסירות. ניספו באושוויץ, הי"ד.

הבנות: חנה ע"ה היגרה עם בעלה לארה"ב. שני בניהם עקיבא ודב ומשפחותיהם מתגוררים שם. לאה, בתם היחידה, בעלת השכלה גבוהה, ובעלה הרי לנדאו חלוצים ותיקים, גרים בנירה. בניהם: יוסף, נשוי וחבר קיבוץ חמדיה,

ילדי הדוד צבי מושקוביץ ז״ל: משמאל: אברהם, לנקה תיבדלח״א, ומשה זאב הי״ד.

לייב כץ. בנו של ר׳ אשר כץ ז״ל ואשתו אילונקה

סבא ז״ל, ר׳ יוסף רוזנבליט ואחיותיו: יוטה פייגה ופרומט הי״ד.

ר׳ יוסף יצחקי, רעיתו אולגה מבית נוימן ושלושת ילדיהם: מרים, פייגי, בן־ציון

ודני נשוי ואב לשלושה, שותף עם אביו במשק.

הבת השניה, יהודית, עם בעלה גדליה קרון היגרו לארה"ב בשל קשיי פרנסה. בניהם אברהם וחיים שלום ובתם אולגה עם ההורים – כולם בעלמא דקשוט. יהי זכרם ברוך.

תיבדל לחיים ארוכים הבת הצעירה לילי, מתגוררת בדטרויט, תתברך בכל טוב. אמא ז"ל היתה הצעירה בבנות.

הבת הבכירה של סבי, ר' חיים שלמה מאיר ז"ל, הדודה רחל, היא ובעלה ר' יעקב אשר כ"ץ גרו בפוצ'אי ע"י דרצ'קה, הוא היה שו"ב. חייהם היו סמל של צניעות והסתפקות במועט וכל עמלם היה רק למען המשפחה. ארבעה בנים ובת אחת היו להם.

אהרן, הבן הבכור, כבר סיפרנו על מר גורלו. התחתן עם בת דודו, בתו של ר' ישראל איסר. בשעת הגירוש גרו בדעש ומשם הובלו לאושוויץ. הי"ד.

משה, הבן השני גר בארדוטלק, היו לו שלשה ילדים. ההורים וילדיהם ניספו בשואה. הי"ד.

דב, הבן שלישי, גר בכפר אנץ', אשתו ובנותיו ניספו באושוויץ. הי"ד. הוא היגר אחרי המלחמה לארה"ב, ונשא שם לאשה את לילי. שניהם נדיבי לב מפזרים לצדקה. בראש השנה שנת תשמ"ג נפטר דב והובא לקבורה בהר המנוחות בירושלים, יהי זכרו ברוך.

יבדלח"א לייב, הבן הרביעי, אשתו אבדה באושוויץ. גר עם אשתו השניה אילונקה בארה"ב והולך בדרכו הטובה של אחיו דב ז"ל.

בלומה, הבת היחידה, בעלה ברוך גרוס, ת"ח ואיש נעים, שניהם אבדו בשואה. הי"ד. הדודה נפטרה עוד בחייו של סבא, גורלו המר של הדוד, כמו של הרבה קדושים היה – אושוויץ. הי"ד.

הבן השלישי של סבא היה אהרון ז"ל, הגורל התאכזר אליו ולמשפחתו עוד בתקופת מלחמת העולם הראשונה, הדוד היה ת"ח גדול ויר"ש, נעלם בשבי הרוסי ואשתו נשארה אלמנה־חיה כל ימי חייה. היא המשיכה לגור בפוג'י עם שבע בנותיהם ועם בנם יחידם, זאב לייב. עם הבן וולף לייב הייתי ביחד אצל סבא בילדותנו, הוא היה קצת יותר מבוגר ממני. מכיון שהסבא מאוד אהב אותי, הרבה פעמים כשעשה "משפט צדק", קיבל וולף לייב גם במקומי.

בתקופה שבין שתי מלחמות העולם חינכה הדודה אירן ופירנסה לבדה בקשיים את משפחתה. חלק מילדיה התחתנו, אחת הבנות נישאה לבן דודי משה זאב מושקוביץ בדרצ'קה. גם וולף לייב הקים משפחה ונולדו לו מספר ילדים, אבל כולם אבדו בשואה אכן גורל אכזר! ראה ה' מה היה לנו. זכר כולם לברכה.

צבי, בנו הרביעי של סבי, אשתו – אסתר. היה היחידי שנשאר לגור במחוז הולדתו של סבא. הם גרו בטוריא פאסיקה, לא הרחק מקיבלר. הדוד והדודה, שניהם אנשי חסד, בעלי צדקה ומכניסי אורחים. שבעה בנים ושתי בנות נולדו להם. הדוד והדודה ושלושת בניהם – אברהם, משה, זאב, ואימרה שהיה רופא, הם, נשותיהם ומשפחותיהם ניספו באושוויץ. הי"ד.

יבדלח"א הנשארים, היגרו לאוסטרליה, חוץ משמואל, נשוי ואב לשניים

דוד גדלי' קרון ודודה יהודית וילדיהם: אברהם, אולגה, חיים שלום ויקטור.

שנשאר במקום מגורי הוריו. מקום זה שהיה בעבר בשטח הונגריה, עבר לתחום סלובקיה וכעת שייך לרוסיה. עליו אפשר לאמר: "נולדתי בהונגריה, למדתי בבי"ס בסלובקיה ועכשיו אני גר ברוסיה ואני נשבע, שמעולם לא יצאתי מתחום עירי". אלה שהיגרו לאוסטרליה נשארו נאמנים למסורת הוריהם, עושים צדקה בכל עת, הלא הם: הבת לנקה ובעלה יוסף. (בתם אסתר ובעלה ושני ילדיהם מתגוררים בקנדה). הבת שטפי ובעלה ובתם הנשואה; הבן, עמרם, נשוי, להם בת נשואה שהיא אם לבת ובן נשוי; הבן הנריק – נשוי ואב לבת נשואה. הצעיר בבנים – לייב ז"ל, שנספה בתאונת דרכים. אלמנתו – חנה, בתו של הדוד בן ציון והדודה מרים, וילדיה בן ציון ושרי – עלו ארצה. אודותם אפרט להלן.

הדודה מרים ובעלה בן ציון ניימן, מנכבדי קהלית בידסנטמיהל שמו הטוב נודע ברבים, ת"ח ויר"ש שעשה הכל יחד עם הדודה על מנת לגדל, לחנך ולפרנס את שמונת ילדיהם. הדודה באה בכל שנה לדרצ'קה, יחד עם אחיה הלכו לבאראט'ו־אויפאלו לקבר אבות של הסבתא פרומט. אני זוכר את הדודה, אשה יפה ועדינה אשר למרות דאגותיה חיוך של טוב לב היה נסוך על פניה. היתה מלאת בטחון גדול שהקב"ה יעזור. הדוד והדודה, הבת הגדולה רחל, בעלה וילדם, הבת הילדה ושני הבנים הקטנים, כולם ניספו באושוויץ.

תבדלנה לחיים טובים וארוכים ארבע בנותיהם החיות ב"ה בישראל, על כך יש להמליץ: תפילה עושה מחצה.

אולגה, הבת הגדולה, ובעלה יוסף יצחקי, ת"ח וירא שמים, מגיד שיעור בכל

סבתא יוטה פייגה ואמא ז"ל

אמא ז"ל

סבא, יוסף רוזנבליט ז״ל

אמא ע״ה ושלושת בניה: (משמאל): אריה, דויד ז״ל ויצחק

יום, מתגוררים בחיפה ומהווים משפחה יהודית יפה. מרים, בתם הבכירה נשואה ליהושע קורלנסקי, אברך ישיבה ולהם חמישה ילדים. הבת פייגה נשואה לבן ישיבה יעקב סאס, להם שלושה ילדים. בן ציון הבן, גר ולומד בכולל בירושלים, נשוי ואב לשתי בנות.

פרומט, הבת השניה, נישאה למשה אריה כ״ץ. היו מאחרוני העוזבים את דרצ׳קה בשנת 1956 לאחר המרד ההונגרי ופלישת הרוסים. בהגיעם ארצה התישבו בכפר חסידים. משה אריה שבריאותו היתה רופפת, יחד עם אשתו, אשת חיל עזר כנגדו, גידלו ופירנסו את שני ילדיהם, בן ציון ומרים. לצערנו, כוחותיו של הבן דוד עזבוהו והא שבק חיים לכל חי, יהי זכרו ברוך. פרומט המשיכה לבדה בחינוך ילדיה ויש שכר לעמלה. הבן השלים לימודיו וכיום הוא מנהל בית ספר בעמק. נשוי לשרה ולהם ארבעה ילדים. גם הבת השלימה את לימודיה, נשואה באושר וגרה בבאר שבע עם בעלה דוד גרוס, להם שלושה ילדים.

חנה, הבת השלישית הנזכרת לעיל, עלתה מאוסטרליה עם שני ילדיה ועמלה רבות בגידולם ובחינוכם. בן ציון הבן סיים את לימודיו בתיכון וגמר את שרותו הצבאי. גם הבת שרי לומדת כעת ושניהם הם תקוה טובה עבור אמם. אבי יתומים יעזור לה לרוות רוב נחת מילדיה.

הצעירה בבנות, אילו, כבר סבתא לשלושה נכדים נחמדים. יחד עם בעלה משה פרקש, איש גומל חסד וטוב, המוכן תמיד לעזור לאחרים, חינכו ילדיהם בדרך התורה. שרה בתם, בהשכלתה מורה ובעלה רפי, קצין בצבא הקבע ובעל השכלה גבוהה, להם שלושה ילדים. בן ציון בנם, הולך בדרך טובים, סיים לימודיו בתיכון דתי, גמר את שרותו הצבאי וממשיך בלימודיו.

בתו השלישית של הסבא, חיה, ובעלה צבי רייכמן גרו בהעדיאס מחוז טולנא, הוא היה שו״ב, ת״ח ויר״ש, היו להם שלוש בנות. הרבה יגעו ועמלו לחנך ולכלכל את משפחתם. כולם ניספו באושוויץ הי״ד.

מילדותי יש לי הרבה זכרונות על הדודה. כאשר באתי לבית סבא היה זה כבר לאחר פטירת הסבתא, והדודה היתה עקרת הבית ולה היתה האפוטרופסות עלי ועל בן דודי וולף לייב. היא דאגה לכל צרכנו, אוכל, לבוש ורחצה (לפחות פעם בשבוע לכבוד שבת). בנוסף לתפקידיה אלה היתה גם משגיחה שבבוקר נתפלל ולא נעשה ״חיפריץ״. העונש היה להתפלל שוב וכמובן – ״לא יאכל אדם עד שיתפלל על נפשו״. עכשיו אני מתפלל על דודתי הטובה ועל כל משפחתה, תהיינה נפשה ונפשות משפחתה צרורות בצרור החיים.

תבדלח״א גיטל בת הזקונים. עליה יש לי זכרונות אסירי תודה מהתקופה שהתארחתי אצל הסבא. אחר נישואיה גרה בדברצן עם בעלה המנוח אליעזר שוויד. הדוד נעלם במחנה עבודה. הדודה ובנם יחידם אברהם הגיעו בנס למחנה עבודה ליד וינה. נס נוסף קרה להם שנשארו בחיים. הם עלו ארצה והתישבו בקרית חיים. אברהם נשא לאשה את שרה והם גרים יחד עם הדודה בשלום ובאחוה. יש גמול לעמלם, התבססו וחיים ומתפרנסים בכבוד. בתם היחידה רבקה, בעלת השכלה גבוהה, ובעלה חיים, קצין בצבא הקבע. להם בן – אלי, על שם הסבא רבא, נכד לאברהם ולשרה ונין לדודה גיטל. לרבקה ולחיים נולדה גם בת.

אליעזר שוויד הי"ד, רעיתו גיטל מבית מושקוביץ ע"ה ובנם אברהם.

שלוש מבנות הדוד צבי רייכמן ודודה הלן מבית מושקוביץ (הדיס) כולם נספו בשואה. הי"ד.

אברהם שוויד ורעיתו שרה ובתם רבקה.

אלה תולדות ילדי הסבא ר׳ חיים שלמה מאיר והסבתא פרומט עליהם השלום.

חייב אדם בכבוד הורי אשתו, אזכיר לברכה את קורותיהם.

חותני ר׳ יצחק, תלמיד חכם גדול, ירא שמים ובעל מידות טובות. אפשר להעיד עליו שלא פגע מימיו באדם, אפילו לא בהרמת קול. יחד עם חמותי – רבקה לבית שטרנברג, שהיוותה עזר נאמן כנגדו, גידלו וחינכו את משפחתם לתפארת. התגוררו עד עליתם ארצה בעיר הבירה בודאפשט. ניצלו על ידי שהותם בחסות שוויצרית ב״בית הזכוכית״, אבל איבדו את בנם האהוב שמואל ז״ל שנרצח בפעולתו להצלה. חלק מהמשפחה היה בארץ כבר לפני מלחמת העולם השניה, לאחר המלחמה עלו כולם. ההורים בילו כאן את שארית ימיהם בכבוד ובהערצה בקרב משפחתם והמון מכריהם. יהי זכרם ברוך לעד.

צדיק באמונתו יחיה, ר׳ זבולון יהודה בנם, ת״ח ויר״ש, סבל סבל בל יתואר באבדן אשה ושמונה ילדים קדושים הי״ד. באמונתו הגדולה והטהורה זכה יחד עם זוגתו דבורה להקים כאן משפחה לתפארת, שני בנים ושלוש בנות. כולם חונכו ברוח ישראל סבא, הבנים ולוקחי הבנות – ת״ח יוצאי ישיבות גדולות. כל אחד מהם ראש משפחה ברוכת ילדים כשרוניים. ההורים רווים נחת מבניהם, מנכדיהם ומניניהם ואלה שמותיהם:

הבת הגדולה היא פרומה ובעלה הרב נפתלי בריסק. ילדיהם של אלה: פריעדה־חדוה הנשואה ליחיאל גשטטנר וגיטה־טובה הנשואה לאריה דסקל. שאר ילדיהם: הרשי, רבקה, נתן חיים, חנה. ילדיהם של פריעדה ויחיאל: אסתר, מלכה, מרדכי יצחק צבי ואילו ילדיהם של טובה ואריה דסקל הם: מרדכי יצחק, ויחיאל מיכל.

חנה, נשואה להרב יעקב קורלנסקי. שמות ילדיהם: ישראל חיים, רבקה, שרה, לאה, יצחק ואהרון דוד.

בנם הגדול. ר׳ אביגדור זאב ואשתו בתיה. ילדיהם: יצחק, אהרון, חנה, יעקב חיים, גיטה, שמואל וישעיה.

בתם הקטנה של ר׳ זבולון יהודה רחל ובעלה ר׳ נח הירש. ילדיהם: שרה, יצחק, שלמה, חיים, אברהם ורבקה.

בנם, חיים ואשתו הנייה לבית רייכרד. ילדיהם: שלמה, חיה ויצחק.

שרה, בתם הבכירה של חמי וחמותי, ובעלה – ישעיה פינגרהוט, אנשים טובי לב שקיימו במלואה מצות כיבוד אב ואם. אשרם היא בתם היחידה חוה שהיא מורה במקצועה, ונשואה ליעקב אליאס, להם שלושה ילדים: יערה, שי ואיתן.

שושנה בתם, יחד עם בעלה – אריה ברקוביץ ע״ה, עלו ארצה עוד לפני מלחמת העולם השניה, היו מראשוני פעילי התנועה הדתית העובדת בהונגריה. עברו סבל רב: קשיי הפרנסה ומאורעות תרצ״ו ונוראותיה, וגם המצור על ירושלים בתש״ח וסבלותיו. עמלו רבות לתת חינוך מסורתי טוב לילדיהם. לגמול מלא לא זכה גיסי ע״ה משום שנפטר בגיל צעיר. היה ת״ח, איש המעש, נלהב ומלהיב לכל דבר טוב. חבל על דאבדין.

מרים, בתם של אריה ושושנה, הצברית הראשונה והאהובה במשפחה. יחד עם בעלה – יעקב ספורטה, איש הטלוויזיה מגדלים שני ילדים כשרוניים: בת בשם

אבינו ז"ל

אחינו דויד ז"ל

גלית ובן בשם אריק, הנקרא על שם הסבא.

הבן אלי, משכיל וטוב לב וחי ברוח החינוך שקיבל מההורים.

גיסתי שושנה מנהלת את ביתה כבית יהודי טוב, על פי מסורת הוריה ובעלה.

הבת רחל עלתה ארצה במסגרת "עלית הנוער", בעלה - אברהם הרשקוביץ נלחם בצבא האנגלי ונפל בשבי הגרמנים עד סיום המלחמה. שניהם עמלים בחריצות לגדל ולחנך את ילדיהם.

לזאב, בנם הבכור ולאשתו יהודית ארבעה ילדים. בתם חיה, נשואה ליצחק וישינסקי, והם הורים לבן ולבת. הבת הצעירה, רבקה, עדיין תלמידת תיכון. כולם ברוכים, כולם אהובים.

הבת הצעירה מרים, בעלה - מרדכי שנדורפי שכל חייו קודש להגנת הארץ. מרגע בואו ארצה משרת כחיל, כעת בדרגת קצין. ההורים שטרחו להקנות לבניהם חינוך תורני, ואמנם זכו ובניהם הם בעלי כשרונות ברוכי ה'.

יגאל, בנם הבכור, כשרונותיו הם בשטח המחשב, קובע גם עתים לתורה. אשתו - רונית, הורים מאושרים לשלושה ילדים. בכורם - ישי יעקב, נקרא על שם אבי ז"ל.

איתן, הבן השני, לומד בישיבת "מרכז הרב", לפי כישוריו והתמדתו, יש לו עתיד גדול. רעיתו - אורנה לבית אלפרט.

צעיר הבנים יצחק, שאני הייתי סנדקו, תלמיד צעיר ומבטיח.

את בתם השלישית, את אשתי אסתר תחי' ומשפחתנו, כבר הזכרתי לעיל.

לקיים את הפסוק "טוב שכן קרוב מאח רחוק" אכתוב על השכנים. בעיקר אני מרגיש התחיבות לעשות זאת מכיון שכמעט לא נשאר מי שיזכיר את האנשים הנפלאים הללו. אנחנו גרנו ברחוב קטן, השכנים משמאל - משפחת ר' מאיר (הכהן) וינברגר, ומכיון שכהן נוטל חלק בראש - אתחיל בו.

ר' מאיר וינברגר היתה לו הופעה אריסטוקרטית, גבוה, יפה תואר, שקט ושליו, לבוש בקפידה ואין רבב בבגדיו, מקדים שלום לכל אדם. ר' מאיר היה מעשירי הקהילה וכפי עשרו גם נדבנותו, שמו נדפס בספר "ילקוט סופר" מאת הרב יוסף לייב סופר זצ"ל בין התומכים והמסייעים להוצאת הספר. גם לאשתו היתה הופעה אצילית, עצם הופעתם עוררה תמיד כבוד. יעיד על רגישות לבה המכתב הנוגע ללב, בו היא מתחננת על קומץ עפר מארץ קודש לתת תחת ראשה לאחר מאה ועשרים שנה. את מכתבה הפנתה אל הרב שמחה בונם דוד סופר שליט"א שהיא היתה סנדקיתו. הם התגוררו בבית מפואר ובו גם היתה חנותם לדברי הלבשה ולבדים וכן שרותי לויה לשאינם בני ברית.

אבא, דודה גיטל, דוד לייב ע"ה

שאנדור וארגא

נוסטלגיה
(מוקדש לכפר דרצ׳קה)

זכרונות הנעורים עוד חיים גם כעת,
ובעוד התשוקה בי תתעורר ותרטט,
אגיע אליך בכח אהבתי הגדול...
כי שלל חלומות־פז עם קסם הילדות,
משא־הנפש, הלהט וההצטללות,
שם קם והיה הכל.

הן ילד הייתי שם, גם עלם ואדם מבוגר,
שם ידעתי אהבות עם אביבי נצח ויקר,
את רקמת נפשי היפה רקמו שם...
שם טוויתי אי חלום נועז ולוהב
אשר להגשימו לא היה לי אומץ־הלב,
על כן ירד לטמיון, אבד לעולם.

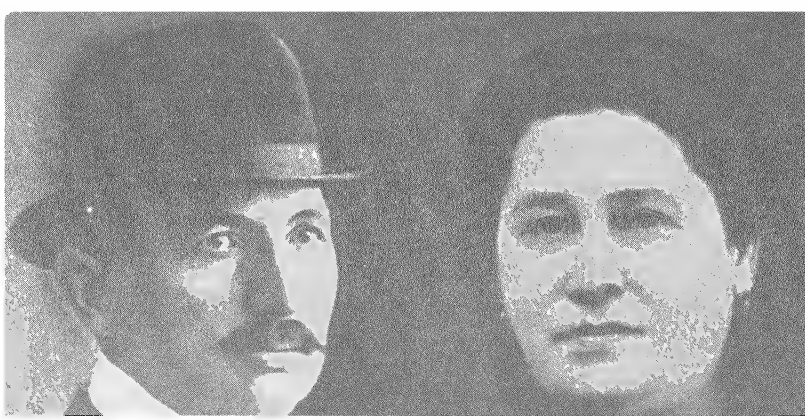
ואולם יש ואשוב אל צור מחצבתי גם עכשיו,
ובסמטאות עוד אשוטט, הגם ראשי שחח ושב,
אך אוי לי, לא אמצא עוד דבר, גדול או קטון,
לא עלומים ולא רעיונות חובקי־תבל.
הכל היה כלא היה ורק הזיכרון עוד יהל
בלבי פנימה, והוא לי כמטמון.

בפתח ביתנו אני ניצב כעת, מרעיד,
הה, אמי היקרה, מקום־שם את חכית לי תמיד,
ועכשיו רק צער הזכרונות ישטפני שטוף...
אני משרך דרכי באין־כח אט־אט
בעוד קבר אבי מקצה הכפר אלי ניבט ־־
הנה, אני בא אליך, אבי הטוב!
1963.11.26

מחבר השיר הוא בנו של ר׳ מאיר ווינברגר

ר׳ מאיר וינברגר נפטר בשנת תר״ץ בגיל שבעים. אשתו נספתה באושוויץ. הי״ד. ארבעה בנים ובת היו להם. הבת – מרישקה נישאה למזאי פאל בנם של מייסדי קהילת קוניאר. חיו בקוניאר בעושר והיו להם שלש בנות. מרישקה ופאול ניספו בשואה. תבלח״א הבנות שבדרך פלא נשארו בחיים. על פי תיאור דרמטי של הבת הקטנה הם היו בדרך לסלקציה. הן עברו לפני מנגלה הנודע לשמצה, ראש המרצחים שהיה לבוש באיצטלא של רופא. ובדרך נס צווה עליה אחד השומרים לחזור לחדרה. ״אחותי״ – צעקה מרה בהתכוונה לאחותה שעמדה לפניה בתור. ״מהר, מהר בחזרה״ – צעק לעברה השומר, וכך נשארו שתיהם בחיים. רק אח״כ נודע להם כי כל אלו שעמדו בתור הובלו להשמדה. כך נשארו בחיים שתי האחיות: מוניקה ושרלוטה שסיפרה לי על הנס שקרה להן. אחותם הבכירה – אילה, נשארה בחיים מבין מגורשי וינה. נשואה לגיזא כהן ומתגוררת בבודפשט. גם אחותה מוניקה מתגוררת שם. שרלוטה נישאה ליוסף גוטליב, ממשפחה מיוחסת, גם כן מקוניאר. הם עלו ארצה לאחר המרד ההונגרי ב־1956 עם שתי בנותיהם הקטנות. הבנות השלימו את השכלתן בארץ והן מורות, נשואות ואמהות מאושרות. יוסף גוטליב נפטר, ז״ל. אלמנתו תבלח״ט מתגוררת באשקלון בקרבת בנותיה. חן חן לה עבור החומר הרב ששלחה אודות משפחתה.

הבן הגדול – יוסף, היה רופא נודע, מנהלו של סנטוריום מפורסם בבאדן שליד וינה. יותר מאוחר חזר לבודאפשט והמשיך לעסוק ברפואה. בשנות הגזירה ניתן לו תפקיד במחנה עבודה של יהודים כרופא. יום אחד הורכבה בעיר יולשוה פלוגה של רופאים ומלומדים, כדי להצילם כביכול, וכשהגיעו לפוסטה־וואם הוצאו להורג באכזריות גדולה וגם יוסף היה ביניהם. הי״ד. התיאור הזה נודע ע״י קבוצה של 45 שברחו הודות לעירנותו של אחד מהם. נשארה לו לברכה בת שהיא רופאה. גם בנה הוא רופא.

מאיר וויינברגר ואשתו ז״ל

הבן השני שאנדור למד גם הוא רפואה ובגלל גזירת ה"נומרוס קלאוזוס" הפסיק את לימודיו והתפרנס כפקיד בנק. לאחרונה היה לו ביח"ר לשוקולד בשותפות עם אחיו ינו. אשתו נספתה בשואה והוא ניצל לאחר תלאות רבות ונשאר גלמוד בלי ילדים. שאנדור נפטר בשנות השבעים. תנצב"ה. השיר על חלומותיו שנגוזו יעמוד כאן לזכרו בתרגומו האדיב של המשורר הגדול איתמר יעוז קסט נ"י:

ינו, הבן השלישי ניצל עם אשתו ושני בניו. הם עלו ארצה וגרים בפתח תקוה. למרות העושר לו היו רגילים בבית אביהם, הסתפקו כאן במועט והיו שמחים בחלקם. ינו, יר"ש, איש תרבות ונעים הליכות, האריך ימים למעלה משמונים שנה, אבל צער גידול בנים פגע בו. בנו בכורו נפטר עוד בחייו בגיל שלושים. יהי זכרו ברוך. תבלח"א האלמנה, נצר ממשפחת הרב יהודה אסאד זצ"ל, מתגוררת בפ"ת, ובנם המהנדס גר ברעננה.

צעיר הבנים – לאיוש, לאחר שהשלים את השכלתו התיכונית נשאר בבית אבא לעזור בעסקיו. היה פעיל ומעורה בחיי הקהילה ועמד בראש "תפארת בחורים". בחילוף הזמנים דעך העסק שהיה פעם מפואר. אחרי השואה, עם שינוי המשטר, היה השלטון החדש נגד היזמה הפרטית והוא סתם לגמרי את הגולל על העסק. הוא התפרנס כפקיד ממשלתי במקצועו, נפטר בשנות הששים. ז"ל. האמא שכל כך התגעגעה לעפר ארץ הקודש, לא זכתה.– סופה היה כגורל שאר קדושי אושוויץ. הי"ד.

אגב הזכרת משפחת ר' מאיר נזכיר את שני אחיו שגרו בדרצ'קה. ר' שמואל יוסף, יהודי מסורתי, עשיר ונדבן גדול ובעל מידות טובות. שלשה בנים היו לו: ינו הגדול, היה חיל עוד במלחמת העולם הראשונה, הוא היה בין מגורשי וינה, ונפל קרבן להפצצת האמריקאים. מזכיר אותו רבנו ז"ל בספרו "ליקוטי צבי". מיקִי הבן הצעיר, טוב לב וחייכן ניספה במחנה עבודה. ההורים ניספו באושוויץ. הי"ד. היחידי שניצל – שאנדור, – כשחזר לאחר השואה מצא את הרכוש הרב של המשפחה אותו הטמינו לפני הגירוש. "מעשה אבות סימן לבנים", הוא לא החזיק טובה לעצמו אלא חילק אותו ביד נדיבה לכל נצרך מבני הקהילה, דאג לעזרה ראשונה בהתבססותם. קיים "העוזר לעני בשעת דחקו". חבל שנפטר בגיל צעיר בבודאפשט. יהי זכרו ברוך.

האח הצעיר של ר' מאיר וינברגר – ר' אליהו, התגורר מול ביהכ"נ, השכים והעריב לתפילה. נוסף להרבה מעלותיו היה גם מן העוסקים בצרכי ציבור באמונה, לא על מנת לקבל פרס. היו להם בן ובת, ינו ומרגרט. הבן, משכיל ונעים הליכות, אהוב על כל מכריו, בבת עינם של ההורים, נלקח למחנה עבודה מהגרועים ביותר. ההורים הדווים עוד הספיקו לקבל אודותיו את ההודעה "נעלם", שפירושה היה ידוע. ההורים עם בתם ניספו באושוויץ. הי"ד.

אחותם, אשתו של ר' איזיק שנפלד, נזכיר אותה כשנגיע למקום מגוריה.

אלה תולדות משפחת וינברגר המפוארת שמוצאה מק"ק פילדש. זכות אבות תעמוד לשרידים ויאריכו ימים.

שכנתנו מצד ימין היתה משפחת ר' בנימין ברקוביץ, סוחר בגדים ומארגן לוויות עשיר ומצליח כמו וינברגר. הרבה יהודים נהנו מגמילות חסד שלו, בעין

טובה נתן וביד רחבה. אשתו פרידה טובת לב מבית ניול מק״ק פילדש, משפחה ידועה בעלת צדקה וחסד. ר׳ בנימין עמד פעמים רבות בראש הקהילה במסירות ובהצלחה. בנם יחידם יושקה, עורך דין מצליח, נשוי ואב לילד. הוא היה מעורה בחיי הקהילה ועמד בראשה. למרות גילו הצעיר הנהיג אותה כזקן ובעל נסיון. הבת הקטנה מאנצי היתה נשואה לאלטמן שהיה פקיד בנק בדברצן. אירן, הבת הגדולה עזרה בבית המסחר של אביה. יושקה ניספה במחנה עבודה ומשפחתו – באושוויץ. אשת ר׳ בנימין עם הבנות הגיעו לאושוויץ, האם נלקחה מיד לצד ״שמאל״. הבת הקטנה חלתה. לפי עדות ראיה נלקחה... וידוע היה מה גורל החולים באושוויץ. הגדולה עוד חיכתה לאחותה שתחזור ולבסוף גם היא נספתה. הי״ד. האב, עם נכבדי הקהילה היה בין מגורשי וינה, חזר, אבל מתוך צער ושברון לב על חורבן ביתו נפטר מהר. סוף עצוב למשפחה שלימה, רק זכרם הטוב נשאר, יהי זכרם ברוך.

ליד ביתו של ר׳ ברקוביץ שכן בית משפחת ר׳ אשר זליג גולד. משפחתו היתה ענפה מאד, אך רק מעטים ממנה נשארו לאחר השואה. ראש המשפחה – ר׳ אשר, איש ירא״ש היה מרשים בחיצוניותו, תקיף ובעל סמכות, שומר קפדן על מסורת ונוסח אשכנז בדרצ׳קה. בימיו אי אפשר היה לומר בקדיש ״ויצמח פורקניה״.

פרנץ גולד ז״ל נכדו של ר׳ אשר

ר׳ אשר זליג גולד ז״ל

מילא תפקיד ראשי בכל מוסדות הקהילה. היה "ראש הקהל" וגבאי ראשי של ה"חברא קדישא". בהנהגתו נבנה בית הכנסת החדש והמפואר בשנת תרס"ה (1905). היתה זו חזקתו להתפלל פסוקי דזמרה בימים הנוראים עד סוף ימיו הארוכים. היה מן העוסקים בצורכי ציבור באמונה, זכה לקבר ישראל בדרצ'קה, ולפי בקשתו היתה מנוחתו האחרונה בכניסה לבית העולם. שומרת הליכות ביתו, אשתו המסורה, נפטרה בוינה במחנה עבודה. חמישה בנים ובת היו להם: על הבן ר' משה יוסף שגר בדרצ'קה נכתוב כשנגיע למקום מגוריו. בנם הצעיר צבי נשאר בעסקי אביו וגם הלך בעקבותיו במעשיו הטובים. הוא היה מסור למשפחתו וסעד בנאמנות את אביו בעת חליו. ניספה במחנה עבודה. אשתו, סידי לבית פוגל ושני ילדיו הקטנים ניספו באשוויץ. הי"ד. בנם נטע גר בבית סמוך להוריו. נטע היה כבד שמיעה בילדותו ובמשך הזמן החמיר מצבו. נכותו הגבילה אותו, אבל היה פיקח וער, ניהל עסק של חמרי בנין שפירנס אותו ואת משפחתו בכבוד. אשתו היתה בתו של ר' יוסף ציטרום, מנכבדי דרצ'קה. ילדיו ידעו לדבר אתו באופן שוטף, לעומת אחרים שיכלו לעשות זאת רק בעזרת רמזים. הדבר הזה היה לפלא בעינינו. לדאבונינו, ניספו כולם בשואה. הי"ד.

בתו של ר' אשר זעליג, רחל נישאה לר' דוד פוגל מהכפר השכן סובאטא. עסקן נאמן ונכבד שהיה מעורה בחיי הקהילה. הוא היה אמיד ובעל צדקה וניהל בית מסורתי טוב למופת. כך היה כל זמן שהתגוררו בדרצ'קה וביתר שאת המשיכו כשעברו לגור בדברצן. ביתם היה פתוח לעזור, בפרט לאנשי דרצ'קה יוצאי הצבא ששרתו שם. בנם יחידם – אנדור, רעי ובן גילי, משכיל ועדין נפש. אחרי שסיים בי"ס תיכון נכנס לעסקים אל אביו בהצלחה. לדאבון לב הוריו וכל מכיריו אבד במחנה עבודה. הי"ד. שתי הבנות, הבכירה אילו והצעירה מאנצי נישאו וגם עקבות בעליהן נעלמו במחנה עבודה. לאחר השואה התקשה האב, שהיה פעם אמיד, להסתגל למשטר החדש. אבדן בנו וחתניו שבר את רוחו וקרב את קיצו, בגיל 76. אילו, בעלה הראשון היה קליין לאיצ'י ונולדה להם בת סוזי – לאחר השואה נישאה שוב. תבלח"א מאנצי, שם בעלה טשילאג אישטואן, טיפלה במסירות נפש באמה שהאריכה ימים. אילו נפטרה עוד בחיי אמה. מכל המשפחה נשארו – מאנצי, סוזי ובתה קטי. הנפטרים, זכרונם לברכה והנשארים יאריכו ימים בטוב. חן חן מיוחד למאנצי, שעזרה בכל יכלתה להמציא פרטים לעריכת ספר זה.

הבן מוני התגורר בבודאפשט, עבר את מאורעות השואה ונפטר בשיבה טובה. נשאר לו לברכה בן, קצין בצבא העממי של הונגריה, מקצוע שבמשטר הקודם היה חסום בפני יהודים. יש לו בן ובת נשואים.

הבן הבכור מרצי התגורר גם הוא בבודפשט, הוא ואשתו עברו את השואה אך בתם היחידה נחטפה מבית היולדות. בנם היחיד פרי עבד בעיר הנמל קונסטנצה כנאמן ומומחה להטענת אניות מטעם מפעל שוויצרי. עזר הרבה ליהודים הרבים שבדרכים לא דרכים העפילו לעלות ארצה בדרך הנמל. פעם שלח עם מעפילים משלוח גדול של תפוחי אדמה שהציל אותם מחרפת רעב ועל זה שלחו הניצולים ברכות והודאות לאביו – "אשרי לו שזכה לבן כזה". ראוי הסיפור להכתב מכיון

שמאפיין את רוח ההתנדבות והעסקנות בצרכי ציבור באמונה של המשפחה עוד מימי הסבא,ר׳ אשר זליג גולד ז״ל. לאחר המלחמה עבר פרי לארגנטינה עקב עבודתו, דאג להביא אליו את הוריו, סיפק צרכיהם והנעים את שארית ימיהם. ההורים נפטרו בשיבה טובה, לצערנו גם פרי נפטר, יהי זכרם ברוך. יבדלח״א אלמנתו של פרי ובנו שנשארו לברכה.

מסיבת יום עצמאות תשל״ג בביהכנ״ס ״תפארת צבי״ ת״א. פחות משנה לפטירת אבא.

בתי אב בקהילה

קהילת דרצ׳קה נתברכה בכל שנות קיומה בדורות ישרים מבורכים, חכמים וסופרים, יראים ושלמים, שהטביעו את חותמם על חיי הקהילה מדור דור. נשות הקהילה ובנותיה, מנשים באהל תבורכנה, חינכו וגידלו את בניהן, בנותיהן וצאצאיהן כאוות נפשותיהן הטהורות בדרכי המוסר והצניעות היהודית למופת.

לעיתים קרובות נאבקו אבותינו ואחינו בקשיי הזמנים, בקשיי פרנסה, צער גידול בנים ומאורעות הזמן, אך בכל אלה לא היה כדי לפגוע ולפגום בדרכיה הסלילות של היהדות הנאמנה אשר ירשו מאבותיהם ומאבות אבותיהם, ואותה הנחילו לבניהם ולבני בניהם אחריהם. חינוך לתורה וליראה, חינוך ליושר והגינות, לב טוב וטוב לב, עזרה לזולת, אהבה, אחוה ורעות הם הם מאבני המקום אשר היו למראשותים ואשר לאורם הם הלכו. דרכם היתה דרך סלולה וישרה וערוגותיהם כערוגות הבושם.

בציינו זאת ובאשר נאמר בפרק זה להלן, לא באנו לחלק ציונים ותוארים ליקירי קרתא זו שאינם עוד ולאלה אשר נספו בשואה האיומה שירדה על עם ישראל, אלא באנו להעלות זכרונם המבורך ולהנציחם לדורות בבחינת "יד ושם טוב אתן לו אשר לא יכרת," וכדי להתבשם, לזכור ולהזכיר את כל הטוב אשר הנחילו לנו אשר לא יכרת, ולבאים אחרינו. מי יתן ואורחות חייהם והליכותיהם יהיו נר לרגלינו ואור לנתיבותינו עד עולם.

ימי היותינו עלי אדמות כיום אתמול. פחות ממאה שנה עברו מאז נולדה הקהילה הקטנה ושמחנו את שמחת לידתה בלב רוטט ודואג, טפחנו בכל שלבי התפתחותה עד היותה גדולה ואיתנה לעמוד מחושלת ומחוסנת בסערת ההיסטוריה, והיתה כעץ נושא פרי – חלק מהיהדות ההונגרית המיוחדת והמפוארת.

ופתאום בא הכורת, והנשארים ראו את יסורי גסיסתה בצאת נשמתה הטהורה ב״אחד״. בצער ובכאב נספיד ונלווה אותה בדרכה האחרונה, נשתדל לעבור על כל בית שהיתה פעם מזוזה בפתחו ונפרד בשלום בפעם אחרונה בעינים דומעות ובלב עצוב: זכור אזכור ולעולם לא אשכחך קהילתי הקטנה ובניה היקרים לי אחד – אחד.

מנהג מקודש הוא של אנשי ח״ק גחש״א שנציגם אומר בפרידתו מהנפטר על יד הקבר הרענן: ״אנו מבקשים סליחה ומחילה, כל מה שעשינו לא עשינו אלא לכבודך״. כן אומר אני כאן: אחינו ואחיותינו, אם באיזה פרט אנו גורעים או מוסיפים משהו, סלחו לנו ומחלו לנו, כי שגגה היא. כל כוונתנו היא לכבודכם, להאדיר ולהנציח את שמכם וזכרכם הקדוש והטהור.

את סיורנו האחרון יכולים אנו להתחיל מכיוונים שונים . אני מצאתי לנכון להתחיל מהמקום, אליו היינו מגיעים תחילה כשבאים מתחנת הרכבת. הבית הראשון היה בית הורביץ. יש מן הסמליות בכך שהיהודי האחרון, שנשאר לפליטה אחרי שב־1956 עזבו כל היהודים את דרצ׳קה, היה גם כן אחד הבנים של הורביץ ושמו פרי.

בעל הבית היה בנימין הורביץ – איש נכבד, הרבה פעמים שימש בהנהגת הקהילה. בלקסיקון היהודי בהוצאת פיטר אויוארי כתוב: ״בשנת 1925 – בנימין הורביץ גבאי צדקה״. ר׳ בנימין היה גם שנים רבות קבלן לאפיית מצות. שני בנים ובת היו לזוג הורביץ. שם הבן הבכור היה ינא, הוא נפטר והשאיר אחריו בן שאין ידוע לעת עתה מקום מגוריו. הבן השני פרי היה האחרון שנשאר בדרצ׳קה אחרי שנת 1956, כשנפטר נשארה שם אלמנתו שהיא ילידת האידו־נאנאש.

וורטהיימר ע״ה ורעיתו תיבלח״א
מרים ברקוביץ

אגב הזכרת שמו הורביץ, כדאי לציין תופעה מענינת: למרות ששמו היה הורביץ הוא לא היה לוי, (כשם שסבו של ד״ר יצחק ברג ר׳ יהודה צבי כהן לא היה ״כהן״). ההסבר לזה הוא שהיהודים שהם קלי תנועה, מסיבות שונות ומשונות ומטעמים כמוסים נתנו שמות לילדיהם על שם האם כלפי הרשויות למרשם התושבים, אבל לענין כהן ולוי הולכים לפי ההלכה אחרי יחוס האב.

מולם גרו ד״ר טוקאיר שהיה רופא וטרינר, אשתו, בנו ושתי בנותיו. גם זה היה סמלי שלמרות שבא לבית הכנסת רק ביום הקדוש יום הכיפורים, נשא ברמה ובגאוה את יהדותו. ״כפלח רימון רקתך... מלאים מצוות כרימון״. סופו היה עצוב ומר, וכמו רוב בני הקהילה קידש את השם.

הבנות נישאו לחוץ, ולא ידוע גורלן. הבן שהיה מוכשר במקצועו, וטרינר כמו אביו, ושרת בחיל הפרשים כקצין עקב מקצועו, נספה בשואה יחד עם הוריו. הי״ד.

בהמשך הרחוב בצד שמאל גרו זוג זקנים ישרים ותמימים ויר״ש – ר׳ שמואל אייזנר ואשתו, ילדים לא היו להם – רק מעשיהם הטובים הם זכרונם.

לידם גר הזוג ר׳ שמואל כ״ץ ואשתו. ר׳ שמואל מילידי דרצ׳קה, בנו של ר׳ משה אריה כ״ץ, חמיו של דודי ר׳ ישראל איסר מושקוביץ. פרנסתם היתה על ״בית מרזח״. ביתם עמד בצומת של דרכים ולכן הפרנסה היתה מצויה שם בשפע. כמו כן היה שם גם ״בזבוז״ לצדקה. הם קיבלו פני כל עובר אורח בסבר פנים יפות, בארוחה טובה ומתנה בצידה. ר׳ שמואל כ״ץ ואשתו שכל כך הרבה נתנו לצדקה, התרוששו מאד עקב הגזירות הכלכליות וסופם היה באושוויץ כרוב בני הקהילה, הי״ד. בכוכבי השמים המזהירים יזהירו שמותיהם לעולמי עד בעד מעשיהם הטובים והרבים שעשו כל ימי חייהם. ילדים לא היו להם והם קיימו ״העושה צדקה בכל עת״ זה המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו. בביתם השיאו את אחותה של אשת ר׳ שמואל ותמכו בעין יפה באחותו דודה אסתר, שהתאלמנה בגיל צעיר ונשארה עם שני יתומים: ילדה בת שמונה וילד בן שש בלי מפרנס. הם דאגו לה ואת הילדה אימצו ולקחוה לביתם גדלוה והובילוה לחופה. זוהי מרים ברקוביץ שגרה כעת בחיפה. בעת כתיבת הספר התאלמנה בשניה. בעלה הראשון יעקב ורטהיימר, יהודי יקר, יר״ש ובעל מידות טובות. לאחר נישואיהם השתקעו בדרצ׳קה. אחרי גזירת ״חוקי היהודים״ נתקפחה פרנסתם ועברו לגור בדברצן. עוד בהיותם בדרצ׳קה נולדו להם שני בנים, מיקי ושלמה. הודות לכך שגרו בדברצן נשארו בחיים, אבל עקבותיו של ורטהימר נעלמו במחנה עבודה.

היא ושני ילדיה עלו ארצה והיא נשאה בשנית לש״ב נפתלי הרצקה ברקוביץ שאשתו נספתה באושוויץ. נולד להם בן שמו דב, טייס מצטיין.

ליד בית משפחת כ״ץ עמדה טחנת קמח גדולה של קיטור, ר׳ אליעזר ליפמן גרוסמן ״הגביר״ היה הבעלים שלה. יש לי יחס אוהד מיוחד אליו מפני שאבא ז״ל עבד אצלו בתור פקיד במשך חמש שנים בכפר שארנד אשר ליד דרצ׳קה. ר׳ אליעזר היה הסנדק של אחי דוד צבי המנוח. אני זוכר היטב שגרנו אתו בחצר אחת ומכיון שהמנין בשבת היה בכפר בגוש, לקחנו אני ואחי יצחק נ״י את הטלית שלו ושל אבא ז״ל.

היחוס של משפחת גרוסמן עוד מאביו, שאני זוכר אותו, ר׳ שמעון, מוקיר רבנן ויר״ש. שמו מופיע בספר ״ילקוט יוסף״ בין בעלי הבתים החשובים שהשתתפו בהוצאות הספר. לר׳ שמעון היו שני בנים ובת. בנו אברהם הסתובב בודד בכל העולם. יום שישי אחד, סמוך להדלקת נרות, הגיע בכחותיו האחרונים ברכבת. הורידוהו משם חולה אנוש. למחרת החזיר את נשמתו, וזכה להקבר בקברות אבותיו. בתו של ר׳ שמעון נישאה לר׳ שמואל קליין – ת״ח נכבד מאד. שלשה בנים היו להם: ארמין, אדולף, ולאיוש שנהיה חתן של ר׳ דוד פוגל. ר׳ שמואל קליין היה חוכר אחוזות עשיר,אבל במשבר הכלכלי העולמי בשנות השלושים ירד מנכסיו ועבר להתגורר בבאראט׳ו – אויפאלו, אך גם שינוי המקום לא שינה

את מזלו. בנו של ר׳ שמעון ר׳ אליעזר ליפמן, נולד עשיר ונשאר כזה עד ״הסוף״ ולא עד בכלל. היה יהודי ירא שמים. כבעל טחנת קמח גדולה היה עשיר מופלג. היה איש יודע ספר, כי אביו דאג לחינוכו הטוב שישכיל בתורה וגם בידע הכללי. גם בחיצוניותו ניכר היה עשרו, היה בעל בשר ומדושן, חיוך היה נסוך תמיד על פניו כמי שהשעה משחקת לו. טוב לב ובעל צדקה היה ומצא חן בעיני אלוקים ואדם וכן בעיני הרשויות והאוכלוסיה שלא מבני עמנו. ילדים לא היו לו, לכן אימצו, הוא ורעיתו בת בשם בלה, ילדה ממשפחת ר׳ אליעזר, גידלוה וחיתנוה. בעלה של בלה היה פרנץ ריטר. להם נולדו ילדים וגם הם נחשבו כבני משפחה של ר׳ אליעזר. היה מעורב מאד בחיי הקהילה והרבה שנים כיהן כ״ראש הקהל״, תפקיד שמלא אותו בכבוד. כשרק נשבו רוחות של גזירות רעות עמד ומכר את הטחנה. את צרור כספו לקח עמו וקנה דירה בבודפשט ברובע העשירים.

ר׳ אליעזר ביקש לשבת בשלוה אבל סופו היה מר מאד. כשבאו הקלגסים להוציאם מדירתם, הגברת שהיתה מטבעה תקיפה, לא התחשבה בחילוף הזמנים, ורצתה למחות בידם, והם הרגוה במקום ואותו לקחו עמם והובילוהו למחנות, מקום בו ״לפי דברי עדים״ ממש מת ברעב. ״הרכה בך והענוגה...״. הי״ד.

ליד טחנת הקמח בדרצ׳קה היו דירות מגורים בנוסף לדירת הפאר שבה גר ר׳ אליעזר ואשתו. באחת הדירות גר שאר בשרי ר׳ אהרן כ״ץ, בנו של דודי ר׳ יעקב אשר כ״ץ שו״ב בפוצ׳אי ואשתו אסתר, בתו של דודי ר׳ ישראל איסר. ר׳ אהרן כ״ץ היה פקיד בטחנת הקמח והדירה שבה התגורר היתה חלק ממשכורתו. שלשה ילדים נחמדים היו להם. אחרי שגרוסמן מכר את הטחנה, פיטרוהו הבעלים החדשים מעבודתו שם בתוקף ״חוקי היהודים״. הוא עזב את המקום ומצא את פרנסתו החדשה בעיר דעש. אך הגורל האכזר מצא אותם גם שם, והם הובלו לאושוויץ, וניספו כולם. הי״ד.

בטרם נמשיך בסיורנו לאורך הכביש הראשי, נפנה ימינה ל״רחוב דברצן״. זה היה רחוב גדול ורחב, אך רק שתי משפחות יהודיות התגוררו בו. בתחילת הרחוב גרה משפחת ר׳ אפרים זיכרמן שהיתה להם חנות מכולת, מעין ״כל בו״, כמנהג דרצ׳קה באותה תקופה. האשה היתה מילידות דרצ׳קה, בתו של ר׳ יעקב קליין; הבעל ר׳ אפרים היה מעיר סעליש שהיתה גם עיר מולדתו של רבנו ר׳ צבי כהן זצ״ל והיתה להם היכרות וידידות עוד מ״הבית״. ר׳ אפרים יהודי ת״ח וירא״ש, חזותו, בעל זקן היה, כמנהג המקום ממנו בא. היה מקובל על בני הקהילה ותקופת מה שימש גם ״ראש הקהל״ ועסק הרבה בצרכי צבור באמונה. שניהם, ר׳ אפרים ואשתו, היו טובי לב ובעלי צדקה אך לא נתברכו בילדים. אין לזה כל קשר הגיוני או סיבתי אבל בסביבה זו ממש בשכנות גרו הרבה משפחות שלא התברכו בילדים: מש׳ אייזנר, שמואל כ״ץ, גרוסמן, זיכרמן, צבי כהן, ד״ר ברגר.

ר׳ אפרים נפטר באופן טראגי, עצם קטנה נתקעה בוושט שלו פנימה ואי אפשר היה להציל את חייו. אשתו נספתה באושוויץ, הי״ד.

המשפחה היהודית השנייה שגרה בקצהו השני של רחוב זה היתה משפחתו של מכובדנו ר׳ צבי כהן ואשתו לאה. גם להם היתה חנות מכולת. כבר הזכרנום בין

נכדי ר׳ אלי׳ א״ש ז״ל, אגב אורחא נזכור ונברך את זכרם פעם נוספת.

נחזור ונמשיך ״לסייר״ ברחוב הראשי. מימין גר ד״ר קרדוש, עו״ד מלומד ושקט, סמל העדינות. אשתו, בתו של אשר וינשטיין, מנכבדי הקהילה ועשיריה. שתי בנות היו להם. היה יר״ש וזוכרני איך ישב ביום כפור כל היום בביהכ״נ ולמרות חולשת גופו לא הלך הביתה לאחר ״מוסף״ לנוח מעט, אלא נשאר להתפלל כל היום. לא ידוע גורלו וגורל משפחתו. מי יתן ויתברר שנשאר איזה שריד ממשפחה עדינה זו.

לפני שהובא הספר הזה לדפוס נתקבלה ידיעה נוספת על משפחת וינשטין: האב היה אנדרו וינשטין יהודי מכובד וסוחר אמיד יליד 1872. שם אשתו גיטה. להם ארבעה ילדים. הגדולה יולן אשתו של ד״ר קרדוש גיזה, עו״ד, ולהם שתי בנות: פירושקה, אילונקה, ובן ינא. הבת השניה של הוינשטינים קלרה, שם בעלה בילא טרדאי. הבת השלישית אוטיליה, שם בעלה זולטן פיליפ ובנם ג׳ורג׳.

לאנדרי וינשטיין היה גם בן, שמו פאול, שם אשתו הראשונה אירן ובתם ליביה. שם אשתו השניה קלרה, וילדיהם: חוה, שושנה וזאב.

ואלה קורותיהם: הווינשטינים חסלו את עסקיהם בדרצ׳קה ועברו להתגורר לנירֶדהָזָה. **ניספו באושוויץ. הי״ד.**

משפחת קרדוש, האב נפטר עוד לפני השואה, האם ושתי בנותיה נספו באושוויץ. הי״ד. הבן נשאר בחיים והתגורר בבודפסט, אבל כעת אין אתו כל קשר.

הבת השניה קלרה והבעל והילדים קטו וג׳ורג׳ נספו. הי״ד. להל״ח אגנש עם בעלה יעקב דויטש הם ממיסדי קיבוץ עין דור. בנם איתן ושלושה נכדיהם: גיא, תום וסלע, כולם חיים שם באושר.

בעלה של אוטליה ובנה ג׳ורג׳ נספו. הי״ד. היא ברחה מהגטו לבודפסט, וניצלה, אבל מאז 1956 אין כל קשר אתה.

הבן פאול, אשתו הראשונה נספתה. הי״ד, והבת ליביה נשארה, אבל גם אתה אין כל קשר.

פאול שהיה במקצועו רופא עם אשתו קלרה ושלשה ילדיהם עלו ארצה בשנת 1954 וגידלו משפחה לתפארת, בתם, חוה נשואה לעזרא זוהר, שם ילדיהם גיורא ועליזה.

הבת שושנה, שם בעלה אריה שחורי, ושם ילדיהם:ענת, יורם, אביבה ודניאל.

הבן זאב אשל, שם אשתו דורית וילדיהם אפרת, ארנון, אורי ואסף.

קלרה נפטרה בשנת 1968 ופאול בשנת 1971, ע״ה.

אויבינו לועגים לנו שהיהודים עם של תגרנים,תמיד עושים ״חשבונות״. אכן את קדושינו אנו זוכרים וסופרים. נמשלנו לכוכבים ״שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם״: כמה קרבנות ממשפחה אחת? וזאת נחמתנו: ״וידגו לרב בקרב הארץ״ **ו״ארבה אותם כצאן אדם״.**

ממולו של ד״ר קרדוש התגורר ר׳ שמואל קליין, גיסו של ר׳ אליעזר ליפמן גרוסמן, אבל, כאמור, הוא עבר יותר מאוחר להתגורר בבאראט״ו אויפאלו. במרחק מספר גושי בנינים משם התגורר ברגר וילמוש. בחצרו הגדולה ניהל

עסק של עצים לבניה. היה בין חותמי איגוד של "לומדי תורה". היו שתי משפחות בקהילה בשם ברגר. ולא ידוע האם היתה קירבה ביניהן. הוא היה יהודי טוב ויר"ש מבין נכבדי וזקני הקהילה. היו לו בן ובת. הבת נישאה ה"חוצה" והתאלמנה. היתה בין "מגורשי וינה". שוב נישאה ונפטרה בשיבה טובה. גם האב ברגר וילמוש היה בין המגורשים וחזר נפטר בשיבה טובה בדברצן. הבן ארתור היה רופא והתגורר באותו בית. הרופא ארתור היה פאר של אדם: רופא טוב, אדם טוב, ומעל כל – יהודי טוב, עשה ופעל הרבה לטובת הכלל. בדרצ'קה סבלו הרבה ממחלת השחפת והוא תיקן תקנות טובות כדי ללחום במחלה נוראה זאת שעשתה שמות באוכלוסיה. אדיבותו וטוב לבו קנו לו הרבה ידידים ושמו יצא לתהילה בין תושבי הכפר בלא הבדל דת. הקהל היהודי התברך והתפאר בו. בכל שבת וחג בא לבית הכנסת והיה מעורב בחיי הקהילה. סופו הטרגי הגיע כאשר נדבק ממחלת שחפת הריאות באחד מביקוריו אצל חוליו, וממחלה זו, שכה הרבה נלחם בה בהצלחה רבה – בא קיצו. תוך זמן קצר החזיר את נשמתו לבוראו, יהי זכרו ברוך.

תבדל לחיים ארוכים אלמנתו, שותפה נאמנה לכל מעשיו הטובים, החיה עמנו באשקלון. בספרו של רבינו רבי צבי כהן "לקוטי צבי" (עמוד כ"ז) נדפס הספד מרגש מאוד שהספידו הרב זצ"ל, ובו העלה על נס את מדותיו הנעלות והנאצלות.

הרחוב שבו גרה מש' ברגר מוביל אותנו לתחנת הרכבת הקטנה. כל השכונה נקראה "שכונת הפגנים" זכר לטורקים שגרו שם פעם.

בתחילת הרחוב היה ביתו של ר' עזריאל טשילאג, מוותיקי הקהילה ובנו של אחד המיסדים. כשהכרתיו היה כבר זקן והמקטרת היתה מצויה תמיד בפיו. היות והכיר את כל אנשי הכפר היה תמיד מלא סיפורים. מכיון שרושמי ההיסטוריה לא רשמו את סיפוריו, לעולם לא נדע מה הפסדנו. היו לו בן ובת. הבת נשאה לגר צדק, שמו – נעמטי, במקצועו בנאי. עד אז לא הכרנו יהודי בנאי. אחרי השואה שרדו שנים מילדיו. הבן דיולה היה מהנדס ואשתו היתה גיגר ברטה, שהיתה שנים רבות מורה בבית הספר היהודי. רוב ילדי דרצ'קה הכירוה ולמדו אצלה לימודי חול. בנם באנדי נהרג על סף השחרור באפטפלווה. אמלא רצון ש"ב משה בארי ואצטט את דבריו: "הזכרת מותו הטרגי יהיה הקדיש על קברו". משה בארי ועוד כעשרים צעירים ממחנה עבודה וגם טשילאג בונדי ביניהם עשו חישוב פשוט: מכיון שהחזית הגרמנית מתמוטטת – מוטב להם להינתק מהם ולהיחבא ביער עד שיעבור הזעם. וכך היה, והם נשארו ללון באפאטפלוה. כשהגיע הערב הם התפזרו בין האיכרים ללינת לילה. הכל היה לפי התכנית אבל בבוקר הם מצאו את בונדי ועוד אחד מילידי דרצ'קה, לייטנר, הרוגים ורמוסים בחוצות הכפר, ולא נודע מי גרם למותם. הנשארים דאגו להביאם לקבורת ישראל, יהי זכרם ברוך.

בהמשך הרחוב היה מגרש גדול של עצי בניה ובית מגורים מפואר של ר' שמואל וינברגר. כבר הזכרנו שהוא היה אחיו של שכננו האהוב, ר' מאיר ויברגר. הוא ואשתו ניספו בשואה, הי"ד.

לא רחוק מהם היתה הדירה הצנועה של ר' אליעזר קליין ז"ל. תלמיד חכם גדול ולמדן מופלג, בין חותמי התקנות של חברת "לומדי תורה". נוסף על למדנותו הצטיין כאיש נעים הליכות, אדיב ושקט שאי אפשר היה שלא לחבבו. בשלום

ובמישור הלך עם כל אחד. פרנסתו היתה מחנות קטנה של דברי מכלת. המשיך בפרנסה זו לוקח בתו ר׳ משה אינהורן, איש ישר וטוב ויר״ש ששרד לבדו. אחרי השואה עלה ארצה, הקים משפחה ונפטר בשיבה טובה. בת נוספת היתה לר׳ אליעזר שנשאה וגרה בדברצן. לר׳ אליעזר היו גם שני בנים, הבכור – חיים, גר רוב שנותיו בדברצן, כעת מתגורר בפ״ת בבית מושב זקנים. הבן השני, ר׳ ירמיה, התגורר שנים רבות בדרצ׳קה. בשל קשיי הפרנסה עבר לדברצן והצליח בעסקיו. כמו הרבה מתושבי דברצן נשארו בחיים אחרי השואה הוא ואשתו, עזר כנגדו, וארבעת ילדיו. אחרי השואה, בהזדמנות הראשונה שהיתה לו, עלה ארצה והתישב בפ״ת. התחיל הכל ממעשה בראשית, הסתדר בעבודה והגיע לשיכון והתחיל ליהנות מן החירות. אבל צער גדול בנים פגע בהם, בנם הצעיר נפל בקרב גבורה נגד הסורים בגבול הצפון. הזוג היקר והטוב, ה׳ ינחמם ויחזקם בבריאות עד מאה ועשרים,ויזכו לראות אושר אצל שאר בניהם ובתם ונכדיהם ברוכי ה׳.

נחזור שוב לרחוב הראשי. מצד שמאל גר ר׳ משה קליין, בעל בית מסחר לתבואה, שזה היה עיקר גידולם של תושבי דרצ׳קה. הכרנוהו בכל גלגולי הגורל ותהפוכותיו. בימי זהרו, היה בעל בית תקיף, בעל מאה ובעל דעה בעניני הקהילה. במשך הזמן ירד מנכסיו ועבר לגור בדברצן. כנראה למי שאין פרנסתו מצויה יותר קל לעבור את המשבר בעיר בין הרבה יהודים. בנים לא היו לו רק בנות. חתנו האחד פרידמן, יהודי תלמיד חכם ומלומד שהיה מזכיר הקהילה אחרי ר׳ שמואל לוי, וכתב ידו היפה והמסולסל עדיין לנגד עינינו.

בנו של פרידמן, שמו ארצ׳י (אהרון), במשך הזמן עבר לדברצן.

חתן נוסף היה לו בקוניאר שאחד מבניו נהיה צייר מפורסם. אחד מלוקחי בנותיו היה ר׳ דוד ברוייר (הוא יוזכר להלן בערך מיוחד). אחרי פטירת אשתו בשעת לידה הוא התחתן שנית.

על יד ר׳ משה קליין נמצא ביתו של ר׳ משה יוסף גולד, בנו של ר׳ אשר זליג גולד. יחוסו היה מצד אבותיו וגם בזכות עצמו. הצטיין כחיל במלחמת העולם הראשונה. היה אדם טוב לב ולא השתמט מכל תפקיד בחיי הקהילה, בעיקר היה פעיל ב״חברא קדישא״. הוא ואשתו חיו בשלווה וחינכו בן ובת. הבת נישאה וגרה בבודפשט. בזמן השואה נהרגה על לא דבר על ידי מפקחת מרשעת בשעת עמידה בתור. האב ר׳ משה יוסף זכה במלחמת העולם הראשונה בעיטורים גבוהים, אך הם לא עמדו לו בעת צרה, וגורלו היה כשאר אחיו. נספה עם אשתו באושוויץ.הי״ד.

הבן לאצי התגורר בדרום אמריקה, והיה עד לאחרונה כמעט הנציג היחיד ממשפחה גדולה ומפוארת זו, משפחת גולד. לדאבוננו נפטר לפני כשנתיים.

ליד בית משפ׳ גולד היה בית גדול מידות. הבית כלל בתוכו בית מגורים ובית מסחר רחב מידות של חמרי ברזל לבניה וכן כלי חקלאות. החצר היתה מוקפת גדר והיוותה את המשך החנות לכלי ברזל. בעל הבית היה ר׳ שמואל בנימין מייזנר. ר׳ שמואל בנימין מייזנר הדגים באישיותו, הרבה בעלי בתים במדינה הונגריה שבכוחות עצמם הגיעו לעושר ולעמדה, בית, חנות וגם אחוזה. כמנהג המקום עבדו אריסים באחוזתו. ר׳ שמואל עצמו, יהודי מכובד, יר״ש ויודע ספר,

אברהם שנפלד וב"ב

משפ. גוטמן

נצר מגזע רבנים מפורסמים. סבו ר׳ יהודה מייזנר היה רבה של וינרן במשך יותר מארבעים שנה, היה חתנו של הרב חיים קצה זצ״ל. דודו בדרצ׳קה היה ר׳ ישעיה מאנהיים. אחיו היה נשוי לבתו של הרב עמרם בלום, רבה המפורסם של באראט״ו אויפאלו. מלבד יחוס אבות זכה ר׳ שמואל גם לכתר עשירות ונחשב בין עשירי הקהילה. שמו מופיע בין תומכי הוצאת ספרו של ר׳ יוסף ליב ״ילקוט יוסף״ והרבה שנים היה ״ראש הקהל״. את מחיר הדמים שילם עוד בסוף מלחמת העולם הראשונה כשבנו הבכור ינו נהרג ע״י הקומוניסטים ששלטו בשנת 1919. בשואה ניספו הוא ואשתו, בנו בונדי ובנותיו: אמה ומיצי.

הנשארים אחרי השואה: בתו הבכירה אראנקה, נשואה לאגרי ממיקה-פירץ. לאחר המלחמה עברה להתגורר בוינה, שם נפטרה לפני שנתיים בשיבה טובה. השאירה לברכה בן אישטוון המתגורר בשוויץ, ובת ורה המתגוררת בוינה. מכל בניו שרד רק הבן טיבור עורך דין מפורסם. כבר בצעירותו הצטיין במקצועו ובטוב לבו להשיא עצה ותושיה לכל נצרך שפנה אליו. כעת הוא מתגורר בדברצן עם אשתו, ומכהן כיועץ משפטי באוניברסיטה המקומית.

ליד משפ׳ מייזנר גר מרגיטי גיולה, בעל השכלה, היחידי בקהילתנו שהיתה לו משרה ממשלתית רשמית. הוא היה נציג בית המשפט בהוצאה לפועל בדיני ממונות. הוא ואשתו אנשים טובים. ילדים לא היו להם.

ממולם התגוררה משפחת יאקאב שהיתה לה חנות לבדים ולהלבשה. אבי המשפחה הרמן, יהודי ער, תוסס ופיקח. בשנות השלושים עזבו את דרצ׳קה ועברו לדברצן. שלשה בנים ובת היו להם, הבנים – איגנץ, ארנו ומיקלוש. הבת – מרגיט. הבן ארנו נהיה אח״כ לרופא מפורסם.

במרחק מספר בתים התגוררה משפחת ר׳ אלי׳ שיינפלד שכבר הזכרנוהו בין נכדי ר׳ אלי׳ א״ש. כאן גר ר׳ אלי׳ שיינפלד בסוף ימיו. לפני כן התגוררה המשפחה בבנין הדואר. מכל המשפחה נשאר לברכה רק הבן אברהם שגר בקנדה, הוא ואשתו – גם היא ילידת דרצ׳קה – וארבעת ילדיהם.

באותו הבית התגוררה משפחת גוטמן. הוא היה חתנו של ר׳ חיים כ״ץ שנזכיר אותו בערך מיוחד. גוטמן היה חייט ברמה גבוהה, אלא שדרצ׳קה נזקקה לחייטים יותר פשוטים. אח״כ עבר להתגורר בבודאפשט. שני בנים ובת היו להם. הבן ואביו נספו בשואה, הבן ארתור נשאר בחיים ונהיה פסנתרן מפורסם. בינתים גם הוא נפטר באופן טרגי. האם חיה באמריקה עם הבת.

בהמשך הרחוב לא היו בתי מגורים, כנסיה קתולית עמדה שם עם מגדל וכנסיה יותר גדולה של הפרוטסטנטים וגן ציבורי גדול ובו פסל לזכר הנופלים במלחמת העולם הראשונה. בירכתי הגן עמד בנין מרובע גדול, בית העיריה על כל מוסדותיה.

על יד העיריה היה גר ר׳ איזיק שיינפלד צאצא למיסדי הקהילה, במקצועו – קצב, איטליזו היה בבית מגוריו. הוא מכר בשר כשר גם באיטליז בחצר בית הכנסת . ר׳ אייזיק, אחד מהותיקים, היה נציג בעלי המלאכה הגאים שחיו על יגיע כפיהם. שלשה בנים וארבע בנות היו לו: בכורו לאיוש, סוחר גָר בבאראטו אויפאלו. בנו השני שנדור, המשיך במקצוע אביו, היה חייל מצטיין בעל עיטורים

גבוהים ממלחמת העולם הראשונה, השלישי – יוסף, סוחר. הבת הגדולה הלן נישאה לבעל אחוזה במחוז זמפלן; הבת רוזה נישאה ליוסף שפיץ והם גרו בדרצ׳קה. הבת השלישית ארז׳י נישאה וגרה בנאד־לֶטה, וכן הבת מרגיט. ר׳ אייזיק נפטר ב־1928, אלמנתו שהיתה אחות של הוינברגרים, בתה רוזה ובנה, הבת מרגיט, הבנים לאיוש, שנדור ומשפחותיהם נספו באושוויץ הי״ד. אחרי השואה נשארו: בתו ארז׳י שנישאה לבעלה של אחותה רוזה, יוסף שפיץ; הבן יוסף ובנו של הבת הלן. ארז׳י ויוסף גרים כעת באשקלון. לצערנו נפטר יוסף שפיץ לפני כמה שנים. תמונתה של ארז׳י מופיעה בין קבוצת ילדים שהצטלמו בשנת 1914 יחד עם המורה ר׳ שמואל לוי ז״ל.

לפני העיריה היתה כִכר גדולה, ושם התקיים היריד השבועי כל יום ששי. כאן לא היה מקום מגורים אבל היו חנויות כמו זו של ר׳ נפתלי ברקוביץ ועוד.

בסוף ככר השוק היה בית מלאכה ומקום מגוריו של יהודי יקר ר׳ יצחק שפיץ. מקצועו – פחח. מקצוע זה היה מאד מקובל בכפר והיה לרוב בידי יהודים. היה חרוץ ומתמיד, עובד נאמן במלאכתו לכלכל ולפרנס בכבוד את בני משפחתו המרובים. שום טרחה לא היתה רבה מדי בשביל יהודי בעל הכרה הרוצה לפרנס את בני משפחתו מיגיע כפיו. פנימיותו התגלתה בהזדמנויות של חגים כשנתן את קולו הגדול והערב אל הרינה ואל התפילה. ממשפחתו הגדולה נשארו אחרי השואה ארבעה בנים הגרים בישראל, כל אחד פרי טוב מהמשפחה הטובה שר׳ יצחק ואשתו ע״ה חנכו במסירות נפש. הנשארים בשמותיהם ובמעשיהם הטובים להתפאר: המבוגר ביניהם – צדוק, נשוי ולהם בת. הבן שמואל בעל מפעל עצמאי. בנו חניך ישיבה, נשוי. בתו נשואה לחניך ישיבה. הבן אברהם מתגורר ברחובות. צעיר הבנים יעקב, גזבר נאמן של מפעל ההנצחה של קהילת דרצ׳קה, כולם שווים לטובה. הנעדרים: משה הבכור שהיה מוצלח בכל עסקיו. הבן מרדכי אליעזר, שהיו לו כשרונות מוסיקליים והתעתד להיות חזן. הבת הגדולה שרה היתה חברה טובה של אחותי יוטא פייגא ע״ה הי״ד.

בסמטא נדחת קרוב לבית החיים היהודי התגורר ר׳ חיים כץ, יהודי יקר שהיה בין הראשונים של ה״עשרה ראשונים״, ואם בא מוקדם לביהכ״נ בהשכמת הבוקר, אמר תהילים. פרנסתו היתה קשה, רוכל של נוצות אבל ״וַיֵט שכמו לסבול״ לכלכל את בני ביתו. אשתו היתה בתו של ברודי שהזכרנו, בתו אשת גוטמן שכבר הזכרנו. מכל המשפחה היא לבדה נשארה בחיים. היא ובתה מתגוררות בקנדה. פֶּרי, בנו הגדול של ר׳ חיים, היה חתנו של ר׳ יוסף ציטרום אבל נפטר צעיר; ועוד יותר צעיר נפטר בנו יוסף בגיל שמונה עשרה בערב ראש השנה. בנו משה אריה ש״ב פעמיים, בזווג ראשון לקח את מרים בתו של דודי לייב שנספתה באושוויץ הי״ד, בזווג שני התחתן עם בת דודתי פרימט מבידסנט־מיהלי כמו שפרטתי בתולדות משפחת מושקוביץ. ברישום המבוסס על זכרון (מחוסר נתונים אחרים) קל לשכוח מישהו.

אני נזכר בר׳ משה גאטש שאיני יודע איפה התגורר אבל בבית הכנסת קל היה למצוא אותו יום יום, לפי הבגדים ודרך לבושו אפשר היה לנחש שפעם ראה ימים יותר טובים. לעת זקנותו תמכו בו בנותיו שגרו מחוץ לעיר. כמו הרבה זקנים

משפ. שפיץ. ארבעה ממנה חיים בארץ: צדוק, שמואל, אברהם ויעקב.

תמימים התפלל בכונה ואפילו כמנהג ההונגרי החליף ה׳ – בח׳. תפילתו בוודאי התקבלה. רחמנא לבא בעי, כמו המעשה במגיפה למחלת נשים שאחד התפלל בברכת השנים ואמר ״מברך הנשים״. ותפילתו נתקבלה והיתה ישועה לנשים.

כמו כן אני נזכר בר׳ שמעון פולק שהיה פקיד אצל ר׳ שאול רובין והשתלב יפה בין היהודים החשובים של דרצ׳קה במעשיו הטובים. ייתכן ששכחתי עוד יהודים טובים וחשובים, אני מבקש סליחה ומחילה.

אמלא רצונו של ר׳ אברהם שיינפלד מקנדה ואזכיר את ידיד נעורי שהלכתי אתו לבית הספר, בן למשפחת הוכמן. למען האמת זוכר אני רק שגר בסביבת ככר השוק וזוכר אני גם את סבתו,שהיה לה דוכן למכירת דברי סידקית בימי היריד. ההורים – עיקר דירתם היתה בעיר קאשוי, והילדים, בעת משבר הגבולות של סלובקיה והונגריה, היו אצל הסבתא. שמחתי לשמוע שידידי לסלו גר בקנדה והוא עסקן פעיל למען ארץ ישראל ורוצה להיפקד בין ילידי דרצ׳קה. רצונו כבוד הוא לנו ונאחל לו כל טוב.

נמשיך ללכת ברחוב הראשי, מצד ימין היה ביתו של ר׳ יעקב אהרן. יותר מן הבית עשתה רושם החצר שהיתה רחבת מידות וגדולה ונמשכה עד חצירו של בית ״הרב״. בחצר היו מספר דירות, מחסנים, אורוות סוסים – ״עולם ומלואו״. ר׳ יעקב לא היה מילידי המקום, אשתו ע״ה היתה מילידות המקום – בתו של ר׳ משה ברג ע״ה. היו להם הרבה דודים ודודות, אחים, אחיות והמון בני דודים. ר׳ יעקב הצטיין ונשאר בחצוניותו בעל זקן מלא כמנהג המקום ממנו בא, יהודי בכל רמ״ח אבריו שהתפלל בהשתפכות נפש, בפרט בימים הנוראים. חסיד היה,

הדבק ברבו, שלא עשה שום דבר קטן וגדול מבלי לקבל את ברכתו של האדמו״ר מרצפרט, רבי שלום אליעזר בנו של רבי חיים צאנזר זצוק״ל.

מעשה היה בר׳ יעקב שפיטר את אחד מפועליו בשל גניבה. המשיך הלה במעשיו הרעים במקומות אחרים עד שנתפס. כדי להציל עצמו סיפר לחוקריו שהוא פעל בשליחותו של ר׳ יעקב ומסר לו את כל מה שגנב. החוקרים, שמעולם לא הצטיינו באהבת ישראל, שמחו להעמיד את ר׳ יעקב למשפט פלילי. המשפחה עמדה לשכור עורך דין טוב, את ד״ר אצל מדברצן שנחשב לטוב ביותר במשפט פלילי. ר׳ יעקב, כדרכו בקדש, מיהר להמלך ברבו והלה אמר לו בזה הלשון: ״אל תקח עורך דין ותצא זכאי מכיון שהשופט יאמין לגנב״. למרות שדבריו נשמעו תמוהים, נשמע ר׳ יעקב לרבו והתיצב למשפט ללא עורך דין. בשעת המשפט חזר ״העד״ על גירסתו כמו תוכי. השופט הבחין שאין ״העד״ מעיז להביט בפני ר׳ יעקב וצוה עליו לחזור על דבריו כשהוא מביט בעיני ר׳ יעקב. ״העד״ התחיל שוב ומיד היסב פניו הצידה. השופט גער בו: ״הלא אמרתי לך להגיד את דבריך כשאתה מביט בפני הנאשם״. אז נשבר ״העד״ והודה על הכל, כמובן שהשופט זיכה את ר׳ יעקב. וכך התקיים דבר הרבי שאמר: השופט יאמין לגנב.

בתכונותיו אלו ובאמצעות מרצו הרב נתקים בו ״וברכתיך בכל אשר תעשה״. מלא־כלום הצליח בעסקיו ועשה עושר רב. הצליח בחינוך ילדיו הרבים וחינו עלה בעיני אנשי הקהילה ובחרו בו להיות ראש הקהל. הרבה לעשות צדקה וחסד ולא התנשא על בני משפחתו, נשאר אותו יהודי טוב גם בהתעשרו. אשתו ע״ה – עזר נאמן כנגדו. היו להם ששה בנים ובת, שני הבנים הגדולים ניספו בשואה: משה הבכור, עדין נפש ותלמיד מצטיין בכל, נועד לגדולות, נעלם במחנה עבודה. השני – עזרא, יפה תואר, משכמו ומעלה גבוה מכל, ירא״ש, כבר בצעירותו התבלט במרצו הגדול ובכשרונותיו הפיננסיים. באופן טרגי נפל קרבן ערב השחרור בנסותו להחיש את הקץ ולברוח.

הנשארים עלו ארצה וממשיכים ללכת בדרכם הטובה של הוריהם – אנשי מסורת, בעלי צדקה וממשיכים במרץ הרב האופיני להם לעשות חיל בעסקיהם לטובת המשפחה ולמען חינוך ילדיהם. הבן חיים ע״ה נפטר לפני מספר שנים והשאיר אחריו שני בנים מצטיינים, אורי ויקותיאל וכן בת בשם נעמי. בתו של ר׳ יעקב, עליזה ובעלה יוסף גולדשטיין, בעל מעלות טובות מהעיר פרשבורג שהשתלב יפה במשפחה ויש להם שתי בנות נשואות. פנחס, כעת בבלגיה, ירא״ש וקובע עתים לתורה, בעל צדקה, יש לו בן ובת. הבן אברהם נמצא בארץ, מצטיין בכל המעלות הטובות של משפ׳ אהרון, מכובד על כל שכניו ומכריו. הוא ואשתו הורים לשני בנים ולבת המצטיינים בלימודיהם. בן הזקונים – שייקה, בשותפות עם אחיו אברהם, עושה עסקים גדולים במרץ ומפזר צדקה ביד רחבה. יש לו ארבעה בנים המשתלבים יפה בעסקיו.

בחצרו של ר׳ יעקב אהרן התגורר אחי אשתו – ר׳ יעקב ברג, איש ירא״ש, שהתייגע למחייתו, כדי לגדל את שלשת בניו. הוא ואשתו ניספו בשואה. הי״ד. שלשת הבנים נשארו בחיים ועלו ארצה. הבן הבכור, איש טוב לב, בקריאה הראשונה התגיס לצבא עוד לפני הכרזת המדינה. לילה לילה יצא לסיורים

מסוכנים. האחרון שדיבר אתו היה בנו של ר׳ ברוך כהן שהיה גם כן מגויס במחנה צריפין. ״אנחנו יוצאים למקומות מאד מסוכנים״ – אמר בחיוך טוב לב. זו היא העדות האחרונה עליו,כנראה, לקח את סודו עמו אלי קבר וגם מקום קבורתו לא נודע. הוא הקריב את חייו הצעירים ומת מות גבורים למען המולדת שלא הספיק להכירה. יהי זכרו קדוש לנצח נצחים.

יבדלח״א הבן השני – משה. אחרי קשיי הסתגלות הסתדר והתישב וחי בפ״ת ומפרנס את את משפחתו בכבוד. הבן השלישי – שמעון טרח ויגע הרבה עד שהתבסס. החריצות שקבל בירושה מבית אבא ומרצו הגדול הם שעמדו לו והגיע למעמד טוב. הקים משפחה, בנה בית וגידל עם אשתו בן ובת לתפארת. אבל בבני משפ׳ ר׳ יעקב ברג הכה הברק פעמיים. במלחמת ההתשה של תש״ל, על גדות תעלת סואץ נפל הבן יעקב (שנקרא על שם סבו) ומת מות גבורים. פרח של בחור בגיל י״ח בשנותיו היפות, בחור נהדר וכשרוני, התקוה והעתיד של ההורים. זק״ל הי״ד. ההורים הדוויים – מי ינחמם. תבדלח״א הבת בלהה הקרויה על שם סבתה, בת מלומדת וכשרונית. יהי רצון שיזכו לרחמי שמים ויזכו לראות הרבה נחת ואושר אצלה. ויתברכו בישועות ונחמות ובבשורות טובות.

שני אחים: ר׳ שאול ור׳ אלעזר רובין ז״ל

מול בית אהרן היה מקום מגוריו של ר׳ שאול רובין. אם כותבים על ר׳ שאול רובין צריכים להזכיר את כל משפחתו שהיו ידועים ומפורסמים כחסידים וכלמדנים גדולים. זוהי משפחה עניפה שענפים ממנה גרו באויהל, ביסרמין וניראדהאזא. גם אחות יחידה היתה להם והיא היחידה שעדיין בחיים. בעלה היה הרב ישראל פוזן, מוצאו מפרנקפורט דמיין, בנו של הדיין משם. גאון בתורה ויר״ש מפורסם, אבל, כמנהג אשכנז, גם השכלה כללית היתה לו עם תואר ד״ר.

משבא להונגריה הסתיר את תארו האקדמאי והשתלב בהלך רוח הכללי של היהדות החרדית, ששנאה השכלה והתנגדה חריפות לציונות. הוא נהיה רב באחד מ״שבע הקהילות״ המפורסמות – אדינבורג ־שופרון. הוא הזדהה כל כך טוב בהשקפתו עם היהדות החרדית, עד אשר אחרי השואה היה דוברו הראשי של האדמו״ר מסטמר זצ״ל.

בדרצ׳קה התגוררו ר׳ שאול ואחיו הצעיר ר׳ אלעזר ז״ל. ר׳ שאול היה כהן שדעתו יפה, תלמיד חכם ומרשים בהופעתו. נשא לאשה את בתו של ר׳ יצחק שיינפלד מילידי דרצ׳קה. ר׳ יצחק, איש יר״ש ובעל צדקה מפורסם, נזכיר אותו בערך מיוחד. לר׳ שאול נולדו שלש בנות. הוא הצליח מאד בעסקיו – במסחר התבואה והצמר שהם היו עיקר תוצרתו של הכפר. ועסקיו התפשטו גם אל מחוץ לתחום הכפר, ייצא סחורות גם אל מחוץ לגבולות המדינה. את העסקים בדרצ׳קה נהלו פקידים בהנהגת חתנו ר׳ גרשון ובתו טובי ע״ה שהתברכה בחוש מסחרי מפותח, ואילו ר׳ שאול היה רוב ימיו בעיר הבירה בין גדולי ומעצבי הכלכלה. לקראת כל שבת היה שב לביתו כדי לבלות את ש״ק בקרב בני משפחתו. כעשיר ואיש חכם היה לדעתו משקל בהנהלת חיי הקהילה. והרבה פעמים היה סגן ראש הקהל ובעל כיבודים חשובים. את הרב ר׳ צבי זצ״ל הכיר עוד מימי נעוריהם כשלמדו בצוותא בישיבה המפורסמת של בעל ״ערוגת הבשם״ בהוסט. כך התנהלו חייו בין העיר הסואנת בודפשט בקרב הסוחרים הגדולים ובין הכפר השלו בקרב משפחתו. גאוותו היתה על שלשת נכדיו הנחמדים, בניו של ר׳ גרשון חתנו. השואה פגעה בו קשות, למרות קשריו לא הצליח להציל אלא רק את עצמו. אשתו טובת הלב ובעלת הצדקה ושלש בנותיו ונכדיו – כולם ניספו באושוויץ. הי״ד. בתו השניה היתה נשואה לר׳ שלום שווארץ, איש יר״ש, ת״ח

משמאל: חיים יצחק יעקב, אריה, פנחס רוזנבוים הי״ש, בני ר׳ גרשון רוזנבוים שליט״א

ועשיר מופלג בקישקורוש, ילדים לא היו להם. בתו הקטנה – נישאה וגרה בשופרון, גם היא נספתה עם בעלה ובנם יחידם. נשארו בחיים רק ר׳ שאול וחתנו ר׳ גרשון. אחרי השואה נתפרדה החבילה, ר׳ שאול התחתן בשנית, עלה ארצה ונפטר בשיבה טובה בחיפה. סוף עצוב לאדם שהחל חייו בהצלחה כה רבה.

כשחיפש ר׳ שאול לבתו הגדולה טובי שידוך מתאים לפי עשרו ומעמדו מצא את ר׳ גרשון רוזנבוים, בנו של הרב מטאליה ונכדו של הרב מקליינוואורדיין, נצר למשפחת רבנים מפורסמים מימי ה״נודע ביהודה״ וה״חתם סופר״. היה לו גם יחוס עצמי, ת״ח, ירא״ש ונעים הליכות. הם הקימו משפחה – בית נאמן בישראל, והתברכו בשלשה בנים נהדרים. דרכו של ר׳ גרשון היתה לנצל את כספו כדי לעזור לעניי עירו, בזמן השואה, הודות לחביבותו וקשריו שרכש בקרבן ״דמים״ בידיעתה המלאה של אשתו, ניצל כל שביב של רצון טוב שאפשר היה למצוא בין אנשי הממשלה על מנת לסכל הרבה גזירות רעות ולעזור לאחינו במצוקה – לעבור את הגבול או למצוא מחסה עד יעבור זעם. על פי רצונו לא נפרט את כל מעשיו הטובים אבל נאמן עלינו ר׳ גרשון שעשה מלאכתו נאמנה, עזר לרבים והעמיד עצמו בסכנה. עקב הלשנה היתה גם אשתו נתונה בחקירה קשה. ומה מעציב שנתקיים בו:״כרמי שלי לא נטרתי״ – כל משפחתו נספתה. הי״ד. הוא היה במחנה עבודה והודות לכך נשאר בחיים.

באמונתו הגדולה שיקם את עצמו, נשא אשה טובה ועלה ארצה. התחיל הכל מחדש בלי ״העושר״ וחי רק מיגיע כפיו. כעת חי עמנו בכבוד גדול בקרב כל מכבדיו ומכריו. הלואי וזה יהווה עבורו נחמה פורתא על חורבן ביתו.

ממול גרו ואלברג ואשתו, זוג נחמד שזה מקרוב באו והשתלבו יפה בחיי הקהילה. הבעל נהרג בוינה לאחר השחרור, תבדלח״א אשתו החיה עמנו בארץ.

באותו בית של ואלברג היה גר פעם ר׳ יוסף מייזל, סוחר אמיד, ירא״ש ואיש טוב, חותנו של בנימין וייס. אשתו של ר׳ בנימין נפטרה בצעירותה, ולנחמתם נשארו ילדיה: הבת קאטו והבן לאצי, – נעים הליכות. שקט וצנוע כאביו. אחרי השואה התגורר בדרצ׳קה עד שנת 1956. אח״כ עקר לדברצן ושם נפטר ע״ה.

הבת קאטו, נספתה באושוויץ, וגם גורל בעלה היה כך לדאבוננו. מפי עד ראיה נודע לנו אודות דרכו האחרונה. הגרמנים ימ״ש הציעו לפני המסע שאלה שהם חלשים או עיפים יסעו במשאית. אחינו בצרה כבר הכירו את ״טוב ליבם״ של הנוגשים האכזרים, ובחרו ללכת ברגל בשארית כוחותיהם. כשהגרמנים ימ״ש ראו שתכניתם משתבשת, בחרו באופן שרירותי חמישים איש, ובתוכם את בעלה של קאטו, וצוו עליהם לחפור קבר, ואת כולם קצרו במכונת יריה. החיה האכזרית ביותר טורפת רק בכדי למלא את תאבונה לאכול, אך אלה רצחו כדי סיפוק ליצר הרצח שבהם. ״זכור את אשר עשה לך עמלק״...

הזוג מייזל נפטרו עוד לפני השואה שבעי ימים.

על יד בית ר׳ שאול רובין, היה ביתו של ר׳ בנימין וייס הנזכר. כל השבחים לא יספיקו לתאר את טוב לבו ונכונותו לעזור לזולת. עשה את מעשיו בשקט ובצנעה, פזר כספים לצדקה ולכל מטרה טובה. מעל לכל עשה גדולות ב״גמילות חסד״ – בנתינת הלוואות באופן כזה שהמקבל לא יתביש ויוכל לסחור ולהרויח לחמו

בדרך מכובדת. כמה וכמה יהודים ברכו אותו על שאיפשר להם להרויח לחמם בכבוד ולא לאכול נהמא דכיסופא. גם בכל התנהגותו היה למופת – יהודי יקר ויר״ש. במקצועו – חייט שפיתח את מקצועו בדרך שהוותה חידוש בזמנו וסיפק תעסוקה לרבים. הוא פיתח שיטה חדשה לייצור מעילי חורף טובים וזולים בכמויות גדולות אותם מכר בירידים. כגודל עשרו כן היתה פזרנותו לצדקה. כאמור, התאלמן. מאשתו השניה נולד לו בן הלא הוא וויס שאניי המתגורר כיום בארגנטינה ועסקיו חובקים עולם בשטח ההלבשה. הוא הולך בדרכי אביו, עשיר מופלג התורם רבות לצדקה ולמעשים טובים. יזכהו ה׳ ויראה הרבה נחת מילדיו ואושר על שממשיך מסורת בית אבות לתפארת. ר׳ בנימין ואשתו השניה נספו באושוויץ. הי״ד.

ממול, מימין הכביש התגורר ר׳ אלעזר רובין, אחיו הצעיר של ר׳ שאול. ר׳ אלעזר היה חסיד גם בחיצוניותו וגם בכל התנהגותו. כל מה שעשה, עשה לשם שמים בהתלהבות ובאש של קדושה. הוא ואשתו שהיתה בעלת חסד וממשפחה מיוחסת חינכו וגדלו הרבה ילדים. לאחר קציר הדמים של השואה נשארו בחיים רק הוא ובנו אשר. השאר ניספו באושוויץ. הי״ד. בנו, בחור כשרוני, הגיע באמריקה למעמד של אדם עשיר ולא שכח את מסורת בית אביו. ר׳ אלעזר, לאחר השואה, התחתן שוב, אשתו השניה אשה חשובה – אחותו של ר׳ משה מנחם מנדל. בתחילה גרו באמריקה, ובגיל הפרישה לפני כעשר שנים, עלו והשתקעו בקרית ״ישמח משה״. שם – ״ויחי רוח יעקב״, התמסר רק ללימוד ולתפילה וחי כמו שרצה תמיד לחיות – על התורה ועל התפילה. יצאה נשמתו בטהרה בעצם יום מתן תורה תשל״ט ונטמן בירושלים בהר המנוחות. היה הנציג האחרון והנאמן למשפחת רובין המפוארת.

סמוך לביתו של ר׳ אלעזר רובין בבית פינתי עם חצר גדולה התגורר ר׳ יהודה צבי כהן. היה יר״ש ומדקדק בתפילתו, יודע ספר אבל עיקר ״עבודתו״ בתפילה. כך היה בצעירותו ועוד יותר לעת זקנתו. ואפילו אם לא תמיד הבינו את מעשיו ולא תמיד הסכימו לדעותיו, הכל כבדוהו כי ידעו שכל כוונתו לשם שמים. אשתו היתה ממשפחת פונפדר המפורסמת וזכתה בירושה גדולה. כשהכרתיו כבר לא היה עשיר גדול אבל היה אמיד והתפרנס מחנות מכולת. שלשה בנים ושלש בנות היו לו. בן אחד נפל במלחמת העולם הראשונה כחיל בצבא ההונגרי. בן שני התגורר בעיר הבירה, ניצל מהשואה והאריך ימים. הבן השלישי – ר׳ ברוך גר בדרצ׳קה (נזכירו בערך מיוחד). בתו הבכירה נישאה לר׳ אברהם ברג בקוניאר, היא אמו של הרב ד״ר ברג. ראויים הם בזכות עצמם שתכתב עליהם הערכה מיוחדת ע״י בנם. בת נוספת היתה להם, נשואה וגרה בדברצן, שם בעלה – כהן. בנם טיבור, רופא מצטיין ומשרת באמנות את המשטר, אחרי שבילה הרבה שנים טובות בשבי ברוסיה. בתם הצעירה אדל נישאה לזלינפריינד שהמשיך לנהל את העסק לעת זקנתו של ר׳ יהודה. איש ישר וטוב, בעל נמוסים מצטיינים, רק הוא נשאר בחיים אחרי השואה ונמצא עמנו בישראל, יזכה לאריכות ימים. ר׳ יהודה נפטר עוד לפני השואה וכבוד גדול עשו לו כל בני הקהילה במותו.

בהמשך הרחוב בפינה השניה היו ביתו וחנותו של ר׳ יוסף וייס, אחיו הצעיר

של ר׳ בנימין. הוא, אשתו, בנם ובתם – משפחה יפה בכל המובנים, שחייתה באושר. גם הוא כאחיו היה חייט ויחד עבדו באותה שיטה בחייטות וראו שכר ועושר בעמלם. ר׳ יוסף כאחיו חינך יפה את ילדיו, לפי מסורת משפחת וייס, נתן צדקה וניהל בית יהודי למופת. השואה הרסה את הכל, ורק הבן נותר לפליטה. כעת שמו – ואגו, בעל השכלה גבוהה וכשרוני מאד מאד הצליח להשתלב במשטר החדש, ולפי עדות בן דודו ר׳ אברהם שיינפלד נשאר נאמן למשפחתו ולאמונתו.

בהמשך היה בית פינתי שגרו בו זוג זקנים, גולדשטיין שמם. היו להם שני בנים – ינא ומיקי. ההורים נפטרו מזיקנה, והבנים עברו לגור מחוץ לדרצ׳קה. לא ידוע מה עלה בגורלם. אולי הזכרת שמם בספר הזה תביא לגילוי פרטים נוספים אודותם.

בהמשך, בפינה השניה היה בית עתיק שהיה בתחילה מקום מגוריו של ר׳ יצחק שיינפלד, יהודי בעל הדרת פנים – זקן לבן היורד על פי מידותיו, ירא״ש ובעל צדקה, מותיקי דרצ׳קה שבודאי הכיר את כל רבניה. נפטר בשיבה טובה, בן למעלה משמונים היה במותו. אשתו מרת אידל נפטרה בשנת תרצ״ז, שאר בשרי משה בארי הביא את צילום מצבתה. שתי בנות היו לו: הבכירה – אשתו של ר׳ שאול רובין. השניה נישאה לר׳ משה שפר מהידו־נאנאש, ת״ח ואיש מכובד מאד. בתחילה התגורר יחד עם חותנו, אח״כ עזב את דרצ׳קה. בנו נולד בדרצ׳קה וחי בישראל. ר׳ משה ניצל מהשואה לבד, עלה ארצה ונפטר בשיבה טובה.

לאחר פטירתו של ר׳ יצחק שיינפלד התגוררה בבית זה משפחת שפיץ, חתנו של ר׳ אייזיק שיינפלד איש ישר וטוב. אחרי השואה נותר רק הוא מכל משפחתו. נשא לאשה את אחות אשתו ארז׳י, עלו ארצה והשתקעו באשקלון. שפיץ נפטר לפני כשנתיים.

בהמשך הרחוב היה ביתו של ר׳ שלמה וייס שהיה גר יחד עם בנו הבכור ר׳ דוד. למעשה, עם ר׳ שלמה הייתי צריך להתחיל את כל ההיסטוריה של דרצ׳קה, הוא נולד עוד לפני שנוסדה הקהילה, בשנת 1843, וחי למעלה מתשעים שנה – כולם שווים לטובה. חי כל ימיו מיגיע כפיו, ביושר ובתמימות וביר״ש, וגידל משפחה גדולה לתפארת. עליו אפשר להמליץ ״יפה כח הבן מכח האב״ זאת אומרת : כחו של הבן יפה בזכות האב. בדרצ׳קה גרו: הבת – אשתו של ר׳ אלי׳ שיינפלד, הבנים – ר׳ בנימין ור׳ יוסף. בן אחד נפל במלחמת העולם הראשונה ובן אחד גר יחד אתו, שמו – ר׳ דוד. כל העיר העריכה אותו בשל התנהגותו הצנועה והשקטה. שנים רבות התכבד להיות בהנהלת הקהילה וב״חברא קדישא״ והיה גם הנאמן על אוצר הקהילה. בנים לא היו להם משלהם אבל הם חנכו וגדלו שני יתומים של אחות אשתו של ר׳ דוד. מכיון שגדלו לטובה בדרצ׳קה, לכבוד הוא לנו להזכירם בין ילידי דרצ׳קה: יעקב דוד בן מאיר פרידמן וברוך יהודה בן מאיר פרידמן כעת בקנדה. ייכתב לזכות מחנכיהם שהם מנהלים כעת בית יהודי למופת על פי המסורת שקבלו בביתם. לבכור אין ילדים, הצעיר אב לשלש בנות ובן.

בהמשך הרחוב היה ביתו של שאר בשרי ר׳ משה מנחם שטרנברג, בנו של ר׳ אברהם שטרנברג – השו״ב של דרצ׳קה שנים רבות. אשתו – מלכה, בתו הבכירה והענוגה של דודי ר׳ ישראל איסר. בכל תהפוכות גורלם נשארו נאמנים לקינם

הראשון לאחר חתונתם. כאן נולדו להם שלש בנות ושני בנים. נותרו לאחר השואה רק שתי בנות החיות בישראל. (תולדותיהן מפורטים יותר בפרק המיועד למשפ׳ מושקוביץ).

אחריו היה גר ר׳ ברוך אדלר, יהודי יר״ש שניהל את עסקיו ביושר. היתה לו חנות מכולת וגם חלקת אדמה. היה אמיד ומצליח בעסקיו, הוא ואשתו בעלת הצדקה נפטרו עוד טרם השואה. בתם היחידה מגדה נישאה לשאנדור כ״ץ, שהיה בעל דפוס, אמן במקצועו, טוב לב ואהוב על כל מכיריו. נספה במחנה עבודה. הי״ד. את אשתו מגדה רצו להפריד מבתה הקטנה בשעת הסלקציה הגורלית באושוויץ. רגש האמהות שבה התקומם, והיא מחתה על כך. הויכוח עם המרצחים היה קצר וסיומו טראגי: קלגס הס״ס ירה בה ושם קץ לחייה הטהורים. הי״ד.

ממש על יד משפ׳ אדלר חיו שתי האחיות אסודי. שעיקר משפחתן היתה בדברצן. אחד מבני משפחתן היה מן העולים הראשונים שעלו לישראל ונהרג במהומות של 1921 ביפו, צאצאיו נמצאים בארץ.

בהמשך הכביש הראשי לא גרו יותר יהודים, רק ממול גרו ר׳ משה גנץ ואשתו שהזכרנום כבר לטובה. נזכיר רק שגם ״ברוך נני״ לעת זקנה נתגוררה אצל בתה. דירתם היתה אמנם קטנה אבל אנשים טובים באמת יכולים גם את דירתם הקטנה ביותר לחלק באהבה ולקיים יפה מצוות כיבוד אם. שם נפטרה ״ברוך נני״, זכר כולם לברכה.

בסימטא קטנה המסתעפת מהרחוב הראשי, מול דירתו של ר׳ יצחק שיינפלד, התגוררו בשנות העשרים המוקדמות ה״דוד״ כ״ץ ואשתו. האיש – זקן מאד, מכובד ונשוא פנים, זקנו לבן כשלג. ילדים לא היו להם. נודע בכינויו ״כ״ץ השען״ למרות שמזמן לא עסק במקצועו.

בסימטא מקבילה היה ביתו של ר׳ יעקב קליין, אחיו המבוגר של ר׳ אליעזר קליין ז״ל. ר׳ יעקב היה תלמיד חכם גדול ומדקדק במצוות מאד. זכורני כשחנכנו את ביתנו החדש, ערך אבא ז״ל קידוש בשבת, ואמא ז״ל הכינה ״אייער קיכל״ (עוגה שנילושה בביצים) במיוחד עבור ר׳ יעקב שהקפיד שלא לאכול מחוץ לביתו. כל אנשי הקהילה כיבדוהו והעריכו את תורתו ואת מעשיו הטובים. חמישה בנים ושתי בנות היו לו. הבת הגדולה היתה אשתו של ר׳ אפרים זיכרמן שכבר הזכרנו. הבת השניה התגוררה בדברצן. הבנים: ר׳ חיים אלי׳, צבי (צ׳יצ׳ו) ובן הזקונים ישעיה גרו בדרצ׳קה, נזכירם כשנגיע למקומם. הבן השני – מנדל, ת״ח חניך הישיבות עוד מלפני מלחמת העולם הראשונה. לאחר נישואיו התגורר בעיר קאליב. הבן יקי נפטר בגיל צעיר באופן טראגי עוד בחיי אביו. אולי הצער על מות בנו קרב את קיצו של ר׳ יעקב והוא לא האריך ימים, יהי זכרו ברוך.

באותה סביבה היה גר זמן מה אחיו של הרמן יאקאב שהזכרנו, שמו – זולי. בשל קשיי פרנסה עזב הרבה פעמים את כפרנו ושב וחזר אליו. לכן לא היה רישומו ניכר בקהילה. לא ידוע על גורלו וגורל משפחתו.

לא הרחק משם היה מקום מגוריו של גולדשטיין ״הסנדלר״, היה זה גם מקצועו וגם כינויו. היו לו שבע בנות וכפי שאומר הפתגם העממי: ״זיבען טעכטער איז

קיין געלכטער" – שבע בנות זה לא צחוק. לכן עבד ועמל רבות לכלכל את משפחתו. הבת הבכירה נותרה בחיים הואיל ונישאה והוסתרה ע"י בעלה שהשתיכותו הפוליטית היתה לו לתועלת בעלות המפלגה הקומוניסטית לשלטון. בארץ גרים עוד שתי אחיות ואח.

מפי קטי גולדשטיין, אשת יהודה פישר שמעתי פרטים נוספים על קורות משפחתה ולפיהם אנסה להשלים את אשר נכתב כבר לעיל על משפחת גולדשטיין.

קטי ניצלה בנס בעת הסלקציה. כבר עמדה להישלח לתאי הגזים של אושוויץ כאשר אווה נימטי, בתו של גר צדק שידעה גרמנית התערבה לטובתה: אנא, חוסו עליה, היא החברה הטובה שלי. זה כשלעצמו שמליצת היושר שלה ידעה גרמנית ובמקרה עמדה לידה – נחשב לנס, אבל המרכיב השני של הנס, שהנאצי הסכים לשלחה לעבודה – הוא המתמיה בפרשה. על כל פנים, קטי חזרה מהגיהינום.

משפחת גולדשטיין מנתה תשעה ילדים: שבע בנות ושני בנים. אבי המשפחה, בילא מת ברעב במחנה עבודה. האם נפטרה עוד ב־1941, כלומר לפני שואת יהדות הונגריה. האם החורגת ושנים מהילדים, בן קטן בשם שאני ובת, אווה נשלחו מייד למוות. יחד אתם נספתה, קרובתה היחידה של אשת גולדשטיין, הדודה קראמר, בת ה־93.

הבת הגדולה, כפי שהזכרנו לעיל, נשארה בחיים בזכות בעלה הנוצרי והוסיפה לגור בדרצ׳קה. לזוג המעורב הזה חמישה ילדים.

הבת השניה, אילונקה הומתה על שני ילדיה. בעלה, יושקה וויס איש בערעטיו־אויפאלו נשאר בחיים.

הבת השלישית, בשקה על שלושה ילדיה מתגוררת בעיר קאפושוואר.

לילי, שגם היא נשארה בהונגריה, נפטרה בינתיים והשאירה אחריה – בת.

הבת אניקו היא חברה בקיבוץ עברון ולה שלושה ילדים.

הבן יושקה ניצל בעיצומה של המלחמה ע"י ארגון "עליית הנוער". הוא נשוי ואב לבת.

לקטי, הצעירה שבאחיות־גולדשטיין – בן והיא סבתא מאושרת לשני נכדים. המצילה שלה, אווה נמטי ואחיה של זו נשארו בחיים והיום ממלאים תפקידים חשובים בחיי ארץ מולדתם. לאווה היה עוד אח קטן בן שלוש, שהסבתא הנוצריה החביאה אותו. אולם הג׳נדרמים גילו את מחבוא הילד. אחד מהם נסע בדחיפות לגרוסוורדיין כדי לצרף את הפעוט אל המשלוח שיצא מהגטו לאושוויץ. כנראה חסר להם לרוצחים הגרמנים וההונגרים הילדון החף מפשע, והדודה קראמר, הישישה בת ה־93 להשלים את המספר הזוועתי הידוע, ששה מליון קרבנות יהודיים.

מהרחוב הראשי ימינה על יד דירתו של ר׳ יצחק שיינפלד נמשך רחוב גדול עד גבול הכפר. באמצע הרחוב היתה באר שנקראה – ה"באר הגדולה". מסביב לבאר זו גרו כמה וכמה משפחות יהודיות.

מצד ימין היתה דירתה של הדודה גיטל – אלמנתו של דודי ר׳ אליעזר מושקוביץ ובתו של אלי׳ א"ש זצ"ל. בראשונה גרה יחד עם בנה ר׳ יוסף שמואל,

לאחר מספר שנים עזב בנה ועבר לבערעטיו־אויפאלו. הרבה ילדים ונכדים וקרובים ומכרים היו לה, אך לעת זקנתה נשארה לבדה וטיפלה בבנה אברהם עד יום מותה. ע״ה.

על יד דירתה של הדודה גיטלה היתה דירתו של ר׳ ישעיה קליין בנו של ר׳ יעקב קליין. ר׳ ישעיה היה ירא שמים כמו כל בניו של ר׳ יעקב. השואה הרסה את משפחתו. לאחר השואה התחתן והיה בין המעטים שנשארו בדרצ׳קה במטרה לשקם את הקהילה. בשנת 1956 בעת ״המרד״ היה בין אחרוני העוזבים ועלה עם כל משפחתו, שתי בנות ובן, ארצה. התישב במושב הדתי שפיר, והודות למרצו ולהתמדתו התבסס היטב. בעת כתיבת שורות אלו חלה כתוצאה מתאונה בטרקטור והלך לעולמו, יהי זכרו ברוך.

ממול היה בית מרזח שהיה בבעלות אחותו של ר׳ משה אריה ור׳ בנימין פלדמן. לאשה בת שהיתה אלמנתו של גר צדק – ר׳ אברהם לורנץ. כשנולדתי בשנת תרע״א היה לאבא ז״ל בית בישול לסבון, ור׳ אברהם היה הפועל הנאמן שלו. הוא גם גר אתנו באותו הבית. נאמנה עלי עדותם של הורי שפעמים רבות סיפרו עליו רק טובות – יר״ש, נעים הליכות וטוב לב. לצערנו נפל קרבן במלחמת העולם הראשונה. היו להם מספר בנים ובת. הבכור נשא לאשה נערה שלא מבנות עמנו ועזב את יהדותו. שאר הילדים נשארו יהודים טובים, במרוצת הזמן התפזרו ולא ידוע גורלם.

גם ר׳ משה אריה פלדמן היה גר שם, יר״ש, מותיקי קהילת דרצ׳קה. היתה לו צורת זקן מיוחדת – זקן לחיים נוסח פראנץ יוזף הראשון. לתומנו חשבנו שזה חיקוי מתוך אהבה למלך רב החסד, עד שנודע לנו שעקב מחלה נשר זקן הסנטר ומכאן צורת הזקן המלכותית. למרות ריחוק המקום טרח לבוא כל בוקר וערב לביהכ״נ להתפלל במנין. פרנסתו היתה מהעיסוקים שלא שומעים כמותם היום – הלך וסבב בעירות לתקן מטריות. אכן פרנסה משונה וגם קשה, הרווח מצומצם והאומן זקוק תמיד לרחמי שמים. על בנו הבכור ר׳ יחזקאל נכתוב עוד בערך מיוחד. בנו השני, אייזיק, יהודי יר״ש, אחר חתונתו עבר לגור בעיר סבאט, ניצל מהשואה. עלה ארצה והלך לעולמו לפני מספר שנים בלא ילדים. לפי בקשתו האחרונה נטמן בבית העלמין בזכרון מאיר. נפתלי פלדמן בן גילי, שקט וצנוע ויר״ש כמו אביו עלה ארצה אחרי השואה והשאיר לברכה אחריו שני בנים ובת המתגוררים ב״מאה שערים״ שבירושלים. הם יר״ש כאנשי ״מאה שערים״. לצערנו גם הוא נפטר כבר. יהי זכרו ברוך.

הבנות שגרו אתו בדרצ׳קה נספו באושוויץ. הי״ד. אלה שנישאו לאנשים מחוץ לכפר – לא ידוע גורלן.

בסביבה הזו היה גר יהודי שקראנו לו: כהן ״הצבעי״, מסתמא היה זה מקצועו. איני יודע ואיני זוכר עליו פרטים, אכתוב רק מה שנקלט בזכרוני בתור ילד. הוא היה איש ארוך מאד ועצב תמידי היה נסוך על פניו. ומה הפלא? בן אחד ויחיד היה לו ונפל במלחמה. ולמה אני מזכיר שאיני יודע? שאולי אחרים יודעים ויוסיפו פרטים על חייו שהיו בודאי מופלאים. סוף סוף כל ישראל בני מלכים הם, ועל כולם כתוב בתפילין של הקב״ה: ״ומי כעמך ישראל״.

גם הבן הבכור של ר׳ יעקב קליין היה גר בסביבה הזו, היחידי מבניו שעוד חי לאורך ימים. בנשואיו השניים לאחר השואה התחתן עם אלמנתו של ר׳ אלי׳ לנגברג שנשארה עם בנה אביגדור והם גרים כעת בלונדון. שם נולד להם בן. ר׳ חיים אלי׳ מהווה דוגמא לחינוכו של ר׳ יעקב – איש יר״ש, ת״ח ונעים הליכות.

באמצע הכביש הראשי, קצת הלאה לכיוון הבנין הגדול של העיריה נפתח רחוב צדדי גדול שנקרא – ״רחוב קאבאי״ מכיון שנמשך מחוץ לגבולות דרצ׳קה עד הכפר קאבא. אפשר להגיד שכמאה מטר מתחילתו היה הגיטו של דרצ׳קה היינו ביהכ״נ, בית הרב, החדר, והיהודים היו גרים סביב סביב בצפיפות גדולה.

מצד ימין היה מקום מושבם של משפחת בויאר. את הזקנים כבר לא הכרתי, זכורני רק שתמונתם היתה תלויה בדירה של בנם ויקטור. האב היה במקצועו פחח, יר״ש שחי מיגיע כפיו וחינך את ילדיו לפי המסורת היהודית. את מקצועו לימד לכל אחד מבניו, ירושה שפרנסתה בצדה. חמשה בנים ושלוש בנות היו לו. הבת הגדולה נישאה למנדל ברג, אודותם בערך מיוחד. הבת אירמה נישאה לשמואל פרקש בנו של פרקש אלברט, והבת רוזה נישאה לפרידמן שנפטר צעיר ונשארה ממנו בת, מאנצי. אחרי כן נישאה שוב לבעלה השני לורנץ אדולף, אודותם בפרוטרוט בערך מיוחד. אלה שהתחתנו והתישבו בדרצ׳קה נזכירם במקום מושבם. הבן השלישי – מניוש נשא לאשה את שרולטה, בתו של ר׳ דוד מאיר ועברו לגור בכפר הנצידא. בדרך פלא נשארו בחיים הוא, אשתו וחמשת ילדיהם: שתי בנות גרות בעכו והשאר בבודפשט ובאוסטרליה. הודות לבת – גב׳ שושנה שחורי יש לנו ידיעה מפורטת על משפחה זו שמנתה בערך 68 נפשות, וכיום רק 28 נפש. חן חן לה על עזרתה במידע ובתמונות. מניוש ואשתו שרולטה התיישבו בעכו והתפרנסו מחנות לדברי פח, נפטרו בשיבה טובה.

הבן הרביעי – אנדור, גם מקום מושבו היה מחוץ לכפר נשוי ואב לבן. כולם נספו באושוויץ. הי״ד.

הבן הקטן – שאניי התיתם בגיל צעיר והתחנך תחת אפוטרופסותו של אחיו הגדול ויקטור, נפטר בן 18 שנה בעצם ימי פריחתו. עבורנו, בני גילו, היה זה ההלם הראשון לפגוש את המוות. במשחקינו הילדותיים מילא הוא תמיד את תפקיד הגיבור. הבן הבכור ויקטור נשאר לגור בבית אביו, בית צנוע ומגרש גדול שבמשך הזמן בנו עליו כמה חנויות ומאפיה. ויקטור זנח את עבודת הפחחות ופתח חנות גדולה לממכר כלים ומוצרי פחחות. יהודי טוב לפי מסורת בית אבא, מלא בנאמנות תפקיד ראש המשפחה לאחר פטירת אביו. הוא ואשתו גידלו שלשה ילדים. לצערנו לאחר השואה לא נשאר אף אחד, כולם ניספו הי״ד.

בנם הבכור – מיקי נפל בשבי הרוסי ושם נעלמו עקבותיו.

בחצרה של משפ׳ בויאר היתה כאמור מאפיה שבמשך הזמן החליפה מספר בעלים. בחזית הבית היו שתי חנויות האחת של ר׳ שמואל לוסטיג – חנות מכולת והיה לו גם חלק במאפיה. ר׳ שמואל – יהודי מאד מכובד, יר״ש ויודע ספר, מותיקי דרצ׳קה, כיהן פעמים רבות בהנהלת הקהילה, בצדק וביושר ניהל את כל עסקיו. ביתו היה מרוחק מחנותו. אודות משפחתו נדבר כשנגיע למקום מגוריו. החנות השניה היתה של ברג שאניי, בנו של מנדל ברג, הגיס של בויארים.

היתה זו חנות לטקסטיל והלבשה. מקצוע זה למד בכשרון אצל ר׳ בנימין ברקוביץ. לאחר חתונתו נהיה עצמאי והצליח בעסקיו. ניספו בשואה הוא, אשתו ושני ילדיו. הי״ד.

ליד בית משפ׳ בויאר היה פעם בית משפ׳ שלזינגר. במשך הזמן נהרס הבית ובמקומו נבנה מטעם הממשלה בית מסחר גדול שעיקר תכליתו היתה לדחוק את רגלי היהודים ״הנצלנים״ מן המסחר. השלזינגרים היו אנשים מכובדים ויר״ש. היו להם שלשה בנים ושלש בנות. עברו לגור בבערט׳ו אויפאלו. גורלם של שלשת הבנים: הבכור – ר׳ משה יונה, למדן חריף ובעל מזג תוסס, לאחר נשואיו נהיה שו״ב. ניספה בשואה עם משפחתו הי״ד, נשארה לברכה בת אחת המתגוררת כיום ב״מאה שערים״. בעלה, ר׳ נפתלי רוזנברג עומד בראש המוסד ״בנות ירושלים״. שניהם פעילים במעשי צדקה וחסד. הבן השני – פיישל, גם הוא למדן גדול ומתמיד, יר״ש גדול שהתפלל בדביקות רבה. בגיל עשרים נפטר פתאום. מותו בלא עת מאד הדהים אותנו. כנראה השלים את שנותיו. יהי זכרו ברוך. הבן השלישי – שמואל, עבר את כל השואה, הגיע לאמריקה והקים משפחה לתפארת. נפטר לפני מספר שנים בארה״ב. שלש הבנות נספו בשואה עם משפחותיהם, נותר רק החתן הראשון – לוי.

בפינה מול בית משפ׳ בויאר עמד ביתו הארוך וגדול המידות של ר׳ מאיר טשילאג. הבנין הכיל: בית מגורים למשפחה, בית מרזח גדול ומלון. בחצר היה מגרש לכדורת. ר׳ מאיר היה בן למיסדי הקהילה, יהודי מסורתי, בעל צדקה, תקיף בדעתו וחזותו העידה עליו שהתברך בכוח גופני רב. מספיק היה שיסתכל על הגוי השיכור ביותר כדי שהלה יתפכח ויתנהג כראוי. בנו הגדול – קלמן, שהמשיך ונהג ברוח מסורת בית אבא, נשא אשה וניהל בבית אביו חנות לדברי ברזל. במלחמת העולם השניה שירת בחיל האויר ההונגרי ונהרג כשמטוסו הופל. גם אשתו ושני ילדיו ניספו בשואה. הי״ד. הבן השני – יוסף, עורך דין כשרוני, ייתכן שעודו חי באיזה מקום. גם שלש בנות היו לו. הגדולה נישאה והתגוררה בביהאר קערעסטעש. חברי, ר׳ ליפא כהן שליט״א מעיד שכששירת שם במחנה עבודה, טרחה הבת הבכירה אלזה ובישלה מכספה מאכלים כשרים ליהודים במחנה העבודה ודאגה להביאם למחנה. ותזכר לזכותה מצוה זו. ואכן היתה זו נפש טובה שקנתה את עולמה בשעה אחת ומעשיה מעידים על מסורת כל משפחתה. שאר הבנות – רז׳י וקטו. כולם ניספו. הי״ד.

על מקום ביתם הגדול ועל מקום בית הרב שלידם נבנו לאחר המלחמה גימנסיה ובית ספר עממי גדול.

ליד בית משפ׳ טשילאג שכן בית הרב שכלל: דירת מגורים, לשכה לקבלת קהל, ישיבה ומטבח לתלמידים. לישיבה באו ללמוד תורה מכל קצווי הארץ, לפעמים עד שבעים בחורים, צעירים תוססים ומפלפלים שהוסיפו גוון מיוחד לכל חיי הקהילה. רישומם ניכר היה בכל. הבחורים גרו בחדרים שכורים אצל בעלי בתים בקהילה, ארבעה וחמישה בחורים בחדר, ופעמיים ביום באו לישיבה. בתחילה אכלו ״ימים״ כמנהג הקדום, (כל יום אצל בעל בית אחר), לבסוף הוקמה ״מנזה״. המנזה והמטבח היו בחצר בית הרב. הבחורים שעשו כמה ״זמנים״

(עונות לימודים) הרגישו שייכות לקהילה והיו מהם שגם נשאו אשה מבנות המקום, התישבו שם ונהיו בעלי בתים חשובים בקהילה. הרבה תלמידים לשעבר בישיבת דרצ׳קה מפוזרים כיום בעולם וקשורים באופן נפשי לישיבה ולמקום, וזוכרים בגעגועים ובאהבה את ימי נעוריהם. גם שרידי דרצ׳קה זוכרים באהבה את תלמידיה הנאמנים שבאו ללמוד ולקלוט תורה ויראת שמים בישיבתה.

בחצר היה בית הספר, המורה הראשון ר׳ שמואל לוי (איזכור מיוחד עליו להלן לפי ערכו הרם). אחריו המורה פריד שאח״כ עבר לנהל בי״ס בדברצן. לפי השמועה חי בנו אנדור באמריקה. אחריו היתה מורה, העלמה פרידמן ולריה, ולאחרונה – הגב׳ גיגר ברטה. מלבד העובדה שקיום ביה״ס מנע את הצורך ללמוד בבי״ס נוצרי עם ילדים בני דת אחרת – עמד בית הספר על רמה נאותה כפי שאפשר להווכח מהעובדה, שרבים מתלמידיו הגיעו גם ללימודים באוניברסיטה.

בראש החדר שהיה צמוד לבית הספר עמד שנים רבות ר׳ מאיר קליין. ת״ח, ירא״ש ובעל תפילה חובב. ר׳ מאיר – ״סבא״ לכל הילדים, תמיד היה מחייך בטוב לב. הילדים ניצלו את טוב לבו לכל מיני התחכמויות והוא תמיד סלח להם.

אחריו היה ר׳ ישעיה לבקוביץ ״המלמד״, ובאחרונה – שאר בשרי ר׳ משה מנחם שטרנברג. כל אחד חינך לפי דרכו והקנה ידיעות ראשוניות בלימודי קדש. לרשות ה״חדר״ לא עמד זמן רב ללימודים (רק לאחר ביה״ס) וגם לא תקציב גדול, וההצלחה לא היתה תלויה רק במלמדים שעשו את עבודתם, עבודת הקדש, באמונה.

בסימטא ליד בית הרב עמד ביתו של ר׳ ברוך כהן, בנו של ר׳ יהודה צבי כהן. יליד דרצ׳קה וחניך דרצ׳קה לתפארת, יודע ספר וירא״ש. ייאמר לשבחו שלא עזב את כפר מולדתו אפילו בשעת דחקו בעניני פרנסה. כבנו של בעל בית אמיד ראה בצעירותו ימים טובים. אבל במשך הזמן, אף כשלא היתה הפרוטה מצויה בכיסו וחשדו בו הבריות שבמקטרתו אשר בפיו לעתים לא היה טבק. הרגיש חיות וסיפוק נפשי בקרב בני קהילתו בקרבם נולד וגדל, וידע גם לסבול מחסור בדרך מכובדת. כך ניהלו הוא ואשתו את ביתם עד הסוף המר. מהשואה ניצלו רק שני בניהם הגדולים חיים ויצחק המתגוררים כיום באמריקה ומנהלים את ביתם על פי מסורת בית אבא.

ליד ר׳ ברוך גר בתחילה פרידמן שאשתו היתה מבית בויאר הנז״ל. במקצועו היה נגר, נפטר צעיר, והשאיר בת – מאנצי. האלמנה נישאה שוב וגרה באותו המקום עם בעלה השני, שמו לורנץ, אף הוא היה נגר, בעל מלאכה שחי מיגיע כפיו, פירנס את משפחתו בכבוד והשתלב יפה בחיי הקהילה. נולד להם בן מיקי, ובת בלה. האם נספתה באושוויץ. הי״ד. בעלה אדולף ניצל מהשואה, התחתן שוב ונפטר בשיבה טובה בגיל למעלה משמונים. הבן מיקי מלא תפקיד חשוב אחרי השואה בבולשת. אבל עקב מחלתו ממחנה העבודה נפטר צעיר. לצערנו. הבת מאנצי נשואה וגרה בנאדי־ואראד. הבת בלה נשואה וגרה בדברצן.

ממול היה בית קטן ונקי, שמה של בעלת הבית – הרץ זאלי. היא היתה אלמנת מלחמת העולם הראשונה, חיה מיגיע כפיה והתפרנסה מעבודתה כתופרת. היתה לה בת יחידה אותה גידלה וחינכה באהבה ובחמלה רבה. הבת נישאה לברייר

קורצ׳י, סוחר זעיר של תבואה שראה פרנסה בעמלו בכבוד. נולדו להם שני ילדים וחיו באושר. קורצ׳י היה טוב לכל וביחוד לבני משפחתו, נהג כבוד רב בחמותו. נתקיים בהם: ״והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד״ אבל ה״אחריתך ישגה מאד״ רק לזמן קצר, כי את הכל בלע אושוויץ. יהי זכרם ברוך.

באותו הבית גרו גם בני הזוג פרקש. ר׳ חיים פרקש – יר״ש ומדקדק במצוות, כל הליכותיו בצניעות ובשקט, מקצועו – סנדלר. והיא, אסתי ״נני״,– ילדים לא היו להם, היתה פעלתנית במעשים טובים, בעיקר היה לה סיפוק מתפקידה כטבחית במנזה של הישיבה ובכשרון הבישול שלה ובאהבה האכילה את ״בניה״ כל יום בארוחות טעימות. כך חיו בשלוה, עד שבאו ימי הזוועה ואושוויץ סתם עליהם את הגולל. הי״ד.

שני בני ינו בויער, אשתו השלישית והגב׳ שחורי מעכו, בתם של מניוש ושרלוטה.

על ידם היה ביתו של ר׳ מאיר דוד (דוד – שם משפחה), יר״ש שבא בכל יום לתפילה, שחרית וערבית. פרנסתו היתה קשה, היה מן הרוכלים הסובבים בכפרים ובעיירות לקנות נוצות. בדרצ׳קה חי עם זוגתו השניה, הראשונה מתה עליו עוד בחוסט, מקום מוצאו. ממנה נולד לו בן מרדכי, ת״ח יר״ש שהתגורר בדברצן. היו לו שלשה בנים. הוא נספה בשואה הי״ד והבנים נפטרו אחרי

משפ. מאיר דוד: למעלה, משמאל לימין: זיסקו, סרנה ובתמונה 7 ילדיה, **(החיים אתנו פה בארץ)**, יולן ובעלה מיקלוש באום. באמצע: שרולטה, דוד מאיר ואשתו והבן מרדכי.

תמונה מחתונת ישראל דוד ז״ל. ליד החתן אמא של ישראל תיבדלח״א משמאל, אביו של ישראל, זיסקו ז״ל

עומדים משמאל: אברהם אהרון, משה וייס, לפניהם מימין שעייקה אהרון, ג׳וזו ברג ז״ל שנפל במלחמת העצמאות בתש״ח.

השואה, יבדלח״א בן אחד, המתגורר בת״א. מאשתו השניה היו לו שלוש בנות ובן, בתו הבכורה סרינה שמה – נישאה לנגר בעיר הוסט. בעוד מועד, בשנת 1933 עלו ארצה עם שבעת ילדיהם, גידלו את כל ילדיהם לתפארת, והם אבות למשפחות מכובדות. אחרי השואה טפלה סרינה באמה שנשארה בחיים ונפטרה בגיל 88. כעת נפטר הבעל, והיא בגיל למעלה מ־80 שנה,מבלה את ימיה הברוכים בבית אבות. הבת השניה שרולטה נישאה לבויאר מניוש. לאחר השואה עלו ארצה, התישבו בעכו ונפטרו בשיבה טובה. השאירו לברכה שתי בנות בארץ. הבת השלישית שמה יולן, נשארה בדברצן, שם בעלה מיקלוש באום. היא נפטרה אחרי השואה באופן טרגי בלא ילדים. איזידור, בן ר׳ מאור שאנחנו קראנו לו בשם חיבה זיסקו, איש טוב לב,צנוע ושקט. ניצל מהשואה, הוא ואשתו ובנו ובתו עלו ארצה, ונולדה להם כאן עוד בת. הם התישבו בראשון לציון וראו ברכה בעמלם, אבל צער גידול בנים פגע בהם. בנם יחידם נפל בעת שירותו הצבאי והשאיר אלמנה ויתום קטן, והורים דואבים וכואבים. לדאבוננו נפטר גם איזידור מתוך צער. תנצב״ה. תבדל״א האלמנה והאם המתגוררות בראשון לציון, גם הבנות שנשארו הקימו משפחות לתפארת.

באותו רחוב היה ביתו של ר׳ משה מנחם מנדל, ששימש בקודש את קהילת דרצ׳קה שנים רבות. ת״ח גדול, ירא״ש, בעל תפילה, בעל תוקע ובעל קורא, שוחט עופות ומנקר. הוא נתן תוכן וערך לתפקידו וכולם חיבבו וכיבדו אותו בשל מעלותיו והתנהגותו המלבבת.

אשתו היתה בתו של ר׳ יוסף ציטרום מילידי דרצ׳קה. היתה מסורה וטובת לב. הם גידלו יחדיו שמונה ילדים ובנוסף לכך גם עסקה בתפירה לפרנסת הבית. נבואה נזרקה בו בר׳ משה מנדל בשנת 1939, ערב פרוץ מלחמת העולם השניה, והוא שם את פעמיו לאמריקה יחד עם אחת מבנותיו ובנו הקטן מתוך כוונה טובה שיצליח לקחת אחריו את אל שאר בני ביתו. בגלל המלחמה נשתבשו הדרכים והתכנית לא יצאה לפועל. ממשפחתו ניצלו רק כמה בנות, הן יצאו לאמריקה והצטרפו לאביהן. הוא מצא להן חתנים לפי רוחו – לומדי תורה יראי שמים, והם הקימו משפחות לתפארת אשר בם יתפאר. לאחר שאשתו נספתה באושוויץ, הי״ד, התחתן שוב והמשיך להתגורר באמריקה עד גיל הפרישה. אז עלה ארצה. בתחילה התגורר בקרית צאנז בנתניה וכעת יושב על התורה ועל העבודה בבני ברק. כל יודעיו ומכיריו מכבדים את זקן יוצאי דרצ׳קה, ומאחלים לו שיזכה יחד עם זוגתו, שהיא עזר כנגדו, לאושר ולבריאות לאורך ימים ושנים.

באותו רחוב היה גר ר׳ אלימלך זאב וינקלר, שו״ב, אשר בא לקהילת דרצ׳קה לאחר פטירת ר׳ אברהם שטרנברג. ר׳ אלימלך וולף – ת״ח גדול, אמן במקצועו ובעל תפילה מעולה, מילא את תפקידו לשביעות רצון הכל עד שחלה והיה חייב לעזוב את השחיטה. מאז הקדיש את כל זמנו לתורה ולעבודה.

בתו הבכירה נישאה לר׳ יצחק איזיק לנדאו שהתגורר בקירבת מקום. ר׳ יצחק איזיק נהג כחסיד גם בחיצוניותו, לבש שטריימל. ת״ח אהוב על כל בני הקהילה. בגלל חביבותו ושנינותו, בשיחות החולין שלו היה קונה את לב כל מכיריו. עם היותו טרוד למצוא טרף לביתו היה קובע עתים לתורה. הרבה מהניצולים היו אתו

במחנה עבודה, הוא היה בין "החלשים", פטור מהעבודה, אך יום אחד "נעלם" לבלי שוב. גם אשתו ובניו ניספו כולם באושוויץ. הי"ד.

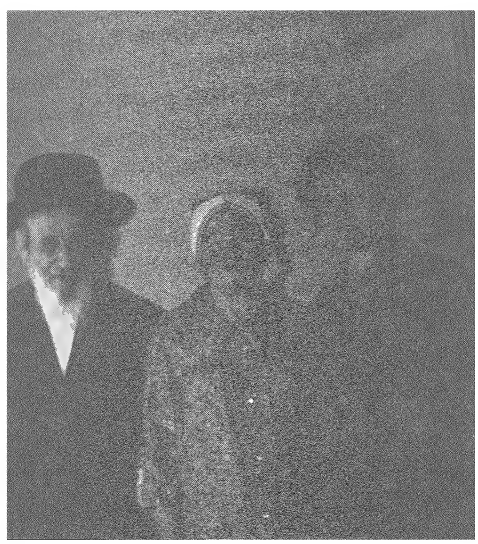
בניו של ר' אלימלך זאב – יוסף ובנימין, חניכי ישיבת דרצ'קה במשך שנים רבות היו ת"ח מופלגים לתפארת. לאחר חתונתם עזבו את הכפר. בעיקר היה מפורסם ביניהם ר' בנימין, שהיה בעל סגנון טוב בלשון הקדש ובעל ידים זריזות לעשות מלאכת מחשבת וציורים כגון "שויתי" לפני עמוד התפילה. יוסף ובנימין ומשפחותיהם יחד עם אחיהם דוד ואברהם, כולם ניספו בשואה. הי"ד.

הבן שלישי – יעקב, נפטר בצעירותו ממחלת השחפת.

יבדלח"א הבן משה שחי באמריקה ברוח מסורת בית אבא בקרב חסידים, כן חיה באמריקה הבת הדי.

ע"י ביתו של ר' משה מנדל היה גר ר' דוד וייס. אשתו היתה אחותו של אשת ר' יעקב אהרון. אחותו של ר' דוד היא אשת ר' ירמיה קליין שהזכרנו כבר. ר' דוד, שנפטר בישראל בשנת תשמ"ב בשיבה טובה, חי כל ימיו מיגיע כפיו. הודות למרצו הרב נשאר בחיים בהיותו במחנה עבודה עם צעירים ועם בנו משה יבדל"א. הוא עבד בשורה אחת עם כולם וכך החזיק מעמד, בעוד שהזקנים והחלשים הושמדו. אשתו – שותפתו לחיים ברוכים, נספתה באושוויץ. הי"ד.

הוא ושתי בנותיו ובנו משה נשארו בחיים ועלו ארצה, נישאו והקימו משפחות לתפארת. על שבחו וזכותו של משה יש עוד להוסיף עפ"י עדות חבריו שהיו עמו

ר' משה מנדל, לידו אשתו ובתו

במחנה עבודה, כי גם בשפל המדרגה כשאנשים מתו ברעב – הוא, בכוח חיוניותו ורצונו לחיות, ידע להראות גבורה נפשית ולדאוג בסכנת נפשות, לא רק לעצמו אלא לטובת הכלל, לכל החברים. מה שהחברים זוכרים לו לטובה ייכתב בספר לעד.

נחזור לבית הרב ונמשיך ללכת לכיוון בית הכנסת. בפינה היה פעם מגרש גדול שהספיק לכל משחקי הילדים שלנו, אפילו לכדור־רגל. שם עמד בית קטן שבו התגוררה וחיה ממִמכר כדי חרס אלמנתו של ברג – אמם של מנדל ויעקב משה ושל אשתו של ר׳ יעקב אהרון ואשתו של ר׳ דוד וייס. היו לה בנים נוספים שהתגוררו מחוץ לדרצ׳קה: ר׳ נחום, שהיה שו״ב בקומאדי, ור׳ שמואל שביקר לעתים קרובות בדרצ׳קה. לאחר פטירתה נבנו על המגרש הרבה בתים. באחד מהם היה גר ר׳ צבי קליין, בנו של ר׳ יעקב קליין, יהודי יר״ש שחי מיגיע כפיו והתפרנס ממסחר בנוצות, עיסוק שהיה נפוץ בין אלה שלא היה להם מקצוע ולא רכוש לפתוח חנות. הוא ואשתו ניהלו את ביתם לפי מסורת בית אבא, ילדים לא היו להם, ניספו באושוויץ. הי״ד.

את בית הכנסת, מקדש המעט – כבר תארנו לעיל.

כשנעבור על ידו נעלה את זכר המקום שכל־כך הרבה תפילות זכות עלו בו מלב יהודים צדיקים – באחרונה בימים הנוראים של שנת תש״ד בקעה התפילה: ״אבינו מלכנו חמול עלינו ועל עוללנו וטפנו״. ולבסוף בצל הגזירות הקשות, בחג מתן תורה. הזמן הוא אביב, כל הארץ פורחת, קוראים את מגילת רות שמשמשת כנבואה של תחיה, ממלכה ותקוה. את ה״אקדמות״ מסיימים במילים: ״מרומם הוא אליהן בקדמותא ובתריתא, צבי ואתרעי בן ומסר לן אורייתא״. ההרגשה אז היתה – היד ה׳ תקצר? אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל יתיאש מן הרחמים, אולי ירחם!

היה הסתר פנים, הרחמים לא באו. באו שליחי מלאך המות בצורת ז׳נדרמים, אספו את בני הקהילה והעבירו אותם לגטו נאדי־וארוד ומשם לאושוויץ.

חסד עשה לנו הקב״ה: מקום מקדשנו – לא שועלים מהלכים בו, אלא מרפאה נבנתה במקומו – אם כי זה לא ירפא את שברון לבנו.

בימים הנוראים של תש״ה כבר לא היו יהודים בדרצ׳קה, שקט של בית הקברות ירד עליו, רק בזכרוננו חי המקום וממשיך להתקיים כמקום שבו התרכזו חיי היהודים ונאספו הצאן פעמיים ביום בבוקר ובערב לתורה ולתפילה ובשבתות ובחגים.

על יד בית הכנסת בסימטא היתה דירתו של השוחט והמשחטה. בזמני היה בתחילה השו״ב – ר׳ אברהם שטרנברג. כמו בכל מקום בקהילות קטנות מילא גם תפקיד של מורה הוראה. כך היה ר׳ אברהם עוסק ביראת שמים במקצועו וגם משמש כבעל תפילה, בעל קורא ומוהל. לפתע נחלה ולאחר שלשה ימים נפטר. בנו הגדול – ר׳ יצחק, ת״ח גדול, היה גר בטוקאי. בנו ר׳ משה מנדל כבר הוזכר לעיל. בנו הצעיר – אליעזר היה בעל קול נהדר ולאחרונה שימש כחזן בנאדי־קורוש. שיכל משפחתו בשואה אבל ניצל בעצמו, זמן מה לאחר מכן נפטר. שלש בנות היו לר׳ אברהם – השניה, שמה רוצי, היתה אשתו של ינו בויאר.

התגוררו בדרצ׳קה. היא וילדיה ניספו באושוויץ. הי״ד. שאר הבנות נישאו לאנשים יראי שמים מחוץ לעיר.

אחרי פטירתו של ר׳ אברהם היתה תקופת מה השו״ב – ר׳ אלימלך זאב וינקלר שהזכרנו כבר.

שוחט הקהילה האחרון, היה השו״ב ר׳ חיים וייס ז״ל. נוסף לכל מעלותיו המיוחדות היה בעל קול נהדר ושימש כבעל תפילה. היה ראוי להיות בעל תפילה בקהילות יותר גדולות מדרצ׳קה. בעצם הופעתו היה מרשים, משכמו ומעלה גבוה מכל אדם. בשבת היה לבוש בבגד חסידי וחבוש שטריימל. מקום הולדתו – סאטמר. פעם בשנה, בפורים, היה לבוש בצילינדר כפרופסור, הלך מבית לבית לרשום מרשמים לשנה טובה. הוא ואשתו הענוגה וגומלת החסד גידלו משפחה לתפארת. בתחילת הגזירות לקחו את ר׳ חיים לוינה, מקום בו נשארו היהודים ברובם הגדול בחיים. אבל הוא – האיש החזק, הלך ונחלש משום הקפדתו היתרה בעניני כשרות ונפטר.

בנם הגדול – אברהם, יפה תואר ועדין נפש, נתפש כעריק והועמד לדין במשפט שדה שפירושו – גזר דין מות תוך שעתיים. כשנודע הדבר לאמו הלכה לקבל את ברכת הרבי ר׳ שלום אליעזר מראצפרט. ביום המשפט כשאמר לה הסניגור להתכונן להוצאתו להורג של בנה ענתה לו בהסתמכה על ברכת הרבי, כי לב האם שבה אינו מוכן לכך לעולם. לבסוף, בשל שגיאה פורמאלית בניסוח כתב האשמה – יצא בנה זכאי. עובדה זו שמעתי מפי אשת ר׳ ירמיה קליין שהתגוררה בשכנות לסוהר של אברהמל׳ה והשתדלה להקל עליו את תקופה מעצרו. את המחסום הזה עברו, אבל היו כל כך הרבה מלכודות עד שלבסוף נפלו כולם שדודים. סופו של אברהמל׳ה היה בין הגולים באוסטריה עם בני הרב, ליפא ושלום נ״י. ימים אחדים לפני השחרור גווע ברעב הי״ד. משפחה כל כך יפה, אף אחד מהם לא נשאר בחיים. הי״ד.

מול בית הכנסת היה גוש בנינים מלבני שרוב תושביו היו יהודים. ביתו היפה והגדול של ר׳ אלי׳ וינברגר הי׳ צופה על בית הכנסת, מימינו – ביתו של ר׳ אשר זליג גולד לידו – ביתו של ר׳ בנימין ברקוביץ, ואחריו ביתם של הורי ז״ל. אחריו – ביתו של ר׳ מאיר וינברגר שבו התגורר גם האופה ברגר, הוא ואשתו ושלשת ילדיו. הוא היה גיסו של אברהם פרקש ואברהם אבראהאם. לאחר תקופת זמן מסוימת עזבו את דרצ׳קה ולא ידוע לנו יותר על גורלם. אחד מהבנים חי באמריקה. בפינה שניה היתה דירתו של הדוד ר׳ ישראל איסר מושקוביץ ולידה דירת דודי ר׳ לייב ז״ל. בין דירתו של הדוד לייב ודירתו של ר׳ אלי׳ וינברגר היה ביתו של ר׳ דוד פוגל, חתנו של ר׳ אשר זליג גולד. את תולדות המשפחות הנ״ל וגורלן המר כבר הזכרנו, כאן מציינים אנו רק את מקום מגוריהם.

מול ביתו של ר׳ דוד פוגל היה גר ר׳ דוד ברייר, יהודי מכובד ויר״ש. בנשואיו הראשונים היה חתנו של ר׳ משה קליין. בנשואיו השניים התברך בבת. הבית היה בית יהודי טוב ומכובד למופת, ר׳ דוד – תמיד מוכן לעזור בגמילות חסד ובעצה מקצועית בניהול חשבונות וכו׳. היה סוחר יין אמיד, הוא ומשפחתו ניספו בשואה. הי״ד.

בביתו של ר׳ דוד ברייר התגוררה בעבר משפחת ברודי עם בתם מלי, אשתו של ר׳ חיים כ״ץ שהזכרנו לטובה. כל מה שזכור לי אודותם הוא שהיו זקנים מאד ומכובדים.

על ידו – ביתו של ר׳ ישראל דב בש. ר׳ ישראל, מוצאו מספינקא וכמו רוב בני משפחת בש – קרובו של רבי יוסף מאיר וייס, האדמו״ר מספינקא, שאשתו היתה מבית בש. הרבי שעלה לגדולה בזכות יחוס עצמו, היה מאד נערץ בחבל הארץ מרמורוש וכל שכן בקרב בני עירו ומשפחתו.

ר׳ ישראל דב הגיע לדרצ׳קה כשנשא את בתו של ר׳ מיכאל גבריאל ציטרום. ר׳ ישראל דב היה יהודי יר״ש, בעל חזות יהודית התברך בחיוניות יוצאת מן הכלל שעזרה לו להתגבר על הרבה קשיין ולפרנס בכבוד את בני משפחתו הגדולה. בבית מולדתו דיבר רק אידיש אבל בעירנו הסתדר עם המעט שהספיק ללמוד מהשפה ההונגרית ועלה בדרגה מסוחר זעיר של נוצות ועורות להיות בראש חברת יצוא לחו״ל. בביתו גרה בחדר נפרד הסבתא, אמה של אשת ר׳ ישראל. הם החזיקו אותה עד סוף ימיה הארוכים בכבוד רב. ר׳ ישראל היה הגבאי הראשי של בית הכנסת, היה זה תפקיד מאד מכובד בחיי הקהילה והוא מלא אותו באמונה. התברך בארבעה בנים ושבע בנות. ר׳ ישראל היה בין הנכבדים שעם כניסת הגרמנים נלקחו לוינה והרב בראשם. אחרי השחרור חזר לדברצן, ונפטר שם בשיבה טובה בגיל של למעלה משמונים.

ועתה כמה מלים אודות בני משפחתו:

מיכאל, נעלם במחנה עבודה. בני ביתו נשארו לברכה ומתגוררים בהרצליה. בנו השני – גרשון, נפטר בשנות המלחמה כתוצאה מנתוח לא מוצלח. הבן יעקב, חניך ישיבת דרצקה, ת״ח ויר״ש, במשך הרבה שנים היה גבאי ומנהל המנזה של הישיבה. הוא נהרג לפני השחרור. הי״ד.

מהבנים נשאר לברכה הבן אנדור, מתגורר באמריקה ונוהג על פי מסורת בית אביו, כעת הוא כבר סבא. מהבנות נשארו בחיים אירן וקלארי. אירין גרה בדברצן וקלרה ומשפחתה באמריקה.

הבת הגדולה אילונה היתה נשואה לאונגר, ת״ח ומשכיל. הם התגוררו בביתו של ר׳ אשר זליג גולד. ניספו בשואה היא, בעלה ומשפחתה. האם, הבת יולן הנשואה, ושפרה שהיתה אשתו של שאר בשרי ר׳ לייב כ״ץ, והבנות מגדה, ואווה – כולן ניספו באושוויץ. הי״ד.

על יד ביתו של ר׳ ישראל היתה חצר ובה שתי דירות, בדירה הראשונה היה המועדון של חברת: ״תפארת בחורים״. זו היתה תנועה כלל ארצית. גם דרצ׳קה סיגלה לעצמה את הרעיון לאגד ולאחד נוער שהיתה לו הערכה לערכי היהדות, למרות שלא הספיק ללמוד אחרי החדר, עם בחורים שעזבו את הישיבה מסיבות כלכליות. אלו ואלו נפגשו בשבתות ובחגים לתפילה, בערבים ובהזדמנויות שונות באו יחד כדי לשמוע הרצאות על ערכי הדת והיהדות. לאט לאט התגנב למועדון גם הרעיון ה״ציוני״ ועשה הרבה לקרוב הלבבות מכל שכבות הנוער. פעולתו נמשכה, אמנם זמן קצר, אבל ניתן לסכם שמילא תפקיד חשוב, ודבר בעתו מה טוב.

מיכאל באש הי״ד ובני משפחתו החיים בהרצליה

ר׳ ישראל דב באש ז״ל, בלי זקנו הארוך. התמונה נעשתה אחרי השואה.

בדירה השניה התגורר ר׳ ירמיה קליין, כשהוא עבר לדברצן התגוררה בדירה זו משפחת ברקוביץ. האשה – זיסל לבית פריד. אמה האלמנה היתה אחותם של ר׳ יעקב ור׳ אליעזר קליין. האב ״ברקו״ – יהודי צנוע ויר״ש, הלך לעבוד כשכיר יום – תופעה בלתי רגילה בקרב יהודי הונגריה, להביא טרף לביתו. חמישה ילדים היו להם והם ראו בהם ברכה והתקיימו בהם דברי חז״ל: ״הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה״. מחמשת ילדיו נשארו שלשה: הבכור מלומד מוכשר, מכהן בארה״ב כרב ומצליח בתפקידו. השאר גרים בארץ. ההורים ושני הילדים הקטנים ניספו באושוויץ. הי״ד.

מול בית הכנסת היה מקום מגוריו של הרשי קופמן. הרשי, יליד דרצ׳קה, בנו של ר׳ יהודה קופמן, היה עלם יפה תואר, תמיר ותוסס. כשהלך למלחמה, כמו רבים הלך בשירה ובזמרה תוך תקוה ובטחון שזה רק טיול קצר. כ״פוטר מים ראשית מדון״, את סופו מי ישורנו. המלחמה נמשכה ודרשה הרבה קרבנות. להרשי היה ״מזל״ והוא אבד יד ורגל לא מצד אחד ובעזרת קביים יכול היה ללכת. בגבורה נפשית עילאית שיקם את עצמו. מהרשות קיבל זכיון, שבדרך כלל לא ניתן ליהודים, למכור טבק וסיגריות. בזכות היותו נכה מלחמה היה גם היחידי שלא גורש לאושויץ. הוא היה עלה התאנה שכיסה את ערוות המשטר הבוגד שנכנע כל כך בקלות לגרמניה הנאצית. הרשי, כאמור, שיקם את עצמו, הקים משפחה ופרנסה בכבוד. היה להם שתי בנות. בת אחת – רופאה מפורסמת. לאחר השואה עבר לגור בדברצן ויש בפיו הרבה מה לספר על גירוש היהודים ועל ימיה האחרונים של קהילת דרצ׳קה, נקווה שעוד נזכה לשמוע את חוויותיו. נאחל לו אריכות ימים ושנים.

נמשיך הלאה. בהמשך הרחוב בפינה השניה, גר ר׳ מאיר קליין ה״מלמד״ החביב שכבר סיפרנו אודותיו.

אחרי פטירתו של ר׳ מאיר קליין ז״ל התגורר בבית ר׳ יצחק מאיר גרינפלד, חתנו של ר׳ ישראל הרצברג פעמיים. (אחרי פטירת אשתו הראשונה נשא לאשה את אחותה). ר׳ יצחק – ת״ח, יר״ש, חביב ונחמד ואהוב על כל מכיריו. לאחר שניצל מהשואה נפטר. חבל על דאבדין. מכל משפחתו נשארה לברכה בת נשואה ברוכת ילדים לתפארת.

באותו הבית היתה גם דירתה של האלמנה של ר׳ שמעון אלמכר. שתי בנות ובן היו לה. הבנות נישאו מחוץ לכפר, ולא ידוע לנו גורלן. הבן התגורר לסירוגין בדרצ׳קה, שמו היה גזה, מקצועו – אופה, נשוי ואב לבן. ניספו כולם. הי״ד.

באותו רחוב התגורר שאר בשרי ר׳ משה אריה כ״ץ שהיה חתנו של דודי ר׳ לייב והוא חי שם חיים מאושרים עם בת דודי – מרים. היא נספתה באושוויץ הי״ד. ילדים לא היו להם.

ממול היה גר ר׳ מנדל ברג, אשתו היתה בויאר קרולה, גם כן מילידות דרצ׳קה. הרבה טרחו לגדל את משפחתם מיגיע כפיהם. ר׳ מנדל – איש גדל מידות, שקט ומאופק ושמח בחלקו. נפטר לפני השואה עקב מחלה שקבל בהיותו בשבי בזמן מלחמת העולם הראשונה באיטליה. שני בנים ושתי בנות היו להם, ונשארה רק הבת הקטנה בשקה, החיה עמנו בהרצליה. בעלה – יהודה לוינגר, יש להם בן ובת

נשואים עם ילדים, גידלו משפחות לתפארת.

הבת הגדולה מנצי, שנישאה וגרה מחוץ לכפר; הבן שאני, הזכרנוהו שהיה סוחר מצליח; האם הנמרצת אשר בעת מחלתו של ר' מנדל החזיקה את המשפחה – כולם ניספו. הי"ד.

הבן הגדול – יוסף, שהמשיך את מקצועו של אביו, היה בעל עגלה להובלת נוסעים. טבעו היה כטבע אביו, יר"ש וטוב לב, חבר טוב שלי, בן גילי. במוצש"ק בדרכי לעלות ארצה, לקח אותי מן הבית לתחנת הרכבת וסירב לקחת תשלום "זה בשביל הידידות" – אמר. לא ידעתי שזו הפעם האחרונה שאראה אותו, ולא אוכל לגמול לו עוד. אבד במחנה עבודה. השורות האלו מוקדשות לזכרך, חברי היקר.

ליד דירת הברגים היתה דירתו של ינו בויאר. בשואה איבד את אשתו הראשונה עם שני ילדיהם. התחתן שוב ונולדו לו שני בנים. האמא מתה והוא התחתן בשלישית. לאחר מותו נשארו הילדים עם אמם החורגת.

בקרבת מקום התגוררה האלמנה אסתר ברקוביץ, אמו של גיסי אריה ברקוביץ ז"ל שכבר הזכרנוהו.

מקום דירתו של דודי ר' ישראל איסר היה בפינה. ממולו בסמטא היה גר אברהם (אלברט) פרקש, מקצועו – סנדלר, אבל הוא כבר לא עבד בעצמו אלא ניהל מפעל, מקום שבו עבדו בניו ופועליו. לפי שיטה תעשייתית הכינו מגפיים למכור בשווקים ובירידים בכל חלקי הארץ. מה שה"וייסים" עשו בשטח ההלבשה עשה הוא בשטח ההנעלה. ר' אברהם יר"ש וניהל בית מסורתי טוב. חמש בנות וששה בנים היו לו. בנו הגדול – שמואל נשא לאשה את אירמה לבית בויאר. במשך הזמן נהיה עצמאי, ניצל מהשואה ונפטר בשיבה טובה לפני שנים מספר. הבן לאיוש המשיך לעבוד עם אביו לאחר חתונתו. הוא, אחיו לורינץ, ודיולא והבנות – ניספו כולם בשואה. הי"ד. הבן יושקה נפטר בצעירותו. יבדל לחיים ארוכים הבן וילמוש המתגורר באמריקה ומנהל את ביתו לפי מסורת בית אבא, בעל משפחה לתפארת.

במרחק מה ממנו היה גר גיסו – ר' אברהם אברהאם, בעל מלאכה צנוע, חייט לפי השיטה הישנה – מחכה שהקונה יבוא לביתו ויזמין שיתפור לו חליפה לפי מידה. לולא הסתפקותו במועט לא היתה פרנסתו מספקת. מה שהיה חסר לו היה משלים באמונתו. היה ירא שמים מאד. אשתו – עזר כנגדו. היתה להם בת – מרגיט ושני בנים: לורינץ ויוסף. כל המשפחה נספתה באושוויץ. הי"ד. הבן לורינץ שנותר מכל משפחתו, התחתן וגר בבודפשט, לפני כמה שנים נפטר.

נחזור לרחוב ונעמוד לפני בית הכנסת. נמשיך ללכת ישר, במרחק מאה מטר עמד ביתו גדול המידות של ר' שמעון יונג. פעם היו בביתו בית מרזח ובחצר – מגרש כדורת. במשך הזמן סגר את בית המרזח והמשפחה התפרנסה מכך שהבנות תפרו. שלשה בנים ושש בנות היו להם. בית יהודי מסורתי מאד היה ביתם. הבנים היגרו לדרום אמריקה. שמותיהם: הגדול פאלי, גר בצ'ילי. השני, פרי, נפטר, משפחתו בצ'ילי. הבן השלישי, ארנו, לעת זקנתו בא להשתקע בארץ בקבוץ בוחן. ארנו נפטר, אלמנתו ובנו יחידו חיים בקיבוץ. האם והבנות, חלקן נשואות, ניספו כולן בשואה. הי"ד.

מול ביתו של ר׳ שמעון יונג בסימטא התגוררה פעם דודה גיטל, אלמנת ר׳ אליעזר מושקביץ ז״ל. אחרי כן עזבה את הבית והלכה לגור יחד עם בנה, במקום שכבר הזכרנוהו.

מול ביתו של ר׳ שמעון היה בית גדול וגרו בו כמה משפחות ממשפחת ״אדלר״. האח איגנץ, אחיו של דב שכבר הזכרנו, האחות – גב׳ נדלר ובתה היחידה – אשתו של כץ דז׳ו. האדלרים התפרנסו מחלקת אדמה שהיתה להם ולבעל בתם – כץ דז׳ו היתה חנות יפה לדברי הלבשה ברחוב הראשי, בבית בו היתה בעבר חנותו של ר׳ אלי׳ שיינפלד. לפי המסורת המקומית שימש המקום בעבר כאורוותו של מושל הכפר, בעל כל אחוזות הסביבה – הנסיך אסטרהאזי.

ר׳ אברהם פארקש ז״ל ומשפחתו: לידם משמאל: לורנץ, רוזי, שמואל, גיולא, בת, וילמוש (היחידי החי מכל ילדי ר׳ פארקש) אשתו של שמואל, יושקא, בת, לאיוש ומרגיט.

כולם היו אנשים טובים וישרים. לזוג כץ – בן ובת, הם נתנו לילדיהם חינוך טוב והבן קיבל תעודת בגרות בגימנסיה היהודית המפורסמת של דברצן שהוציאה מקרבה הרבה תלמידים טובים, ועמדה ברמה גבוהה ומילאה תפקיד חינוכי גם בערכי היהדות. בקושי הספיק הבן להתבגר וליהנות מהחום של בית אבא ואמא, השיגו פגעי הזמן גם אותו, ומכל משפחתו הנהדרת נותר רק הוא לבדו. בכוחות עצמו פילס לו דרך ורכש מקצוע והגיע למעמד עצמאי בשטח המכניקה העדינה. מפרנס את משפחתו – אשה, בן ובת. הוא מנהל בית יהודי מסורתי, את אשר למד מהבית לא שכח.

לשאני היתה אחות שנספתה בשואה. מצאנו לנכון להדפיס כאן את מכתבה האחרון ששלחה מהגיטו שעות אחדות לפני הטרנספורט:

לשאני היקר שלי!

עכשיו כבר יודעים אנחנו בודאות שבעוד כמה שעות נילקח מכאן. אין לנו מושג

– לאן. אויפאלו? גרוסוורדיין? ומתחנתנו הבאה בקרונות מי יודע לאן. אל תדאג בגללנו, רק שמור על עצמך ובעזרת השם נתראה בריאים ושלמים. אל תעלה על דעתך שאנחנו – אבדו עשתונותינו. אנחנו רגועים לגמרי. במטבח עומדים חפצינו ארוזים: שני תרמילי גב, שק לכלי מיטה, פח דבש, סל מזונות לדרך. עוד מעט תבוא העגלה לקחת אותנו. גם את סבתא. אמא כתבה מכתב גם לך וגם לאבא, האם קיבלתם אותם? אני מצטערת שלא יכולנו לשלוח לך ולאבא חבילות. העיקר שבגדי החורף שלכם בסדר. שאני היקר! אינני רוצה להתרגש בהיפרדי ממך. אני בטוחה בכך שהבורא הטוב ישמור עלינו כאן ובכל מקום אחר. כתוב גם לאבא שהגיגי לבנו נתונים לו ואנו שולחות לו הרבה נשיקות. עד להתראות – נושי" זה תרגום הגלויה. כל המוסיף לו – גורע ממנו. נפש זכה של אחות קטנה, כמו יונה הומיה שולחת בגלויה הזאת ברכת פרידה אחרונה לאחיה. כל חום לבה, אהבתה ובטחונה שזורים בשורות הנ"ל. הרגש האמהי החבוי בלב כל נערה יהודיה – והיא לא זכתה להיות נשואה ואם לבנים – מצא ביטויו המושלם בגלויה ההיא. כל דאגותיה נתונות לאביה ולאחיה הרחוקים. "האם בגדי החורף בסדר?" – כתבה. אמונתה בבורא חזקה ובלתי מעורערת: "עד להתראות בריאים ושלמים..." – היא כתבה, אם כי אינה יודעת לאן יובלו היא ובני הקהילה. הנערה המתבגרת, פרח שברירי מעודדת את אחיה: "אנחנו רגועים ואורזים חפצינו". כי רוצחיהם הרשו להם לקחת אתם מטען מה, כדי להוליכם שולל ולהרדים את חששותיהם. אכן, נושי המנוחה, את ועוד רבבות חברותיך לגורל המר, לא ידעתן בתמימותכן שיש מקום לדאגה.

שתי בנות יונג ע"ה ואשתו
של ארנו יונג שתחי'

ארנו יונג ז"ל

ר' שמעון יונג ז"ל

אבל אחותנו הקטנה, תפילתך נתקבלה בחלקה. אחיך, שאני ניצל מהשואה והקים משפחה לתפארת. ואילו את ויחד אתך שליש מעמנו לא זכיתם לראות את הגאולה. על זה דאב לבנו, מי ינחמנו?

בהמשך הרחוב בפינה היה מפעל לייצור מי סודה בבעלות משפ׳ קליין. הייצור וההפצה היו מלאכות קשות אפילו לגברים, כאן היו בידי הנשים – האם האלמנה ובנותיה. אמנם הבן אלברט איש ירא שמים, חרוץ ומסור, פעל ועבד בכל כוחו, אבל באופן טראגי חלה במחלת הטיפוס, (אחת המחלות שגבתה בכל קיץ מחיר דמים גבוה) ונפטר ביו״ט הראשון של סוכות ולמחרת לווהו כל הקהל בבכי לקבורה. המשפחה התייתמה עוד יותר בלי גבר בבית. השואה השלימה את ההרג, כולם ניספו. הי״ד.

מול משפ׳ קליין היה בית גדול ויפה, מסוג הבתים שהזכרנו שהיהודים שהתעשרו אהבו לבנותם. הבית היה גדול אך יושביו מועטים. עדיין זוכר אני את בעל הבית – אדלר פרי, האח המבוגר של האדלרים שהזכרנום. במקצועו היה חייט, בתקופה שהכרתיו כבר לא עבד אבל היה עשיר. רק בן אחד היה להם – תאודור, בעל בית מרקחת בעיר הבירה בודפשט, שבא לביקור אצל הוריו לעתים רחוקות מאד. כשנפטר בעל הבית, נשארה האלמנה מאד בודדה ומדוכאת לבדה בבית הגדול ונפטרה באופן טראגי. עליהם השלום. גורל בנם אינו ידוע.

בסימטא ליד בית קליין התגוררה משפ׳ קאופמן. אבי המשפחה – ר׳ יהודה קאפמן, שזקן עטר את פניו היה ירא שמים, מדקדק במצוות, מטבעו שתקן ובודאי שלא דיבר שיחה קלה בבית הכנסת. שני בנים היו להם, הבכור – סנדר, כעת באמריקה, יר״ש, מצליח בעסקיו רוב הזמן התגורר בדברצן. הצעיר – ידידנו הרשי, שהינו נכה מלחמת העולם הראשונה והודות לכך לא גורש לאושוויץ, מתגורר כעת בדברצן.

אשת ר׳ שמעון יונג ושתי בנותיה ע״ה

דז'ו כץ ואשתו ע"ה

דז'ו כץ חייל במלחה"ע הראשונה

בתם, נושי הי"ד

משפחה נוספת שהתגוררה בסימטא היא משפ׳ ר׳ יוסף ציטרום. ר׳ יוסף – מילידי דרצ׳קה, אח של אשת ר׳ ישראל בש, אשת ר׳ חיים פרקש ואשת ר׳ בנימין פלדמן.

ר׳ יוסף היה יהודי ירא שמים, בעל זקן מלא, יודע את מנהגי הקהילה על בוריים, עבר לעתים מזומנות לפני התיבה. ר׳ יוסף גידל וחינך בכבוד משפחה גדולה – ארבע בנות ושני בנים, למרות שפרנסתו היתה מצוייה בקושי. הוא התפרנס מאיסוף נוצות. לוקחי בנותיו ר׳ משה מנחם מנדל ור׳ נטע גולד כבר הוזכרו לעיל. חתנו ר׳ יוסף גרוס קצב במקצועו היה בנו של התושב היהודי היחיד בטפה, הסמוכה לדרצ׳קה. משפחת גרוס חינכה שלושה ילדים. האם נספתה בשואה, הי״ד. ר׳ יוסף ניצל מהשואה, עלה ארצה ונפטר כאן. יבדלח״א הבן ארתור מתגורר באשקלון, הבן לאצי מתגורר בבית שמש והבת אֶמי מתגוררת בשורש. כולם בעלי משפחות לתפארת. הבת הצעירה של ר׳ יוסף ציטרום, אילונקה, נישאה לפרי כץ, בנו של ר׳ חיים כץ שהזכרנו. פרי נפטר צעיר ואשתו נישאה בשנית.

אמלא בזה רצונו של אשר גרוס מילידי דרצ׳קה ואצטט את דבריו לזכר הוריו:

״אבי, יוסף גרוס ז״ל מוצאו מהכפר טיפה היה קצב לפי מקצועו וסיפק בשר כשר לקהילת דרצ׳קה. הוא מילא את תפקידו זה באמונה גם לאחר גזרת השלטונות שאסרו שחיטת בהמה לפי דיני ישראל. הוא הביא שוחט מהעיר סוֹבאט ושחט בלילות חרף הסכנה שבדבר. מאוחר יותר, כשהשלטונות הצרו את צעדיו, עזב את דרצ׳קה והשתקע בבודפשט, הוא, אשתו ושלושת ילדיו. גם שם פגעה אותם המלחמה וכל מוראותיה. אבא ז״ל נלקח לעבודת פרך ושירת ביחידות עבודה שונות עד שהשתחרר במחנה בוכנוואלד. עלה ארצה ב־1950 ונפטר ב־1962 בגיל 65 והובא לקבורות בירושלים בהר המנוחות.

ג׳יולא גרוס ואשתו רוזה ע״ה

אמא ז״ל, יולישקה, בת למשפחת ציטרון הענפה היתה רעיה ואם למופת, עמדה לצד בעלה ומשפחתה בכל קשיי החיים. היא נילקחה ע״י כוחות הרשע לעבודת פרך ובמצעד-המוות לכיוון אוסטריה כשל כוחה והתמוטטה. עקבותיה נעלמו, כנראה נורתה למוות ע״י החיילים המלווים. בת 48 היתה במותה בשנת 1944. זכרה מונצח על מצבת אבא ז״ל ובזכרון ילדיה ונכדיה.
יהי זכרם ברוך!״

שם הילדים שהקימו משפחות לתפארת בישראל: צבי, אשר וטובה.

גורל שני הבנים של ר׳ יוסף ציטרום: המבוגר בנימין, חייט במקצועו, יר״ש ודומה לאביו בהתנהגותו הטובה, נשוי ואב לשתי בנות, שהתגוררו גם הם באותה סימטה.

הבן הצעיר, אליעזר, יר״ש ות״ח, הוא שימש בקודש הרבה שנים את הגאון ר׳ יעקב גוטליב זצ״ל, רבה המפורסם של מישקולץ. ר׳ אליעזר היה מהבחורים המצטיינים מבין ילידי דרצ׳קה. לאחר נישואיו התגורר בטיסא-פולגר, ומשם נלקח עם אשתו ושני ילדיו לאושוויץ. הי״ד.

אם נמשיך ״ללכת״ ברחוב קאבא נגיע לבית פינתי, מקום מגוריו של ר׳ ישעיה לבקוביץ. ר׳ ישעיה – יליד אויהל, עיר גדולה של ת״ח, יר״ש וחסידים ינק מעיר מולדתו את כל ערכי היהדות. הוא עצמו בבחרותו היה ״הויז בחור״ בבית ה״קדושת יו״ט״ בסיגט. כשהתחתן ובא לדרצ׳קה, הסתגל מהר למקום ולתושביו. ר׳ ישעי׳ התברך בעליצות והיה פתוח להתחבר עם הבריות. היה שופע אמרות ושיחות חולין של ת״ח. היה חביב על הכל ופעיל במוסדות הקהילה, בעיקר ב״חברא קדישא״. אשתו ילידת דרצ׳קה לבית לוסטיג. בזמני חיה רק האמא . אחיה היה ר׳ שמואל לוסטיג ואחותה אשת ר׳ יהודה קאפמן שהזכרנו. ארבע בנות היו להם ובן. הבת הבכירה עם בעלה גרו בדרצ׳קה וניספו באושוויץ. הי״ד. הבת פרל ובעלה פרקש התגוררו ג״כ בדרצ׳קה. הבעל ניספה בשואה. הי״ד. תבדלח״א אשתו, ניצלה מהשואה, היגרה לאמריקה, נישאה בשנית ויש לה ילדים בעלי משפחות לתפארת. הבת השלישית נישאה לר׳ צבי לנגברג, היא וילדיה ניספו בשואה. הי״ד. יבדל״א בעלה שהתחתן בשנית עם הבת הרביעית של ר׳ ישעיה. הם מתגוררים באמריקה ולהם בת. הבן של ר׳ ישעיה, דב, תפארת של בחור, קרבן של השואה. דב היה אחד מאלה שביקשו לעלות ארצה אך השתבשו הזמנים והדרכים ולא יכול היה להגשים את מחשבתו הטובה. חבל על דאבדין. הי״ד. ר׳ ישעיה נמנה עם מגורשי וינה, אחרי השואה היגר לאמריקה והאריך ימים למעלה מתשעים שנה. יהי זכרו ברוך.

בהמשך הרחוב היתה דירתה של משפ׳ מרגיטאי. הבעל ר׳ יצחק, האשה בתו של ר׳ מאיר קליין ״המלמד״. משפחת מרגיטאי התפרנסה מחנות מכולת, וכיון שהתברכו במשפחה גדולה טרחו ויגעו הרבה כבר מהשכמת הבקר עד מאוחר בערב כדי לכלכל ולפרנס את המפשחה. ר׳ יצחק, שאר בשרו של ר׳ ישעיה מאנהיים, יהודי חשוב, יר״ש, עסקן פעיל במוסדות הקהילה, שקט וצנוע בהליכותיו. אשתו שמשה עזר כנגדו, נטלה חלק גדול בניהול העסק, ובמשק הבית – היתה אשת חיל. בפרט נפל עליה עול גדול כשהתאלמנה והילדים היו

קטנים עדיין. אך היא לא התיאשה אלא ביתר שאת וביתר עוז ניהלה את העסק והקפידה שילדיה יקבלו חינוך מתאים וטוב.

הבת הבכירה נישאה לדייטש פטר ז״ל, איש יקר וחשוב, חניך ישיבה. הוא נשאר בחיים לאחר השואה ועלה ארצה. אשתו וילדיו ניספו בשואה. הי״ד.

הבת מלכה, התחתנה ובעלה נלקח לצבא. לאחר שנתיים, לפני השחרור המיוחל של בעלה מהצבא, נפטרה במחלת הטיפוס, מחלה שהפילה קרבנות בכל שנה.

הבכור – ישעיה, פחח במקצועו, ניספה בשואה. הי״ד.

שאר הבנים שרדו. המבוגר – משה נתן שהיה תלמיד חשוב בישיבת קאשוי, נפטר לאחר השואה. יבדלח״א הבן יואל, יר״ש יודע ספר, ער ותוסס, התחתן והתגורר בקיש־קורוש והיה מנכבדי בעלי הבתים דשם. בשואה איבד את כל משפחתו, היגר לאמריקה, התחתן בשנית. באמריקה הוא מנהל את ביתו לפי מסורת הטובה של בית אבא. היה אפוטרופוס נאמן לאחיו הצעירים בבואם לאמריקה, עד שהסתדרו. לפי האמת, את האחים הצעירם כמעט שלא הכרתי, אבל שמעם הטוב יצא למרחקים. האח הצעיר – נפטר לפתע בעת ביקור משפחתי בבודפשט בשנת תש״ם

אחיו יואל בא לטפל בקבורתו כדי שימצא את מנוחתו האחרונה ליד קבר אביו בדרצ׳קה. משלא התאפשר הדבר העביר את הגופה לקבורה באמריקה.

ליד בית משפחת מרגיטאי, בקצה הרחוב, היתה דירתו של ר׳ שמואל לוסטיג. גם אמו התגוררה בביתם. ר׳ שמואל, עיקר התעסקותו היתה במרכז הכפר אולם דירתו היתה מרוחקת מהמרכז. אשתו ובנו סנדר ניספו בשואה, הי״ד. הוא נפטר לפני מספר שנים בגיל 78. בתו אדית נשארה בחיים. נישאה ומתגוררת בדברצן. בנה – עורך דין.

באותו רחוב גרה בתו של ר׳ אליעזר מושקוביץ, אלמנת ר׳ אביגדור לנגברג. דודה לאה היתה אשת חיל שכבר הזכרנוה שגידלה וחינכה לבדה את ילדיה עד שעמדו על רגליהם. לצערנו, מכל המשפחה נותרו רק בנה צבי באמריקה ונכדה אביגדור, בן בנה אליהו, המתגורר כעת בלונדון.

נחזור לבית מרגיטאי ונמשיך ״ללכת״ לפיצול דרכים שנקרא ״ידית של מחבת״ שם היה ביתו של ר׳ דוד שטיינר קצב במקצועו. יהודי יר״ש, שני בנים היו לו: הצעיר נספה בשואה, הי״ד. המבוגר יושקה, עלה ארצה לאחר השואה ונפטר בשיבה טובה.

באותה הסימטה היתה דירתו של ר׳ ישראל הרצברג. כבר הזכרנוהו כמה פעמים אך לא הגענו לחקר אישיותו ואמונתו הגדולה. מוצאו מדולינא שבגליציה, מקום של תורה, יר״ש וחסידות. ר׳ ישראל הרצברג היה ירא שמים, מדקדק במצוה קלה כבחמורה, ת״ח וחסיד מחסידי צ׳ורטקוב וקיים: ״שויתי ה׳ לנגדי תמיד״ – מעולם לא דיבר דברים בטלים. ר׳ ישראל כשהלך לבקר את ר׳ אשר גולד בחליו, החליק ושבר את רגלו. כשבא הרופא ד״ר אלעזר בן ציון ברגר לטפל בו, אמר לו ר׳ ישראל כי הוא מרגיש חולשה רבה, וכנראה שקיצו קרב. הד״ר הרגיעו: ״על אחריותי״.אכן, ״ערבך ערבא צריך״, לא עברו ימים מועטים

ושניהם נפטרו באותו היום. את מיטתו של ד״ר ברגר שהיה בן יחיד ונפטר בן 43 נשא אביו הזקן, וכל הקהל התאבל והספיד כיאות את שני הנפטרים.

בספר ״ליקוטי צבי״ מרבינו הרב צבי כהן זצ״ל פר׳ וישב (עמוד כ״ז) הוא מצטט מהספדו על ״החסיד הישיש הרב ר׳ ישראל הערצבערג ז״ל מפה שנסתלק שנת ת״ש בפרשת השבוע. אף שצדיק כזה אבדון גדול ונורא אבל אפשר להתנחם כי הניח בנים כשרים והגונים וזה ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו, אפשר הי׳ להתנחם דבניו ובנותיו שומרי מצוותיו אבל על איש צדיק קשה לנחם וימאן להתנחם שאין מקבלין תנחומין על החי וצדיקים במיתתם קרויים חיים, חסיד כמותו אין תמורתו. בלע המות לנצח וינוח בשלום על משכבו״. ואח״כ: ״ובאותו היום אמרתי בהספידא על רופא עירנו ר׳ אלעזר בנציון וכו׳ כי כן היה דרכו בחיים רופא חולים עניים בלי שום תשלומים ועוד פזר ונתן לאביונים במסירות הנפש היה רופא חולים ישולם פועלו ומשכורתו עכ״ל בספר ״ליקוטי צבי״.

ר׳ ישראל התברך בהרבה ילדים. בנו בכורו אליעזר, ת״ח ומשכיל, עוד בצעירותו עבר לגור באמריקה. הוא נהג לבוא מפעם לפעם לבקר את הוריו בדרצ׳קה. בנו יצחק, התחתן וגר במישקולץ, משם עבר לאמריקה. יצחק בנו היה ת״ח, ירא״ש, נפטר בשיבה טובה. בנו משה דוד, ת״ח ויר״ש עד חתונתו למד בישיבות, נספה בשואה. הי״ד. את אלמנתו לקח לאשה גיסו ר׳ נחום מרדכי גרין. יבדלח״א בנו דב בריש, ת״ח ויר״ש, מתגורר באמריקה וחי לפי מסורת בית אבא. לוקחי בנותיו: ר׳ יוסף בלום, בנו של הרב משה בלום, דיין דק״ק דברצן, אחיו הצעיר של הרב עמרם בלום זצ״ל. חתנו השני ר׳ אברהם לייב גרוסמן מסרנטש, עברו להתגורר בקאבא. את חתנו ר׳ נחום מרדכי גרין הזכרנו. חתנו ר׳ משה פרקש, ״הצינור״ שתיכף אחרי החתונה, בזמן יותר קצר משמספיקים ״בני ישיבה״ לבזבז את ה״נדוניא״ עלה עם אשתו ארצה וחי תקופה של שלושים שנה בשכונת ״מאה שערים״. למחיתו עבד כפועל. כיום גר באמריקה ויש לו בירושלים משפחה יפה לתפארת. ר׳ איצ׳ה מאיר גרינפלד, חביב ואהוב על כל מכריו, נפטר לאחר השואה. חתן נוסף היה לו שנספה בשואה. הי״ד. ממשפחה גדולה ויפה זו היו הרבה קרבנות ומעט שיריים. בן הזקונים יוסי היה רוב הזמן במחנה עבודה עם אנדור בש להבדל״ח ושם נפטר. הי״ד.

בסביבה זו לא התגוררו יהודים נוספים, רק באחוזת ״מורגו״ התגוררה משפחת פיליפ שכבר הזכרנו. משפחה נוספת שהתגוררה שם היא משפ׳ פריד. מזכרוני אני מקדים את ר׳ אברהם רוטברט שהיה מנהל חשוב באחוזה. באותה תקופה התגוררנו גם אנחנו באותה סביבה ואני זוכר שהלך עם אבא ז״ל הביתה מבית הכנסת. אבא תמיד שיבח אותו על היותו ת״ח גדול ומשכיל מאד – שילוב שהוסיף לאישיותו המרשימה של האיש בעל הדרת הפנים. לעת זקנתו עבר לגור בבעראטיו־אויפאלו.

את משרתו מסר ללוקח בתו ר׳ משה יוסף פריד. ר׳ משה יוסף בא ממשפחה מאד מסורתית. אביו היה שו״ב בטסא צ׳עגע, הוא עצמו למד בצעירותו והיה יודע ספר. היה יפה תואר ובעל קול נהדר ואישיות ססגונית, ידע ללכת עם כל שכבות העם ומצא מקומו בכל חברה, הצליח מאד בעסקיו. קיבל תפקיד בכיר

באחת האחוזות הגדולות ביותר של "ליכטשיין" - שאנדורוש.

היו להם שני בנים ובת. ההורים ובנם הגדול ניספו בשואה. הי"ד. תבדלח"א הבת אולגה, כעת אלמנה, אם לשתי בנות ובן. הבן הצעיר חקלאי מצליח, הילדים חיים על פי מסורת בית ההורים והזכרונות היפים של בית אבא ואמא. כולם אזרחים טובים של מדינתנו.

באותה אחוזה היה פקיד ששמו אדולף לאזאר, בנם יחידם אנדריי חי היום בבודפסט, סופר מפורסם שם.

נחזור שוב לסביבת בית הכנסת. ממולו באחת הסמטאות גר ר' בנימין פלדמן. אשתו, דודה בטי מבית ציטרום המוזכר לעיל. ר' בנימין, כמו הרבה מותיקי דרצ'קה, ירא שמים, מוקיר רבנן, משכים ומעריב לבית הכנסת ומתפרנס בכבוד מיגיע כפיו. בתם שינדל נישאה לבן דודה יחזקאל בן ר' משה פלדמן. ר' יחזקאל יר"ש, מצניע לכת, ואשתו חינכו חמישה ילדים בדרכי התורה. גרו בקצה הכפר בסוף הרחוב סובאט. ההורים, בן ושתי בנות – נספו בשואה הי"ד. שאר ילדיו של ר' בנימין: בנם אליעזר איש יר"ש, חייט במקצועו, נשוי ואב לשני בנים, היה גר בקרבת ביתו של ר' משה מנחם מאנדל. בתם ברינדל, נשואה. אליעזר וברינדל ומשפחותיהם – כולם נספו בשואה, הי"ד. מכל משפחת ר' בנימין שרדו בנם של יחזקאל ושינדל – גבריאל, נשוי, אב לשתי בנות וסב לשלושה נכדים. הבת חנה, אם לשתי בנות וסבתא לשבעה נכדים. הם ומשפחותיהם חיים על פי מסורת בית אבא בארץ ישראל.

בקרבת מקום התגוררה האלמנה פריד, אחותה של גב' ברג ושל ר' יעקב ור' אליעזר קליין. בתה זיסל ברקוביץ עם ילדיה כבר הוזכרו לעיל. שאר ילדיה התגוררו מחוץ לכפר.

במרחק מה היה בית המרזח של ר' יוסף רוזנטל, הוא ואשתו ניהלו בית טוב ומסורתי, ילדים לא היו להם. הם היו קרובי משפחה של משפ' אסודי שהוזכרה לעיל. ר' יוסף היה חסר יד אחת, אבל היה יהודי שלם, יר"ש ובעל צדקה.

נבחר כנקודת המוצא את בית דודי ר' ישראל איסר. נפנה מערבה ואח"כ ימינה בכיוון הבאר "צורה", ונמצא שם את ביתה של האלמנה סולוביץ. היא היתה בתו של המורה ר' שמואל הלוי. בעלה, שלא הכרתיו, נפל במלחמת העולם הראשונה, היה ת"ח, חניך ישיבת פרשבורג, השאיר אלמנה ושבעה יתומים, ארבעה בנים ושלש בנות. כאם יהודיה אמיצה אזרה כוח ואמונה לגדל ולתת חינוך טוב לילדיה. עזרו לה ילדיה שהיו כולם כשרוניים, כולם ראויים לברכה. היא לא זכתה להרבה אושר, ההרס והשואה קטפו את רוב פירותיה, כמו המלחמה הקודמת שנטלה ממנה את בעל נעוריה. בנה הגדול יוסף יוחנן, מורה מוסמך. הבן השלישי דוצי, בן גילי, היה מהנדס מדופלם, הבן הקטן שמשון, בוגר הגימנסיה העברית בדברצן, שהצטיין בכל מעשיו. שתי הבנות שהיו אמהות צעירות אולגה הבכירה ובעלה פרייליך מדברצן, והקטנה בשקה ובעלה רוביציק יחד עם אמם נספו בשואה. הי"ד.

יבדלח"א הבעלים: פרייליך, בעלה של אולגה, ורוביצ'ק, בעלה של בשקה שניצלו מהשואה. כמו כן נשאר לברכה הבן השני ארמין שגר באמריקה ומצליח

בעסקיו. גם הבת הבכירה בלה שהזכרנו עברה את השואה, היא,בעלה וארבעת ילדיה ניצלו בדרך פלא. בלה מוקפת באהבה ובכבוד ע"י בעלה, בניה ונכדיה מתגוררת כעת בקנדה, בשנת תשל"ח חגגו בני הזוג את חתונת הזהב שלהם וזכו לברכה מיוחדת מראש ממשלת קנדה, מר טרודו. כה לחי.

ר' שמואל הלוי, בעל הופעה פטריארכלית, תלמיד חכם שלא נמצא רבב על בגדו. מְמצוּיני קהילת דרצ'קה שרישומו ניכר בכל מוסדות הקהילה. דור שלם התחנך למסורת היהודית תחת ידו הברוכה. כמזכיר הקהילה ניהל את ההתכתבות והאדמניסטרציה של הקהילה, ציוריו הנפלאים קשטו את פנקס ה"חברא קדישא" (הלואי ונמצא אותו). בית הכנסת היה מלא בטבלאות שצייר: רבש"ע", "ויהי בנסוע", "מודים דרבנן", "יהללו" למנחה של שבת, רשימת שנים עשר הקדושים שנפלו במלחמת העולם הראשונה וביניהם – חתנו האהוב סולוביץ, "קדוש לבנה" ועוד. הערכה לאישיותו הדגולה כתב נכדו ר' יהודי הלוי נ"י. לעת זקנתו התגורר בין בנותיו, גב' גוטליב בדברצן וגב' סולוביץ בדרצ'קה. היה לו חדר יפה אצל בתו בדרצ'קה, מיטה, כסא, שולחן ומנורה, כבוד ואהבה. זכה לשיבה טובה ויצאה נשמתו בטהרה והובא לקבר ישראל בדרצ'קה. יהי זכרו ברוך לעד.

אלמנתו של פרי הורוביץ ז"ל. היא היהודיה האחרונה בדרצ'קה.

קבוצת בנים מדרצ׳קה: עומדים, משמאל: לורנץ פארקש, יושקא שיינפלד (היחידי מהקבוצה שחי עמ״ש), שאני בויער, מיקי ווינברגר. יושבים: ישקא כץ, אנדור פוגל, דוצי סולוביץ׳.

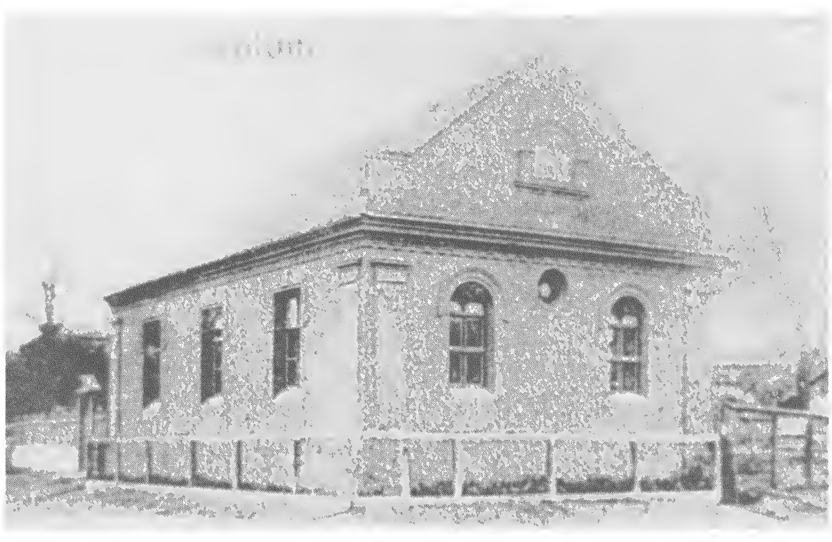
קבוצה מבנות דרצ׳קה. משמאל: קלרה באש, יולנה באש ע״ה, בילה גולד ע״ה, אירינה באש, קלרה מושקוביץ, בתו של ר׳ בנימין פלדמן ע״ה. השניה משמאל: אווה באש הי״ד.

בקרבת מקום, ליד הבאר, היתה דירתו של ר׳ יצחק פלדמן. אשתו, אחותם של היאקאבים שהזכרנו: הרמן וזולי. ר׳ יצחק היה ת״ח, יר״ש, בעל תפילה טוב, מכובד ואהוב על כולם, בעל מידות טובות ומקדים שלום לכל אדם. למרות שהתנסו בחיי פרנסה, ידעו הוא ואשתו להתעלות על עצמם ולחנך ולפרנס את משפחתם בדרך המכובדת ביותר. שלשה בנים ושלש בנות היו להם. הבנים: פייבל, נשוי ואב לילדים, וכן וולוול ושיימה אהובים ונחמדים, ורבים מאתנו נזכרים בהם כידידי נעורים. כל המשפחה נספתה רק זכרונם נותר בלבנו. הי״ד.

בחצר משפ׳ פלדמן בחדר נפרד גר אבי משפ׳ היאקאבים, אני מתאר אותו על פי זכרוני; יהודי יר״ש, בעל מרץ יוצא מן הכלל, יעיד עליו הסיפור שבכל יו״ט שני של שבועות הוא היה ״צריך״ להיות ה״בעל מפטיר״. מכיון שבדרצ׳קה ״מכרו״ את העליות ניצלו האנשים את חולשתו ואכן הוא תמיד ״קנה״ את המפטיר בכסף רב. סיפוק של ניצחון זה, נתן לו מרץ לכל השנה. היה זקן מאד ומלאך המות התגבר עליו ע״י חולשתו לעישון מקטרת. פעם אחת נרדם תוך כדי עישון ונפטר. תנצב״ה.

לא רחוק משם היה מקום דירתו הראשונה של ר׳ ישראל הרצברג, אבל כשעבר לגור במקום אחר עברו לשם במקומו חתנו ר׳ יוסף בלום, אשתו ובתם.

ר׳ יוסף בלום, ממשפחת רבנים גדולים היה ידיד טוב של אבא ז״ל. בעל מידות טובות, התברך במידת ההסתפקות, אף פעם לא השמיע טרוניה. השקפתו היתה שמידת אשרו של האדם אינה תלויה אף פעם בסכום כספו או ברכושו אלא בעמידתו האיתנה ובמידת הסתפקותו ובאמונתו, בבחינת: ״צדיק באמונתו יחיה״.

ביהכ״נ של קהילת קוניאר

עכשיו כשאני מסיים את סקירתי ומשקיף ממרחק זמן על יהודים יקרים אלו, דמויותיהם מתעלות בעיני, סמל הם לנו, סמל שיש ללמוד מהם. התורה שהם קבלו מאבותיהם שופעת קרן אור עלינו ועל הבאים אחרינו, יהי זכרם הטהור הקדוש ברוך לדור דורים ולנצח נצחים.

ועל הקהילה ייאמר:

אב הרחמים שוכן מרומים. ברחמיו העצומים. הוא יפקוד ברחמים החסידים והישרים והתמימים. קהילות הקדש שמסרו נפשם על קדושת השם. הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו, מנשרים קלו ומאריות גברו לעשות רצון קונם וחפץ צורם. יזכרם אלקינו לטובה עם שאר צדיקי עולם וינקום לעינינו נקמת דם עבדיו השפוך.

הט אזנך ממרום יושב תהלה
ולשועת חנונך אל תעלם אזנך,
צדק צועקיך, מפליא פלאות
תראם נסיך עושה גדולות!

ולשארית הפליטה: קשוב נא חינונם ד׳ צבאות!

שומר ישראל, שמור שארית ישראל
ואל יאבד ישראל, האומרים שמע ישראל

דרצ׳קה וגלילותיה

דרצ׳קה היתה אם לקהילות הסביבה והכפרים מסביבתה התרפקו עליה כתינוק על אם מניקה. קשר חי והדוק היה ביניהם בכל דת ודין במשך כל השנה. פעמיים בשנה לפני פסח ולקראת הימים הנוראים זכו לבקור הרב בשבת והוא עודדם בדרשותיו. בין הזמנים כאשר היה שוחט, נוסף לתפקידו היה גם הנציג של הרב, הפוסק והמדריך והיה החזן, בעל התפילה ובעל קורא. השוחטים, עבודתם היתה עבודת קודש, והם עמדו בנאמנות על משמרתם לשמור על הגחלת שלא תכבה. על שלושה דברים העולם עומד: על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים. בעלי הבתים של העיירות הקטנות שהיו איתנים באמונתם ובנסיבות המיוחדות היו מקופחים בתפילה ובלימוד בציבור, הצטיינו ביתר שאת בגמילות חסד, צדקה והכנסת אורחים. בנדיבות לב תמכו במוסדות הקהילה של דרצ׳קה, ותרמו להחזקת ה״ישיבה״.

כל אורח שהזדמן נתכבד באוכל ומתנת יד רחבה, גם הרוכלים הסובבים בעיירות ידעו איפה למצוא מקום להתפלל, לנוח ולסעוד לבם. מעשה בחסידים שבעת צרה הלכו לרבי שיתפלל בעבורם. שמע הרבי בקשתם והלך למקום מסוים והתפלל תפילה מסוימת. ד׳ שמע תפילתו והיה להם ישועה מן השמים. במשך הדורות הרבי כבר לא היה וגם התפילה נשכחה (אבל גזירות רעות היו), ורק את המקום זכרו וגם זה עזר. העיירות ההן אינן זכורות כולן בשמותיהן. ואין כבר מי שיזכירן ולכן נזכור אנחנו את הקהילות הקטנות הללו.

טפה:

היתה בתחום שבת של דרצ׳קה, בזמנינו גרה שם רק משפחה אחת, משפחת גרוס, ובכל עניניהם השתייכו לדרצ׳קה: בית הכנסת, רב, שוחט, חדר וכו׳. שלושת נכדיו של גרוס הם תושבי ישראל לתפארת.

קונ׳יאר:

כחמישים נפש מנתה הקהילה לתפארת. חזקה עלינו שהרב יצחק ברג בכשרונו הרב,בדברים היוצאים מן הלב יעשה יד ושם לזכר קהילתו. אבא שלו,ר׳ אברהם ברג היה ת״ח ויהודי פיקח, תלמיד מובהק של ר׳ נתנאל פריד ז״ל.

רבה של בלמאז־אוי־ווארוש, הרה״ג צבי כהן ז״ל בבקורו בקוניאר התארח על שולחנו. ר׳ יעקב גוטליב ז״ל בקנאתו לדת עשה הרבה לטובת הקהל ופיזר מהונו הרבה כדי להנות תלמידי חכמים. הוא נספה במחנה עבודה אחרי שלא רצה לפגל עצמו במאכלי טריפות. הי״ד. משפ׳ ברג, מזאי, גוטליב וכו׳, בחייהם מלאי התוכן נתנו כבוד ותפארת לקהילתם, זכרונם הטהור וקדוש לברכה. זכותם תגן על שרידי קהילתם.

פוצאי – אסתר:

נשארה רק רשימה של קדושי הקהילה בספר זכרון "מאה שנה ליהודי דברצן", המעט שאני יכול להוסיף, השו"ב היה דודי היקר ר' יעקב אשר כ"ץ ז"ל. היה יליד סוליש, מקום הולדתו של הרב צבי הכהן ז"ל והם גם דרו בחצר אחת. דודי ז"ל ירא"ש, ת"ח וענוותן, בנועם הליכותיו ובסבר פנים יפות היה מופת לבני קהילתו והובילם בגדר היהדות על מי מנוחות. ת.נ.צ.ב.ה.

מיקה – פירץ:

לפי רשימה של הקדושים המופיעה בספר הזכרון "מאה שנה ליהודי דברצן" של דר' גונדה מנתה הקהילה 30־40 נפש. השוחט היה ר' עמנואל ציטרין. בראש הקהילה עמד איגנץ קיש. בן 86 היה כשהחזיר נשמתו בקרון הגירוש שהוביל את העדה לאושוויץ. הגבאי היה לאיוש רוזנטל.

השבים מהשואה מכרו את רכוש הקהילה והקימו מצבה בבית הקברות דברצן לזכר הקדושים ת.נ.צ.ב.ה. השרידים התפזרו בעולם, חלק מהם עלה ארצה.

האידו שאראנד – בגוש:

שתי הקהילות הקטנות הללו רק ביחד היה להם בשבת מנין. לפי עדות מגדה אהרנפלד, מיהודי שאראנד נשארו רק היא ואחיה, שניהם מתגוררים בארה"ב.

אני מוסיף קצת זכרונות מהילדות שלי. מגיל שלש עד גיל חמש גרנו בשאראנד. אני זוכר את הורי מגדה, יפי תאר וטובי לב היו. על טוב לבם שמעתי הרבה פעמים מהורי ז"ל. כשאבא התגייס לצבא במלחמת העולם הראשונה, אמא נשארה בלי משען ומשענת עם שלשה ילדים שהבכור היה בן חמש. לאהרנפלדים היתה חנות מכולת ואספקה והצטיינו כלפינו ברוחב לב ובנדיבות רב. על כנפי הזכרונות כמו אגדה הולך שמם הטוב לפניהם ויפאר את זכרם לעולם.

קטעי זכרונות: לעתים תכופות הלכנו עם אמא לחנות של הארנפלדים. בשבת הלכנו עם אבא להתפלל לבאגוש, ועיקר תפקידנו היה לקחת את הטליתות, כנראה באגוש היתה קהילה יותר גדולה. פעם היה גר שם ר' שמעון גרוסמן והשו"ב היה ר' ישראל הרצברג ז"ל. המעט שאנחנו יודעים מאנשי קהילת באגוש, הוא מן השרידים של משפחת זולדן, חסידים ואנשי מעשה תושבי שכונת ויז'ניץ בבני ברק.

משאראנד אני זוכר את ר' אליעזר גרוסמן, אשתו ובתם המאומצת בלה. בלה התחתנה, ובעלה היה פראנץ ריטר. הם וילדיהם נעלמו בסערת השואה. כן זוכר אני את הבית המפואר של ר' אליעזר גרוסמן ואת הבית הפחות מפואר שלנו. אלה הם זכרונות ורשמים ראשונים מחיי.

פעם ביום כפור התפללנו בשאראנד. הקהל הקטן שכר חדר, את הריצפה כיסה בקש, אבל לשם מה כבר אינני זוכר. אם בגלל הקור או כדי לעשות "כורעים" כהלכה.

אמא של מגדה נפטרה עוד לפני השואה. אביה היה חייל מצטיין במלחמה וסופו היה עם שאר קדושי אושוויץ הי"ד. אחיה יושקה עלה על מוקש, במחנה עבודה. הי"ד. משפחת לייטנר, משפחת הרשקוביץ וגב' ד"ר קובץ' נספו בשואה. הי"ד.

ת.נ.צ.ב.ה.

איך נפלו הגיבורים

בספר הזכרונות של המדור להנצחת החיילים מצאנו כתוב:

ברג אריה 23.4.1948

בן יעקב, נפל בקרב בנבי סמואל. מקום קבורתו לא נודע עד היום.

מושקוביץ שמעון 21.8.1951

בן ישראל ושרה. נולד ביום ר׳ באדר תר״ף (25.2.1920) בעיר דרצ׳קה שבהונגריה. למד בבית ספר יסודי בעירו. בימי מלחמת העולם השניה גייסוהו השלטונות ההונגרים למחנות עבודה ובשלהי המלחמה הוכנס ע״י הנאצים למחנה ריכוז באוסטריה. לאחר זמן שוחרר משם ע״י השלטונות האמריקאיים ובשובו להונגריה לקח לו לאשה את ידידת נעוריו ושניהם החליטו לעלות לארץ. אחרי דרך ארוכה רבת מכשולים וסבל הגיעו לארץ בשנת 1948. גויס לצה״ל ביוני 1948. בשעת מילוי תפקידו ביום י״ט אב תשי״א (21.8.1951) נפל והובא למנוחת עולמים בבית הקברות הצבאי בחיפה. הניח אשה וילד.

קליין יוסף 14.7.1952

בן ירמיהו ומרים. נולד ביום כ׳ בתמוז תרצ״ג (14.7.1933) בעיר דברצן שבהונגריה. עלה לארץ בשנת 1949. סיים את לימודיו בבית הספר היסודי בניצנים. השתייך ל״הנוער הציוני״. התעסק במקצוע הטפסנות. גויס לצה״ל באוגוסט 1951. נפל בשעת מילוי תפקידו בפירוק מוקשים ביום כ״א בתמוז תשי״ב (14.7.1952) והובא למנוחת עולמים בבית הקברות הצבאי בחיפה.

דוד ישראל (טיבור) 14.7.1966

בן יצחק ופרידה. נולד ביום י״ח בטבת ת״ש (30.12.1939) בהונגריה. לאחר שיצא בשלום מן הגיהנום הנאצי, סיים בית ספר יהודי בארץ מולדתו ובשנת 1957 עלה ארצה. ישראל התגייס לצה״ל במחצית פברואר 1958 והוצב ליחידה מקצועית בחיל החימוש. לאחר שעבר קורס מקצועי הוסמך כנהג חילוץ. לאחר ששוחרר מהשירות הסדיר הועבר לשירות מילואים ועם יחידת המילואים שלו השתתף במלחמת ששת הימים ואף נענד באות המלחמה. ביום כ״ט בתמוז תשכ״ט (14.7.1969) נפל סמל ישראל בעת מילוי תפקידו ליד תעלת סואץ והובא למנוחת עולמים בבית הקברות הצבאי בקרית שאול. הניח אישה הרה ובת.

במכתב תנחומים למשפחה, כתב מפקדו: "..... היה בעל מקצוע למופת, חייל ואדם מסור ביותר לכל מעשה ופעולה שעשה. היה אהוד וחביב על חביריו ועל מפקדיו".

ברג יעקב (קובי) 28.4.1970

בן שמעון ואסתר. נולד ביום ה' באדר ב' תשי"א (13.3.1951) בחיפה. למד בבית הספר היסודי "בית יחזקאל" באשקלון והמשיך בבית הספר על שם שפרינצק שבקרית גת. היה חבר בתנועת "הצופים" ומדריך בה. לאחר שסיים את לימודיו היסודיים למד במגמה הריאלית בבית הספר התיכון על שם תג'ר באשקלון. הוא נטה לאמנות – לציור ולמוסיקה: הוא ניגן בפסנתר בכשרון רב וגם גילה נטיה לספרות ולשירה וכתב שירים ומחזות. בהיותו תלמיד בבית הספר התיכון היה חבר במערכת של עיתון התלמידים. בבית הספר התיכון היה ראש פרלמנט הנוער. עליז היה ומאושר, מסור להוריו ולאחותו וגם לחבריו אשר אהבוהו. תמיד היה חיוך מאיר בעיניו. משהתבגר רצה להגשים את שאיפתו הגדולה וללמוד רפואה ולאחר סיום לימודיו התיכוניים בהצטיינות נרשם ללימודי הרפואה באוניברסיטה עברית בירושלים.

בנובמבר 1969 גויס לצה"ל והוצב בחיל שריון. בימי שרותו המעטים התבלט כחניך מצטיין בפלוגה כלוחם אמיץ וחבר למופת. הוא היה בעל כבוד עצמי ושאף לעלות בסולם הדרגות, את שאיפתו לידע מילא בצבא בהמשיכו ללמוד (בעיקר פיסיקה). אבל ששה חדשים בלבד הספיק למלא בהצטיינות את חובתו למדינה. ביום כ"ב בניסן תש"ל (28.4.1970) נפל בקרב בהפגזת אויב באיזור תעלת סואץ. הובא למנוחת עולמים בבית הקברות באשקלון.

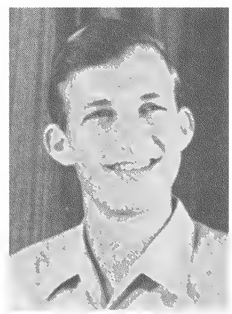
הרב ספקטור, שספד לו ציין כי יעקב היה כצל, שעבר מגטו ורשא דרך השואה עד לקום המדינה ועד לתעלה: סבו, הרב זמלמן נפל כמפקד בגיטו ורשא, הוריו סבלו במחנות הריכוז ודודו נפל במלחמת השחרור. הרב סיים את דבריו: "לא יעקב יקרא עוד שמך כי אם ישראל, כי שרית עם אלקים ועם אנשים – ותוכל".

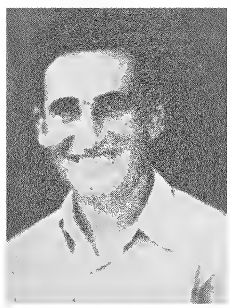
ב"שלושים" לנפלו אמר מנהל בית הספר התיכון באשקלון דברי הספד ליעקב, בין שאר דבריו אמר: "לא היית תלמיד אפור, אלא בלטת משכמך ומעלה בקומתך התמירה ובעירנותך הרבה (ואף בשובבותך שלא ידעה גבול). לימדתי אותך להכיר את המולדת במסגרת שיעורי הגיאוגרפיה בכתה י' ולא ידעתי שאתה תתן לי שיעור מכאיב ומפואר, מלא הוד באהבת המולדת. לימדתי אותך אזרחות בכיתה י"ב ולא ציפיתי שתעמוד בצורה כה מכאיבה, מפוארת ומלאת הוד במבחן האזרחות הטובה. לא אשכח את חיוך החביב, שהיה נסוך על פניך תמיד ועל אף הבירורים הרציניים שהתקיימו בינינו, על דברים שנראים לי עכשיו דברי הבל, הרגשתי תמיד ידידות עמוקה כלפיך".

ישראל דוד (טיבור) ז״ל

יוסף קליין ז״ל

שמעון מושקוביץ ז״ל

יעקב (קובי) ברג ז״ל

אריה ברג ז״ל

יותר ממה שכתוב כאן...
ים של דמעות הורים שכולים, אלמנות ויתומים וכל בית ישראל יבכו את השריפה.

כולם גיבורים וכולם קדושים קרבן תמים על מזבח המולדת והעם. מקדשי שם שמים ברבים ובונים עולמם בשעה אחת. נפשם הטהורה יצאה באחד, במותם ציוו לנו את החיים.

דור לדור יספרו גבורתם ותהילתם לא תמוש לעולם. בזכרון העם לנצח תשאר דמות עלומם ככוכבי שמים זוהרים ומזהירים לעולמי עד.

ה׳ הטוב יגדור בעד פרצינו ולא יישמע עוד קול זעקה בעירינו ובזכותם יגן על ארצנו.

הרחמן ירפא שברון לבנו וישלח תנחומינו לדואבים, שדי יאמר לצרותינו די ויברך את עמו בשלום.

עזבונו של לאצי גולד ז״ל.

דרש ר׳ שמלאי: תורה תחילתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים. תהילתה גמילות חסדים דכתוב: ״ויעש ה׳ אלהים לאדם ואשתו כותנות עור וילבישם. וסופה גמילות חסדים, דכתוב: ״ויקבור אותו בגיא.״ (סוטה יד: ו)

ספר זיכרון זה פותח במעשים טובים של מיסדי הקהילה הקדושה דרצ׳קה ומסתיים במעשים טובים של זרע קודש, נכדם של המיסדים.

מגלגלים זכות ע״י זכאי. ידידנו שאני וויס הידוע בנדבנותו, העביר סכום מכובד, כל עזבונו של המנוח לאצי גולד, בנו של ר׳ משה יוסף ונכדו של ר׳ אשר זליג גולד ז״ל.

העיזבון, לפי רצון התורם קודש למטרה אחת, לייסוד קופת גמילות חסדים לנצרכים ובראש וראשונה ליוצאי דרצ׳קה. ערך סגולי מיוחד של עיזבון זה שהתורם לא היה אדם עשיר אבל הצטיין ברוח נדבת נפשו, אותה ירש ממשפחתו אצילת הנפש. הוא חסך מפיו לעשות לו יד ושם טוב מבנים להנציח זכרו וזכר משפחתו.

אנו מצטרפים לתפילתו של הכהן הגדול ביום הקדוש בבית קדשי הקדשים. וכך היתה תפילתו: יהי רצון שלא יצטרכו זה לזה בפרנסה ולא לעם אחר, אדרבא, יזכו יוצאי דרצ׳קה ויתרמו גם הם להגדיל את קרן הצדקה שהמנוח ייסד בנדבת לבו. רעיונו הנשגב של המנדב ימצא את האפיק לעשות לטובת הכלל לעילוי נשמתו ולזכר בני משפחתו שנספו או נפטרו.

ויבורך המסייע, שאני ווייס וכל המתנדבים לעשות בנאמנות בקרן. הזרע, שנזרע לפני דורי דורות בדרצ׳קה, נבט וצמח ובעזרת השם נשא פרי מגדים. כן יוסיף ויתן פריו עד תרום קרן עם ישראל לתפארת.

לזכר הרב ד״ר יצחק (יוזף) ברג ז״ל

״רבות מחשבות בלב איש ועצת ד׳ היא תקום״.

ברגשי תודה והערצה רציתי להודות לרב יצחק ברג הדגול על עזרתו הרבה בעריכת ספר הזכרון לקדושי דרצ׳קה.

אבל נהפך לאבל כינורי, כי תוך כדי עבודתו שבק חיים לכל חי, שירת חייו באמצע נפסקה, והשאיר אותנו ביתמות.

״איש מפזר ונוסף עוד״.

הרב יצחק ברג ז״ל צמח וגדל בכפר שלנו ועליו היתה גאוותנו ותפארתנו. התברך בכשרונות שכליים גאוניים ובתכונות נפשיות נעלות. שילוב נדיר המצוי רק אצל ברוכי ד׳.

בחר לו דרך חיים שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם. דוקטור לפילוסופיה ועלוי במתמטיקה – הוא בחר להיות רב ומחנך.

״אלוהים מבקש את הנרדף״.

״ללכת בכל דרכיו – הוא רחום ואתה תהא רחום, הוא גומל חסדים ואתה גומל חסדים. בתכונות אלו הנהיג את צאן מרעיתו. לעזור – בשפתי חכמים מרפא, במענה לשון רך עודד הנדכאים ובמקל נועם ובתוכחה מאהבה השמיע דבר ד׳. לפי הגדרתו השנונה הוא לא היה רופא ״רק״ לבריאים.

בתחילת דרכו היה רב באסוד. במרץ נעורים דאג לכל צרכי הקהילה. נוסף לכך שימש רב ומחנך בבית הסוהר לפושעים צעירים (״התועים בדרך״ לפי תפיסתו ההומנית). עיר מגוריו היתה תחת מרותו של אנדרו לסלו, מושל מחוז פעשט שאירגן ב־1944 את גירוש יהודי הונגריה לאושוויץ. תחת איומו של זה נאלץ ד״ר ברג לעזוב את קהילתו. בנס ניצל מגורל מגורשי ״קמנץ פודולסק״ (שמעט מהם חזר חי). המשיך עבודתו בקישפשט. הימים היו כבר קשים מאוד וקדרו שמיה של יהדות הונגריה. באמונה גדולה ובאומץ לב לחם במפקדה הצבאית אשר ברגל גאוה דרסה כבר אז, בראשית שנות הארבעים, את הזכויות האנושיות של היהודים. הוא לחם על הזכות לערוך תפילות במחנות ריכוז בשבתות ובחגים. רבים זוכרים לו לטובה את החוויה הנפשית העילאית בהביאו להם את דבר ד׳ – העידוד והסעד הנפשי.

בתקופה זו כצו השעה הוציא ספר רב איכות ״עשר שיחות״. בגישתו הלבבית והבלתי אמצעית כבש בסערה את לב קוראיו. מוריו העריצוהו, ״ראה זה דבר חדש״, ה״מורה נבוכים״ המודרני – כתבו המבקרים. כמו כל דבר בעל ערך – במרוצת הזמן לא פג טעמו וריחו. ראוי היה להלביש אותו בלבוש עברי עבור הדור החדש המחפש את דרכו.

בבודאפשט, בשעת ההשמדה ממש, על פתחו של הגיהנום, ארגן וניהל בית יתומים ואסף ילדים עזובים. הציל מה שאפשר היה להציל. בעבודת הקודש היה לו סיעתא דשמיא. באחד מסיוריו לטובת היתומים הציל אותו מידי קלגסי ״צלב החץ״ אחד מחניכיו מבית הספר לפושעים שהכיר לו טובה. (מאותות הזמן – חניך מבית הסוהר היה מלאך גואל).

אחרי השואה מצאו השרידים אותו והוא מצא אותם. נאמן ליעד שלו ארגן אותם לשמור על גחלת האמונה ועל צלם האלוהים. איפה שמצא מנין יהודים ידע לאסוף אותם לתפילה ולפעילות צבורית יהודית.

כך המשיך בדרך הקודש כשהגשים חלומותיו ועלה ארצה. אחרי קשיי הקליטה מצא מהר שדה פעולה. לא בז לקטנות. הכל היה דבר גדול אצלו – להכין ילד לבר מצוה ולסעוד זקן בחליו ולחזק ידיים רפות. היה מן העושים והמעשים בכל הפעולות הצבוריות של יוצאי הונגריה. כנואם שנון ומבריק ריתק את שומעיו בדברים יוצאים מן הלב. את תורתו השמיע בעל־פה, ברדיו ובכתב בעתונות.

בנתניה הגיע לשיא עבודתו הציבורית: הקים בית כנסת לתפארת ועמד בראש מוסדות הפועלים לטובת הכלל.

קנה לו שם טוב בחייו.

עם ישראל זרע קודש מכבד את מוריו ומעריץ את הגאון. הוא זכה ליותר מזה, אותו אהבו אהבת נפש. כמים פנים אל פנים כן לב איש לרעהו.

חכם שמת כולם קרוביו. עם הסתלקותו הפתאומית כולנו יתומים יחד עם משפחתו האהובה.

בבניית ציון נתנחם.

כאשר אהבנו אותו אהבת נפש בחייו כך נזכור זכרו הטהור לעד.

שלם לך. הרב המורה המחנך.

שלום לך, רעי הנאמן!

זכר צדיק לברכה

ת.נ.צ.ב.ה.

★ ★
★

השבת אבדה

ברוך המקום ברוך הוא שהגדיל עלינו חסדו וזיכנו במצוות פדיון שבויים הכלול בגמילות חסדים. גמילות חסדים מנוייה עם הדברים שאין להם שיעור, שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא.

ברוך מציב גבול לאלמנות ויתומים! חזרה האבידה לבעליה הראשונים.

הספר שידעתי וראיתי בילדותי בעיר מכורתי דערעטשקע יע"א – ורק בחלומותי קיוויתי שאזכה לחזור ולראותו – הנה לפני. רגשות עזים שטפוני מול הספר הקדוש הזה, המגלם בתוכו זכרון ימי קהילת דערעטשקע מאז היווסדה.

אותיות פורחות מנשמותיהם הטהורות של המייסדים וממשיכיהם. זכרונם הוא המורשת לצאצאיהם בכל מקום הימצאם – מעשי אבות סימן לבנים – וסימן לבנים הוא קיום המעשים הטובים לעילוי נשמת אבות.

ספר זכרון
לחבורה קדישא
של גמילות חסדים
אשר לקהל עדת ישראל
בעיר דערעטשקע יע"א
נתייסד בר"ח שנים עשר הוא חדש אדר ב'
בשנת "בלע המות לנצח" לפ"ק (תרי"ג)

נכס יקר הוא הספר הזה, גדול בהיקפו, עשיר בתוכנו, מיוחד בסגנונו ובעיטורו העממי – אוצר בלום לחקר קהילה קטנה, שהיתה ואיננה...

בן זקונים, ילד שעשועים הוא לי. קשה לי להיפרד ממנו. ובל יעזוב את ישראל לעולם! אשתדל להפקידו למשמרת בתחום מוסד מדעי שידע לגלות את הצפון בו למען אוהבי ושוחרי תורת ישראל. עזה תקוותי כי יימצא החוקר שיחפוץ וגם יוכל לעשות את המלאכה. וזה יהיה שכרי – החלק שהניחו לי אבותי להתגדר בו: כי לבי שמח מכל עמלי: לגלות הספר ולפדותו משביו.

"אל תמנע טוב מבעליו". מרגיש אני חובה נאמנה לאחי בני עמי יוצאי ק"ק דערעטשקע, שהם בעלי הספר כמוני, ולמענם יעמוד כאן תיאורו התמציתי, כמיעוט יכולתי, עם קצת הדגמות.

הספר עשוי בכריכת עור שגדלה 40×26 ס"מ, בעיטור מוזהב כעין מסגרת – ומכיל כשלוש מאות דפים. הדף הראשון הוא השער: "ספר זכרון לחבורה קדישא" – מרהיב עין בעיטוריו ובפסוקים ומאמרים עם הנוטריקון תרי"ג, שנת יסוד החברה, ושני איורים פיגורליים ("אברהם אבינו והמלאכים", ו"ברכת יעקב אבינו"). הדף השני, שיר תהילה עם אקרוסטיכון: ראשי תיבות "חברה קהל דערעטשקע". השורות חורזות על "חיים", בחיקוי סגנון הפיוטים – בלי ציון שם המחבר. הדף השלישי, "תקנות" פותח באותיות רש"י:

"אלה הדברים קבלנו עלינו בעלי חבורה קדישה פה עיר דערעטשקי ותקננו תקנות ישרות בעיני אלוהים ואדם: ענין החברה קדישה בכלל על מה אדניה הטבעו".

ובלשון לימודים, בעט סופר מהיר, בסגנון ת״ח הבקי במכמני הלשון מסביר ומפרט את מהות החברה ואת מטרותיה: להיות לסעד ולאחיעזר לכל חולה ונצרך ברפואת הגוף וברפואת הנפש. לסעדו בתרופה ובעצה ולדאג לכל מחסרו להיות אפטרופוס נאמן לאלמנתו וליתומיו. להנציח אחרי מאה ועשרים את זכרו.

ומסיים: ״ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים כולכם היום אמן וכי״ר.״

מדף ד׳ והלאה שישה דפים מכילים פירוט התקנות בנ״ה סעיפים. והוספות לתקנה נ״ג והערה לתקנה ח׳ כתוספת לתקנה נ׳ נאמר:

״הן אלה התקנות וגדרים וסייגים ככל הצורך, וכנהוג בכל מקום אשר נחו בהם היהודים לכבוד אלוהים חיים. והתנדבו להתחבר יחד ולהיות אהל אחד וקדוש יאמר לכל א׳ מבני החברה קדישא הנקובים בשמותם למקומותם בכל דף מהפנקס הלז, ויד כל אדם חתום בו לאשר ולקיים מאמר קדישין כל דבר קטן וגדול כל הימים אשר הם חיים בו ויקויים בנו מקרא שכתב ״זאת עשו וחיו למען תחיו ורביתם וירשתם את הארץ ארץ החיים, ומלך עולם יגדור פרצותינו ופרצות עמו **בית ישראל ולהחיותם כיום הזה, וירבה לנו שנות חיים, וחסד־אל כל היום, למען** דעת דרך המלך נלך, מלכו של עולם, ויכונן נוה שלום. כולנו נשא ברכה בשובה ונחת בחסד וברחמים וברוב עוז ושלום ונזכה לראות בבנין אפריון. משמיע טוב מבשר שלום וברכת שלומו לא תמוט והיה זה שלום מעתה ועד עולם אמן כי״ר אמן.״

״הכותב בפקודת קרו״ט דפה
יהודא טשיללאג סופר הקהל״

בהמשך כשמונים חתימות מהמייסדים עד לדורות אחרונים, קשת מגוונת של רבנים וקהל יראים במשך קיומה של החברה. כלל התקנות דורש מחקר שלם והשוואה למנהגי חברות קדישות בכל מקומות תפוצות ישראל בארצות פזוריהם.

מצויות בהן תקנות על התנהגות בני החברה בכלל ובפרט: באיזה דרך אפשר לזכות ולהתקבל כחבר, וסעיפים מיוחדים למתלמדים (הנקראים מלאטשאס), ופירוט התחייבויותיו של כל חבר, בהן נכונות לפעילות ככל אשר יידרש לפי צרכי החברה, כגון ״שמירה״ ולווית המת וכו׳. כן הוגדרו חובות הגבאים: לדאוג לרפואת החולה בין חבר ובין שאיננו חבר, בין עני בין עשיר. תקנות מיוחדות דואגות להנצחת זכרו של הנפטר,ודאגה מיוחדת לאלמנתו ויתומיו. ובראש לכול: מנהגי הטהרה והקבורה לפי הדינים והמנהגים המקודשים מקדמת דנא.

כל תקנה ותקנה מעשה אמן להתפאר, לשון חכמים ותלמידי חכמים יראי שמיים – המסתמכת על הדינים של יורה דעה ושאר ספרי קדמונים המקובלים.

אחרי התקנות באים גליונות החברים, גליון גליון לכל מי שזכה להיות חבר בחבורה קדישא: הראשונים, רבניה של הקהילה: ר׳ אלי׳ א״ש, ר׳ שלמה שרייבר, ר׳ יוסף יהודה סופר, ר׳ שמואל בנימין סופר ורבה האחרון של הקהילה, ר׳ צבי הירש הכהן – זכר כולם לברכה. אחרי הרבנים מופיעים שמות המייסדים, איש איש בשמו ובשם אביו ומשפחתו.

השמות רשומים באותיות גדולות, על עמוד שלם, במסגרת זר עלים (בסגנון המדינה). על המסגרת מתנוסס כתר, סמל של גדולה. ביופיים הציורי של גליונות

הכבוד חלה התפתחות – ניכר ההבדל בין הרושמים השונים, לפי כשרונם ודמיונם; אך רובם נשארו אלמונים. כשדרך כוכבו של ר׳ שמואל לעווי, הסופר דח״ק (כך השאיר את חתימתו), ניכר שיפור מיוחד ביופיו של הגליון, בצורת האותיות ובמגוון הצבעים. נזכיר לטובה אחרים, הידועים בשמותם ותרמו כל אחד לפי כשרונו: ר׳ מאיר טשיללאג, הב׳ בנימין ווינקלר; ד״ר מ. שורטץ מעיר ניר־באטור, צייר את שם הד״ר טוקאייר בתאריך 1932.11.28; שמו חתום בהונגרית (אך את ״הכתר״ חתכו. מי יודע איזה פסול מצאו בו?!) ויש הרבה ציורים של משה אפרים ווינקלר להל״ח המתגורר בארה״ב; כנראה אלו מעשי ידיו אחרי השואה. מקצת הגליונות מכילים רק שמות: ועוד לא הגיעו ״לקישוט והכתרה״.

באחד הדפים מוכנה מסגרת יפה; רק העיקר חסר, ״השם״. את המצייר אפשר לנחש לפי הסגנון; דומה שזה היה ר׳ מאיר טשיללאג ז״ל. במבט כללי נמצא מחזה מרהיב עין בציורים העממיים בתקופות שונות, לפי נטייתם להנצחת זכר חבורה קדישה. לצערנו, אחדים התקלקלו במקצת ויש אפילו, לגמרי. החומר הכימי של ״הדיו״ היה בעוכריהם, חבל על דאבדין.

בסוף הספר נמצאת רשימה של שוכני עפר ותרשים של בית הקברות, אבל דא עקא לא מהנדס עשה את המפה, ומתוכה לא נוכל להבין ארבע רוחות השמים. רשם זאת איש משרד שנתן לכל חלקה מספר מ־א ועד ״שלה״ ורשימה נפרדת לילדים גדולים מ־״א ועד ״קא״. בסוף הרשימה מופיע פרוט של ר״ת הנמצאים בלוח זה:

א״י – אינו ידוע (אונבקאנט)

מ״פ – מקום פנוי (לערער ארט)

הציון ״אינו ידוע״ חוזר פעמים רבות: הסיבה, שהתעוררו לעשות רשום רק כעבור חמישים שנה, וכבר היה קשה לזהות את הקברים.

דף נפרד כתוב ביידיש: ״ביים איינגאנג אם בה״ק רעכטער זייט, אים קריגסצייט 1915״ (בכניסה לבית הקברות מצד ימין בשנת מלחמה, 1915)

1. אורי הילמזן.
2. זאב פאדהייצער אויס המבורג.
3. משה בוכבינדער.

אלה שלושה קרבנות מלחמת העולם הראשונה שזכו לקבר ישראל בק״ק דערעטשקע בשנת תרע״ה.

הדף האחרון מונה רשימה של לומדי חב׳ משניות.

״שמות האנשים של בני חברת משניות ההולכים ושבקו לנו חיים ללמוד ולהתפלל בעד עילוי נשמתם בכל סיום משניות וגם ביום פטירתם והם ימליצו טוב בעדנו, אמן.״

הרשימה מכילה שמות לב׳ אנשים ויום פטירתם. בסוף הרשימה האשה חיי׳ רחל בת יצחק יעקב ה׳ אדר.

בסיום הרשימה, התפילה: ״גמול נא עמהם בחסדך וכו׳ – עד ״להחיותם לתחיית המתים עם כל מתי עמך ישראל ברחמים, אמן.״

★

בתוך ספר הזכרונות מפוזרים פנינים נוצצים ומבריקים. על הדף ר׳ שמואל לעווי ז״ל מודבק מאחור: ״פראטאקאללס אויסצוג״.

זהו תקציר של פרוטוקול מישיבה כללית של החברה, וזה תוכנו: הישיבה התקיימה בנוכחות ר׳ שמואל לעווי, כעת תושב דברצין; עניינו של הנ״ל: כיון שעשרים־ושמונה שנים שרת כמורה וסופר הקהל והיה חבר חברה קדישה וגם חב׳ משניות, הריהו מביע בקשתו שיוכל להמשיך להיות חבר בחק׳ שעם כל החובות והזכויות המוטלות על כל חבר. החלטה: בהתחשבות עם התפקיד החשוב והאציל שמילא בחיי החברה, נבחר ר׳ שמואל לעווי פה אחד כחבר כבוד בלי תשלום לכל ימי חייו עם זכויות מלאות ואת נוסח ההחלטה הזאת ימסרו לו בכתב לאות כבוד.

חוה״מ פסח תרפ״ג לפ״ק

נפתלי דוב גראס	ברוך אדלר	מאיר טשיללאג
נאטא״ר דח״ק	ג״ר דח״ק	פראזוס דח״ק

להלן מובא נאום זכרונות (״עראיננערונגסרעדע״) לרגל היובל הכפול: 75 שנה ליסוד החברה קדישא וארבעים שנה לחברה משניות ביום ז׳ אדר תרפ״ח התופס ארבעה דפים גדושים בשפת יידיש־דייטש, בעיקרה גרמנית בתעתיק עברי. בסביבתנו, מחוז ״התחתון״ של הונגריה, לא דיברו בדרך כלל את היידיש הזה. אבל כך יאה וכך יפה לר׳ שמואל שהיה שבע שנים תלמיד של הכתב סופר זצ״ל בפרעסבורג (ה״מורינו״ שזכה לקבל מכתב סופר, עליו היתה גאוותו של ר׳ שמואל).

הנאום הוא סיכום מרגש, שזור בפסוקים ומאמרים, ותוכו רצוף אמונה ואהבת תורה וגמ״ח, על פעולות החברה, הודיה על העבר ותקוה טובה לעתיד. כל מילה כמו פנינה בתוכנו ובצורתו של הנאום.

אותו נאום מתורגם גם להונגרית ומסתיים בלשון זו:

Teljesüljön rajtok a prófétai mondás:

ישראל אשר בך אתפאר

Jzrael, veled dicsekedhetek

szerkesztette és felolvasta
Lővy Sámuel
sz. egylet titkár

ומכאן לפרוטוקול

״לזכר עולם יהי״

״הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד״, זו הכותרת של פרוטוקל מישיבה אשר בה החליטו אנשי החברה קדישא להקים גדר מסביב ל״בית עולם״. את הישיבה מאפיין מהלך מחשבה תמים ופשטני. ראש המדברים, היושב־ראש ר׳ אשר גולד, מנדב 20 קרשים לצורך הגידור. הצעתו התקבלה בהתלהבות, וכל הקהל תרם, העשיר לפי עושרו והעני לפי עוניו. הרב נדב 5 לוחות, ר׳ ש. וייס 50, ר׳ אביגדור ברגר 40, ר׳ מיכאל אדלר, ר׳ רפאל אדלר, ר׳ אשר ווינשטיין, ר׳ אייזיק שענפעלד, ר׳ גרשון פיליפ – 20 לוחות כל אחד וכו׳ וכו׳. כמו כן, נדבו ״דראטנאגעל״, דהיינו מסמרים; ור׳ משה שוורץ נדב 300 לבנים לבניית ״בית צידוק הדין״. משל, התנדבות כמו לבניין המשכן. כל איש אשר ידבנו לבו. באותו מעמד נאספו 363 לוחות ושבע חבילות מסמרים וכסף ״מזומן״ אחד ״פורינט״, (זה כנראה לא היה הרבה, כיון שהתורם היה ר׳ אליעזר מושקביץ האח של סבא שלי שהיה שמש בקודש של הקהילה). בהשתדלותו של ר׳ אשר גולד נדבה מרת מינדל אשת ר׳ מיכאל צבי כ״ץ מעיר דברעצין נדבה לבניין ״בית צידוק הדין״, וסופר ״החתום למטה,״ דהיינו ר׳ שמואל לעווי, מתנדב לכתוב אל הלוחות והתפילות ל״בית צידוק הדין״. הפרוטוקול מסתיים בברכה: ״הזוכים להתנדב יזכו לבנין בית המקדש בבי״א, והיו מעשי הצדקה שלום, ובלע המות לנצח ומחה ה׳ דמעה מעל כל פנים. אמן.״ פק״ק דערטשקע וצ״ו יום א׳ לסדר ״לכפר על נפשותיכם״ שנת מברכת לפ״ק

ה״ק שמואל לעווי סופר דח״ק.

קורות תרי״ג – תרס״ג

גם תקציר קורות החברה במשך חמישים שנות קיומה כתוב ״הוך דייטש״: ״קורצגעפאסטע געשיכטע דעס 50 יאריגען בשטעהענס דער היזיגען ח״ק.״

התיאור, פרי רוחו של האמן של דערעטשקע ר׳ שמואל לעווי ז״ל, מפרט את התפתחותה של החברה ושמות המייסדים העוסקים בצורכי ציבור באמונה, דביקותם בעקרונות המקודשים של החברה, ומסיים בשבח והודיה ובתקוה טובה על העתיד בברכה: ״כל אנשי החברה יתברכו בברכה המשולשת בתורה ויזכו לחזות בנועם ה׳ ולבקר בהיכלו״.

אויסגעארבייטעט אונד געשריבען

״ה״ק שמואל לעווי (סופר דח״ק) נאטא״ר – לשני החברות״ פק״ק דערעטשקע יצ״ו בחדש אדר שנת תרס״ג לפ״ק.

בשנת תרפ״ד הוחלט להנציח את זכר מנדבי ספר תורה בהיכל ד׳.

לקט מאירועי החברה קדישא. הרשומים בספר הזכרון:

1. בשנת תרי״ד היורשים של ר׳ יהודא ראטה מסרו – ״קרן קימת״ לבית הכנסת.
2. תרכ״ט נמסר ״מחברת בחורים״ ספר תורה ״קטן״.
3. ר׳ שלמה שירף ע״ה היה לו ס״ת; בשנת תרנ״א קנה אותו ר׳ שלום ויס.
4. בשנת תרמ״ב מסר ר׳ אשר גולד ס״ת וזה נשאר בבעלותו.
5. בשנת תרמ״ט תרמה הח״ק 100 ״גולדן״ והקהל הוסיף 100 פורינט וקנו בשותפות ס״ת: והבעלים הם הח״ק והקהל.
6. בשנת תרס״ה קנתה הח״ק לבד ס״ת והם הבעלים לבד.
7. בשנת תרנ״ח קנתה חב׳ משניות ס״ת ונקרא על שמו ס״ת של ״חברת משניות״.
8. בשנת תרפ״ב מסר ר׳ חיים שמעון גרוסמן ס״ת והס״ת נשאר על שמו.
9. בשנת תרפ״ח מסר ר׳ חיים בנימין ברקוביטש ס״ת השמור על שמו.
10. בשנת תרצ״ב נדב הנגיד המפורסם מרה׳ ר׳ שאול רובין כהן נ״י ס״ת – החינוך היה בשנת תרצ״ב פ׳ ״בשלח״.

"ציונים"

היא כותרת של תקציר הפרוטוקלים של הבחירות: הראשון: ביום שביעי של פסח שנת תרי"ג לפ"ק נבחרו הבוררים עפ"י התקנה, והם בחרו לגבאי ראשון של ח"ק האלוף הנעלה הקצין ה"ה שלמה שירף נ"י, ולגבאי שני ח"ק ה"ה האלוף, הקצין הנעלה, כה' שלמה קליין והכל נעשה עפ"י התקנה של הח"ק יהי נועם ה' עלינו. אמן.

ער"ח ניסן תרי"ד לפ"ק נתאספו כל בני הח"ק כפי האמור בתקנות ונתמנו גבאים חדשים עפ"י בוררים ה"ה האלוף מוה' אברהם שענפעלד לגבאי ראשון, האלוף ליב גראס לגבאי שני.

וביום ד' ניסן הנ"ל נועדו יחד הגבאים המתפטרים עם הגבאים החדשים ועשו חשבון צדק מכל מה שהכניסו ומה שהוציאו, ואחר סיכום כל ההוצאות נשאר בקופה סך 92.44, "זאגע" ("אמור") "ניינציג צווייא גולדן פירציג פיר קרייצר ווי ווי (החשבון ביידיש 92 זהובים וארבעים וארבע פרוטות, הר"ת ווי ווי – W.W.ווינר ועהרונג – ז.א. במטבע של וינה, הבירה השולטת). ולאחר ניכוי חמישים זהוב שהלוו לקופה של צדקה ומעות מזומנים נותר סך פירציג צווייא גולדען, 44 ק"ר. היום יום א' ד' ניסן תרי"ד ולראי' באנו עה"ח

ה"ק שלמה שירף
ה"ק שלמה קליין
ה"ק אברהם שעהנפעלד גבאי ראשון
רב יהודא ליב גראס גבאי שני

בפני נעשה החשבון הנ"ל בצדק וביושר ואשרינהו וקיימנהו
קלמן לינדנפלד

★

ער"ח ניסן, שנת תרי"ד (טעות, צריך להיות תרט"ו) לפ"ק נתאספו כל בני הח"ק כפי התקנות ונתמנו גבאים חדשים עפ"י בוררים: ה"ה מר"ה קלמן לינדאנפעלד לגבאי ראשון והקצין כה' מנשה גליק לגבאי שני. וביום א' ו' ניסן נועדו יחד הגבאים המתפטרים עם הגבאים החדשים לעשות חשבון צדק מכל מה שהכניסו ומה שהוציאו ואחר כלות כל ההוצאות נשאר סך 92.19 זאגע ניינציג צווייא גולדען ניינצאהן קרייצר ווינר ועהרונג דהיינו (פחות) חמישים זהוב, הסכום שהלוו לקופת הצדקה ומעות מזומנים – נשאר הסך פירציג – צווייא גולדען ניינצען קרייצר ווי ווי, היום יום א' י' ניסן תרט"ו לפ"ק.

ולראי באנו עה"ח אברהם שעהנפעלד
ליב גראס
קלמן לינדנפעלד — גבאי ראשון
מנשה גליק — גבאי שני
בפני נעשה החשבון הנ"ל באמת ובצדק — שלמה שירף
בפני נעשה החשבון הנ"ל באמת — לייב שענפעלד

בהיום דלמטה בהתאספות קר״וט ויחידי סגולה, עשינו חשבון צדק עם הגבאים ה״ה הת׳ מו״ה קלמן לינדנפעלד. והק׳ ר׳ שלמה שירף מכל ההוצאה וההכנסה עם יום דלמטה,

נשאר בקופת הח״ק מעות מזומנים	5:13 ווי ווי
חובות אצל בני הח״ק	229:13
חובות אצל קופת הצדקה	50:–
	284:26
הח״ק חייב מעות מה שנדבו לכסא של אליהו ז״ל	18.–
נשאר	266.26

שרייבע צווייא הונדערט זעכציג זעקס גולדן צוואנציג זעקס קרייצר אין ווינר וועהרונג, פה דערעטשקע יום א׳ פ׳ בחוקותי כ״ח למנ״י י״ג אייר תרט״ז לפ״ק וליתר תוקף ועוד באנו על החתום

יהודה טשיללאג סח״ק דק״ק הנ״ל
יוחנן בערגר טוה״ב
איסר פילעף ג״ץ
זלמן וואלף מארקאוויטש

הכיסא של אליהו ז״ל הנזכר הוא הכיסא שכולנו הכרנו והרבה מתוכנו ואני בתוכם נתכבדנו לשבת בו בעת כניסתנו בבריתו של אברהם אבינו ע״ה.

במשך ארבע שנים היתה התקדמות יפה גם במובן כספי, ברכת ה׳ היתה במעשי ידיהם. בשנה הראשונה היה הרכוש 92.44 ובמשך ארבע שנים הגיע לסך 266.26.

★

שיבולים ליקטתי משדות קדמונינו המבורכים, אף גם ציצים ופרחים. ״טוב מראה עיניים מהלך נפש״, אך מי שיזכה לקטוף פרי מגדים יתענג כפל כפליים מברכת נחלת אבות. יהיה זכרם ברוך. וזכותם תגן עלינו, על בנינו ועל כל ישראל מעתה ועד עולם.
אמן.

★

״ברוך אתה לשמים שהחזרת לי אבדתי״.

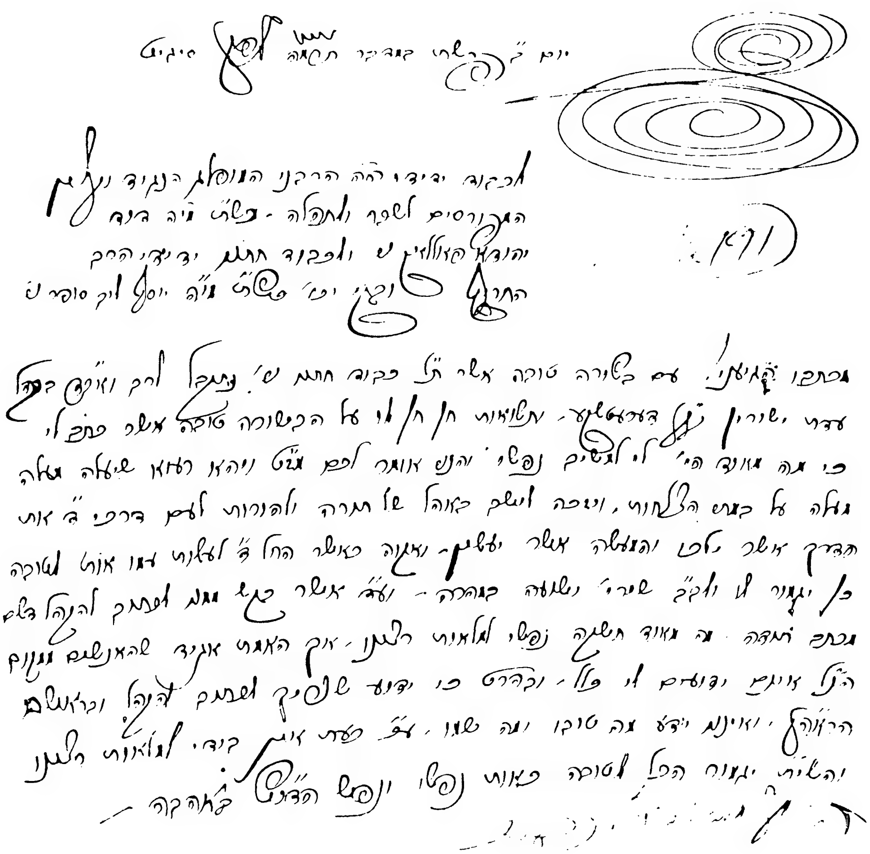
לטוב ייזכרו ר׳ יחזקאל טופורוביץ ור׳ דב ברלין מיקירי בני־ברק שזכו לקיים מצוות השבת אבדה.

הגהות

הק׳ מרדכי בן מוה״ר חיים שאול בן מוה״ר יחיאל משה, ומרת לאה בת המאה״ג ר׳ אלי׳ א״ש.

א. מסמכים ומכתבים ששרדו מהארכיון החרב של הקהילה

ב. מספרי רבנים ותלמידי חכמים של הק"ק דרצ'קה

מכתב ברכה של האדמו"ר קדושת יום טוב להרב יוסף לב סופר

תקנות

אלה הדברים קבלנו עלינו בעלי חבורה קדישא פה עיר דשעשטי
ותקנו תקנות ישרות בעיני אלהים ואדם:

ענין החברה קדישא בכלל

על מה ארניה הטבעו:

[illegible]

ותפעולות רבים [illegible] אותם . ו[illegible] אלו החסים והחסרים . ומורה [illegible]

[illegible] . [illegible] —— [illegible] . [illegible]

[illegible] . [illegible] השמים . [illegible] . [illegible]

[illegible] . [illegible] . [illegible]

[illegible] . [illegible] . [illegible] . [illegible]

[illegible] . [illegible] . [illegible] . [illegible] — [illegible]

[illegible] . [illegible] . [illegible] —

[illegible] . [illegible] . [illegible]

[illegible] . [illegible] על [illegible] . [illegible]

[illegible] . [illegible] . [illegible] . [illegible]

[illegible] . [illegible] . [illegible] . [illegible]

[illegible] . [illegible] . [illegible] . [illegible]

[illegible] . [illegible] . [illegible] . —

[illegible] . [illegible] . [illegible] . [illegible]

[illegible] . [illegible] . [illegible]

תקנות

תקנות החברה ק׳ כפרט

א [illegible]

ב [illegible]

ג [illegible]

ד [illegible]

ה [illegible]

ו [illegible]

ז [illegible]

ח [illegible]

ט [illegible]

י [illegible]

[illegible]

תקנות

יב [illegible]

ואלה הדברים אשר יגיעו הגבאים ועל כל בני הקהל
לעשות פקודתם :

יג [illegible]

יד [illegible]

טו [illegible]

טז [illegible]

יז [illegible]
[illegible]
[illegible]

יח [illegible]
[illegible]

יט [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

כ [illegible]
[illegible]

כא [illegible]
[illegible]
[illegible]

כב [illegible]
[illegible]
[illegible]

כג [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

תקנות

כד [illegible]

כה [illegible]

כו [illegible]

כז [illegible]

כח [illegible]

כט [illegible]

ל [illegible]

לא [illegible]

לב [illegible]

לג [illegible]

לד [illegible]

לה [illegible]

לו [illegible]

תקנות

לז [illegible]

לח [illegible]

לט [illegible]

מ [illegible]

מא [illegible]

מב [illegible]

מג [illegible]

מד [illegible]

מה [illegible]

מו [illegible]

מז [illegible]

מח [illegible]

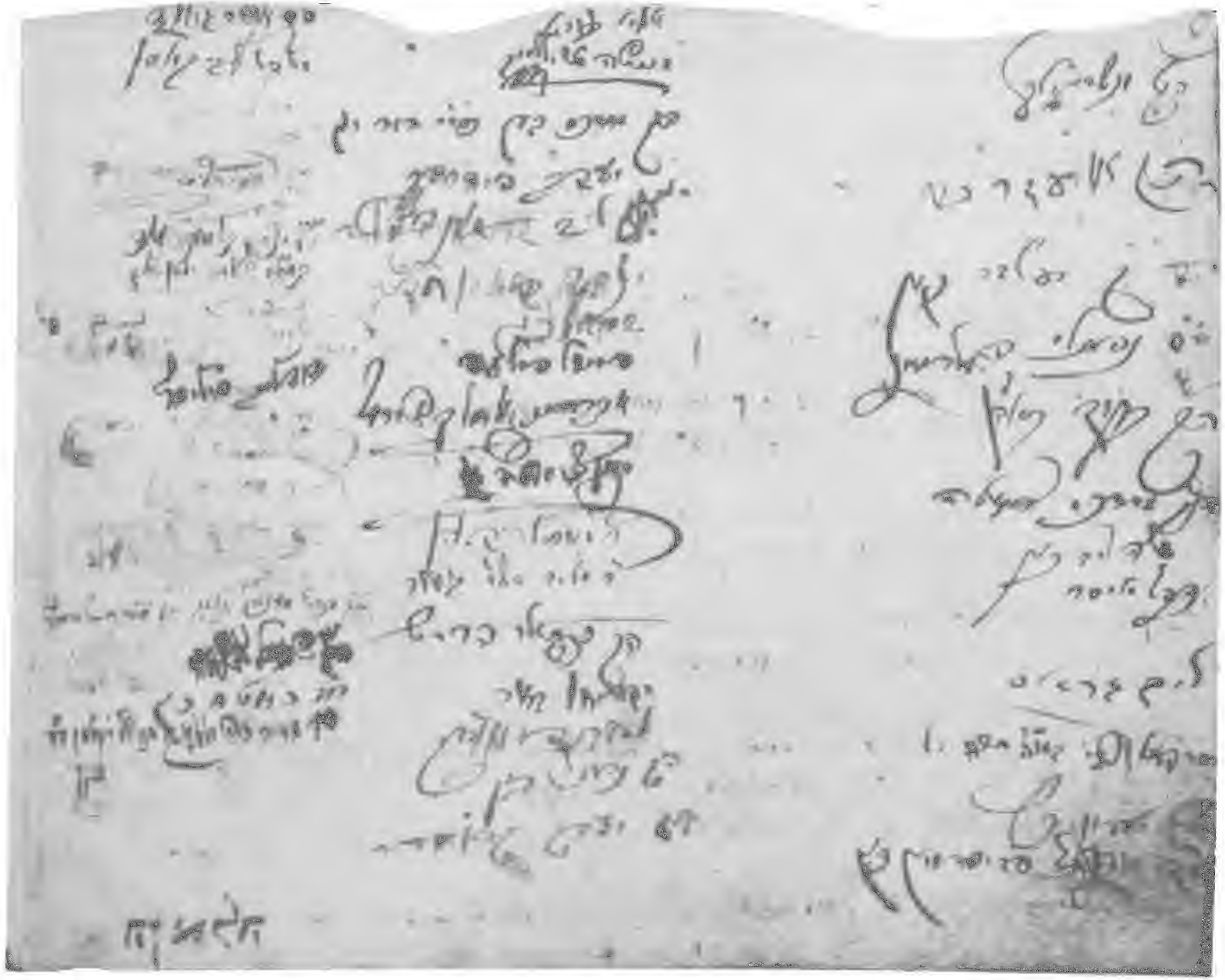
מט [illegible]

נ [illegible]

הקאלה [illegible]

תקנות

[illegible]

בע"ה

תקנות

נא [illegible]

נב [illegible]

[illegible] פה ווארשא [illegible]

[illegible]

נג [illegible]

כ"ד [illegible]

כ"ה [illegible]

הערה והוספה לתקנה ל"ג: [illegible]

הערה לתקנה ח'.

[illegible]

לשם.

ערינערונגס-רעדע

[illegible]

[illegible]

מעלאָ חבורים, עטלעכע הקאָמפּליצירטע סטענאָגראַפיסטן — ווייל צו די קורצע [illegible] וועגווייזער, אלה ומה
קענדיקן אוו׳ ג׳ גלי נעמט [illegible] אויך, מוט [illegible] אויסגעדריקט באַזונדערע ווערטער, און [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] אונזער [illegible] [illegible] דאָס וועט!
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] און [illegible] [illegible] [illegible] דאָס וועט ?
און דאָס [illegible] דעם [illegible] נעמט אין [illegible] צו [illegible], [illegible]
ווער אונז [illegible] [illegible] אין [illegible] צו [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] צו [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ?
[illegible] [illegible] [illegible] אין [illegible]:
[illegible] [illegible] [illegible] 22 [illegible] [illegible] א׳ ב׳, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]. 1/ — 2 — 3 א 2 וו, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] — [illegible]: [illegible] 3 [illegible] [illegible], [illegible] 10 — 20 — 30 א 2 וו.
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. 100 — 200 א 2 וו. — [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]:
1/ [illegible] 9 [illegible] 10 — 2 [illegible] 8 [illegible] 10 — 3 [illegible] 2 [illegible] 10 — 4 [illegible]
1 [illegible] 10. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] 90 [illegible] 100 [illegible] 20 [illegible]
[illegible] 100 [illegible] 20 [illegible] 100 [illegible] 40 [illegible] 60 [illegible] 100 [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] 22 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] 500 — [illegible] 600 — [illegible] 700 — [illegible] 800 — [illegible]

[illegible] 900 — [illegible]

[illegible] 700 [illegible] 900 — [illegible] 1000,

[illegible] 200 [illegible] 800 / [illegible] 1000 — 300 [illegible] 700 [illegible] 1000 — 600 [illegible]

[illegible] 600 — 1000 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

%

[illegible] [illegible] אויף הקדשׁה [illegible] [illegible]: "הנך יפה רעיתי", [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] צו דיזע 3 [illegible] [illegible] "הנך", [illegible] און [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] וויר צוריק, [illegible] [illegible] פֿון [illegible] הצדיק צו [illegible].
אין [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] וויר [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
דען [illegible] התורה צו [illegible] [illegible] [illegible]. — [illegible] אין [illegible] [illegible] [illegible]
וויר [illegible] דען 40 [illegible] [illegible] [illegible] הקדמה משניות. [illegible] הכלל [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. חומשׁ עם פּי׳ רש״י
[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] תרגום
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] סדרי משנה [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] ווער — [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] יסוד התורה צו [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] עבודה. [illegible] [illegible] [illegible] המקדשׁ [illegible] [illegible] [illegible] עבודה
[illegible] [illegible] תפֿלות [illegible]. [illegible] [illegible] אין [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]: גדולה תפֿלה יותר מקרבנות. — [illegible] [illegible] [illegible]: [illegible] עבודה [illegible],
זו תפֿלה. — [illegible] [illegible] [illegible]: [illegible] [illegible] זו תפֿלה. — [illegible] [illegible]: [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] הגדולה,
[illegible] [illegible]: [illegible] [illegible] הגדולה, כאילו הקריב עולה [illegible] [illegible]. —
[illegible] [illegible] ווער, [illegible] [illegible] עבודה [illegible] תפֿלה [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ווער [illegible] [illegible] אין
[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]: [illegible] [illegible] [illegible]: אין תפֿלה [illegible] [illegible] [illegible]. — [illegible] [illegible]: [illegible] [illegible]

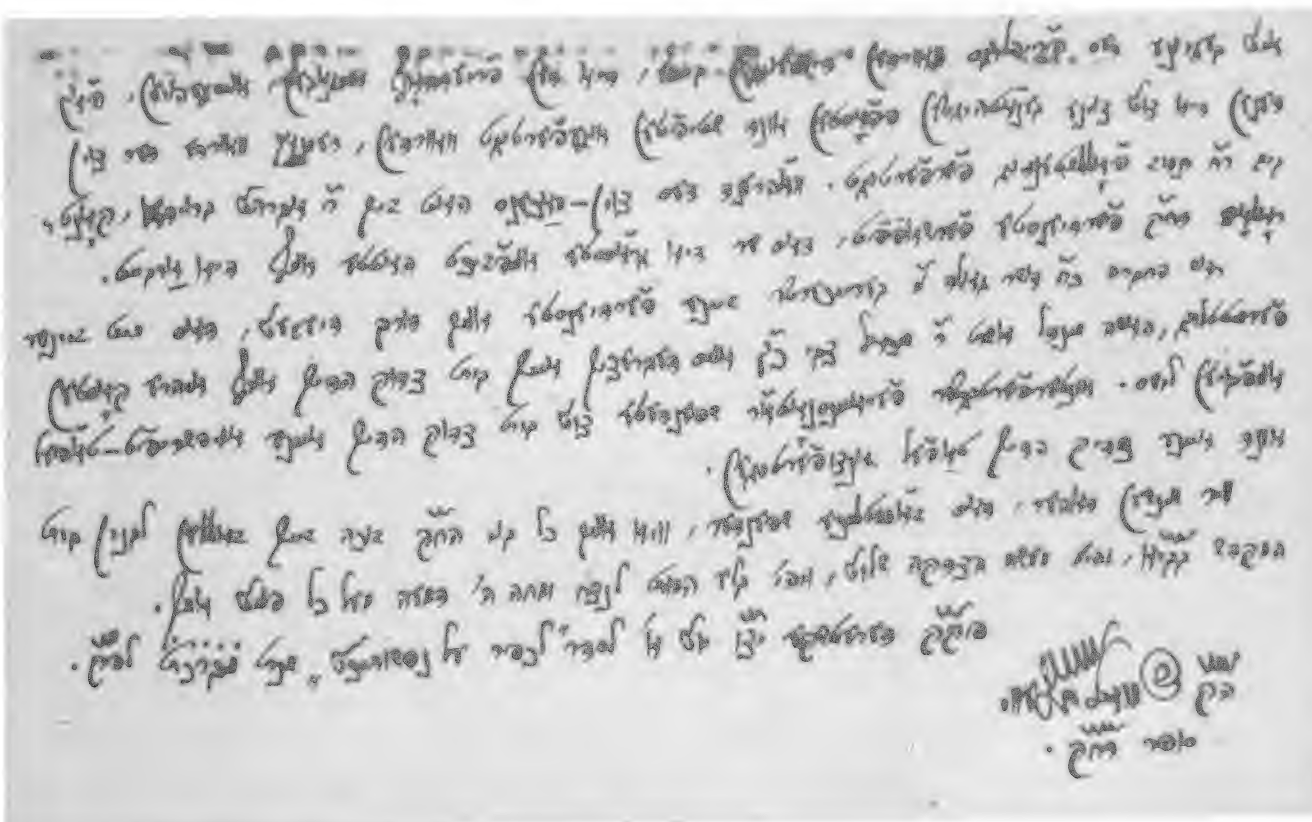
[illegible] — [illegible]: און [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

דער [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

דער [illegible] [illegible] [illegible] גמילות חסדים. [illegible] [illegible] גמילות חסדים [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] ווער און [illegible] [illegible] [illegible]: און דער תורה [illegible] [illegible]
ווער [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] גמילות חסדים [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]:
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] און
[illegible] [illegible]: [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] חולה — [illegible] [illegible] [illegible]: [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] ווער [illegible] [illegible] און [illegible] [illegible]
של [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] חברה קדישא.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible], [illegible] דער [illegible] [illegible] [illegible] און [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] דער [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] ווער [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] דער חברה
[illegible] [illegible] [illegible] חברה קדישא [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] און [illegible] חברה הקדושה ביז 3 [illegible]: פון תורה, עבודה וגמילות
חסדים [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

שמות האנשים של בני חברת משניות ה[illegible]לכים לחסד[illegible]
תחת צל שדי ושבקו לנו חיים ל[illegible] בעד [illegible]
ושכ[illegible]ם בכל סיום משניות, וגם ביום [illegible] ימליצו [illegible]
בעדנו אמן: ונשמתם תהי׳ צרורה בצרור החיים

אנא ה׳ מלך מלא רחמים אשר בידך נפש כל חי ורוח כל בשר [illegible]
[illegible] נשמתם

יונתן צבי במהו׳ דוד הכהן	ד׳ שבט	[illegible]	כג תמוז
מהו׳ ברוך במהו׳ יואל	ב תמוז	[illegible]	[illegible]
מנשה ב״ה אברהם דוד	א׳ תמוז	[illegible]	יב טבת
קלונימוס ב״ה מרדכי	כח טבת	[illegible]	[illegible]
מהו׳ יונה ב׳מהו׳ יצחק	ל תשרי	[illegible]	כד טבת
מהו׳ יוחנן ב״ה דוד	ב׳ חשון	[illegible]	[illegible]
מהו׳ ישעי׳ ב׳מהו׳ יעקב	כג סיון	[illegible]	[illegible]
אלי׳ במהו׳ דוד הכהן	ז׳ כסליו	[illegible]	[illegible]
יצחק ב״ה יודא צבי	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
מנחם במהו׳ חיים דוד		[illegible]	[illegible]
אברהם ב״ה דוד	[illegible]	[illegible]	
[illegible] יודא במהו׳ ישראל	כ אדר		
משה ב׳מהו׳ מנחם	כח מ״אב		
משה ב מהו׳ אברהם	כד אלול		
בנימין ב׳מהו׳ יוסף			
שמעון ב״ה אליקים	ט׳ כסליו	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]		

גמול נא עמהם בחסדך הגדול [illegible]
[illegible]

Rövid leírása a helybeli izr. szentegylet 75 év óta fennálló utolsó 25 évi működésének.

A talmud megszerkesztésének ideje a középkor elejére esik, tehát a polgári számítása szerint Kr. sz. u. 420. évre. Arra az időre vezet bennünket vissza, a zsidó hitközségekben megalakított szentegyletek és azoknak nemes s emberbaráti intézményük gyakorlása.

Most már alig van nagyobbszámu izr. hitközség, ahol „Szentegylet" néven alakult szereplő egyesület különösen ne legyen. A szentegylet működésének mivoltát e helyen fejtegetni felesleges, mert annak funkciója senki előtt nem ismeretlen.

Az ezelőtti régebben élt generációkról többnyire szó-hagyomány után részünk fennmaradt, és csak később szűkszavu okmányok tanusága szerint; a mi szentegyletünk az 1853. évi tavaszán alakult meg, tehát a mai napon a 75-ik fordulóját ünnepeljük. Az 1903. évben az 50 éves fennállásának idején elkészült, szerénységem, dióhéjban foglalva áttekintést írtam szentegyletünk alakulásáról, működéséről és fejlődéséről, mely a szentegylet jelen törzskönyvében fel van jegyezve és az utókorra meg van örökítve.

Jelenlegi felolvasásom szolgáljon tehát folytatásul annak a megkezdett munkálatnak, amely híven visszatükrözi az utolsó 25 évnek rövid szóban foglalt áttekintését.

Ugyanis az ezelőtt 75 évvel szentegyletünk 21 taggal alakult meg, amely 50 évvel később a tagok száma 42 személyre gyűlt, t. i. akik ~~akkor~~ életben voltak, leszámítva azon 99 tagot, akik az ötven év alatt elhaltak és elköltöztek. Most azonban a tagok száma 87-re szaporodott.

Magától érthető, hogy a tagok számának szaporulásának az egylet jövedelme is nagyobb lett és azzal arányítva a jótékonyság gyakorlása is szélesebb mederben mozgott, mert több lett azoknak száma, akik kénytelenek voltak a szentegylet támogatását igénybe venni. — Igen gyakran előfordult azon eset is, hogy a szentegylet jövedelme nem fedezhette szükségleteit. Ilyenkor persze nagyobb terhet kellett a tagokra róni, amit a tagok kiki tehetsége szerint szívesen viseltek;

De azért ne hagyjuk magunkat a csábító szellem besugásától félrevezettetni, hogy a szentegylet functionális kívánalmainak eleget teszünk; mert tekintsünk csak be a szűkölködők házába, igen hamar arra a sajnos tudatra fogunk ébredni, hogy a tennivalókban még igen sok lépésben vagyunk hátra, hogy a szegények és elköltözöttek, betegek és szenvedők könnycseppjeit szárithassuk.

Ennek orvoslására kívánatosnak mutatkoznék a tagoknak egymásközti való egyetértés és igazbaráti szeretet, békesség és összetartás. Továbbá az egylet vezetőségének – minden érdektől menten – okszerű sáfárkodása és gondoskodása, tapintatos és lelkiismeretes kezelése, valamint az ügy iránti való hamisitatlan lelkesedése.

Ha higgadtan és szakavatottan beletekintünk egyletünk adminisztrális ügyeibe, azt fogjuk tapasztalni, hogy háromnegyedszázados öregnek látszó egyletünk még visszavarázsolódhatnék ifjukorába, ha a vezetősége nem évenként, hanem csak 3 évről 3 évre történnék a tiszt-

ujítási választása, mert ez a szokás nagyon hátráltatja az egylet előhaladását. Sokszor megtörténik, hogy egyik, vagy másik elnök valami célszerű gondolat megvalósításával foglalkozik, és mire kigondolt tervének kivitelét lehetővé akarná tenni, mandátuma lejárt és a választás más személyre esik. Különösen az utolsó 25 évben tapasztaltuk, hogy ez a gyakori vezetőségváltoztatás sok irányban hátráltatta az egylet fejlődését. Tanúbizonyságul van körülmény is, hogy azok az elnökök, akik 2 évnél tovább ideig igazgatták az egylet ügyeit, több felmutatni valót tudtak az egylet javára produkálni, mint akik csak 1–2 évig állottak az egylet élén.

Vegyük sorba a 25 évben az elnöki székben ült személyek névsorát.

1.) 1903-tól 1906-ig, tehát 3 éven át Goldfinger(?) Zsigmond elnökösködött. Ő szerezte meg az egylet részére a kiváló szép és értékes zászlót(?), mely az egylet díszére válik.

2.) 1907 Schönfeld(?) Samu 1 évig.

3.) 1908 és 1909 tehát 2 éven át Meisner Sámuel volt az elnök. Ő készíttette a díszes, fehér plüsses [illegible], mely ünnepnapokon díszíti a szent frigyládát.

4.) Az 1910 től 1914 ig, tehát 5 éven át ismét Goldt Zsigmond vezette az egylet ügyeit. Ő szerezte meg az egylet részére nagy és fáradságos utánajárásával a Schwarcz Peppi féle házat és tehermentesen az egylet részére hozta.

Az 1915 től 1921 ig a háború ideje volt.

Ez idő alatt voltak az elnökök:

5.) Markovits Tivadar 2 évig. — 6.) Áron Dávid 2 évig.

7.) néhai id. Schönfeld Ignátz 1. évig. —

8.) Markovits Tivadar ismét 2 évig. — Ezek az elnökök még ha lett is volna bennük a jóakarat az egyletet fejleszteni, nagy háború és az azt követő forradalom, Kommün korszak és a román megszállás szülte nyugtalan- és bizonytalanság köz-[illegible]ben alig tudták az egylet legprimitívebb és legszükségesebb intencióját rendezni.

De még a háború után is egész 1924 ig, amely idő alatt voltak az elnökök:

9.) Grossman Lipót 2 évig. — 10.) Csillag Mayer 1 évig;
egyletünk rendezetlen elmaradottságánál fogva, elévülhetlen
elismerés illeti meg az akkori időkben alatt fungált elnö-
kökket, hogy anyagilag is erkölcsileg megrilált egyletünket
a végelpusztulástól megmenteni voltak képesek.
11.) Az 1925–1927, tehát 3 éven át, Weisz Dezső mint
elnök és kir. tagsága: Adler Bertalan mint pénztáros áll-
tak a szentegylet élén, akik okosságun és fáradhatlan
szorgalommal, buzgósággal és adakozással igyekeztek az
egylet fejlesztésében oroszlánrészüket kivenni. Működésük
meg is hozta Dúsdus gyümölcseit, mert abban az
időben a Csillag Mayer hagyatékozása folytán, testvére i
nővére Csillag Zali által tett jelentékenyebb mennyiségű
alapítványát, részben felépítették az egyleti, szép lakásból
álló házát, udvarát kerítéssel is új kapuval ellátva
szépen rendbe hozatták. A lakásban egy raktárhelyiség szegények

elszállásolására szolgál, berendezve 2 ággyal és ágyneművel, mely a szentegylet jótékonyságának egyik néma szószólója hirdeti.

12.) A mostan elmúlt évben Moskovits Izidor volt az elnök. Neki köszönhető feljegyezhető, hogy az évekkel ezelőtt a politikai hatóság által bekért szentegyleti alapszabályok Kolozsvárra kérdésekben – a Csillag Mayer közbejárása folytán, a közoktatási min.–től őrzött példányától lemásoltattak, azzal az egylet működését az esetleg előfordulandó kellemetlenségtől megóvta.

A 75 évvel előtt, a mai napon megszületett szentegyletünk derűben és borúban eltöltött pályafutása, a zsidóságnak mint jótékonysági intézmény hirdetője, nyugodt lelkiismerettel tekinthet vissza, hogy szent és emberbaráti funkcióját a viszonyokhoz mérten teljesítette és kérjük az irgalmas Istentől, hogy ezen egyletünk mindörökké fennálljon, virágzásában emelkedjék a legmagasabb pontig. A mai napon életben levő tagjai

életüknek legvégső határáig, éljék el teljes egészségben és határtalan nem ismerő boldogságban. Teljesüljön rajtok a próféta mondása: „[illegible]” Izráel veled dicsekedhetek!

Derecske 1928. ז׳ אדר תרפ״ח

[illegible] és [illegible]:

[illegible] Sámuel

[illegible]

סימפאטעטישע-מיטלען

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

34 [illegible]

31 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

נפתלי דוב [illegible] · ברוך [illegible] · [illegible]

[illegible] · [illegible] · [illegible]

לזכר עולם יהי׳!

הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] 20 [illegible]

[illegible]:

[illegible] 5, ר' דוד [illegible] 50, ר' [illegible] 50, ר' [illegible] 40, ר' [illegible]

[illegible] 20, ר' [illegible] 20, ר' [illegible] 20, ר' [illegible] 20, ר' [illegible] 20, ר' [illegible] 20,

ר' [illegible] 10, ר' יצחק [illegible] 10, ר' שמואל [illegible] 10, ר' [illegible] 10,

ר' אברהם [illegible] 6, ר' [illegible] 6, ר' משה [illegible] 6, [illegible] 6, [illegible]

[illegible] 6, ר' אברהם [illegible] 6, ר' צבי [illegible] 5, ר' משה [illegible] 5, ר' [illegible] 4,

ר' [illegible] 4, ר' אברהם [illegible] 4, ר' [illegible] 2, [illegible]

[illegible]: ר' אברהם [illegible] 1, [illegible] 1, ר' דוד [illegible] 1, ר' [illegible] 1,

ר' [illegible] 1, ר' יוסף [illegible] 1, ר' [illegible] 1, [illegible]

[illegible] 363 [illegible] 15 [illegible].

ר' [illegible] 300 [illegible].

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

מהו
אליעזר
בן מהו פנחס
הכהן
רוביץ

כה"ר
יהודא צבי
בן כה
יצחק
קאהן
בא בברית החברה טוב
אדר שני שנת תרנג לפ

תרי״ג — תרס״ג

קורצגעפאסטע געשיכטע דעם 50 יאָה= ריגען בעשטעהענס דער היעזיגען ח״ק :

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
יעצט פינפציג יאהרע — [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] 1893 [illegible]
[illegible]
[illegible] 1894 [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
6 [illegible] 10 [illegible].

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

צום עוויגען אנדענקען דיענע דיעזע אורקונדע !

[illegible]

1. — [illegible]

2. — [illegible]

3. — [illegible]

4. — [illegible]

5. — [illegible] 800 [illegible] 800 fl.
[illegible]
ספר תורה [illegible]

6. — [illegible]
[illegible]

7. — [illegible]

8. — [illegible]
[illegible]

9. — [illegible]
[illegible]

10 [illegible]
[illegible] ספר תורה [illegible]

[illegible] —

ציונים

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

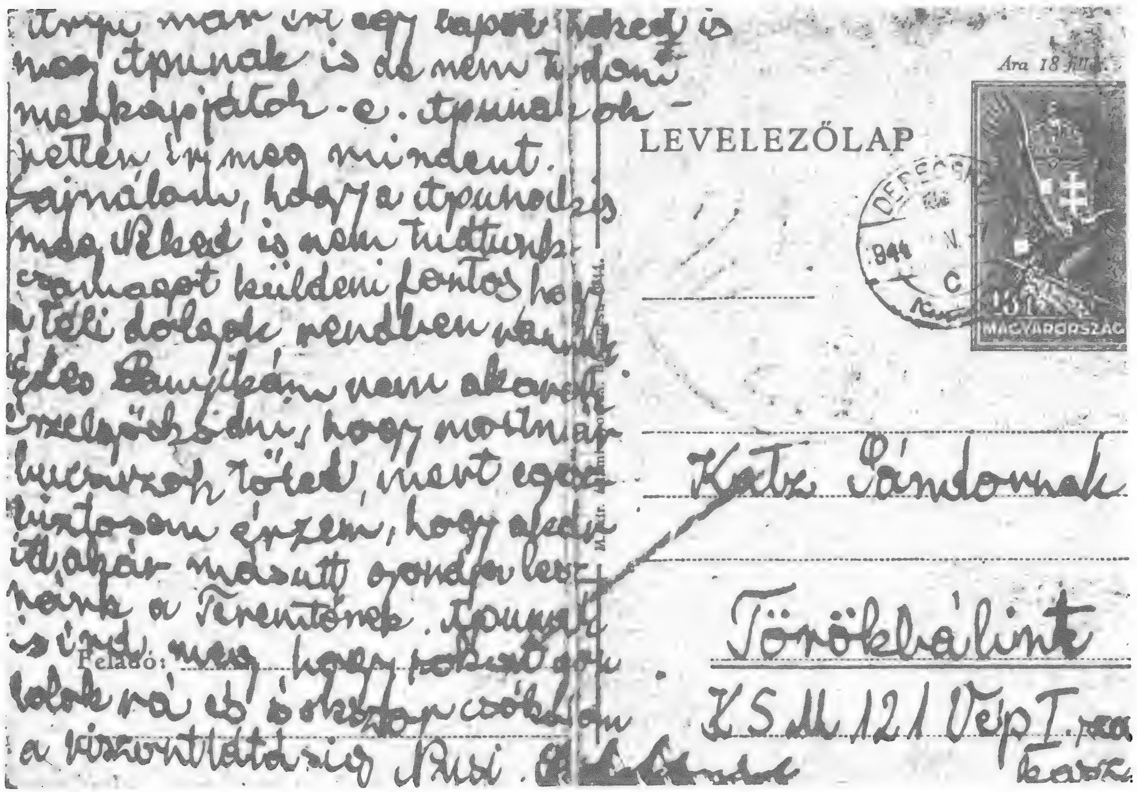
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

5 · 13 [illegible]
1229 · 13 [illegible]
50 [illegible]
284 · 26 [illegible]
18
1266 : 26 [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] már írt egy lapot Neked is
meg Apunak is de nem tudom
megkapjátok-e. Apunak ok-
vetlen írj meg mindent.
Sajnálom, hogy a Apunak is
még Neked is nem tudtunk
csomagot küldeni fontos hogy
a téli dolgok rendben van[illegible]
Édes Bandikám nem akarok
érzelgőskedni, hogy mennyire
hiányzol tőled, mert egész
biztosan érzem, hogy akár
itt, akár másutt gondja lesz-
nek a Ferentőnek. Apunak
is írd meg, hogy sokat gon-
dolok rá és ölelő csókolom
a viszontlátásig Buzi. [illegible]

Feladó:

Ára 18 fillér

LEVELEZŐLAP

DEBRECEN 1944 [illegible]

MAGYARORSZÁG

M. kir. Állami Nyomda. Budapest 1944.

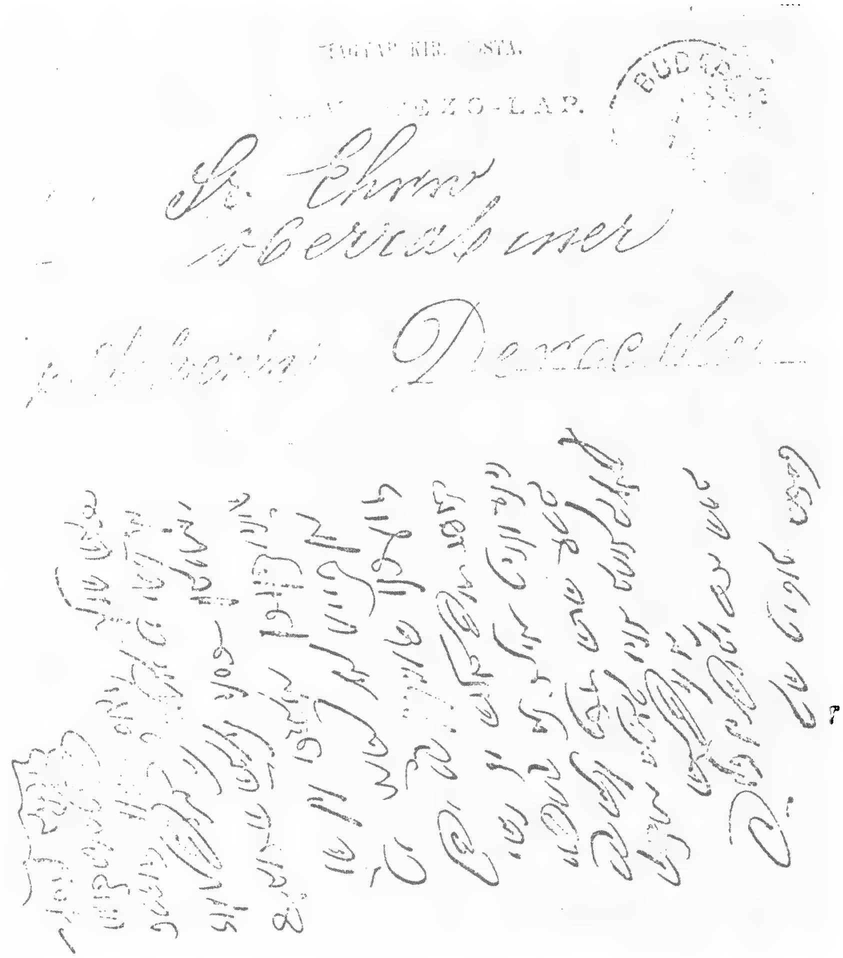
Katz Sándornak

Törökbálint

KSM 121 Vép T. [illegible]
[illegible]

Drága Sanyikám! VI 7.

Most már egész biztosan tudjuk, hogy pár
óra múlva megyünk fogalmam sincs,
hogy hova? Ujfalu vagy Várad és onnan va-
gonrozás és tovább nem tudom hová. Ne
nagyon aggódj miattunk vak magadra vi-
gyázz, hogy Isten segítségével épen és egész-
ségesen láthassuk viszont egymást. Ne gon-
dold, hogy most fejveszetten őrjöngünk. Tel-
jesen nyugodtak vagyunk a konyhába sorba
állnak a csomagok 2 hátizsák, ágyneműs zsák,
kanna méz, lekvár élelem. Mindjárt jön a szekér
s az taxira vinni Nagymamát szultán...

מכתבו של הרב אליעזר זוסמן
לבנו, ר׳ יוסף לב סופר זצ״ל

[illegible]

ישעי' בא"א מוה"ר ... זללה"ה
אב"ד דקהל' ...
דק"ק וואיצען

היתר ההוראה שניתן ע״י הרב ישעי׳ זילברשטיין להרב שמואל בנימין סופר

A DERECSKEI ORTH. IZR. KER. FŐRABBI ÉS ANYAKÖNYVVEZETŐI HIVATALBÓL.

szám. (2)

בעזה"י

איסור

אין יעדער געשאכטעטער פלייש, אב רינדפיה אדער געפליגעל, וועלכע היינטער עפ"ס ביא געווירהאנדעלט געווען בולזא"ט ווירד, (אדער וואס איז אנדערשווא בולזאהט'ען), נאך פאר דעם געוויסען פאטעלרען – ערקלארט איך, אום זעלבע דער תורה הקדושה, פיר אסור כאיסור נבילה וטריפה.

והמזהירים והנזהרים, יזהרו כזוהר הרקיע, ונדבקים לה', אמן.

פה דערעטשקע, עש"ק לס' תולדות, בכתר לפ"ק

שמואל בנימין סופר

כאדומ"ו הגאון והראב"ד דקהלה.

A hk. Elnökség

איסור שהוצא ע"י הרב ש.ב.סופר

ספר

כתב סופר

על

חמשה חומשי תורה

חברו

גאון ישראל וקדושו רכבו ופרשו רב רבנים ומבחר הדרשנים רב
פעלים מקבציאל ספרא דישראל בוצינא קדישא רשכבה"ג
בקש"ת מה"ו **אברהם שמואל בנימין סופר** זצוק"ל
אב"ד ור"מ בק"ק פרעסבורג יע"א
בעל שו"ת כתב סופר
ממלא מקום אביו רבינו הקדוש בעל החתם סופר זצ"ל
משנת ואביטה נפלאות עד גל עיני ואביטה נפלאות.

חלק ראשון

ספר בראשית שמות

הכותב לכבוד אביו הקדוש המחבר זצ"ל ולכבוד התורה ולומדיה וחותם יום ג' לסדר הנני
נותן לו את בריתי שלום והיתה לו ולזרעו אחריו שנת **א"ש"ב ס"ו"פ"ר** לפ"ק:

פה דערעטשקע יע"א

הק' **שלמה סופר** בהג"ג **מהראשב"ם** ז"ל

חונה פה הנ"ל והגליל יע"א

ילקוט סופר

ספר בראשית

כשמו כן הוא מלוקט ומסודר דבר דבור אות על דגלו בסדר נכון על התורה על כל פרשה ופרשה מאמרי ומדרשי חכז"ל המפוזרים אנה ואנה בענין **ברית מילה** (פדיון הבן ובר מצוה בכלל) **נשואין והספד** מתלמוד בבלי וירושלמי, מדרש רבה ותנחומא, ספרא ספרי ותוספתא, תנא דבי אלי' רבא וזוטא, תרגום יונתן וירושלמי, זה"ק ותיקונים, ילקוט שמעוני וראובני, ילקוט חדש, מדרש נעלם, מדרש אגדת בראשית, מדרש תלפיות, פרקי דר"א, פסיקתא רבא וזוטרתא, ילקוט אליעזר דמשק אליעזר, וממדרשים אשר מצאתי בספרים הקדושים.

וזר זהב מסביב

פרושים נחמדים ויקרים מלוקטים מראשונים ואחרונים גדולי חקרי לב המפורסמים.

עם הוספות מבעור הרב הגאון הגדול המפורסם צ"ע

מו"ה **יוסף ליב** בהגה"ק מו"ה **אליעזר זוסמאן סופר**

אבדק"ק **פאקש** ודגי"ל, וצוקללה"ה.

נדפס מחדש עם תקונים והוספות ע"י נכד המחבר

יוסף ליב סופר בלאאמ"ו הרה"ג מו"ה **אליעזר ישראל** מרדכי אפריב

המכונה פישל זצ"ל אב"ד דק"ק **מיישא.**

ניו יארק בשנת תשכ"ד

אלה יעמדו על הברכה

ברכות לראש ולהבדיל, תמיד ועיני ישרון כביר, ה"ה כבוד אלוף וגאון ישראל יופי הדור כקש"ת
מו"ה **אליעזר** המכונה **זוסמן סופר** נ"י בן לאותו צדיק הגדול בתורה ובקדושה,
בקיאות ובחריפות מו"ה מרדכי אפרים המכונה בשם כ' **פישל** ז"ל מפרעסבורג יצ"ו, אשר להורות
נתן בלבי דרך אלך בו בגלות דבר בבדה תו"הק העלני ועל מי מנוחות היראה הנחני עם
אמי מורתי הצנועה והצדקת מרת **חיה שרה** תחי' בת הרב גאון הגלוס בע"המח **שו"ת**
רי"בא זצ"ל נודעת בשערים נדבת לבה לטוב והחסד והגמ"ח עם הבחורים והעניים עד
להפליא, וידעתי בהרבה דמעות בפני כמה עבודה באהבה ללמוד וללמד לשמור ולעשות והרבה
עמלו ויגעו לגדלני על ברכי התורה והיראה ולהלהיב לבבי להגות ולהתמיד בתו"הק, אנא
ה' הלא פניך אליהם האריך ימיהם ושנותיהם בטוב ובנעימים והשגחה לנגם עד זקנה ושיבה
ויזכו לראות כל יוצאי חלציהם מגודלים בתורה ויראת שמים ובהצלחה, אמן:

יהי דוד בכל דרכיו משכיל וה' עמו, ה"ה אדוני חמי הרבני החריף ומופלג בתורה צדיק תמים
נכב"ק מו"ה **דוד יהודה פאלאק** נ"י אשר הוציא עלי הוצאות רבות ועוד
מחזיק אותי הרבה ישלם ה' שכרו כיוכה עם זוגתו חמותי הצנועה והצדקת מרת **שרה**
תחי' לראות הצלחות אצל כל יוצאי חלציהם עד זקנה ושיבה טובה חיים עד העולם אמן:

מנשים באהל תברך היא זוגתי הצנועה והחשובה בעלת מדות טובות וישרות מרת **ראבל**
תחי' אשר היא עזרי מעם ה' ומשגחת עלי בעינא פקיחא שאוכל לישב עה"ת
ועבודה ישלם ה' פעלה ותהי' משכרתה שלימה מעם ה' אלקי לבאות לראות עיני בנים ובני
בנים עוסקים בתורה ובמצות ע"ע אמן:

השקיפה ה' ממעון קדשך וברך את עמך קהל עדת ישורון ק"ק **דערעמשעק** והגליל
יצ"ו אשר אנשי ישבו בקרבם בכבוד גדול ב"ה ומחזיקים אותי ואת בחורי חמד
הבאים בצל קורתי אנא ה' ברכם בברכה משולשת ותן להם כפעלם כן חיים למחזיקים בה
ואורך ימים בימינה עושר וכבוד בשמאלה ויזכו לגדל צאצאיהם לתורה וליראת ה' שלא ימוש
המעין ולא יחסר המזג אמן:

לבי לחוקקי ישראל המתנדבים בעם ונתנו לכסף מולא להוצאות הדפוס ואחכז"ל (ילקוט
קהלת ז') עתיד הקב"ה לעשות צל וחופה לבעלי מצות אצל בעלי תורה שנאמר כי בצל וכו'
ואמרו חז"ל (בכתובות דף נ') וכו' אפשר לעשות צדקה בכל עת אלא זה הכותב ספרים
ומשאילן לאחרים וק"ו מי שמסייע להדפיס ספר עליו נאמר וצדקתו עומדת לעד וע"כ הרשום
פה על סדר אל"ף בי"ת שמות המסייעים נדיבי לב החשובים והיקרים, ויהי' זכרם נצח לדור דורים:

הנגיד מו"ה **אשר זעליג פאהן** נ"י ממ' פאליע, הנגיד כ"ה **בנימין פאהן** נ"י ממ' פאליע
הנגיד כ"ה גדלי' קליין נ"י מדערעטשקע, הנגיד כ"ה **חיים פאהן** נ"י ממ' פאליע,
הנגיד מו"ה **מיכאל צבי קרויז** נ"י מה' פאליע, הנגיד כ"ה **מרדכי בעק** נ"י מק"ש קאראש'
הנגיד כ"ה **צבי הירש אונגאר** נ"י מסאוואטה, הנגיד כ"ה **שמעון גראסמאן** נ"י מה' באגעש
הנגיד כ"ה **שמואל יודא פאהן** נ"י מה' פאליע.

יברך ה' אותם ואת ביתם עם כל יוצאי חלציהם, ימלא ה' כל משאלותיהם ויהי משכרתם
שלימה בעוה"ז וגם לעוה"ב כדאיתא במ"ר רות פ"ה לשעבר הי' אדם עושה מצוה והנביא
כותבה, ועכשיו כשאדם עושה מצוה מי כותבה, אליהו ומלך המשיח והקב"ה חותם על ידיהם
הה"ד אז נדברו וכו' ע"ש ובמ"ר ויקרא פל"ד וכתב המהרי"א במאמרי ג' שר"ל שעל ידם
יהי' הגאולה לכל אחד עפ"י מעשיו, אם לחיים בזמן קבוץ הגליות ע"י מלך המשיח, ואם
למתים ביום התחיה ע"י אליהו ע"כ:

זו משלי אשר נפשי לכם בוטח, וה' עליכם אלף פעמים ... יוסף.

שנה י׳ י״א י״ב כנגד שני ערלה והוא אכל מעידם לכן נקרא אד״הר ערל שאכל ערלה (מדרש תלפיות) :
קנה בראשית דא בר״ת, דאתמר ביה עץ החיים והא אוקמוה, ובריתא וביה״ד דגרם חטייהו לאדם הראשון והוא עץ החיים טוב ורע וגו׳ (תיקונים תקונא ס׳) :

‏‏-◇ לנשואין. ◇-

א *בראשית ברא אלקים, ילמדנו רבינו הבונה בית חדש כיצד צריך לברך, כך שנו רבותינו הבונה בית חדש מברך שהחיינו כדי שיעשה נחת רוח ליוצרו (מ״ת ס״ד) :

ב ויהי׳ אור הלבנה כאור החמה ואמר החמה יהי׳ שבעתים כאור שבעת הימים, אתמהא, שבעת ולא שלשה הן, והלא ברביעי נבראו המאורות אלא כאיניש דאמר בן וכן אנא מפקד לשבעת יומיא דמישתותי (ב״ר פ״ג) :

ג המים עליונים זכרים והתחתונים נקבות והן אומרים אלו לאלו קבלו אותנו אתם בריותיו של הקב״ה ואנו שלוחיו ע״ש (ב״ר פי״ג) עיין ביאורו פ׳ נח אות ה׳ :

ד ר׳ יוסי ב״ר שמעון בן ילקוניא אתא למחמי לר׳ אלעזר בר״ש ההגיה, נפקא

א הבונה בית חדש וגו׳ יש לפרש דאיתא בגו״ר רות א״ר יוחנן בן חלפתא מימי לא קריתי לאשתי אשתי ולביתי ביתי אלא לאשתי ביתי ולביתי אשתי ופלא ונראה שבכל אדם יש לפניו לבנות שני בתים הא׳ הוא בנין ביתו בעוה״ז בכסף וזהב ושאר צרכי אדם, הב׳ הוא בנין בית לעוה״ב בתורה ומצות, ובני בניינים אלו הם שני הפכים בבנין הא׳ הוא סתירת השני כפי׳ שוללות אפרים ואמר ב״י בנין ילדים סתירה וסתירת זקנים בנין, כי בזמן שכל משאו ומתנו בבניני עוה״ז אז ביתו של עוה״ב נשאר חרב וריק, וכן בזמן שכל השתדלותו לבנות לו מכון לשבתו בעולם הנצחי אזי בעה״כ ביתו בעוה״ז חרב כי אין אדם זוכה לב׳ שולחנות, ... ועיקר, ועצת הזקנים שקנו חכמה הוא בהיפך זה, ואם יאמרו לך הזקנים סתור ביתך בעוה״ז תסתור, כי סתירה זו הוא בנין מכון לשבתך בבית עולמים, ובנין ילדים המועשרים מחכמה הוא בעצה סתירת בית עולמים ע״כ ולקיים בתים לבנות ביתו הנצחי לעוה״ב ולעמול לצרכי ביתו בעוה״ז היתה עצה היעוצה ומצנו ה׳ הי׳ תקום בישא אבה ויבטה שותפות עמה כישכר וזבולון הי׳ תעסוק בכל צרכי הבית והוא יעסוק בתורה ותבלם כל המלאכה מלאכת מעשי בראשית על ידם כי בבר״ת נברא העולם ללמוד לבריות שהן בני עולמים בעוה״ז ובעוה״ב כדאיתא להספד אות ה׳, ובבר״ת נברא העולם א׳ זכר וא׳ נקבה עיין לקמן אות קע״ג, דקיום שני ביתות אלו בעוה״ז ובעוה״ב א״א רק ע״י שתיהם וז״ש חז״ל באות ה׳ ובאות קפ״ו כל העולם לא נברא אלא לפ״ור דכתיב לא תוהו בראו אלא לשבת יצרה, דקיום העולם תלוי בשמירת התורה כאומר אם לא בריתי חוקות שמים וארץ לא שמתי בראשית בשביל תורה שנקרא ראשית, וקיום התורה א״א בלא אשה אשר היא לו לעזר להמציא לו כל צרכיו, ובהעדר הזיווג נקרא תוהו ובוהו ומיהורם כי א״א לבנות בית הנצח בעוה״ז ובעוה״ב רק ע״י שתיהם, ולפיכך נזכר אצל האשה לשון בנין כאומר ויבן ה׳ את הצלע וכן אשה גם לרכי מגנה וכן דרכו חכ״ז בשוטה ע״פ הכן בחוץ מלאכתך ועזדה בשדה לך אחר ובנית ביתך זו האשה, לפי שעל ידה נבנה בית הכללי והפרטי, וז״ש א״ר יוחנן בן חלפתא מימי לא קריתי אשתי רק ביתי בתכלית האשה לסייע ולהיות עזר לבנות ביתי בזה ובבא, ועי״כ ראוי לה לקרא ביתי כי היא תמוד בנין הבית העוכר כדי שיהי׳ בכוחי לבנות ביתי הנצחי, וביתי קראתי אשתי בבית א׳ לבדו אם נבנה לא נגמרה עוד מלאכת מעשי בראשית וצריך אני לברך בנין, הבית אשר נבנה ע״י אשתי א״כ ביתי עם אשתי כאחד הם שלם ביתי זו אשתי

ספר
שאלות ותשובות
וחידושי

דברי סופרים

מאת
הרב הגאון החריף ובקי, צדיק נשגב
רבי **שמואל בנימין סופר** זצ"ל
שהי' רב דק"ק דערעטשקע (אונגריז)
בעמה"ח ספר **דברי סופרים** על כללי מבוא התלמוד

בנו של רב האי גאון המובהק הצדיק המפורסם בעולם
כקש"ת רבי **אליעזר זוסמן סופר** זצוק"ל
אב"ד דק"ק פאקש יע"א
בעמח"ס ילקוט אליעזר, ספר המקנה, עט סופר ועוד

הספר כולל תשובות מבית הסופרים ביחוד מאחיו הגדול
הגאון המפורסם צדיק יסוד עולם
רבי **יוסף ליב סופר** זצ"ל
בעמח"ס ילקוט סופר עה"ת ולקוטי סופר על תרי"ג מצות

פעיה"ק ירושלם ת"ו
שנת תשמ"ב לפ"ק

דברי

סימן יח

ב"ה דרעטשקע תרס"ה לפ"ק.

שאלה, קהל עדת ישורון דפה יצ"ו, רוצים לבנות בהכ"נ מחדש, בהיות שבהכ"נ הישן קטן מהכיל בעה"ב שנתרבו, יוסף ה' עליהם ככה, וגם כבר נתרופפו מעט כותלי בהכ"נ הישן, והנה הלכה פסוקה בש"ע או"ח סי' קנ"ב, אין סותרין בהכ"נ כדי לבנות בהכ"נ אחר, ע"כ נתתי אל לבי למיעול במילי דבי כנישתא לידע הדרך נלך בו כדין וכדת.

א) **לכאורה** נראה היתר ברור כש"כ הט"ז שם סק"ב ומעשה בעיר אחד שהיו היהודים דרים חוץ לחומה, ואירע הענין שנתיישבו בתוך החומה והיתה בהכ"נ לבד חוץ לחומה, ואמרתי אין לך תיובתא גדולה מזה והתרתי לסתור אותה כדי לבנותה תוך החומה, ותהלה יבנו בהכ"נ החדשה ויטלו אח"כ האבנים מן הישנה ויבנו תוך החומה מהם עכ"ל, ה"נ בהיות שבהכ"נ שלנו קצרה מהיכל לכנס יחד היהודים הדרים בעיר זאת ובפרט בימי הקיץ וימים נוראים ובימי החג, דחיקא לן שעתא א"כ הוי תיובתא גדולה, וכש"כ תוס' (ב"ב ג' ע"ב) דבי קייטא ובי סיתווא הוי כמו איכא תיובתא ושרי יע"ש מהרש"א ומהר"ם דקור וחום הוי תיובתא, וכ' דמדברי תוס' הנ"ל למד הט"ז במעשה הנ"ל, דגאו דוקא אם עומד ליפול כנפול דמי, כ"א דה"ה אם יש טעם אחר אשר עי"כ לא נייח עוד להיות בהכ"נ, כמו שאם היא חוץ לחומה דטריחא מלתא לילך להתפלל שם הוי תיובתא, א"כ ה"ה בנידן דידן, דקצרה מהכיל וקשה מאוד על הצבור לעמוד צפופים, ומעכבים כוונת התפלה, הוי תיובתא, וגם למ"ד משום פשיעותא שרי.

בעזה"י

ספר

ליקוטי צבי

על התורה

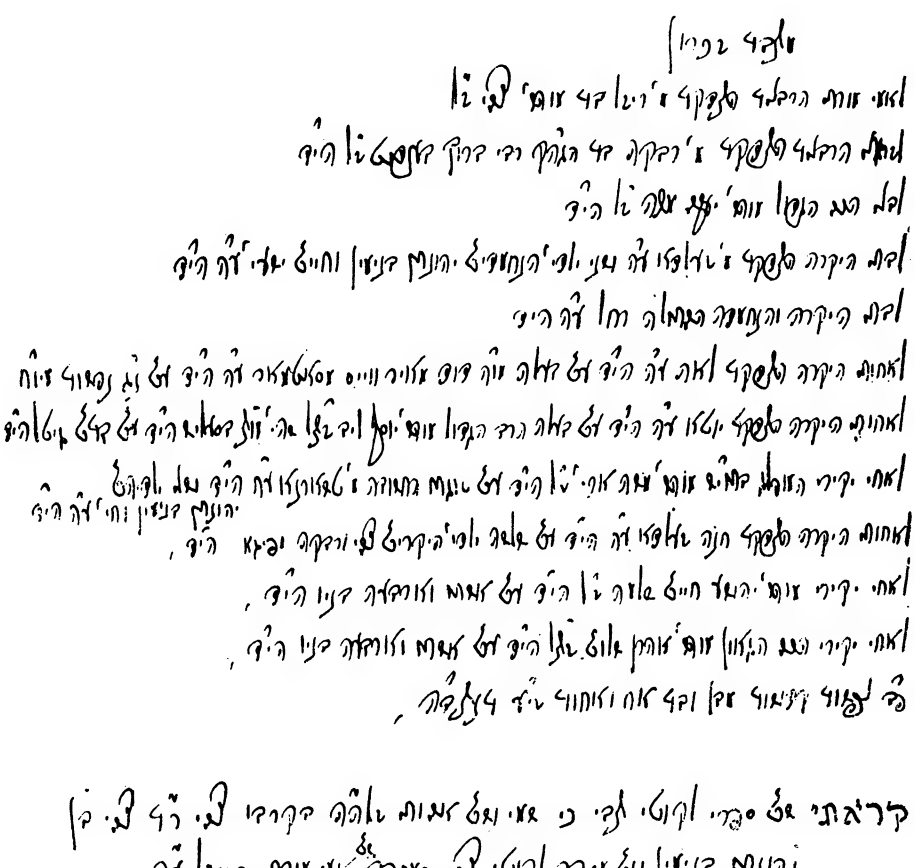
מאת הרב הגאון הצדיק המפורסם כקש"ת
מו"ה **צבי הירש הכהן** זצ"ל
בן הרה"ג מו"ה **יהונתן בנימין הכהן** זצ"ל
בעל נפש יהונתן מסעליש
שהי' אב"ד דק"ק **דרצ'קה** (הונגריה)
ואחר השואה בביד"צ לתקנת-עגונות וחבר מועצת גדולי התורה בבודפסט
ובסוף ימיו רב **בפטרסון** (ניו ג'רסי, ארה"ב)
ומנ"כ בהר המנוחות בירושלים עיה"ק ת"ו

ונוסף עליו

ספר זכרונות

דברי הימים הרעים ימי שואת יהודי אירופה ובפרט הצרות והתלאות אשר עברו על יהודי הונגריה הכל כפי שהעלה הרב המחבר ביומנו בעצם ימי המלחמה העולמית השניה מדי יום ביומו ומדי חודש בחדשו

יוצא לאור ע"י בני המחבר
תל-אביב
שנת **תשמ"א** לפ"ק

כת"י המחבר זצ"ל

את יום השביעי כדברי מורי זצ"ל שעני ועשיר יחד בשבת קודש, ויקדש אותו כפרש"י ז"ל ברכו וקדשו במן שג"כ הי' כולם שווין כאחד.

אעשה לו עזר כנגדו פרש"י ז"ל וכן איתא בש"ס יבמות ס"א זכה עזר לא זכה כנגדו, ושמעתי לפרש בשם דו"ז הגה"ק רבי הילל ל"ש זצ"ל, זכה ורוצה לילך לביהכנ"ס וביהמ"ד לתפלה בציבור ולקבוע עתים לתורה נעשית לו עזר שאשתו תהי' בחנות שבעלה יוכל לילך לבהכנ"ס, אבל לא זכה והולך ח"ו בדרך חטאים ומושב לצים אז כנגדו, שעד שלא נשא לא הי' לו על מי להשאיר בחנות, ע"כ רק באופן זה לא טוב היות האדם לבדו אם זכה ונעשית לו עזר, רש"י.

פרשת נח

אלה תולדת נח נח איש צדיק תמים הי' בדרתיו, ופרש"י ז"ל והוא בגמ' סנהדרין ק"ט יש מרבותינו דורשים אותו לשבח כ"ש שאלו הי' בדור צדיקים הי' צדיק יותר ויש שדורשים אותו לגנאי לפי דורו הי' צדיק וכו' והקושי' מפורסמת, אם יכולין לדרוש לשבח למה לן לדרוש לגנאי, וגם איך אפשר לדרוש לגנאי כשהתוה"ק מעידה עליו נח איש צדיק תמים הי' וכ"ק אאמו"ר בעל נפש יהונתן זצל"ה מביא בספרו דבר נאה ומתקבל בשם הגה"צ מהרי"א זצ"ל שהי' רב דק"ק מונקאטש יצ"ו, דלכאורה קשה אצל הדורשים לשבח נאמר יש מרבותינו, ואצל הדורשים לגנאי אמרו יש שדורשים אותו לגנאי ולא אמרו בו יש מרבותינו, ואמר מלתא בטעמא כי אלו שדורשים לשבח הם רבותינו ללמוד מהם דרך זה דרכי התורה אשר ישכון אורה, אבל אלו שדורשים לגנאי הדרשה תדרוש אבל בזה אינם מרבותינו, זאת אין צריך ללמוד מהם, לכן נאמר סתם יש שדורשים אותו לגנאי, ודפח"ח וש"י.

ועובדא הוי לפני איזה שנים בפ' נח הייתי במסיבה בסעודת מצוה בעיר סמוכה וישבני בציותא חדא להבחל"ח עם צדיק וגדול הדור זי"ע ודרש לגנאי על צדיק וגדול הדור חבירו ואני לא הרהבתי בנפשי עוז להוכיחו אבל קשה הי' לשמוע הדברים ואמרתי לו בין הפרקים מה שהביא אאמו"ר זצל"ה בשם הגה"צ מהרי"א הנ"ל זצ"ל הפירוש הנ"ל על דברי רש"י ז"ל וראיתי והבנתי שמבין כוונתי עכ"ז קיבלו בסבר פנים יפות וקלסי' לאלה הדברים בתשבחות, ומרגע זאת בכל הסעודה ובכל אותו היום הי' מרבותינו שדורשים לשבח ולא לגנאי.

אם מעט הוא בשנים כגון אלו שאומרים פה טוב לנו. אז וחשב לו כפי שניו, כי במה יזכה את אורחו שיזכה לגאולה. ודפח״ח, וש״י.

כי לי בני ישראל עבדים, פרש״י ז״ל שטרי קודם. לספר לדור אחרון מעשה ה׳ ונפלאותיו, אכתוב כאן מעשה נורא אשר בדידי הוי עובדא, אחרי איזה שנים בבואי לכאן לטובה, בא לכאן שר הגליל הנקרא שטוהלר רשע עריץ ומתערה וציער כל בני ישראל עד שהי׳ כשל כח הסבל לסבול גודל הצרה, בכל יום ענש עונשים קשים ופרנסת ישראל מתדלדלים ובאו אלי בני קהלתי בבכי ובתחנונים לעשות איזה דבר לעורר רחמים, אולם כשאני לעצמי מה אני ומה תפלתי, רק ימים אלו נעשים ונזכרים אז הי׳ לפני ז׳ אדר שמנהג ישראל קדושים בגלילות אלו לנסוע לקאלוב לקבר איש האלהים, ובראש הבאים הרב הצדיק מוה״ר ישעי׳ זלה״ה מקערעסטור, והבטחתי לבני קהלתי לנסוע לשם לעורר רחמים, וגם לפני הצדיק הנ״ל לסדר העניני׳ם וזה הי׳ שנה האחרונה של הרב הצדיק הנ״ל זצ״ל איזה שבועות לפני פטירתו ובג״ע מנוחתו, ובבואי לחדרו עמדו לערך מאה אנשים סביבו איש איש במר שיחו ובקשתו, ובשמעו שבאתי לביתו צוה להעומדים סביבו ליתן כסא אצל השלחן אצלו ושמה הושיב אותי ותיכף שאל בשלומי. אמרתי לו כעת שליח צבור אנכי, כי ישנו שטוהלר בעירי אשר עושה צרות גדולות לקהלתי והעם בוכים ומתאוננים וממתינים ישועה משוכן מעונים, השיב לי במתק לשונו „געט איך איין עצה מיט איין שטוהלר, איך האב מיר אויך איין עצה געגעבן״, אמרתי לו רבי אדרבה, יאמר נא העצה. השיב לי. אספר לכם גופי׳ דעובדא היכא הוי, בעיר הסמוכה לנו הי׳ ג״כ שר הגליל שטוהלר רשע גדול ונורא עד שלכל בני ישראל הי׳ לפחד ולמורא והי׳ לו בן יחיד כבן עשר שנים. פתאום נחלה ונפל למשכב במחלה אנושה ל״ע והרופאים אמרו לו נואש, ושר הגליל הנ״ל שמע שיש בעירו איש נכבד ומפורסם שהוא מקורב גדול אצלי, קרא אותו ואמר לו שמעתי עליך לאמור שאתה בן בית אצל הרבי הדר סמוך לעירנו בקערעסטור ושמעתי שאיש מופת הוא לכן תיסע אליו תיכף ומיד בשליחותי ותאמר לו שהנני מבקשו שיתפלל בשביל שיחי׳ בני ואז אני מבטיחו שכל רע שעשיתי לישראל אראה הכל לתקן, ועל להבא כל מה שיבקש ישראל עפ״י חוקי ונימוסי המדינה הריני מוכן ומזומן למלאת הבקשה, אמנם כן, אם ימות בני כלה גרש אגרש ישראל מעירי ומגלילי. ואיש נכבד חסיד ישר ונאמן הנ״ל כשמעו זאת תיכף רץ העירה כי אמר לו ג״כ שהסכנה גדולה ועומד סמוך למיתה ל״ע, לקח אוטומוביל ואמר להמנהיג שיהי׳ הלוך ונסוע רוץ מהר בהקדם האפשרי, וכשבא לבית הרבי מרוב הפחד והבהלה שכלל ישראל בזה תלוי כמעט פרחה נשמתו. ובבואו לביתי גם אנכי נבהלתי ואמרתי לו שלמה זה ועל מה זה, וסיפר לי הדברים, ואמרתי לו דברי חכמים בנחת נשמעים, הא לך שתי קוביות

פוני ותיסע מהר לבית השר ותראה שבני יאכל הסוכר ואולי הוא בגסיסה ר״ל ולא יכול לאוכלו אזי תקח מעט מים ותן הסוכר בתוכו, ותשקה אותו. וכן הוי תיכף נסע לביתו, ולא יכול הסוכר לאוכלו אמר לשר יקח נא מעט מים מהרה ליתן הסוכר בו להשקות אותו, גם צויתי שיאמר להשר ולהתנות עמו בתנאי כפול שיקיים מאמרו ואז בנו יחזור לאיתנו. כן הי׳: כעבור איזה רגעים פתח פיו ועיניו כי כמה שעות שכב כאבן דומם ולא הכיר אביו ואמו, והתחיל לדבר ולאט לאט יום ויום הוטב לו, בשבועות שנים יקום התהלך בחוץ על משענתו יחד עם אביו ועבר לפני הנכבד הנ״ל, ואני הי׳ לי אז דבר נחוץ אצל ידידי הנ״ל, וכשפסעתי מן העגלה אמר השר לנערו לך ושקה ידיו של הרב ותן לו תודה על החיים שהחי׳ אותך, והשר קיים הבטחתו והטיב לכל באחריתו, מעתה אמר לי גם כבודו יעשה כזאת, ויהי׳ הכל על מכונו. אמרתי לו, רבי, ראשית לשר שלנו אין לו בן ואפילו הי׳ לו אין לי סוכר כזה ליתן לו. השיב לי, סוכר יכולים לקנות בכל חנות, אין מען געבט זיך איין העצה, ונתן לי ברכה ויצאתי מהדרו לדרכי הטובה, בבואי לביתי אנשי עדתי המתינו אותי איזה ברכה הבאתי, וספרתי להם אלה הדברים שהרב הצדיק אמר לי. אחרי חג הפסח שמענו הבשורה לא טובה שהצדיק נסתלק והלך לעולמו וגם אנכי נסעתי להלויתו. בבואי לביתי בא אלי איש חשוב מבני קהלתי לשאול בעצתי שיש לו י״ב ענינים על השר הנ״ל דפה שלקח שוחד לעצמו, ומה יעשה עמו, ונגמר בינינו להודיע זאת במכתב בלי חתימה לשרים שלמעלה ממנו, וכן נעשה. שרי קומדיאט קבעו יום לועד בענין זה, השר ראה כי כלתה אליו הרעה, הלך לרה״ק דפה וביקש אותו שילך לרב דפה לבקש על נפשו שיאמר לאנשי שלומו שיחזירו את כל אשר כתבו עליו ויאמרו להד״מ ועל כן בשכר זאת מבטיחו שכל בר ישראל שיהי׳ לו אצלו איזה בקשה, המבוקש ימלא. הרה״ק הי׳ שליח שעשה שליחותו, ואנכי אמרתי להחזיר לו שכל זאת יכתוב לי בהתימת ידו, ואז אראה שיבוא הכל על מכונו. אבל ההוא אמר ולא יעשה זאת בכתובים רק הבטחתו ואמירתו כמאה עדים, אנשי שלומנו נתאספו בביתי ונמנו וגמרו למלאות מבוקשו בתנאי כפול שגם הוא יהי׳ נאמן בדיבורו ויקיים מאמרו, וכן הוי. הוא יצא זכאי בדינו ומאז ועד היום הזה הטיב באחריתו ועד מקום שידו מגעת ממלא לכל בר ישראל מבוקשו. מאז עברו כמה ימים ושנים, הרבה עבר על ראשנו ממים הזידונים, מי שאמר לעולמו די יאמר לצרתנו די, כי חדשים מקרוב באו אשר לא שערום אבותינו עול הגלות אשר השתרגו על צוארנו, ושר הנ״ל עומד לימין צדקנו, כן הקב״ה ע״ע ישמרנו ויצילנו, כתבתי כל זה לזכר עולם, כאשר פרש״י ז״ל שטרי קודם, ויקויים בנו במהרה וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק, בבאכיה״ר.

בעזרת השם יתברך

ספר

ברכות שמואל

חידושי אגדה על התורה

מאת הגאון הצדיק פאר מקדושים

כקש"ת מוה"ר **שרגא שמואל שניצלער** זצללה"ה

אבדק"ק בעקעש — טשאבא, הונגריא, יצ"ו

עם זר סביב לו

ברכת שלום

הארות וביאורים בדרך פלפול ודרוש

✶

ומעוטר בעדי עדיים בראש הספר

קונטרס

עטרת שמואל

בו יתואר תולדות חייו של המחבר זצ"ל

נערך וסודר בעזהי"ת, בתוספת קונטרס חידו"ת בשם

ברכת הבית

פלפולים בהלכה בענייני ביהמ"ק שיבנה בב"א

על ידי הצעיר

שלום משולם וויינבערגר

בן בתו של המחבר זצ"ל

עיה"ק **ירושלים** תובב"א

שנת ברכות **שמואל** לפ"ק

עטרת שמואל

פרק א

מזרח שמש

שמשו של מעכ"ק אא"ז זצלה"ה זרח עלי אדמות בערך בסוף שנת תרמ"ט בעיירה דערעטשקע, שבארץ הגר, לאביו הרב הצדיק החסיד המפורסם מוה"ר **ברוך יהודא שניטצלער** **זצללה"ה**, אשר נקרא בשם ר' ברוך מדערעטשקע, ולאמו הצדקת המהוללה מרת חי' ע"ה, ונקרא שמו בישראל **שרגא שמואל** המכונה פיישל שמעלקא [א]. אביו ר' ברוך [ב], הי' נמנה עם בני היכלא קדישא דמרן הגה"ק **בעל דברי חיים** מצאנז זי"ע [ג], יחד עם עמיתיו הצדיקים והחסידים המפורסמים כקש"ת מוה"ר **שמואל פרענקל** מקאמאדא [ד], כקש"ת מוה"ר **נפתלי הערצקא הלוי זילבערמאן** מראצפערט [ה], וכקש"ת מוה"ר **אהרן ישעי' פיש** מהאדאס [ו], זכר צדיקים לברכה. היו אלה חבורת חסידים נאמנים של הגה"ק ה„דברי חיים", ויחדיו נהגו לנסוע לצאנז להתבשם מזיו קדושת רבם. על פי מעשה, אף הוסמך ר' ברוך על ידי הגה"ק מצאנז לפעול ישועות [ז]. תקופה מסויימת שימש גם כרב דק"ק דערעטשקע [ח], ואולם בגלל חסידותו ופרישותו

א) שמעתי מפי כקא"ז ז"ל כי נקרא פייש ע"ש הגה"ק ר' משולם פייש זצ"ל אב"ד טאש, שנפטר כ"ח סיון תרל"ה. (תולדותיו באריכות נדפסו בס' פאר משולם). והשם שמואל שמעלקא נקרא ע"ש זקנו הגה"ק ר' שמעלקא מניקלשבורג זצ"ל, [ראה בקונטרסי „עטרת בנים" שבסוף ספר זה, המיועד ליחוס משפחתינו], וע"ש הגה"ק ר' שמואל שמעלקא קליין אבדק"ק סעליש, בעמח"ס צרור החיים, שאביו ר' ברוך ז"ל הי' מתלמידיו, שלי"ה ט"ו אדר תרל"ה.

ב) ר' ברוך הי' בנו של הגה"צ המקובל מוה"ר יואל שניצלער זצ"ל אבדק"ק קויטא, בנו של הגה"צ ר' ברוך אבדק"ק קאלוב, חתן מרן הגה"ק נר ישראל ר' שמואל שמעלקא מניקלשבורג זצ"ל. [ראה אודותם בפירוט בקונטרס „עטרת בנים" שבסוה"ס].

ג) הגה"ק רבי חיים הלברשטאם זי"ע נולד בשנת תקנ"ג בעיר טארניגראד. חתנו של הגאון מלייפניק בעל ברוך טעם זצ"ל. בשנת תקפ"ח נתקבל לרבה של צאנז והגליל, נהג נשיאותו ברמה לאלפי רבבות ישראל אשר נהרו לאור תורתו, קדושתו, ופרישותו וצדקת פזרונו אשר עשה בישראל, וכל גאוני וצדיקי דורו השכימו לפתחו ויהרדו למוצאי פיו. הוראותיו בקדושה חרותים בספריו שחיבר, הי"ה שו"ת דברי חיים, עה"ת. על הל' מקואות ושכוה"ג. איתקטר לחיי עלמא ביום כ"ה ניסן תרל"ו בעיר צאנז ושם מנו"כ. על קורות חייו והליכות דרכו בקודש נכתבו הרבה ספרים וכן בירחונים. ולאחרונה בד' כרכי ספר „רבינו הקדוש מצאנז".

ד) נולד ה' ניסן תקע"ה לאביו הג"ר שרגא פייבוש ז"ל אבדק"ק גינז—רוסקא. הי' רב בק"ק דאראג ופעל ישועות לישראל. נסמך ע"י הרה"ק מצאנז. נדפס ממנו ס' אמרי שפר עה"ת. נסתלק ט"ו חשון תרמ"ב. תולדות חייו נדפסו בס' תפארת שמואל.

ה) גאון וקדוש, תלמיד הגאונים בעל „מנחת אשר" ובעל „צרור החיים", מחסידיו המובהקים של ה„דברי חיים" ואח"כ נתפרסם כאחד מבעלי מופת הגדולים באונגאריא ואלפים נהרו אליו ונושעו על ידו. הי' מגבאי קודש של מעות רמבעה"נ והוא עצמו נסע לאסוף המעות וראה בזה עבודה גדולה. תחילה דר בישוב פויטש ומשם נתקבל ביאנאשי, ואח"כ נתקבל כאב"ד דק"ק ראצפערט ושם נתפרסם מאד. תולדותיו באריכות עם הרבה סיפורי מופתים, נדפסו בס' „זכרון נפתלי". נסתלק עיו"כ תרפ"ה.

ו) נכד הגביר הנודע ר' יעקב פיש מקאלוב, נפטר ו' טבת תרפ"ח.

ז) וכך שמעתי לספר מפי כקאא"ז זצ"ל: שלושת החסידים הנ"ל עשו פעם דרכם לצאנז, עוד טרם נתפרסם שמם כגדולים וצדיקים, בעגלתו של כקהה"צ ר' הערצקא, שבתור גבאי של מעות ר' מאיר בעה"נ עמדה לרשותו עגלה עם סוס. תוך כדי הנסיעה נשבר גלגל אחד של העגלה ולא הי' באפשרותם להמשיך וגם כסף לא הי' בידם לתקנו. נמלכו בדעתם והחליטו לסור לכפר סמוך, אבל היות ולא רצו לבקש כסף, ע"כ גמרו בדעתם שאחד מהם יקבל על עצמו שאם יבא יהודי שיהי' זקוק לישועה, יבטיח לאותו יהודי, בתנאי שיכסה ההוצאות של תיקון העגלה. הגורל נפל על ר' ברוך, ומכיון שבאותה נסיעה נצטרף עמהם גם הה"צ ר' אפרים ממוז'אי ז"ל, הסכים הוא לשמש כגבאי. ואכן כאשר הגיעו לכפר מיד יצא לקראתם אחד מאנשי המקום בראותו כי אנשי צורה המה, ובפיו בקשה כי בתו חלתה ל"ע והרופאים אמרו נואש

בעזרת השם

ספר

שיר השירים

בהעתקה אשכנזית בראש כל מלה באותיות גדולות ויפים
מאירת עינים, וגם פירוש מספיק להבין המשלים והרמבים
הנקרא בשם:

שבילי לקט

עיין בהקדמה.

מאתי

ה"ק שמואל סג"ל לעווי.

אזהרה

אדרעססע שלי:
LÖVY SAMUEL DEBRECEN

נדפס פה בודאפעסט בשנת תרפ"א לפ"ק.
אצל המדפיסים משלם זלמן ואחיו מנחם ב"ץ קאטצבורג
בני הרב העורך "הל תלפיות" שליט"א.
Druck von S. Katzburg Budapest, VII., Kazinczy-utca 35.

אודה את ה׳ בכל לבי, ואברך ה׳ אשר יעצני להוציא לאור ספר קטן הלז, שהוא זעיר בכמות ורב באיכות, הוא ספר שיר השירים בהעתקה אשכנזית בראש כל מלה בלשון צח וקל להבין פירוש המלות, ואחר כל פסוק שמתי פירוש מספיק בקיצור נמרץ מלוקט מפי׳ רש״י ז״ל מצודת, אבן עזרא, ספורנא, שירי שלמה, וחידושי הגר״א. ועוד מכמה ספרים קדושים אשר בהם נתפזרו דברים ערבים לנפש על שיר השירים להבין דברי החידות והמשלים והרמזים של המלך החכם מכל אדם. ועל מה אדניה הטבעו.

ואם ישאלני איש, איך הרהבת בנפשך לקרב אל הקודש ולחבר ספר להפיץ מעינותיך חוצה בין עם קדוש בני ישראל ולעמוד במקום גדולים? ע״ז אשיבה: שלא לגדולים וחכמים, אשר קטנם עבה ממתני ויודעים סודות ורמזים בתורתינו הקדושה חברתי ספר הלז, כי מה אני שפל ברך וחסר מדע שאבוא בשער המלך ללבוש אצטליתא דרבנן. אלא אחרי אשר עיינתי מימים כבירים בספר שיר השירים, ראיתי שפי׳ המלות שלו וגם הרמזים הנכללו בפסוקים שלו תורה היא וללמוד אני צריך, וכתבתי לעצמי ביאורים הנצרכים לענין בספר שיהי׳ לי לזכרון, ואנשים כגילי אהובי ורעי דחקו אותי שאזכה את הרבים ואוציא פרי עטי לאור עולם, אזרתי חיל לישר הדרך לאנשים קטני השכל כמוני ורוצים להבין מעלת שיר השירים, שהוא קדש קדשים, אציע לפניהם הפירוש מלוקט שלי, וגם אני בעניי הוספתי נופך משלי וקראתי אותו בשם שבילי לקט, וכוונתי בזה השם: ״לקט״ ע״ש שהפי׳ הוא מלוקט כהנ״ל, והתיבה „שבילי״ האותיות שלה הם ראשי תיבות של שמואל בן יוסף יוחנן לעווי. וכתבתי הפי׳ בלשון המורגל בפי כל וקל להבין. וכל המעיין בו ימצא מרגוע לנפשו. ובזכות שיר השירים ולומדי׳ נזכה שלא תמוש התורה מזרעינו וזרע זרעינו עד ביאת גואל צדק במהרה בימנו אמן.

הה״ק שמואל סג״ל לעווי.

פֿאָרוואָרט צור איבערזעטצונג.

נאַכדעם דיא רייהענפאלגע אונד דאס צוזאממענזעטצען איינעס העבראֿישען זאטצעס מיט דיא דעם דייטשען ניכט איבעראיינשטיממט, וועסהאלב דאס וואֿרטליכע איבערזעטצען פֿאָם העבראֿישען איננ דייטשע מיט גראֿססע שוויעריגקייטען פֿערבונדען איזט, דעמנאך טרעפֿפֿען וויר אונס זעהר זעלטען מיט העבראֿישע ווערקע, דיא וואֿרטליך איבערזעטצט זיין זאללען. איך הינגעגען שאַנטע וועדער מיהע, נאָך צייט, דאס איך דעז לעזערן זא איין גוד

ליעד דער ליעדער וועלכע שלמה פערפאססטע. ער קיססע מיך קיססע זיינעם מונדע
א (א) שיר השירים אשר לשלמה: (ב) ישקני מנשיקות פיהו

דען בעססער איזט דיינע ליעבע אלס וויין. צום גערוך דיינער גוטען אהל וויא איבער־
כי־טובים דודיך מיין: (ג) לריח שמניך־טובים שמן־

לעערטעס אהל איזט דיין נאמע דעסהאלב מאדכען ליעבען דיך. ציעהע מיך נאך דיר
תורק שמך על־כן עלמות אהבוך: (ד) משכני אחריך

לויפען וויר עס ברינגט מיך דער קאניג אין זיינע ציממער וויר יויכצען אונד פרייען אונס
נרוצה הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה

מיט דיך וויר דענקען דיינע ליעבע עהער אלס וויין רעדליכע ליעבען דיך. שוואַרין
בך נזכירה דדיך מיין מישרים אהבוך: (ה) שחורה

שבילי לקט

א) שיר השירים. לפי ששלמה חבר שירים הרבה. כמ"ש ויהי שירו חמשה ואלף, ולכן אמר בפתיחת הספר, זה השיר הוא המשובח והמעולה מכל השירים המיוחסים לשלמה, על כי הוא שיר ידידות, יספר בו את כל תוקף חשק אהבה עזה ודבוק האמתי שבין אל יתברך ובין עמו ישראל. ואחז במשל מן האהבה הנמרצת והחזקה שבין החושק וחשוקתו, וגם כי שאין הנמשל דומה אל המשל בכל חלקי פרטי הענינים, אין בכך כלום, כי כן הוא דרכי המשל, שיש בו דברים נוספים ליפותו להיות מקובל על לב הקורא.

ב) ישקני מנשיקות פיהו. זה השיר אומרת כ"י בגלותה ובאלמנותה, מי יתן וישקנו המלך שלמה, ר"ל מלך שהשלום שלו. מנשיקות **פיהו** על שם שנתן להם תורתו, ודבר עמהם פה אל פה. **כי טובים דודיך מיין** ר"ל התורה והמצות אשר כתבת להורות במדת טובך, המה טובים עלי מכל משתה יין ומכל עונג ושמחה.

ג) לריח שמניך הטובים. שהריחו בהם אפסי ארץ, אשר שמעו שמעך הטוב בעשותך נוראות במצרים, שמן תורק שמך. הייני המריק שמן מכלי אל כלי ריחו נודף ועודף. ע"ב **עלמות אהבוך**. בא יתרו לקול השמועה ונתגיירו אף רחב הזונה אמרה, כי שמענו את אשר הוביש וכו', בעבור גודל הנסים שהפלאת מאז נתפרסם שמך אף בין האומות.

ד) משכני אחריך נרוצה, כ"י מזכירים לפניו חסד נעורים, אהבת כלולות לכתם אחריו במדבר, בארץ ציה וצלמות, והאמינו בו ובשלוחו. **הביאני המלך חדריו** והוא הביאם לתוך חדרי היקף ענניו, נגילה ונשמחה בך. ובזו עודם היום גלים ושמחים בו ומשתעשעים בתורתו, נזכירה דדיך מיין. ושם מזכירים דודיו מכל משתה יין. **מישרים אהבוך**. צדיקים אוהבים יתברך שמו.

ה) שחורה **אני ונאוה**. אומרת כ"י לאומות, הגם שאני שחורה במעשי, כי יש בי עון העגל, אבל יש בי כנגדו זכות קבלת התורה. **בנות ירושלים**. הם האומות. ועיין לקמן סי' ב' פסוק ז' ומפני מה נקראים האומות בשם בנות ירושלים

בארח צדקה חיים ודרך נתיבה אל־מות. לא
ספר זכרון
לחברה קדישא
של גמילות חסדים :
אשר לקהל עדת ישראל
בעיר דערעשקי יע"א
ואשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה'
בריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא :
נתייסד כל"ח שנים עשר הוא חדש אדר
בלע המות לנצח

הקול קורא

מי האיש החפץ חיים

ועמו נאמח׃

חסד פאר גבר. חנינה נזר אדם. כן צדקה לחיים

בהתחברם איש באחיו. ידבקו דבק טוב. בארץ ה׳ חיים

ראש ועץ יתמוכו כל ימוט. כי ממנו תוצאות חיים

הזורעים צדקה. ישמחו בפריו. ברכת שלום ו חיים

קרבת אלהים יחפוצו. כי אתו מקור ה חיים

המחזיקים ידי מטים. יתברכו מאת אלהים חיים

לרפאות לאיש מכאובו. ולהוסיף לו שנות חיים

דרך אמת ילכו. למען צדקם. יצוה חסדו ארחות חיים

עלינו יהי נועם ה׳. יחינו מיומים. ונחיה לפני אלהים חיים

רחום. פרוש כנפי חסדך עלינו. ותתן לנו אושר ו חיים

עמודי חברתינו תחזיק לעולמים. ותנהלינו בדרך חיים

טוב לכל. תן בלבינו אומץ. לגמול חסד עם המתים וה חיים

שלום יהיה שם החברה לעולם. ונחיה בנעימות חיים

קול פרזה ופחד לא ישמע ברחובותינו. למען ירבית לנו חיים

עד יקיצו שוכני עפר ונתרוממה ונתברכה בטל ה חיים

הרב המוה״ג

שליט״א

ר׳ שי״ה אש

אב״ד דקהלתינו.

כתר תורה

מי הוא

שלמה

להגאון מאוהג מו״ה אברהם שמואל בנימין
סופר זצ״ל בעל כתב סופר.

הרב המאה״ג הנ״ל בא בברית החברה
קודם שהי׳ רב בקהילתנו, ע״כ ייפקד
מקומו בראש הפינקס שהיתה ראוי׳ לו:

כתר תורה
הרב המאה"ג
מו"ה
יוסף יהודה
בהגאון מו"ה
אליעזר סופר
נ"י

כתר תורה
הרב המא׳ הג׳
מהו׳
שמואל
בנימין
בן הגאון והצדיק
מהו׳
זוסמאן אליעזר
סופר

הרב
המאה״ג מהו׳
צבי הירש
מהו׳
יהונתן בנימין
הכהן

באתי בברית החברה ז' אדר תרח"ם ל'

כה

אשר

כה

צבי

גאלד

בא בברית החברה. שנת

ברוך מבנים אשר לפק

הערצבערג

ההורני
מוהר
שלמה
בן כה
משה זאב הלוי
מאשקאוויטש
בא בברית
בחג שמיני עצרת תרפ״ח

מהו
יעקב
בן מהו
מאשקאוויץ

מהו
מאיר
בעבר׳קלונימוס
טשיללאג

האלוף והיקר

מוהו

בנציון

בן לה

אביגדור

דר' בערגער

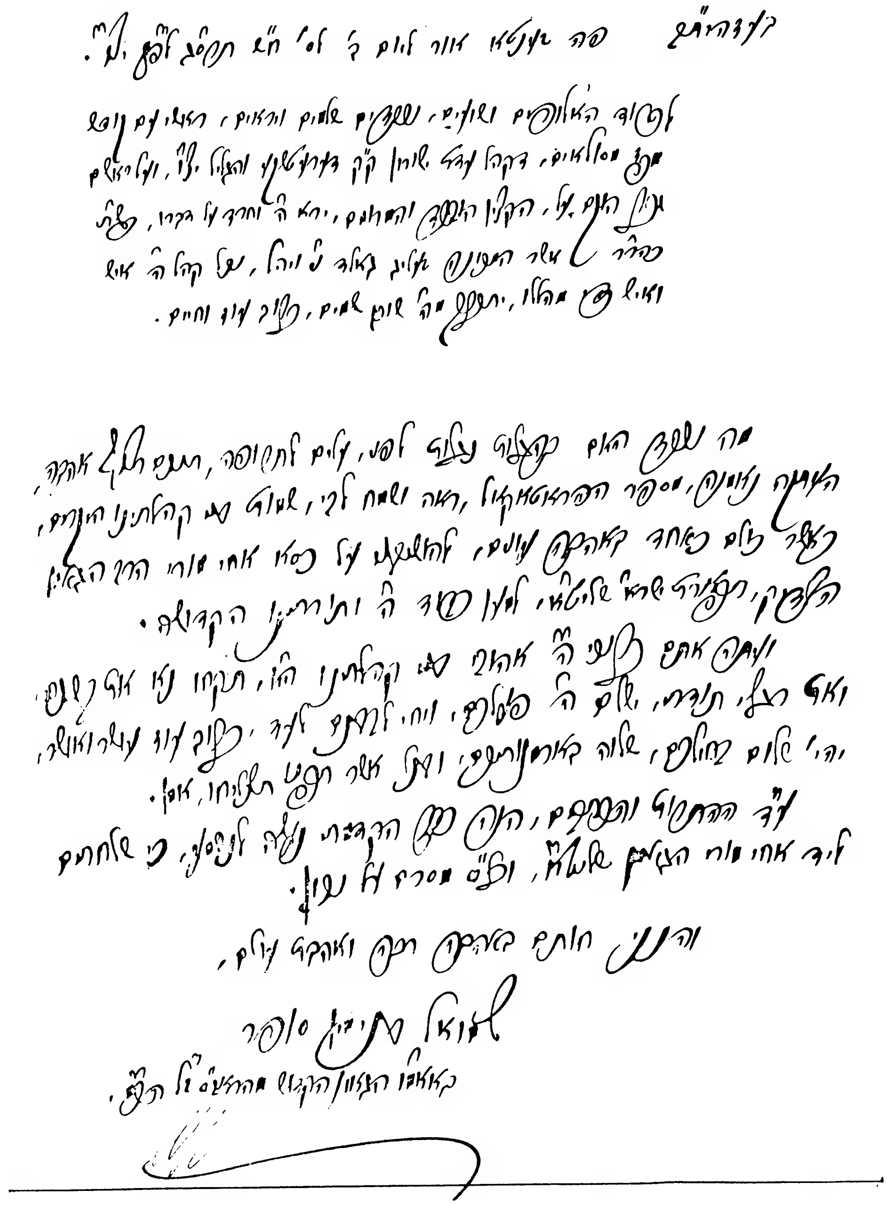
כ״ה

בנימין

בן כ״ה

שלום ווייס

כה
יצחק אייזיק
בן פה
מרדכי הלוי
שפיטץ

[illegible]

ויברך אתכם ה' אלהי אבותינו [illegible]

והי' שלום בחילך, שלוה בארמנותיך, [illegible] אמן.

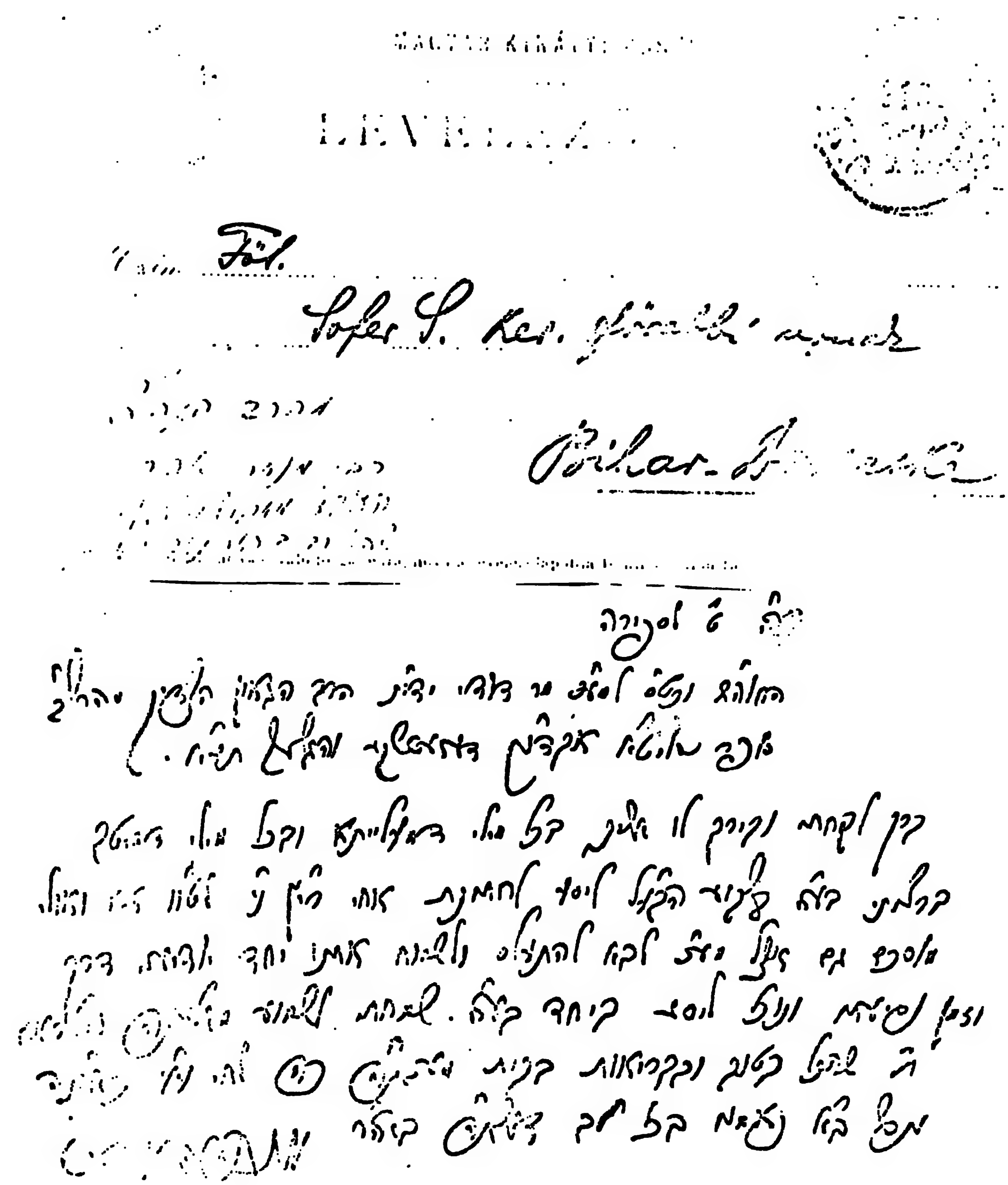
[illegible]

ורעך חותם בברכה רבה ואהבת עולם,

[illegible] בנימין סופר

[illegible]

מכתבו של הרב ש.ב.סופר אל ר' אשר גולד

מכתבו של ר׳ מנחם סופר זצ״ל אל דודו, ר׳ שמואל בנימין סופר זצ״ל.

בעזה"ת

בחודש אייר תרס"ה לפ"ק.

פאקש. מאטטערסדארף.

קול ששון קול חתן | למזל טוב | וקול שמחה וקול כלה

וויר לאדען זיא העפליכסט צור חתונה אונזערער קינדער

ה"ה הבחור החתן

מו"ה מנחם נ"י

בן אחי הרה"ג מו"ה פ̇ישל סופר האבדק"ק שארוואר ז"ל

עם ב"ג הבתולה הכלה

מרת הינדל תחי'

וועלכע אי"ה למזל טוב ובשעה מוצלחת ביום ל"ג בעומר ג' פ' בחקותי הבע"ל (23. Mai) אום 4 אוהר נאכמיטטאגס אין מאטטערסדארף שטאטטפינדען ווירד.

יוסף ליב סופר
בהגמהרא"ז ז"ל
ווזנתו.

שמחה בונם עהרענפעלד
בהגמהר"ש ז"ל
ווזנתו.

Telegramm Adresse: Förabbi Nagymarton.

דרוק פאן מ' ראזענבוים פאקש.

הזמנה לחתונת רבי מנחם סופר

פאקש. בעזה"י בחדש סיון תרנ"ח לפ"ק זענטא.

קול ששון וקול שמחה | למזל טוב | קול חתן וקול כלה

נקרא לאוהבינו המה יכבדונו לקחת חבל בראש שמחתנו
ביום התונת צאצאינו ה"ה

הבחור החתן

מו"ה **שמואל בנימין** נ"י

עב"ג הבתולה הכלה

מרת **בריינדל** תחי'

אשר תהי' אי"ה למו"ט ובשעה"מ ביום ד' לס' נשא י"א סיון
בעיר זענטא יע"א.

ווסמאן סופר
אבדק"ק פאקש
וזוגתו.

ישעי' זילבערשטיין
אבדק"ק וייצען
בשם חמותו תחי'.

Telegramm Adresse: Witwe Klein Zenta.

דפוס פאו מ. ראזענבוים, פאקש.

הזמנת רבינו לחתונת בנו הבן זקונים

תמונות מספר חברא קדישא

Háború óta elhunytak

Ádler Bertalan
Klein Albert
Margitai Gyula
Margittai Hermann
Meisel József
Liebermann Ferenc
Schönfeld Éliás
Jung Pál (kivándorolt)

Hadiözvegyek

Farkas Józsefné
Szolovits Lajosné

Hadiárvák

Farkas Ilona (Breuer Károlyné)
Szolovits Bella (Schőnfeld Adolfné)
Szolovits Olga (Freireich Zoltánné)
Szolovits Erzsébet (Robitsekné)
Szolovits József
Szolovits Ármin
Szolovits Dezső
Szolovits Sándor
Katz Sándor
Nyiracsád, 1905.

TOKAYER BERNÁT, Derecske, ny. m. kir. főállatorvos. Bevonult: 1914 július 28-án a 7. t. ágyúezredhez. Leszerelt 1917 május 1-én. Orosz harctéren, majd mint hadtest állategészségügyi előadó teljesített szolgálatot. Áthelyezve a 101. nf. gy. d.-parancsnoksághoz, majd a hadtestparancsnoksághoz. Kitüntetve: Ferenc József Rend lovagkeresztje hadiékítménnyel, Kor. a. érd. k. a v. é. sz., M. II. e. é. Rangja: főállatorvos.

DR. TOKAYER OSZKÁR, közgazdász. Bevonult a 63. gy.-e.-hez. Az orosz harctéren srapnellövés folytán megsebesült és egyik lábát bokán felül, másikat bokánál amputálni kellett. Rangja: hadnagy.

WEISZ DEZSŐ DÁVID, Derecske, bőrkereskedő. Bevonult 1914 aug. 1-én a 3. nf. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 nov. 1-én. Segédszolgálatot teljesített. — Rangja: őrmester.
Fivére: **WEISZ ELIÁS** a 39. gy. e.-ből 1918-ban hadifogságban meghalt.

FOGEL DEZSŐ, Debrecen, kereskedő. Bevonult 1915 februárban a 39. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 nov. 1-én. Az I. hadsereg gazd. hiv. teljesített szolgálatot, mint élelmezési raktár vezetője. Ob ig. a. Rendf.: tizedes

Tokayer Bernát

[illegible]

Fogel Dezső

Derecske izraelita hadviseltjei

Tokayer Bernát, állatorvos
Leichtmann Zoltán, emléklapos hadnagy
Benedek Sándor emléklapos hadnagy
Varga (Weiszberger) Imre
Csillag Gyula
Bauer Viktor
Berg Emánuel
Berg Jenő
Berkovits Hermann
Farkas Mór
Gold József
Grósz Gyula
Katz Dezső
Kaufmann Juda
Kaufmann Hermann
Lusztig Sámuel
Mandel Mihály
Németi Károly
Pollák Simon
Schönfeld Sándor
Seelfreund József
Steiner József
Weisz Fülöp
Weisz József
Winkler Elemér

Hadtápszolgálat

Bauer Jenő
Berkovits Béla
Basch Izidor
Breuer Dezső
dr. Berger Arthur
Blum József
Citrom József
Csillag Mayer
Dávid Mayer
Farkas Ábrahám
Feldmann Benő
Feldmann Hermann
Ganz Mózes
Goldstein Béla
Horovitz Béla
Horovitz Ferenc
Jung Simon
Kohn Béla
Katz Hermann
Katz Sámuel
Lefkovits Sámuel
Lebovits Mihály
Meisner Sámuel
Moskovitz Izidor
Moskovitz Lajos
Rubin Salamon
Spitz Ignác
Weinberger Sámuel
Weinberger Éliás
Weisz Dezső Dávid
Weisz Benő
Varga (Weinberger) Lajos

MIKEPÉRCS

Kiss Ignác
Weisz Vilmos
Vágó József
Bihari Ernőné és gyermekei
Haász család
Gelberger Lajos
és felesége
Gelberger László és cs.
Gelberger Ilonka és fia
Gelberger Árpád
Gelberger Árpádné
Gelberger Piroska és és lánya
Rosenthal Farkas
Rosenthal József
Leitner Ignác
Leitner Ignácné és leányuk
Weisz József
Weisz Józsefné
Dávid Mórné családjával
Schwartz Cili

Winkler Imre

זכרון נצח לקדושינו היקרים
אנשי קה"ק
ברטיופלו דרצקה
והסביבה (הונגריה)
BERETTYÓUJFALU-DERECSKE
ÉS-KÖRNYÉKE
שהושמדו ונהרגו על קדוש השם
בשנות השואה ת"ש-תש"ה
שעונו למות בשרותי עבודת הכפיה
שנורו בצדי הדרכים
ואשר הגיעו לדרכם האחרונה
ביום ח' בתמוז תש"ד
ארץ אל תכסי דמם והשם יקום נקמתם
הוקם ע"י שרידי הפליטה
ביום הזכרון הט"ו לעליתם למוקד

POCSAJ

Fenákel Ignác
Fenákel Ignácné és 3 fiúk
Fodor István
Fodor Istvánné
  sz. Koppel Margit
Fodor Miklós
Fodor Zoltán
Friedmann Ármin
Friedmann Árminné
Gottesmann Mártonné
  sz. Koppel Jolán
Grosz Bernát
Grosz Bernátné sz. Katz Berta
Herz Jenő
Herz Jenőné
Katz Jakab, sochét
Katz Béla
Katz Béláné és 3 gyermekük
Kain Imréné
Kohn Gizella
Kohn István
Kohn Jakabné
Özv. Koppel Ignácné, Mezei Ilona
Lindenfeld Ernő
Öhlbam Karola
Reichmann Adolf
Reichmann Adolfné
Reichmann Sándorné
  1 fiú és 1 leány
Rottmann Miklós
Rottmann Miklósné
Spiegel Hanna
Stiller Hajnal
Stiller Rózsi
Stiller Szeréna
Id. Terner és felesége
Weisz Ignác
Weisz Ignácné

ESZTÁR

Farkas Miklósné és apja
Lindenfeld Lászlóné
sz. Izsák Magda és kisfia
Izsák.
Izsákné, Leitner Nina
Izsák Berta
Lindenfeld Gyula
Lindenfeld Gyuláné

MONOSTORPÁLYI

Grünbaum Márton
Grünbaum Mártonné
sz. Leitner Vilma
Grünbaum Eszter
Leitner Márton

Weisz Dezsőné
Weisz Benő
Weisz Benőné
Weisz Edit
Weisz Kató
Weisz József
Weisz Józsefné és 1 fiuk
Weisz Ágnes

Weisz Fülöpné
Wertheimer Jenő

Winkler Elemér
Winkler Elemérné és 1 lány
Winkler Dezső
Özv. Zichermann Ferencné
sz. Klein Szárá

KONYÁR

Berg Adolf
Berg Adolfné sz. Kohn Janka
Berg Böske
Berg Lili
Dattner Andorné
sz. Steiner Aranka
Dattner Ibolyka
Dattner Ilonka
Feldmann József
Feldmann Józsefné Kohn Ilona
Özv. Goldmanné
Goldstein Lajos
Goldstein Lajosné
sz. Robicsek Juliska
3 Goldstein gyermek
Gottlieb Józsefné
sz Goldberger Ilona
Gottlieb Erzsébet
Gottlieb Olga
Gottlieb Lujza
Gottlieb Károly
Grosz Lajosné sz. Ungár Margit
Grosz Bandi
Grosz László
Grünbaum Mór
Grünbaum Mórné

Grünbaum Lajos
Horstein házaspár
Kiss Ármin
Kiss Árminné
Kiss Sándor
Kiss Sándorné és 1 gyermek
Kiss Károly
Kiss Károlyné sz. Klein Magda
Kiss Mihály
Özv. Klein Mihályné
Klein Böske
Klein Sándor
Kohn Samuné
Kohn gyerekek: 3 leány, 2 fiú
Mezei Andor
Mezei Bertalanné
Özv. Mezei Ferencné
Mezei Pál
Mezei Pálné
sz. Weinberger Marika
Özv. Robitsek Ignácné
Robitsek Béláné és kisleánya
Steiner Dezsőné
Steiner József
Steiner Józsefné és 1 gyermek
Özv. Ungárné

Pollák Sámuelné Ella
és 2 gyermeke
Ritter Ferenc
Ritter Ferencné
Ritter Imre és 1 fiú
Rosenbaum Gézáné, Taube
Rosenbaum Chájim
Rozenbaum Pinchász
Rozenbaum Jehuda
Rozenthal József
Rozenthal Jószefné és 1 fiúk
Rubin Lajosné és 4 gyermek
Rubin Salamonné
Özv. Schnaufferné és 1 leány
Schnitzler Baruch
Schnitzler Baruchné
és 4 gyermekük
Schönfeld Sándo
Schönfeld Sándorné
Özv. Schönfeld Szárá
Steiner Lajos
Steiner Lajosné
Steiner Jenő
Steiner Jenőné
Steiner Józsefné
és 3 gyermek
Sternberg Mór
Sternberg Mórné, Margit
Sternberg Ávrahám
Sternberg Mirjám
Seelfreund Zoltánné, Adél
Seelfreund Imre
Seelfreund Judith
Seelfreund Lilly
Spitz Ignác
Spitz Ignácné
Spitz Mordecháj Eliezer
Spitz Szárá
Spitz Rifka
Spitz Feige
Spitz Nátán
Spitz József
Spitz Józsefné
Spitz Józsefné sz.
Schönfeld Róza és fia, Sanyi
Özv. Szolowits Lajosné
Szolowits József
Szolowits Józsefné és 2 gyermek
Szolowits Dezső
Szolowits Dezsőné és 1 gyermek
Szolowits Sándor
Szolowits Sándorné és 2 gyerek
Szolowits Böske
Szolowits Olga
Dr. Tokayer Bernát
Dr. Tokayer Bernátné
Dr. Tokayer József
Dr. Tokayer Józsefné
Ungár Andor
Ungár Andorné Ilonka
és 3 gyermekük
Varga Imre
Weinberger Éliás
Weinberger Éliásné
Weinberger Jenő
Weinberger Margit
Weinberger Lajosné
Özv. Weinberger Mártonné
Weinberger Sámuel
Weinberger Sámuelné
Weinberger Miklós
Weinstein Endre
Weinstein Endréné
Weisz Chájim
Weisz Chájimné
2 fiúk és 6 lányuk
Weisz Ávrám
Weisz Dezső

Katz Dezsőné
Katz Annus
Katz Sámuel
Katz Sámuelné
Katz Sándor
Katz Sándorné
Katz Lili
Klein Simonné és 4 gyermek
Klein Éliasné és 3 gyermek
Klein Hermann
Klein Hermanné
Özv. Klein Hermanné
Klein Hermina
Klein Rózsi
Kaufmann Jehuda
Kaufmann Jehudáné
Kohn Béla
Kohn Béláné és 3 gyermekük
Özv. Kohn Ferencné
Rebecin Kohn Hermanné
Kohn Jenő
Kohn Ilona
Kohn Ferenc
Kohn Ferencné
Landau Ignác
Landau Ignácné és 5 gyermekük
Özv. Langberg Lea
Langberg Lajos
Langberg Éliás
Langberg Hermanné és 3 gyerek
Lebovits Henrik
Lebovits Michael,
2 leánya és 1 unokája
Leiner Sándor
Leiner Sándorné és 3 gyermekük
Leitner Zoltánné
Leitner Ernő
Leitner György
Lefkovits Sámuelné
Lefkovits Béla
Lőrinc Adolfné
Lusztig Sámuelné
Lusztig Ernő
Mandel Mórné
Mandel Michael
Mandel Méir
Mandel Eszter
Mandel Peszil
Mandel Chana
Mandel Gitel
Özv. Margittai Hermanné
Margittai Mirjám és 3 gyermek
Margittai Judit
Margittal Chana és 2 gyermek
Margittai Chaja és 3 gyermek
Margittai Simon
Margittai Simonné és 3 gyermek
Meisner Andor
Meisner Andorné
Özv. Meisner Sámuelné
Moskovits Ábrahám
Moskovits Ilona
Moskovits Vilmos
Moskovits Jakabné, Cila
Moskovits Éva
Moskovits Magda
Moskovits Lajosné, Ida
Moskovits Ilona
Moskovits Margıt
Moskovits Adél
Moskovits Mór
Moskovits Mórné és 1 gyerek
Özv. Nagel Vilmosné
Németi Károlyné és 3 leány
Novák Ferenc és 2 gyermek
Öhlbaum Géza
Öhlbaum Gézáné és 2 gyermekük
Pollák Sándorné és 3 gyermekük

Farkas Jenő
Farkas Gyula
Farkas Rózsi
Farkas Margit
Farkas Lajos
Farkas Lajosné és 2 gyermekük
Farkas Samuné és 3 fiúk
Farkas Sándor
Farkas Sándorné és 3 fiuk
Özv. Farkas Mórné
sz. Citrom Eszter
Feldmann Ignác
Feldmann Ignácné
Feldmann Ernő
Feldmann Vilmos
Feldmann Sándor és 4 lány
Feldmann Jechezkel
Feldmann Jechezkelné
Feldmann Ignác
Feldmann Rózsi
Feldmann Eszter
Feldmann Benjámin
Feldmann Benjáminné, Betti
Feldmann Breindil
Feldmann Lajos
Feldmann Lajosné és 2 gyermek
Feldmann Naftoli
Feldman Izsákne
Feldmann Sámuel
Feldmann László
Feldmann Erzsi
Frankfurter Sámuelné és 3 gyermek
Fried József
Fried Józsefné és 1 fiú
Özv. Friedné
Ganz Mózes
Ganz Mózesné
Gold Ferenc
Gold Ferencné és 2 gyermekük
Gold Sándor
Gold József
Gold Józsefné
Gold László
Gold Nathan
Gold Nathanné és 4 gyermekük
Glück (Nathan) Izráelné
és 4 gyermek
Goldstein Béla
Goldstein Béláné
2 leányuk és 1 fiúk
Grosz Mór
Grosz Mórné és 5 gyermekük
Grosz Gyuláné sz. Citron Julia
Groszmann Lipót
Groszmann Lipótné
Grünfeld Jenő
Grünfeld Jenőné és 4 gyermekük
Özv. Herzberg Izráelné, 2 leány
Herzberg József
Herzberg Mózes
Özv. Herz Záli
Özv. Horovitz Béláné
Horovitz Rózsi
Horovitz Jenőné és 3 gyermekük
Jakab Zoltán
Jakab Zoltánné és 4 gyermekük
Özv. Jung Simonné
Jung Hermina
Jung Irén
Jung Olga
Jung Annus
Özv. dr. Kardos Gézáné, Jolán
Kardos Ilonka
Kardos Piroska
Katz Árpád
Katz Árpádné Eszter
és 4 gyermekük
Katz Dezső

DERECSKE ÉS KÖRNYÉKE HITKÖZSÉGEINEK MÁRTIRJAI:

DERECSKE

Ábrahám Adolf
Ábrahám Adolfné
Ábrahám Margit
Ábrahám Józsi
Adler Ignác
Áhron Jakab
Áhron Jakabné
Áhron Ernő
Áhron Ezra
Özv. Aszódi Eszter
Atlasz Jenő
Atlasz Jenőné
Bauer Jenőné és két lány
Bauer Viktor
Bauer Viktorné
Bauer Miklós
Bauer László
Bauer Sándor
Basch Izidorné
Basch Margit
Basch Magda
Basch Éva
Özv. Berg Emánuelné
Berg Manci
Berg József
Berg Sándor
Berg Sándorné és 2 fiú
Berkovits Béla
Berkovits Irén
Berkovits Béláné
Dr. Berkovits József
Dr. Berkovits Józsefné és fia
Berkovits Hermann
Berkovits Hermanné,
2 fiúk és 2 leányuk
Berger Vilmos
Blum József
Blum Józsefné és leányuk
Breuer Dezső
Breuer Dezsőné
Breuer Lili
Breuer Kató
Breuer Károly
Breuer Károlyné és 2 fiúk
Citrom József
Citrom Józsefné
Citrom Ilonka
Citrom Regina
Citrom Béla
Citrom Béláné, 2 fiú és 1 leány
Csillag Izráel
Csillag Mayer
Csillag Mayerné
Csillag Elza
Csillag Kató
Csillag Rezsi
Csillag Gyula
Csillag Gyuláné sz. Geiger Berta
Csillag András
Csillag Kálmán
Csillag Kálmánné és 2 fiúk
Deutsch Péterné és 3 gyermek
Einhorn Sándorné és 3 gyermek
Eisner Sámuel
Eisner Sámuelné
Engel Sándor
Engel Sándorné és 2 gyermek
Farkas Albert
Farkas Albertné
Farkas Lőrinc

Mi csatlakozunk a régi főpapok imájához, akik Jomkipur napján a Szentek Szentélyében igy imádkoztak: Legyen ugy akaratod szerint, hogy Izrael fiai ne legyenek ráutalva egymásra, sem idegenekre... Eszerint az egykori derecskeiek se legyenek ráutalva erre az alapra, sőt legyen módjukban hozzájárulásukkal növelni ezt a nemescélu alapot. Az adományozó pedig, valamint a Pusztulásban elveszett és természetes halált halt családtagjai emlékeztessenek általunk és vegyék figyelembe érdemeiket Ott, ahol cselekedeteinket elbirálják.

Köszönetünk a jótettre mindig kész Weisz Sanyinak, aki az alap kezelését vállalta.

A mag, melyet nemzedékekkel ezelőtt ültettek Derecskén, megfogamzott és édes gyümölcsöket termett. Ne is szakadjon meg a lánc, mely utódokat elődökkel összeköt — soha!

Gold László z.l.

Aztán egy nap. Zichron föutcáján divatáru-üzletet nyitott. amit jó izléssel ugy rendezett be, hogy kis üzletében szinte békebeli európai hangulat uralkodott. Pedig itt, akkor, a chaluci időkben, az egész ország egy keleti vásár volt.

A khaki-nadrág és a keffiá volt a divat.

A községben hamar megismerték és megszerették halk modorát, becsületességét és finom izlését. Az emberek szép jövőt jósoltak neki.

Mig egy nap sürgös katonai behivót kapott. A jordán határon mozgolódtak az arabok. Jóformán még el sem köszönt.

Lehet, hogy egy estére haza ugrok — mondta — de már csak halálhire érkezett meg.

Az Efráim hegyekben érte a gyilkos golyó, ott, ahol kétezer év óta oly sok zsidó vér hullott...

Moskovits Simon (Lali) élt 31 évet egy olyan korban, amit majd unokáink unokái a történelem lapjain fognak tanulni. A haifai Hősök temetőjében alussza örök álmát. Legyen emléke áldott.

★

Nem szakad meg a lánc...

És eképpen magyarázott Rabbi Szimláj:

A Tóra jócselekedetekkel kezdődik és azzal is fejeződik be. Mert irva van a kezdetban: "és készitett Isten Ádámnak és Évának bőrből ingeket és felöltöztette őket. A végén pedig az áll, hogy eltemette őt/Mózes mesterünket/a völgyben." Ez a magyarázat található Szótá traktátus 14. lapjának belső oldalán. Ez az emlékkönyv is a derecskei hitközség alapitóinak jótetteivel kezdődik és az unokák jócselekedeteivel végződik.

A jószivéről és bőkezüségéről ismert Weisz Sanyi barátunk eljuttatott hozzánk egy jelentős összeget, megb. Gold Lacinak, Mose Joszéf fiának és és reb Aser Zélig Grosz unokájának hagyatékát.

Ez a hagyaték a megboldogult kivánságához képest Gmilut Chaszadim pénztárként szolgáljon, ha netán egy derecskei származásunak szüksége lenne rá. Az adományozó nem volt gazdag ember. ellenkezőleg, nehezen dolgozott megélhetéséért. De fillért fillérre gyüjtött, volt, hogy szájától vonta meg a jobb ételeket, hogy ezzel az alappal megörökithesse a maga és családja emlékét. Akik ismerik a családot, azok tudják, hogy volt kiktől tanulnia zsidóságot, emberséget.

közel járnak – biztatott minket, a csüggedteket.
1945 május 5-én felszabadult a láger és mi, mint testtelen kisértetek estünk a megjelenő amerikai katonák karjaiba. Flekktifuszban szenvedtünk, de éltünk.

Visszatérve se család, se ház, se részvét. Igy hát rögtön menekülésre gondoltunk és kis idő mulva együtt jelentkeztünk a Cionista Központban illegális alijjára. Egy kispesti plugára kerültünk hachsarára, ahol néhány Erecből jött sliách gyorstalpaló kurzuson készitett elő minket az ereci életre, a héber nyelv alapismereteire, a munkára és a háborura. És mivel azt is mesélték, hogy ott magányos embernek nehéz az élete, egy csoportos esküvőn mi is megnősültünk;

Akkor lettünk rokonok. Én a derecskei Sternberger Klárit, az ő unokahugát, Ő pedig Fogel Verát vezette a kollektiv chupa alá, ahol Dr. Berg Joszéf főrabbi esketett össze bennünket.

Nemsokára megjött az alijja parancs és egyik éjjel, jól képzett vezetők irányitása mellett, átszöktünk az osztrák határon, ahol mint hontalanokat, az egyik D.P. lágerbe helyeztek el, egy Admont nevü kis község mellett. Ezzel elkezdődött számunkra a hires Alija B. De közben a táborban mindkettőnknek fia született és igy, pici gyerekkel nem tudtunk tovább menni. Igy aztán jó pár hónap mult el amig beosztottak bennünket egy csoportba.

Egy hideg téli estén Innsbruckból indultunk el. hogy megmásszuk az égbe nyuló, behavazott osztrák Alpok egyik hegygerincét. Gyerekekkel a karunkon és csomagokkal a hátunkon, szörnyü menetelés után végre olasz földre értünk. Itt ért bennüket a hir. hogy megszületett Medinát Jiszráél.

Aztán néhány hónapi pendlizés után egy rozoga teherhajóra szálltunk.

Az erec-jiszráeli partokon, repülő bombák és ágyuzás között szálltunk le a hajóról, mert akkor már javában dult a háboru. Az asszonyokat a gyerékekkel Zichron Jákovba helyeztük el és mi azonnal bevonultunk.

1948-at irt akkor a naptár. Mi a Negevben, Faludzsa alatt harcoltunk Abdul Násszer seregével és hónapokig nem is tudtuk, mi van a családdal.

Györtünk. És jött a fegyverszünet.

És mi éltünk.

A mi alijjánkból sokan elestek, anélkül hogy látták volna az országot.

Mint leszerelt katonák, azonnal munkát katptunk egy köbányában és emlékszem, Lali olyan lelkesedéssel törte az ötkilós kalapáccsal a sziklákat és ebéd-szünetben ugy ette a halvát. meg a zéitimet, mintha egy előkelő étteremben ülne. Különben is ő volt közöttünk az urifiu. Mig mi esténként porosan, letörve baktattunk haza, Lali mindig tiszta maradt és bizakodó.

Igy van ez bejegyezve, valahol a Cáhál veszteség-listáján és minden évben a Hösök napján, sokezer fiuval együtt érte is szól a kollektiv "Él málé ráchámim". De az egész nép Kádis imáján tul, én. aki fiatal életének sok boldog és szörnyü stációját együtt jártam vele, e pár sor irással, kései siratóval szeretnék emléket állitani Lalinak. az embernek, a bajtársnak.

A derecskei Moskovits családban Lali volt a Benjámin, hat fiu között a legfiatalabb és a legszebb. Magas homlokával, hátrafésült fekete hajával, gyönyörü fehér fogsorával vetekedett akármelyik filmszinésszel.

1943 öszén, emlékszem, valahonnan a munkaszolgálatból került elő és foszlott bekecsében, fekete Balbo-szakállával, sáros bakancsával ugy állt meg előttünk mosolyogva, mint egy középkori hős és bizakodva mesélte, hogy ezt, Istennek hála, jól meguszta. Akkor még nem tudtuk, hogy mi vár ránk.

Nemsokára elkezdődött a gettózás, majd utána a deportálás és mi, mint volt munkaszázad, a magyar-osztrák határra, Bruckba kerültünk, ahol vérengző S.A. katonák felügyelete mellett tank-csapdákat ástunk. A megfeszitett, 14–15 órai munka, a rossz élelmezés és a kegyetlen bánásmód folytán rövid idö alatt legyöngültünk, lerongyolódtunk. Néhány hónap mulva, mikor az oroszok előre törtek, bennünket Ausztriába, Mauthausenbe irányitottak. Csakhogy az utak már mindenütt el voltak zárva és igy dunai vas-uszályokba raktak minket és mint krumplis-zsákok utaztunk a félelmes hirü láger kapujáig.

A mauthauseni tábor életét nem részletezem, hisz ezt már előttem avatott tollu irók sokszor megirták, milyen volt ez a megelevenedett dantei pokol.

Multak a napok és a huszezer nyomorult közt dus aratása volt a halálnak. De mi még éltünk:

Aztán egy nap a lágert bombázni kezdték és az életben maradottakat ötszázas csoportokban hajtani kezdték az országuton, gyorsitott menetben egy ismeretlen cél felé. Aki lemaradt, helyben agyonlötték, ugy, hogy ebből a halálmenetből csak kevesen érkeztek meg egy erdő közepén elterülö uj táborba, Guenskirchen-be.

Akkorra már a tél végét járta és a halomba rakott hullák lassan olvadni és büzleni kezdtek.

De mi még éltünk.

Emlékszem, 1945 április vége felé együtt ültünk a pokol előcsarnokában és legyengülve, teljes apátiában vártuk a megváltó halált, mikor Moskovits Lali néhány marék csigát hozott, rongyba csomagolva és kért bennünket, hogy ezt együk, mert ez tápláló, sok fehérje van benne. Az amerikaiak már

ILOVITS TIBI
MOSKOVITS SIMON EMLÉKÉRE

Lali!
Harmincöt év távlatából is ugy látlak. mintha tegnap még együtt lettél volna mindannyiunkkal;

Nemcsak érzem, tudom, hogy időnként itt vagy velünk...

Láttalak a te Veránd szemében. mikor a te fiad és az én leányom a chupa alatt álltak és láttalak fiad mellett, aki idegesen fel alá járkált a szülőszoba elött, mikor elsö unokánkat vártuk.

Látlak, ahogy Kispesten megpróbálod bebizonyitani Berkovitsnak és Tibinak, hogy igenis meg lehet nyitni egy uj hachsarát, amihez ti adtátok az elgondolást, a munkát és Tibi a villáját.

Látom dr. Berget, Schäffer Árpádot, Dezsit, téged és jómagam, állunk az ablak alatt és probáljuk, a Vész után, megoldani a megélhetés titkát.

Talán sohsem voltunk olyan közel egymáshoz, mint Zichronban a mészégetőben, az 55—60 fokos hőségben... és te az önállóságról, saját üzletről álmodoztál...

Bizonyára tudod, tudnod kell, hogy akkor, azóta is mindig velünk vagy — föleg örömeinkben...

Kérlek Lalikám, maradj továbbra is velünk, hősök hőse te, hisz egyre fogy a mi kis hazai körünk... Nem nélkülözhetünk...

JASSINGER MOSE:
LALI EMLÉKÉRE

Motto:
Az ember születik, sir és nevet.
Az évek meglepik, gyülöl, meg szeret.
Hevül és didereg, megaláz, hizeleg.
Felemel, letaszit. Csupa gőg, csupa sziv.
Megfárad a lába, lassul a tánca...
Egyedem-begyedem. Könyörög: kegyelem!
Futása megrokkan, felette halál.
Nem sir már, nem nevet,
Nem gyülöl, nem szeret,
De az évek vasszekere tovább robog a sirja felett...

Moskovits Simon (Lali), született 1920, Hungária, Derecske. Zichron Yákov-i lakos. A haza védelmében esett el, 1951. aug. 21.-én.

Varga Sándor

DERECSKE

/nosztalgia/

Emlék, ifjuság, benned élnek
És ha vágyaim rezdülnek, félnek,
Feléd hajt a szeretet.
Gyermekkorom szépsége, álma,
Az akarások, az eszmélés láza
Mind-mind ott született.
Ott voltam gyermek, felnőtt, kamasz,
Szerelmek, csókok, örök tavasz
Ott fonta széppé lelkemet...
Ha volt is, néha, merész álmom,
Nem volt hozzá bátorságom,
Elkallódott, elveszett.

Ha visszajárok most, szülőföld, hozzád,
Hogy őszülő fejjel rójjam az utcád,
Nincs mit keresnem, jaj már nincs.
Az ifjuság, a vágyak, az eszmék
Talán csak volt, talán csak emlék,
Mi bennem él s csak nekem kincs.

Állok a háznak az ajtajánál,
Hol anyám, drága, oly sokszor vártál,
Fájó emlék csap le rám...
Cammogok, lépek, ahogy a lábam birja,
A falu végén az apáim sirja,
Megyek, megyek... jó apám...

1963, nov. 26.

Drága jó anyámat, nagymamát és a húgomat Nusit a váradi gettóba viszik. Itt közlöm annak a levelezőlapnak a tartalmát, amit a hugomtól kaptam néhány órával a deportálásuk elött...

Ezzel a szerény, kis irással szeretnék örök emléket állitani drága szüleimnek, akiket annyira szerettem és tiszteltem és drága húgomnak, akinek oly fiatalon kellett elpusztulni.

Legyen ez az irás a derecskei zsidóság emléke, akik közül csak egyesek jöttek haza a deportálás után.

Drága emlékük legyen áldott.

Katz Sándor

Áser Grosz a szüleiről:

És itt eleget teszek Áser Grosz barátom kérésének, aki egykor szintén a derecskei hitközség tagja volt és közlöm megemlékezését szüleiről:

"Apám, Joszéf/Gyula/z.l.tépei születésü volt. Derecskén lakott, hol is mészáros volt és ő látta el a hitközséget kóser hussal. Ezt a feladatát hüségesen látta el, hogy később is, mikor a hatóságok betiltották a kóser vágást, a következményekkel nem törődve Szovátából elhozatta a metszőt és éjjel vágott, hogy ne hiányozzék a hus hittestvérei háztartásában. Később, mikor a hatóságok lehetetlenné tették az életét Derecskén, felköltözött Budapestre feleségével és három gyermekével. Ott érte őket a háboru kitörése. Munkaszolgálatra vitték, megjárta a legnehezebb táborokat és végül Buchenwaldban szabadult fel. 1950-ben alijázott és 1962-ben hunyt el hatvanöt éves korában. A jeruzsálemi Hár Hamönuchot temetőben van a sirja.

Édesanyám Juliska z.l. a sokágu Czitrom család leszármazottja, példás anya és férje hüséges hitvese volt. Támasza volt a családnak a nehéz idők minden bajaiban. A nyilasok elhurcolták és a hirhedt Budapest — Bécsi halálmarson, nem birva a szenvedéseket — nyoma veszett. Mint tudjuk, a fenevadakhoz hasonló őreik lelőtték a lemaradókat. Csak 48 éves volt mikor elszállt tiszta lelke. Emlékét férje sirkövére vésett neve őrzi, de mindétig él gyermekei: Cvi, Aser és Tova, valamint unokái emlékezetében.

ahol egy légitámadásnak esik áldozatul. Ott nyugszik egy jeltelen tömegsirban a többi derecskei férfivel, akik vele együtt estek áldozatul annak a légitámadásnak.

Körmenet az Erec Jiszráelből hozott tóratokban lévő Tórával a gimnázium ifjúsági istentiszteletén

ATóra-tekercset csókolja Katz Sanyi

E zsidóságnak a háború után életben maradt tagjai, akik ma az egész világon szétszórva élnek, mindenütt becsülettel megállják a helyüket. Ezt a tényt csak azzal tudom magyarázni, hogy az a nevelés, mit otthon és az iskolában kaptunk és az az atmoszféra, amiben éltünk és fejlődtünk, egészséges és jó volt.

Felhasználva az alkalmat itt mondok köszönetet Geyger Berta tanitónőnek, akinek olyan sokat köszönhet az én korosztályom.

Az iskolábajárás és a faluban való közlekedés a zsidó gyerekek részére nem volt egy egyszerü dolog. Napirenden voltak a verekedések és főleg a verések, amiket a gaj gyerekektől kaptunk.

Lehettem úgy 7–8 éves, mikor egy nyáron két nagy tüz volt az udvarunkon. Az első tüznél leégett a szalmával fedett kocsiszin, ami tele volt gazdasági gépekkel. Ez történt junius hónapban. Utána októberben leégett a góre tele kukoricával. A két egymásutáni tüz felkeltette a hatóságok gyanúját és mivelhogy mindkettő be volt biztositva, az apámat gyanúsitották, hogy ő gyujtotta fel, mert pénzhez akart jutni. Apámat a letartóztatástól Dr. Ercsey Péter kir. közjegyzö erélyes közbelépése mentette meg. Ercsey Lilinek az anyám volt a tanárnője.

A négy elemi után jött a polgári. Itt sem volt könnyü zsidónak lenni. Nem volt olyan szünet, hogy ne legyen verekedés. Itt kell megemlitenem a polgári egyetlen zsidó tanárát, Bauer Fridát, aki a német nyelvet igyekezett belénk verni igen kevés eredménnyel.

A polgári után a debreceni zsidó gimnáziumba kerültem. Hetedikes voltam, amikor kitört a második világháboru. Jöttek a zsidótörvények és a munkaszolgálat. Egyetlen vigaszunk volt az angol rádio magyarnyelvü adása, de az is megszünt, mert feljelentettek bennünket és a rádiót elkobozták.

A helyzet állandóan romlik. Kitudódik a helybeli csendőrparancsnok lepénzelése. Apámat több más derecskei zsidóval együtt a kémelhárító letartóztatja és Debrecenbe viszi, de szerencsére egy nap után szabadon engedik őket. Sajnos már nem emlékszem, hogy minek volt köszönhető a gyors szabadulásuk.

Még hire hamva sem volt a deportálásnak, mikor apám egy debreceni út után négy hátizsákkal jött haza. Csodálkozva kérdeztük, hogy miért vette. félig szomorúan, félig mosolyogva, válaszolta, hogy ha ez a sok rossz el fog múlni, akkor sokat fogunk kirándulni. Sajnos nem igy történt.

Bejönnek a németek, sárga csillag, én bevonulok munkaszolgálatra.

Elbucsúzom a szüleimtől, húgomtól, akiket aztán soha többé nem láttam. Apámat deportálják a simapusztai lágerba, utána Bécsbe viszik,

születésem elött halt meg és akitöl héber nevemet örököltem, konfekciós szabó volt. Bertinek füszerüzlete volt, hozzá jártunk vásárolni. Sohse felejtem el, mikor egy kiló cukrot mért, egy kockacukrot kettőbe tört, hogy a mérés pontos legyen.

Az Apám családja valahol Lengyelországból ered. Nagyapa, aki szakállas jámbor zsidó volt, Magyarországon született. Óváriban volt kocsmája, az Apám ott született. Onnan költöztek át Csengerbe, ahol gazdálkodással foglalkozott. Az Apám családjában kilenc gyerek volt, hét fiú és két lány. Szüleim házasságát Dr. Tokájer Bernát és felesége sadhenolták.

Most, mikor divatba jött a gyökerek keresése, nagyon sajnálom, hogy akkor amikor még volt kitől, nem érdeklödtem tüzetesebben családom felmenőinek eredetéről.

A családom, különösen az Anyám részéröl, szélsőségesen asszimiláns volt, ennek folytán a nevelés, amit kaptunk én és a hugon Nusi, hazafias magyar volt.

Még emlékszem arra, mikor Weisz Pistával a homokban játszottunk és épitettünk valami különlegesen szép várat vagy viztornyot és arról beszéltünk, hogy ha ezt megmutatjuk Horthy bácsinak, mennyire fog örülni és mi milyen sok pénzt fogunk vele keresni.

Szégyelem leirni e sorokat, hogy én zsidó létemre ennyire felmagasztaltam azt a lovas tengerészt, aki a fehér terrornak volt a vezetője és akik annyi zsidót kinoztak és öltek meg. Mai eszemmel nem tudom felfogni és megérteni szüleim viselkedését, — akik átélték a fehér terrort, — hogy tudtak ott tovább élni, családot alapitani. Mentségükre hozom fel azt a tényt, hogy nem ők voltak az egyedüliek. A fehér terror borzalmai csak a 2-ik világháború után jutottak tudomásomra.

A derecskei zsidó elemi iskola egy termében 6 osztály volt, fiuk lányok együtt, mellette a chéder és ugyanazon az udvaron a paplak együtt a jesivával. Geyger Berta, Csillag Gyuláné a tanitónő.

Szegény, mennyit dolgozott, idegeskedett velünk, amig megtanultuk az ábc-ét és a többi tudományok alaptételeit. A nádpálca, amivel a tenyereseket kaptuk a megszégyenitő szamárfüles és sarokba állitás szerves része volt a nevelésnek.

Hogy mennyire jónak bizonyult ez a metódus, arra csak azt emlitem meg, hogy ebböl a százhusz családot számláló zsidóságból, ahol a társadalmi fokozatoknak minden árnyalata képviselve volt, kezdve a szegény sokgyermekes családoktól a jómódu kétgyerekes családokig — tudomásom szerint egyetlen szélhámos, csaló, betörő nem került ki.

EMLÉKEZÉSEK DERECSKÉRŐL ÉS BARÁTOKRÓL

Szülőfalumról

ott, ahol a nagy Káló kék gyöngyét görgeté,
ott fekszik Derecske, borától ri a kecske,
hagymája bőven terem.

Most, hogy hozzákezdek e sorok irásához, megjelenik lelki szemeim előtt Derecske, az a poros alföldi falu, ahol születtem és életem 21 évét töltöttem. Látom a falut utcáival, lakosaival, amihez és akikhez annyi, sajnos nagyon sok szomoru emlék is füződik.

Hogy valami rendszert vigyek ebbe a leirásba, úgy gondolom a legjobb az lesz, ha emlékeimet időrendi sorrendben probálom elbeszélni.

Első gyerekkori emlékem, lehettem úgy 4–5 éves, mikor beálltam a nagymama legszebb virágos ágyába és onnan kiáltottam, hogy nagymama itt vagyok.

Szüleim beadtak az óvodába, ahol én voltam az egyedüli zsidó gyerek. Mária néni, az ovónő édesanyám osztálytársa volt és annak ellenére, hogy nagyon szivesen fogadott, sehogysem tudtam beilleszkedni a gaj társaságba és második nap, miután erőszakkal elvittek az óvódába, egy óra után megszöktem.

Látom magam elsö nap az iskolában egy szép szeptemberi napon. Még aznap tanitás után elkapott reb Sáje, a melámed és rögtön levizsgáztatott, hogy hány néber betüt ismerek.

A chájderbajárás, tekintve, hogy otthon nem kaptam vallásos nevelést, mindig nagy gond volt a számomra. A pénteki ferhcrolásoktól, amikor a papbácsi jött el chájderba, mindig féltem. Sternberg, a melámed mindig az első helyre ültetett, mert csak az első két poszekot tudtam minden értelem nélkül tájcsolni. A másik baj volt a cicesz vizsgánál, ami nálam a legtöbb esetben a mosásban volt.

Én abban az időben kezdtem hegedülni tanulni és az órák délután voltak, úgyhogy a chájderból délután négykor el kellett jönnöm,amikor Sternberg csufosan megjegyezte, hogy Katz Sanyi elhegedüli a Minchet és a Máárivot.

Ezekből látszik, hogy a családom nem tartozott a vallásos zsidók közé.

Az Anyám részéről az Adlerek, Mihály, Berti, Ignác, Etelka és Lina a nagymamám mind Derecskén születtek. Mihály, aki nemsokkal

áldozati oltárán, akik megszentelték az Ő nevét halálukban, hogy mi, Izráel népe élhessünk,

Nemzedék nemzedék örökébe adja dicsőségük, nevük tiszteletét.

Bár megelégelné az Örökkévaló Izráel szenvedését és ne hallatszana többé gyász jajja utcáinkon.

A Könyörületes hozza Gileád balzsamát a hozzátartozók meggyötört szivére és áldja meg végre népét igaz békével...

R. Asér Gold Sirköve

áskeloni Tadzser iskolában végezte. Instruktor volt a cserkészeknél. Müvészi hajlamu fiu volt, szerette a festészetet és a zenét. Kiváló tehetségnek mutatkozott a zongorázásban. Érdekelte az irodalom, a költészet, verseket irt és szindarabokat. Mint középiskolás, tagja volt az intézet diáklapja szerkesztőségének és elnöke az ifjusági parlamentnek. Vidám, megelégedett fiu volt, imádta szüleit, leánytestvérét és hüséges volt barátaihoz, akik szerették. Barátságos mosoly játszott szemeiben. Miután kitüntetéssel leérettségizett, orvosnak készült és a sok elsőrendü jelölt között egyike volt a keveseknek, akiket felvettek a jeruzsálemi egyetemre.

1969-ben sorozták be és a páncélosoknál nyert beosztást. Rövid katonáskodása alatt is kitünt a századában, mint megbizható bajtárs és mint bátor katona. Sokat követelt önmagától, előre akart haladni, az önmegbecsülése megkövetelte, hogy becsülettel végzett szolgálat mellett folytassa egyetemi tanulmányait. 5730 niszán hó 22-én (28.4.1970) egy ellenséges ágyuzás alatt lelte halálát a Csatornánál. Az askeloni katonai temetőben nyugszik.

Ráv Spector, aki a gyászbeszédet mondta fölötte, megemlitette, hogy mint Jákov létrája volt: gyökere, alapja a varsói gettóban, feje Izráel államáig emelkedett, a Csatornáig ért. Nagyapja, R. Zálmán a varsói lázadás egyik parancsnoka volt, szülei egy koncentrációs tábor rémségeit élték tul és egy nagybátyja hősi halált halt a Függetlenségi háboruban. Ne Jákovnak, hanem Jiszráélnek neveztessél, mert harcoltál Vele és emberekkel és győztél — fejezte be a rabbi beszédét.

Halála után harminc nappal, az ázkárán az áskeloni gimnázium igazgatója méltatta: Nem egyszerü diák voltál, egy a sok közül. Kiváltál nemcsak termeteddel, élénk szellemeddel, még pajkosságoddal is. A hatodik osztályban, földrajz keretében Cion-ismeretre tanitottalak és nem képzeltem, hogy két évvel később te adsz leckét, fájdalmasan és fenséggel — hazaszeretetből. A nyolcadikban a jó polgár ismérveit tanitottam és ki gondolta volna, hogy egy évvel később ilyen tragikus körülmények között állod meg a helyedet, mint e megváltott haza hüséges, bátor polgára. Sohsem feledem pajkos, de jóindulatu mosolyodat, még ha valami semmiségért meg is róttalak — mindig éreztem és érezhetted, hogy mi barátok vagyunk, te meg én.

28.4.1970

★

Szülők, hitvesek, testvérek, gyerekek, rokonok, barátok könnyein keresztül látjuk megdicsőült hőseink alakját. Hófehér bárányok Izráel

"OH, MINT HULLOTTAK EL A HŐSÖK..."

Az elesett katonáink emlékkönyvében találhatók az alábbi adatok, a derecskei származásu hosi halottakról:

Berg Arje ben Jákov a Nebi Számuelért folytatott csatában esett el. Sirját nem tudja senki...

Moskovics Simon, Jiszráél és Szárá fia, született 5680 adár hó 6—án (25.2.1920) a magyarországi Derecskén. A helység alapfoku iskolájában tanult. A második világháboru alatt eloször munkaszolgálatos volt, majd 1944-ben egy ausztriai táborba deportálták. Miután az amerikaiak felszabaditották a tábort, visszatért Magyarországra, ahol elvette feleségül ifjukori szerelmét. Sok veszély és nehézség közepette alijjáztak és 1948-ban érkeztek az országba. 1948 juniusában besorozták a Cáhál-ba. Katonai feladata közben érte a halál 21.8.1951-ben. A haifai katonai temetoben nyugszik. Feleséget és egy fiut hagyott maga után.

Klein József, Jirmijáhu és Mirjám fia, született 5693 tamuz 20-án (14.7.1933) a magyarországi Debrecenben.1949-ben alijjázott. A "Noár Hácioni" mozgalom neveltje volt. A nicanimi iskolában tanult, foglalkozása szerint ács volt. 1951 augusztusában vonult be katonának. Kötelességteljesités közben — egy aknát semlegesitett — vesztette életét 14.7.1952-ben. A haifai katonai temetöben nyugszik.

Dávid Jiszráel, Jicchák és Frida fia, 5699 tévét hó 18-án (30.12.1939) született Magyarországon. Életben maradt a náci borzalmak idején, elemi iskoláját Magyarországon végezte és 1957-ben alijjázott. Jiszráélt 1958 február közepén sorozták be és a fegyverkezési egységhez osztották be. Kurzusa befejeztével egy sérült tankokat kivontató jármü soförje lett. Szolgálati évei letöltése után tartalékba helyezték és mint ilyen vonult be a Hatnapos Háboru alkalmával, hol kitüntetést kapott. Örmester Dávid Jiszráél 14.7.1969-ben esett el a Csatorna-melletti Kifullasztó háboruban. Kirját Saul-i temetöben nyugszik. Állapotos asszonyt és egy kislányt hagyott maga után. Parancsnoka a családhoz intézett levelében ezt irta róla: Kitünö szakember, önfeláldozó ember és katona volt, példaadóan végezte munkáját. Bajtársai, parancsnokai egyaránt szerették...

Berg Jákov, Simon és Eszter fia, született Haifán 5711-ben, Adar séni 5-én (13.3.1951). Az áskeloni "Bét Yechezkiel" elemi iskolában, majd a kirját-gáti Sprinzák elemi iskolában tanult. Középiskolai tanulmányait az

1944 oszén, Pesten, a Szálasi-pestises atmoszférában árvaházat, menedéket szervezett elhurcolt szülök magára maradt gyermekeinek. Egyébként öt magát egy volt keresztény javitóintézeti fiatalember mentette meg, amikor egy elfogott zsidó csoporttal a Dunához hurcolták kivégzésre...

A felszabadulás utáni kaotikus helyzetben munkásságát egy feladatnak szentelete: vigasztalni a gyászolókat és közelebb hozni öket a zsidósághoz, a hithez és a zsidó feltámadás mozgalmához. Igy dolgozott, amig 1952-ben alijjázott családjával. Egy percig sem voltak beilleszkedési nehézségei. Tehetsége, héber tudása folytán azonnal kapott munkát és ahogy családja megélhetése biztositva volt — nekilátott, elsősorban az elhagyott magyarnyelvü zsidóság szellemi, vallási, kulturális klitája szervezéséhez és a fiatalság zsidóvá, zsidóbbá neveléséhez. Hitt a szó erejében és szavának valóban foganatja volt. Nem válogatott a munkában. Privát órát, bár micvá elökészitést olyan lelkesen végezte, mint amikor ezer fonyi hallgatóságot gyujtott fel szónoklatával.

Az összes u.n. neológ rabbik közül az egyetlen volt, aki templomot alapitott Izraelben és gyülekezetet kovácsolt egy egységes hitközséggé.

Hivei, tanitványai, hallgatói, nem hogy szerették, de — nem félünk kimondani a szót — rajongtak érte. Bensőséges barátok előtt nincs tekintélye az embernek, legyen bármilyen kiválóság. De amikor barátai, egymás közt beszéltek róla, per "Berg Jóska" — akkor is büszkeség remegett hangjukban, hogy megengedhetik vele szemben ezt a kifejezést.

Izraeli 31 esztendejét arra és ugy "pazarolta", hogy mint egy vándordarsan nem egyszer, de talán tizszer is bejárta az országot és megkereste a magyar-zsidó közösségeket. Elöadás, ázkárá, temetés, esküvö — ott volt velük örömükben, bánatukban.

Családjával együttérzünk és gyászolunk velük, mert mi is elárvultunk halálával.

Az igaz ember és a hüséges pásztor emléke legyen áldott,

ת.נ.צ.ב.ה.

DR. BERG JÓZSEF EMLÉKÉRE

Mily megannyi gondolat az ember szivében, de végül is as Ur akarata dönt – mondja az Irás. Köszönettel, hálával és nagyrabecsülésem kifejezésével akartam elébe járulni, hogy megköszönjem azt a segitséget, amit a derecskei emlékkönyv megszerkesztésében nyujtott és – örömöm bánattá sötétedett. Dr. Berg elment még mielőtt láthatta volna ezt a munkát nyomtatásban. Volt egy ember (és milyen ember!) és szive már nem dobog többé, dala élete közepén némult el örökre – irta Bialik.

Háráv Dr. Berg z.l.falunkban nevelődött fel és mindannyian büszkék voltunk rá. Zseniális ésszel, érző szivvel, kitünő lelki tulajdonságokkal áldotta meg a Jóteremtő. Kiváló matematikus és eredeti gondolatu filozófus volt, de nem az elvont tudományokat választotta hivatásának. Rabbi és nevelő lett, ami dicsőségére volt embertársai előtt.

Az embernek, ha szabad ezt mondani, az Örökkévaló tulajdonságait kell utánoznia. Ő könyörültes – légy te is az. Ő jót tesz – tégy te is jót. Dr. Berg megvalósitotta a Midrásnak ezt a követelését. Szelid szóval nevelt, tanitott, gyámolitott és gyógyitotta a beteg lelkeket.

Első állomása Aszód volt. Energiája, tehetsége zsengéjét adta hiveinek, akik nemcsak tisztelői, de barátai lettek és általa kerültek közelebb a zsidósághoz, a parancsok teljesitéséhez. Az aszódi fiatalkoruak börtönéből nem hiányoztak a zsidók sem. Nem tulzunk, ha azt mondjuk, hogy hogy szerető nevelőatyja volt a "tévelygő lelkeknek" – ahogy a fiukat nevezte.

Aszód közigazgatásilag a magyar zsidóság későbbi gyilkosának, Endre Lászlónak volt alávetve és ez a hóhér gyülölte a bátor aszódi rabbit. Csak a csoda mentette meg 1941-ben, hogy a Kamenec Podolszkba deportált és ott kiirtott 32.000 zsidó sorsára jusson. De az internáló táborokat nem kerülhette el. Am bárhol volt, bátran fellépett a vallás nevében a zsidóknak a jogáért hogy imádkozhassanak minjánnal és ahol van, rabbi vezesse a szertartást. És ahol ő volt a rabbi, ott szava nyomán kisarjadt még a reménytelenség szikkadt földjéből is a hit, hogy "kél majd reggelt hirdetni a nap..."'

A negyvenes évek elején jelent meg népszerü vallásfilozófiai könyve, a "Tiz beszélgetés Veled". A közönség elkapkodta irásait. Egykori professzorai a modern idők More Nevuchimját, Maimuni "Tevelygők utmutató" – ját látták benne. És nem volt tévelygő a század első felének vallástalan, asszimiláns zsidó fiatalsága Magyarországon?

és Edit, Steier Emil, Klára, Magda, Ilonka, Stein Sámson és felesége, Sternberg Jakab és felesége, Teitelbaum, felesége és három gyermekük, Ungár József és felesége, Weisz Ignácné, Weisz Jenő, és felesége, Weisz Lajos, Weisz Juliska, Béla és Imre,

Ujlétán csak egy zsidó család volt: Leitmann Sándorék.

★

A nagylétai és nagykereki hitközségekről szóló beszámolókat Dr. Berg Z.L. hagyatékában találtuk, akárcsak a félbemaradt konyári megemlékezést. Munkája közben esett ki a toll a kezéből — örökre...

Bauer Menyus és felesége
(Akkó)

Nagykereki. A rechovoti Rosenberg Zoltánné sz. Fenákel Margit asszony az alábbi levélben ismertet a nagykereki kis közösség sorsáról: Én, Fenákel Margit születtem Nagykerekiben 1920 augusztusában. Egészen a deportálásig ott laktam, A családomból egyedül én tértem haza és a faluba többé nem mentem vissza. Az ottani zsidók közül, sajnos, már csak én vagyok életben. Auschwitzból csak négyen jöttünk vissza: Dr. Berger Bertalan orvos, a fia Laci, Bognár Bandi és én. Hitközségi élet nem volt nálunk, nagyünnepeken a szomszédos Kismarjába mentünk. Itt közlöm a deportálás előtt Nagykerekiben lakó zsidó testvérek névsorát:

Drága Édesanyám, özv. Fenákel Ferencné, fia, Fenákel Sándor, aki 1943-ban a Don folyónál halt meg. Lányai: Erzsébet, Hőnig Ferencné és én, Margit, Rosenberg Zoltánné. Dr. Berger Bertalan és gyermekei: Lili és Laci. Dr Bleyer Endre földbirtokos, Roth Fanny, és Tilda: Steinfeld Lajos és felesége, Aranka; Weinberger néni és leányai: Pepi és Erzsébet; Svéd Elza; Schwarcz Ignác és felesége Margit; gyerekeik: Ica, Lajcsi, Klári és Lenke, mind tizéven aluliak; Bognár Sándor és felesége, valamint gyerekeik Boriska és Bandi.

Nagyléta. Steier László — Jisáj beküldte a hitközség martirjainak listáját, melyet itt közlünk: Altman Dezső és felesége sz, Fülöp Etel, Altman Magda, Berger Mihályné, Berger Miklós, Bernstein Miksa, Dávid Mihály, felesége és gyermekeik, Ösztreicher és felesége és lányuk Böske, Fülöp Adolfné, József és Andor; Fohn Gyula és felesége, Dr. Gottlieb József, felesége és kislányuk, Geiger Sámuel és felesége, Geiger Helén, Sári, Szidi , Vilmos, Geiger Mór és felesége, Geiger Ignác, Geiger Barna, Geiger Vilmos és felesége, Gottesmann Salamonné, Glázer Béláné, Glázer Szerén, Gotterer Mihály, felesége és Gotterer Chájim, Gottesmann Miksa rabbi és felesége, Grümann Zoltán, Vilma és Reizeli, Groszmann Ábris, felesége és lányaik, Goldstein Hermanné és két gyermeke, Grünmann Józsefné, a Hábermann család, Kupfer Herman és felesége, Kupfer Jenő és felesége, Kupfer Manci, Kleinmann Adolfné, Klein Zsiga és felesége, Klein József fodrász, Klein Herman és felesége, Klein melamed Klein Ferencné, Klein Frida, Klór Sándor és felesége, Linczer Jónásné és három lánya, Lefkovics és felesége Salamon Margit, Márton Sándorné és három gyermeke, Mayer Miklós, Rauchberger Henrik és felesége, Rauchberger Margit, Rauchberger Márton, felesége és két lányuk, Rauchberger Sándor, Reich Lajos, felesége és Reich Sári, Roth Herman és felesége, Roth Márton, Schwarcz Ignác és felesége, Schwarcz Paula és Eva, Salamon Jakab és felesége, Spierer Sándorné, Schechter Edéné és gyermekei, Schlinger család, Salamon Andor, felesége, és két gyerekük, Steier Janka

megtérhetünk Cion földjére. Pedig többségük nem is tudta, hogy mit igértek a próféták, vagy hogy mi az Ország, amiről a prófécia beszélt. Mintahogy a hüséges katona sem tudja, hogy mire vigyáz; csak arra ügyel — ha kell, bele is hal — hogy rajta ne muljék, hogy ő a helyén álljon.

Vajon csak a konyári zsidókról beszélünk? Biztosan nem. Csak büszkék vagyunk rájuk, hogy ugy beleillenek abba a ragyogó képbe, amit ugy hivnak, "a galut zsidóságának története". És fáj, majd megszakad a szivünk a fájdalomtól, hogy emlékké lettek, mielőtt még megvalósithatták volna igaz magukat. Ahol az igazi értéket értékelik és jutalmazzák — odafenn jó helyük van. Odafenn, a tiszták számára fenntartott helyen. **Pedig hogy kellenének itt, ma, nekünk és valósággá vált Országunk mennyire járna nekik.**

Dehát nem azért vagyunk, hogy nehéz kérdéseket tegyünk fel, hanem azért, hogy egyenként igyekezzünk ezeket megoldani, velük, ugy végigmenni az utcán, mintha mindennek még előtte volnánk. Mint a pásztor minden egyes báránykáját, ugy keressük mi az élő zsidó történelem nevében mindnyájukat, hogy akiről csak lehet emlékezzünk, név szerint nevezzük. Nevük emlegetése, lényük felidézése, váljék dicsőségükre, nekünk meg adjon jóérzést az a tudat, hogy igyekeztünk méltóak lenni hozzájuk legalább a szándék tisztaságával és emlékük megőrzésével...

(Megb. **Dr. Berg József** z.l. félbemaradt irása szülőfalujáról)

jószivvel voltak iránta. Megemlitem ezt, hogy jóságukat dicsérjék emlékező, hálás soraim. Mi gyerekek gyakran kisértük édesanyánkat az Ehrenfeldék boltjába, szombatonként édesapámmal Bagosra jártunk imádkozni. Ugy látszik, ott nagyobb közösség volt, mint Sárándon. Mi gyerekek vittük a tálitokat. Valamikor ott lakott R. Simon Groszmann és R. Jiszráél Herzberg volt a metsző. A bagosiak közül csak a Zoldán család megmaradt tagjait ismerjük, akik a parancsokat szigoruan megőrző vizsnici chaszidok Bné Brák városában.

Sárándiak közül jól emlékszem R. Eliezer Groszmannra, feleségére és örökbe fogadott lányukra, Bellára. Bella Ritter Ferenchez ment feleségül. Mind odavesztek a Viharban. Ugyancsak emlékszem a Groszmannék házára, mely palota volt a miénkhez képest. A sárándi emlékeim gyerekkorom elsö benyomásait rögzitik. Egy jom-kipurkor Sárándon imádkoztunk. A padlót szalma vagy széna fedte, talán azért, hogy ne fázzon lábunk, ha leborulunk, mikor a "koreim"-ot mondjuk.

Magda anyja még a Pusztulás előtt meghalt. Apja az első háboru kitüntetett katonája volt, mi nem mentette meg a haláltábortól. Testvérét, Jóskát akna tépte szét a munkaszolgálatban. A Leitner és Herskovits család, valamint Kovács doktornő Auschwitz áldozatai lettek; Legyen emlékük áldott.

Konyár

Háromezer magyar közt lehetett vagy hatvan zsidó, amikor legnépesebb volt a gyülekezet. Talán még a fele sem volt meg, mikor hitközséget alapitottak, templommal, sajchettal. Még a zsidóság tanitására is felvettek egy-egy bóchert. Két-három, külsöleg szép, nagy jóljövedelmező üzlet jelentette a befutott réteget, a többi küzdött a mindennapi kenyérért. És mégis – valósággal szivig hat a nagy igyekezet: hitközséget alapitani, templomot épiteni, sajchet-lakással, később már mikvével. Kenyeret adni, kiadásokat vállalni, mielőtt még maguknak lett volna biztos megélhetésük. Az embernek az az érzése: ez az igyekezet több volt, mint szándék, vagy akár tudatos vállalás is. Egyszerüen fel sem vetődött a kérdés, hogy kell-e vagy nem. Arról sem tárgyal az ember, hogy kell-e enni, vagy családot alapitani. Ha egyszer zsidó az ember, akkor tul a valóságon, a kézzelfogható gondokon – gondolatokon, vagy legalábbis egy sorban ezekkel a zsidó élet megszervezéséről is kell gondoskodnia.

Mint egy csepp vizben a tenger, ugy látszik meg a zsidó történelem minden titkával a konyári zsidók történetén. Folytatták a hétköznapok hősi küzdelmét, mig csak megvalósulnak a próféták igéretei és

egy más helyén az azóta elhunyt Dr. Berg József főrabbi részletesebben fog beszámolni községéről, ahol nevelkedett, ahol szülei laktak. Édesapját, R. Avrahám Berget az egész körzetben ismerték. Talmid chacham volt, és mi nem kevésbé hizelgő rang, **okos** zsidó embernek tartotta mindenki. A nagytudásu, nagyhirü balmazujvárosi rabbi, Fried Natánél tanitványa volt. Rabbi ha Konyáron járt — a Berg családnál étkezett. Jelentős alakja volt a hitközségnek R. Jákov Gotlieb z.l. aki a vallási buzgóságában sokat tett a hit megőrzéséért és bőkezüen adott a szegénysorsu talmud-tudósoknak. Ő maga a munkaszolgálaton valósággal éhen halt, mert nem akart a tisztátalan ételekből venni. A Berg, Mezei és Gotlieb család és mások tudásukkal, életmódjukkal, hitükkel és emberségükkel gazdagitották közösségüket és megaranyozták nevét. Legyen emlékük áldássá a közösség maradéka, fiak és unokák felett.

Pocsaj Esztár Csak a kis gyülekezet mártirjainak a neve maradt meg a "Debreceni hitközség száz éve" cimü könyvben; Ehhez hozzá tehetem. Hogy a metsző és a hitélet tiszteletben álló "mindenese" az én drága nagybátyám volt, R. Jákov Aser Katz z.l. Szőllős szülöttje, azé a falué, ahol Rabbi Cvi Hákohén z.l. is született. A két család egy ugyanazon az udvaron, egymás tőszomszédságában lakott. Nagybátyám Istenfélő nagy talmid chăchăm volt, mindenki által szeretett, jóságos ember, aki szivvel, szeretettel vezette nyáját a megszentelt zsidó uton. Béke hamvaira.

Mike-Pércs A fent emlitett debreceni emlékkönyv tanusága szerint 30—40 tagja volt a kis közösségnek. R. Immanuel Citron volt a metsző és előimádkozó. Kiss Ignnác volt a hitközségi elnök, aki 86 éves volt, mikor az Auschwitzba robogó vonat egy zsufolt marhavagonjában kilehelte nemes lelkét. Rosenthal Lajos volt az elöljáró. Az a néhány ember, aki hazatért a kiirtott hitközségből, eladta az ingatlanokat, majd egy emlékoszlopot állitottak fel a debreceni temetőben, rajta a mártirok neveivel. A mike-pércsi zsidók szétszóródtak ez egész világon. Néhányan közülük alijáztak.

Sáránd és Hajdubagos. A két szomszédos falu zsidósága éppen csak hogy kitett egy "minján"-t szombaton. A sárándi Ehrenfeld Magda szerint csak ő és bátyja maradtak meg. Ma mindketten az Egyesült Államokban élnek. Ezen adathoz hadd tegyek hozzá valami személyeset: Három és ötéves korom között Sárándon laktunk. Jól emlékszem Magda szüleire. Jókinézésü és jószivü emberek voltak. Jótékonyságukról sokat hallottam megb. szüleimtől. Mikor édesapám bevonult az első világháboru idején és édesanyám ittmaradt három kisgyerekkel (a legidősebb öt éves volt) minden támasz nélkül, Ehrenfeldék, akiknek jólmenő füszerüzletük volt —

FIÓK HITKÖZSÉGEK

Derecske anyahitközsége volt több szomszédos kis zsidó közösség-nek, melyek, kis lélekszámuk miatt nem tudtak rabbit tartani. Mondani sem kell, hogy a legjobb viszony volt köztünk. Ugy tartoztak hozzánk, mint csibéi a tyukanyóhoz és megbeszéltek velünk minden haláchikus ügyet, de minden egyebet is, ami a zsidósághoz tartozott. Egy évben kétszer, pészách és az őszi nagyünnepek előtt rabbink ellátogatott hozzájuk, drását mondott és bátoritotta őket. Évközben, ha ezeknek a közösségeknek volt metszőjük, ugy ezek, hivatásukon kivül, a rabbink megbizottjainak számitottak: ők döntöttek kisebb ügyekben, előimádkoztak, Tórát olvastak. Hüségesen álltak őrt a vártán, a "végeken", ha szabad igy nevezni a zsidó élet külső frontját; vigyáztak, hogy ki ne hüljön a parázs.

Bölcseink szerint három dolgon áll a világ, a Tórán, az imádkozáson és a jótékonyságon. Nos, ezeknek a kis szórvány-gyülekezeteknek a tagjai bizony meg voltak röviditve, ami a Tóra-tanulást illeti, de annál bőkezübben adtak jótékonyságra, annál szivesebb volt náluk a vendégszeretet. Bőkezüen adtak Derecske szociális céljaira, a szegények istápolására és a jesiva támogatására.

Koldus, vagy szegény oréách nem ment ki házukból bőséges ebéd és ajándék nélkül és a házaló zsidók, a kisközségek e szorgos kis kereskedői is tudták, hogy hol lakik a tucatnyi, vagy még annál is kevesebb helyi zsidó, hol megpihenhetnek és ételhez juthatnak.

Egy chaszid mese szerint egy község sokat szenvedett gonosz földesurától. Elmentek a rabbihoz, hogy imádkozzék értük. A rabbi el is ment valahová, mondott is valamilyen imát és a veszély el is hárult. Idővel meghalt a rabbi, az imát is elfelejtették, csak a helyről tudtak, ahol a csoda történt. És a hely emlitése is elégséges a segitségre.

Ezek közül a kisközségi zsidó testvérek közül olyan kevesen maradtak meg és ma már a nevekre is oly kevesen emlékeznek. Talán a hely neve, mint a chaszid mesében, fel fogja éleszteni a hunyó emlékezés parazsát;

Tépe. Derecske "szombati távolságán" (töchum sábát) belül volt. A mi idönkben csak egy család lakott ott, Groszék. Voltaképpen hozzánk tartoztak mindenben, vallási ügyekben, de társadalmilag is. A három Grosz-unoka kitünö polgára Izráelnek.

Konyár. Ez a szinte minta-közösség ötven lelket számolt. Könyvünk

Schönfeld Adolf és Szolovits Bella aranylakodalma Torontóban az 1978.-i esztendőben. A kép közepén ünneplő pár, balra tőlük Weisz Sanyi és felesége, jobbról Szolovits Armin (Bella bátyja) és felesége. Körülöttük fiak, lányaik, menyek, vők, unokák. Kén jirbu!

Schonfeld Dolfi és Szolovits Bella esküvői képe, 1928.

A képen szereplők nevei felülről le, balról jobbra: Fülöp Magda, Szolovits Jóska, Szolovits Jóska, Berkovics Irén, Schönfeld Gedáljá, Szolovits Simi, Mandel, Schonfeld Sanyi, Szolovits Duci, Gottlieb Jenö, ismeretlen, ismeretlen, Gold Bella, Gold Feri, felesége Szidi, Robicsek Béla, Bash Ilonka, Weinberger Jenö, Fogel Ilu, Szolovits Ármin, Bash Irén.

Alsó sor: Ismeretlen, Weinberger Margit, ismeretlen, Fogel Andor, Ismeretlen, Szolovits Bella a mennyasszony és Schönfeld Dolfi a völegény, két ismeretlen, Szolovits Olga és Szolovits Böske.

Mesébe illö történet három képben

Az elsö – hetven évre tekint vissza. Schönfeld Dolfi és Szolovits Bella (Löwy bácsi unokája) még elemista gyerekek. A második az esküvoi képük. Aztán munkaszolgálat, gettó, deportáció, majd vándorlás országról országra. A harmadik kép a fiatalos pár aranylakodalma. Százhuszig mindannyian egészségben!

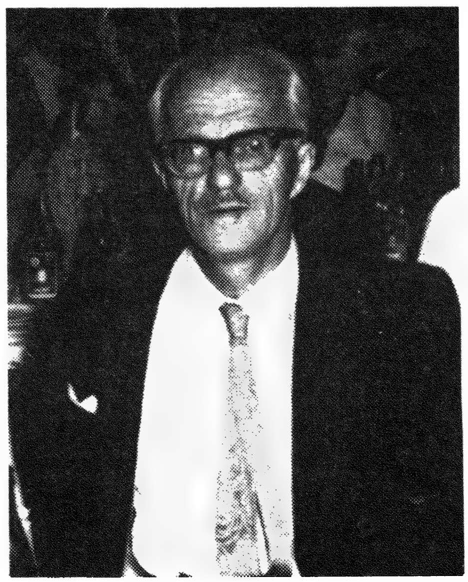
★

Löwy bácsi és tanitányai 1914-ben.

Felsö sor: Öhlmacher Elza, Sternberg Ruci, Kohn Adél, Farkas Rózsi, Citrom Jumi (Béla), Ganz Burki, Moskovits Boni, Klein Csicsu.
Második sor: Moskovits Lózer, Katz Sanyi, Farkas Vilmos, Margittai Jenö, Berkovits Jóska.
Harmadik sor: Klein Szerena, Jung Olga, Csillag Relly, Ábrahám Margit, Aszódi Böske, Citrom Irén, Ganz Malki, Schönfeld Erzsi, Farkas Lajos, Katz Feri, Gold Feri, Bauer Gizella, Sternberg Lézer, Herzberg Icchák, Bauer Menyus, Schönfeld Dolfi.
Negyedik sor: Jung Adél, Klein Ilona, Feldmann Feivel, Bash Jenö, Bash Géza, Bash Miska, Scönfeld Manyi, Löwy bácsi, Weinberger Margit, Gottlieb Andor, Bauer Andor, Bauer Sanyi.
Ötödik sor: Klein Hermina, Klein Lenke, Herzberg Gizella, Jung Ilona, Moskovits Fégi, Klein Adél, Margittai Regina, Gottlieb Majsi, Berg Jóska, Steiner Lajcsi, Schlesinger Fáisli, Csillag Jóska, Klein Jaki.
Ülö sor: Jung Irén, Moskovits Eszti, Herzberg Regina, Feldmann Blume, Weinberger Jenö, Gottlieb Jenö, Szolovits Jaszi, Szolovits Bella, Dávid Ziszku.

Mutasd erőd nékik, hisz Mindenható Te vagy.
És egy szót magunkért is, akik megmaradtunk:
Seregek Ura: hallgasd meg imánkat,
Izrael őrzője: őrizd nagyon a néped maradékát,
Mindig hogy halljad meg, aki azt mondja: Smá Jiszráel!

Dr. Berg József főrabbi z.l.

A Feldmann-ház udvarán, kis külön szobában élt a Jakab-család feje. Látom magam előtt mozgékony, fürge alakját, rendkivüli élniakarását. Csak jellemzésül hadd mondjuk el róla, hogy a sávuoti máftir jogát hagyományszerüen vette meg magának és akkor sem engedett belőle, ha — ismerve ezt a "gyöngeségét" — sokan "árvereztek" érte. Már nagyon öreg volt, amikor egyszer pipával a szájában aludt el és álmát használta fel a halál angyala...

Nem messze innen volt Herzberg J. első lakása: amikor innen elköltözött, akkor Blum József, felesége és lánya jöttek helyükbe lakni. Blum József, hires rabbik leszármazottja, Apámnak jó barátja volt. Nézete szerint nem az anyagi javak teszik az embert igazán boldoggá, hanem szilárd erkölcsi alapja és hite: Ahogy irva van: "Az igaz ember a hitében él."

És most, hogy bejártuk a helyeket, amelyeket lábaik tapostak, igyekeztünk benézni otthonukba és és egyenként számbavenni a mi drágáinkat, most, amikor az emlékezés erejével magunkba akartunk lehelni, amennyit csak lehet lelkükből, most látjuk igazán, milyen nagyok voltak ők, milyen magasra kell szállnunk, hogy csak meg is közelithessük őket. Ők, akik álmodták a megváltást és a hazatérést, ők legyenek a mi jelképeink, hogy tanuljunk tőlük átvenni és továbbvinni a Tórát, amelyet ők olyan hüségesen vittek és vállaltak és értékelni az ő álmaik megvalósulását, a hazatérést a mi életünkban. Világosság forrása ők nekünk, tüzoszlop, amely bevilágitja utunkat; nekünk és az utánunk következő nemzedékeknek.

Áldott legyen tiszta, szent emlékük; áldott az, nemzedékről-nemzedékre.

Magunkban pedig rebegjük a mártirokért évszázadok óta elrendelt imádságot:

Irgalmas Atyánk, aki a Magasságokon lakozik, végtelen kegyelmében Ő vegye számba a jámborokat, az egyeneseket és a tökéleteseket, szent Hitközségeket, amelyek az Ő megszentelésére lelküket ajánlották fel. Akik életükben egymást szerették, halálukban sem szakadtak el egymástól. Gyorsabban a sasoknál, bátrabban az oroszlánoknál teljesitették Teremtőjük akaratát és Sziklájuk szándékát. A Teremtő emlékezzék érdemeikről a világ többi jámboraival együtt és bosszulja meg szemünk láttára szolgáinak ártatlanul kiontott vérét!

És rákivánkozik a szánk az ünnepi ima-szavakra:

> Forditsd felénk füled Fennlakó, Dicsőséges,
> Könyörültjeid könyörgése Téged megtaláljon
> Csodatevő , tanitsd igazát a Hozzád kiáltóknak,

pozsonyi jesiva neveltje volt. Felesége hét árvával maradt: négy fiu, három lány. Tehetséges, okos gyermekek voltak, akik, tőlük telhetően megkönnyitették anyjuk szomoru, nehéz életét. Nagy fia, József, tanitó lett; kortársam, Duci, diplomás mérnök; a legkisebb, Simson Debrecenben, a Zsidó Gimnáziumban érettségizett. A két lánya, Olga, Freulichné Debrecenből és Böske, Robicsek Béla felesége, Konyárról, anyjukkal együtt a Pusztulás áldozatai lettek. A családból megmaradt a két vő, Freulich és Robicsek. Ármin a második fiu, és Bella, a legidősebb lány, férje és négy gyermeke csodálatos módon megszabadultak. Bella Kanadában lakik; öt éve, hogy nagy tisztelettel és szeretettel körülvéve gyermekeik, unokáik körében ünnepelték aranylakodalmukat. Kanada miniszterelnöke is üdvözölte a jubilánsokat: mi is kivánunk minden jót.

És most álljunk meg Lőwy Sámuel "tanitó urnál" egy pillanatra. Patriarkális külsejü talmud-tudós, kivül-belül makulátlan, tiszta ember volt. A derecskei hitközég kitünősége, akinek hatása érződik minden intézményen, mindenen, ami szép a közösségben. Mint tanitó és nevelő egy egész nemzedék élvezte áldásos tevékenységét emberségben, zsidóságban. Mint a hitközség jegyzője-titkárja hüséggel és pontossággal és tökéletes rendben intézte az adminisztrációs teendőket. Csodálatos szép rajzai – bárcsak akadna belőlük – diszitették a Chevra Kadisa jegyzőkönyveit, a templom meg kaligrafikus irásával készitett táblákkal, amelyekre egy-egy imát müvészi keretben rajzolt fel, hogy mindenütt szem előtt legyenek. Meghatóan szép emléktáblát készitett annak a tizenkét hősnek az emlékére, akik az első világháboruban a hitközség tagjai közül elestek – köztük volt szeretett veje, Szolovics is. Idős korára Debrecenben, lányánál, Gottliebnénél és a Derecskén lakó lányánál, Szolovicsnénál felváltva lakott. Mind a két helyen az ő részére szentelt lakóhelyiség várta a hagyományos zsidó felszereléssel: ágy, asztal, szék, lámpa és rengeteg szeretet és tisztelet mindkét helyen. Áldott élete végső nyugalmát Derecskén találta meg.

A kut mellett, a szomszédban lakott Feldmann Jicchák. Felesége, Jakab Hermann és Zoli nővére volt, akikről már beszéltünk. Feldmann J. köztiszteletben állott, tudós ember és kitünő előimádkozó volt. Köszönésben nem lehetett megelőzni: udvarias, jóságos ember. Nem könnyen kereste meg kenyerét, de mindenen tultették magukat feleségével, hogy három fiukat, három lányukat szép keretek közt nevelhessék. A legidősebb fiu, Feivel már családos ember volt, amikor őt, a szülőket, az egész családot, köztük a másik két fiut, jó barátunkat Sájmit és Wolvit elvitték és senki közülük vissza nem tért. Emléküket mi őrizzük.

még a gazdaság egyik vezető embere, Rothbart Ávrahám. Miután mi is arrafelé laktunk, emlékszem, mindig Édesapámmal mentek haza a templomból és Apám nagyon dicsérte zsidó és világi müveltsége miatt. Öregkorára Berettyóujfaluba költözött. Az ő veje lett és állásában utódja Fried József. Nagyon vallásos család fia volt, apja Tiszacsegén volt metsző. Ő maga tanult fiatal korában, szép külsejü, jó hangu, szines egyéniség volt, aki megértette magát a nép minden rétegével. Mindenütt ottthon volt, nagyon sikeresen intézte ügyeit és a Lichtschein-földbirtokok egyik legnagyobbikán, Sándoroson kapott vezető beosztást. Két lányuk és egy fiuk lett. A szülők és nagyobbik fiuk a Vész áldozatai lettek; Olga lányuk — most özvegy — itthon él: két lányával és fiával, — A fia Laci földmüves, sikeres a szakmájában. Szép családjuk emlékeit őrzik és valósitják meg mindnyájan.

Ugyanazon a birtokon élt Lázár Adolf: Fia Bajomi Lázár Endre jónevü iró Pesten.

Térjünk vissza a templom környékére. Az egyik szemközti zug-utcában lakott Feldmann Benjámin. Felesége, Betti néni Citron-lány volt — róluk már megemlékeztünk. Feldmann Benjámin — sok régi derecskei zsidóhoz hasonlóan — rabbitisztelő, törvénytartó, este-reggel templomjáró, nehéz munkából élő ember volt. Lánya az unokatestvéréhez, Feldmann Jechezkelhez ment férjhez: Veje szerény, csendes ember volt, aki öt gyermekét vezette a Tóra utján. A Szovátiút, végén laktak. Fiuk, Eliezer, vallásos ember volt; foglalkozásra nézve — szabó. Feleségével és két fiával a Mandelház mellett laktak. Lányuk, Brájndl is férjezett volt. Eliézer és Brájndl családjából egyetlenegy sem maradt meg. A Feldmann Benjámin családjából egyedül a Jechezkél és Sájndl fia Gávriél és a lányuk Chana maradt meg. Gávriél nős, két lánya és három unokája van. Channának két lánya és hét unokája van, akik folytatják, itthon, az Országban a szülők vallásos útját.

Nem messze tőlük lakott özv. Friedné — Klein Jakob és Lézer nővére.Lányát Berkovics Ziszlt és gyermekeit már megemlitettük más helyen: Többi gyermeke Derecskén kivül lakik.

Néhány háznyira volt a Rosenthal József kocsmája. Az Aszódi-családdal volt rokonságban a Rosenthal-házaspár: Gyermekük nem volt. Egyik keze hiányzott: emberségben, jótékonyságban, vallásosságban teljes ember volt.

Kiindulási pontunk hadd legyen most nagybátyám, M. Jiszrael I. háza: Tőle jobbra, a kut felé volt özvegy Szolovicsné háza. Ő maga Lőwy Sámuel tanitónak volt a lánya: férje, aki az első világháboruban elesett, a

vizsgálatára. Dolinából, Galiciából jött, a Tóra, a félelem és a jámborság fészkéből. Csertkovi chaszid volt, – minden lépésében megvalósitója a Zsoltárversnek: "Mindig a Teremtőt látom magam előtt." Fölösleges, üres szó el nem hagyta ajkát. Egyszer, amikor a beteg Gold Ásér látogatására ment, elesett, lábát törte. Amikor Dr. Berger, az orvos meglátogatta, panaszkodott neki, hogy gyenge és a végét érzi. Az orvos meg akarta nyugtatni: "Nem lesz semmi baja; a felelősségemre." Néhány nappal később ugyanazon a napon mindketten eltávoztak az élők sorából. A csak 43 éves Dr. Berger koporsója után ment az apja és az egész hitközség meggyászolta a két eltávozottat.

Utolsó főrabbink hátramaradt kötetében, a "Likuté Cvi" – ben (a könyv 27 oldalán) idézetet találunk a Herzberg Jiszráél feletti gyászbeszédből: "Ha a veszteségünk az idős Herzberg Jiszráél elmultával bármilyen nagy is, vigasztalódhatunk abban a tudatban, hogy méltó utódokat hagyott maga után..." Azután igy folytatja: "Ugyanaznap kellett gyászbeszédet mondanom városunk orvosa,Dr. Berger Arthur felett is... Egész életében fizetség nélkül gyógyitotta a szegény betegeket, sőt szórta segitségét a rászorulóknak. Igazi gyógyitó volt, tetteiért kapja meg jutalmát odafenn...

Reb Jiszraélnak szép, nagy családja volt. Elsőszülött fia, Herzberg Eliezer, kulturált, talmud-tudó ember volt, Amerikába vándorolt; de néha-néha hazajött meglátogatni családját. Jicchák Miskolcra nősült és ott is telepedett le. Onnan vándorolt ki Amerikába; ott halt meg, vallásnak szentelt hosszu élet után. Mose Dávid egész házasságkötéséig a jesiván tanult, onnan vitték utolsó utjára, Auschwitzba. Özvegyét sógora, Grün Márton vette el feleségül a felszabadulás után. Fia, Dov-Ber, Amerikában él az apai ház szellemében. Vejei: Blum József – Blum Mose debreceni dájján fia és R. Blum Amrám berettyóujfálusi rabbi öccse. Második veje volt Groszmann A. Léb Szerencsről: Kabára mentek lakni. Grün Márton vejét már emlitettük. Egyik veje, Farkas Mose, a "cionista", rögtön esküvőjük után, mielőtt még – jó bócherszokás szerint – a hozományát elverte volna alijjázott és itthon élt harminc éven át a "Méá Seárimban", Mint munkás kereste meg kenyerét. Most Amerikában él, de népes, szép családja él Jeruzsálemben. Grünfeld Mayer I. kétszer is lett a veje. Azóta elhunyt. Tudunk még egy vőről, aki a Vész áldozata lett. A legkisebb fiú, Joszi munkaszolgálatban lelte halálát. Igy lett ennnek a népes családnak is sok áldozata és kevés megmaradt hirmondója.

Ezen a környéken más zsidó nem lakott. Csak a Morgó nevü birtokon lakott a Fülöp-család, akikről már beszéltünk és a Fried-család. Ott lakott

Tovább az utcán volt a Margittai-család lakása. A férj, Margittai Jicchák, felesége Klein Mayer. a "melamed" lánya. Vegyeskereskedésük volt és mivel nagy volt a család, hajnaltól éjszakáig dolgoztak a megélhetésért. A férj – Mannheim-rokon – értékes zsidó, közéleti ember, felesége is vele dolgozott – nehezen és sokat, hiszen a háztartás gondjait is vállalnia kellett népes családjában. Azután, amikor férje is itthagyta, özvegységében egyedül igyekezett még fokozottabban törődni az üzlettel és a gyermekek nevelésével. A legidősebb lány, Deutsch Péternek, egy tanult és értékes embernek a felesége lett. Az anya gyermekeivel együtt odaveszett; a férj később alijjázott. A másik lány, Málká, férjhez ment, férje katona lett. Közvetlen a katonaságtól való szabadulás előtt, két évi szolgálat után Málká meghalt – tifuszban. A legidősebb fiu, Jesája, aki bádogos volt, a Vész áldozata lett.

A többi fiu megmaradt. Mose Nátán, a kassai jesiva neveltje, a felszabadulás után halt meg. A tudós Joel, mozgékony, eleven ember, megnősült; Kiskőrösön lakott és ott komoly, nagy tekintélynek örvendett. A pusztulásban elveszitette egész családját, Amerikába vándorolt, ott megint megnősült. Ott legfőbb gondja volt, törődni fiatalabb testvérivel, amig lábukra nem álltak. (Az igazság az, hogy én ezeket a fiatalabb testvéreket alig ismertem – de sok-sok jót hallotttam róluk azóta is). A legfiatalabb közülük egy budapesti családi látogatás alkalmával hirtelen meghalt és Joél maga ment utána, hogy talán Derecskén helyezzék nyugalomra apjuk mellett. Amikor ez akadályba ütközött, kivitte magával öccse tetemét Amerikába.

A Margittai-család háza mellett, az utca végén lakott Lusztig Sámuel és családja, – édesanyjával együtt. Itt lakott, de munkája a város központjához kötötte. Felesége, fia, Szender, áldozatul estek. Ő maga nem régen távozott 78 éves korában. Megmaradt lánya, Edit, férjezett és Pesten lakik.

Abban az utcában lakott Lea néni, özvegy Langbergné, Moskovics-lány. Már elmondtuk róla, hogy nevelte gyermekeit egyedül. Egész családjából egy fiu maradt, Cvi, aki Amerikában él és unokája, fiának, Élijáhunak a fia – aki most Londonban tartózkodik.

Térjünk vissza a Margittai-házhoz és ott egy utcai elágazásban megtaláljuk Steiner Dezső mészárost és családját. Két fiuk közül a kisebbik elveszett a Pusztulásban; a nagyobbik, Jóska, alijjázott és itthon hunyt el szép korban.

Abban a kis "zugban" lakott Herzberg Jiszráel. Többször találkoztunk vele, de nem hatoltunk egyéniségének mélyére és nagy-nagy hitének

üzletember Amerikában és jó zsidó. A kisebbik, Hersi barátunk, az első világhâboruban szerzett rokkantsága miatt nem deportálták, Debrecenben lakik.

A zugban lakott még Citrom Jozsef és családja is. Ő maga derecskei születésü, Basch Jiszrael feleségének testvére volt, Farkas és Feldmann-sógor. Szép, nagy szakálla volt – nem nyult hozzá – ismert minden szokást és gyakran imádkozott elő. Négy lányát és két fiát tollszedésből nevelte és tartotta fenn. Két lánya Goldné és Mendelné lettek Derecskén. Egyik veje Grosz József mészárosnak fia volt, aki egyedüli zsidó volt Tépén, Derecske közvetlen szomszédságában. Groszéknak három gyermekük volt – anyjuk a bécsi halálmarsban tünt el. Férje hazajött, alijjázott és itthon hunyt el. Fia, Artur, Áskelonban lakik, Laci Bét-Semesen és Emmi, a lánytestvér Sores községben. Szép családi körben élnek. A legfiatalabb Citrom-lány, Ilonka, először Katz Feri felesége lett. Feri fiatalon meghalt és Ilonka másodszor is férjhez ment. A másik két Citrom-fiu közül Benjámin, foglalkozása szabó, teljesen apjához hasonló, jó viselkedésü ember lett. Megnősült és két lánya született – azok is ott laktak velük. A kisebb Citrom fiu, Lézer, a miskolci nagy rabbinál, Gottlieb Jákobnál tanult, a legjobbak közül való, akik Derecskén látták meg a napvilágot. Tiszapolgárra nősült, onnan vitték Auschwitzba két gyermekével, feleségével együtt – egy sem tért vissza.

Ha tovább megyünk a Kabai uton, egy sarokházhoz érünk; ott lakik Lefkovics Jesájá. Ujhelyi származásu, aki fiatal korában a szigeti "Ködusat Jom-tov" hires szerzőjének házi-bachurja volt: A nagy tehetségek utját járta. Amikor a tudós és rendkivül vallásos légkörü Ujhelyből Derecskére jött fiatal feleségével, hamar hozzáidomult a helyhez és lakóihoz. Segitette ebben barátságos modora és derüje: tele volt szellemes idézetekkel, tóramagyarázatokkal. Szerették is nagyon és különösen Chevra Kádisában fejtett ki komoly tevékenységet. Felesége derecskei születésü Lusztig-lány volt. Négy lányuk közül a legidősebb a férjével Auschwitzban maradt. A második Perl Farkasné, szintén Derecskén maradt lakni. A férj odamaradt, a felesége hazajött, majd Amerikába vándorolt és ott ujból családot alapitott. A harmadik lány Langbergné lett: Ő is, gyermekei is, odamaradtak. Férje hazajött, feleségül vette a sógornőjét, a legkisebb Lefkovics-lányt. Ők Amerikában laknak és egy lányuk van. Dov, az egyetlen fiu, alijjázni akart: nem tehet róla, hogy akkor nem volt lehetséges. Nagyon nagy kár érte. Őt is elvitte a vészes idő. Maga az apa a bécsi vonatra került, azután Amerikába vándorolt, ahol kilencven éven felüli kort ért meg.

Moskovics Lézer özvegye. Azután fiához költözött: Róla már emlékeztünk.

A Jung-ház udvarában, kis lakásban lakott Boruch néni: kemencéjébe vittük a szombati sóletet hosszu időn át. Öregségére lányához, Ganz Mór feleségéhez költözött.

A Jung-házzal szemben is volt egy nagy ház: abban lakott néhány Adler-család. Egyik testvér, Ignác, Dovnak testvére, akiről már másutt beszéltünk, azután az Adler-lány, Nádlerné és egyetlen lánya, aki Katz Dezső felesége lett. Az Ádlerek megélhetését a közös szántóföldjük adta, Katz Dezsőnek pedig szép ruhaüzlete volt a Fő utcán abban a házban, ahol azelőtt a Schönfeld-üzlet volt. (Állítólag ez a ház volt a régi hitbizmányos Eszterházy hercegeknek az istállójuk). Mind egyenes-rendes emberek voltak. Katzék kitünő nevelést adtak fiuknak-lányuknak. A fiu a nivós, hires debreceni zsidógimnáziumban érettségizett: ez az iskola zsidó értékekre nevelt és általános tudásban is magas fokot ért el növendékeivel. Ám alig élvezhette a családi ház melegét: szüleit, testvérét elvitte a Szörnyüség és ő magára maradt. Finommechanikát tanult, ezen a területen lett önállóva és folytatja most is eredményes tevékenységét. Felesége, fia, lánya élnek vele. Igyekeznek hüségesnek lenni az elődök utjához.

Az utca folytatásában az egyik sarkon volt egy szódaviz-üzem, a Klein család tulajdonában. A gyártás és a forgalomba-hozatal férfiaknak is elég nehéz munka és itt az özvegy és lányai végezték. Ugyan volt egy fiuk, Albert, de ő a tifusz áldozata lett (nyaranként elég gyakran szedte áldozatait ez a betegség) szukkot első napján: Az egész község siratta halálát. A nehéz munkájában férfierő nélkül maradt családból egy sem maradt meg a Vész után.

A Klein-házzal szemben épült egy nagy és szép ház, amilyet – mint már emlitettük – jómódba került zsidók szerettek épiteni maguknak. Nagy volt a ház, kevés a lakója. Adler Feri volt a már emlitett Adler-testvérek legidősebbje. Szabó volt az eredeti foglalkozása. Később – amire én is emlékszem – vagyonából élt, nem dolgozott. Egyetlen fiuk, Tivadar, patika-tulajdonos Budapesten, nagyon ritkán kereste meg szüleit. Amikor a férje meghalt, a nagy házban egyedül maradt özvegye sem birta sokáig. Fia sorsa nem ismeretes előttünk.

A Klein-ház melletti zugban laktak Kaufmannék. A családfő Kaufmann Juda, nagyszakállu, vallásos, mindenre vigyázó, csendes ember volt. A templomban különösen vigyázott, hogy beszélgetésben részt ne vegyen. Két fiuk volt: Szender, leginkább Debrecenben élt, most szerencsés

apja természetét és foglalkozását is örökölte. Ő is csendes, igaz, jószivü ember volt és fiákeres lett. Hadd köszönjem meg itt neki, emlékének, hogy azon a szombat estén, amikor alijjáztam, ő hozott ki az állomásra és nem akart elfogadni fizetséget. "Hadd legyen az barátságból" – mondotta és én hiába reméltem, hogy majd itthon szolgálom meg szeretetét irántam: Nem jött a munkaszolgálatból soha vissza az én drága kortársam és barátom.

Bergék mellett lakott Bauer Jenő. Első felesége két gyermekükkel elvesztek, azután második feleségétől született két fia. Meghalt a második asszony is és Bauer harmadszor is megnősült. Halála után a két fiut a harmadik feleség nevelte szeretettel.

Szomszédjuk volt Berkovics Eszter, sógoromnak, Berkovics Árjének édesanyja. Róla már megemlékeztünk.

A sarkon lakott nagybátyám – szembe vele, kis szük utcában élt Farkas Albert. Cipész volt és sikerült komoly üzemet létesitenie. Gyermekei és munkásai segitségével egész országra kiterjedő üzleti hálózat árusitotta kész csizmáit. Minden nagyobb vásáron kirakodott. Amit a Weiszek a ruhaiparban, azt érte ő el a lábbeli készitésben. Farkas Albert vallásos szellemben nevelte népes családját: öt fia volt. Legidősebb fia, Sámuel, Bauer Irmát vette el és csakhamar önállósitotta magát. Átélte a nehéz időket – néhány éve hunyt el szép öregségben. Lajos fia apjával dolgozott nősülése után is. József fiatalon halt meg. Lőrinc, Gyula, Lajos és a lányok mind-mind a Vész áldozatai lettek. Vilmos maradt meg egyedül, éljen sokáig boldogan, aki családjával Amerikában él – vigyázva hazulról hozott hagyományaira.

Nem messze tőlük lakott sógora, Ábrahám Adolf, mérték-utáni szabó. Ha kevés volt a rendelés, pótolta a hit, meg a szerénység. Erős volt mindkettőben. Felesége is sokat segitett neki. Egy lányuk volt, Margit és két fiuk, Lőrinc és József. Egyedül Lőrinc maradt meg: megnősült, Pestre költözött, ott hunyt el néhány évvel ezelőtt.

Ahogy a nagyobb utcára visszatérünk, a templomból mintegy száz méterre megtaláljuk Jung Simon nagy házát. Régebben kocsma is volt a házban, az udvaron pedig kugli-pálya. Azután bezárta a kocsmát és abból éltek, hogy a lányok varrodát rendeztek be. Három fia, hat lány népesitette be különösen hagyományhü házát. A fiuk Dél-Amerikába vándoroltak. Pali, a legidősebb, Chilébe került, Feri meghalt, a harmadik, Ernő, öregségére alijjázott: özvegye és fia kibucban élnek. A lányok, férjezettek és hajadonok – mind a Vész vitte el őket.

Jungékkal szemben is volt egy zsákutca, ott lakott Gitele nénénk,

A másik lakásban lakott Klein Jermi; Amikor elköltözött Debrecenbe, a Berkovics-család költözött be. Az asszony, Fried Ziszl, a férj, röviden mindenki "Berkó" – nak hivta: zsidók közt szokatlan napszámos munkával tartotta el öt-gyermekes családját, És megvalósult rajtuk a talmud áldása: törődjetek a szegény emberek gyermekeivel, mert éppen ők azok, akik a Tant, a tudást tovább viszik". Az egész családból csak hárman maradtak meg, a három idősebb. Az elsőszülött, nagytehetségü tudós rabbi Amerikában, testvérei az Országban élnek.

A templommal szemben lakott Kaufmann Hersi, a Kaufmann Juda fia. Jóképü, eleven fiu volt; a háboruba is a többiekkel együtt nótázva ment. Egy oldalán kezét, másikon lábát veszitette el: de igazán hősiesen ujból kezdte életét. Mankóval járt, az államtól rokkantságáért kapott trafikját vezette; Rokkantsága miatt a vész idején az egyetlen volt, akit nem deportáltak: Megnősült, gyermekei lettek, többek közt egy lánya, aki jóhirü orvosnő. A vész után Debrecenbe költöztek: Az egyetlen, aki igazán tanuja volt mindennek és akinek szájából szivesen hallgatnánk a tragikus kor élményét.

Ahogy tovább megyünk, a másik sarkon Klein Mayer, a mi kedves "melamed" – ünk, akiről már volt alkalmunk megemlékezni.

Amikor ő eltávozott, Grünfeld Mayer került oda, aki Herzberg Jiszraélnek kétszeresen is veje volt (első lánya férjhezmetele után hamar meghalt és második lányát vette el) – derüs, derék, jámbor ember volt akit orosz tank gázolt el azután, hogy a vész irtózatából élve került vissza. Ugyanabban a házban lakott Öhlmacher Simon özvegye is. Két lánya Derecskén kivülre ment férjhez: Sorsukról nem tudunk. Fia, Géza, pék volt. Hol Derecskén lakott, hol nem. Felesége, fia – vele együtt – nem tért vissza.

Rokonunk, Katz M. Árje is ott lakott, abban az utcában. Unokahugommal, Mirjámmal, ott éltek boldogan – Auschwitzig. Gyermekük nem volt.

Szemközt lakott Berg Mendel: felesége derecskei lány volt, Bauer Karola. Két fiukat és két lányukat elég nehéz munkával nevelték. Ő maga az első világháboruban szerzett betegségében még a nehéz napok elött mephalt. Nagytermetü, zárkozott, csendes ember volt. Elégedettnek látszott sorsával. **A pusztulásból csak a kisebbik lány, Böske maradt meg.** Jtt él velünk Herzlián. Férje Lőwinger Juda. Fiuk, lányuk szép családot alapitottak, itthon nevelik gyermekeiket. Auschwitzba került az özvegy, aki férje halála után egyedül tartotta fenn szép családját. Vele ment Manci, az idősebb lány is, aki Derecskén kivülre ment férjhez. A nagyfiu, József,

tanáccsal, sőt könyvelői tudásával is szivesen állott rendelkezésére minden hozzáfordulónak. Az egész család a Vész áldozata lett.

Az ő házukban lakott a Bródi-család leányukkal, Málival, aki a már emliett Katz Chajjim felesége lett. Keveset tudunk a Bródi-családról: szép, tiszteletreméltó kort éltek meg.

Mellettük volt a Basch-ház. A családfő, Basch Jiszráel a szpinkei rebe, Weisz Majer rokonságához tartozott — akinek a felesége Basch-lány volt. A szpinkei rebe nagy hirre tett szert és sok rajongó hive volt főleg Máramaros környéken; családja pedig különösen tisztelte és szerette.

Basch Jiszrael ugy került Derecskére, hogy Citrom-lányt vett el feleségül. Chászid ruházatával és külsejével, rendkivül elevenségével hamar legyőzte az elébe tornyosuló nehézségeket — többek között magyar nyelv ismeretének hiányát — hiszen hazulról csak jiddisül tudott — és a kis toll-bőr házalóból és kereskedőből csakhamar komoly export-cég fejéve nőtte ki magát. Népes családjával együtt lakott felesége anyja — külön szobában és nagy tiszteletben hosszu élete végéig. R. Jiszrael volt a Hitközség főgondnoka (gabáj): nehéz éz tiszteletet követelő hivatását hüséggel és méltósággal töltötte be. Négy fia és hét lánya volt. Az elsők között volt, akit a bevonuló németek a főrabbival együtt lefogtak és Bécsbe vittek. A felszabadulás után Debrecenbe költözött és nyolcvanon tul ott fejezte be életét. Elsőszülött fia, Miska, eltünt a munkaszolgálatban. Felesége és leszármazottai Herzlián élnek. A második fia, Géza, a háboru alatt rosszul sikerült mütét áldozata lett. Jákob, a derecskei jesiva neveltje, éveken át volt gondnoka és vezetője a jesiva menzájának — a felszabadulás előtt ölték meg. Megmaradt a fiuk közül Andor: Amerikában él, apja nyomdokain jár és már nagyapa. A hét lány közül ketten maradtak meg: Irén és Klári. A legidősebb lányuk, Ilona, Ungárné lett, egy kulturált, tudós ember felesége. A Gold-házban laktak. Senki sem maradt a családjaikból. Jolán is férjhez ment, Sifra is, aki Katz Lébnek, rokonunknak lett a felesége, Magda, Éva — mind-mind, Auschwitz áldozatai lettek. A Basch-ház melletti udvaron volt két lakás: az egyikben müködött a "Tiferet Báchurim", az országos orth. ifjusági egyesület fiókja. Főképpen azok az ifjak jártak ide szombaton és ünnepnapokon imádkozni, estéként pedig előadásokat hallgatni a zsidóság kulturájáról és erkölcséről, akiknek nem volt módjukban — legtöbbször anyagiak miatt — a jesivában tanulni, vagy ha már meg is kezdték, félbe kellett hagyniuk. Bár nem sokáig müködhetett, sokat tett azért, hogy egymáshoz közelhozza az ifjuságot, Lassan a cionista eszmék is szóhoz jutottak benne.

Három lánya is volt. Ruci feleségül ment Bauer Jenőhöz Derecskén — gyermekeivel együtt került Auschwitzba és osztozott sorsukban. A másik két lány elkerült Derecskéről: Vallásos férjeket kaptak.

Sternberg A. halála után először a már emlitett Winkler Z. volt a metsző. A keserü utolsó időkben Weisz Chájjim töltötte be ezt a hivatást. Amellett, hogy tökéletesen helytállott munkájában és viselkedésében, ragyogó hangja volt és ugy imádozott elő, hogy sokkal nagyobb községekben is megállta volna helyét. Megjelenése kitünő volt: kimagaslott a többiek közül. Szombatonként chászid öltözetben járt és purimkor cilinderben, mint orvosprofesszor" osztogatta a boldog életet rendelő recepteket. Szép családot nevelt nejével együtt. A nehéz időkben őt az elsők között vitték el e's Bécsbe került. Onnan csaknem mindenki visszajött, de ő olyan erősen ragaszkodott az étkezési törvényekhez, hogy még erős testalkatával sem birta sokáig — ott halt meg.

Legnagyobb fia, Ábrahám, szép külsejü, finomlelkü ember volt. Mint katonaszökevényt hadbiróság elé állitották: Anyja Sólem Lézer ujfehértói rebéhez fordult, aki megnyugtatta őt és megáldotta a fiát. A tárgyalás napján a védőügyvéd előkészitette az anyát arra, hogy a fia várható büntetése csak egy lehet: halál. Az anya hivatkozott a rebe áldására. Végül is — formai hibák miatt felmentették. Igy beszélte ezt el Klein Jermi felesége, aki a fiu börtönőrének szomszédja volt és tőle hallotta (még sikerült általa enyhiteni is a fogságát.) Ha ezt a veszedelmet el is kerülték, a kor sok egyéb szörnyüségeit nem tudták elviselni és az egész szép család elveszett.

A templommal szemben állott egy téglaalku épülettömb, amelynek nagyrészét zsidók lakták. Weinberger Elias szép, nagy háza a templomra nézett, jobbra tőle Gold Zélig, mellette Berkovics Béla és utánuk Szüleim háza. Utánunk volt Weinberger Méir háza. Abban lakott Berger, a pék is, Farkas Ábrahám és Ábrahám Adolf sógora feleségével és két fiaval. Sándor odaveszett, Lajos valabol Amerikában él. Kis idő mulva elhagyták Derecskét és a további sorsukról semmit sem tudunk. A másik sarkon lakott nagybátyám, Jiszráel Iszer Moskovics, mellette másik nagybátyám, Léb. Az ő lakásuk és a Weinberger ház között lakott Fogel Dávid, a Gold Zelig veje. Más helyen részletesebben beszámoltunk ezeknek a családoknak a történetéről és tragikus sorsáról, most és itt csak lakásuk helyét akartuk megjelölni.

A Fogel-házzal szemben lakott Breuer Dezső. Ez a nagyon vallásos zsidó ember először Klein Mór leányát vette el feleségül, azután megint megnősült és egy lányuk lett. Jómódu borkereskedő volt, pénzzel és jó

futballt is. Ott állott egy kis ház, ott lakott és cserép-edények árusitásából élt özvegy Bergné. Derecskén éltek fiai, Mendel és Jákob, és két lánya: Áron Jakab és Weisz Dávid feleségei. Derecskén kivül lakott Nachum, aki Komádiban volt metsző és Sámuel, aki igen gyakran hazalátogatott. Elhunyta után a telken több ház épült. Az egyik kis házban lakott Klein Cvi, Klein Jakab fia és felesége. Tollkereskedő volt, mint sokan olyanok, akiknek se szakmájuk nem volt, sem pénzük, hogy üzletet nyithassanak. Gyermekük nem volt. Auschwitzból nem jöttek vissza.

És aztán: a templom – a mi "kis szentélyünk". Másutt már megkiséreltük elmondani, eldadogni azt, ami szépségéről szóval elmondható. Amikor most gondolatban elmegyünk mellette, eszünkbe jut mennyi tiszta szárnyalás , mennyi imádság szállt innen a tiszták szájából-szivéből az Ég felé.Hogyan szállt a szóval a lélek is felfelé, hogyan is sirta az utolsó jomkipur félemetes napján: "Mi Atyánk, Királyunk, Ávinu Málkénu, szánj meg bennünket és ártatlan gyermekeinket." Azután az utolsó ott töltött ünnep, a Tóraadásnak napja. A természet virágba öltözött, ragyogó tavasz szállt felénk mindenfelől, de a mi szivünk remegve olvasta Rut könyévt, a feltámadás, a távoli remény büvös igéretét: hátha mégis, nem lehet, hogy nem..." Azután a Tóra-olvasás előtti "Akdomusz" szavai csillogtatták meg a reményt: aki a Tórát adta – mégsem hagyja el azt, aki vállalta, – hátha könyörül...

Valami nagy oka lehetett, hogy minden hiába volt és az irgalom nem jött. Ami jött: a csendőrők jöttek, a halál jött... A nagyváradi gettó jött, azután maga a pokol, Auschwitz...

Az sem gyógyitja meg sajgó szivünket, hogy "kis szentélyünk" helyén ma a helyi betegpénztár klinikája van.

Azután a "félelmetes napok" még abban az évben. A temető csöndjének irtózata azon a helyen, ahol reggel-este, egész évben szüntelen szent áhitat kereste imával, tanulással az Ég dicsőségét és irgalmát – kietlen csend még jom-kipurkor is...

A templom mellett volt a metsző lakása és a vágóhid. Az én időmben először Sternberg Ábrahám volt a metsző. Mint a magyarországi hitközségeknél általában – kifogástalan, jó zsidó és tanult ember volt. A kis hitközségekben a metsző volt a döntő a vallási kérdésekben is. Előimádkozott; Tórafelolvasó ("lájnoló") is volt és körülmetélő. Hirtelen beteg lett és három nap alatt be is fejezte áldásos életét. Nagyobbik fia, Jicchák, nagytudományu ember, Tokajba került. Mose Mendelről, második fiáról már szóltunk máshol. A legkisebb fia, Lézer, ragyogóhangu kántor volt Nagykőrösön. Családja Auschwitzban maradt. Ő visszajött, de nemsokára meghalt.

egész családját. Közben azonban kitört a második világháboru – a tervekből semmi sem lett. Itt maradt családjából néhány lány maradt életben, ezek a felszabadulás után atyjukhoz mentek Amerikába. Ott apjuk férjhez adta őket Tóratudó-, vallásos emberekhez; családjaik díszére váltak apjuknak. Ő maga ujból megnősült, Amerikában élt nyugdij-korig, azután alijjázott. Eleinte Kirját-Cánzban, Natanján lakott. Most Bné-Brákban él és tanulásnak szenteli napjait. Aki csak ismeri őt, a legidősebb volt derecskeit, tisztelettel fordul feléje, és imádkozik, hogy hüséges élettársával minél tovább élhessenek együtt boldogan.

Ugyanabban az utcában lakott Winkler Elimelech, hitközségi metsző (sochét), aki Sternberg Ábrahám után töltötte be hivatását igaz odaadással. Ragyogó előimádkozó is volt, amig betegsége miatt nem vághatott tovább. Azután teljesen a Tora-tanulásnak szentelte életét. Legidősebb lánya Landau Izsák felesége lett: a szomszédban laktak. Teljesen chaszid életet élt a férje, ugy is öltözködött.

Derüs, kedves, okos lényével, barátságos beszélgetéseivel megszerettette magát. Bar nehezen kereste meg kenyerét, tanulásra mindig maradt ideje. A munkatáborban a "gyengék" közé sorolták, aki fel volt mentve – legalábbis hivatalosan – a munka alól, mig egy napon eltünt és többet nem került elő. Felesége és családja Auschwitzban maradtak.

A Winkler fiuk, József és Binjámin a derecskei jesiván tanultak, mégpedig a legjobbak között emlegették őket. Binjámin különösen kitünt szép héber stilusával és müvészi kézügyességével. Az előimádkozó előtt álló "Siviszi" – tábla az ő rajztehetségét dicsérte. Házasságuk után elhagyták a falut. Családjukkal és két másik testvérükkel, Dáviddal és Ávrahámmal együtt a Vész áldozatai lettek. Jákov, – az egyik fivér – fiatalan tüdővészben halt meg. Mose, az egyik Winkler-fiu és nővére, Hédi, Amerikában, chászid közösségben élnek.

Mellettük lakott Weisz Dávid; felesége Aron Jakab nővére, a nővere pedig Klein Jermi felesége volt, Róluk más helyen emlékezünk meg.

Weisz Dávid (Fülöp) fiával, Mose-val volt együtt munkatáborban, hol is együtt dolgozott a fiatalokkal – igy sikerült átvészelni a nehéz időket, amelyeknek olyan sokan, akik elengedték magukat, áldozatul estek. Akik együtt voltak Moseval a táborban, áldják lelki erejéért és jóságáért, mert az éhezés és az életveszély napjaiban még arra is telt élniakarásából, hogy sorstársain segitsen. Weisz Dávid két lánya és fia családostul itt élnek az Országban szép, teljes zsidó életet.

Térjünk vissza a rabbi-lakhoz és folytassuk utunkat a templom felé. A sarkon egy akkora telek volt, hogy régebben ott játszottak a gyerekek még

bőkezü, kedves ember volt. Boldogságuk nem sokáig tartott: mindnyájukat elvitte Auschwitz.

Velük egy házban lakott a Farkas-házaspár. A férj cipész volt, a felesége Eszti néni, mivel gyermekük nem volt, – jócselekedetben élte ki tevékenységét. Különösen boldog volt, ha a jesiva menzáján főzhetett, jobbnál-jobb ételekkel etethette "fiait". Ennek a szép életnek is Auschwitz vetett hamar véget...

Mellettük volt Dávid Májer háza. Reggel – este templomjáró, jámbor ember volt. Tollért-bőrért járta a falvakat: nagyon nehezen találta meg kenyerét. Husztról jött ide lakni, fiával, Mordechájjal, miután ott elözvegyült. Fia, Mordecháj tudós, vallásos ember lett. Debrecenben lakott három fiával. A Vész elvitte őt is. A fiuk azután hunytak el. Egy maradt, az Tel-Avivban él. Második feleségétől három lánya és egy fia született. Elsőszülött lánya, Szerén, Husztra ment férjhez. A férje asztalos volt és még idejében – 1933-ban – alijjáztak hét gyermekükkel, akik megbecsült családfői és polgárai az országnak. A felszabadulás után Szerén szeretettel ápolta édesanyját, aki 88 éves korában hunyt el. Azután férje is eltávozott és ő már maga is felül van a nyolcvanon, áldás-dus életét egy idősek otthonában folytatja. A második lány, Sarolta, Bauer Menyus felesége lett. A Vihar után alijjáztak családjukkal. A lány Jolán, Debrecenben maradt, férje neve: Baum Miklós. Jolán ott halt meg, gyermekek nélkül. Egyetlen fiuk, Izidor, akit mi Ziszkunak becéztünk, szerény, csendes fiu volt, megmaradt. Feleségével, fiával, lányával alijjáztak és itt még született két lányuk. Rison-Lecionban telepedtek le és jól megtalálták számitásukat. Váratlanul gyászba borultak, éppen gyermekük révén. Egyetlen fiuk, katonai szolgálata teljesitése közben meghalt – özvegyet, árvát és gyászoló szülőket hagyott maga után. Apja, Izidor, fájdalmában nemsokára követte fiát. Anyja, özvegye, Risonban laknak, lánytestvérei is családot alapitottak.

Abban az utcában volt a Mandel Menáchem Mose háza is. Hosszu éveken végezte a Hitközségben a szent szolgálatot: volt előimádkozó, sófárfuvó, Tóra-olvasó, baromfivágó és kóseritó. Öntudattal és tisztességgel végezte sokirányu tevékenységét, Sok jó tulajdonságáért, derüjéért mindenki szerette és tisztelte.

Felesége Citrom Józsefnek-, aki már maga is Derecskén született, a lánya volt. Nyolc gyermeküket nevelték együtt. Felesége varrással segitett fenntartani a szép családot. 1939-ben, valami belső sugallatra egyik lányával és a legkisebb fiával Amerikába vándorolt azzal a gondolattal, hogy mihelyt egy kicsit megszilárdul anyagi helyzete, maga után viszi

Amerikában él, fiával régi jámbor életüket folytatják; talán még jámborabban, mint régen.

Ott volt az iskola is az udvaron. Az első tanitó volt Löwy Sámuel. (Kimagasló érdemeivel másutt foglalkozunk).

Utána következett Fried, aki később Debrecenbe került iskolaigazgatónak (fia, Andor, állitólag Amerikában él). Utána Friedmann Valéria tanitott, utoljára pedig Geigerné (Berta) volt a tanitónő. Az iskola lehetové tette, hogy a zsidó gyermekek szombatszegés nélkül, vallásos szellemben végezhessék tanulmányaikat. Az oktatás pedig elismerten magas szinvonalu volt.

Az iskolával párhuzamosan müködő "cheder"-ben hosszu éveken keresztül Klein Méir tanitott. Jóhangu, derüs, kedves ember volt. Mindnyájunk "szabá"ja, nagyapója, aki megbocsátotta sok-sok csinytevésünket, amikor a jóságával visszaéltünk. Utána Lefkovics Jesájá volt a "melamed" és legvégül Sternberg Mose Menáchem, rokonságunkból. Mindegyik a maga módján igyekezett több vallási, bibliai tudást adni – legalábbis kezdő fokon. Sem anyagi eszközök nem voltak böven, idó sem volt elég: Nem a tanitókon mulott, ha nem tudtak többet elérni, mint amit elértek. Szent szolgálat volt ez – hüséget kért és kapott minden "melamed", legtisztább szándéka és lehetősége szerint.

A rabbilak melletti mellékutcában volt Kohn Béla (Borech), Kohn Ferenc (Cvi) fiának háza. Derecskén született, nevelkedett és lett irástudó, vallásos zsidó. Még a megélhetés gondja sem mozditotta ki falujából, Jómódu ember gyermeke lévén, otthon minden jóban része volt, de később, nehéz idők következtek rá. Mindig derüsen élt, pedig sokszor a szükséges krajcár is hiányzott a zsebből. Előfordult, hogy üres pipát volt kénytelen szivni. A vészből két fiuk maradt meg, Amnon és Babuci, akik most családjukkal Amerikában élnek – szüleik hagyományát folytatva.

Kohn Baruch mellett lakott előbb a Friedmann család. Felesége Bauer-lány volt. Ő maga korán elhalt. Felesége és Manci lánya maradt utána. Özvegye férjhez ment, Lőrinc Adolf vette el, az is asztalos volt, mint első férje. Szépen megéltek. Született egy fiuk, Miki és lányuk, Bella. Az anya Auschwitzban maradt, férje megnősült és nyolcvanon felül hunyt el. Miki fontos beosztásban dolgozott a rendőrségen, de munkatáborban szerzett betegsége fiatalon elvitte. Manci férjhez ment, Nagyváradon lakik, Bella pedig családjával Debrecenben.

Szembe velük kicsi, de nagyon tiszta házban lakott Hercz Záli. Világháborus özvegy volt és varrásból tartotta fenn magát és lányát. Lánya Breuer Karcsihoz ment férjhez, aki családjához, anyósához

Levy nevü vo maradt meg. Smuél maga Amerikába került, szép családot alapitott. Néhány éve hunyt el.

A Bauer-házzal szemben a sarkon állott Csillag Mayer nagy háza. A házban volt a család lakóhelye, nagy vendéglő és szálloda. Az udvaron pedig kuglizó-játszótér. Csillag Mayer vallásos, jótékony ember volt, a Hitközség egyik megalapitójának leszármazottja. Véleménye mellett szilárdan kiálló, testileg jóerőben levö ember volt, aki rendre szoktatta részeg vendégeit is, csupán azzal, hogy rájuk nézett. Legidősebb fia, Kálmán, nősülése után a szülei házában nyitott vasáru-üzletet. A háboruban a repülöknél szolgált és gépével lezuhant. Felesége és két gyermeke a vész áldozatai lettek. József, a második fiu, tehetséges ügyvéd lett. Reméljük még él valahol. Három lánya odaveszett. A nagyobbik még sokkal elöbb Biharkeresztesre ment férjhez. Kohn Lipi, jóbarátom beszéli, hogy amikor ott volt munkaszolgálaton, Elza, ez volt a neve, fáradságot és pénzt nem kimélve törődött velük, kóser ételeket vitt be a táborba, Érdemei álljanak mellette a tiszták világában. Másik két testvérének neve Rezsi és Kató.

(A Csillag-ház és a rabbilak helyén most iskolák épültek).

A Csillag-ház mellett épült a rabbi-ház. Benne volt a lakás, iroda a félfogadásra, jesiva és a tanulók számára szolgáló konyha. A jesiva tanulói – néha hetvenet tett ki a számuk – az ország minden részéből jöttek. Eleven életük, vitáik, tanulásuk különleges szinárnyalattal töltötték meg a Hitközség egész életmenetét. A bachurok a hitközségi tagok lakásában bérelt szobákban laktak, négy – öt is egy szobában. Naponta kétszer jöttek a jesivába. Eleinte "napokat ettek" – minden nap más zsidó család "vendégei" voltak –, azután felállitották a "menzát", amely ugyancsak ott volt a rabbiházban. A bachurok, akik több évfolyamot töltöttek Derecskén (szünidők után sokszor visszajöttek), a Hitközséghez tartozóknak érezték magukat, Sokan odanősültek, megtelepedtek és a Hitközség tagjai lettek. De a többiek is, szerteszóródva az egész világon, lelkükben sohasem szakadtak el a jesivától és szeretettel emlékeznek vissza ifjuságuk szép éveire. De a derecskei zsidók sem felejtik hüséges diákjaikat, akik odajöttek tudást és Isten-félelmet szerezni.

Az udvaron volt a tanitó szolgálati lakása. Utoljára Glück Mordecháj Náchum, Herzberg-vö lakott benne. Mint apósa, ő is chaszid viseletben járt szombatonként – egyre többet lehetett ilyet látni az áskenáz Derecskén. Nehezen dolgozott, hogy népes családját eltartsa. A pusztulás után ketten maradtak meg: ő és nagyobbik fia, Jehosua. Azután ujból megnősült: sógora, Herzberg M. Dávid özvegyét vette feleségül. Most

felesége lett. Róza először Friedmanné volt, aki korán elhunyt és Manci nevü leányuk maradt utána. Második férje, Lőrinc Adolf, – róluk is lesz még másutt szó. A harmadik fiu, Menyus, Mayer Saroltát, Dávid leányát vette el; Hencidára költöztek. Csodával határos módon öt gyermekükkel megmaradtak. Két lányuk Akkón lakik, a többiek Budapesten és Ausztráliában. Köszönetünk illeti az egyik lányt, Sosana Söchorit, aki részletesen közölte velünk a család adatait; küldött róluk képeket és tudósitásokat juttatott hozzánk. Maga Menyus és felesége Akkón nyitottak bádogos-szaküzletet és szép öregséget értek meg. A negyedik fiu, Andor, feleségével, fiával Auschwitzban végezte életét.

A legkisebb fiu, Sanyi, korán árvaságra jutott. Bátyja, Viktor nevelte, 18 éves korában meghalt. Kortársam volt: ha együtt játszottunk, mindig ő volt az erős, a hős. Viktor ott maradt szülei házában. A nagy telken a házuk körül egymás után épültek üzletek, söt egy pékség is. A bádogosmühelyt feladta és nyitott helyette egy nagy edény és bádogszaküzletet. Hüséges, rendes zsidó volt, aki feleségével együtt nevelte gyermekeit. Mindnyájan a szörnyüség áldozatai lettek. Miki, az elsőszülött, tehetséges ifju, a felszabadulás után került orosz fogságba, ahol nyoma veszett.

A Bauer-házban épült pékség az idők folyamán többször cserélt gazdát. A ház utcai részén két üzlet is volt. Az egyik üzlet tulajdonosa Lusztig Sámuel társ volt a pékségben is. A vegyeskereskedő Lusztig S. Derecske régi zsidói közül való, egyenes ember volt üzletében és magánéletében egyaránt. Lakása messze volt: többet szólunk róla, amikor a lakásához érünk.

A másik üzlet, egy textil és ruházati szaküzlet, a Berg Mendel fiáé, Berg Sanyié volt. A szakmát a Berkovics cégnél tanulta ki. Házassága után önállósitotta magát és sikerrel dolgozott. Sajnos senki nem maradt meg családjából, sem ők, sem két gyermekük.

A Bauer-ház mellett volt – mielőtt a "kizsákmányoló zsidók" tönkretevésére felépült a "Hangya" szövetkezet – Schlesinger család háza. Schlesingeréknek három fiuk, három lányuk volt. Berettyóujfaluba költöztek. Amit a három fiuról tudunk: Az elsőszülött, Jóna, éleseszü, mozgékony természetü, megnősült és sajchet lett. A Vészből egy lány maradt; a Méá Seárimban lakik. A második fiu, szintén tehetséges, kitartó Tóra-tanuló, különös áhitattal imádkozó chaszid volt, mindnyájunk megdöbbenésére husz éves korában hirtelen meghalt. A harmadik fiu, Sámuel, átélte a nehéz napokat, A Schlesinger lányok odavesztek csak egy

emlegették jóságát, megbizhatóságát. Elesett az első világháboruban, Több fia és egy lánya maradt. Az első fia kivételével – aki kitért zsidóságából, – a többi gyermeke zsidó maradt. Eltüntek Derecskéről, sorsukról nem tudunk semmit. Ugyancsak ott lakott Feldmann Mose Arje is, aki "Ferenc-József" – szakálláról volt nevezetes Derecskén. Kiderült, hogy nem tiszteletből és nem is utánzásból választotta ezt a formát: valamiféle betegség miatt ugy nött a szakálla. Bár a templomtól messze lakott, télen-nyáron, reggel-este a templomban volt. Ritka, nehéz és keveset jövedelmezo foglalkozása volt: esernyőt javitott. Járta az utcát, ugy szedte össze vissza az ernyöket. Fiáról, Jechezkélről még szólunk másutt. Második fia, Eisik, nagyon vallásos volt. Átélte a vészt, alijjázott és gyermektelenül halt el az Országban. Utólsó kivánsága szerint a Zichron Méir temetöben, Bné-Brákban helyezték örök nyugalomra. Harmadik fia, Naftali – kortársam – apja vallási utján járt, csendes, szerény ember, a felszabadulás után alijjázott – itt fejezte be életét. Két fia maradt, és egy lánya a Meá Seárimban – az ottani zsidó életet élik. A Feldmann-lányok egy része Auschwitzba került és nem jöttek vissza. Akik más helyre mentek férjhez, sorsukról nem tudunk semmit.

A környéken lakott még Kohn, a szobafestő. Igy nevezték és bizonyára ez volt a foglalkozása. Csak homályos emlékeim vannak róla. Látom magam elott még gyermekkoromban: nagyon magas ember, mindig csupa bánat az arca – talán azóta, hogy egyetlen fia elesett az első világháboruban. Talán van valaki, aki többet tud róla... Ki tudja, mennyi értéket és tisztaságot rejtett az állandó szomoruság. Talán éppen őróla szól bölcseink tanitása: Izrael népe királyok utódai mind, Isten népéhez van-e hasonló...

Klein Jakab elsoszülött fia, Chájim Élijáhu az egyedüli, aki még közöttünk van, o is itt lakott a környéken A vész után elvette feleségül Langberg E. özvegyét, aki Avigdor fiával maradt meg. Most Londonban élnek, hüségesen apja örökéhez, ott született fiukkal együtt: Tóratudó, vallásos, kellemes család.

Az országut közepén, a Városháza nagy épülete irányában, egy mellékutca nyilik, a Kabai-ut (Kaba felé vezet Derecskéről) Mintegy száz méterre innen terült el az u.n. "gettó". Itt volt a templom, a rabbi-lak, iskola, itt laktak valóságos zsufoltságban a zsidók.

Jobbra lakott a Bauer-család. Az apjukat már csak a falon függő képről ismertem. Bádogos volt és mind az öt fiát kitanitotta a szakmára, amely szépen jövedelmezett. Három lánya is volt. A legidősebb lány Berg Mendel felesége lett: róluk másutt emlékezünk meg. Irma az egyik Farkas-fiu

maradhatott keresztény férje érdemében. Ma is ott élnek és öt gyerekük van.

Ilonka, a második lány és két gyermeke Auschwitzban lelték halálukat, mig a férje, a berettyuóujfalusi Weisz Jóska életben maradt.

Böske, a harmadik lány három gyermekével Kaposvárott lakik.

Lili, a negyedik lány azóta elhunyt, egy lánya maradt.

Anikó alijázott és ma Evron kibucban él. Három gyermek anyja.

Jóska fiuval is csoda történt: A háboru kellős közepén certifikátot kapott és az Alijját Noár révén alijjázott.

Katinak, a legfiatalabb Goldstein lánynak egy fia van és maga két unokának büszke nagymamája. Németi Éva, aki megmentette, maga is tulélte a tábort testvérével együtt. Ma, Magyarországon jelentős állást töltenek be. Évának volt egy hároméves kisöccse is, akit keresztény nagymamája elrejtett. De a zsandárok három nappal a derecskei zsidók elhurcolása után megtalálták és lóhalálában Nagyváradra vitték, nehogy lekésse a gyermek a deportációt."

Ugylátszik, a kisgyerek, akárcsak a 93 éves Kramer mama, hiányoztak a hatmillióból. És a zsandárok siettek kiegésziteni, hogy meglegyen a kerek szám.

A Foutcától jobbra, a Schönfeld-ház mellett huzódott egy nagy utca, egész a község határáig. Közepén volt a "nagy kut", akörül lakott néhány zsidó család.

Jobbra lakott Gitl nagynéném — Moskovics Lézer nagybátyámnak özvegye, R. Élijáhu As lánya. Eleinte fia, Joszéf Smuel is vele lakott, azután átköltözött Berettyóujfaluba. Nagynénének szép családja lett, sok gyermek, unoka, mégis öregkorára egyedül maradt és fiát, Ábrahámot ápolta utolsó napjáig.

Mellette volt a Klein Jákob fiának, Jesájának a lakása. Testvéreivel együtt ő is vigyázott az apai örökségre vallásos életével. A Vész elvitte egész házanépét. Ujból családot alapitott, visszatért falunkba. Onnan az 1956-os felkelés idején az utolsók között eljött és alijjázott két lányával és fiával. Sapir mosávban telepedett le, ahol szorgalma és kitartása révén jól megalapozta anyagi helyzetét. Egy traktor — éppen e sorok irása idején — elgázolta és az okozott sérülésből nem gyógyult fel. Áldott legyen emléke.

Szemben egy korcsma volt; Feldmann Mose és Benjámin nővére volt a tulajdonosa. Volt egy lánya, aki a zsidó hitre tért Lőrinc Ábráhámnak volt az özvegye. Hetven éve — kb. születésem idején —megb. Apámnak szappanfőzője volt és ez a Lőrinc volt nagyon hüséges munkása, aki velünk egy házban lakott. Jól emlékszem, mennyit dicsérték szüleim;

A Főutcáról nyiló kis zsákutcában, a Schönfeld házzal szemben, lakott a huszas évek elején a mindenki "Katz bácsija" és felesége. Hófehér szakállu, tiszteletet parancsoló külsejü, már akkor nagyon idős ember volt. Már régen nem dolgozott, mégis Katz órás néven emlegették. Családjuk nem maradt.

A párhuzamos mellékutcában volt Klein Jákovnak, reb Lézer Klein öccsének háza. Különlegesen vigyázott a törvények betartására. Emlékszem, hogy amikor uj házunkat avattuk és az első szombaton nagy kiddust adtunk, áldottemlékü Édesanyám neki külön "tojásos süteményt" készitett, mert tudtuk róla, hogy házon kivül még a legvallásosabb helyen sem eszik mást. Tudását és jótetteit mindenki nagyra becsülte. Öt fia és két lánya volt. Legidősebb lányát Sichermann Ferenc — akiről már szóltunk — vette el, második lánya Debrecenbe ment férjhez. Fiai: Chajjim Elijáhu (Csicsó) és a legfiatalabb, Jesája Derecskén laktak; még szólunk róluk, ha hozzájuk érkezünk. Második fia: Mendel, még az első világháboru előtt kiváló jesivabócher volt, azután Kálló — ba nősült. Jaki fiatalon, tragikus körülmények között halt meg és talán éppen a fájdalom siettette apja elmulását még fiatalon.

A környéken lakott Jakab Hermann testvére — róla már megemlékeztünk — Zoli, aki megélhetési problémái miatt hol Derecskén lakott, hol másutt, ezért alig tudunk róla és családjáról valamit.

Itt lakott Goldstein, a cipész is. Hét lánya és két fia volt és elég nehéz megélhetése.

Goldstein Katitól, Fischer Juda feleségétől ujabb adatokat kaptam családja sorsáról és ehelyütt egészitem ki azt, amit fent már közöltem róluk.

Kati csodával határos módon menekült meg az auschwitzi pokolból. Mindössze tizenöt éves volt, amikor deportálták. A szelektálást végző német a gázkamrába akarta küldeni. Szerencséjére mellette állt Németi Éva, akinek az apja betért a zsidóságba, Ez az Éva beszélt németül, és kérlelte a nácit hogy könyörüljön meg Katin aki a legjobb barátnője. És ime, csodák csodája, a náci megkönyörült Katin és munkára küldte. Kati tul is élte a Vészt.

Goldsteinéknak kilenc gyermekük volt: hét lány és két fiu. Az apa, Béla éhenhalt munkaszolgálatban. Az anya meghalt még 1941-ben. A mostoha anyát és két Goldstein gyereket, Sanyit és Évát mindjárt a táborba érkezésük után megölték. Osztozott sorsukban Goldsteinné egyetlen rokona, a 93 éves Krámer néni is.

A legidösebb lány, Rózsi — és ezt már, emlitettük, Derecskén

hitközség megalakult volna 1843-ban; több mint kilencven évet ért meg. Tartalmas, tevékeny évek voltak ezek mind. Egyenes, vallásos, tiszta ember volt, aki népes, szép családot nevelt keze munkájából, Derecskén laktak gyermekei közül: leánya – Schönfeld Élijáhu felesége, két fia: Benjámin és Joszéf. Egyik fia, Dávid, velük lakott, egy fiu elesett az első világháboruban. Dávidot nagyon megbecsülték a városban szerény, csöndes viselkedéséért. Apja érdemén tul saját életével érdemelte ki, hogy a hitközségben, a Chevrában egymás után tisztelték meg a legkülönbözőbb tisztségekkel, Hüségesen kezelte a közösség vagyonát. Gyermekük nem volt, ezért felesége testvérének két árván maradt gyermekét nevelték. Hadd soroljuk őket is községünk szülöttei közé, hiszen ott nevelődtek velünk éspedig igazán a közösség diszére. A Friedmann-testvérek, Jákob és Baruch mai napig azt a hüséges zsidó utat járják, amelyet nagybátyjuk házában, az ő nevelése által tanultak meg és lélegeztek be. Kanadában laknak. Az elsőszülöttnek nincs gyermeke, öccse három lánynak és egy fiunak az apja.

Tovább az utcán Sternberg Mose Menáchem lakott, Közeli rokonunk. Apja Sternberg Ávrahám, hosszu időn át sochét volt a hitközségben. Felesége, Malká, nagybátyámnak, Moskovics Jiszrael I. legidősebb lánya volt. Sorsuk minden forgatagában megőrizték szüleik házának utmutatását. Ott három lányuk és két fiuk született – közülük kettő maradt meg – itt élnek Izráelben.

Utánuk a következő házban lakott Adler Baruch. Vegyeskereskedése mellett egy kis földje is volt. Mint egész életét, ezeket is tisztességgel és eredményesen intézte és müvelte, ugyhogy jómódu embernek számitott. Jótékonyságban eltöltött életüket, feleségével együtt még a Vész előtt fejezték be.

Egyetlen lányuk Magda, Katz Sándor felesége lett. Férje nyomdász volt, kitünő szakember, nagyon kedvelt ember volt. A munkaszolgálatban pusztult el. Felesége, Magda, kislányával Auschwitzba került. Nem akart elválni kislányától: a gyilkos SS ott oltotta ki tiszta életét...

Tőszomszédjuk volt a két Aszódi lány – akiknek családja Debrecenben lakott. Családjuk egyik tagja az elsők közt volt, akik onnan alijjáztak és 1921-ben a jaffai zavargások áldozata lett. Leszármazottai az Országban élnek. A főutcán tovább több zsidó nem lakott. Szemben volt kis háza a Ganz Mózesnek és feleségének, akikről már megemlékeztünk. Itt csak annyit hadd füzzünk hozzá, hogy öregségére a szük lakásban velük lakott "Baruch néni" is, a felesége édesanyja nagy tiszteletben és békességben. Innen vitték örök nyugalomra – áldott legyen emlékük.

megnősült és nem régen fejezte be életét vallásos, imádkozással teli öregség után, mint a Pesti Orthodox Hitközség elnökségi tagja. A legidősebb lány Konyárra került férjével, Berg Ábrahámmal, könyvünk forditója Édesapjával. Róluk még alkalmat keresünk néhány szót szólani. A második lány Rezsin, Debrecenbe ment férjhez Kohn Dezsőhöz. Egyetlen, nagyon tehetséges fiuk dr. Kádár Tibor, orvos lett, Ujfehértóra nősült. Néhány évi orosz fogság után Budapesten nagy állást töltött be, az Orvosi Továbbképző Rektora: második feleségével él és a fia, János is orvos. Legkisebb lányuk, Adél, Seelenfreund Joszef felesége lett. Férje jómodoru, egyenes, vallásos ember. Adél négy gyermeke és édesanyja nem jöttek vissza a deportálásból. Édesapja előbb elhunyt, nagy tisztességgel temették el. Seelenfreund itt él Izraelben, Cholonban. Megnősült, családja van.

A főutcán tovább, a mellette levő sarkon volt Weisz Josefnek, Weisz Benjámin testvérének, lakása és üzlete. Felesége, fia, lánya — igazán szép család volt — minden vonatkozásban. Szép életük is volt. Fivérével együtt vezette nagy szabóságukat és komoly eredménnyel. Jótékony emberek voltak, zsidó házat vezettek, hagyományosan nevelték gyermekeiket, jótékonyságra, emberségre. Egyedül a fiuk, mai nevén Vágó Pista maradt még. Magas képzettségü ember, aki beilleszkedett a rendszerbe és komoly beosztásban van. Nagybátyja, Schönfeld A. tanusága szerint — nem lett hütlen hitéhez és családjához.

A következő sarokházban a Goldstein házaspár lakott és két fia: Jenő és Miki. Az idős szülők elhunytak, a fiuk elkerültek Derecskéről. Sorsuk ismeretlen számunkra. Talán éppen ezek a sorok segitenek megtudni róluk valamit.

A másik sarkon állott egy öreg ház, amely először Schönfeld Jicchák tulajdona volt. Tiszteletet parancsoló külsejü, hosszu ősz szakállu, jótékonyságáról ismert ember, a legrégebbiek közül, aki még ismerte a hitközség legelső rabbijait is. Nyolcvanon felül tért meg őseihez. Két lánya közül az egyik Rubin Salamon, a másik a hajdunánási Sáfár Mose felesége lett. Sáfár eleinte apósával együtt lakott — azután elköltözött Derecskeről. Előbb még ott született egy fia, aki itt él Israelben. Ő maga megmaradt, tulélte a vészt, és itt halt meg Izraelben.

Schönfeldék után a Spitz-család költözött a házba, Schönfeld Eisik veje. Egyedül maradt Derecskén a pusztitás után. Elvette feleségül sógornőjét, Erzsit. Izraelbe jöttek, Áskelonban laktak. Ott hunyt el két évvel ezelőtt.

Ahogy tovább megyünk, megtaláljuk Weisz Slomo házát, aki ott elsőszülött fiával, Dáviddal lakott. Igazából vele kellett volna kezdenünk Derecske zsidóságának történetét, hiszen ő ott született, mielőtt a

módját, amelyet gyakorolt. Valósággal kereste az alkalmat, hogy segitsen és meg ne szégyenitse azt, akinek ad. Kölcsönöket szórt szét megszorult emberek közt, hogy meg ne bántsa őket és hogy talpraálljanak. Uj üzleti módszereket talált ki; téli holmit gyártott nagy mennyiségben, amelyeket vásárokon árusitott nagy sikerrel és igy sikerült munkát adni, kenyeret, a kézbe. Vagyonát jótékonyságra használta. Igazán ember volt. Felesége halála után ujra megnősült: Sándor fiuk született a házasságból. Argentinában él, nagyon gazdag és apja utját követi — áldja meg érte a Teremtő gyermekeiben. Weisz Benjámin és második felesége is Auschwitz áldozatai lettek.

Szemben, az országut jobboldalán lakott Rubin Elázár, a Salamon öccse. Lelkes chaszid volt viselkedésében, külsejében-belsőjében egyaránt. Feleségével, a kitünő családból való, jóságos asszonnyal, sok gyermeket nevelték fel: A pusztulás után csak ő maradt meg és a fia Áser — a többiek a Tüz áldozatai lettek. Fia Amerikába került: gazdag lett, de hüséges maradt a szülői ház tanitásaihoz. Ö maga, Rubin E. ujból megnősült. Méltó felesége, Mose Menáchem Mendel nővére. Először Amerikában laktak, majd nyugdijazása után a "Jiszmach Mose"-ben telepedtek le. Ott mintha uj életre kelt volna az ősi zsidó szellem, csak a tanulásnak és imádkozásnak szentelte életét, ahogy mindig is szerette volna. 5739-ben, a Tóra-adás napján adta vissza tiszta lelkét Teremtőjének Jeruzsálemben. A Hár Hámenuchoton nyugszik. A Rubin család utolsó, hüséges képviselője volt.

Rubin Elázár mellett, nagy udvaru sarokházban lakott Kohn Juda Cvi (Ferenc). Hüségesen vigyázott a parancsolatok betartására, de különösen az imádkozásban, zsoltármondásban őrködött a "szolgálat" teljessége és pontossága felett. Igy élt már fiatalon és ahogy telt az ideje, egyre inkább. Ha volt is, aki nem értette meg elképzeléseit a Hitközség vezetésében, szándékainak tisztaságát senki sem vonta ketségbe és tisztelték is nagyon. Felesége, a hires monostorpályi Fohn-lány volt, aki nagy örökséget kapott. Nagy saroküzlete és tüzelőfa-raktára biztositotta a bő megélhetését. Négy fia, három lánya volt. Zoltán, a legidősebb, elesett az első világháboruban, Nándor, a második fiu, Nagylétára nősült, majd Debrecenbe költözött; onnan vittek el családjával. Lánya megmaradt, most Ausztráliában, Sydneyben lakik, férje Hámori György festőmüvész, hires és sikeres bélyeg- és bankjegytervező. Baruch (Béla) Derecskén maradt. (Róla még szó lesz). A legkisebb fiu, Ernő Budapesten komoly pozicióba került. Azután Debrecenben nősült, nagy üzlete volt és fia, lánya született: Gyuri és Vera. Egyedül maradt meg a családjából. Megint Pestre került,

volt. Mégsem tudott értük – minden vagyona és összeköttetése ellenére sem, tenni semmit. Felesége, idősebb leánya, három unokája, elvesztek a többiekkel együtt a Viharban. Második lánya Kiskőrösre ment férjhez Schwarcz S. -hoz: nagyon gazdag, talmudtudós ember volt: gyermekük nem született. Legkisebb lánya Sopronban ment férjhez: fiával, férjével ő is odaveszett. Veje és ő maradtak meg. Ömaga megnősült, pesti asszonyt vett el, alijjáztak és Haifán fejezte be mozgalmas életét szép öregségben.

A veje, aki vele megmaradt, a tállyai rabbi fia és kisvárdai Rosenbaum rabbi unokája, a "Noda Bijhudá" és a "Chátám Szofér" világhirü pozsonyi rabbi leszármazottja volt. Ö maga is jól tanult, kitünő házat vezetett és nevelte három ragyogó fiát. Pénzét és összeköttetéseit mindig hajlandó volt felhasználni, hogy másokon segitsen. Különösen a nehéz napokban: mindent megtett a bajbajutott zsidókért és ha – kivánsága szerint – nem részletezzük rengeteg jótéteményét, annyit meg kell mondanunk, hogy életét is sokszor kockáztatta, hogy segithessen. Sajnos, "saját szőlőjét nem őrizhette", amig ő munkatáborban volt, feleségét, fiait elvitték tőle.

Hüen hitéhez ujból épiteni kezdte életét. Megnősült, alijjázott és ha szerényen is, tisztességgel és megbecsüléssel övezve folytatja életét. Legyen ez vigasz a pusztulásért, amely házát érte...

Szemközt velük lakott Wohlberg Jenő és felesége, kedves két ember, akik nemrégen kerültek Derecskére és mindent megtettek, hogy beolvadjanak a környezetbe. A férj Bécsben halt meg a felszabadulás után, felesége velünk él az Országban.

Ugyanabban a házban lakott régebben Meisel Joszef gazdag kereskedő, rendes, vallásos ember, Weisz Benjamin apósa. Lanyuk fiatalon meghalt, minden vigaszuk a két unoka volt, Kató és Laci. Laci halkmozgásu, szerény, kellemes egyéniség volt, mint az apja. A felszabadulás után 1956-ig Derecskén lakott, azután Debrecenbe költözött és ott hunyt el.

Kató és férje áldozatai lettek a gyülöletnek. Szemtanuk elbeszélik, hogy milyen kegyetlenül gyilkolták le a németek azt a csoportot, amelyben a férje volt. Felszólitották a zsidókat, hogy aki beteg, szálljon fel egy teherautóra. Miután ismerték már a német "irgalmat", mindegyik inkább akart gyalog menni. A német erre bosszuból kiválasztott ötven zsidót, köztük Kató férjét is, sirt ásattak velük és mind belegépfegyverezték a megásott sirba. Legyenek átkozottak a kegyetlen gyilkosok.

A Meisel-házaspár még az üldözések előtt hunyt el, szép öregségben.

Rubin Salamon háza mellett volt a már emlitett Weisz Benjámin háza. Szinte nem lehet eléggé dicsérni az emberségnek és jóságnak azt a fokát és

küldetésekben vett részt. Az utolsó, aki beszélt vele, az ugyancsak derecskei származásu Kohn Chájjim, Kohn Báruch fia volt. "Most nagyon veszélyes helyekre megyünk," – mondta mosolyogva – és azóta nem látta őt senki. Áldott legyen emléke annak, aki az elsők között adta fiatal életét az Országért. A második fiu, Mose elég nehezen dolgozott, amig rendbejött és most családjával Petách Tikván él. A harmadik fiu, Simon, apja kitartását és szorgalmát örökölve végre is szépen megalapozta anyagi helyzetét. Családot alapitott, házat épitett, fia, lánya boldogságát remélve. A Berg-család még egy ragyogó fiatal ága, a 18 éves Jákov áldozta életét a hazáért. A nagyapja nevét viselő, ragyogó tehetségü ifju, szüleinek nagy reményekre jogositó álma, a szuezi "Kifullasztó háboruban" esett el. Érdeme őrködjék szülei felett – és Bilha testvérének boldogsága vigasztalja gyászoló szüleit.

Az Áron-házzal szemben volt Rubin Salamon (Saul) háza. Nem irhatunk róla, hogy meg ne emlitsük hires-nevezetes családját, amely gazdag volt hires tudósokban és jámbor chaszidokban egyaránt. A népes család tagjai szétágazódtak Sátoraljaujhely, Böszörmény és Nyiregyháza hitközségeiben. Egy nővére is volt: egyetlen a testvérek közül, aki még életben van. Férje, Posen Jiszrael, frankfurti származásu rabbi volt, az ottani dájján fia. Nagy talmudtudós és szigoruan vallásos ember volt, aki amellett egyetemi rangot, doktorátust is szerzett. A felvilágosodásnak és a cionizmusnak egyaránt ellenzője volt, aki Sopronban töltött be rabbi-állást. Annyira magáévá tette a legszélsőségesebb ortodoxia álláspontját, hogy a felszabadulás után a szatmári R. Jajlis szószólója lett.

Derecskére ketten kerültek: Salamon és fiatal öccse, Elázár. Ő maga tanult és külsejére vigyázó, jómegjelenésü ember volt. Schönfeld J. lányát vette feleségül Derecskéről. (Apósáról, aki vallásos és különösen jótékony ember volt, külön emlékezünk meg). Három leányuk született. Gyapju- és termény-bevásárlásai nagyon sikeresek voltak a falu határán tul is és sokat exportált. Derecskén az üzleti ügyeit tisztviselők, veje Gerson és az üzleti érzékkel különösen megáldott leánya vezették, ő maga idejének legnagyobb részét Pesten töltötte a tőzsdén, a gazdasági élet vezetőinek körében. Szombatra mindig hazajött. Természetesen, mint okos és gazdag ember, hallatta szavát a hitközség vezetésében is: gyakran vállalta az alelnökséget és egyéb tisztségeket. A főrabbit még fiatal korából ismerte: együtt tanultak ugyanis a nagyhirü huszti jesivában, ahol a az "Arugát Haboszem" világhirü szerzője volt a főrabbi. Igy töltötte idejét Budapest és faluja között, ott a kereskedelmi élet nagyságai közt, itthon pedig családja és hitközsége körében. Három szép unokájára nagyon büszke

Volt neki, R. Jakovnak egy munkása, akit elbocsátott, mert lopáson érte. A munkás más helyeken is lopott, amig rajtavesztett. Hogy a bünét enyhitse, azt mondta, hogy ő valójában az előző munkaadója, R. Jákov biztatására lopott és néki vitte az igy szerzett dolgokat. A nyomozók szivesen fogadták – sohasem voltak nagy zsidó-imádók – ezt a fordulatot és vád alá helyezték R. Jákovot. A család rögtön fel akarta fogadni a legjobb debreceni ügyvédet, Dr. Aczélt. Ő azonban szokása szerint előbb elutazott Ujfehértóra, hogy a rebbéjétől tanácsot kérjen. Szó szerint ezt a tanácsot kapta: "Ne fogadj ügyvédet, kiderül az ártátlanságod, mert a biró a tolvajnak hisz." Bármennyire is furcsa volt az indokolás, egy percig sem latolgatott és egyedül jelent meg a tárgyaláson. A munkás elmondta a meséjét, de R. Jákovtól elfordulva beszélt egész idő alatt. A biró ismételten rákiáltott: mondja a szemébe a vádlottnak, amit mond. Ekkor megtört, zavarba jött a munkás és bevallotta bünét. Igy lett igaza a rebbének: a biró a tolvajnak hitt.

Mert ilyen volt és azonkivül szorgalmas és tisztességes, – megvalósult rajta a szent szó: "megáldalak mindenben, amihez csak nyulsz". Gazdag lett, népes családját kitünően nevelte, tekintélye egyre nőtt a hitközségben, amig elnöke is lett. Felesége igazi élettársa volt. Hat fiuk és egy lányuk született. A két legidősebb fiu elveszett a viharban. Mose, az elsőszülött, tehetséges, nagyrahivatott nemes lélek a munkatáborokban tünt el. Ezra, a második fiu, ragyogó külsejü, vallásos és különösen pénzügyi téren már fiatalon kitünt, egy nappal a felszabadulás előtt, menekülés közben ért tragikus véget. Megmaradt gyermekei alijjáztak és apjuk szellemében igyekeznek élni és müködni. Vallásosak, jótékonyak és anyagilag is igen eredményes tevékenységet folytattak: gyermekeiknek jó nevelést adtak. Chajjim az egyik fiu, néhány éve hunyt el, két fiu, egy lány, kitúnő gyermekek maradtak utána. A lánytestvér és a férje, Goldstein Joszef, pozsonyi származásu, mindenképpen beilleszkedett a családba. Két férjezett lányuk van. Pinchász ezidőszerint Belgiumban él, könyvforgató, jótékony vallásos ember. Fia, lánya van. A fia, Ábrahám az Aron család legszebb hagyományainak folytatója, két tehetséges, tanulmányaikban kitünő gyermek atyja, feleségével jó nevet vivtak ki körükben. Végül a legkisebb Áron fiu, a Sájke, komoly és eredményes üzleti tevékenységet folytat, amelyben vele müködik három fia is.

Az Áron Jakab udvarában lakott felesége fivére, Berg Jenő. Nehéz munkával tartotta el családját. Ő és felesége áldozatul estek az időnek Három fiuk megmaradt és alijjáztak. A legidősebb, Győző, igazszivü ember, még az Ország kikiáltása előtt bevonult és éjjelenként veszélyes

Egy faluvégi mellékutcában, közel a zsidó temetőhöz lakott R.Chájjim Katz, egy értékes zsidóember, egyike az első tiz derecskeinek, az alapitóknak. Már egész korán reggel a templomban volt és zsoltárokat mondott. Nehezen kereste meg a kenyerét, tollal kereskedett, de nem zugolódott a sors ellen, hanem, ha keservesen is, de eltartotta családját. Felesége annak a Bródinak volt a lánya, akiről már szóltunk, lánya meg az ugyancsak fentebb emlitett Guttmannak lett a felesége. Ő volt az egyedüli, aki hazatért a haláltáborból. A lányával együtt Kanadában laknak. R. Chájim nagyobbik fia, Feri, R. Joszéf Citron veje korán elhunyt. De még korábban hunyt el, Ros Hásáná előtti napon, Joszéf nevü fia, aki mindőssze 18 évet élt. Mose Arje nevü fia kétszer nősült. Első felesége, Mirjám, Léb bácsim lánya, Auschwitzban veszett oda. Második felesége, Frimet, a büdszentmihályi nagynéném lánya volt, mint ezt megirtam a Moskovics család cimü fejezetben. Ezt a részt, adatok hiján, emlékezetből irtam és igy tévedések előfordulhatnak. Igy emlékszem R.Mose Gácsra, akiről ugyan nem tudom hol lakott, de a templomban ott volt minden áldott nap. Ruházata arról tanuskodott. hogy valaha jobb napokat látott. Öregségére lányai támogatták, akik a városon kivül laktak. Mint általában az öregek, nagy áhitattal imádkozott. És ha, mint sokan a magyar zsidók közül, a hé betüt összecserélte a chettel — mégis bizonyára szivesen fogadták könyörgését, hiszen Ő, áldott a Neve, szivet kiván elsősorban és nem helyes kiejtést. Mint az egyszeri hittestvér, aki egyszer, mikor járvány dult az asszonyok közt, összetévesztette az áldás szövegét és a mövaréch hasanim (aki megáldja az éveket) helyett mövaréch hanasim-ot (aki megáldja a fehernépeket) mondott és imája meghallgatásra talált, mert az asszonyok meggyógyultak.

Ugyancsak emlékszem R. Simon Pollákra, aki R.Saul Rubinnál volt tisztviselő és jól beilleszkedett a tisztes bálboszok csoportjába viselkedésével, jótetteivel. És ha nem emlitettem mindenkit, mert az irás nagy része az emlékezetre épült, kérem a kimaradottak bocsánatát.

Ha a főutcán tovább megyünk, jobbra találjuk Áron Jakab házát. Nem is a ház volt feltünő, hanem a hatalmas udvar — egészen a rabbi házáig ért. Az udvaron néhány lakás, raktárhelyiségek, lóistálló, — mi még nem. Ő maga nem volt derecskei, volt hitközségéből a chászid külsőt, nagy szakállát, ruházatát és forró, szinte extázisos imádkozás-módját mindvégig megtartotta — különösképpen a nagyünnepeken. Semmit nem tett rebbéjének, az ujfehértói Sólem Eliezernek áldása nélkül, aki a hires R. Chájjim Canzer fia volt. Derecskére nősült népes családba, tele nagybácsikkal, nagynénikkel. Vele történt az alábbi eset:

zemplén-megyei gazdag földbirtokos vette feleségül. Róza meg Spitz Józsefhez ment nőül. A két másik lánytestvér, Erzsi és Margit Nagylétára mentek férjhez.

Lajos és Sándor családostul együtt elvesztek. Helén családjából egy ügyvéd fia maradt meg, aki Amerikában él. Róza és egyetlen fia, Erzsi családja, Margit és egész családja, valamint az anyjuk, a Weinbergerek egyetlen nővére — mind Auschwitz áldozatai lettek.

A városháza előtti nagy téren volt minden pénteken a hetivásár. Itt nem voltak lakások, csak üzlethelyiségek — többek közt — Berkovics Náftáli üzletét látom magam előtt.

A Vásártér végén volt a mühelye és lakása Spitz Jiccháknak, egy ritka kedves zsidó embernek. Bádogos volt — elterjedt foglalkozás a zsidók között — mondhatni éjjel-nappal dolgozott, hogy népes családját eltarthassa. Igazi valója azonban mégis a templomban nyilatkozott meg, ahol ünnepnapokon a Teremtő dicsőségére és a közönség szivbéli örömére kiengedte kellemes, erős hangját az előimádkozó-emelvény előtt. Népes családjából négy fia maradt meg, itthon élnek Izraelben — hüséges követői az otthon látott önfeláldozó zsidó nevelésnek. Elveszett Mose, a legidősebb, aki igen ügyeskezü, eredményes ember volt. Fivére, a tehetséges muzsikus, aki apja nyomain járva és tehetségét örökölve kántorságra készült, a nagylány, nővérem jó barátnője, mindketten áldozatai a szörnyü időknek.

Akik megmaradtak a Spitz családból, azok mind itt élnek velünk Erec Jiszraélben. Zsidóságukhoz hüséges, becsületes izraeli polgárok, akik az ősökhöz méltó gyermekeket neveltek fel. Cádok/Zoli/nős és egy férjezett lánya van. Smuél fia jesivanövendék és lányának a férje is tanul. Ábrahám Rechovoton lakik és egy boldog család apja. Jákovnak, a legfiatalabb testvérnek három gyermeke van. A fia nős és jesivanövendék. E helyen kell megemliteni, hogy Jákov a Derecskei Emlékkönyv Bizottság pénzügyi felelőse és tehetséges ügyvezetője. Köszönet illeti munkásságáért.

Hadd tegyek eleget Schönfeld Ávrahám, most kanadai lakosnak és hadd emlitsem meg volt iskolatársamat, az egyik Hochmann fiut. Inkább csak a nagyanyjára emlékszem, akinek vásári árusitóhelye volt a hetivásár napján és az én László barátom szülei Kassán laktak és válságos időkben testvéreivel együtt Derecskén tartózkodott. Örömmel hallom, hogy Kanadában él, szivesen gondol Derecskére és közéjük valónak tartja magát. Szivesen teszem ezt a régi barátságon tul annál is inkább, mert azt is tudom, hogy zsidó ügyekben és különösen Izraelért mindenre kész. Kivánok neki minden jót.

világháboru után a proletárdiktatura idején megölték elsőszülött fiát, Jenőt, A nácizmus elvitte őt, feleségét, fiát Bandit és két leányát, Emmát és Micit. Legidősebb lánya Aranka, aki Mikepércsre ment férjhez, Egriné lett. A háboru után Bécsbe költözött, ott szép kort ért el: Fia, István, svájci lakos, leánya, Vera, Bécsben él.

A nagy Meisner családból Tibor van az élők között. Hires ügyvéd, már fiatal korában kitünt tehetségével, segitőkészségével és jó zsidó szivével. Most feleségével Debrecenben él, ahol az egyetem jogi tanácsosa.

A Meisnerház mellett lakott Margittai Gyula, az egyetlen zsidó, aki köztisztviselői állást töltött be: birósági végrehajtó volt. Kulturemberek voltak ő és a felesége is: Gyermekük nem volt.

Szemben volt a Jakab család ruhaanyag és készruha üzlete. A családfő, Herman okos, eleven zsidó ember volt. A harmincas években beköltöztek Debrecenbe. Három fiuk volt: Ignác, Ernő és Miklós és egy lányuk, Margit. Ernő jónevü orvos lett.

Néhány méterrel odébb volt a Schönfeld család lakása. Emlitettük őt, mint Ás-unokát. Mindnyájuk közül Ávrahám maradt meg. A felesége is derecskei születésü és négy gyermekükkel Kanadában élnek.

Velük egy házban éltek Guttmannék. A családfő, Katz Chájimnak, kiről külön emlékezünk meg, a veje, kitünő szabó volt és talán tul jó is Derecskére, ezért Debrecenbe, majd Pestre költözött. Két fia, lánya volt. Fia, Artur, hires zongorista lett, Amerikában élt édesanyjával. A közelmultban tragikus véget ért.

Több lakóház nem volt az utcában, de ott épült egy katolikus templom, mellette egy nagyobb, a református, aztán egy nagy park, benne az első világháboruban elesettek emlékoszlopával. A park mellett egy nagy négyszögletes épület, a városháza az összes hivatalokkal.

A városháza mellett lakott Schönfeld Eizik, a mészáros, alapitók ivadéka. A házában lévő mészárszéken kivül a templom udvarában is árusitott kóser hust, hitközségi felügyelet alatt. A kezük munkájából élő iparosoknak ez a ragyogó példája a község régi tagjai közül való. Három fiából és négy lányából Erzsi nevü lánya és József fia maradtak meg a pusztulás után – mindketten Áskelonban élnek. Erzsi megtalálható azon a ránkmaradt csoportos képen, amelyen ott látható 1914-ben az iskola tanitója, Lővi Sámuel és minden tanuló.

A család sorsa:

A legidősebb fiu, Lajos kereskedő volt és Berettyóujfalun lakott. Sándor szépen dekorált katona az Első Világháborúból. Derék zsidó ember volt, aki folytatta apja mesterségét Derecskén. A legidősebb nővért egy

vonatra került, feleségével és négy gyermekével szerencsésen visszakerültek. Az első lehetőséget felhasználva alijjáztak. Munkához jutottak. Nagy árat fizettek a békéért és szabadságukért; legkisebb fiuk északon hősi halált halt a szirekkel vivott harcban. Reméljük, hogy Isten erővel és egészséggel jutalmazza áldozatukat és fiaikban, lányukban meg azok családjában és leszármazottaikban találnak vigasztalást és örömet, hosszu életet.

Megint a főutcán vagyunk. Balra lakott Klein Mose terménykereskedő. Ha jól ment a sora, igen erélyesen vitte keresztül álláspontját a hitközségben, amikor pedig rosszra fordult anyagi helyzete, beköltözött Debrecenbe. Csak lányai voltak.

Az első veje, Friedmann, tanult, irástudó ember volt, aki Lőwy Sámuel után a hitközség jegyzője lett, akinek szép és cirkalmas kézirását mintha most is látnánk, Fia, Áron (Árcsi). Azután ők is Debrecenbe költöztek. Konyáron is volt egy veje; Goldstein Adolf, ennek három fia volt. Egyik unokája hires festő lett. Volt egy veje, Breuer Dávid, akiről külön is szólunk.

Klein Mose háza mellett lakott Gold József (Apja Gold Zelig Áser). Apja érdemein kivül maga is nevet szerzett. Az első világháboruban hősiesen harcolt. Itthon jó ember volt, aki minden közéleti, hitközségi munkát vállalt, de különösen aktiv volt a Chevra Kadisában. Lányuk és fiuk volt. A lány Pestre ment férjhez és ott a nehéz időkban tragikus halált halt. A fiu, Laci Délamerikában élt — talán egyedül őrizte szép és nagy család emlékét — két éve ő is eltávozott.

Goldék mellett volt egy nagykiterjedésü ház, amely lakóházat és egy nagy üzlethelyiséget is magában foglalt. Épitési anyagok, vasáruk, földmüvelési eszközök nemcsak az üzletben voltak, hanem a magas keritéssel körülvett nagy udvar is tele volt különféle vasárukkal. És mindez Meisner Sámuel Binjamin tulajdona volt. Ő maga megtestesitője volt az akkor nem ritka zsidó karriereknek, aki a maga erejéből jutott nagy vagyonhoz és tekintélyhez. Háza, üzlete, még földbirtoka is volt, amelyet bérbe adott ki. Irástudó, vallásos ember volt, rabbik leszármazottja. Nagyapja, R. Juda negyven éven át volt Dévaványa rabbija és a hires rabbi Chájjim Kitze volt az apósa. Derecskén lakott nagybátyja R. Mannheim Jesájáhu. Fivére a hires berettyóujfalusi rabbinak, R. Blum Amramnak lett a veje. Ilyen családi kapcsolatok mellett és a gazdag derecskei zsidók sorai közé jutva szinte természetes, hogy nagyon tevékeny a hitközségi életben. Elősegiti a "Jalkut Joszef" kiadását, hitközségi elnök éveken át. Sikeres élete nem volt fájdalom nékül. Az első

betegétől megfertőződött és rövid betegség után visszaadta áldott életét Teremtőjének. Özvegye – tartsa meg az ég sokáig – aki hüséges segitőtársa volt sok jócselekedetében, itt él közöttünk Áskelonban.

Utolsó rabbink, Kohn Cvi posthumus köyvében megjelent a felette tartott gyászbeszéd, amelyben méltatja Dr. Berger mulhatatlan érdemeit.

Ahogy a Bergerház után befordulunk a főutcáról, már ott is vagyunk a kis (vasuti) – állomás felé vezető uton – az egész telepet is arról nevezték el "Kis-állomás"-nak.

Az utca elején állott Csillag Ezriel háza. ő maga a hitközség őslakói közül volt: apja az alapitók között szerepel. Amikor én megismertem, már öreg volt és mesélt: Nagy kár, hogy nem jegyezte fel senki. Mennyivel másképpen irhatnánk meg Hitközségünk történetét most. Lánya és fia volt. A lány aki egy zsidó vallásra tért épitészhez ment feleségül – egyedül maradt meg a családjából. A fiu, Gyula mérnök lett: felesége Geiger Berta, a zsidó iskola tanitónője volt hosszu éveken át és tanitotta a derecskei gyerekeket világi tárgyakra. Egyetlen fiukat, Bandit közvetlen a felszabadulás előtt ölték meg – tragikus haláláért legyen ez az emlékezés az egyetlen kádis – ez a kérése Bari Mosénak, aki vele volt munkaszolgálatos. Amikor a németek már menekültek, husz főnyi fiatal zsidó munkaszolgálatos elhatározta, hogy a közeli erdőbe rejtőznek, amig felszabadulhatnak. Éjszakára a környékbeli lakósok között bujtak el. Másnap reggel megtalálták Csillag Bandi és egy Leichtner nevü másik derecskei fiu holttestét az utca porában. Legalább zsidó módra temették el őket.

Az utcán legszebb volt Weinberger Sámuel háza, mellette a hatalmas épületfa üzlet és raktár. Fivére volt kedves szomszédunknak, Weinberger Mártonnak, akiről már szóltunk. Ott lakott ő, felesége és három fia.

Kicsit odébb volt Klein Eliezer (Lázár) szerény hajléka. Komoly zsidó tudásu, kitünő talmudtudós volt – egyik aláirója-alapitója a "Lomdé Tora" Egyesületnek. Rengeteg tudása mellett (vagy tán éppen azért) simulékony, szives és csöndes ember volt: Lehetetlen volt nem szeretni, mert mindenkivel békében élt és egyenességben járt. Megélhetését a kis szatócsüzlete nyujtotta. Veje, Einhorn Mose, szintén egyenes, jámbor ember, egyedül maradt meg családjából, alijjázott, családot alapitott és itt hunyt el szép öregségben. Még egy lánya és két fia volt Klein Lázárnak. A lány Debrecenbe ment férjhez és ott is lakott. Az idősebb fiu, Chájjim, szintén Debrecenben lakott, Most Petách Tikván él egy öreg– otthonban. A másik fiu, Jirmijáhu, először Derecskén igyekezett megélhetést találni, azután Debrecenbe költözött és ott sikerrel tevékenykedett. Ő is a bécsi

Felső sor, balról jobbra: Gold Ernő. Fogel Dezső. Gold Szidi. Feri. Marci. Jo'ska. Móni
Középső sor: Gold Ernőné **(Citrom-lány)** és gyermeke. Fogel Dezsőné (Gold Rózsi). Gold **néni,** Gold Zsiga. Gold Marcine. Gold Józsefné. Gold Mónine **gyermekeivel.**
Alsó sor: Fogel Andor. Ilu. Gold Laci. Gold Bella. Fogel Manci.
Élnek: Gold Mónine fia és Fogel Manci.

Kép 1940-ból. Balról jobbra: Mezei Sári, Weisz Sanyi, Weisz Édi, Weisz (Vágó) Pista, Mezei Ila, Weisz Kati, Weisz Laci, Mezei Mandi.

Balról jobbra, állósor: Mezei Mandi, Weisz Sanyi, Weisz Édi, ismeretlen, Weisz (Vágó)Pista, Mezei Sári.
Ülő sor: Hornstein Dusi, Weisz Laci, Mezei Ila, Mezei Bandi, Weisz Kató.

és Szelá unokáikkal, megelégedetten és boldogan.

Ottilia férje és György mártirhalált haltak. Ottilia elmenekült a gettóból, Pestre került és megmaradt, de 1956 óta megszakadt vele minden kapcsolat.

Pál első felesége odaveszett. Lányuk, Livia életben maradt, de vele is megszünt minden kapcsolat. Weinstein Pál, az orvos Klára feleségével és három gyerekükkel alijjáztak 1945-ben és szépen boldogultak. Nagyobbik lányuk, Chava, Ezra Zohár professzor felesége. Két gyermekük van: Gióra és Aliza. Pál második lánya, Sosáná, Árje Sechori-hoz ment nőül. Négy gyermekük van:Anát, Jorám, Áviva, és Dániel.

Zeév Weinstein, Pál fia Ésel-re héberesitette a nevét. Felesége Dorit. Négy gyermekük van: Efrát, Árnon, Uzi és Ászáf.

Klára 1968-ban hunyt el, Pál 1971-ben.

Ellenségeink gyakran gunyolódnak felettünk, hogy nem hiába vagyunk kereskedő nép, mindig "számolunk". Hogy kereskedő nép lennénk természetünknél fogva, — azon lehet vitatkozni. De valóban számolunk. A kegyetlen sors, illetve gyilkosaink kényszeritettek, hogy számoljuk és számon tartsuk áldozatainkat. Ugyanakkor repeső szivvel várjuk, hogy a lecsonkolt törzs kihajtson, hogy a maradék ujra gyümölcsöt hozzon, hogy fiak, unokák és dédunokák szülessenek, hogy lássuk, mint valósul meg az isteni igéret: "és elszaporodnak, mint a halak..."; vagy mint a másik: "és megszaporitom őket, hogy annyi lesz az ember, mint a nyáj. A Jóteremtő nyája, zsidó emberek..."

Szemközt lakott egy ideig Grossmam. E.I. sógora, Klein Sámuel, akiről már elmondottuk, hogy átköltözött B. Ujfaluba.

Néhány háztömbnyire volt Berger Vilmos háza, nagy épületanyag üzletével az udvarán. A Lomdé-Tora" (Tóra-tanulók) Egyesületének alapszabályait két Berger is aláirta: talán ő is köztük volt. Mindenesetre jámbor, megbecsült zsidó ember volt a vezetők között. Lánya valahová máshová ment férjhez. Azután elözvegyült. A bécsi vonatra került, visszajött, ujból férjhez elment, majd meghalt ő is. Berger Vilmos szintén a bécsi vonatal ment, visszakerült és szép kort ért meg Debrecenben. Fia, Artur, orvos lett: embernek, orvosnak, zsidónak egyaránt kiváló volt. Nemessége, jó szive meghóditotta az egész város lakosságát, vallásra való tekintet nélkül — de a zsidók valósággal dicsekedtek vele. Minden szombaton és ünnepen a templomban volt és résztvett a hitközség gondjában-vezetésében. Derecskén sok volt a tüdőbajos és ő rengeteget tett azért, hogy ezt a szörnyü betegséget legyőzze.

Hivatásának és emberségének áldozata lett végül: egy tüdőbajos

Testvért kereső utunkon jobbra fordulva, ott vagyunk a Debreceni úton. Ez az utca igazán nagy volt, de csak két zsidó család lakott benne. Az elején volt lakása és szatócsüzlete – mindent árusitott az akkori szokásnak megfelelően Sichermann Ferenc. Ő maga Nagyszöllősről származott ide, – ahol utolsó főrabbink, Kohn Cvi született. – Felesége, Klein Jakab, derecskei zsidó leánya. Külsejében megőrizte származási helyének viseletét, szakállával, chaszid ruházatával. Nagy tiszteletnek örvendett, hitközségi elnök is volt és mindig hüségesen tevékenykedett a közügyekben. Áldott jó szivüek voltak mind a ketten, gyermekük nem volt. (A véletlen furcsasága, hogy ezen a környéken még sok gyermektelen család lakott: Eisnerék, Katz Sámuel, Grossmannék, Sichermannék, Kohn Cvi, Dr. Berger.) Sichermann Ferencnek egyszer kis csont akadt a torkán és nem tudták megmenteni. A feleségét a többiekkel vitték Auschwitzba.

Itt lakott még Kohn Cvi és felesége Lea. Szintén szatócs üzletük volt. Másutt már megemlékeztünk róla, az Ás Élijáhu unokák között – jó emlékezni rájuk mégegyszer.

Ahogy a főutcán tovább megyünk, jobbra lakik Dr. Kardos. Csöndes tudós ügyvéd, a finomság megtestesitője. Weinstein Ásernek, a város megbecsült és gazdag emberének lánya volt a felesége; két lányuk volt. Mintha most is látnám: az egész jom-kipurt véges végig imádkozta, bár gyöngécske testalkata volt, még a muszáf utáni szünetban sem ment haza, hogy egy kicsit lepihenjen. Reméljük, maradt valaki a családból; nem sikerült megtudnunk róluk semmit.

Még mielőtt a nyomdába adtam a kéziratot, még néhány részlet jutott tudomásomra a Weinstein családról. Az apa neve Endre, egy köztiszteletben álló, jómódu kereskedő, aki 1872-ben született. Felesége neve Gita. Négy gyerekük volt. A nagyobbik lány, Juli férjhez ment dr. Kardos Géza ügyvédhez. Két lányuk volt, Piroska és Ilonka és egy fiuk, Jenő. A középső Weinstein lánynak, Klárának a férje Tarnai Béla, mig a legkisebb, Ottilia, Fülöp Zoltánhoz ment feleségül és egy fiuk született – György. Weinsteinék fia, Pál kétszer nősült. Első feleségétől, Iréntől egy lánya volt, Livia, mig Klára, a második felesége, három gyermeket szült neki. Ezek nevei: Chava, Sosana és Zeév.

A Weinstein szülők felszámolták üzletüket és Nyiregyházára költöztek. 1944-ben Auschwitzban pusztultak el. Dr. Kardos még a vészkorszak előtt halt meg. Feleségét és két lányukat haláltáborba vitték. Fiuk, Jenő–megszünt vele minden kapcsolat. Klára, férje és két gyermekük, Kató és György – odavesztek. Ágnes és férje, Jákov Deutsch alijjáztak és Éjn Dor kibuc alapitói közé tartoznak. Ott élnek Éjtán fiukkal, Gáj, Tom

Szomszédságukban állott a nagy gőzmalom és ott lakott a "nagygazda", Grossmann Lipót. Különleges meleg érzelmi kapcsolatok füznek hozzá, hiszen az Apám ז"ל öt esztendeig az ő tisztviselője volt **Sárándon**, ő tartotta mb. fivéremet, David Cvit, a brit miláján. Jól emlékszem, hogy fivérem, Jicchák és én, az apánk és az ő taleszát szombatonként Bagosra vittük, a szomszéd községbe, ahol a minján volt. Már édesapja, Grossmann Simon neves ember volt, rabbitisztelő, jámbor ember, akinek neve megtalálható a Jálkut Joszéfben azok között, akik segitettek a könyv kiadásában. Grossmann Simon-nak két fia és egy lánya volt. A másik fia Ábrahám, a világban járkált: egy péntek estefelé, gyertyagyujtás előtt még elért szülei házához sulyos betegen és másnap visszaadta lelkét Teremtőjének és elérte, hogy szülei mellett nyugodhasson. Leányuk Klein Sámuel felesége lett. Ez nagyon megbecsült talmud-tudós volt. Három fiuk született: Ármin, Adolf és Lajos. Lajos a Fogel Dezső lányát vette el.

Klein Sámuel gazdag földbérlő volt, de a harmincas évek gazdasági válsága tönkretette és hiába költözött át Berettyóujfaluba, a helyváltoztatás nem változtatott anyagi helyzetén. Gossmann Simon fia, Lipót már gazdagnak született; mint malomtulajdonos pedig éppen dusgazdagnak számitott szinte a szörnyü idők utolsó napjáig. Szerették, tisztelték zsidók és nemzsidók: vagyona tekintélyt adott neki és jó szive, derüs mosolya és telt termete népszerüvé tették a hatóságok és a nép körében is. Amellett tanult ember is volt.

Neveltlányát, Bellát, férjhez adták Ritterhez — az ő három gyermeküket ugy nevelték, mint a sajátjukat. Komoly részt vett a hitközség életében, éveken át volt az elnöke: amikor a zsidótörvények megkezdődtek, eladta a malmot és Budapest előkelő negyedében vett lakást.

Nyugalma nem tartott sokáig: ahogy a hordák a házába jöttek, hogy elvigyék, felesége erélyesen, védelmére kelt. Ott, azon a helyen megölték, őt magát pedig deportálták, ahol szemtanuk szerint valósággal éhenhalt.

A gőzmalom területén lakóházak is voltak. Az utcai front fényes lakásában maga a Groszmann család lakott és ott látta vendégül a község szinte minden rendü és rangu lakosságát. Ott lakott unokatestvérem, Katz Áron is, aki nagybátyámnak, Katz Jákov Ásernak, a pocsalyi sajchetnek a fia volt. A malomban volt alkalmazva és a lakás fizetésének egy része volt, szolgálati lakás. Amikor a malom gazdát cserélt, az uj tulajdonos a zsidó törvényre hivatkozva elbocsátotta. Dés-re költöztek, ott talált megélhetést, amig az egész családot, őket is három gyermekükkel elvitték, — Senki sem maradt meg közülük.

(Talán érdemes megjegyezni, mint feltünő jelenséget: Köztudomásu, hogy vannak Izraelben családnevek, amelyek csak kohén, vagy csak lévi törzsből származók viselhettek. Igy például a Horovitzok mind lévik, a Kohnok meg éppen mind kohénok kellene, hogy legyenek. Derecskén ez a Horovitz-család nem tartozott a leviták közé és ami még ennél is feltünőbb: Kohn Ferenc – akivel még találkozunk – nem volt Kohén. A valószinü magyarázat – egyik a sok közül – hogy talán nem volt polgári házasságkötés a szülők között és a polgári anyakönyvvezető az anya névén irta be az ujszülöttet. Márpedig a halacha szerint kohen és lévi csak az apa után lehet valaki.

Szemben velük lakott Dr. Tokayer állatorvos és családja: felesége, fia és két leánya. Sokat nem tartott a zsidó vallásból a család. Egyszer egy évben, Jom-Kipurkor került a templomba dr. Tokayer és mégis büszkén vállalta és hangoztatta zsidóságát. Leányai sorsáról nem tudunk, tehetséges, szintén állatorvos fia huszártiszt volt a hadseregben. Sorsa a többi zsidók sorsa lett szüleivel együtt.

Ahogy tovább megyünk a város felé, az utca baloldalán lakott a két jámbor gyermektelen öreg, Eisner Sámuel és felesége – jóságuk őrzi emléküket.

Mellettük lakott Katz Smuel és felesége. Katz Smuél derecskei származásu, Katz M. Árje fia és nagybátyám Jiszrael Iszer Moskovicsnak sógora. Bőséges megélhetésüket egy italmérés szolgáltatta. Utfélen laktak, sokan betértek hozzájuk – és ők mindenkit szivesen láttak. Szinte szórták a szeretetüket mindenkire, aki hozzájuk betért és még meg is ajándékozták. Gyermekük nem volt, igyekeztek hát szeretni azt, aki rászorult. Feleségének testvérét, mint saját gyermeküket adták férjhez, és amikor özvegyen és megélhetés nélkül maradt az ő nővére két gyermekével, a nyolc éves kislánnyal és a hat éves kisfiuval, törődtek vele is és gyermekével. A kislányt, Mirjámot örökbe fogadták és férjhez adták. Most Haifán lakik és másodszor is elözvegyült. Első férjével, Wertheimer Jenővel először Derecskén laktak, aztán a zsidó törvények, megélhetési gondok miatt Debrecenbe költöztek, Még Derecskén született két fiuk, Miki és Slomo.

Mert Debrecenben laktak, megmaradtak az anya és fiai, de az apa, Wertheimer munkaszolgálatban elveszett. Alijjáztak és itt Mirjám férjhez ment Berkovics N.-hez akinek felesége Auschwizban maradt. A fiuk, Dov, a Cáhál kiváló repülője. Igy éltek Katzék szüntelen szeretetben és jóságban: özvegyet, árvát istápolva – amig a nehéz gazdasági helyzetben maguk is elszegényedtek és testvéreikkel együtt elvitte nemes életüket a szörnyü vihar.

SEREGSZEMLE:

kik is laktak hát Derecskén, a mi hitközségünkben?

Mint a tegnapi nap, annyi az ember élete e földön. Mennyi ebből az az alig száz esztendő, amelyet a mi hitközségünk megélt? Pedig milyen szivbéli öröm kisérte születését, milyen aggodalom és törődés segitette fejlődését, amig felnőtt és megedződve, megerősödve szilárdan megállott a lábán a történelmi idők viharában. És lett belőle termékeny gyümölcsfa a magyar zsidóság különlegesen gyönyörü kertjében.

Kidőlt ez a fa is — többiekkel együtt — és mi, akik megmaradtunk, hadd adjuk meg neki a végtisztességet és fájdalmas szivvel gyászoljuk el a mi kis közösségünket. Menjünk házról-házra, csókoljuk meg áhitattal a mezüzet minden hajlék bejáratánál és könnyes szemekkel, egyenként vegyünk bucsut mindnyájuktól. Szánk hadd susogja feléjük: "drága zsidó emberek, hüséges hősei hiteteknek, soha sem felejtünk benneteket."

És talán azért is keresünk fel mindenkit külön-külön, hogy elmondhassuk nekik azt, amivel a Chevra Kadisa embere bucsuzik attól, aki eltávozott: Édes Testvéreink mind-mind, bocsássatok meg nekünk, ha valakinek nem adtuk meg mind, ami járt neki. Ha valakit, vagy valamit kihagytunk, azt szándéktalanul, tévedésből tettük. Nincs is nekünk más célunk csak a ti tiszteletetek, értékeitek méltatása és szent emléketek megőrzése örökig.

Induljunk hát el az utolsó, testvért kereső utunkra Derecskén. Legjobb lesz talán az állomástól kezdeni: aki odajött, azt találta elsőnek — onnan aztán haladjunk sorba, mindenüvé benézve, mindenkit számon tartva.

Az első zsidó ház állomástól jövet, a Horovitz-családé. (Van valami elgondolkoztató abban is talán, hogy az utolsó zsidó, aki 1956 után még Derecskén maradt, ennek a Horovitznak Feri nevü fia.) A családfő, Horovitz Benjámin,köztiszteletnek örvendő ember, sokszor résztvett a hitközség vezetésében. "1925-ben a jótékonysági ügyek megbizottja" — igy számol be róla a hitközség jegyzőkönyve. Éveken át bérelte a maceszsütés jogát. Két fia volt; a kisebbikről annyit tudunk, hogy a felszabadulás után éveken át egyedüli zsidó volt Derecskén. A nagyobbik, Jenő is életben maradt.

ismeretlenül is érzem – mindenkor és mindenben a Te hü társad lesz. Ez a hit és meggyőződés ad mindannyiunknak akik Téged szeretnek, megnyugvást, hogy veled van a Hitvesed, aki egyszemélyben helyettesitheti az Anyát, az Apát, testvért és rokont.

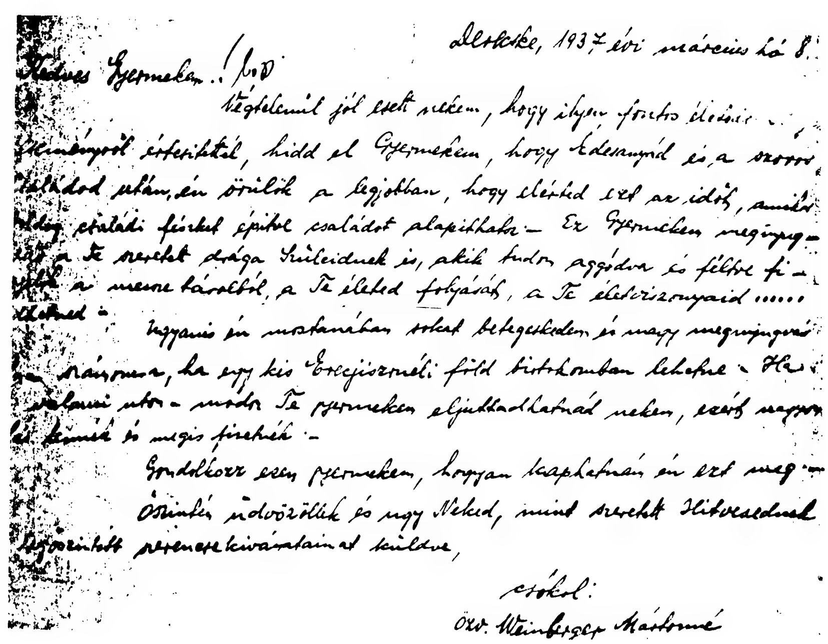
Ismeretlenül is add át Gyermekem, Neki is őszinte keresztanyai áldásomat és szerencsekivánataimat. Nagyon szerettem volna én is valami ajándékkal hozzájárulni a Ti családi fészketek alapitásához, de ebben meggátolnak a valutáris korlátozások és Palesztinába nem lehet semmit sem küldeni.

Azonban egy nagy kéréssel fordulok Hozzád, ha ezt teljesitheted.

Ugyanis én mostanában sokat betegeskedem és nagy megnyugvás volna számomra, ha egy kis Erecjiszraéli föld lehetne birtokomban. Ha valami uton-módon, Te gyermekem, eljuttathatnád nekem – nagyon hálás lennék és meg is fizetnék.

Gondolkozz ezen, Gyermekem, hogyan kaphatnám én ezt meg.

Őszintén üdvözöllek és ugy Neked mint szeretett Hitvesednek szerencsekivánataim küldve csókol – özv. Weinberger Mártonné

[illegible], 1937. évi március hó 8.

Kedves Gyermekem..!

Végtelenül jól esett nekem, hogy ilyen örvendetes [illegible] eseményről értesitettél, hidd el Gyermekem, hogy Édesanyád és a szomorú [illegible] halála után, én örülök a legjobban, hogy elérted ezt az időt, amikor [illegible] családi fészket épitve családot alapithatsz. – Ez Gyermekem megnyugvást [illegible] a Te szeretett drága Szüleidnek is, akik tudom aggódva és féltve figyelik a messze távolból, a Te életed folyását, a Te életviszonyaid ...... [illegible] –

Ugyanis én mostanában sokat betegeskedem és nagy megnyugvás számomra, ha egy kis Erecjiszraéli föld birtokomban lehetne. – Ha valami uton-módon Te gyermekem eljuttathatnád nekem, ezért nagyon hálás lennék és megis fizetnék. –

Gondolkozz ezen gyermekem, hogyan kaphatnám én ezt meg. –

Őszintén üdvözöllek és ugy Neked, mint szeretett Hitvesednek legőszintébb szerencsekivánataimat küldve,

csókol:

özv. Weinberger Mártonné

tehetséges lánya Zsuzsi és annak a leánya, Kati.

Különleges hálás köszönet Mancinak, mert szivvel-lélekkel buzditott, segitett könyvünk megirásában.

Gold b. fia Moni Budapesten vészelte át a nehéz időket és hosszu áldásos életet ért el.

A Moni fia a népi hadsereg tagja. Ez a pálya az előző uralom alatt zárva volt a zsidók elött. Nős és férjezett fia és lánya van.

Gold b. legidösebb fia, Marci Budapesten lakott. A történetük röviden: Ö és a felesége átélték a pusztitást, de egyetlen leányukat a szülő-otthonból hurcolták el a martalócok. Egyetlen fiuk, Feri, egy nagy svájci szállitó cég megbizott szakértője a konstancai kikötőben volt. Nagy segitségére volt a Palesztina felé törekvő üldözött zsidóknak. Egy alkalommal egy nagy rakomány krumplival az éhségtől mentette meg egy hajó menekültjeit. Azok hálás telegramot küldtek a szülőknek: "Áldva legyenek a szülők. akiknek ilyen jó fiuk van!"

Feljegyzendő ez a jellegzetes adományozó-készség ami a Gold nagyapától ered es átöröklődött a család minden tagjára.

A Vész után Feri Argentinába került, kihozta magához a szüleit és szeretettel megaranyozta életük alkonyát. Szép hosszu kort értek meg. Haláluk után nemsokára Feri is befejezte áldásos és jótékony életét. Legyen áldott az emléke. Feleség és egyetlen fiu maradt utána. A nagy és népes Gold családból sajnos kevesen maradtak. Az eltávozottaknak legyen áldott az emlékük. A megmaradtak éljenek sokáig boldogságban. A szomszédságunk egyik legtiszteltebb matrónája volt Weinberger Mártonné. Itt közöljük egy levelét, melyet Ráv Sz. B. Dávid Szoffer-nek irt, akit nyolcnapos korában karjaiban tartott és aki akkor Jeruzsálemben tanult. Ez a levél ékesen bizonyitja, milyen volt egy igazi zsidóasszony stilusa, életfelfogása és tartózkodó gyengédsége.

Kedves Gyermekem! / százhuszig egészégben / Derecske, 1937 évi, március hó 8.

Igazán nagyon jól estt, hogy életednek erről a fontos eseményéről értesitettél. Hidd el gyermekem, hogy Édesanyád és a szoros család után én örülök a legjobban, hogy elérted ezt az időt, amikor boldog családi fészket épitve családot alapithatsz. Ez, Gyermekem, megnyugvás a Te szeretett drága Szüleidnek is, akik, tudom, aggódva és féltve figyelik a messze távolból a Te életed folyását, a Te életviszonyaidat.

Az élet utja sokszor nagyon göröngyös, de miután a Mindenható szent akaratából Magadnak boldog családi fészket épitesz, mégis könnyebb lesz a göröngyös ut a szeretteidtől távol egy olyan szeretett nő oldalán, aki –

amely fogadta, elvitte őt is hamar. Szép család – szomoru vég: senki belőlük nem maradt.

Berkovicsék mellett volt a Gold Oser Zelig (Zsiga) nagy üzlete és lakása. A családfő figyelemre méltó külsejü, tekintélyt ébresztő és követelő ember volt: különösen vigyázott arra, hogy a templomi imádkozás során senki se vétsen az áskenázi imarend ellen. A kádis imában a "jacmách purkone"-t senki nem merte kiejteni. A hitközség minden intezményében betöltött tisztségeket. Volt hitközségi elnök, főgondnok a Chevra Kádisában. Vezetése idején épült (1905-ben) az uj szép derecskei templom. Előjogai közé tartozott – egész utolsó napjáig – a nagy ünnepeken, Ros Hasanah és Jom Kipurkor a kezdő imádságokat előimádkozni. Hüséges munkás közélete után a derecskei temető bejárata mellett helyezték örök nyugalomra. Felesége, házának hüséges, irányitója, Bécsben, a munkatáborban hunyt el. Öt fiuk, egy lányuk volt. Mose Joszéfról, fiáról beszélünk, amikor lakásához érünk derecskei körutunkon. Fiatalabb fia, Cvi, apja üzletében maradt – az üzlettel és beteg apjával szivvel-lélekkel törődött – a munkatáborban végezte. Felesége, Fogel Szidi és két gyermekük Auschwitz áldozatai lettek. Note fiuk a szomszéd házban lakott; Citrom Jozsef, a derecskei zsidók első vonalából, adta hozzá a lányát. Bár gyermekkora óta nehéz hallásu volt és ez sokban gátolta őt, élénk eszével mégis becsülettel – bőséggel fenntartotta családját épületanyag üzletéből. A betegsége annyira sulyos volt, hogy mások csak jelekkel tudták vele megértetni magukat, de a gyermekei folyamatosan értekeztek vele – mindnyájunk nagy csodálkozására. Mind odamaradtak Auschwitzban.

A Gold Rózsi feleségül ment a szováti Fogel Dezsőhöz. Jómódu emberek voltak, hitközségi életben aktiv a férj és jótékony, vallásos házat vezetett a feleség. Igy volt ez Derecskén és igy folytatták Debrecenben is, ahol a házuk nyitva állott különösen a Debrecenbe került, vagy ott szolgáló derecskei katonák előtt. Egyetlen fiuk, Andor, kortársam és jó barátom, finomlelkü, kulturált fiu, aki érettségi után apja üzletében vett részt – amig a munkaszolgálat végleg el nem vette. Két lányuk, Ilu és Manci férjhez mentek: férjeik is a munkatáborban vesztek el. A felszabadulás után az apa, megtörve fia és vejei szomoru végétől, a maga megnehezedett helyzetétől, 76 éves korában meghalt.

Ilu elsö férje Klein Lajcsi volt, egyetlen lányuk Zsuzsi. Lajcsi nem jött vissza a munkatáborból. Ilu férjhez ment másodszor.

Manci odaadással és szeretettel ápolta a hosszu kort megélt édesanyját. Ilu még anyja életében meghalt. Megmaradtak Manci és az Ilu nagyon

még addigra megmaradt, hiszen az uralom ellene volt a magánkereskedésnek. Állami tisztviselő volt a hatvanas években bekövetkezett haláláig. Anyjuk – hiába kérte feje alatt a Szentföld porát – Auschwitz mártirjai közé került.

Weinberger Mártonnak még két testvére lakott Derecskén. Sámuel jámbor zsidó, gazdag, bőkezü, jótékony. Három fia volt: Jenő, a legnagyobb, az első világháboru katonája, a Bécs melletti táborba került és ott egy amerikai bombázás áldozata lett: Utolsó rabbink megemlékezik róla a Likute Cvi cimü könyvben. Miki, a fiatalabb fiu mosolygós, jó szivü, derüs egyéniség, a munkatáborban maradt – szüleik Auschwitzban.Egyetlen fia maradt meg Sámuelnek – Sándor, aki ahogy hazajött, megtalálta szülei elrejtett vagyontárgyait és ahelyett, hogy magának tartotta volna meg, szüleitől tanult példa szerint szétosztotta a visszajött nincstelenek között, vagy segitett rajtuk, amig anyagilag megerősödtek. Fiatalon halt meg Budapesten. A W.Márton másik testvére, Éliás, a templom mellett lakott – odajárt reggel-este. Sok jó tulajdonsága mellett önzetlenül vállalta a hitközségben különféle feladatok elvégzését. Volt egy lányuk, Margit és egy fiuk, Jenő. Szüleinek szemefénye, Jenő kellemes kulturált, közszeretetben álló fiuk a legkegyetlenebb munkatáborok egyikébe került és onnan hamar megjött a szörnyü hir: eltünt – aminek csak egy értelme lehetett. A szülők és Margit Auschwitzban végezték.

A nővérükről, Schönfeld Ignácnéról a lakóhelyén emlékezünk meg. Ime, ez volt a fényes, földesi származásu Weinberger család története.

Jobboldalról a szomszédunk Berkovics Béla ruházati és temetkezési cikkek árusitásitásával foglalkozó nagy üzlet gazdag tulajdonosa volt. Sokan, ha rászorultak, részesültek segitségében: szivesen és bőkezüen adott. Felesége, Nyul Frida, ismert jótékony földesi család gyermeke. Többször volt a hitközség elnöke – mindig önfeláldozó, sikeres munkásság közepette. Egyetlen fiuk, József (Jóska), sikeres ügyvédi tevékenységet folytatott. Felesége, fia volt. Bár még fiatal volt, a hitközség vezetésében nagy hozzáértéssel vett részt. A kisebb lány, Manci, Altmanné lett, egy debreceni banktisztviselő felesége. Irén, a nagyobbik lány otthon maradt és az üzletben dolgozott. Jóska munkatáborban veszett; családja Auschwitzban. Berkovica Béla felesége két lányával Auschwitzba került. Az anyát rögtön "balra" irányitották. Egy hazatért szemtanu elmondta, hogy Manci beteg lett – és odavitték, hot a betegeket tartották. Nővére várta, hogy huga visszajön, amig ő maga is befejezte életét. Az apa, Béla, a hitközség többi vezetőivel együtt Bécsbe került, visszajött, de a gyász,

a két fiatalabb, Mandi és Sári. Sári elbeszéléséből tudjuk, hogy már ők is ott álltak a szelektálásra várók között, amikor az egyik felvigyázó parancsára mindkettőjüket visszavitték a hálóhelyükre és igy életben maradtak; a legnagyobb, Ila, Bécsbe került és onnan sikerült hazajönnie. Ila férjével, Kohn Gézával, Pesten lakik. Mandi és férje, Grosz Lajos, szintén ott laknak. Sári feleségül ment Gottlieb Józsefhez, aki Konyár legtiszteltebb emberei közé tartozott — övéke volt a nagy gőzmalom — és két lányukkal 1956-ban alijjáztak, Kfár Chászidimben laktak ahol igazán nehéz munkával tartották fenn és nevelték két lányukat, akik mindketten tanitónők lettek. Gottlieb József néhány éve eltávozott, özvegye, Sári — gyermekei és unokái körében Áskelonban él — (sokban segitett e könyv megirásában, sok anyagot kaptunk tőle — itt hadd köszönjük meg Neki.)

A nagyobb Weinberger-fiu, József, ismert orvos volt, Wienben egy hires szanatórium főorvosa. Később Budapesten folytatott orvosi gyakorlatot, a munkatáborban is orvosként müködött. Egy napon összeszedték az összes zsidó orvost és egyéb zsidó értelmiségieket, Jolsván külön századot állitottak össze belőlük azzal az ürüggyel, hogy igy akarják megmenteni életüket. Az egyik faluban kegyetlenül legyilkolták őket — ezt tudtuk meg annak a 45-ös csoportnak egy tagjától, aki szintén köztük volt és különös véletlen és vállalkozás eredményeképpen elszökhettek a századtól. Fia, lánya maradtak utána, mindketten orvosok.

Weinberger Sándor, a második fiu, először szintén az orvosi szakon kezdett tanulni, de a numerus clausus következtében nem folytathatta és banktisztviselő lett. Felesége Auschwitzban maradt, ő maga hosszas bolyongás után a vészből megmenekült. Gyermektelenül halt meg a hetvenes években. Egy versét, amelyben meg nem valósult álmait siratja, könyvünkben hozzuk Jáoz Keszt Itamár a Magyarországról származó hires költőnk forditásában.

A harmadik fiuk, Jenő, feleségével és két fiával alijjáztak és Petach-Tikván telepedtek le. Bár jómódhoz voltak szokva, itthon aránylag szerény körülmények között, kiegyensulyozottan éltek. Jenő jómódoru, kultúralt, kellemes ember maradt, mig — nyolcvanon felül — végső napjaihoz ért. Elsőszülött fiának halála annak harminc éves korában összetörte szivét. Özvegye, Juda Aszód világhirü zsidó tudós családjának leszármazottja, Petách-Tikván él, mérnök fia Ráánánán.

A legkisebb fiu, Lajos középiskoláinak elvégzése után apja üzletében dolgozott. Tevékeny és hitközség vezetésében is résztvevő ember volt: Ő vezette a "Tiferet Bachurim"-ot. A nehéz idők, a fényes, szép üzleten sem tüntek el nyomtalanul. A felszabadulás után pedig már az is elveszett, ami

Ábrahám, az angol hadseregben szolgált, német fogságban volt a háboru végéig. Szorgalmasan dolgoznak mind a ketten. Elsőszülött fiuk Zeev, felesége Judit.

Négy gyermekük van. Leányuk, Chájá, Visinszki Jicchák felesége: fiuk, lányuk van. Fiatalabb lányuk, Rivka, még középiskolás. Kisebb lányuk Mirjám, férje Sándorfi Mordecháj, aki egész életét az Ország védelmének szentelte. Azóta, hogy itthon van, szolgál: az állandó hadsereg tisztje. Gyermekeiknek sikerült Tóra-központu nevelést adni, akik tehetségükkel és szorgalmukkal meg is valósitották szüleik elképzelését. Jigál, a nagyobb fiu, a modern számoló-gondolkodó gépekhez van különleges tehetsége és hajlama, de azért jut ideje a Tanra is; felesége Ronit: három gyermekük van. Az elsőszülött Jákov, Apám után kapta nevét. A második fiu, Éjtán a "Merkáz Háráv" jesiva hallgatója — sokatigérő tehetség és kitartóan szorgalmas — felesége Alpert Orna. A kisfiu Jicchák — kezemben tartottam születése nyolcadik napján — fiatal, igéretes képességü diák. A harmadik lányuk, Eszter, feleségem lett — magunkról már történt emlékezés. Családunk története után nem tehetem, hogy ne irjak valamit az otthoni szomszédokról, akik megvalósitották életükben a héber mondást: "Jobb egy jó szomszéd, mint egy távollakó testvér." Annál is inkább kötelességemnek tartom róluk beszélni, mert alig maradt valaki közülük, aki rájuk és róluk emlékezzék.

Kis utcában laktunk — baloldali szomszédunk volt Weinberger Márton és családja: kohénok voltak, övéké az elsőség. Weinberger Márton arisztokratikus megjelenésü, magas termetü, szép arcvonásu, mindig csendes és nyugodt, hibátlan modorában és öltözködésében, köszönésben nem lehetett megelőzni. A gazdagok közül volt — ehhez képest nyilvánult meg jótékonysága. Amikor a rabbi, Szofer Joszef Léb "Jalkut Szofer" könyvét kiadta, neve azok közt van felsorolva, akik támogatásukkal lehetővé tették a könyv megjelenését. Feleségének is finom megjelenése volt; igazán tiszteletet ébresztett mindenkiben, már a látása is. Nemes lelkéről tanuskodik Szofer Szimcha Bunem rabbihoz irt levele, amelyben attól, akit zsidóvá léte napján kezei közt is tartott, egy marék erecjiszraéli föld porát kéri, hogy majd azon nyugodhassék, ha eljön az ideje. Nagyon szép házban laktak: ott volt az üzletük is, amelyben ruházati és temetkezési cikkeket (keresztényeknek) árultak. Ő hetven éves korában, 1928-ban halt meg, felesége Auschwitzban. Négy fiuk és egy lányuk volt. A lány, Mariska, Konyárra ment férjhez Mezei Pálhoz, a konyári hitközség egyik alapitójának fiához. Szép, jólmenő üzletük volt: jómódban éltek három lányukkal. A szülők Auschwitzban maradtak. A lányok közül

ott megmenekültek, de elvesztették fiukat, Smuélt, akit mentőmunkája közben öltek meg a nácik. A család egy része már a háboru előtt alijjázott, a többiek a felszabadulás után. A szülők itt élték utolsó éveiket, a családjuk és ismerősök között, tisztelettel és szeretettel övezve.

Zevulun, a fiuk, igazán csak nagy hite erejével tudta átélni élete nagy csapását: felesége és nyolc gyermeke veszett el a viharban. Ez a hite segitette abban, hogy ujból családot alapitott és Dvorával, élete párjával két fiut és három lányt neveltek fel ősi zsidó szellemben. A fiuk is, a vők is nagy jesivák neveltjei, népes családjuk körében mindent megtesznek azért, hogy szüleiknek igaz örömet hozzanak az unokákkal és dédunokákkal – legyenek áldásra minél többen.

Nagy lányuk, Hanna, férje háráv Kurlanszki Jákov. Gyermekeik: Jiszrael Chájim, Rivka, Szárá, Joszef, Lea, Jicchák és Dávid.

Fiuk: Háráv Avigdor Zéev, felesége Bátjá. Gyermekeik: Jicchák, Áhron, Hanna, Jákov, Chájim, Gita és Smuél.

Lányuk: Ráchel, férje Hirsch Noach. Gyermekeik: Szárá, Jicchák, Slomo Chájim és Ávráhám.

Legkisebb fivk, Chajjim, felesége Chenja – Két szép gyermek boldog szülei.

Apósom-anyósom elsőszülött lánya Szárá, Férje: Fingerhut Jesaja.

Szivük jóságát teljes nagyságában kimutathatták szüleikkel való tiszteletben és törődésben. Egyetlen lányuk, Chava tanitónő, férje Eliás Jákob. Három gyermekük: Jáára, Sáj és Éjtán.

Sosana, a lányuk megb. férjével, Berkovics Árjéval még a második világháboru előtt alijjáztak. Magyarországon, a vallásos dolgozók mozgalmában az első aktivisták közé tartoztak. Itthon sokat szenvedtek megélhetési nehézségek és az 1936-os események miatt. Azután átszenvedték a Függetlenségi háboru Jeruzsálem blockádját. Mégis sikerült gyermekeiknek igaz, hagyományos nevelést adni, de szegény sógorom már nem élvezhette a földön örömét gyermekeiben, mert fiatalon meghalt. Nagy kár érte: minden szépért-jóért lelkesedő és lelkesitő, tevékeny, tudós ember volt. Sógornőm, Sosáná, férje szellemében vezeti házát és vigyázza két gyermekének és unokáinak sorsát. Leánya, Mirjám, az első "cábárit", izráeli bennszülött a családban. Férje, Saporta Jákov, a Televiziónál dolgozik. Két tehetséges gyermekük van: Galit, a lányuk és a nagyapa nevét viselő Árik. Sosana fia, Éli: kulturált, jó szivü, neveléséhez ragaszkodó.

Ráchel, az Alijjat Hánoár keretében jött haza. Férje, Herskovics

Farkas Mose a férje és gyermekeiknek volt kitől tanulni jóságot, segitőkészséget. Szárá leányuk, tanitónől képesitéssel, felesége lett Rafinak, aki az állandó hadsereg tisztje és három gyermekük van. Fiuk, Ben-Cion, vallásos gimnáziumban érettségizett, befejezte katonai, szolgálatát és a legjobb uton van jövője felé: most kezdi további tanulmányait.

Nagyapám harmadik lánya, Chája, Hőgyészen, Tolna megyében lakott, ahol a férje, Reichmann Cvi, metsző volt. Természetesen szigoruan vallásos, tudós ember. Három lányuk és maguk is áldozatai lettek a szörnyü időknek. Gyermekkoromból sok-sok emlékem maradt erről a nagynéniről. Amikor a Nagyapánál vendégeskedtünk és már a nagymama nem volt köztünk, ő törődött velünk, unokatestvéremmel és velem. Etetett, öltöztetett, mosdatott (legalább szombat előtt) bennünket. Arra is vigyázott, hogy addig ne reggelizzünk, amig meg nem imádkoztunk és pedig rendesen, nem elkapkodva. Ha ilyesmin kapott rajta bennünket, azzal büntetett, hogy mégegyszer kezdjük elölről az imát... Hadd imádkozzam most rendesen, nem kapkodva, ahogy ő szerette, érette és az egész családért.

Gitl nénénkről, a legkisebbről hadd mondjam el, mennyire örök hálával tartozom neki abból az időből, amikor Nagyapánál vendégeskedtem. Férje Svéd Lajós eltünt a munka - szolgálatban. Fiával Ávrahámmal csodálatos véletlen folytán a Bécs melletti munkatáborba került, — és az is csoda volt, hogy életben maradtak. Alijjáztak és Kirját-Chájimban telepedtek le. Ávrahám feleségül vette Szárát: Az egész család nagy szeretetben lakik együtt — eredményesen tevékenykedve. Nyugodt, szép megélhetésük van. Egyetlen lányuk, Rivka, főiskolai képesitésü és férje, Chájim, tiszt az állandó hadseregben. Nekik is van már fiuk is, lányuk is: a fiu Éli, a dédnagyapja után. Igy azután van Gitl néninek két dédunokája — legyenek minél többen — Ávrahám és Szára is nagyszülők már az ő jóvoltukból. (Gitl nagynéném 1982 tamuz 12.-én elhunyt).

Ime, ez a története és a sorsa Chájim Solmo Mayer-nek nagyapámnak és Frümet Nagyanyámnak — legyen áldott emlékük.

Most pedig hadd emlékezzünk Feleségem Szüleiről. Szüleim ők szivem szerint is.

Apósom, Reiss Jicchák — nagy talmud-tudós volt, vallásos, csupa jó tulajdonsággal. Még a hangját sem emelte fel soha, még azzal sem akart senkit megbántani. Anyósommal, született Sternberg Rivkával teljes egyetértésben nevelték ragyogó család jukat. Alijjázásukig Budapesten laktak. Ők maguk bekerültek a svájci védnökség alatt álló "üvegházba" és

Ausztráliában élnek. A legkisebb fiu, Léb, autószerencsétlenség áldozata lett. Özvegye, Hanna – Ben Cion bácsinknak és Mirjámnak a lánya – és gyermekei, Ben Cion és Shery alijjáztak: Róluk részletesebben hadd számoljunk be.

Nagynénink, Mirjám és férje, Neumann Ben-Cion, a jó hirü Büdszentmihály zsidóságának megbecsült emberei közül voltak, – nyolc gyermekükért, nevelésükért a maguk példáján tul is mindenre készek voltak: A néni minden évben eljött Derecskére, hogy fivérével együtt elzarándokoljanak Berettyóujfaluba, Frümet nagymama sirjához. Látom magam előtt nénikénk finom vonásait, szép arcát, amelyen az élet nehézségei, a sok gond ellenére mindig ott ragyogott a bizó, derüs mosoly, amely mélységes hitéből fakadt. Nénink és bácsink, nagylányuk, Ráchel, férje és kisfiuk, Hilda lányuk és a két kisebb fiu, mind, mind Auschwitzban maradtak...

Négyen mégis átélték a szörnyüséget, négy lány, ők itthon vannak családjaikkal az Országban.

A nagylány, Olga, Joszef Yicchaki felesége, Haifán lakik. Férje komoly tudásu, mély vallásosságu ember, akinek mindennapi kenyere a Tóra tanulás. Első lányuk Mirijám, akinek férje, Korlanszki Jehosua, jesiva előtanuló és öt gyermekük van. Fége lányuk férje, Szász Jákov, a tanulásnak szenteli életét, három gyermekük van. Ben-Cion, a fiuk, Jeruzsálemben él és csak tanul: nős, két lánya született. A második lány, Frumet, Katz Mose Árje felesége, az utolsók között voltak, akik Derecskét 1956-ban, a magyar felkelés után elhagyták. Alijjázásuk után Kfár Chászidimben telepedtek le. Unokatestvérem egészségi állapota nagyon leromlott – és nem birta sokáig. Özvegye, aki hüséges segitőtársa volt a férjének a család fenntartásában és két gyermekök nevelésében még férje életében, egyedül vállalta és fejezte is be nagy sikerrel gyermekei nevelését. Ben Cion a fiuk, az Emek egyik iskolájának igazgatója, a felesége Szárá és négy gyermekük van. Mirjám, a lányuk is sikerrel fejezte be tanulmányait, Beér-Séván lakik férjével, Grosz Dáviddal, és három gyermekükkel.

Hanna, a harmadik lány, akiről már szóltunk, Ausztráliaból alijázott özvegyen és nem kimélt semmi fáradságot, hogy két gyermekének mindent megadjon, fejlődésüket és nevelésüket biztositsa. Fia, Ben-Cion középiskolát végzett és most fejezte be katonai szolgálatát. Shery, a lánya is tanul és minden remény megvan rá, hogy anyjuknak sok és igaz örömet szerezzenek előrehaladásukkal: Vigyázzon rájuk és segitse őket a Teremtő, aki az árvák atyja...

A legkisebb lány, Ilu is nagymama már – három bájos unoka az övé.

Nagyapám, Chajim Slomo Mayer, legidősebb lánya, Ráchel néni volt. Férje Pocsajban volt sochet és ott élték szerény, megelégedett életüket és dolgoztak családjukért. Négy fiuk és egy lányuk volt.

Az elsőszülött fiu, Ahron, keserves sorsáról már szóltunk. Unokatestvérét, Jiszrael Iszer lányát vette el feleségül. Désen laktak, onnan deportálták őket. Mose, a második fiu, Erdőteleken lakott; három gyermekükkel együtt lettek a Vész áldozatai. A harmadik fiu, Dov, Encsen lakott; felesége és két lánya nem jöttek vissza Auschwitzból. Ő Amerikába vándorolt, ott vette feleségül Lilit: mindketten jótékony emberek voltak mindig. Ő maga az elmult Ros Hásáná napján halt meg és Jeruzsálemben, a Hár Hámenuchoton találta meg végső pihenését.

A negyedik fiu, Léb, — akinek első felesége Auschwitzban maradt — második feleségével, Ilonkával Amerikában él — testvére emlékét és utját őrzi. Az egyetlen lány, Bluma és talmud-tudós férje, Grosz Baruch, a nehéz időknek estek áldozatul. A néni még apja életében halt meg, férje Auschwitz utját járta.

Nagyapám harmadik fia volt Áron. Ez a bácsink az első világháboruban, orosz fogságban tünt el és özvegye hét lányával és egyetlen fiával küzdötte végig életét. A fia, Wolf Léb, alig volt idősebb nálam: néha a nagyapánknál — merthogy engem nagyon szeretett — helyettem is ő kapott ki. A két háboru közti időben keservesen tartotta el Irén néni népes családját. Páran férjhez mentek: egyik lányát unokatestvérem, Mose Zeév Moskovics Derecskén vette feleségül. Az egyetlen fiu, Wolf Léb is megnősült, gyermekei is születtek — de senki közülük a Vész korszakát át nem élte. Még rágondolni is fáj a sziv: Teremtőm, milyen is tud a sors lenni...

Csak Nagyapám negyedik fia, Cvi és felesége Eszter maradtak nagyapán szülővárosában. Mindketten vendéglátó, jótékony emberek voltak: hét fiuk és két lányuk született. A bácsim és felesége, három fiukkal; — Ávrahám, Mose-Zeév és Imre — aki orvos volt: mindnyájan, feleségükkel, gyermekeikkel, Auschwitzban vesztek el. A megmaradottak közül Sámuel szülőhelyén telepedett le. Ez a falu a multban Magyarországhoz tartoztott, azután Szlovákiához került, végül most a Szovjetunió része. Róla, meg a hasonlókról mondták akkor, hogy három országnak is voltak polgárai, anélkül, hogy a faluból kimozdultak volna. A többi testvér Ausztráliába vándorolt ki: ott élnek és segitenek, akin csak lehet. Lenke lányuk és József férje velük (az ő lányuk Eszter, a férjével Kanadában laknak.) Stefi, férje és férjezett lányuk. Ámrám, felesége, férjezett lánya, unokája és nős fia Henrik, neje, férjezett lánya mind

hajtsam meg a fejemet, feleségem, Reisz Eszter előtt, aki tul azon, hogy hüségesen törődött családja népével, minden rokonunk és ismerősünk csodálatát érdemelte ki azért a szülői tiszteletért és szeretetért, amellyel tizenöt esztendőn keresztül körülvette Apámat utolsó éveiben és az ő szüleit is, akik a Függetlenségi Háboru évében alijjáztak és ugyancsak tizenöt éven keresztül élvezhették gondoskodó jóságát. Jutalmul adassék meg neki, hogy minél hosszabb időn át találjon örömet gyermekeinkben unokáinkban és még azon is tul – ugy legyen.

Gyermekeink – hála értük –: Naomi, a Bár Ilán Egyetem tanára (előadója). A második Ruth, ő is, férje is, akadémiai végzettségüek és három unokánkat köszönhetjük nekik. A három közül az elsőszülött Uri Jehosua, a második David Eliezer és a harmadik Michal Jafa. Tehetséges "kis" fiam Joszéf, jesiván tanul és nagy segitségemre volt e könyv megszerkesztésében. Jó nekünk, hogy igy áldott meg velük Az, Aki áldja meg őket...

Mivelhogy az Apám családjának felmenőiről már megemlékeztünk, hadd lássuk Anyám családjának futólagos történetét is. Anyai nagyapám, Rosenblüth József, a sátoraljaujhelyi hitközség kiemelkedő tagja volt. Talmudtudós ember, aki kiapadhatatlan forrása volt az ujhelyi nagy rabbik csodálatos cselekedeteiről szóló elbeszéléseknek, különösképpen a közöttük is a legnagyobbról, a "Jiszmách Mose" halhatatlan szerzőjének életéről mesélt szüntelen. Egy hiján száz évet élt meg és hosszu élete alatt sokakat megismert a nagy szellemek közül, de őt is sokan megismerték és értékelték. Alig néhány nappal a deportálás előtt szállt fel lelke és még megkaphatta a zsidó embernek kijáró végső tisztességet. Négy fia és három lánya volt. Elsőszülött fia, Chájim, fiatalon Amerikába vándorolt – leszármazottai, gyermekei, unokái, most is ott laknak. A másik három fiu: Mordecháj, Alexander Zisu és Jirmijáhu, apjukkal éltek és ápolták halála napjáig hüségesen. Mindnyájan Auschwitzban maradtak.

A lányok közül Hanna férjével az Egyesült Államokba vándorolt ki, két fia, Akiva és Dov családjaikkal most is ott laknak. Egyetlen lányuk, Lea egyetemi diplomával és férje, Landau Harry, régi chalucok, Nirán laknak. Joszéf, a fiuk, nős, Chamadia kibuc chaverja; Dani pedig, aki nős és három gyermek apja, apjának társa a gazdaságban.

A második lány, Judit, férjével, Kron Gedáljáhuval Amerikába vándoroltak. Fiaik, Ávrahám és Chájim Sálom, valamint Olga lányuk, szüleikkel együtt már nincsenek életben. A lányuk Lili, Detroitban él, egyetlen aki megmaradt, legyen cgészséges! Megb. Édesanyám volt a legfiatalabb a lányok közt.

Fivérem, Dávid Cvi halála soha be nem gyógyuló sebet ejtett Apám szivén. Alig egy évvel később, 1974 (5734). svát hó 28-án, áldott életének 87-ik évében visazaadta lelkét Teremtőjének — örökkön áldott az emléke.

Fivérem, David Cvi, legkisebb öcsénk volt. Először 18 éves korában teljesithette szive vágyát és alijjázott. Itt kellett hagyni az Országot, mert illegális alijjáért perbe fogták - és kiutasitották. Ott cionista telepeken dolgozott, mert ott volt a legtöbb kilátása, hogy beutázási engedélyhez jutva, ujból hazajöhet, De nem győzte kivárni az engedélyt: nehéz idők voltak, kitört a háboru is, ezért megint illegálisan alijjázott. Ezuttal sikerült a terve. Mindjárt alijjázása után a Brigádba jelentkezett, a Bufs egységbe — később ez lett a Zsidó Brigád - hogy a németek ellen harcoljon. Háboru után a "Hágáná"-ban tevékenykedett és résztvett a Felszabaditó Háboru előtti harcokban és magában a háboruban. Ebben az időben vette feleségül a jánosházi születésü Lőwinger Esztert. Haifán laktak, két lányuk született, Szárá és Cila. Izrael megalakulása után öcsém az állandó hadsereg szolgálatába lépett. Tiz év után, betegség miatt, kilépett a Hadseregből és azóta társak lettünk az üzletünkben. Öcsém családjával Tel-Avivba költözött. Ott halt meg fiatalon, Ijjár 12-én, 5734-ben. Természeténél fogva csupa-jóság volt; örült, ha valakivel jót tehetett — igazán hüséges követője Apánk utjának. Fáj a sziv, hogy nem érhette meg két lányának boldogságát. Sirkövére ezt irták: "Hüséges gyermek, könyörületes, áldozatkész ember, barátai rajongtak érte. Végigharcolta Izráel háboruit. Legyen lelkének örök élete." A két lány — mint a magamét, szeretem őket, — jószivüek, kulturáltak, anyatisztelők: szeretett Apjuk érdeme vigyázzon rájuk.

Jicchák testvérem és felesége, Schwartz Gila, a háboru alatt illegálisan alijjáztak. Negyven éve laknak Natanján — rengeteg barát és ismerős veszi őket körül szeretettel. Megadatott nekik, hogy a szülői tisztelet parancsát teljességében megtarthassák. Apánkat hosszu éveken át, Gila szüleit végéig szeretettel istápolták; legyen jutalmuk a parancs teljesitőinek megigért áldás: hosszu ideig éljenek a földön — ők és leszármazottaik utánuk.

Két fiuk van, Slomo és Jehuda — mindketten egyetemi végzettségüek. Slomo bölcsész-doktor, felesége Reli, két kislányuk: Revital és Orli, szüleik reménye, nagyszülők kincse mind a kettő. Juda, a fiatalabb, kezdő ögyvéd: jól indul szép jövője felé.

Térjünk át az én családomra. A héber mondás szerint "a pék nem tanuskodhat a maga tésztájáról", nekem sem könnyü értékelést adni a magam családjáról, dehát le nem tagadhatom őket. Mindenek előtt hadd

arról, mennyire érintette mindez a családunkat.

Ahogy a németek bejöttek, lefogták a Hitközség vezetőségét, élén a Rabbival. Köztük volt Apám és Léb nagybátyám is. Ugy esett, hogy ezeket Bécs mellé vitték - valósággal az oroszlán torkába - és a Gondviselés ugy rendelte, hogy éppen ott menekültek meg, azoknak kivételével, akik az amerikai bombázás áldozatai lettek. Ott találkoztak Gitl nagynénémmel és fiával, Ábrahámmal. Anyám, két nővérem, a nagyváradi gettóba kerültek; onnan vitték őket a többi derecskei deportált zsidóval Auschwitzba. Anyám és idősebb nővérem mártirhalált halt mindjárt, fiatalabb nővérem végigszenvedte a haláltábor iszonyatát és az utolsó halálmenetben adta ki tiszta lelkét. Anyám és nővéreim porai felett nincs zsidó emlék, tiz esztendővel ezelőtt, a tamuz hó 8.-i emléknapjukon nevüket rávéstük Apám sirkövére. Végre, legalább igy, megint együtt vannak tiszta lelkeik.

Apám megmenekült: negyven kilóra lefogyott, de hamar visszatért egészsége és azonnal alijjázott, hogy fiaival együtt lehessen. Azidőben született fiam, Joszéf, akit Anyám apja után neveztünk el. A brit miláján apám idézhette a bibliai József apjának, Jákobnak szavait: "Azt sem remélhettem, hogy téged még meglátlak, és ime, most láthatom a te gyermekedet is." Az első években Apám Natanján lakott és keze munkájából tartotta el magát. Testvérem, Jicchák, házában lakott. Csakhamar itt is megismerték és értékelték nagy tudását; az előző natanjai főrabbi, Werner, bevonta néha a tanácskozásaiba, ha nehéz talmudi, vagy egyéni problémát kellett megoldani. Azután Gederára költözött, végül, élete utolsó éveit a mi házunkban, Tel-Avivban töltötte. A "Tiferet Cvi" templomba járt imádkozni, ott is csakhamar megszerették, nagyra értékelték tudását és szivélyes, barátságos viselkedését. Családját nagyon szerette, de az unokái voltak a büszkeségei. Boldogsággal töltötte el minden, ami az Országban épült és fejlődött; tudatában volt az Ország szentségének és nem felejtette a számüzetést, a tisztátalanság földjét sem. Utolsó idejéig zsufolva volt tevékenységgel minden napja. Hajnalban kelt, hogy templomba menjen, ott imádkozzék és utána tanuljon a többiekkel együtt. Reggeli után napról-napra az üzletünkbe ment és ott dolgozott: az adminisztrációs munka nagyobb részét ő végezte: könyvelést, bankszámlákat, stb. Déli ebéd és rövid ebéd utáni pihenés után templomba ment. Ott mincha előtt, a két ima között és a máariv után rendszeresen talmudot tanult. Régi szép szokásához hüen, egészen öreg napjáig, dolgozott és megkereste kenyerét; egészséges volt és igyekezett semmiben sem terhére lenni senkinek sem.

kölcsönadott pénzt. Szinte naponta előfordult, hogy valaki számára kértünk és annyit kaptunk, hogy abból másoknak is juttathattunk kölcsönt. Ilyen ügy mindig rendbejött és éppen a nehéz napokban mutatkozott meg igazán, hogy "nincs még egy olyan nép, mint Izrael népe... "

Közben pedig a gyermekek nőttek és a családunk – mint a többiek – a mindennapi gondok pillanatnyi megoldásával törődve észre sem vette, mi a valóságos helyzet, mi az igazi gond. Belefelejtkeztünk az üzletbe, a gyermekek sikerébe, vagy jövője keresésébe, muló örömök-bánatok eltakarták előlünk a valóságot, amely már életről-halálról küldte felénk jeleit, figyelmeztetéseit. Lehet, hogy hiába figyeltünk volna oda: a zsidóságnak, mint közösségnek, sok választása akkor sem lett volna - legfeljebb a kevesek, akiknek élesebb megérzést adott a sorsa. kereshettek és találtak is utat a menekülésre.

Tény az, hogy még 1939-ben, amikor a németek bevonulása után Lengyelország és a lengyel zsidóság tragédiája is tudott volt, nemcsak a német zsidóságé, még nem alakult Magyarországon hivatalos zsidó szerv, amely a mentéssel foglalkozott volna.

A Bétár mozgalom és az Agudát Jiszrael sokat tettek a mentés, a menekités téren, de lehetőségük korlátozott volt. Az első feltétel volt: ezer pengőt utiköltségre lefizetni. Nem mintha ez a az összeg olyan nagy lett volna, mégis tény, hogy Derecskéről például Langberg Eliezer és Lefkovics Dov meg mások is azért vesztek el a gálutban, mert ez a pénz nem állott rendelkezésükre, Ki a hibás? Ha a házukat eladták volna, ha az ingüket nem sajnálták volna, biztosan megszerezhették volna a szülők a gyermekeiknek: az igazság az, hogy a veszély tudata nem volt meg bennük, A mult nehéz időiben annyiszor jelentkezett zsidó előérzet nem müködött sem a kicsikben, sem a nagyokban, a zsidóság szellemi vezetőiben. A budapesti gazdag zsidó hitközség még akkor is sok milliót szórt szét különféle még nem-zsidó célokra is, miközben ezer pengők miatt még azok sem menthették magukat, akik a valóságra ráébredtek..

A szivem vérével és szemem könnyével irom azokat a szavakat, amelyek családunk sorsát hozzák közelebb. Nincs és nem is lehet vigasz az én gyöngéd, erős anyámért, aki olyan tiszteletben és ragyogásban tartotta fenn házunkat – és akinek földi életében olyan kevés öröm jutott a gyermekeiből. Egyetlen vigasza hadd legyen: hogy gyermekei hazaértek. Ránk vigyázó szeme örüljön legalább odafent.

Magáról a pusztulásról és mindarról, ami azt megelőzte: szóltunk már a magyar zsidóságról szóló feljegyzéseinkben. Most hadd számoljunk be

Valóságos tragédia volt nálunk még látni is, testi-lelki jóbarátokat hogyan távolitott el egymástól az a tény, hogy bár-micva után jesivára mentek tanulni, vagy középiskolába. Mintha soha sem látták volna azelőtt egymást, A két csoport nem talált — talán nem is keresett - közös nyelvet, amelyen továbbra is megérthetnék egymást; a régi barátságról nem is beszélve. Az idők folyamán igyekeztek közös nevezőre hozni őket a "Tiferet Bachurim" — ban, közös imádságokkal és előadásokkal, A cionista mozgalom is összehozott időnként valamennyiünket, de mennyiségben és mélységben nem voltak elegek ahhoz, hogy ezt a problémát megoldják; az eltávolodást végig nem hidalták át.

A megélhetés — ugy általában — elképzelhetetlenül nehéz volt. A zsidó ember, ha valami nagyon nehezet akar érzékeltetni, azt mondja, olyan nehéz volt, mint "egykor a Nádas-tengeren átkelni", Maga a Teremtő kellett, hogy a tengert megszakitsa, különben, emberi erővel nem birták volna. Szinte nap-napi csoda kellett és rengeteg hit ahhoz, hogy a szükségest előteremtsük és ez nem is mindig sikerült. De a derecskei zsidók dicséretére mondassék: lehet, hogy nem mindennap lakott jól a család, de emberi és zsidó kötelességeit akkor is teljesitette: Ha "ajrech" — idegen érkezett, aki egy falat kenyeret és segitséget kért, — ki tudja, milyen messziről jött hozzánk — éhesen és valamelyes adomány nélkül nem mehetett ki a házból. A jesiva tanulóinak is kellettek a "napok", hetenként többször is, hiszen evés nélkül nem lehet megtartani a "tanulás" legszentebb parancsolatát. A hitközség fenntartása pedig igazán "élet-kérdés" volt. A legnagyobb tisztelet jár azoknak a zsidóknak, a gáluti zsidótörténelem névtelen hőseinek, akik a lemondás árán is kivették részüket a költségekből és ezzel együtt a zsidóság fennmaradásáért vivott szüntelen küzdelemből. Hányan voltak, akikre ránehezedett az idő és bár inkább kérniök kellett vona, — ők még mindig adtak. Mintha a Szentély főpapjának Jom-Kipurkor mondott imádságát valósitották volna meg: add uram, hogy néped gyermekei ne szoruljanak egymásra és még kevésbé más népek jóságára". Nem lehet erről beszélni sem, hogy fejet ne hajtsunk — időben és térben olyan távol tőlük — a derecskei "bálbosz" magasabb rendü "büszkesége" előtt...

A kölcsönös segitség szép formája volt a mi hitközségünkben a pénzkölcsönzés a megszorultaknak — természetesen váltó, irás és kamat nélkül, szóbeli vállalásra, előre meghatározott időre: Legtöbbször vásár előtt kellett a pénz, hogy valami árut lehessen venni és a vásáron haszonnal eladni. A pénzt azok adták össze, akiknek éppen volt és nem emlékszem egyetlen esetre sem, hogy valaki ne kapta volna vissza a

forrás elszállt, mint az álom: szukkot első napján leégett a malom és mi megint kereshettünk helyet, ahol megpihenhetünk. Néhány közbeeső kisérlet után megszereztük azt a házat, amely a szörnyü időkig otthonunk lett. Szép ház volt, a város központjában volt, a mindenhez közel — főképpen a templomhoz. Legkisebb hugom már itt született.

Mint a családoknál általában, nálunk is a házat a szülők egyetértesben irányitották, de azért mindenkinek megvolt a maga területe és hatásköre, amelyet a másik tiszteletben tartott. A gyermekek nevelése és tanulása Apám elképzelése szerint történt. Ha kellett, erős kézzel is érvényt szerzett akaratának. Erre szükség is volt néha, különösen a fiuknál, mert ott sokat kellett tanulni, ha meg akartunk felelni követelményeinek, melyeket magához szabott — márpedig ő komoly tudósa volt a Tannak. A megélhetés gondja természetesen szintén az övé volt, de itt szükség esetén és a tehetségünkhöz képest mindnyájan segitettünk. Vásár napján például, a nagy forgalomban, száz szem is kevés lett volna, hogy minden kézre ügyeljünk, nehogy "hozzáragadjon" valami valamelyik enyvesebbhez.

Anyám szép asszony volt, finom és jószivü. Városi nevelést és viselkedést diktált az egész háznak: ahogy azt megtanulta és megszokta. Mindenen rajta volt a szeme. Mindennek ő határozta meg a rendjét és menetét. A gyermekekkel való törődés, főzés, sütés, mosás, takaritás — hogy csak a főbb foglalatosságokat emlitsem, de mindegyik még rengeteg alosztályra osztódott. Az évszakok, az ünnepek — minden szempontból más és más követelményekkel jártak. Purim: sütés, küldés, megtisztelés. Pészách: a padlótól a padlásig való átmosdatása mindennek: nem is beszélve a konyháról, ami külön hadmüvelet. Azután nyáron a befőzés, az elrakás, a besavanyitás, ősszel a télre való készülés: fa, téli ruhanemü, Télen: az egész évre való zsirgyüjtés, libatömés — nap mint nap, évről-évre. Persze, itt is nyilt alkalom a segitésre a gyermekek részéről: fejetni menni, vágatni vinni, sájlet kérdezni a rabbitól, ha a kóserság körül merül fel kérdés, sóletot elvinni, hazahozni és igy tovább.

Hogy a fiuk tanulására visszatérjünk. Apa ragaszkodott ahhoz, hogy Tórát-Rásival, azután Talmudot ő tanitson bennüket bar-micva korig — azután a jesivára küldte fiait. A tanulás és mikéntje néhány elég nehéz problémát vetett fel. Apám el sem tudta képzelni, hogy az ő, a talmid chácham, fiai tudatlanok, ám-háerecek maradjanak. Viszont — szakma is kell, megélhetésről is kell gondoskodni, gondolni a holnapra. És végül: általános müveltség, iskolai végzettség is kell, mert ez az idő parancsa. Ez a három szempont ütközött össze valahol a gondolatok mélyén: Ezek keresték és találták meg azután szintézisüket, helyes arányukat az idők folyamán.

ment nekik. Apjuk velük lakott: tisztelettel és szeretettel vették körül. Élete végső szakaszában igazán meleg otthont talált fia és menye körében. "Ha sok is volt a szomoruság életed elején, a befejezés nyugodalmas lesz" — az Irás szava szerint. És legszebb emlékei keltek ujból valóra, amikor tehetséges unokájával ülhett le egy lap talmudot tanulni és megmagyarázni.

A legeslegvége megint tragikus volt. Lányom esküvője napján, amelyen ő is részt akart venni, ahogy hajnalban a templomba sietett, egy teherautó halálra gázolta... A lakodalomból egyenesen a drága jó bácsink temetésére kellett mennünk... Nyolcvanhét évet élt meg...

Fia és menye: a tiszteletért és az igaz szeretetért, amit apjuknak nyujtottak, kapják meg a Teremtőtől jutalmukat szeretett fiukban, a tehetséges gyermekben..

A harmadik derecskei Moskovics-család — a miénk volt. Megboldogult Édesapám, Jákob, a legkisebb fiu volt a családjában. 1887-ben született. Rendkivül éles esze és kitünő emlékezőtehetsége volt: még hatvan évvel később is szóról-szóra emlékekezett nagy mesterei mondásaira és éleselméjü magyarázataira. Tanult az ujfalusi rabbinál, Blum Ámrámnál, annak fiánál, Jesaja Silbersteinnél, a váradi Fuchs Mose rabbinál és a balmazujvárosi Fried Natanel rabbinál; korunk áldott emlékü szellem-óriásainál. Anyám, Cirl, Rosenbluth Joszef lánya, aki Sátoraljaujhelyen, a tudósok és irók városában maga is a Tóra-tudók táborához tartozott. Szüleim 1910-ben házasodtak össze és Derecskén telepedtek le. Megélhetésüket egy szappanfőző adta, amely a városon kivül müködött. Egy éjszaka, mikor Apám éppen nem volt otthon, porig égett az üzem és mi teljesen üres kézzel maradtunk. Átmentünk lakni a szomszéd Sárándra, ahol Apám állást kapott a malomban, amely a derecskei Grossmann Lipót tulajdona volt. Közben kitört az első világháboru, engem átvittek a Nagyapámhoz Berettyóujfaluba, az egész család pedig visszament Derecskére. Öten voltunk gyermekek: három fiu, két lány. Én voltam az elsőszülött — születtem 1911-ben. Jicchák öcsém 1913-ban, Dávid Cvi 1914-ben született — egyedüli, aki Sárándon látta meg a napvilágot. Nővérem, Feige J. 1919-ben, és a legkisebb hugom, Frümet 1923-ban.

Az első világháboruról töredékes emlékeim vannak: tul kicsi voltan ahhoz, hogy teljes képem maradhasson azokról az időkről.

Apa visszajött a háboruból és megpróbált mindent, hogy családját ellássa. Akkor született a hugom és vele mintha a szerencsénk is megszületett volna. Apám társ lett a malomban, mely a háboru után bőséges megélhetést nyujtott. Sajnos, pár hónap mulva ez a megélhetési

volt. Sokmindenen átment; gyermekével érte a nagy-nagy szomoruság. Hat gyermeke közöl a lgidősebb volt, Elázár. Karcsu, magas, szép arcu, minden megnyilvánulásában szerencsés fiu. És ez a fiu egy napon, ki tudja, miért, talán buskomorságból – öngyilkos lett. A fájdalom leirhatatlan: a vallásos ember számára főbenjáró vétek is egyuttal. Még eltemetni is csak a kerités mellett lehet az ilyen szerencsétlent. Ám ebben az esetben ugy döntöttek, hogy találnak valami enyhitő körülményt és igy a gyermeksirok közé hantolták el szegényt. A nagybátcsim tovább végezte feladatát, nevelte gyermekeit, mintha legyőzte volna lelke nagy gyászát, de valójában a seb nagyon mély volt, soha be nem gyógyult. 1929-ben történt az eset, éppen nem voltam otthon. Amikor hazakerültem, a nénikém – aki pedig csöndes, férje akaratához alkalmazkodó asszony volt – megkért, hogy egy előre elkészitett fából való táblára rajzoljam fel fia nevét sirkő helyett. (A gyermekek temető-részében nem állitottak sirköveket.) Jóbarátom, Berkovics M.A. segitségével, aki később sógorom lett és akinek jó keze volt az ilyesmihez, rárajzoltuk héberül, fekete betükkel: "Itt nyugszik Elázár, Juda fia: legyen a lelke az örökkön élők között." Valahányszor a temetőben jártam, mindig arra néztem és csodálkozva láttam, hogy a betük ugy megmaradtak, mintha kőbe vésték volna. Ha valaki közülünk mégis odamehetne és az elhanyagolt temetőt valamelyest rendbehozatná, el ne felejtse megkeresni az uttól jobbra, a gyermekparcellában, azt a sirt és mellette nevemben egy halk imádságot elsusogni.

Azután az élet ment tovább. Csak Ő, aki belelát a lelkekbe, tudja, milyen áron... Mose Zeév, a nagy fiu, ügyes, okos fiu volt, Létesitett magának egy pékséget és abból szépen megélt. Megnősült, fia született. Még a deportálás előtt egy olyan munkatáborba került, ahonnan egyetlen egy sem került haza élve...

És a leányok sorsa: A nagyobbik, Chájá Szántón lakott férjével és egy lányuk született. A második lány, Mirjám, felesége lett Katz M.A. – nak. A harmadik lány hajadon volt, amikor mind, az édesanyjukkal Auschwitzban maradtak.

A nagybácsim Apámmal egy Bécs melletti munkatáborba került: oda, ahonnan nagyrészük élve tért vissza Amikor az irtózatos valóságot megtudta, nem maradt Derecskén: megmaradt Joszéf fiával alijjázott; A fiu folytatta szakmáját – sok fáradság után sikerült önállóságra szert tennie. Bácsim, a tőle megszokott életrevalóságával mindig dolgozott: Ha nem volt más, – kora ellenére – épitésre is vállalkozott. József megnősült, jóravaló asszonyt talált: született egy fiuk, Chájim. Eleinte Haifán laktak, onnan Petách-Tikvára kerültek, végül Rechovton telepedtek le. Itt is jól

korában, fájdalmas és nehéz betegség után hunyt el – nagy kár érte, bizony. A négy fiu: Uri, az elsőszülött, nős, három gyernek apja; Amnon, a második, csupa-jóság, hüségesen ápolta apját nehéz betegségében; Jigál – a nagyapja után Iszrael Iszer – nős, három gyermekkel és a legkisebb Roni, nős és egy lánya van.

A hatodik lány, első, aki a nagyanyja nevét kapta, Frümet amint már elmondtuk, József testvére segitségével, a Kasztner-vonattal Bergen-Belsenbe került. Azután alijjázott és Zeév Gizbari, egy régi cionista felesége lett. Leányuk, Ráchel férjezett, két gyermek anyja, Éjtán, a fiuk, házas két gyermekkel. Az egész szép család kiegyensulyozott körülmények között éli csendes, harmónikus életét.

A legkisebb fiu, Simon, átélte Európa poklát és hüséges élettársával, Fogel Verával alijjáztak. Zichron Jákovban telepedtek le, nagy szorgalommal kezdték épiteni családi fészküket. Helyzetük megszilárdult, fiuk is született, Mose, és akkor történt a tragédia. A katonaságnál, a szokásos gyakorlatok egyikében, kötelessége teljesitése közben eltévedt golyó találta el és néhányórás szenvedés után elhunyt. Szép külsejü, finomlelkü ember volt, akinek ajkáról szinte sohasem tünt el jóságos mosolya, fiatal arcának szinte világitó barátságos derüje, Özvegye elvesztett nyugalmát második házasságában találta meg: lányuk született, aki már maga is feleség és egy kislány anyja. Mose közben megnősült és két lány apja, szerencsével folytatja tanult szakmáját.

A legkisebb gyermek a népes családban Ilu volt. Eljegyzett menyasszony volt, amikor a Vész elvitte. Fiatal életében akkor kezdődhetett volna a szép, a jó, amire igazán joggal várhatott és amivel minddel adósa maradt a Sors.

Eddig volt a története a nagybacsinak. Moskovics Jiszráel Iszernek, és Seindelnak, Szeréna nagynéninek.

A Moskovics-család második ága volt nagybátyám és felesége, Moskovics Juda Léb és Csillag Dina családja: róluk emlékezzünk, beszélgessünk most.

Nagybácsim sok jesiván tanult; a derecskeinek is a tanitványa volt. Ahogy megnősült, Derecskén telepedett le és sok mindent megpróbált, hogy családját elláthassa. Mindig maradt annyi ideje, hogy egy lap talmudot áttanuljon. Főképpen szeretett a tanuláshoz maga mellé venni a családból valakit. Tanulni is nagyon szeretett, de tanitani, magyarázni, továbbadni még inkább; értett is hozzá nagyon és talán a parancs is előtte lebegett: "és tanitsd meg rá gyermekeidet". Természeténél fogva hasonlatos volt Nagyapához; ő is erélyes, határozott, céltudatos ember

Fiuk, Áron; az asztalos, aki — tehetségénél fogva — vezető politikai pozicióra is juthatott volna, de jobbnak látta nem lépni erre a csuszós talajra és Uruguayba vándorolt. Magával vitte fivérét, Naftálit és nővérét, Mirjámot. Ott meggazdagodott és bőkezüen szórta adományait. Felesége debreceni Schaffer-lány. Sulyos betegségben, fiatalon, gyermek nélkül hunyt el — de sok jócselekedet őrzi nevét.

Lányuk, Eszter sok örömet nem élt meg életében. 17 éves volt, amikor unokafivére Áron — Jakov és Ráchel fia — felesége lett. Nagyon nehézen dolgoztak a megélhetésért. Désen három gyermekükkel együtt utolérte öket a üldözö karja Egy sem maradt meg közülük.

Lányuk — Mirjám — már mondottuk — Uruguayba vándorolt. Férje, Widder Jiszráel Szerencsről. Két lányuk van és közel harminc év után alijjáztak és Éjn Dor kibucban telepedtek meg.Szerény igényeik és hazaszeretetük hozzájárult ahhoz, hogy igazán boldognak érezhetik magukat. Nagyobb lányuk férjével és négy gyermekével szintén Éjn-Dorban élnek és dolgoznak. (Hadd köszöntsük szeretettel a kibucban élő unokatestvérüket, Annát és férjét, lányukat, vejüket és unokájukat — hiszen Anna is derecskei, apjuk, Jehosua részéről, aki Katz Mose Árje fia.)

Lányuk, Klári, férjhezmenetele után Kisujszállásra költözött. Férje a háboru alatt a munkatáborban eltünt. Klári két lányával, — majdnem csecsemők voltak még, — uttalan-utakon Bergen-Belsenbe került. Csodálatos módon megmenekültek, alijjáztak. Itthon Eckstein Jicchák felesége lett és vele, áldott jó szivü férjével nevelte fel két lányát. A lányok családot alapitottak: a nagyobbik. Ági (Férje neve Páz) három gyermek anyja, a kisebbiknek, Bergman Katinak ugyancsak három gyermeke van. Nem sokkal azután, hogy a gyermekek lábukra állottak meghalt jóságos nevelőapjuk, Eckstein Jicchák.

Az ötödik fiu, Mose Árje, története külön kiemelést érdemel, mert ő volt a család, talán egész Derecske első komoly cionistája. A pesti zsidó tanitóképzőt végezte, aktiv cionista tevékenységet folytatott és alig volt husz éves, amikor feleségül vette Naomit aki akkor töltötte a tizenhatodik évét. Alijjáztak és igazán semmiből kezdték megépiteni házukat-otthonukat. Rendőr volt és a Hagana tevékeny tagja. Azt folytatták, amit otthon láttak: házuk nyitva volt a rászorulóknak, de különösképpen ők voltak az első lépés és az első segitség a rokonoknak, akik alijjáztak. Ez a segitség ugy nyilvánult meg, ahogy a szükség kivánta. Jó szó, jó tanács, gyakorlati utbaigazitás a kenyér felé vezető uton, — és mindezt jó szivvel, mosolyogva, boldogan, hogy segithetett. Négy fiával egy családi üzemet létesitett, amely nyugodt kenyeret nyujt mindnyájuknak. Hatvanhat éves

belseni vonatra került nővérével Frümevel, sógornőjével, valamint annak két gyermekével. Igy mindnyájan megmenekültek. Itthon eredménnyel dolgozott, szépen megéltek és hüségesen törődtek felesége édesanyjával. Anyósának halála után, – kilencvennégy évet ért meg, – felesége is elhunyt és ő felesége hugát, Verát vette feleségül. Vera odaadással vette körül élete végéig, betegsége nehéz napjaiban is.

Józsefnek két gyermeke van: Péter és Naomi. Péter kitüntetéssel végezte a Techniont, mérnök lett, de boldogulását valahol a nagyvilágban találta meg. Naomi, csaknem szabre, – hisz alig volt tiz éves, amikor alijjázott – tanitónő. Férjezett és három gyermeke van.

Nagybátyám fiai közül egyedül Naftali van életben. Uruguayban lakik, müasztalos. Fia, két lánya, családjaikkal szintén ott telepedtek meg.

Fége lányuk férjhez menetele után szüleivel maradt – jobbat nem is tehetett volna velük. Berkovics Hercke, a férje, sikeres üzleti tevékenységével jómódot és megbecsülést szerzett a családnak. Három gyermekük lett. Fége és kislánya Auschwitzben maradtak. Hercke a Vész után alijjázott fiával, lányával, és özv. Wertheimernét, Mirjámot vette feleségül, akinek magának is volt már két fia. Azután született közös gyermekük, Dov, a Cáhál kitünő repülője. Gyermekeik valósággal a Cáhál minden fegyvernemében képviselik őket: Mirjám idősebb fia a tengeri haderő magasrangu tisztje, a második fiu a szárazföldi alakulatokban szolgál. Mindketten, Mirjám és Hercke nagy tisztelettel és szeretettel vették körül Mirjám édesanyját, ami Eszter nénénket – halála napjáig. A Hercke elsőszülött fia, Mose Árje képzett szakács, szépen boldogul, vigyáz a szülei hagyományára. Nős, fia és lanya van.

A Hercke lánya, Gite valamint férje, Mose Beéri Beteges Kislányukkal, aki azóta már elhunyt) ugyszintéri a fiukkal – Haifán laknak. A Mirjám fiai közül a legnagyobb, Miki, a tengerész, nős és három fia van. A második Slomó, nős, háromgyermekes, Metulán lakik. És a legkisebb, a repülő, nős és két gyermek apja.

Nagybátyám harmadik fia, Ávrahám, akit mi Boni-nak beczéztünk. Fiatalon nagy segitségére volt szüleinek, azután megnősült, Erdélybe vetődött és a vészkorszakban nyoma veszett. Feleségét, Irént és két gyermekét – ahogy már emlitettük – sógora, József, a Kasztner-csoporttal megmentette. Alijjáztak, Irén férjhez ment ujból és nevelte gyermekeit. Lánya férjhez ment és Amerikában lakik, a fia, Chájjim nős, három gyermekkel a tengerészeti haderő állandó szolgálatában müködik. Amellett kitünő festőmüvész, akinek már sok kiállitása volt és a kritika fenntartás nélkül elismeri tehetségét.

tevékeny, különösen a "Chevra Kádisában". Nagy megbecsülés vette körül a megszentelt munkakörében. Nem felejthetem el, ahogy könnyekkel a szemében áldott meg és bucsuzott tőlem, amikor alijjáztam. Ránehezedett az élet utolsó éveiben, amikor gyermekei egymás után hagyták el a házát. Néhány nappal a deportálás előtt halt meg: felesége is követte őt a sirba... Róluk szól az Irás: "Akik az életben egymást szerették, halálukban is együtt maradtak..."

A szük keret nem engedi meg, hogy csak részben is érzékeltessük erényeiket, vendégváró, mindig nyitott ajtaju szép zsidó házukat: szép örökségüket gyermekeik számára. Talán csak egy kis történet, amely olyan igazán jellemzi a Nénénket... Egyik barátnője, akinek nem volt gyermeke, kérte, hogy adjon örökbe neki egy gyermeket, hiszen "neked sok gyermeked van" – mondotta. "Nekem csak egy van; mindegyikből csak egy. Hogyan adhatnám oda? – igy válaszolt az anyai sziv örök bölcsessége... Mindketten Derecskén nyugszanak. (Fiuk, Mose Árje, aki azóta maga is hozzájuk távozott, a felszabadulás után fel akarta keresni sirjukat – de semmi felismerhetőt nem talált.) Ugy érzem, nekünk, megmaradottaknak kötelességünk valamit tenni ebben az ügyben; (Főképpen az Amerikába került családtagjainkra számithatunk, akiknek szabad útjuk van oda).

Nagybátyám, Jiszráel Iszer tizenhárom gyermekének, ime, ez a sorsa:

I. A legidősebb lány, Málká, a derecskei metsző fiának, Sternberg Menáchem Mendelnek felesége lett és Derecskén maradtak. Mendel talmud-tudó, tehetséges előimádkozó volt és bár anyagi helyzetük elég bizonytalan volt, vendéglátó, szép zsidó házuk hirére nagyon vigyáztak. Mind a ketten – és három gyermekük Auschwitzban maradtak. Életben maradtak és az Országban élnek: A legidősebb lány, Channa, férjével Párdesz Chánán. A második leány, Frümet, férjével és Menáchem nevü fiával, aki nagyapja nevét viseli, Zichron Jákovban.

A nagy fiu – József, néhány éve itthon hunyt el az Országban, 80 éves korában. Tehetséges, csupa-igyekezet ember volt, az első világháboruban vitézül harcoló tisztként szolgált. A háboru után nem vették fel az egyetemre (numerus clausus). Erre megsértődött és átment lakni Erdélybe. Mint kis banktisztviselő kezdte – onnan emelkedett az egyik fiók igazgatói állásába. Mint az egykori József Egyiptomban, ő sem feledkezett meg jódolgában testvéreiről, Ha kellett, segitett, de legfőképpen gondoskodott szülei jólétéről. Alig lett negyven éves, amikor a "zsidó törvény" miatt magas állásából elbocsátották. A nehéz időkben a Kasztner akció" megvalósitóinak körébe tartozott, igy két gyermekével ő is a bergen-

nála tanultak: sokat tudott, de nagyon szigoru volt. Az első világháboru idején csaknem öt esztendeig laktam nála — és mindig nagy szeretettel gondolok rá. Külsejében olyan, ahogy azt egy rendes zsidótól elvártuk. A hagyományos öltözet, nagy cicesz (talisz katan). pájesz és szakáll, nagyszélü fekete kalap; télen jó orosz viselet szerint asztragán szőrme és csizma. Hétköznap — természetesen — bot és hosszuszáru pipa egészitették ki öltözetét. Természeténél fogva tekintélyes és erélyes volt. Egyéni tragédiája, hogy mindeme képességeit és tulajdonságait csak a chéderen belül élhette ki és bizony, néha ott is büntetett, ahol szánni kellett volna.

Napról-napra hajnalban a templomban imádkozott. Reggeli után rögtön kinyitotta a "chedert" és be sem zárta estig — egész rövid ebédszünettel. Egész késő estig tanitott és a gyermekek olyan lámpással botorkáltak este hazafelé, amilyeneket ma már csak muzeumban láthatnak. Szerette a nagy jámborok és csodarabbikról szóló történeteket — ezeket mesélte szombat esténként, még később Derecskén is. Most is jól emlékszem, milyen hittel lelkesedéssel mondta el annak a jámbor rabbinak az esetét, aki — mert át kellett mennie a Dnyeszteren, hol hid nem volt, sem csónak, — a derekán lévő övet dobta a vizre és azon ment át a tulsó oldalra.

Azután, hogy Ujfaluban eladta mindenét, Derecskére jött lakni a három fiához. Reggel-este templom után egész nap tanult. De mert élénk, az életre kiváncsi ember volt és mert magyarul nem tudott, nap-nap meglátogatta gyermekeit, megtudni, mi ujság. Mint egy király a katonái között, ugy jelent meg gyermekei, családja körében: tisztelet és szeretet vette körül mindenütt. Egyszerü életmódja, szerénysége tették, hogy hosszu életkor, szép öregség jutott osztályrészéül. Kilencven éven felül távozott, 5700-ban ádár hó 12-én. (1940): A derecskei temetőben nyugszik.

Felesége, a szerető, csupa-jóság nagymama, még Berettyóujfaluban, huszonnégy évvel előbb Chesván elsején hunyt el és ott temették el.

A nagyapámnak öt fia és négy lánya volt: most róluk emlékezünk.

1. Az elsőszülött fiu, **Jiszrael Iszer.** Elsőnek került Derecskére. Nagybátyja elérte, hogy a hitközség egyik legtekintélyesebb embere, Mose Árje Katz, hozzáadta a lányát — az ő nevét kapták azután a családunkban sokan, közöttük e sorok irója is. A vőlegény 19 éves volt, a menyasszony, Sájndl, 17, amikor összekerültek és tizenöt gyermekük született, akik közül a második világháboru kezdetéig tizenhárman maradtak életben. A bácsim — a többi Moskovics gyermekektől eltérően — zárkózott, megfontolt, kevésbeszédü ember volt; eleven képe a példázatnak, amely szerint: "hallgatni arany". Talán ezért is vállalt tisztségeket és volt nagyon

gondoskodott népes családja megélhetéséről. Gyermekei közül csak elsőszülött fia, Cvi maradt meg. Tudós, vallásos ember, aki különleges képességeit megmutatta akkor, amikor a halálból megmaradt és Derecskére visszajött zsidók életét megszervezve, a tanitó és az előimádkozó feladatát vállalva szellemi vezetője lett a megmaradottaknak. Első felesége, Lefkovics Hanka, Derecske megbecsült családjából, családjával a Vész áldozata lett. Második feleségével, volt felesége hugával a Hitközség feloszlatása után 1956-ban Amerikába vándoroltak — férjezett lányuk is ott él. A Lea második fia, Élijáhu, kortársam, a Bécsbe deportáltak között hunyt el szivbajban, amelyet ott nem megfelelően kezeltek. Egyetlen fia maradt, Avigdor, aki most jónevü metsző Londonban.

Elijáhu özvegye a derecskei születésü Klein Élijáhu felesége lett. Ők is Londonban élnek. Nekik is van egy fiuk.

A harmadik fiu, aki nagyapja után az Eliezer nevet kapta, példaadóan tudós, tehetséges és vallásos fiatalember, a rosszhirü 106/9 munkatábor-század áldozata lett.

A legidősebb leány, Libi Tiszanánára ment lakni férjével a derecskei jesiván tanult Frankfurter Ábrahámmal, aki ott metsző volt. Libi kilenc gyermekével elveszett a viharban, férje Amerikában él. A legkisebb lány, Chájá, férje s négy gyermeke Derecskén laktak, amig a haláltábor elnyelte mindet.

— Ime, ez a története nagyapám fivérének, Moskovics Eliezernek..

És most a nagyapámról, akinek a neve Chájim Slomo Méir volt. Született Köbler Ung megyei kis faluban, ahogy maga emlegette: a világ végén. A falu egyik oldalon a magyar sikság felé tekintett, a másik oldalon égbevesző hegyek, a Kárpátok zártak le minden utat: viszont tiszta levegője és kristályos vize mindennel felért.

Gyerekkorában és fiatalon Ungváron tanult, azután Bereznára nősült; Gelernter Frimet lett a felesége. Ahogy megnősült, mint komoly "bálbósz" tekintélyes ember, sőt az akkori és az ottani viszonyokhoz képest — föld. birtokos-számba ment. Gazdálkodott és hogy a kenyerét a földből jobban kihozza, szeszfőzéssel is foglalkozott hatósági engedéllyel—néha anélkül is. Amikor testvérétől, aki szépen megalapozódott Derecskén, azt hallotta, hogy Berettyóujfaluban a " melamed" állás megürült, otthagyta a gazdálkodást és elfogadta a "hivatalt". A komoly tudását bizonyitja, hogy a tudós ujfalusi rabbi, R. Blum Ámrám felügyelete alatt sok-sok éven keresztül töitötte be hivatását.

Berettyóujfalu régi zsidói közül még sokan emlékeznek rá azok, akik

A MOSKOVITS-CSALÁD TÖRTÉNETE

Családunk története időrendben nagyapám testvérével, Eliezerrel kezdődik. A derecskei hitközség első rabbijának lányát, Gitlt vette feleségül. Azt beszélik, hogy a derecskei rabbi Ás Elijáhu, a szigeti rabbihoz ment, hogy lányainak – öt volt neki – megfelelő férjeket kérjen. A rabbi egyik kiváló tanitványát, nagyapám bátyját ajánlotta, aki kedvelt tanitványa volt és már rabbi diplomát érdemelt. A házasság létrejött: a fiatal férj ugyan nem lett rabbi, de tudását egyéb szent szolgálatokban érvényesitette és Derecske is jól járt: nagytudásu embert tisztelhetett – és valóban tisztelt is – benne.

R. Eliezernek három fia, két lánya volt.

Az elsőszülött, Chájim Saul, kiváló talmudista, szakállt, pajeszt viselt, Tiszapolgáron alapitott családot. Kilene gyermek közül életben naradtak: Juda Árje – Jeruzsálemben él, ősei nyomdokait követve. E. Mose Amerikában és Ziszl, az egyik leány Braziliában lakik. A szülők és többi gyermekek: Élijáhu, Zeév, Dániel, Ráchel, Lea és Gitl – a Vész áldozatai lettek.

R. Eliezer második fia, Joszéf Smuél, Berettyóujfaluban lakott. Jó természetü, talmudtudó, jámbor ember volt aki anyagilag is jól megalapozódott. Ő és kisebbik fia, Juda Dávid, elvesztek a háboru viharában. Felesége, Haas lány, megmaradt a Vészből, Haifán élt családi körben szép öregsége végéig. Fiuk, Eliezer és lányuk, Ziszl szeretetükkel megszépitették édesanyjuk utolsó esztendeit.

A harmadik fiu, Ávrahám történetét a Kohn (Cvi) Ferenc családja keretében mondjuk el, akit, hogy a másik Kohn Ferenctől megkülönböztessék, "kis" Kohn Ferencnek hivtak.

Leányuk, Ráchel, Szigetre ment férjhez Schwarcz Jechezkélhez. Gyermekeik: Mose Zeév, Chájim Mordecháj és Dvora, az Egyesült Államokban élnek. A szülők a család többi tagjaival együtt nem tértek vissza.

Lea lányuknak, Lemberg Avigdornénak a történetét elmondtuk R. Joszl Léb életével kapcsolatban. Férje fiatalon meghalt – özvegye öt árvával, három fiával és két lányával megélhetés és támasz nélkül maradt. Nem engedte el magát és férfinek is nehéz feladatot önfeláldozóan oldotta meg,

Haráv Cvi Kohén másik fia, Salom Árje, valamint hitvese Reizel, az emlitett Etu asszonynak, R. Eliezer Lipa feleségének testvére ideális zsidó házat vezetnek. Munka, tanulás, jótékonyság vezeti őket. Két, családos fiuk is, Chájjim és Jákov akadémikus végzettségüek, méltók a szülőkhöz.

Ráv Cvi Kohénék legkisebb fia, Hillél, együtt volt velük egy Bécs melletti munkatáborban. Szinten alijázott és résztvett Izrael minden háborujában. Natanján lakik és áldás van szorgalmas munkáján. Boldogsága a családja, felesége és két férjezett, többgyermekes lánya.

Akik már nincsenek velünk

A Kohén család első vesztesége Jákov fiuk volt, aki 1942-ben Ukrajnában munkaszolgálaton tünt el.

Nincs már köztünk a rebecen Rivka, Baruch Benedikt krasznai főrabbi lánya aki a nagyhiru Hillel Kolomeier leszármazottja volt. A rabbanit a vallásos zsidó háziasszonyok mintaképe volt, igazi éset chájil, aki gonddal, szeretettel és megkövetelt szigorral vezette nemcsak háza, de a jesiva gazdasági ügyeit is. Jószive, figyelme kiterjedt minden rászorulóra.

Mikor bejöttek a németek, első dolguk volt hogy internálják a család férfitagjait, igy férjét, vejét, ráv Lipa Pollákot, Zelda lánya férjét és Hillél fiát. Az otthon naradt nők, a jóságos, fiatal Zelda asszony, a két gyermekével és a 16 éves Rachél, a maga hamvas fiatalságában mind csatlakoztak a hitközseg többi tagjaihoz, akiket Auschwitzba vitt a halálvonat.

Egy sem tért vissza közülük.

tulajdonságai folytán. Sajtó alá rendezte megb. édesapja müveit és ő maga megirta a paksi zsidóság történetét és benne a kiterjedt Szofer családét. Mi derecskeiek különleges hálával tartozunk neki, mert utmutatása, segitsége nélkül nehezen születhetett volna meg ez a könyv. Rendelkezésünkre bocsátott értékes kéziratokat és okmányokat a maga privát archivumából. Igy a Lomdé Tora egyesület alapitási okiratát is. Áldja meg érte a Jóteremtő mind a két kezével.

Haráv Cvi Kohén z.c.l.

Tanitómnak és mesteremnek, Rabbi Cvi Kohen z.c.l. gyermekei mind drága jóbarátaim, akikkel együtt nőttem fel és ma is ugy vagyunk egymással mint a testvérek. Mirjám, a megb. Rabbim nagyobbik lánya, férje, Rabbi Avraham Jungreisz a hires rabbi dinasztia tagja, a szegedi orth. hitközségnek volt a főrabbija. Három gyermekükkel együtt a Kasztner bergen-belzeni csoportjához csatolták és igy megmenekültek a deportálástól. A rabbi ma Amerikában él és különböző jótékonysági intézmények igazgatója. Lánya, a rabanit Jungreisz a "Hinnéni" mozgalom alapitója és ezreket, kik eltávolodtak, hozott vissza a zsidósághoz, hitünkhöz.

Haráv Kohén másik lánya, Ziszel, a Rav Eliezer Lipmann salita neje lett. A rabbi, megb. Tanitómnak fiatalabb öccse, neves, elismert talmudi szaktekintélynek számitott Amerikában. Hat évvel ezelőtt alijázott és ma a natanjai Agudát Achim templom rabbija.

Vallási-irodalmi munkásságából kiemelendő, hogy saját irásain kivül kiadta mégegyszer édesapjának, Rabbi Jonatán Binjamin Hakohénnak "Nefes Jonatán" cimü könyvét és sajtó alá rendezte testvérének munkáját a Likute Cvi-t. Nagy tudása, emberszeretete még szinesebbé teszi egyeniségét. Egész családja Izraelben él. Leánya, Szára a Nemzeti Könyvtár jeles dolgozója. Másik lányának, Rutnak a férje talmid chachám és matematika professzor a jeruzsalemi egyetemen. Fia, a nagyon tehetséges Jonatan Binjamin a Kerem de Javne és a Machon Lev hallgatója és fényes jövő áll előtte.

Fia, Eliezer Lipa Amerikában él és mint rabbi naponta ad siurt a templomában. Mint megb. édesapja ő is barátkozó természetü, háza nyitva áll mindenki előtt, ki felkeresi. Segitségére van ebben vendégszerető hitvese, a rabanit Etu. Házuk talalkozóhelye a Derecskéről elszármazottaknak. Rabbi Eliezer nagyon sokat segitett abban, hogy összegyüjtötte e könyv amerikai anyagának a javát. Fia és lánya családjaikkal Amerikában élnek. A rabanit, nemrég hunyt el.

maradt marosvásárhelyi hiveihez és köztük maradt haláláig. 1944 sziván hó 9. – én hurcolták Auschwitzba családjával és hiveivel és még az első napon a lángokba vetették szent tetemét.

Apósa responzumain kivül kommentárt irt a Szefer Chaszidim mühöz, "Olam Cheszed" cimen. Neve többször szerepel a leghiresebb legujabbkori responzumokban, igy a Pri Haszade, a Levusé Mordecháj, a Jalkut Gersuni és a Maharas Engel responzumaiban. Sok egyébb müve maradt kéziratban, responzumok, drásák, uj meglátások a Tóramagyarázat terén. Legyen áldott emléke

Haráv Jicchák Cvi

A fenti R. Menáchem öccse öt éves volt mikor nevelőszüleihez került. Erről igy irt emlékezéseiben, könyve bevezetésében: Nagybátyám és hitvese házában ugy nőttem fel mint a gyermekük. Sohsem éreztem az árvák keserüségét szivemben. Jóságukat lelki emelkedettségüket csak a Jóteremtő mérheti fel.

Az 1908.-i esztendőben, mikor a Joszéf Léb rabbi Paksra költözött, vele ment, hogy annak jesiváján tanuljon, onnan a hires pozsonyi jesivára ment, hol is a ráv Akiva Szofernél képezte tovább tudását. Tőle és Haráv Jesaje Silbersteintől kapott rabbioklevelet. 1912-ben eljegyezte ráv Chájjim Jehuda Levy, a temesvári Gyárváros rabbijának lányát. De mivel még az esküvő elött meghalt az apósa, már egész fiatalon kellett átvennie annak örökét. Negyven évig müködött mint főrabbi. Ezen idő alatt csodás fejlődésen ment keresztvl a hitközség. Terjedt és mélyült a Tóra tanulás és vele a tudás. A jámbor és tevékeny hittestvérek nevet szereztek közösségüknek. Temesvár Romániához tartozott és igy a hitközség megmenekült a Vészkorszak szörnyüségeitől. 1951-ben alijázott egyetlen fiával Fischellel Jeruzsálembe. Ott adta ki Meszáppér Haszofér cimü könyve két kötetét. Késő öregkorban, 1966-ban adta vissza tiszta lelkét Teremtőjének.

Haráv Şzimcha Bunim Dávid Şzofer salita

A megboldogult ráv Smuél Binjamin Szofer z.c.l.fiára büszke az egész maradék derecskei zsidóság. Bár már fiatalkorában elkerült hitközségünktől mégis kapcsolata nem szakadt még velünk, mert rendszeresen levelezett szándákjával, R. Méir Weinbergerrel és annak családjával. Egy ideig ő is a jóságos Ráchel rebecennél nevelkedett. A Ráv Joszéf Cvi Dusinszky hires jesivájával együtt alijázott és a tisztaszivü buzgók gyülekezetében nagy tiszteletnek örvend tudása és kiváló emberi

Megmutatta neki a Szent dicsértessék a Neve mindazt a kincset, amit a jámborok számára tartogat és mondta: ezt azoknak őrzöm, akik árvákat nevelnek fel.

1883-ban meghalt a bátyja, Haráv Fischel Szofer, Sárvár rabbija és öt árvát hagyott maga után. Haráv R. Joszéf Léb és hitvese magukhoz vettek két árvát, a 12 éves Menáchemet és az 5 éves Jicchak Cvit és felnevelték őket mintha saját gyerekeik lettek volna.

Haráv Menachem Szofer

Tizenkét éves volt mikor nevelőszüleihez került. Egy évvel később a barmicva ünnepélyen emlékezetes beszédet tartott. A bibliai verset "És mondta Izrael: elég, él még az én Joszéf fiam" – igy magyarázta: Drága fiam – mondta az édesapám, – ne félj, él az én testvérem, Joszéf, majd felnevel. Az egész közönség sirt, mikor hallotta ezeket a szavakat. Ugy is lett. R. Menáchém kiváló tudóssá nemes lélekké fejlődött nagybátyja szerető otthonában. És midőn R. Joszéf Léb az édesapja halála után elfoglalta a paksi rabbiszéket – és ezzel megürült a derecskei – a balbószok, akik felnéztek a nemes és tudós ifjura, meg akarták választani rabbijuknak, Ő azonban nagy szerénységében, kitért a kérés elől mondván: Fiatal vagyok még ehhez a tisztséghez. Inkább jár ez a nagybátyámnak, R. Smuel Binjaminnak. És ugy is lett. R. Smuél Binjamin lett Derecske főrabbija.

R. Menáchem kezdetben nagybátyjánal tanult Derecskén, ugyanakkor még egy kiváló férfiunál, R. Jesáje Mannheimnél, aki nappal kereskedett, mig ejszakai óráit tanulással töltötte. Mikor 18 éves lett R. Menáchem, akkor nagyatyjához, ráv Sussman Szoferhez utazott Paksra. Két évvel később befejezte tanulmányait a pozsonyi nagyjesiván a Sévet Szoférnál. Akkor már kiváló ifjunak tartották és a pozsonyi rabbinikus főbiróság két nagysága, haráv David Neumann és a Rav Léb Friedmann adtak neki rabbiképesitési okmányt. A Mattersdorfi rabbinak, ráv Szimcha Bunim Ehrenfeld lányát vette feleségül. Hat évig élt és tanult apósánál, mig 1910-ben elfogadta a nagybajom-i rabbiszéket. Ott rendezte sajtó alá kitünő apósának a responzumait "Chatan Szofer" cimen. Ugyanő irt hozzá bevezetést és glosszákat. Nyolc évvel később Marosvásárhelyen választották meg rabbinak. Ott fejlődött ki igazán és nagyon sokat tett hitközségeért és általában az erdélyi zsidóságért. Több mint száz bachur tanult az általa alapitott jesivában. Hire, neve elterjedt az egész országban, nagy közösségek hivták meg rabbinak, mig végül a pesti hitközség is felkérte, hogy vegye át a fővárosi orthodoxia irányitását. De ő hüséges

ismerte az admur R. Jóel Teitelbaumot. Nem úgy mint sógora, csendes visszavonult ember volt, igazi talmid chachám, aki minden szabad percében ült és tanult. Ugyanakkor komolyan megdolgozott családja megélhetéseért. A nagy kérdésre: "Tisztességgel végezted munkádat és hagytál időt tanulásra is?" Nyugodtan válaszolhatott igennel. Ő is, meg jótékonyságáról ismert felesége, Szárá asszony elhunytak még a deportálás előtt. Három fiuk és három lányuk volt.

R. Jechiél Lebovits fia, R. Jehuda Baruch elvette R. Smelke Schnitzler lányát és Amerikába vándorolt, ahol rövidesen meghalt. Felesége és gyerekei ma is ott élnek. Fia, Jiszrael Élijáhu öt gyereket és feleségét vesztette a Vészkorszakban. Ujra megnősült, alijázott és itt született feleségének, Perlnek Ábrahám nevü fiuk. R. Jiszraél jótékonysága felülmulta azt a maximális mértéket is, amelyet bölcseink igy határoztak meg: Vagyonodnak legfeljebb egy ötödét add jótékony célra! Sajnos, nem érhette meg fia bar micváját. 1966 Tisá beáv előtti napon halt meg, Fiát jó zsidó embernek nevelte édesanyja és nevelőapja, R. Mose Kahana.

A harmadik fiu, R. Chájjim, egy kiváló talmid chachám és két nála idősebb nővére a haláltábor áldozatai lettek.

A legkisebb lány, Frade, a debreceni Jesáje Kleinhez ment férjhez. Alijáztak és Safirban laktak. Frade autószerencsétlenségben vesztette életet, szép családot hagyva maga után.

Haráv Slomo Schreiber z.l.

Mivel fiatal korától kezdve Beregszászon rabbiskodott és ezt a Szlovákiához csatolt várost határ választotta el Magyarországtól – megszakadt a kapcsolat közte és Derecske közt. Csak feleségének maradtak rokonai Derecskén, a Fülöp családból. Ezek közül mi csak Gersont ismertük, aki a nagy Lichtenstein birtoknak volt az intézője. Gerson és felesége is hiresek voltak jótékonyságukról. Két fiuk és egy lányuk volt. Ez utóbbi, Magda, a felszabadulás után Olaszországba vándorolt. A nagyobbik fiu, Fülöp Sándor nagy nevet szerzett a magyar közgazdaságban. Jó embernek, jó zsidónak ismerték. Késő őregkorban halt meg. Egyetlen fia Szimcha –– egyike a háromnak, aki megmenekült az elsüllyesztett Struma maapil hajó utasai közül – ma közismert israeli gyáros, a "Beged Or" vállalat tulajdonosa. A másik fiu Gyuri külföldön halt meg a Vész után.

Haráv R. Joszéf Léb Szofer

A kitünő rabbira és hitvesére, rabbanit Ráchelra is vonatkoztathatjuk a szentirási verset: "vechánnoti et áser áchon" (Mózes II.33.19.):

egész nap szaladt különböző küldetésekben. A vészkorszakban mind elpusztultak. Legyen ez a pár sor e drága emberek emléke. Dr. Berg hagyatékában találtunk egy levelet a Benéj Reém-ből való Róthensteinnétől, miből kiderül, hogy ő is nevelt lánya volt kis Kohn Feriéknek, Ebben a levélben a legnagyobb szeretettel emlékszik meg nevelőszüleiről.

R. Baruch Jehuda Schnitzler

Öt fia és két lánya volt. A mi időnkben a fiuk már nem éltek Derecskén, hanem, az országban szétszéledve, chaszid családot alapitottak és chaszid életet éltek. A legkisebb fiuk, R. Smuel Smelke megmenekült, alijázott és a jeruzsálemi kabbalisták vezetője lett, egy igazi "poél jesuot". Sok jót tett egész életében. Életéről és tanitásáról bizonyára fog irni unokája a neves rabbi, R. Salom Mesulam Weinberger, mint aki maga is egyike a megmenekülteknek. A deportálás napjaiban Püspökladányon volt és nem tudott visszatérni Gyöngyösre.

R. Schnitzler egyik lánya R. Mose Ganz-hoz ment nőül . Ez egy jókedélyü, jószivü ember volt, akinek állandóan mosoly ült az ajkán. Mindenkit "züszer" —— nek szólitott és különős öröme telt abban, ha örömünnepeken, mint Szimchat Tórakor és Purimkor megörvendeztette a közönséget, Nem átallotta purimkor korommal bemázolni a képét és utcahosszat énekelni, hogy: Nem lesz mindig éjszaka, majd megvirrad valaha...

R. Mose Ganz lányát, R. Baruch Jehuda ben R. Joél, egy nagy talmudtudós vette feleségül. Kinos pontossággal ügyelt a legkisebbnek tünő vallási parancsok megtartására is és legszivesebben rákényszeritette volna a maga chaszid életmódját az egész világra. Ment makacsul a maga utján, még ha az megélhetése rovására is volt.

R. Mose Ganz fia, akit ugyancsak R. Baruch Jehudának neveztek, mint szofér sztam, azaz tóramásoló kereste meg kenyerét. Jóindulatu, mosolygós ember volt,akárcsak édesapja. Öszinte jámborsága meg a hitvány őröket is meghatotta a munkatáborban. Tisztátalan ételből nem evett ott sem és pár nappal a felszabadulás előtt valósággal éhenhalt. Halála előtt igy szólt Avrahám Aharonnak: Vedd a tefilinemet. Az az érzésem, hogy te még felszabadulsz. Legyen emléke áldott!

Az egész Ganz családból csak R. Baruch gyerekei maradtak életben, akik Amerikába vándoroltak.

R. Baruch Jehuda Schnitzler másik veje, R. Michael Jechiel Lebovits Szigetről, a chaszid metropoliszból származott. Még mint fiatalember

lányuk volt. A legidősebb, R. Élijah nagy talmudtudós volt és Derecskén lakott. Felesége az egyik legtiszteltebb derecskei polgárnak, R. Slomo Weiss-nak volt a lánya, Négy fiuk és egy lányuk született. Az elsőszülött, Chajjim tragikus körülmények közt halt meg. A másik fiuk, Avraham, ma Kanadában él a Szolowits családból való feleségével, ki is R. Smuel Levy unokája, a derecskei hitközség előkelőségeihez tartozott. Külön részben szólunk róla. A házaspár csodával határos módon menekült meg négy gyermekével. Nemrég ünnepelték aranylakodalmukat családjuk kőrében. Ad méa veeszrim. —— kivánjuk nekik és jó egészségben.

A fent emlitett R. Élijáhu fiatalon halt meg Derecskén. Felesége, nagylánya Tova, ennek férje és két fiuk, Zeév és Gedálja (ez utóbbi nős volt és három gyermek atyja) mind odavesztek a Vészkorszakban.

R. Smuél harmadik fia, R. Mose Joszéf elvette nagybátyjának, R. Jechiel Mose Mendelnek lányát, Bilhát. Gyermekeik közül R. Jichak Cvi maradt meg, aki Jeruzsálemben, a Szentvárosban telepedett le. A Vészkorszak után, mielőtt alijázott, felkereste Derecskét, hogy imádkozzék ősei sirján. Az egykor virágzó közösség helyén csak kilenc zsidó férfit talált, akik, mint a chaszid mesékben csodára vártak, hogy jöjjön egy tizedik és egészitse ki a minján-t. És ime, megérkezett R. Jicchak Cvi. De, mily fájdalom! Röviddel e sorok irása előtt elhunyt. Fia, R. Joszéf ellsmert nagy talmid chachám, nős és három gyermek atyja. A Hatnapos Háboruban elesett egy sógora és emlékére kiadta annak irásait.

R. Smuél öregségére született fia, Yehosua Pőstyénben lakott, mig ennek fia Teodor Amerikába vándorolt.

R. Smuel Schönfeld lánya Lea és ennek férje, Cvi Kohen ("Kis Kohn Ferencnek" nevezték hogy különbséget tegyenek a nála nagyobb és idősebb" nagy Kohn Ferenc" között) Valójában mindketten kistermetüek veltak, de nagyok emberiességben és jótékonyságban. Elég egy eset, hogy ezt példázza: R. Eliezer Moskovicsnak, R. Élijáhu As vejének gyermekei közül az egyik, Ábrahám szellemileg elmaradt volt. Ugyan csaknem két méter magasságra nőtt, de Istennek ez a különős teremtése szellemileg egy ötéves gyerek nivóján maradt. Jóindulatu legény volt, légynek sem ártott. Mig élt az anyja, a jóságos Gitel néni, volt aki gondozza. Mikor Gitel néni meghalt és az udvaron készitették a koporsót, ez az Ábrahám összeszedte a faforgácsot, mondván: "jó lesz a mamának gyujtósnak" Egyszerüen nem értette meg, hogy az nincs többé.

Gitel néni halála után Lea és Cvi, akiknek nem volt gyerekük, vették magukhoz Ábrahámot és gondoskodtak róla. Az pedig mintha csak meg akarná hálálni jóságukat, igyekezett segitségükre lenni és hosszu lábaival

Az ötödik fiu, R. Jiszrael Chájjim öt gyermekével együtt Auschwitzben lelték halálukat. Menáchem fia még előbb meghalt.
Hatodik fia, R. Jekutiel Jehuda (Zálmen Léb) a Vészkorszak áldozata lett. Két fia: Efrájim és Élijáhu.

Hetedik gyermeke, Bila lánya, valamint annak gyermekei: Élijáhu, Avrahám, Chájjim Saul - a Tüz martaléka lettek. Jicchák Cvi fia természetes halállal halt meg. R. Mose Jechiél nyolcadik gyermeke, Hinde, még korábban meghalt, ugyancsak lánya, Perl. Két gyermek, Szárá Ráchel és Élijáhu a vészkorszakban vesztek oda. Két lánya maradt életben: Eszter és Reizel..
R. Mose Jechiélnek még két fia: R. Nátán és R. Menáchem Mendel ugyancsak az auschwitzi tüz áldozatai lettek, akárcsak gyermekeik: R. Natan lánya, valamint R. M. Mendel három gyermeke: Leibis, Jákov és Gitel. Gerson fia még előbb meghalt és csak Pinchász maradt életben. Ennek felesége, Zlata még a Vész előtt meghalt. Két gyermeket hagyott hátra: Smuel Árje-t és Dávid Binjamin-t. (Ezt a listát R. Smuél Stern állitotta össze, aki büszkeséggel ápolja a családi tradiciót. R. Elija As második lánya, Gitel R. Eliezer Moskovicshoz ment nőül. Róluk már szóltunk egy előbbi fejezetben, mely a derecskei Moskovics család történetét taglalja.

A derecskei R. Élijáhunak még egy veje velt, R. Mose Juda Jizreéli. Ez egész életét a tanulásnak és a tanitásnak szentelte. Neve a Chevrát Lomdé Tora (a tóra-tanulók egyesülete) alapitói közt szerepel. Lánya, Braindel, R. Simon Steinberghez ment nőül. Brerettyóujfalura. Az egész családból csak hárman maradtak meg Auschwitz után: R. Cvi, aki Amerikába vándorolt és ott halt meg, nővére, Bergmanné Jeruzsálemből, valamint R. Elija Sternberg, a jeruzsálemi Toldot Aháron nevü intézmény egyik megbecsült tagja.
R. Elijáhu Ás negyedik lánya egy Groszmann nevühőz ment férjhez Sátoraljaujhelyre. Itt az Országban nincs leszármazottjuk. Talán Amerikában.

R. Élijáhu legkisebb lánya, Chájjá Szárá R. Smuél Schönfeldhez ment feleségül, aki a derecskei hitközség egyik alapitó családjának volt a fia. A tekintélyes külsejü, vallásos és köztiszteletben álló férfiúra jól emlékeznek közülünk az idősebbek. Végrendeletében azt kérte. hogy nagynevü apósa mellé temessék. Ez nem kis nehézségbe ütközött, mert a Chevra-gabek azzal érveltek, hogy a kivánt hely nem elég a sirhoz. De a gyermekei addig erősködtek, mig találtak megoldást és R. Smuél tetemét megb. apósa mellett temették el. Chájjá Szárá asszonynak és R. Smuélnek öt fiuk és egy

AZ ALAPITÓ CSALÁDOK

Az alábbiakban megpróbálom felvázolni néhány alapitó család történetét és velük megemlékezni azokról az elsőkről, akiket mint öregeket ismertek szüleink is és akiket életben, illetve emlékezetben tartott a szájhagyomány. Egyesek utódai itt élnek velünk és mint bennünk, ugy bennük is él a derecskei származás tudata.

Rabbi Élijáhu Eisenstadt (As)

R. Élijáhunak egy fia és öt lánya volt. Fiát R. Jákov Cvi-nek nevezték és ez minden, amit róla tudunk.

Az öt lány közül a legidősebbet, Leát a krasznai R. Jechiél Mose ben Jicchák Cvi vette feleségül. Ez a Jechiél a huszti gáonnak, a Maharam Schück-nek volt egyik legkiválóbb tanitványa. Később Szigeten tanult a Jétiv Lév szerzőjénél, majd a Kedusát Jomtov-nál. Mint neves talmudtudós méltó lett volna arra, hogy apósa stallumát örökölje, de ez különböző okok miatt nem következett be. Ezért elköltözött Derecskéről a délbácskai Ada községbe, ahol egy nagy családnak lett az alapitója. Nyolc fia és három lánya volt.

Legidősebb fia Chájjim Saul volt. Ennek a fia, Mordecháj Avi Saul hires iró és Izrael egyik legkitünőbb müforditója. A héber nyelv szeretetét talmudtudós őseitől örökölte. Ő maga felszinre hozta a nyelv sok rejtett kincsét s azokat az irodalom szolgálatába állitotta. Chájjim Saul többi gyermekeinek nevei: Szárá, Dvóra, Elijáhu, Mirjám, Reizel (Rózsa), Cvi.

R. Mose Jechiél második fia, R. Elijahu volt. Ennek gyermekei: Eszter, Jicchák Cvi, és Chájjá Szárá (Piri).

R. Jechiel Mose harmadik fia, R. Jicchak Cvi a vészkorszak áldozata lett. Gyermekei közül csak egy lánynak a nevét ismerjük. Ez, Bluma ugyancsak elpusztult a vészkorszakban. Egyesek hallottak arról, hogy egyik fia elesett a Függetlenségi háboruban a Cova kibuc melletti összecsapásban, de bizonyosságot senki sem tud erről.

A negyedik fiu, R. Smuel ugyancsak elpusztult a Vészben. Tizennégy gyermeke volt. Ezek közül Chájjim, Bracha, Jechiél Mose a Soá áldozatai lettek, mig Szárá a jugoszláv partizán-háboruban esett el. A Pusztulás előtt meghaltak: Jiszrael, Élijáhu, Rivka, Hinde. Életben maradtak: Reizel, Eszter, Jehosua, Bluma, Dvóra és Jákov Cvi.

mennyire szeretne valamivel is hozzárulni szerettei jólétéhez. Megnyugtatja a bátyját és azon keresztül édesapját, hogy ne aggódjanak, ők, mármint a levéliró, édesanyja és a nagymama elrendeztek mindent. Hiszen hogy is tudhatná, hogy nyomorult gyilkosaik minden szava, minden utasitása gonosz ámitás.Hogy csak áttelepitik őket, hogy dolgozni mennek és azért az engedélyezett holmik és sulyuk.

Drága kis tisztalelkü hugunk és ti, többiek, tiz és százezrek, csak a halál állomáson láttátok, hogy hazugság volt minden igéret. Mi zsidók pedig, kik képtelenek vagyunk véres bosszut állni, nem tehetünk mást tehetetlen haragunkban és fájdalmunkban. mint hogy kérjük a Világ Biráját: Verje meg gyilkosaitokat mind a két kezével. Itélje meg őket büneik szerint.

A te imádat, Nusika, részben meghallgatták ott Fent. Sanyi testvéred megmaradt, családot alapitott és boldog szerettei közt. Csak elpusztult drágáit nem tudja felejteni velünk, mindannyiunkkal, akik népünk kiirtott harmadát siratjuk. Emléked és a hatmillió emléke, kis Nusika, szivünkben él tovább...

legtöbben megérték a felszabadulást. Az otthon maradottak meg, nem tudva, hogy mi vár őreájuk, csak azon sirtak, hogy mi lesz, vagy mi lett lefogott hozzátartozóikkal.

Még amikor a gettóba bevonultak, sem tudták, hogy mi vár rájuk. Mentek összetörve, házukat, vagyonukat otthagyva – mindenük az a kis csomag volt, mit kézben magukkal vihettek. Nincs erőm elmondani szóval azt, hogy mit érezhettek – hiszen utolsó percig nem tudták a halálba menő drágáink, hogy mi vár rájuk.

A derecskei gyásznap 1944 támuz hó 8.

Áldott legyen szeretteink emléke.

Ne maradjon bosszulatlanul ártatlan hullt vérük!!!

★

Hogy mennyire nem volt tisztában a magyarországi zsidóság azzal, hogy milyen sors vár rá, azt dokumentálja az itt közölt levél, mit a derecskei Katz Nusi irt bátyjának közvetlenül a gettóba való szállitása előtt...

1944 junius 6.

Drága Sanyikám!

Most már egész biztosan tudjuk, hogy pár óra mulva megyünk, fogalmam sincs hogy hová. Ujfalu vagy Várad és onnan a bevagonirozás és onnan nem tudom hová. Ne nagyon aggódj miattunk, csak magadra vigyázz, hogy Isten segitségével épen és egészségesen láthassuk viszont egymást. Ne gondold, hogy most fejveszetten örjöngünk. Teljesen nyugodtak vagyunk. A konyhában sorba állnak a csomagok. Két hátizsák, egy ágynemüs zsák, kanna méz, egy kosár élelem. Mindjárt jön a szekér és fogja vinni Nagymamát is. Anyu már irt egy lapot neked is meg apunak is, de nem tudom, hogy megkapjátok e. Apunak okvetlen irj meg mindent. Sajnálom, hogy apunak is meg neked is nem tudtam csomagot küldeni. Fontos, hogy a téli dolgok rendben vannak. Édes Sanyikám nem akarok érzelgősködni, hogy most már bucsuzok tőled, mert egész biztosan érzem, hogy akár itt akár másutt gondja lesz ránk a Teremtőnek. Apunak is ird meg, hogy sokat gondolok rá és sokszor csókolom – a viszontlátásig Nusi.

Ez a szivettépő rövid irás egy tisztalelkü, bizakodó drága kislány bucsulevele, a deportálása elött, bátyjához. Soraiból a hivő bizalma árad, a testvéri aggodalom, egy leendő zsidó kismama szeretete. Nincs a szivében kétség és félelem, csak szüleiért, bátyjáért, a nagymamáért aggódik. Nem tud tenni értük semmit, de a téli ruhák emlegetése azt mutatja. hogy

keltette, hogy a katonaság bizonyos védettséget biztosit. De mikor a magyar kormány teljesen behódolt a náci Németoszágnak — a katonai munkaszolgálatosokat rabszolgává tiporták a magyar parancsnokok és ártatlan vérüket nem kérte többé senki sem számon. A tisztek és keretlegények többsége az emberiség szemétjéből "emelkedett" parancsnoki pozicióba és ezek, mielőtt aknamezőre hajtották volna áldozataikat, még ki is éheztették őket, ellopva szegényes élelmi-rációjukat.

1942 végén Nagybaconi tábornok, az uj hadügyminiszter ugyan javitott a helyzeten, de akkor már több tizezer halottat vesztett a "lapátos zsidó sereg". Derecske zsidó ifjuságának java is ott veszett Ukrajna nyári forróságtól kisült, jeges telétől fagyott mezein.

Többek közt drága jóbarátorn, Jákov Mose Kohén; vérrokonom Mose Zeév Moskovics: Berg Jóska és Sanyi; a Farkas testvérek, Lőrinc és Gyula; Weinberger Jenő és unokatestvére, Miki; Náftáli Cvi Gold; Dow Lefkovics; Eliezer Langberg; a három Feldmann testvér: Feivel, Sömáje és Walvele; a Szolovics testvérek: Jóska, Duci és Simi; a Schönfeld testvérek: Sanyi és Gedálja; Mose Áháron; a Spitz testvérek, Mose és Mordecháj és még sokan mások, drága, jó zsidó fiatalok, nemeslelkü emberek. A Gondviselő verje meg azokat, akik halálukat okozták és lássuk megnyilvánulni a maga teljességében az Ég haragját.

És mindez csak "bevezetés" volt. A mustra kiirtása 1942-ben. Aztán jött az 1943. esztendő, amikor is a hatóságok igyekeztek tönkretenni a maradékot, a fiatal férfiak nélkül maradt családokat. Élen járt ebben Kovács főjegyző. A gonoszkodás csúcsa volt, mikor összehivták a férfiakat, látszólag az irataik megvizsgálása céljából és ollóval levágták a szakállakat és peot-ot, hogy megcsufolják a zsidót.

Ezt a kegyetlenkedést a rabbink sem kerülhette el. Mondani sem kell, milyen nagy volt a megszégyenités, de még akkor sem gondoltuk, hogy mindez csak előjátéka annak, ami 1944-ben bekövetkezett.

1944 purimján jöttek be a németek. És attól kezdve nap mint nap ujabb meg ujabb sujtó végzések: sárga csillag, utazási tilalom, rádió, bicikli elkobzás, a telefon-összeköttetés megvonása. És pár héttel később bevonulás a magyváradi gettóba, mely egyike volt a legszörnyübbeknek Magyarországon. Majd onnan, zárt vagonokban — Lengyelország, az európai zsidóság nagy, közös temetője.

Mindjárt a németek bevonulása után összeszedték a hitközség 21 vezető tagját, köztük a rabbit, fiait, vejét, édesapámat és Léb nagybátyámat. Es milyen csodásak a Jóteremtő utjai: Bécsi munkatáborba vitték őket, ahol

A németek felkészülten jöttek Magyarországra, hogy végrehajtsák a deportációt. Kész tervekkel, megfelelő stábbal, tömeg-gyilkolási szakértőkkel. A vártnál sokkal nagyobb és előzékenyebb együttmüködésre találtak Magyarországon. Feljelentők, önkéntes kopók ezrei egészitették ki a csendőrséget, rendőrséget, és a detektivtestületet. A magyarok németbarátsága, — lehet mondani — nem politikai megfontolásból fakadt, hanem abból, hogy csak a németektől remélhették a zsidók kiirtását és ennek következtében a zsidó poziciók és a zsidó vagyon öröklését.

A népirtást ördögi ügyességgel végezték. Elterjesztették, hogy munkára viszik az "ellustult" zsidókat, mégpedig az ország belterületén. Mikor pedig köztudomásu lett, hogy a kárpátaljai zsidókat deportálták, azt azzal magyarázták, hogy az övezet katonai felvonulási terep. Közben minden előkészület megtörtént Auschwitzban (Hoess-akció), hogy a megsemmisitő apparátus készen várja az érkező százereket Hoess parancsnok "birodalmában" és hogy az hamar végezzen velük.

A németek bevonulása és a bevagonirozás közt maximum három hónap, de voltak övezetek, hol csak 4-5 hét telt el. Először gettókban, elhagyott pajtákban, főleg téglagyárakban koncentrálták egy körzet zsidóságát az állati kegyetlenségükről hirhedt csendőrök közremüködésével. Ütlegek és kinzások közepette megfosztották őket utolsó személyi értéküktől is, majd amikor tökéletesen kimerültek az éhezéstől, a zsufoltságtól, a szörnyü szanitárius körülményektől es a kinzásoktól, akkor vonatra rakták őket, sokszor 80 embert zsufolva egy lakatra zárt marhavagonba és elszállitották őket, a gettónál is szörnyübb körülmények közt Auschwitzba. Kassánál a németek vették át a szállitmányt. A táborba megérkezve mindjárt megkezdődött a nagy "szemle". Mengele a tábor főorvosa, pillanatnyi rátekintéssel döntött: fiatal, egészséges? — munkára. Asszony csecsmővel, gyerekek 16 év alatt, öregek — a gázba.

Semmilyen sirás és jajkiáltás nem szörnyübb, mint a számok:
51 nap alatt 147 vonat, 434,000 lelket vitt a halálba. Igy pusztitottak el a nácik a világ zsidóságának ezt a drága, zöldelő ágát, a magyar zsidóság szine-javát.

És most a derecskei pusztitásról. Hitközségünk osztozott a magyar zsidóság sorsában. As első és második zsidó törvény sok testvérünket fosztotta meg megélhetésétől. Legtöbben maradék kis vagyonukat élték fel, aztán sokan, akik azelőtt támogattak másokat — maguk is rászorultak lettek. A nyomort növelte, hogy sok családfenntartót behivtak munkaszolgálatra. Először az ország határain belül. Ez azt az illuziót

Mindezek csak azt eredményezték, hogy Becher, Himmler védence lefizetésével megszületett a Kasztner-akció, amely mégis pár ezer zsidót megmentett a kezükből. Megható, hosszas és eredményes munkát végzett a szervezett cionista fiatalság, élükön a Noár Hacijoni, a Hásomer Hácáir és a Bnéj Akiva főképpen hamis papirok gyártásával és terjesztésével.

Vakmerő cionista fiatalok nyilas egyenruhát öltöttek és magukat pribékeknek álcázva, életük kockáztatásával mentettek. Egyik ilyen "nyilas" csoport vezetője volt Pinchász Rosenbaum z.l. a kisvárdai rabbi fia. Rajta kivül még sokan segitettek, köztük ismeretlenek, akik lebuktak vezetőikkel együtt és ma már senki sem tud róluk és hősiességükről. Reméljük, akad majd történész, talán még a mi életünkben, aki ennek a témának szenteli történet-kutatói tehetségét, hogy utána járjon és egy csokorba kösse a magyarországi, de főleg a pesti mentőmunka virágait, a cionista ifjuság szine virágát, akik gyerekfővel is férfiak voltak, mikor a legtöbb férfinek inába szállt a bátorsága. Persze, a mentőmunkában is, főleg a sokat vitatott Kasztner-ügyre célzok, voltak hibák, tévedések, amelyek nem egyszer tragikus következményekkel jártak. De csak az, aki átélte azokat a borzalmas, idegtépő, velőt dermesztő napokat, tudja, hogy milyen könnyü volt tévedni és milyen nehéz – eredményt elérni. Hiszen egy ország tapasztalt rendősége, detektivserege, kiegészitve német szakértőkkel, állt szemben amatőrökkel, akik nem tanulták kurzusokon a titkos ügynökök munkamódszerét, a konspiráció szabályait. Könnyü azt mondani egyesekről, hogy eladták a lelküket az ördögnek, de nehéz volt a gyilkosok közt józannak maradni és ezer cselvetésükön kifogni. Arról nem is beszélve, hogy senki sem gondolt arra az állandó életveszély közepette, hogy karriert fog csinálni, a mentési munkáját használva fel eszközül.

Mondani sem kell, hogy a milliós fővárosban, ahol 250.000 zsidónak számitó egyén zsufolódott össze, könnyebb volt a mentőmuka., mint a vidéken. Igy is csak 100-120 ezer pesti zsidó maradt életben a Pusztulás után.

Félmillió zsidó élt a vidéken és ebből tiz százalék, ha maradt. Az események oly gyorsan követték egymást, hogy ha valaki mégis megpróbált valami tervet kiagyalni a menekülésre – az másnapra, az uj rendelkezések miatt, már nem volt kivitelezhető. Tehát ki maradt életben? Elsősorban pár tizezer munkaszolgálatos, akit nem vittek ki az ország határain tulra; azok a szerencsések, akiket egy véletlen folytán nem Auschwitzba, hanem más, főleg osztrák munkatáborokba vittek és azok a nagyon kevesek, akik rendkivüli fizikai, de inkább lelki erejük folytán túlélték a krematórium árnyékában a nehéz rabszolgamunkát.

őket Pesten. Sikerült a belzi rebbét és testvérét is Izráelbe menteni.

Mindezek a reményszikrák 1944 tavaszáig tartottak. A németek az oroszok elleni frontot Magyarországon akarták kiépiteni és – miközben Hitler Horthyal tárgyalt – március 19-én megszállták az országot. A volt berlini követ, Sztójai lett az uj miniszterelnök: Hitler hüséges szolgája. A katonák nyomában jött a már tapasztalt gyilkos-különitmény, élén Eichmannal. Sok dolguk nem volt: olyan segitséget kaptak Magyarországon, mint Endre és Baky, a belügyben Hain Péter a titkos rendőrség feje és Ferenczi, a csendőrség parancsnoka.

Megalakitották – mint már annyi helyen Európában – a Zsidó Tanácsot, az eddigi vezető rétegből. A Zsidó Tanácsnak alig volt valami hatásköre. A nácik azt a feladatot szánták a Tanácsnak, hogy csillapitsa az esetleges pánik-hangulatot a hitközségekben. Az egész szörnyüség olyan váratlanul jött, hogyha tehettek volna is valamit – egyébként szervezettségük sem volt meg hozzá – nemigen válogathattak a tennivalókban.

A szörnyüség az volt, hogy a zsidó fiatalság, amelytől valami kezdeményezés ha lett volna várható, ott pusztult Ukrajna munkatáboraiban. 1944 juniusában már az ország minden gettóját felszámolták: amit még meg lehetett volna menteni, az a budapesti, vagy az odakerült 250 ezer zsidó volt. A Zsidó Tanács élén Stern Samu állott, öreg, beteg, magával törődő ember volt. A többiek kezdtek "intézkedni", a Zsidó Tanács helyett. A magyar cionisták vezetője, Komoly Ottó, a magyar hatóságokkal keresett kapcsolatot, amely valamelyes eredménnyel is járt. Krausz Mose a Palesztina Hivatal vezetője azokkal a külföldi követségekkel keresett kapcsolatot, a melyeknek még Pesten voltak a kirendeltségei – és jelentős sikerrel. Svédország külön megbizottja, Raoul Wallenberg, a világ jámborainak egyik legnagyobbja és Lutz, Svájc követe, kis mértékben Spanyolország és Portugália megbizottjai is résztvettek az u.n. "védlevelek" kiadásában, amelyek azt igazolták, hogy bemutatóik az illető ország polgárainak tekintendők, mert bevándorlási engedélyt kaptak és ezért az illető ország védelme alatt állanak. Külön, u.n. védett házakba tömöritették e védlevelek tulajdonosait. A Weisz–testvérek nagy házukat, mely "Üvegház" néven vonult be a szörnyü idők történetébe, engedték át erre a célra a Vadász utcában.

Hősies cionista akciói voltak a "mentő bizottság" – nak a németekkel való tárgyalások, a hirhedt – és eredménytelen – Joel Brandt küldetése Erecbe, Springman Samu lengyel kapcsolatai, Weissmandel rabbi pozsonyi kisérletei Wischlitzenivel és az ortodox körök próbálkozásai.

MUNKASZOLGÁLATOSOK

Balról: Moskovits Moise, Weinberger Jeno és Miki, Farkas Gyula, –, Spitz Moise, – Berkovits Hercki, Dr. Berkovits Jóska, –, –, –.
ülnek (Jobbról) Gold Feri és Lefkovits Berku.

A kép közepén hátul harisnya-sapkában Berg Joska

megszegték, az akkori miniszterelnök az egyébként nem kis zsidógyülölő gróf Teleki Pál, öngyilkos lett. Utóda Bárdossy kiszolgálta a németeket és átvonulást engedett csapataiknak Magyarország területén a Balkán felé.)

A "bécsi békében" Magyarország Hitlertől visszakapta Erdély egy részét, amelyért ujabb, harmadik zsidótörvénnyel mutatta ki háláját; amely már a nürnbergi hirhedt zsidóellenes törvények tökéletes másolata volt. Ekkor már megpróbáltak ellene szavazni a főpapok, felekezetek képviselői, annál is inkább, mert ez a törvény már a kitértekre is vonatkozott – közöttük papokra, – de most már hiába. A kezdetben maguk által is pártfogolt lavinát már nem állithatták meg.

1942 nyarán Magyarország is hadat üzent Oroszországnak, Kassa állitólagos bombázása miatt. Kiküldték a frontra a második hadsereget (kb. kétszázezer ember) és kiszolgálásukra kb. 50 ezer munkaszolgálatos zsidót. Ha volt még süllyedési lehetőség a katonai kereten belül – itt most lejutottak a mélyre. "A jó parancsnok nem hoz haza zsidót" – igy inditották utjukra őket és ami embertelenség csak lehetséges, mind elkövették. A kemény télben élelem, ruházat nélkül még a szekereket is velük huzatták, aknaszedésre küldték őket: gyötörték és megalázták, mielőtt megölték legnagyobb részét. Nagybaconi Nagy Vilmos, az uj honvédelmi miniszter, emberibb bánásmódot követelt – de nagyrészben hiába. 1943–ban, a voronyezsi áttörésnél a német-magyar sereg rengeteg veszteséget szenvedett és velük, a zsidó munkaszolgálatosok is. Még az orosz fogságba esettek helyzete sem volt jobb mint kinzóiké. A németekkel egy sorba kerültek és végülis alig 15 százalékuk került haza.

Az országban maradt munkaszolgálatos zsidók helyzete aránylag jobb volt. Katonai keretben, türhető ellátásban éltek, kapcsolatban voltak családjaikkal. Az uj miniszterelnök, Kállay viselkedése azt a reményt keltette a zsidókban, hogy mégis sikerül átvészelniük a nehéz napokat és nem jutnak az Ukrajnába hurcolt testvéreik sorsára. Volt is némi alapjuk a reményre: megtörtént a partraszállás, Palesztina felszabadult a német fenyegetés alól, Olaszország megadta magát és minden készen volt a szövetségesek inváziójára. Amerikai segitséggel Oroszország is megerősitette haderejét, napról-napra angol-amerikai bombázók pusztitották, a németek által megszállt Európát. Az oroszok a Kárpátokig jutottak és akkor Kállay is belátta, hogy rossz lóra tett, mikor a németekkel szövetkezett és kereste a kifelé vezető utat. Ha sokat nem tehetett, a zsidók mégis megérezték az idő fordulását és arra törekedtek, hogy időt nyerjenek, amely az életet jelenti. Még segiteni is tudtak a Lengyelországból és Szlovákiából menekült zsidókon: bujtatták, tartották

békén hagyja. Sőt, amikor bekebelezte Csehoszlovákiát, Lengyelország, a sorban következő áldozat még segitett neki. Igy jutott el Magyarországra is.

Itt igazán nem volt nehéz dolga, mert eszméi nyitott ajtókra találtak. Amellett Magyarország mezőgazdasági termékei is jól jöttek egyre nehezebb helyzetében: a javát Németországba és Olaszországba irányitotta. (Mussolini Olaszországa eleinte még kedvezett is a zsidóknak a "numerus clausus" elől odajutott zsidó diákok tömegével végeztek olasz egyetemeken. Ám Hitler sikerei teljesen megigézték és hüséges kiszolgálója lett: Azt hitte, nagyzási mániáját mellette zavartalanul kiélheti).

Magyarország is kapott valami jutalmat német barátságáért. Először már 1938-ban Csehszlovákia felosztásánál visszakapta a Felvidék egy részét és Kárpátalját. Ettől kezdve Magyarország egyre bizonyitotta Hitler — rajongását az egymást követő "zsidótörvényekkel". A "gazdasági és társadalmi egyensuly törvénye" volt az első ezek között. Mind a két ház megszavazta a törvényt, néhány szavazat kivételével. Mellette voltak a kormánypártok, a mágnások, a katolikus és a református egyház képviselői — Serédi hercegprimás és Ravasz László ref. püspök is. (Ebben a törvényben az alkalmazott zsidó munkaerők számát 20 százalékra korlátozták). A következő törvényben már csak 6 százalék volt a felső határ.

A "magyar faj védelme" cimén a hadseregben és a polgári életben egymást követik a rendeletek. 1941-ben állampolgársági igazolások hiánya miatt 32000 embert tettek át a határon és alig hogy Kamenecz Podolszkba jutottak,irgalmatlanul lemészárolták őket a németek. (Innen sikerült kimenteni a munkácsi rabbit, Rabinovics Jerachmielt és fiát — nagy összeköttetések révén.)

Katonai vonalon is gyilkoltak. A Jugoszláviába bevonult magyar csapatok, élükön Zöldi Márton ezredessel, Noviszádon rendeztek pogromot: egy nap alatt lőttek bele a fagyott Dunán vágott lékekbe 2000 szerbet és 1000 zsidót azzal a váddal, hogy a partizánokkal tartanak.

Mind a két gyilkos müvelet még inkább "egyéni akció" –nak számitott, hisz a törvényes parlament még müködött, benne zsidó képviselőkkel és főrendiházi tagokkal. Még parlamenti vizsgálóbizottságot is küldtek ki Zsilinszky Endre és Rassay követelésére. (Persze büntetésről szó sem volt: Zőldi csak a háboru után kapta meg büntetését: a partizánok felakasztották.)

(Egyébként Magyarország csak egy évvel azelőtt kötött "örök testvéri szövetséget" Jugoszláviával és amikor német parancsra ezt a szövetséget

összeszedték. Végül is kivégezték. A felszabadulás után Pesten utcát neveztek el róla és a zsidók is megőrzik emlékét annak, aki, ha nem is szerette őket, emberi mivoltát nem tagadta meg bajukban tőlük.

Valahogy igy kezdődött az egész: Az első világháborut elvesztette Németország szövetségesével az Osztrák–Magyar Monarchiával együtt. Németország nagyhatalmi álmait kergetve és a világpiachoz való jogait fennen hirdetve már–már a világkereskedelmet fenyegette, főképpen tengeralatjáróival valamennyi tengeren. Ekkor avatkozott bele az Antant oldalán az Egyesült Államok hadereje és eldöntötte a küzdelmet az Antant javára. Irgalmatlan békefeltételeket kényszeritettek Németországra, de mégis Magyarország szenvedte meg legjobban a háborut. A volt Osztrák-Magyar Monarchiában élő nemzetek önrendelkezési jogának érvényesitése ugyan önállóságot juttatott Magyarországnak, de területének csak harmada ha megmaradt: még Ausztria is letört egy darabot belőle, az u.n. Burgenlandot, benne a zsidó történelemben hires "Hét községgel". Erdély Romániának jutott, Csehszlovákia a Felvidéket kebelezte be, Dél–Magyarország nagyrésze Jugoszláviához került. A megmaradt Magyarországon előbb baloldali diktatura vette át az uralmat, volt román megszállás is, végül jobboldali, "fajvédő" kormányzat kezébe jutott az irányitás. A fajvédelem főképpen a zsidókkal szemben nyilvánult meg. A zsidóságot készületlenül és megszervezetlenül érte ez az állami antiszemitizmus, amely u.n. felelőtlen elemek zsidógyilkolásaival, bombamerényletekkel kezdődött és elég hamar a képviselőház által megszavazott "numerus clausus" – szal folytatódott. A hivatalos magyar zsidóság a magyarsághoz való tartozását, hazafias hüségét, áldozatvállalását bizonyitgatva reagált, visszautasitva a világ zsidóságának beavatkozását és segitő kezét.

Azután mintha egyfajta nyugalmi állapot következett volna gróf Bethlen István vezetése alatt. A magyar zsidóság megmaradt törvényes jogainak keretében kezdett berendezkedni, felejtve a "felejtendőket". Csak nagyon kevesen vándoroltak ki. Néhány tucat Erec Jiszraélba, többen tengeren tulra és még Nyugat-Európába is eljutottak valamennyien. A harmincas évek gazdasági válsága csak segitette Hitler uralomra jutását Európában és sokan, akik Magyarországról előle Európába menekültek, megint a gyilkosok kezében érezték magukat.

Hitler 1933–ban lett Németország kancellárja. A fajvédő törvények, a zsidótlanitás voltak diktaturájának első lépései. A versaillesi békében elvett területeket visszahóditotta, Ausztriát magához csatolta: a világ pedig szótlanul türt mindent. Ugy látszik azt várták, hogy igy kielégülve, őket

állapota borult fel váratlanul a Hitler és csatlósai fellépésével. Magyarországon azután jó talajt talált a pusztitás propagandája. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a hivatalos hatalom emberei legelőször Magyarországon gyilkoltak zsidót már 1920-21-ben az u.n. fehérterror idején. Jóval Hitler előtt életbe lépett a "numerus clausus", mely korlátozta a zsidók jogait az egyetemi felvételeknél. A trianoni béke elvette Magyarország nagyrészét és a nép elkeseredése a zsidók ellen irányult — mert azok voltak kéznél levezetni a keserüséget. Ezenkivül Magyarországon erős volt a nácizmust örömmel vállaló német kisebbség, különösen katonai körökben. A gazdasági helyzet leromlott, a pénz értéke csökkent, a munkanélküliség katasztrófális méreteket öltött. Bünbaknak megint jó volt "a zsidó, akinek van kenyere, mig a magyar diplomásnak nincs". Igy aztán könnyü volt megfelelő hangulatot teremteni a különféle zsidótörvények megszavazásához, amelyek valósággal előkészitették a "végső megoldást", a szörnyü pusztulást.

A magyar mágnások, a keresztény főpapság megszavazták az u.n. zsidó-törvényeket. A katonaság külön keretet talált ki a zsidók számára, a munkaszolgálatot. Megalázó feltételek közt a legveszedelmesebb munkákat végeztették velük, legtöbbször nem is titkolva, hogy a munka nem cél, hanem eszköz az elpusztitásukra.

Ha kevesen is, voltak, akiknek embersége egy kis világosságot teremtett a gyülöletnek ebben a sötétségében. Csak mostanában ünnepelték Reviczky ezredes emlékét, aki élete kockáztatásával sok zsidót mentett meg a haláltól és Izrael népe hálával őrzi meg emlékét a népek jámborai között.

Egy ilyen külön derecskei emlékünk van Bajcsy Zsilinsky Endréről, akinek német-ellenes, hazafias szónoklatait sokszor hallottuk a lakásunkhoz közel lévő Polgári Körben: ő ugyan a huszas években vezetőségi tagja volt a Move-nak és a Vitézi Széknek, amelyek antiszemita árnyalata minden zsidó befolyástól mentesiteni akarta Magyarországot, de harcolt a német befolyás ellen is. A mi körzetünk országgyülési képviselője lett, azután a németbarát körök miatt elbukott a választáson és más kerületben kapott mandátumot. A zsidó törvények ellen szavazott és emberi bánásmódot követelt számukra. Amikor 1941- ben a magyar hadsereg Ujvidéken pogromot rendezett zsidók és szerbek ellen, parlamenti vizsgálóbizottságot követelt Rassayval, egy liberális képviselővel együtt és kérte a bünös parancsnokok megbüntetését. Amikor a németek Magyarországot megszállták, az első volt abban a névjegyzékben, amelynek alapján a "káros elemeket" már az első nap

német származásu lakósokat feluszitani, utána pedig a zsidógyülölet ugyis meglévő bacillusait felerősitve, lopás, rablás lehetőségeit megcsillantva egyre nagyobb tömegeket maga mellé állitani. Izraelben a Templarius rendet, Csehszlovákiában a szudéta-németeket, a magyarországi svábokat, Erdélyben a szászokat nyerte meg először, azután mindazokat a népretegeket, amelyek igy akartak anyagi helyzetükön, a zsidók rovására javitani.

A világ csak akkor vette észre, hogy nemcsak a zsidókról van szó, amikor a versaillesi békében elvett német területek visszaszerzése után "felszabaditotta" Csehszlovákiát, Németországhoz csatolta Ausztriát. De akkor már egy kicsit késő volt. Még Sztalinnal is szövetséget kötött és felosztották egymás közt Lengyelországot. Azután a Szovjet ellen is háborut inditott és megkezdődött 1939-ben a második világháboru. A védtelen zsidók ellen olyan "hősiesen" harcoló lengyelek a maguk elmaradt harcászati eszközeikkel könnyü martalékai lettek Hitlernek - egy hónapig sem tartott a harc. A lengyel "hősiesség" árát elsősorban a zsidó nép fizette: a lengyel zsidó törzs teljesen a németek kezére került és csak azok maradtak meg, akik a visszavonuló oroszokkal együtt elmenekültek.

Ahová eljutottak a németek, pusztultak a zsidók, mégis kétségen felül meg lehet állapitani, hogy ennek a pusztulásnak a mértéke nagymértékben függött az illető népnek a zsidókhoz való viszonyától. A dánok és a bulgárok is német megszállás alákerültek, mégis tudtak, mert akartak, zsidókat menteni, mig a lengyelek zsidógyülölete jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy országuk szinte Európa egész zsidóságának vágóhidja lett.

Ez a törvényszerüség visz el bennünket a magyar zsidóság történetének megértéséhez, mely felé törekszünk. Még ha nem is állithatjuk, hogy a magyar nép teljességében felelős a zsidók 80 százalékának kegyetlen legyilkolásáért, tény az, hogy a hivatalos szervek zsidóellenes törvényei jó talajra találtak a nép nagyrészében. "Ahol a törvényhozó törvénytelen, végrehajtói is gonoszok" - igy mondja az irás. Ennek a nagy készségnek az öldöklés elősegitésében, örökre nyugtalanitania kell a magyarok lelkiismeretet, mert bizony nem mondhatják a Tóra szavaival: Kezünk nem ontotta azt a vért és szemünk nem látta, hogy ontották".

Nem mondhatjuk, hogy ezek az érzések ismeretlenek voltak a zsidók előtt. Tudták, hogy "Ezsau gyülöli Jákobot" és belenyugodtak abba a magyar megállapitásba, hogy: "antiszemita az, aki a kelleténél jobban gyülöli a zsidót. "Megtanultak élni ezzel a tudattal. Otthonukban, templomaikban találták meg belső nyugalmukat és életük tartalmát.

"Ez a "kelleténél nagyobb" gyülölet, a mondhatni "normális gálut"

ÉS SÜLLYEDTÜNK EGYRE–EGYRE...

Ki tudná még csak érzékeltetni is a szörnyü vészt, amely népünket szemünk láttára sujtotta? Talán egyszer majd eljön az a haragvó próféta, akinek lelke is lesz, meg szava is megfelelő, hogy megörökitse Izrael népének ezt a tragédiáját, amely irgalmatlanul kioltotta egyharmadának életét. Amióta az a sátán uralomra került, minden zsidó ablakból a halál leskelődött Európában.Ahová a lábát betette, egyre több és több országba, a pusztulás, gyilkolás, halál járt a nyomában. Van család, melynek magja sem maradt, van törzs, amelyből csak egy kis rész őrzi emlékét a zsidó tudás és szellemiség olyan gazdag tárházának, amit az európai zsidóság legjobbjai, Lengyelország, Litvánia, talmudi és chaszidikus kiválóságai jelentettek; nem is beszélve a magáról a népről, a tizmilliós keleti zsidóságról.

Hogyan is kezdődött? Az igazság az, hogy előjelek voltak már előbb is, Magyarországon is, de nem figyeltünk oda, vagy nem értettük meg, mig aztán Németországban, 1933-ban Hitler került az uralomra. Eddig is hangoztatott fajvédelmi törvényeit egymás után valósitotta meg. Először Németországban. Az u.n. felvilágosodott nyugati népek még ha akartak volna, sem tudtak beavatkozni mondották. Németország belügye — igy magyarázták — és a rosszul értelmezett "engedékenységgel" valósággal megszilárditották Hitler uralmát. Egész Európa résztvett az 1936. évi müncheni olimpiai játékokban, világra szóló fénnyel és pompával ünnepelték azt, aki azután őket is legázolta.

Németországban pedig napról-napra pusztul és vész a zsidó tudományában, közösségi életében olyan gazdag német zsidóság. Eleinte ugyan még jóformán üres kézzel elmenekülhetett, akinek volt hová. Igy jutott Erec Jiszraél-be is a sok-sok szellemi gazdagságból. Orvosok, tudósok Izráelt is gazdagitották és ha lett volna hová menniök még többet is meg lehetett volna menteni.

Ami a mi külön tragédiánk: amikor a Sátán látta, hogy a "müvelt" és "demokrata" Európa meg az egész kulturvilág nem veszi szivére embertelen törvényeit, vérszemet kapott. Nemcsak Németországban lett szabad préda a zsidó élete és vagyona, hanem a többi országokban is hatalomhoz juttatta a zsidóellenes erőket. Nem volt nehéz dolga először a

vált, ahogy mb. Spitz Jicchák "kiveszi" a hangos Smone Eszret az előimádkozó szájából — azután még az is előfordult, hogy tőle is elvették "aki birja, — marja" alapon, a közönség pedig derüsen hallgatta a "küzdelmet", hol egyiket, hol másikat segitette, de mindig mosollyal és boldog vidámsággal. Emlékszem, végül mindig R.Jicchák Spitz győzött erős szép hangjával. Azután a tánc a Tórával, egymással, a boldog hit külső kifejezéseképpen.

Vagy a chanuka, vagy a purim. Játszani, inni, maskárát, álarcot ölteni. Nem volt nehéz betartani a purim "parancsát" — két-három pohár ezeknek a borhoz nem szokott zsidóknak elég volt ahhoz,"hogy ne tudjanak különbséget tenni Hámán és Mordecháj közt" — mint az meg van irva.

Weisz Chájjim a sakter cilinderben, orvosprofesszornak öltözve járta körül a kilet és irt mindenkinek receptet, melyre hosszu, boldog életet adnak a patikában. Vagy, tartsa meg az Ég sokáig, Mendel Mose Menáchem, aki végiggyüjtögette az egész hitközséget jótékony célra és közben vidám magyar nótákat énekelt, amelyeknek szövege nekünk zsidóknak is szólt: Nem lesz mindig éjszaka, megvirrad még valaha...

A templomban a legtöbben nap mint nap találkoztak, igy nem csoda, hogy csaknem egy családdá vált az egész gyülekezet. Alig néhány jómódu zsidó — hiszen a közösség nagyrésze keservesen kereste meg kenyerét — és mégis fenntartottak intézményeket, fizettek tisztviselőket. Még felsorolni is sok, hát még gondoskodni fizetésükről. Rabbi, sakter, sámesz, chédertanitó, iskola, jesiva, menza, Chevra Kadisa, állandó segélyben részesülők, néha "fogoly kiváltása", mennyasszony kiházásitása, stb stb.

Hisszük és reméljük, hogy eleink áldozatkészsége és önfeláldozó ragaszkodásuk szent hitünkhöz — öröktül marad gyerekeinkre is. és jótetteink, gyermekeink zsidó magatartása megszentelik az ősök emlékét.

Minden imának megvolt a maga melódiája és együtt énekeltük, daloltunk az előimádkozóval.

Külön emlékszem Fried Joszéfra és Gold Ferire, akik erős és kellemes hangjukon együtt énekeltek a cházánnal. Nemrég halt meg Berkovics Herzke, ő is egyike volt ezekenek a szép hangu kile – tagoknak. És – talán különös is – hiába beszéltek az imák életről, nehéz, komor lehetőségekről, a melódiák akkor is bizakodóak, vidámak voltak, hiszen akitől minden függ, az a mi Édesatyánk az égben, aki szeret bennünket, elsőszülött fiát és megadja, ami kell: egészséget, megélhetést, mindenek felett a békét és a teljes megváltást. Az ima legvégén már nem is vártunk holnapig: harsogóan vidáman daloltunk, szinte a cházánnal, hogy "hájom töámcénu!" Azaz: még ma erősits meg bennünket, még ma, nem holnap, megáldasz bennünket". Még a befejező teljes kádist is vidám dallammal dalolta végig nagy bizodalmában az egész templom.

A nagy napok legnagyobbja volt a Jom kipur. Igazán mindenki ott volt a templomban és egész nap. A kol nidrétől kezdve a bünvallomásokon át az ítéletnapra szóló imáig mind-mind valóságos szentséget sugároztak a templomra és minden egyes imádkozójára. Szinte együtt hajoltunk a földig a Szentélyben imádkozó zsidókkal, amikor a "főpap szolgálatát" énekelte a cházán Derecskén. Egyszer egy évben a Szentek Szentélyében a főpap ajkáról elhangzott a kimondhatatlan Név és megremegett bele mind a nép ott Jeruzsálemben és ott Derecskén, amikor különleges dallamával, ránk sugározta a pillanat teljes, tiszta szentségét.

Vagy hallgatni a jom-kipuri Mincha háftárájában az örök zsidó sorsot, a Jona próféta történetében, de az örök zsidó vállalást is: Héber vagyok én és az Örökkévalót, csak őt félem én! Mind-mind hozzánk szólt, bennünket ébresztett magunkra.

És a Nöila, a nile ahogy neveztük. Simogató, könyörgő, elmélyülő melódiája a bevezető kádisnak és a sok imádság, mind, mind rólunk szólt. "Te kinyujtod kezed a bünös felé, Uram "imádkoztuk és könyörögtünk: "Nyisd ki az ajtót, most ajtózárás, a nile idején".

És a befejező "Ovinu Malkénu" Ugy éreztük benn, a gyertyákkal teli templomban, a sötétedő külső világban, ahogy a gyertyák visszanyerték fényüket, ez a mi külön tiszta, hazatalált lelkünket jelenti. Tiszta volt a hitünk, a reményünk: biztos, hogy jó lesz, megsegitenek Ott, Fenn.

Azután az önfeledkezésig terjedő öröm, a Szimchát Tóra napjai. Az apjához talált, elkényeztetett gyermek csinytevései a templomban, amit egész évben még gondolatban sem merne a legkisebb sem megtenni – komoly balbószok, talmudtudósok megteszik. Már szinte megszokottá

Purim előtti napon van Eszter bőjtje (Ha purim vasárnap van, a bőjtöt az előtte való csütörtökön tartják meg.) Este a megila olvasás előtt adnak egy fél sekelt. A gyermekek rendszerint nagy zajt csaptak a Hámán nevenek emlitésekor. Sokan tiltakoztak ez ellen, de hiába, győzött a zaj. Másnap megint felolvassák a Megilát Esztert és a Tórából az Amálékfejezetet. Egész nap bőséges étkezés, sok ivás, ajándék küldés szegényeknek. Szomszédok és barátok is küldenek egymásnak "slachmonesz-t". Másnap: Susán Purim. Azután a "nevezetes" szombatok amelyek mint követek hirdették a pészách közeledését. Purim utáni szombat: Sabat Para. A niszán ujhold előtti szombat a Sabbát Hachodes.

Ime, ezek voltak nagyjából a törvények és megszentelt vallási szokások, amelyek Derecske hüséges zsidóinak vallási és magánéletét irányitották az esztendő minden napján, niszántól – ádárig. Amit nem lehetett leirni, az a különleges zsidó hangulat, amely eltöltötte az egész községet és mindazokat, akiknek ez volt az életutja: aszerint, hogy mikor minek volt az ideje.

A pészach: az egyszer volt szabadság ünnepe, de a család összetartozása is. Ki nem ment haza széderre, ha csak tehette?! És az a nagy-nagy előkészület, takaritás, mácesz sütés, az egész életüket meghatározta, nemcsak a valláshoz való kapcsolatukat.

Sávuot – a Tóra-adás ünnepe, éjszakai virrasztás. Várni, hogy meghasad az ég és teljesül a kivánság. Az a rengeteg zöld, virág és az Akdamot különleges melódiája a Tóra olvasás előtt, amire minden kis chéder gyerek hetekkel előbb készült.

Azután a gyász fojtó hangulata, a "három hét" alatt, a két bőjt között, Sivá ászár bötamuztól Tisá-beávig: a szörnyü szenvedések a szent városban és a lerombolt Szentély élő fájdalma.

Ki tudná csak valamelyest is érzékeltetni a roś chodes elullal kezdődő, "félelmetes napok" légkörét a sófárfuvással, az itélet napja várásával, a jom kipur félelmetes, mégis biztató, izgalmas, bőjtös, imádságos hosszu óráival. És mik azok a "félelmetes napok", ha nem a hajnali szlichesz imák, a "Sömá kolénu" lélekből, annak is a mélységéből fakadt könyörgései? Ávinu Málkénu – mondottuk és gondoltunk a kenyérre, az egészségre, az üldözésekre, a gyermekekre, magunkra, a megváltásra, a gálut végére, a hazamenésre.

Vagy a Herzberg Izrael z.c.l. sófárfuvására! – Elfelejtheti azt valaki, ha egyszer hallotta és jó volt biztosan tudni, hogy odafent, egészen fent is odafigyelnek és minden jó lesz a következő évben.

mindenki mindenkihez bemegy egy kis ünnepi evés-ivásra. A talmud szerint egy kis részegség is elképzelhető a nagy örömben. Nem is csoda. Tul vagyunk a sirásokon, fogadkozáson, félelmen. Örülünk a Tórának, a Tóra örül nekünk: ha rövid időre is, csupa öröm az élet. Délután a rabbilakban gyülekezünk: löchájim-ot inni, csupa jót kivánni és a "vötáhér libénu" hangjai mellett mincháig táncolni. Mincha, määriv a megszokott. — Jó tél csak Izrael országában termékeny, Európában nem. A hétköznapi imában csak dec.5-én kezdték mondani a "vötén tál umátár-t".

Kiszlév

hó huszonötödikén kezdődik a chanukka. A templomban mincha és määriv között gyujtják a gyertyácskákat a déli oldalon, de ezzel még senki sem mentette fel magát az otthoni gyujtás kötelessége alól. Otthon ajtó vagy ablak mellett gyujtanak (hogy látni lehessen kivülről és hirdetni a csodát), minden nap egy gyertyával többet. (Az eredeti szokás szerint olajat égettek és nem gyertyákat).

Péntek este a szombati gyertyák előtt kellett meggyujtani, szombaton este havdala után. Mindig az uj gyertyát gyujták elsőnek. Egész nyolc nap alatt mondunk "ál haniszim"-et, az imában és az étkezés utáni imában. Minden reggel teljes hallel és Tóra-olvasás.

Tévét

hó — tizedikén bőjt — péntekre is eshet.

Svát

Tizenötödike (tu-bisvát) fák ujéve (teljesen Erec-centrikus ünnep, hiszen Derecskén ilyenkor nem lehet fát ültetni mert tél közepe van) — tizenöt féle gyümölcsből ettünk, ha lehetett és köztük minél több izraeli termékből.

Adár

A niszán előtt lévő ádár (szökőévben kettő is van, ezért kell ezt megjegyezni) ujholdja előtti szombat a parasát Sökalim-é, a purim előtti pedig az "Emlékezés szombatja", Amalekre emlékeztet. Ádár hetedikén Mózes tanitónk születése és halálozási napja. A Chevra Kadisa az elmult év halottainak — nemcsak a helyieknek, hanem a kiemelkedő zsidó elhunytaknak az egész világon — emlékére nagy szeudá-t rendez. Derecskéről e napon sokan elzarándokoltak a kállói Rabbi Jicchák Eisik Taub sirjához, akinek akkor volt a Jahrzeitja.

profétáink szokása szerint öt szálból álló füzfacsomót veszünk a kezünkbe. Amikor az imák során odajutunk, hogy: "kol mövásszér", szétverjük a füzfavessző köteget a padon vagy a földön – utána pedig nem dobjuk el, hanem a többi ereklyékhez tesszük. Ezzel – szinte lezárjuk a sófárfuvással elkezdődött "félelmetes napokat" és mindenki kiván mindenkinek egy "jó kvitlit", egy jó cédulát odafenn. A felnőttek megbékélve, tele reménnyel mennek haza, a gyermekek pedig végre annyi diót ehetnek, amennyi van nekik.

Este, Smini Áceresz előestéjén, rendes ünnepi mááriv és bár áskenázi minhág szerint nem tartunk körmenetet, csak Szimchát Tórakor, másnap este, mb.rabbi urunk bevezette a chaszid szokást és megtartottuk a körmenetet; a hitközség nagy része örömére. Ezen az esten már nem ettünk a sátorban. Rendes ünnepi sachrit, ázkárá és muszáf: benne az esőért való imával. Utoljára eszünk a sátorban és utána elmondjuk a sátorban ülés befejező imáját.

Este, a Szimchát Tora előestéje. Mááriv után eladják az "Átó horétá" előimádkozási jogát és az egész évben előforduló, kisebb-nagyobb "megtiszteltetéseket". Ilyenek például: Tóra-felkeresése, kivétele, visszahelyezése, kidus és havdala-bor adományozása, stb. Maariv átá horétá (ato horészo) után megkezdődik a hét vidám körmenet, amelyben lehetőleg minden felnőtt egy-egy Tórát kap a kezébe, énekelnek és a gyermekek zászlóval kisérik a meneteket. Végül még a Tórából is olvasnak: Zot habráchá és hármat hivnak fel.

Másnap már a sachrit ima után duchenolnak a kohénok (nehogy az ünnepi bor, pálinka megártson nekik), addig és annyiszor olvassák a Tórából az utolsó parasát, amig mindenkit felhivnak, Végül valamennyi bár micván aluli fiugyermeket együtt hivnak fel egy felnőttel, aki a bráchát mondja és Jákob hálaimáját – áldását a gyermekekre (Hamalach hagoél) Azután a három "choszen (chatan) következik. A chatan Tórának felolvassák a Tóra befejező részét egész az utolsó szavakig: "löéné bné Jiszrael". Őt magát külön verssel hivják fel és chupa alatt mondja az áldást. Mindig a rabbi volt a "chátán brésit". Külön rigmusokban invitálták a második Tórához, miből a "Bresit-et, a legelső fejezetet olvassák fel Vajchulu-ig. A harmadiknak, a chatan maftirnak, a harmadik Tóra-tekercsből, a napi részt olvassák elő Pinchász hetiszakaszából (bajom hasmini"), a haftara pedig Józsua első fejezete: És történt Mózes halála után...

Muszáf után rögtön a templom mellékhelyiségeiben kezdődik a vendéglátás. A chátanok látják vendégül a közösséget otthonukban és

ereci etrogot, lulávot vásárolták (fűzfánk volt ott is). Akik nem engedhették meg maguknak, azok a templomban, a hitközség etrogján mondtak bráchát és ima után elküldték a zsidó otthonokba, hogy a család többi tagjai is eleget tehessenek szivbéli kötelességüknek. Addig nem is ettek, amig ezekre bráchát nem mondtak.

Tisri hó tizenötödikén kezdődött a sátoros ünnep.

A sátoros ünnep: mennyi, mennyi személyes emlék, gyermekkori élmény fűződik e szóhoz. Mi is, a gyermekek is résztvehettünk abban a lázas alkotásban, aminek végső célja a minél szebb sátor volt. Volt, akinek épitett sátra volt, olyan is, aki minden évben ujból felépitette az övét, de diszitésre, szépitésre mindenkinél szükség volt. A falakon belül hófehér lepedők, rajtuk a 'szent vendégek' képe-neve, napja diszelgett. A tetőt boritó, a napot itt-ott átengedő ágakon üvegben olaj, zacskóban griz és szép piros almák, ragyogó körték függtek a tetőről. Azok pedig, akik a sátorban aludtak is, igen gyakran nagyon nehezen tehették meg ezt a változó időjárás miatt.

Maga az ünnepi imádság ugy ment, mint pészachkor, csak a sátorban való ülés és evés törvényét hangsulyozta a bráchá: "lésév bászukká." Teljes hállel mind a nyolc napon. Hallel előtt mondtuk a Netilát luláv áldást: és jó áskenáz szokás szerint hat irányban ráztuk – lengettük a lulávot, mintha minden irányból keresnénk a Felső segitséget: Dél, észak, kelet, felfelé, lefelé és nyugat irányába lengettük. Muszáf után az imádkozók körmenetet tartottak a templomban, kezükben – akiknek van persze – az etrog-lulávval és mondják az aznapra kijelölt Hosanát egészen Hosáná Rabbá-ig. Szombaton nincs körmenet.

Minden evés előtt a sátorban elmondtuk a bráchát: "lésév bászukká". Ez van a második napon is.

Félünnepen tfilinben mondtuk el a sáchriszt. Hallél előtt levetettük, mint pészachkor. Tóra-olvasásnál: mindig két nap mondatát vettük az ünnep terminusának a gáluti kétessége miatt.

Hosana Rabbákor egy kissé lehalkul az öröm, jom kipuri hangulat és hang tölti meg a templomot. Előtte való egész éjszakán virrasztanak, tanulnak és imádkoznak. Másnap a cházán kitlit ölt, mint a félelmetes napokon. Teljes ünnepi ima Jistabach-ig és utána a nyitott frigyszekrénynél "Sir hamáálot mimaámákim" – mint a bünbánó napokon. Muszáf után valamennyi Tórát kiveszik és akinek etrog-lulávja van – vagy aki kölcsönkapta valakiét egy-egy körmenet idejére – hétszer járják körül a templomot, mindig más és más kéréssel a Teremtőhöz – a népért, az Országért, a termésért. Utánuk letesszük az etrogot és helyükbe

vegye senki rossz jelnek, ha az övét elfujta a szél, vagy ha magától elalszik – a samesz gyujtotta meg és nem tudta senki, melyik kié.

A befejező étkezés után kitlit vesznek a templomban, még világosban felveszik a tálitot, hogy az áldással kapcsolatos kételyek ne merüljenek fel. Azután "tiszta imát" (tfila záká) mondanak, meghallgatják a rabbi megtérésre felhivó szavait, kivesznek két Tórát, végigviszik a templomon, hogy mindenki megcsókolja és bocsánatot kérjen a szivében. Azután felmennek a biméra, a két Tórával két vezető ember két oldalt és középen a cházán. aki elmondja, mint a bét din vezetője az "ál dáát hakahal"-t és a "kol nidré"-t ősi melódiával háromszor egymás után, egyre hangosabban és hangosabban.

Vannak, akik egész éjjel ott maradtak a templomban és thilimet mondtak. Olyanok is voltak, akik egész jom kipur alatt nem ültek le.

Másnap reggel a "pszuké d'zimra", a rendes reggeli ima bevezető rész a különleges melódiájával. E bevezető rész előimádkozására előjoga volt Gold Asernek. A sachrit előimádkozó mint Ros Hásánakor – még a helyén mondja az első szót: "Hámelech", utána egy szó kihagyása nélkül az egész máchzort. A Tórából "Achré mot" – kezdetü részt olvasták, a mely a főpapi áldozatot tanitja. A Haftara "Szollu, Szollu", utána, házkárá, ávoda (áskenázi minhág szerint) duchenolás (szombaton is). Azután – kis szünet közbeiktatásával – a mincha ima, Tóra-olvasás, Jona könyve a Haftara.

És talán a legmeghatóbb imádság, a Neila. A rabbi áll az omed elé és elsirja az ima különleges melódiáját és szavait. A sok-sok költői "pizmon" után befejezésül: Avinu Málkenu szombaton is és a kotvénu helyett (irjál be bennünket!) a chotménu-t (pecsételd meg sorsunkat!) mondjuk az egész Nile alatt. Azután egyszer: Sema Jiszrael, háromszor: Baruch sém kavod és hétszer: Hásém hu Haelokim" – fejezi be a Nagy Napot.

Az egész közösség boldogan mondja: "A következő évben Jeruzsálemben".

Utána hétköznapi Máariv – havdalával és a hold megszentelésével – azzal a boldog hittel, hogy ott fenn meghallgatják imánkat és szerencsésen tul vagyunk egy nehéz napon.

Hogy egyik parancsolat teljesitése után rögtön a másikba fogjanak, még azon az estén megkezdik a sátorépités előkészületeit.

Itthon talán nem olyan érthető, de a gálut zsidója számára etrog, lulov, hádász megszerzése és a velük való imádkozás egyuttal az Ország felé vágyódást jelentette és legalább az Ország termésén át akarta az Őshazával való kapcsolatot megőrizni. Sokan erejükön felül a legszebb

hangulatában, vagy az ítéletvárás érzésében várta, felnőtt és gyermek egyaránt. Hosszu-hosszu éveken át fujta a sófárt Herzberg Israel. Jámbor, tisztalelkü zsidó ember, aki mindig mikvébe ment tisztálkodni a fuvás előtt. A zsoltár "Lámenácéach livnéj Korach..." hétszeres elmondása és a Min hámecar – ral kezdődő zsoltárversek után a rabbi diktálta a sófár hangjainak megfelelő szavakat.

És a muszáf, az ünnepiesség teljessége. Emlékezetemben él utolsó főrabbink, Kohen Çvi z.c.l. akinek ragyogó papi képességei mellett még nagyon szép hangja is volt: ő volt a muszaf előimádkozója. A csendes ima alatt nem fujtak sófárt, az ismétlésnél az összes ros-hásánái imák elmondása közben még harminc hangot fujtak, mint a muszáf előtt, azután még harmincat és a végén tizet, hogy a száz meglegyen. Mindig egyóra tájt fejezték be.

Délután nem pihentek le mint szombatonként. Rögtön ebéd után visszamentek a templomba és elmondták együtt az egész thilemet. Azután minchát mondtak, Avinu Málkénu és mentek Taslich-hoz. (Szombaton ezt sem tették; ilyenkor másnap volt a Taslich).

Miután Derecskén nem volt folyóviz, a Goldék kutját tisztelték meg, mert az közel volt a templomhoz.

A nevezetesebb imáknak – pl. Untane Tokef, Alénu, stb. – külön melódiájuk volt, amelyeket a közönség együtt dalolt a cházánnal. Voltak különlegesen szép és erős hangu emberek, akik mint valami kórus, sokat segitettek az előimádkozónak és megszépitették az imádságot. Ezek közül emlékszem meg különösen Fried Mose Joszef, Gold Feri, Berkovics Hercke nevére, áldott legyen emlékük.

Volt a melódiák között néhány különösen vidám dallamu – hiába volt az ünnepek neve "félelmetes napok", a zsidó ember annyira bizott Égi Atyjának segitségében, annyira hitte, hogy az elkövetkezendő év igazán édes és jó lesz, hogy teljesen felszabadultan dalolta a kérő, imádkozó szavakat. Még az előimádkozó befejező, dicsérő "kádis"-át is vidám, bizakodó dallammal kisérték.

A Ros Hashana és Jom-Kipur közti szombaton, a Sabat Suva napján, a Rabbi intette a népet a Tóra-olvasás előtt; a háftárá "Suva Jiszraél" (Hosea 14. fej.).

Jom Kipur előtt "kapparot"-ot csináltak. Kakast a férfinak, tyukot a nőknek. Rövid Szlichot ima, azután mikvébe mennek, minchát imádkoznak al chéttel és vidujjal. A hitközségi adósságokat megfizetik, egymástól bocsánatot kérnek és minden jót kivánnak (chatima tová). Sokan nagy, huszonnégy órán át égő gyertyákat gyujtottak – és hogy ne

Elul

Erev ros chodes, mint a többi hónapokban "kis jom kipur" (vannak, akik hajnaltól délig böjtölnek). A két napos ujhold második napján kezdődik a reggeli sófárfuvás a reggeli ima végen, "lödávid: hasem ori vöjisi" után (a hónap utolsó napján nem fujunk sófárt, hogy megtévesszük a sátánt."

Nálunk az első napi szlichotot hajnali háromkor kezdtük: Utána még volt a sáchritig sok idő — kiadták a templomi ülőhelyeket azoknak, akiknek nem volt megvásárolt helyük a templomban, (mig a "régieknek" mindnek volt). Előtte a rabbi intőbeszédet tartott, utána a chazán "kölcsönkért" tálitban — mert arra nem kell bráchát mondani és vitás volt, vajon az éjszakában kell e bráchá egyáltalán — énekelte az első szlichotot.

Ettől a naptól egész hosana rábbá-ig nagy megpróbaltatás érte a gyerekeket: nem volt szabad diót enni. (Pedig mindenkinek volt, hiszen egész ünnep alatt "dióztunk", játszottunk a dióval különféle játékokat.)

Tisri (Tisré)

Ros Hásanah előtti napon különösen hosszu a szlichot, azonkivül a reggeli ima után van a "fogadalmak feloldása".

Ros Hásana, a félelmetes napok kezdete: hatása észrevehető házon, emberen, templomon. Még a Tóraszekrényen is kicserélik a függönyt, ügyancsak a Tóraruhákat is: minden fehér az ünnepen.

Mincha a rendes hétköznapi. Maariv imában a "tiku bachodes sofár" ünnepi betoldás a Smone eszré előtt. Ima után a nyitott frigyszekrénynél: "Lödavid mizmor" mondatról mondatra hangosan a chazán és a kahál. Ezután az ünnepi befejezés, es mindenki mindenkinek: "Lösana tova tikotevu..."-t kiván. Kidus: mökades Jiszrael vöjom hazikaron. Ha szombatra esik, vajchulu; ha szombat este van, részleges havdala (a tüzre) és végül: sehechejanu. Lehetőleg olyan ételeket esznek, amelyek jó jelnek tekinthetők az elkövetkező évre, igy só helyett mézbe mártják a kalácsot és a bor helyett édes mustot vesznek.

Másnap már hatkor kezdődött a templom. Kitliben és fehér sapkában imádkoznak, a büntelen tisztaság jeléül. "Hamelech"-ig a rendes reggeli áldások, tóraidézetek és csak ott kezdi a sachrit előimádkozó. Az első szót még a helyén mondja, hogy egy pillanatig se szakitsa meg az ima folytonosságát. Valamennyi ünnepi részt elmondtuk, kivéve azokat, amelyek föle oda volt irva: ezeket mondják Prágában és a Majna melletti Frankfurtban.

Tóraolvasás után volt a sófárfuvás nagy pillanata. Szinte a Tóraadás

ásszér. Ázkárá – mint Pészách utolsó napján. Ugyanugy Muszaf, Mincha és Máárív.

Támmuz

hónapban, a-sivá ászár bötamuz bójttel kezdődik a "három hét". Esküvőt nem, de eljegyzést csináltak, "nehogy egy másik megelőzze". A folyóra sem jártunk fürödni.

Áv

hónapja ahogy beköszönt, csökken minden öröm. Szombat kivételével husost nem eszünk, bort nem iszunk. A Tisá beáv előtti szombatnak a neve Sábát chazon. Jesájáhu első fejezetét olvassa a Máftir.

Tisá-beáv előtti nap már délután (mincha gödolá) nem tanultunk, mert a tanulás kielégülés, lelki öröm. Meg világos nap van, amikor befejezzük az étkezést – és kezdődik a böjt, melyen a jom-kipur öt tilalma érvényesül (evés, ivás, cipő, fürdés, érintkezés). A templomban leveszik a Tóra-szekrényről a diszeket, a Parochet-et, emlékül a pusztulásra, Csak annyi fényt gyujtanak, hogy az Échá-t olvasni tudják. Levetik a cipőt és felforditott padokra ülnek, mint más gyászolók. A máárivban és egész Tisá-beáv alatt az előimádkozó sohasem mond a Kádis sálemben Titkábélt, mint azt a gyászolók is teszik.

Ha szombatra esik a bőjt, eltolódik vasárnapra és nem az előző csütörtökre. Magán a szombaton nem érződik a gyász, de csak a máárivban mondunk "Atá chonantanu"-t és ha tüzet, fényt látunk, mondunk rá bráchát. Az igazi havdalát csak a bőjt után csinálják.

Reggel: talit, tfilin nélkül, csendesen imádkozunk. Tóra olvasás, Maftir, szabályos reggeli ima végig. Megint leülnek a forditott padra és Kinot-ot mondunk. Otthon sem ülünk estefeléig kényelmes székre. Nem köszönük senkinek, de ha nekünk köszönnek, illendőségből, halkan fogadjuk. Minchánál már visszaülünk a rendes ülőhelyünkre, talitot, tfilint veszünk és elmondjuk azokat az imákat, amelyeket reggel nem mondtunk, ahol tfilint, talitot csókolhatunk. "Vajchál-t olvasunk a Tórából és Dirsu -t a prófétákból a Maftir. A semone eszrében "Náchém" imát a "bone Jerusalajim" elött. Másnap déli egy óráig nem eszünk hust.

Áv hó tizenötödike – csak annyi maradt meg belőle, hogy nem mondtunk tachnunt, pedig a talmud szerint "nem volt még egy olyan ünnepe Izráelnek, mint ez a nap".

eltérés. Mincha változatlan, utána hétköznap Mááriv, részleges havdala, Ha nincs sábát: csak a borra.

Chol-hámoédkor felvesszük a tfilint. Akik chaszid szokásokat követnek és nem vesznek fel tfilint, vigyáznak, hogy semmi köznapi munkát ne végezzenek, még üdvözlő lapot se irjanak. Köznapon rendes hétköznapi ima, jáále vö-javó, hallel előtt levetik a tfilint. Tóraolvasás – minden nap más részt olvasnak, de a maftir ugyanaz.

Sábát chol hámoed: este Mizmor sir löjom hasabattal kezdjük, nem mondunk bame madlikint. Másnap rendes szombati sáchrit, hallél, Tóraolvasás előtt a Sir hásirim olvasása a könyvből és bráchá nélkül. (A Tórából külön rész erre a napra Ki tissza szakaszból, "reé, ata omér Élaj..." az elsö Tórából, a másodikból pedig Vöhikravtem a máftirnak.

A Haftara: Jechezkel 37, a hires "száraz csontok" fejezete. Muszáf: mint a többi félünnepnapon. Másnap a rendes ünnepi ima – de fél hallel. Tóraolvasás: A kivonulás, Vajhi Bösalach, benne a Sirat hajám, Áz jasir Mose... Muszáf duchenolással.

Utolsó nap ázkárá. Akinek mindkét szülője él, vagy nincs egy éve, hogy elhunytak kimegy erre az időre a templomból.

A szfirá napjaiban – pészáchtól, sávuotig – nem nyiratkoznak, nem borotválkoznak, nem nősülnek, kivéve lág beomer-t és két roś chodest: ijár és sziván hónapok első napját.

Sziván

Hatodikán van Savuot ünnepe. Előtte való nap feldiszitik a házakat és a templomot virágokkal és zöld ágakkal. Áldott emlékü Édesanyám az egész házat jószagú diófalevéllel diszitette fel.

Maariv ünnepi betoldásokkal, kidus, sehechejanu. Este, vacsora után tanulásra fenn szoktak maradni a templomban. Voltak, akik egész északa tanultak, imádkoztak és hajnalban elimádkozták az ünnepi sachriszt és a muszáfot is.

A sachriszt mint pészachkor: teljes Hallél, két Tóra. Az öt felhivás előtt különleges dallammal elmondják az Ákdámot-ot. Az első Tórából a Matan Tórát, a másodikból a Pinchászban levő "Jom habikurim" kezdetü részt olvassák a haftara pedig Jechezkel első fejezete, a Merkavá. Egyébként minden ugy megy, mint Peszách ünnepen, a muszaf végéig.

A második nap csak a Tóra részében különbözik az első naptól. A Tóraolvasás előtt Megilat Rut-ot olvassák – könyvből, brácha nélkül. Az első Tórából – Kol habchor. Ha az ünnep szombatra esik, Ásszer tö-

“Vösomrut”, mindent, csak “Bame mádlikint” nem. Áskenáz szokás szerint a templomban nem mondtak este hallelt, amig utolsó rabbink, Kohn Cvi, nem honositotta meg nálunk is ezt a chászid szokást.

A széder este

A széder a maga ragyogó szépségével és ünnepiességével – egyuttal az egész család ünnepe volt. A gyermekek akármilyen messzire vetődtek is, erre az estére hazajöttek, a nagy munka és igyekezet igaz jutalmául.

Aki a szédert tartotta, fehér kitlit vett fel (mint jom kipurkor), párnával bélelt széken ült, hogy amikor kell, balra hajolhasson. Maga a család, valamennyien szinte lelkesedve mondták a rendezővel az egész Hágádát – Ho-lachmotól egész a végéig. Lesáná hábáá biJerusalájim – kétszer is.

Mindennek megvolt a rendje. Kárpász: az retket jelentett, vagy főtt krumplit. A keserü gyökérnek csaknem mindenütt tormát használtak.

Amikor a vacsoráig eljutottak, első fogás egy keményre főtt tojás volt, utána knédli leves. (A chaszidok csak az utolsó nap ettek knédlit; Ők semmi áztatott maceszt nem ettek; félve attól, hátha mégis kovászosodik a mácesz a vizben). A hus főtt volt, nem sült. Azután az afikomán – legtóbbször akadt, aki “ellopta” és csak nagy igéretekért adta vissza.

Négyszer töltik meg a poharakat – és isszák is ki nagyrészét. Az ötödik pohár: Élijáhu próféta pohara. Azt nem itta ki senki. Ajtót nyitnak, hátha ezidén mégis eljön Élijáhu és hozza a Messiást. Azután, hogy nem jön, jönnek az imák, énekek. Hallel, Nismát – és a bor utáni áldás. A dalok között – mint például: ki laj noeh, ádir hu, echod mi jodea, chád gádja, stb. – tanitások, elbeszélések, minél több, annál jobb. És – nem mondanak lefekvés előtti imát. Miért? Mert ez az éjszaka akkor, ott, Egyiptomban, a “megőrzés éjszakája” volt Izráelnek és az maradt mind a mai napig.

Másnap a rendes ünnepi sachrit.

A muszafban kezdődik a Tál (a harmat) imádság – vége a télnek. A muszaf ima ismétlésénél – mint mind a három zarándok-ünnepen, pészach, savuot és szukotkor és jom kipurkor – a kohének megáldják a népet (duchenolnak). Szombaton nem duchenolnak, csak ha jom kipur szombatra esik. Akkor igen.. Szimchát Tórakor – nehogy a nagy kiddusoktól és a sok bortól a kohének megrészegedjenek – a duchenolást a reggeli smoná eszre ismétlésekor mondják.

Második estén – a betoldásoktól eltekintve – minden, a széder is, ugy történik, mint az első estén – talán még ünnepélyesebben, mert már pihentek az első napon. Második napon csak a Tóra-fejezetekben van

Niszán hónapban már az elején meghirdették a Kimcha dő-piszcha akciót, amely arra irányult, hogy senki anyagiak miatt macah nélkül ne maradjon. Igy érthető, hogy mindenki igaz szivvel adott a nemes célra.

Hogy a ház tisztasága terén mit müveltek – alig lehet elképzelni is. Szépitették, javitották, kentek-fentek mindent. A chomecet mindenki eladta a saját keresztény ismerősének a hitközség által sokszorositott "eladási szerződés" alapján, magyarul is részletezve, szabályosan, érvényesen.

A tizennegyedik nap előestéjén, mááriv után végezték a chomec-vizsgálatot. És mert áldást kell mondani, – a háziasszony elrejtett egy-egy kis morzsát a ragyogó tiszta lakásban – hogy mégis akadjon chomec és az áldás ne legyen hiábavaló. Ezután az ima következett, amelynek első szavai: kol chamira...

Erev pészachkor korán imádkoztak a templomban. Azután befejezték egy-egy talmudi traktátus tanulását, hogy a befejezés örömére micve lakomát rendezhessenek és ez felmentse az elsőszülötteket a bőjt alól, melyet az egyiptomi elsőszülöttek halálára emlékezve kellett volna tartaniok. Kb. 9 óráig még lehet kovászost enni. Azután, lo óra tájt, elégették a tegnap este összegyüjtött chomecot – megfelelő ima kiséretében. Ha peszach vasárnap kezdődött, mindezt egy nappal előbb, már csütörtökön este kezdték. Ilyenkor szombaton korán imádkoznak, hogy még chomecből ehessünk kétszer, hogy igy meglegyen a szombati salos szöudot. Ami étel megmaradt, vagy a nem-zsidónak adják, vagy a kutyának (mert nem ugatták meg őket, a Tóra szerint, amikor Egyiptomból kijöttek).

Ha kell, – pl. ha csütörtök az első nap – csinálnak éruv távsilint, azonkivül az egész évre érvényes "éruv chácérot"-ot. Erev peszachkor maceszt sem esznek, hanem gyümölcsöt, vagy macelisztből, krumplilisztből kevert valamit.

Természetesen chállát vettek a sütésre használt maceból, mint minden egyeb tésztaféléből. Az u.n. micve-macah sütése nagy éneklések közepette, délután ment végbe.

És azután a széderesti előkészületek, chrajszesz, tormareszelés, asztalterités, gyertyagyujtás. Rendes mincha ima:

Azután a Mááriv. Ha nincs szombat, akkor a Borchuval kezdik, a kötelező ünnepi melódiájával, a Maaravit ünnepi betoldásokkal. Az ünnepi smone eszré előtt: Vajdábbér Mose – a Tórából, végül a rendes befejezés. Kiddust nem csinálnak a templomban. (majd otthon a széder-asztalnál).

Ha szombat van, Mizmor Sir Lejom Hásábáttal kezdik, mondanak

A szombati mincha után a rabbilakban közös szöuda slisit-et tartottak, sok résztvevővel és tanulással.

Ujhold napja

Előtte való szombaton a "sabbat mövarchim" — on már áldásért imádkoztunk a következő hónapra és pontosan közölték a hitközséggel, melyik napon hány óra, hány perc és még annak hány részidejekor jelenik meg az uj hold és melyik napon, vagy néha két napon is, lesz Ros-Chodes. De külön imarend volt az előtte való napra, a mincha idejében elmondandó "kis jom kippur" — jom kippur katan — imára (voltak, akik böjtöltek is délig, az imáig). Különösen sokan jöttek a kis jom kippur imához a "nagy napok" előtti ros-chodes elulkor. Ha az uj hold ünnepe szombatra, vagy vasárnapra esett, akkor a jom-kipur katant csütörtökre tették át, talán éppen a böjt miatt.

Este, a máárivban, "jáále vöjávo"-t mondtunk és az étkezés utáni imában is.

A főétkezés is ünnepi valamelyest — gyászbeszédet sem mondanak aznap. Különösen az asszonyok vigyáztak, hogy nagyobb és nem sürgős munkát, pl. mosást — ne csináljanak. Mivelhogy annak idején nem adták oda fülönfüggőiket az aranyborju készitéséhez, jutalmul a Ros-chodes az ő külön ünnepük azóta is — igy tanitják bölcseink és a magyarázók.

Sabat Hagadol, a peszach elötti szombat napja

A Tóra felolvasás előtt a rabbi nagy beszédet tart, amely erkölcsnemesitő ágádák, (elbeszélések) azután éles talmudi viták és — ami a legfontosabb, — a pészacchal kapcsolatos törvények magyarázataiból áll.

Egész Niszanban nem mondunk Tachnunt, mivel tizenkét napig a törzsek vezetőinek ajándékát olvassuk — tehát nincs tachnun, azután a hét (nyolc) napos ünnep okozza azt, hogy a hónap nagyobb részében nincs tachnun; igy aztán megyünk a többség után és végig nem mondunk.

Valójában már purim másnapján készülünk a pészáchra, hiszen akkor kezdődik a pászka (macah) — sütés. Mindenütt már a géppel sütött maceszről vitatkoztak és mellette is döntöttek, mig nálunk csak a kézzel készitett macah volt kóser. A Rabbi főfelügyeletével ellenőrök vigyáztak a szabályok szigoru betartására, attól kezdve, hogy a vizet már előző este bekészitették, egész odáig, hogy a dagasztás és a sütés között ne teljék el annyi idő, amely alatt a tészta kovászodni kezdhet.

jótékonyságban és a kitüzött célt is minél inkább elérjék: minden három mondat után ujat hivtak a Tórához).

A Tóra elé való járulás jogát a hitközség kiadásainak fedezésére eladták; kivéve azokat, akiknek különleges joguk volt ehhez. Igy például a bár micvá, az ujszülött apja, akinek halálozási évfordulója volt, vőlegény a házasságkötés előtti szombaton és a rabbi minden második héten. Még a nagyünnepi előimádkozónak és a sofárfuvónak is megvolt ez a joga.

Nálunk a sámás körbe járt, ugy hirdette az árat, amit már valaki megigért, amig nem volt ráigérő. Az összeg, amit mondott, szimbólikus volt, hogy ne legyen üzlet-ize. Ezreket emlegetett, de mindeki tudta, hogy minden "ezer" csak néhány krajcár: mégis igy szebbnek látszott. Aki megvette, felhivatta saját magát, vagy megtisztelte azt, akit akart. (Lehet vitatkozni a szokás helyességen; mások másképpen csinálták. Volt is rengeteg vélemény ezügyben hosszu idők óta: minden folyó másképp folyik, — igy mondják a bölcsek...)

Aki a Tórához felment, az olvasás előtt és után bráchát mondott. Az első két misebérachot a rabbira és a gyülekezetre mondták és ezeknek felajánlott összegei csak a hitközség céljait szolgálták. A hitközség által jóváhagyott egyéb célokra (Chevra, Nőegylet, Talmud Tóra, Jótékonysági Pénztár, stb.) a Tóra előtt bárki felajánlhatott a további áldások mondása folyamán. Különleges jelekkel, hajtogatásokkal, kész betük egymás mellé tevésével jegyezgette a Kneits-gabe az adományokat, hogy a szombatot meg ne sértse és a felajánlott összegek mégis odakerüljenek, ahová szánva voltak.

Azután a Muszaf. Ha ujhold előtti szombat van - az ujhónap megáldása. Jöhirácon a különleges ima, azután a "Mi se ászá", végül az ünnepélyes kihirdetés a Torával a kézben: A hónap első napja, ros chodes lesz ezen és ezen a napon, amely jöjjön ránk csak jóra. "Es amint a hold megujult, ugy ujitsa meg ránk az Örökkévaló az egész hónapot békességre, csupa-jóra, egészségre, örömre, kenyérre, Tórára és igy tovább. Utolsó rabbink z.l. — maga szokta ezt előimádkozni.

A szombati muszafnak vége — utána Kiddus rabbá (vallásos kételyek itt is felmerültek: borral vagy pálinkával mondani a kiddust, de a vita nem ártott a szombat szép hangulatának.)

"Hivatalos" étel szombat délben: a csólent — valamennyi "járulékával" együtt. Benne kugli, tojás, hus, ricset... Délután: nyáron Pereket mondani télen: Borchi nafsi és a tizenöt zsoltár — egész a pészách előtti szombatig. A rabbi beszédeket tart: vagy a perekből, vagy hetiszakaszból, vagy a közeledő ünnepből véve témáját.

előkészületben van. Két kalács – sábátra hosszu fonott, ünnepre kerek, – ott vannak már az asztalon, mellettük a gyertyatartók bennük gyertyákkal. (Sok helyen ezt az előkészitő munkát a férfiak végezték, hogy nekik is részük legyen ebben a szombatfogadó legszebb szertartásban; az ő előkészületük volt még a hetiszakasz "átvevése": kétszer olvasva a Tóra szövegét, egyszer az aram forditást.

Ahogy az idő eljött – persze tudták minden zsidó házban a folyton változó idejét a gyertya-gyujtásnak – odaáll a ház asszonya, többnyire fehér ruhában és behunyt szemmel, áhitatos áldással, meggyujtja a gyertyákat. Ugy fogadja a házába a szombatot, mint egykor a Szentélyben – a főpap. Az asztalon a kalács mellett ott volt a só is, azzal izesitettük a bracha után; kivéve a Ros-Hásanatól Hosana rábáig tartó napokat, az itélet idejét, a félelmetes napokat: akkor mézet használtunk.

Szombat

Péntek este a templomban. Hétköznapi mincha – korbánot nélkül. Ha gyászoló van a templomban, aki a sivát üli, eléje mennek és vigasztaló szavakkal fordulnak hozzá. A vajchulu-t és a magen avot imát az egész közösség hangosan mondja, azután "bame mádlikin".

Voltak chászidok, akik olénu után még "Hasém roi" -t töhilemet és második Borchu-t is mondtak: bizony, néha még hangos szóváltásra is került a sor a két szokás hivei között.

Otthon – Sálom áléchem, Máláché hásárét, Ribon haolamin, az asszonyt dicsérő "Éset chajil", a gyerekek megáldása. Az egész család állva mondja a kiddust. Azután ünnepi étkezés – ha csak egyszer egész héten, most van az, hus is, hal is, ha lehet, vidám énekek a szombat tiszteletére és étkezés utáni ima előtt a "Sir hamaalot" – amely a hazatérés álmát hozza elénk.

Szombat reggel a templomban a rendes reggeli ima kibövül a Tóra szombatról szóló részeivel, lamnaceachtól néhány zsoltár többlet. Azután kikeresik az e hétre szóló Tóraszakaszt (a "keresés" –nek ezt a jogát egy évre előre meg lehetett vásárolni Szimchát-Tórakor). "Sochén ad" –nál cserélődik az előimádkozó – egészen a Tóra kivevése utánig. A hetiszakaszt olvassa a "baal kore". Kohént, lévit és még öt embert hivnak fel. Azután a Mafter – bárki lehet, még kiskorú is. Végül mint köznap: összegöngyölik és visszaviszik ünnepélyesen a Tórát. (Ha valamilyen jótékony célnak szentelték a sábát felajánlásait, annyit hivtak fel, amennyit csak lehetett, hogy minél több embernek alkalmat adjanak résztvenni a

után mibe a havdala gyertyát eloltották. Mindenki tett a borból néhány cseppet a szemére — a zsoltár-vers szerint: "az Örökkévaló törvénye tiszta, megvilágitja a szemet". Néhány csepp a zsebben jót tesz a pénzügyeknek (de még a homlokra sem fölösleges kenni néhány cseppet: férfiaknál az észbeli képességre is kell gondolni az eljövendő hét gondjaiban, tanulásában) — azután mindenki összehajtogatta a taleszát (szombaton még ezt sem szép csinálni...)

Nálunk is megvolt a "királynő elkisérése" a möláve dömálká. A rabbi házában sok-sok, erre az alkalomra irt, dalok éneklése és jámborok életéből vett elbeszélések és csodák hallgatása között eltöltött szép órák után, bizó szivvel, megszépült hittel-reménnyel mentek haza, kivánva igaz szivvel egymásnak "jó hetet" — a "gite vach".

És másnap, a teremtés első napján, jó minél korábban a templomba menni. Ha még olyan korán volt, hogy a fehér is égszinkéknek látszott és még nem lehetett tfilint felvenni, lehet thilimet, zsoltárokat mondani. Sokan felhasználták a hét napra való felosztását a könyvnek és hetenként elmondták legalább egyszer (volt olyan, aki naponta).

Az imarend az volt, amit mind e mai napig "áskenázi"-nak neveznek: kisebb-nagyobb szövegbeli és imarendi eltéréssel a "szfáráditól". (itthon ez lett a törvény).

A hétfő és a csütörtök a kegyelem napjai a hétköznapok közt. "Hosszu" vöhu ráchum, még több könyörgés, sőt valamennyi zsidóért való imádkozás, bárhol is legyen nehéz helyzetében. Ezt az egész templom hangosan, együtt imádkozta.

A hetiszakasz kohénnak szánt fejezetét olvassák a Tórából: kohen, levi és egy jiszráel közt osztják fel ezt a részt. Ha nincs levi, ugy a kohen mégegyszer bráchát mond, és levi helyett is ott marad; ha pedig nincs kohen, vagy megengedi, hogy helyette mást hivjanak, lehet levit, lehet mást felhivni.

Mincha után rögtön Mááriv. A semone eszre előtt: Báruch Hásém jomjom (itthon nem mondják). Nem mondtak második barchu-t a káddis után, ahogy itthon mondjuk.

Előkészületek a szombatra

A péntek olyan, mint más hétköznap: még az imájában is, mondhatni, délig. A délután már a szombat előszobája. A zsidó ház és lakói már tisztálkodnak, butort, ruhát, edényt surolnak, kefélnek, és készül a sok hus meg hal, meg minden egyéb jó. El kell vinni a sóletet a pékhez, hogy a kemencébe tegye. Kalács, sütemény már kisült, az asztalterités is már

HOGYAN IS VOLTUNK ZSIDÓK...

Apáink megszentelt szokásai, törvénnyé és utmutatóvá lettek számunkra – hadd örökitsük meg őket és hadd adjuk tovább örök fényoszlopként eljövendő nemzedékeknek. Ha akad is közöttük nem egy, ami itthon nem vált gyakorlattá: ami a Mindenhatóhoz és egymáshoz való kapcsolatukban a mód és a mérték volt, – az mindenek felett való érték a mi számunkra. Amennyire tehettük, összegyüjtöttük őket egyenként.

R. Eisik Tirna a "Szokások Könyve" cimü müve, amelyben az Osztrák Magyar Monarchia zsidóinak vallási szokásait tárgyalja, Niszán hónappal kezdi és onnan folytatja tovább hétről-hétre, ünnepről ünnepre. (Ugy látszik, hogy a rabbi a talmudi vitában a világ teremtésének kezdetéről azt a véleményt fogadta el, hogy Niszánban teremtődött a világ, vagy talán a nemzeti ujévtől, az egyiptomi kivonulástól számitja a zsidóság történetét.) Fogadjuk hát el mi is ezt a beosztást – nekünk itthon még több okunk van rá, – járjuk be nyomában az esztendőt és külön emeljük ki azokat a vallási szabályokat, amelyek sok más helyen nem voltak szokásban. Biztosan mind a legjobbat és a legjobban akarták és a törvenytudók vitája csak mélyitette bölcsességüket.

Kezdjük talán a munkás hétköznapok kezdetével, a szombat kimene telével. Anyáinknak jár is ez a tisztelet; mintha hallanánk a három csillag láttán szép jiddis nyelvü imádságukat (még ha egyébként nem is igen tudták a nyelvet, vagy nemigen használták): Abrahám Istene, Jicchák I.-e, Jákob I.-e, imádsággal fordul hozzád ebben az órában a Te néped, Izráel, hogy amint a kedves, szent szent szombat hétköznapba fordul, legyen ez szerencsére, áldásra, megélhetésre, egészségre, életre és minden-minden jóra. Ámen-ámen, igy legyen igaz, Jöjjön a Messiás már ezidén és hadd épüljön fel Jerusálájim." (E helyütt köszönjük Mendel M.M. feleségének, Taube asszonynak, hogy ezt a majdnem feledésbe ment szép éneket, sokak épülésére, velünk közölte.)

Ez az imádság a megfelelője a szombat esti máárivban mondott "Ata chonantanu-nak" – amellyel a férfiak kezdik bucsuztatni a szombatot.

Kiddus levanat csak akkor mondtak szombat este, ha a hold betöltötte az egy hetet, hogy igaz legyen, amikor azt mondjuk róla "világit a földnek" – (Haméir laárec)

A havdalát a templomban állva mondták, a bort ülve itták a bráchá

vett porait, a tisztátalanok földjein fogják szétszórni az átkozottak és nem jut nekik illő, zsidó temetés...

Ő, a Kőnyőrületes, aki megbocsátja vétkeinket, ne sujtson tőbbé minket!

És legyen végre vége a zsidó nép szenvedéseinek...

6 HAGYOMÁNY 1932. február 12.

HAGYOMÁNY

MEGJELENIK ✷ MINDEN ✷ HÉTEN ✷ EGYSZER.

Előfizetési díj :
Egész évre 10 P. Fél évre 6 P.
Postatakpztári csekksz. 50.836.

Felelős szerkesztő :
Stein Simon.
Telefon : Aút. 117—62.

Szerkesztőség és Kiadóhivatal
BUDAPEST
VI., Király-utca 14. sz.

תשובה בעניז הכנסת כלה יתומה

ב״ה. דערעטשקע יום ד׳ לס׳ יתרו תרצ״ב לפ״ק
ההיים ובשלו׳ וכט״ם לכבוד אהובי הרבני
המופלג בהפלגת חכמים עוסק בצרכי רבים
וכו׳ כש״ת מוה״ר נתן אשר דר׳ שטיין הי״ו
נשיא פקודי הקהלות לישראל סבא.

אחדשה״ט נקיטנא בתשובה מאהבה על יקרת
מכתבו שהגיעני היום ינפשו לשאול הגיע
בשו״ב אחד שהשיא את בתו לאיש ובמשך
איזה שנים של״ח ולכ״י גם שניהם איש ואשתו
ל״ע ונשארה יתומה קטנה ושבה אל בית אביה
זקינה השו״ב שמגדלה ומבקש בעת שיוצרך
להשיא נכדתו היתומה ליטול חלק עזר וסעד
ממניחת-עולמים ודכנסת-כלה״ ולענ״ד אם על
השו״ב מוטל להשיאה בדין הוא שיטול שכרו.
וכמבואר ברש״י ז״ל בפרשתא דיומא וי״א
רעואל אביו של יתרו הי׳ ומה הוא אומר ותבאנה
אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי
אביהן אבא. עכלה״ק. ואומדנא דמוכח ש״חברה
נה״סדא להיות לאחיעזר ואחיסמך להשו״בים
בנישואי בנותיהן וכיון שעליו להשיאה מה לי
בתו או בת בת. ביין שהיא יתימה ומתגדלת
בביתו יאומדנא מ״עילה לדוציא ממון במבואר
בטור הו״מ סימן ס״ה בשם הרא״ש ז״ל, וכמ
דהחיוב ללמוד תורה גם עם בן בני כמבואר
בש״ע ו״מ״ה ביו״ד ה׳ ת״ת כן החיוב להשיא
גם בת בתו לקיים מה דכתיב ואת בנותיכם
תתני לאנשים ידרש״י בגמ׳ קדושין ל׳ ניתן לה
יזדי ילבישיה ונכסייה וכו׳. אמנם כן זאת צריך
להקור ולדריש, אם אין לה מבית אבי אבי
או משפחה אביה נדוניא להוצאת הנשואין באופן
שאין מוטל על השו״ב להשיאה ממילא גם מן
החבירה אין מגיע חלקו כנלע״ד ברור בס״ד.

ואחתום בכל חותמי ברכות אוהבו דושה״ט
מוקירו ומכבדו. המצפה להרמת קרן התורה
וישראל במהרה הידן:

צבי הירש הכהן
אבדק״ק דערעטשקע והגליל יע״א

ובענין השו״ב בגלילותינו יצ״ו המכתב אשר
כתב בבידו נ״י לקהל דשם עשה רושם גדול
והכל על מקומו יבא בשלו. הנ״ל.

Nvomatott: Gold nvomdában. Várpalota.
Felelős kiadó: Dr STEIN ARTUR.

elhunyttól és bevágják ruháikat. A gyász-szertartás az elhunyt házában történt. A temető messze volt és kocsin vitték a holttestet. A temetőben "Cidduk hadin"-t mondtak és közben a Chevra emberei gondoskodtak arról, hogy elkészüljőn a sirverem. Télen persze tovább tartott a munka, mert befagyott a föld felszine. A sir melységét a hatóság határozta meg. Mikor leeresztették a koporsót , az egész hitközség bocsánatot kért az elhunyttól, majd felmentették minden egyesületi tagsága és ezáltal – szimbólikusan – minden kőtelezettsége alól. A halott szemét betakarták cserépdarabokkal, hogy ne lássa és ne féljen a malach dumá, azaz a halál angyalától.

Hangosan mondták az elhunyt nevét, hogy ne felejtse el ha az itéletnapon szólitani fogják. Egy botot jelképező kis ágat tettek a kezébe, hogy arra támaszkodva keljen fel a holtak feltámadásakor és menjen a messiás elébe.

Mindezek persze csupán gyerekkori emlékek és ne hivatkozzék rájuk az aki a folklórral vagy a hagyományokkal alaposabban foglalkozik. Egyébként még megjegyzem, hogy a kapát, amellyel a sirgödörbe húzták a kiásott főldet, nem adták kézről kézre, miként a temetőben való távozás előtt a kézőblitéshez használt bögrét sem. Az elhantolás után, mikor kimentek a sirok kőzül, kitéptek a főldből egy maroknyi füvet és a hátuk möge dobták mondván : bizony csak fü az ember! (Achén chácir haám). Aztán két sorba álltak az ut mentén, hogy köztük menjenek el a gyászolók és fogadják a kőzősség vigasztaló mondását: Hamákom jenáchém etchem... majd más uton mentek haza mint amelyiken jöttek a temetőbe.

A szomszédok gondoskodtak a gyászoló, sivát ülő barátaik élelmezéséről, nemcsak a kőzvetlen a temetés után felszolgált szeudát havráá-ról. Péntek este elmentek a gyászolók a templomba és a "polis"-ban várakoztak, mig felhangzott a szombati zsoltár (mizmor sir lejom hasábbát...). Akkor ugyanis a kántor felhivására az elöljárók és a rabbi megindultak a gyászolók felé, akik, mivel a szombat megszünteti a gyász külsőségeit, most beléptek a templomterembe és csatlakozhattak az imádkozó gyülekezethez. A templomban egy alacsonyabb padra ültek le a gyász jeléül.

Sirkővet, általában, az első Jahrzeit napján állitottak. A szokásosnál szomorubb volt a temetés, amikor valaki Szukkót ünnep első napján halt meg és a második napon temették. A nem-zsidók megásták a sirt és az egész közősség a templomból ment ki a temetőbe.

Igen, tudtuk miként illik az egyént gyászolni, siratni. Rémálmainkban sem képzeltük el, hogy legdrágábbjaink porait, a szó szoros értelmében

mennyasszony hétszer kőrüljárta, a rabbi elmondta a Kidusin áldásait és mindez a legnagyobb ünnepélyességgel tőrtént.

A chupa előtt frissitők és aprósütemények várták a kőzőnséget, mig utána mézespite (Honig-lekach).

A lakománál kifejezésre jutott mindaz a főzési tehetség és müvészet, mi anyáról anyára szállt Derecskén. Bőven, szivvel adtak hust, halat, süteményeket és gyümőlcsőt. Az est fénypontja mégis az aranysárga husleves volt, amelybe a laskát már hetekkel az esküvő előtt elkészitették a rokonasszonyok és a jó szomszédok. A bőséges vacsora után jőtt a "Sevá bráchot"és a "micve-tánc" hogy megőrvendeztesse a vőlegényt és a mennyasszonyt. Ha rigmusfaragó tréfamester és cigány is volt, akkor a muri egész éjfélig eltartott, de még kivilágos kivirradtig is. Az esküvő előtti feszültség feloldódott örömben és a két, tegnap még vitatkozó család eggyé-olvadt a házasság kőtelékében. Igazi "Ma tov umá náim sevet áchim gám jáchád" hangulat uralkodott.

Hogy ne essék sértődés azon, hogy a rabbi egyik helyen eszik, mig a másikon kóserság miatt nem – elhatározták, hogy minden esküvői ház a mészárostól küld hust a rebecinnek.

Mikor kőzeledett valakinek az utolsó órája, akkor igyekeztek, hogy egy minjan legyen a haldokló mellett, hogy amikor a Sma imát mondják, az "Echád" - nál adja vissza a haldokló a lelkét Teremtőjének.

A Chevra Kadisa emberei egy kőnnyü tollat tartottak azt elhunyt orra alá, hogy meggyőződjenek haláláról. Aztán a főldre helyezték a tetemet, ugy hogy a lába az ajtó irányában legyen és befedték egy lepedővel. Attól kezdve hogy elhunyt, a halottat egy percre sem hagyták magára, még éjszaka sem. Mindenki igyekezett résztvenni a temetésen , hogy megadja a megboldogultnak a végső tisztességet. A taharát, a halottmosdatást a Chevra Kadisa emberei végezték, a tetemet egy széles deszkára helyezve, melyet a bét hamidrás melletti raktárban tartottak. A koporsót idejében elkészitették és a jámbor asszonyok ugy varrták a tachrichim- et, hogy ne legyen a cérnán csomó. A koporsót szakértő emberek készitették és hogy mindenkinek része legyen a micvában, valami munkát hagytak minden férfinek a koporsónál. Munka közben állandóan hangzott a monotón "recht" szó. Ugyanis nem akarták a "tov" kifejezést használni ezzel a gyászos tevékenységgel kapcsolatosan. Itt az országban hallottam jidis anyanyelvüektől, hogy minden a halottal kapcsolatos munkánál a "recht machen" kifejezést használják.

Miután a halottat felőltőztetik a tachrichimbe és a kitlijébe – beteszik a koporsóba. A gyászolók bemennek a szobába, bocsánatot kérnek az

A szülők imádkoztak, hogy megérhessék fiuk esküvőjét is és addig még sok-sok nehézség torlódott utjukba.

De a házasságnak is eljött az ideje.

Amikor a két család összeült — hivatalosan — hogy megirják az eljegyzési feltételeket, akkor már csak perfektuálták az ügy anyagi részét. Annak minden részletét már előzetesen, sokszor nem könnyü tárgyalásokon már megbeszélték az érdekeltek. Mint a Gemara Nidáh 85. lap belső oldalán olvashatjuk: Nincs esküvő (előzetes) veszekedés nélkül.

A fő ok az volt, hogy Izrael fiai szivesen igértek hozományt jóval erejükön felül, különösen, ha kedvükre való volt a vőlegény, de azt kifizetni, a maga teljességében nem voltak képesek. Igy rendszerint egy harmaddal adósok maradtak. Ez a hagyomány a Magyarázat alapján is elfogadható volt, mert az ember teremtese ugyebár három tényezőtől függ: apjától, anyjától és a Jóteremtőtől. Tehát Őt, azt a Hatalmas Harmadikat is bele kell kalkulálni a nedunjába, hogy majd segit...

Mindössze egy csunya per volt Derecskén a nedunja ügyében. Hősei már nem élnek és igy nevek emlitése nélkül felidézhetem az esetet. Történt, hogy egy fiatal férj követelte a hozomány "hozom"-ra igért részét, méghozzá nemcsak az apósától, de annak jótállójától is. Mikor látta, hogy hiába, olyat tett, mit talán előtte senki sem: Ezzel a tipikus vallási üggyel a világi birósághoz fordult. A biróság - erősen antiszemita idők voltak már - nagy ügyet csinált ebből, a zsidógyülölő sajtó is jól kilovagolta az esetet és végül börtönbüntetésre itélték az adóst, és a jótállót. Csak nagy nehezen sikerült elsimitani a felháborodást keltett esetet.

Ezzel kapcsolatosan el kell mondanom azt a szellemes mondást, mi annyira jellemezte a zsidók anyagi helyzetét: Két barát találkozik. Miért vagy olyan szomoru? — kérdi az egyik. — Hogyne lennék, mikor itt állok lányom esküvője előtt és a hozománynak csak a fele van meg. Barátja megnyugtatja: - Nem olyan nagy baj, a másik felét majd megadod, ha javul a helyzet. Mire a lehangolt válasz: de éppen az a baj, hogy csak ez a másik fele van meg.

Volt ugy, hogy a meghivókat egy helybeli szegény kézbesitette. Igy a meghivótól és a cimzettől is jutott neki valami. Többnyire csak a "chupá" szertartásához küldtek meghivót. A lakoma a mainál sokkal, de sokkal szükebb keretek közt volt megtartva otthon, a család, néhány egész közeli barát és más városból érkezett vendégek jelenlétében. A chupa nagy ünnepélyességgel lett megtartva a templom udvarán és nappal! A szertartás előtt volt a "bedekkolás", a menyasszony arcának befedése fátyollal. A vőlegény arccal kelet felé fordulva állt a chupa alatt, a

Reggel, miként irva vagyon "És felkelt Ávrahám korán reggel" - korán mentek a templomba a micva szertartásának elvégzésére. A templom ki volt világitva, ünnepélyesebbek az imák és az előimádkozó mohél különleges melódiával énekli "vöchárot immo hábrit".

Az ima végén, az "Alénu" ima előtt felveszik az ujszülött kisfiut Avrahám atyánk szövetségébe. Azért akkor, hogy a brit elvégzése után a kis zsidó gyerek tagja legyen a gyülekezetnek, amely büszkén mondja: dicsérünk Téged, hogy nem vagyunk olyanok, mint más népek (körülmetéletlenek).

A kisgyereket már előkészitették otthon és az asszonyok hozták a zsinagógába. Szombaton a bába hozta, nem lévén éruv a városban. Az ügyes mohél - még meg se nyikkant a kisfiu és már elvégezte a rituális operációt.

És ha mindaz, mi eddig történt ideges sietséggel ment - most kényelmes lassusággal áldást mondanak a borra, nevet adnak a gyereknek és misebérachot csinálnak az anyának. Aztán kezdődik a micva-lakoma. A menü leglényegesebb része a hal — több okból. A legfőbb oka, vagy a héber szójátékkal élve, ize ("táámo") — az a mód, ahogy a jámbor derecskei asszonyok készitik gourmand férjeiknek és azok barátainak ezt a mennyei falatot.

És kihasználom ezt az alkalmat, hogy felidézzek egy emlékezetes derecskei britet, ahol a mohél maga a munkácsi admur volt, Rabbi Chájjim Eliezer Sapira z.c.l. Az admur a hajduszoboszlói gyógyforrásnál üdült, amikor egyik kedves chaszidja, hive, R. Elázár Rubin meghivta Derecskére, hogy végezzen egy britet. Messze környékről összejöttek városkánkban a chaszidok. A rabbi, aki egyuttal szándák is volt, hihetetlen ügyességgel végezte a rituális operációt és aztán felmutatta kezeit, amelyek teljesen tiszták maradtak a vértől. Abban, hogy a gyerek, aki az Aser nevet kapta, volt az egyedüli, aki életben maradt a Vész után R. Elázár sok gyermeke közül — a rabbi áldása mutatkozott meg előttünk.

Bát micva ünnepségről nem tudtak Derecskén de más hithü hitközségekben sem.

A fiugyermek, ha közeledett a bár-micva korhoz, megkezdte tanulni az imaszijak használatának törvényeit meg áldásait valamint a haftárá helyes és szép felolvasását gyakorolni. A bár-micvá szombatján felhivták a Tórához, felolvasta az ősi dallammal a soros prófétai részt, mig apja, mellette elmondta a "Baruch sepötaráni" áldást. Ezután nem ugy mint ma, az ünnepelt szüleinek házában volt kidus. Több sulyt fektettek a micvot-ra, mint az ünneplésekre.

IDŐHÖZ NEM KÖTÖTT VALLÁSI PARANCSOK

Miként egy cseppjéből meg lehet ismerni az óceán vizének minden (vegyi) tulajdonságát, ugyanugy egy kis hitközség életében is hiven tükröződnek a Tóra parancsai, a vallási szokások, a zsidóság egész élete, szelleme, felfogása a bőlcsőtől a koporsóig, az utolsó kapavágásig.

Mózes II. könyvének elején olvassuk a zsidó asszonyokról, hogy életerősek (chájjot) és szakértők, mint a szülésznők – irja Rasi, a zseniális kommentátor. Mig bölcseink megjegyzik: olyanok mint a mező vadja, amelynek nem kell szülésznő.

De bizony a mi időnkben kellett szülésznő. Kezünkben van egy születési bizonyitvány még Rabbi Joszéf Léb Szofer z.l. idejéből 1896-ból és benne egy rovat: szülésznő: Hani Lusztig asszony. Ismertem őt mint R. Smuél Lusztig anyját, de nem tudtam, hogy mint szülésznő tevékenykedett. Későbbi időben már nem-zsidók voltak a szülésznők. De birták tökéletes bizalmunkat, és ugy tiszteltük őket, mint az orvosokat. És meg is érdemelték viselkedésükért és szaktudásukért. Tökéletesen megbiztunk bennük és hivtuk őket még ha a szülés könnyen is ment, bonyodalom nélkül.

Már emlitettük máshelyütt, hogy házukon cégérre volt festve jelvényük: a gólya.

Emlékszem, hogy a házban, ahol szülőnő volt, milyen izgalom uralkodott az esemény előtt és alatt. A szülés után táblákat (Kimpet-táblákat) aggattak a falra, rajtuk biblia-versek, idézetek, hogy ne legyen semmi baja az anyának és az ujszülöttnek. A versek közül csak egy variációra emlékszem: "Boszorkányt ne hagyj élve! Élve ne hagyj boszorkányt! Ne hagyj boszorkányt élve! (möcháséfá lo tőchájje!).

Ha lány született, akkor az apát fel kellett hivni az első szombaton. Misebérachot csináltak neki, feleségének és egész családjának és ott a Tóra előtt nevet adtak a csecsemőnek.

Ha fiu született, akkor péntek este összejöttek a boldog apa házában.

A vendégek otthon nem "bencsoltak", hanem az ünnepelt házában minjánnal mondták az étkezés utáni imát "növáréch Elokénu"-val. A körülmetélés (brit) előtti este jöttek az iskolás gyerekek, hogy "Hamálách hagoél"-t mondjanak, ami megvédi a kisgyereket az ártó szellemektől. A gyerekek cukrot kapnak, a szülők örülnek az áldásnak és mindkét fél meg van elégedve.

rabbi Amrám Blumhoz fordultak: szabad e élvezni a temetőben nőtt fák gyümölcsét és szabad e felhasználni magukat a fákat? A kérdést R. Jesajáhu Mannheim tette fel.

A gáon igy válaszolt a “Bét Seárim” Jore Déá második rész 436. paragrafusában: A siron, vagy a sirból nőtt fák tilosak, de a sirokon kivülieket és főleg a kerités mellettieket fel szabad használni.

KIVONAT

izraelita hitközség

SZÜLETÉSI anyakönyvéből.

Az ujszülött neve		16 sz.	Goldstein Irén
Születésének ideje	éve		1894 (Kilencvennégy).
	hava		május hó
	napja,		3.
Neme			nő
Állapota	törvényes		törvényes
	törvénytelen		
Az ujszülött szülei	Az atya neve, foglalkozása és születési helye		Dr Goldstein Kálmán orvos
	az anya neve és születési helye		Glück Anna Gecse
A szülök lakása s a gyermek születési helye			Derecske 1253
A bába neve			Lusztig Hani

– a jesiva növendékeknek, a bocherjainak tanitott Tórát a rabbi. Ezeknek a jesiva növendékeknek egyrésze "napokat" evett azoknál a zsidóknál, akik maguk nem szánhattak naponta időt a tanulásnak a megélhetés gondja-fáradsága miatt. Ugy akartak hát résztvenni a tanulás kötelességében, hogy segitették azokat, akik teljesen a Tannak szentelték magukat.

Ma, messziről nézve, ez a "napokat evés" nem látszik valami ideális megoldásnak, de akkori szemmel jó volt ez mindkét félnek – az enniadáson és az evési lehetőségen tul is. A zsidó ember ugy érezte, neki is van része abban, hogy a Tóra nem szünik meg a zsidó ajkakon. Ha egész nap el is vonja munkája a tanulástól, jutalma vár rá, mert segitette azt, aki tanul. Maga a bócher pedig, ki gyakran messze szakadt szüleitől, hogy tanuljon, a családon belüli "napok evése" közben ugy érezte, hogy egy kicsit otthon van és nemcsak ebédet kap, de anyai szeretetet és apai intést is, amelyek egy kis otthoni érzést adnak, egyuttal jó megjelenésre és helyes viselkedésre is nevelnek.

Hány gazdag ember gondol vágyódással vissza azokra a "napokra", amelyeket a derecskei jesiván tanult és "evett". Akik valamilyen oknál fogva nem "ettek napokat", a tanház mellett épült menzán étkeztek.

Ebben az udvarban lakott a tanitó is – és itt volt az elemi iskola és a "chéder", az elemi foku héber iskola is.

A zsidó elemi iskola hitközségi tagok áldozatkészségéből tartotta fenn magát azért, hogy a gyermekek a vallás törvényeit, ünnepeinket megtarthassák és különben is magasabb szinvonalon tanitottak, mint az elemi iskolában. Az iskola élén diplomás tanitó állott – vagy tanitónő.

Az elemi iskola szünetében, vagy az ottani tanulás után, a gyerekek a chéderban tanultak Tórát Rási magyarázatával. Akinek ez nem volt elég – magának kellett gondoskodnia arról, hogy tanitót szerezzen gyermekének. Ezek a chéderben tanitó "melámedek" önfeláldozóan végezték feladatukat: nem volt könnyü rendet teremteni a derecskei zsidó gyerekek közt, néha a szigoruság sem segitett.

A temető a falutól távol volt, rendesen körülkeritve. A bejárati kapu mellett volt a szertartási szoba. Temetés idején a kapu nyitva állott, hogy a kohenok is – ha messzibbről is – résztvehessenek az utolsó tiszteletadáson. A temető közepén széles ösvény vezetett. Jobbra sirkő – nélküli kis sirhelyek voltak: de itt volt a három kis, szürke sirkő is, amelyek alatt az első világháboruban elesett három galiciai zsidó katona pihent. Ugy látszik itt kellett nekik testvéri körben várni a feltámadást...

A temetővel kapcsolatosan felmerült egy kérdés, mellyel a nagy gáon,

folyosó mellett volt egy raktár, amelyben a Chevra Kadisa felszerelését tartotta.

Mint általában a magyarországi hitközségekben, a rabbi különös tiszteletnek örvendett. Ima közben az előimádkozó megvárta, amig a rabbi "kilép" az "álló" — imából, kikérték tanácsát és véleményét a legkülönbözőbb kérdésekben és aszerint cselekedtek. Ezt tették akkor is, — nem is egy eset emelékezetes számomra ma is — ha a rabbi döntésének elfogadása valamelyik félnek komoly anyagi kárt jelentett. Senki sem mert ellenkezni a döntéssel.

Ha valamely kérdés különlegesen problematikus volt, a derecskei rabbik is azt tették, ami elfogadott volt másutt: a kor nagy döntő tekintélyeihez fordultak — mint például a pozsonyi Chatam Szofer és — mint a téli templom ügyében — elfogadták és elfogadtatták a "felsőbb" tanitást.

Ha vitára került a sor, anyagi vagy bármely más természetü kérdésben is, rabbi egyeztető, békitő ajánlatát szinte mindig elfogadták: egyik jele volt ez a tiszteletnek és szeretetnek a szellemi és erkölcsi vezető iránt.

A bét hámidrás berendezése egyszerü volt: frigyláda, előimádkozó külön állványa, Tóra-olvasó asztal, asztalok, padok — és ami a legfőbb (persze télen): középen egy nagy kályha. Reggel-este itt imádkoztak, akik — dolguk felől — ezt megengedhették maguknak. Este együtt tanultak talmudot. Itt tartották valamennyi hitközségi gyülést, tanácskozást, választásokat. Minden év ádár 7-én (Mózes születése és halála emléknapján) a Chevra Kádisa itt rendezte nagy lakomáját. Itt tartották erev peszachkor az elsőszülöttek bőjtjének napján a talmud-traktátus befejezésének örömére a vendéglátást. És legfőképpen: aki akármikor tanulni akart, ide jöhetett a Tanházba.

A rituális fürdő (mikve) egyik bejárata szintén az udvarról nyilt, de volt egy másik, külső bejárata is a mellékutcából. A rabbi vigyázott arra, hogy a mikve megfeleljen a vallási feltételeknek, a tisztaságról a sámás (samesz, hitközségi szolga) gondoskodott. A fürdő állandóan a közönség rendelkezésére állt; sokan voltak, kik naponta igénybe vették imádkozás előtt.

A templom udvarán volt még a kóser mészárszék — néhány pultjával. Kóser hust csak itt lehetett vásárolni, itt végezték a tiltott részek kimetszését is. Különben a marha hátsó felét eladták nem-zsidóknak.

A templom melletti kis utcában volt a metsző háza és a baromfi-vágoda. Volt itt még egy kemence is, amely néha pászka sütésére is szolgált.

A templomtól nem messze volt egy nagy udvar és abban a rabbi-lak. Mellette volt a nagy Tanház, amelyben — néha hetvenre ment fel a számuk

közösséget megáldották, itt ültek a gyászolók péntek este addig, amig a szombati zsoltár elött eléjük jött a közösség és behivta őket a templomba, a többi imádkozó közé, sőt – amikor ezt a törvény megengedte – idejöttek dohányozni is.

Ha a hitközség "ura" az elnök volt, a templomban a gábáj, a gondnok volt az ur. Ő döntötte el, mikor kezdődjék az ima, kit tiszteljenek meg előimádkozással, tóraszekrény kinyitással, Tóra-felolvasással, Szimchát-Tóra-kor a körmenetben való részesedéssel és még sok kisebb-nagyobb "megtiszteltetéssel" az ima keretében. Ő törődött azzal, hogy minden tiszta és ép legyen a templomban, a Tóratekercsek kivül-belül hibátlanok és az ünnepi alkalomra illőek, méltóak legyenek. Ő vállalta az esetleges sértődéseket is, amelyek a megtisztelések sorrendjéből eredtek – nem is ritkán – és mindezt természetesen tiszteletből, minden ellenszolgáltatás nélkül.

A hitközség szellemi vezetői, nagytudásu rabbijai mind különös figyelmet szenteltek a templom és az imádkozás ünnepélyességénék. Szofer J. L. rabbink például külön felhivással fordult a templom látogatóihoz, melyben hangsulyozta, hogy az ima és a Tóra-felolvasás idején tilos mindenfajta magánbeszélgetés és szavainak alátámasztására idézte Izrael nagyjainak tanitásait. A "Toszafot-Jom-Tov", az egyik legnagyobb magyarázó elrendelte – igy tanitotta a rabbi – hogy külön áldásban ("Mi sebérách") emlitsék azokat, akik a templomban megóvják a nyelvüket minden nem odatartozó szótól. és nagy jutalom vár rájuk a földön és a tulvilágon egyaránt. Felmerült ez a kérdés – éveken át – főképpen akkor, amikor télen az imádkozást nem a templomban tartották.

Haráv Szofer tanácskozott ebben az ügyben fivérével, a paksi rabbi – val, aki – egy vallási kérdésekkel foglalkozó döntvényeket tartalmazó könyvben megjelent levele szerint – azoknak a véleményét helyesli, akik inkább vállalják a templom hidegét télen is, mert ott meg lehet őrizni a hely szentségét, csöndjét és méltóságát, ha egy kis fázás árán is, mint a tanulásnak szánt u.n. téli templomban imádkozni szombaton, ahol a nagy zsufoltságban és az ebből eredő zajban elvész az ima áhitata és a Tóra felolvasott szavai is lármába vesznek. Arról nem is beszélve, hogy a bét hamidrasban az asszonyoknak nincs is helyük. "És ha a tél hidege nem akadályoz abban, hogy üzletben, vásáron órákig kint álljunk – hozzuk meg imádságunk áldozatát méltó helyén télen is, a templomban". – (Bár hozzáteszi, hogy a Hitközség belső békéje előbbre való és a helyi rabbinak kell látnia, melyik megoldás biztositja a békét és a megértést.)

A templom udvarán volt a tanház, "a Bét-Hámidrás". A feléje vezető

HITKÖZSÉGI INTÉZMÉNVEK

Amikor a Tóra a pusztai szentély épitését leirja, kétszer is emliti a "szentély" szót és mintha a megértéshez fölöslegesen is. Igy irja Rási, a nagy magyarázó: "Nem fölösleges a két azonos szó, fájdalmas előrevetitése ez csupán a jövőnek. Bizony, két szentély is épül az idők folyamán és mind a kettő rombadől vétkeitek miatt."

A lélekre nehezedő fájdalom, a ránkvalósult romlás iszonyata szüli a szavakat, amelyek Hitközségünk intezményeit szeretné leirni: hogy lehet, hogy voltak — és nincsenek többé...

A "kis Szentély", a mi templomunk, szép magas épület volt — igazán kiemelkedett a falu épületei közül. Merthogy csak a sziv szolgálatára szentelték, mezuzát sem kellett rászegezni ajtajára. Tizenkét nagy ablaka volt. A nők temploma a hátulsó sorok mögött való emeleten volt, nem körben és nem a férfi ülések felett. A Tóra-felolvasó emelvény a középen volt, ugy épült a templom, hogy megfeleljen a legszigorubb vallásos előirásoknak, de rajta legyen minden, ami széppé is teszi. Maga a Tóra-szekrény ragyogó volt, hagyományos módon himzett függönnyel diszitve. A függönyök, a felolvasó-asztal takarói és a Tóra-tekercsek, drága diszü rajzokkal és felirásokkal a hitközségi tagok ajándékai voltak: tiszteletet fejeztek ki a templom iránt és igen gyakran megemlékezésül is szolgáltak az adakozó szeretteinek vagy a nevüket örökitették meg, a mennyezetről pedig csodálatos szép rézcsillárok szórták fényüket. Először gázvilágitás, később villanyfény boritotta ragyogásba a hajlékot péntek és ünnep — esténként.

A négy sor padon kivül, amelyek a felolvasó-asztal és Tóra szekrény között álltak, a fal mellett véges-végig imádkozó-állványok (stenderek) álltak, előttük lócák. A nyugati falnál volt még két sor pad azoknak a fiatalembereknek, akiknek az apjuk mellett nem jutott hely. Kol Nidré estén itt ültek azok a jámbor keresztények, akik bejöttek a templomba. Kiváncsiságból, hogy lássák milyen a zsidók hosszunapja.

A templom bejárata előtt volt egy előszoba-szerü széles helyiség, "polis"volt a neve, amelyen mezuza is volt (mutatván, hogy nemcsak imádkozás céljait szolgálja), amelyet a legkülönfélébb célokra használtak. Itt adták a halálozási évfordulók alkalmával a "tikunt", a vendéglátást, itt mosták kezüket a leviták közremüködésével a kohénok, mielőtt a

hatóságokhoz, hogy közbenjárásával próbáljon segiteni zsidó testvérein."

Tiz éves lehettem, amikor megválasztották és mintha ma lenne, ugy látom alakját magam előtt. Olybá tünt előttem és - gondolom - kortársaim előtt, mint a főpap a Bét Hámikdás idején, méltó Áronhoz, az első főpaphoz, aki mindenkit meghallgatott és békét szerzett ember és ember között. Egészség,megélhetés, nősülés, lányok férjhezadása - minden érdekelte és minden problémában igyekezett segiteni.

Emlékszem, hogy amikor először látogatott el Izraelbe Amerikából és el-bucsuzott apámtól - ezt mondta: Derecskét nem fogom soha elfelejteni, mert nincs még olyan zsidó közösség, mint ez a miénk volt.

A rebecen meg ugy vezette a házát, ugy fogadott vendégeket, ugy támogatott szegényeket, hogy példaként állt minden zsidó ház előtt.

És örökké gyászolni fogom fiukat, gyermekkoromtól jóbarátomat, a megb. R. Jákov Mosét z.l. a nagy talmudtudóst, aki odaveszett Ukrajna hómezőin. Oh, milyen kár azért a szépségért, amely a porba hullt — mondják bölcseink.

Rabbink a háboru után egy ideig az országos rabbinikus biróság elnöke volt. Sokat tett azért, hogy az eltünt férjek asszonyai ujra férjhez mehessenek. Később Amerikába vándorolt, szeretet fakadt körülötte, bárhová ment. Többször ellátogatott az Országba és amit látott, a fejlődés, megörvendeztette szivét. 1970-ben helyezték örök nyugalomra a Szent Város temetőjében. Legyen emléke áldott és kérje a Jóteremtő irgalmát maradék nyájának és azok ivadékainak.

Hangulatot és hátteret akart ezzel teremteni a korlátozó intézkedéseknek, amelyeket a zsidóság ellen foganatositott. Ezek közül az első volt a numerus clausus, amely korlátozta a zsidó főiskolai hallgatók számát. Zsidó csak a legritkább esetben kapott trafik, vagy italmérési engedélyt, állami, városi, megyei alkalmazott nem lehetett. Ez utóbbi rendelkezések nem birtak hivatalos jelleggel, de ez volt a gyakorlat országszerte. Mondani sem kell, hogy a tanitói és tanári pálya is zárva volt a zsidók előtt. Igy jogosan lehet állitani, hogy Magyarország megelőzte a nácikat a zsidóellenes megkülönböztető törvényhozásban. Ez igy folytatódott egészen 1938-ig. A helyzet, az atrocitások szempontjából enyhült a Bethlen-kormány kinevezésével kezdődő u.n. konszolidációval. Ez mindenesetre elég volt arra, hogy ujra illuziókat ébresszen a zsidóságban.

Ez a nyugalmi korszak érezhető volt hitközségünkben is. 1921-ben, mikor Szofer rabbi betegsége miatt Paksra költözött, hitközségünk égy elég fiatal, nagyon jámbor és nagy tudásu rabbit választott, rabbi Cvi Hirsch Kohént. Jóságos, megnyerő tekintetü ember volt, kit hamar a szivébe zárt a helyi zsidóság. Igaz, hogy szeretetet, jóságot árasztott maga körül. Tevékeny munkával ujra megerősitette a háboruban meglazult intézményeket, megujitotta a jesivát és a felnőttek nap-napi tanulását. Fiai, veje együtt élnek velünk (120-ig) és főleg testvére, rabbi Eliezer Salita, akinek szent kötelessége lesz megirni, mit és hogy tett testvére, hogy mit tett a Tóra szellemének megerősitéséért és a hitközség egységének, belső békéjének megtartásáért. Hiszen rabbink nem egyszer valósággal életét kockáztatta, mikor hivatalos közegeknél eljárt hivei ügyében.

És itt idézzük haráv Cvi Hirsch Kohénnak "Likuté Cvi" cimen megjelent könyvéből (Tel aviv 1981), helyesebben a fiai által irt előszóból azt a részt, mely édesapjuk megérdemelt dicsőségét hirdeti:

"Fiatalkorától kezdve kitünt megjelenésével, bölcsességével, jóságot és szivélyességet sugárzó egyéniségével. A Jóteremtő nagy tehetséggel, eredetiséggel áldotta meg. A siurjain, amelyeket a derecskei jesiván tartott, nem volt nap, nem volt a Gemarának egy oldala, hogy ne mondott volna valami ujat, valami originális magyarázatot, csak ugy, előadás közben, improvizálva.

Népies hitszónok volt a javából, aki valósággal lenyügözte a közönséget, jól elmagyarázott bölcs mondásaival, szivet remegtető hangon elmondott lelkes szavaival. Asztalnál elbüvölte hallgatóit szellemes, mélyértelmü tóramagyarázataival. A két világháboru közti nehéz időkben volt rabbi Derecskén. És, mint tudjuk, az antiszemitizmus nem Hitlerrel kezdődött Magyarországon. Félelmet nem ismerve fordult a

Ime sirkő-feliratának szövege:

"Itt nyugszik a nagy rabbi, a kiváló Tóra-tudós, rabbink és mesterünk, Smuél Binjamin Szofer z.c.l. Derecske és körzete főrabbija, Rabbi Eliezer Zussmannak a szent és nagy tudósnak öreg korában született fia, ki 5703. év svát hó 21-én lehelte ki lelkét. Kőtábla és bevésett sorai nem tudják elbeszélni, mily nagy volt a tudásban, kitartó a tanulásban, mennyire ragaszkodott a Tórához és mily gazdag volt annak értékeiben. Legyen tulvilági üdv jutalma és itt lent áldassék emléke."

Hitvese, a rabbanit Brájndl 5733. tamuz 23.-án hunyt el. Fiai közül Naftali Sraga Faivel fiatalon hunyt el 1930-ban, Eliezer Zussman és R. Joél Chájjim családjaikkal együtt a Vészkorszak áldozatai lettek.

Életben maradtak: lánya, Lea asszony, Rabbi Mose Juda Liebermann hitvese; fia, Mordecháj Efrájim Fischel és legkisebb fia R. Szimcha Bumin David salita. Sok kézirat maradt utána, drasák, uj meglátások nehéz tézisek megfejtésében, rabbinikus válaszok hozzá intézett kérdésekre.

Fia, Rabbi Szimcha Bunim David salita jelentette meg könyveit: "Divre szofrim al klálé hasász" és "Seelot utsuvot divré Szofrim".

Az első világháboru után némi kijózanodás volt észlelhető a magyar zsidóság körében a háboru előtti illuziókból, de aztán sajnos ujra visszasüllyedt az optimista álmodozásokba, hogy nem lesz semmi baj. Igaz, ki is láthatta, hogy mit rejt méhében a közeljövő.

Az első világháboru általános káosszal fejeződött be. Trónok, birodalmak rendültek meg és persze Magyarország is a vesztesek között volt. Először demokratikus köztársasággá lett, aztán kommunista rezsim uralkodott el az országon, melyben tul nagy részük volt a zsidóknak, persze a nem-vallásosaknak, majd a románok nyomán, akik elfoglalták Budapestet is, — Horthy "fehér" ellenforradalmárai, gonosz antiszemitái örökölték és tartották meg 1945-ig az uralmat.

A "fehérek" persze az összzsidóságot vádolták a forradalomért. És éppen a kommunista rezsim alatt történt, hogy "véletlenül" megölték a volt hitközségi elnöknek, R. Smuél Binjamin Meissner egyetemista fiát. A forradalom leverése után jött a fehér terror. Véres megtorlásaitól, zsidóellenes atrocitásaitól, gyilkosságaitól ugyan megkimélte a sors Derecskét, de mindenki átérezte a csapást, mely Orgovány, Kecskemét, Izsák, Jánoshalma, Siófok, stb. hitközségeit sujtotta.

A háboru végén csak suttogva terjesztették a hazug vádakat, miszerint a zsidók a háboru, a kommunizmus okai, akik kihuzták magukat a katonáskodás alól és akik spekulációikkal csak nyertek a háboruban.

A vereség után már mindenütt nyiltan hangoztatta ezt a reakció.

rabbink a "Divré Szofrim" c. responzum gyüjteményében a 18. fejezetben:

Isten segedelmével Derecskén, 1905. polgári esztendőben.

A helybeli hitközség uj templomot akar épiteni, mivel a régi már nem képes befogadni a sok imádkozót. Azonkivül ennek a templomnak a falai is erősen repedeznek..."

Két évvel később — erről a 14 . fejezetből tudunk — igy ir:

"Már a régi időkben is imádkoztak itt, főleg télen, a Bét Hámidrásban, de mióta felépült az uj és nagy templom, sokan szivesebben imádkoznak ott szombatonként..."

A Mázkeret Paks 172. oldalán található idősebb testvérének, Rabbi Joszéf Lébnek levele vagy végrendelete a derecskeiekhez, melyben kéri, hogy becsüljék meg öccsét "a nagytudásu és jámbor rabbit," majd igy folytatja: "emlékezzetek rám jószivvel, mert az Örökkévaló segitségével az én időmben és az én révemen gyarapodtatok anyagiakban és szellemiekben egyaránt."

1912-ből származik egy levél aláirásával, melyben "aszerol" valamit kósersági ügyben.

1915-ben felhivással fordult a közönséghez, melyben arról szól, hogy ki akarja adni apja z.c.l. irásait. A felhivás végén a dátum: Derecske, azon a napon, midőn az ellenség rést ütött a falakon és elesett a város (tévét hó lo.)...

1914-ben kitört az Első Világháboru. Kezdetben azt hitték az emberek, hogy nem tart tovább egy-két hónapnál, holott négy évnél tovább húzódott. Özvegyek és árvák jajszava hallatszott mindenütt és megjelentek a háboru kisérőjelenségei: éhség, járványok, anarchia, drágaság és szükség...

Derecskéről hetven zsidó vonult be, ezek közül 12 hősi halált halt. Azért a hazáét, amely oly gonosz mostohán bánt el velük egy nemzedékkel azután. Egy testvérünk, Hersl Kaufman rokkantan tért haza. Egy karját és egy lábát vesztette. "Szerencséjére" nem ugyanazon az oldalán és igy tudott járni, persze mankóra támaszkodva, mikor megszokta -bámulatos fürgeséggel. Meg is nősült és gyermekei születtek. Rokkantsága miatt nem vonatkoztak rá a zsidó törvények és igy nem is deportálták. Van olyan vélemény, hogy ő mentette meg a szent Tóra-tekercseket a frigyszekrényből, amikor a nyilasok kisajátitották a templomot.

Már nehéz idők jártak a magyar zsidóságra, mikor a rabbink sulyos beteg lett. Elhagyta Derecskét és családjával Paksra költözött; ott tanulásnak és irásnak szentelte életét, egészen halála napjáig, ami 1943. polgári év svát hó 21-én következett be.

öltözéken és a rövidre nyirt szakállakon, vagy a sima arcokon - a hitközség, a közösség és az egyének hüségesek maradtak a Tóra szelleméhez és parancsaihoz. A hitközség, mint ilyen, akár a madár, fiókáira, vigyázott, hogy fiai hüségesek maradjanak. És az eltávozottak, más vidékre költözöttek helyét elfoglalták jámbor emberek, köztük Tóra-tudósok és a hitközség vallási összetétele nem változott.

R. Joszéf Léb helyét 1903-ban öccse, R.Eliezer Zussman öregségének gyermeke, Ráv Smuél Binjamin Szofer foglalta el. Hihetetlen éleselméjü, nagytudásu fiatalember volt. Tanulmányait édesapjánál kezdte, majd a pozsonyi felsőbb jesiván, a Sévet-Szofémál folytatta. 1898 ban nősült. A zentai Klein család Brajndel lányát vette el. Ennek édesanyja az előkelő származásu és gazdag Dvora Klein volt, Sraga Faivel Klein özvegye és anyósa Vác csodás tudásu rabbijának, Jesajáhu Silbersteinnak.

Ráv Smuél Binjamin évekig anyósa házában lakott családjával, csak a tanulásnak élt és 1901-ben kapott rabbi-oklevelet R. Jesájáhu Silbersteintől, Vác rabbijától. És hadd idézzünk ennek szövegéből:

"Smuel, az én kiváló, éleseszü sógorom, aki olyannyira járatos a Tóra berkeiben, akinek Istenfélelme ismert, aki erkölcsöt prédikál és az erkölcs szabályai szerint él és aki disze virága leend Izrael Házának, méltó vezetője azoknak, akik rabbijuknak választják...

1903-ban lett megválasztva rabbinak Derecskén, méghozzá egyhangu lelkesedéssel. A temesvári rabbi R. Jicchák Cvi Szofer tanusága szerint, mit a "Divre Szofrim" responzum-gyüjtemény ajánlásában irt, a kor egyik nagyja, Rabbi Juda Grünwald, a következő levelet intézte a derecskei hitközséghez:

"Egy kissé ismertem a férfiut, akit önök rabbijuknak választottak meg és állitom, hogy egyike a kor biztató igéreteinek, óriási tudása nem áll arányban évei számával.

Megmaradt két levele, mit a derecskei hitközséghez irt és elsősorban R. Aserhoz, a rasekol-hoz, akit közönségesen Zelig Goldnak neveztek. A levél a rabbiválasztásról is szól.

Ő is erélyesen, lendületesen vezette jesiváját és válaszolt az egész világból hozzá érkező kérdésekre. És Rabbi Jicchák Cvi Szofer salita tanulsága szerint a gaon és szent rabbi Ámrám Blum, a"Bét Seárim" responzumok szerzője igy aposztrofálta rabbinkat: "Derecskén él az a fiatal gaon..."

Az ő idejében volt, hogy annyira megnőtt a felnőtt tagok száma, hogy uj és az előbbinél jóval nagyobb Bét kneszetet kellett épiteni. Erről igy irt

rendelkezett és magához vette és milyen korán, milyen fiatalon, áldásos müködése közepette őt, Izrael szentjét, jámbor közösségünk tanitóját. Megnyugszom az akaratában, legyen áldott a Neve.

Munkái, kéziratai, irásban maradt gondolatai a tanui az Ő nagyságának, Tóra-tudásának, annak, hogy mi mindent tanult, mi mindent tanitott rövid élete alatt. Az Ő nemes tulajdonságait, szent életutját egész élete folyamán ugy sincsen erőm felsorolni, világgá hirdetni, De hálás vagyok a Jóteremtőnek, hogy megengedte nekem, hogy ezt a jámbor férfit szolgálhattam harmincöt éven át és ebből tizenegy éven át ápolhattam betegségében. Imádkozzék hát értem, hogy legyen erőm elviselni ezt a veszteséget, ami az Ő halálával ért. Öneki megadatott, hogy holtteste az édesapja és a nagyapja sirja közötti sirban pihenhet, ezek mellett a szent férfiak mellett. De mennyire fáj nekem, hogy hely hiján, ha eljön az időm, nem tudok majd lábainál sirhelyet kapni...

Lányaimnak, akiket házunkban felneveltem és mindazoknak, akik huzamosabb ideig lakoztak nálunk, azt üzenem: kérlek benneteket, ne feledjétek a házat, mely otthonotok volt és a szellemet, amely benne uralkodott. Emlékezzetek, hogy mennyit fáradoztam, hogy méltó nevelést kapjatok és semmiben se szenvedjetek hiányt. Ne feledjétek a tanitást, mit a megboldogult rabbitól hallottatok. És áldásban lesz részetek, hogy boldog, becsületes, szerény életet élhessetek. Öltözködjetek a méltó szemérmetesség figyelembevételével, házatok legyen nyitva minden rendes zsidóember előtt, mint ezt láttátok nálunk.

Ami a holmijaimat illeti: a sálat, amelyben a gyertyákat szoktam péntek és ünnep estéken meggyujtani és amelyben a Félelmetes Napokon szoktam imádkozni a templomban, szeretném, ha családunk minden férjhez menendő lánya felvenné és abban állna a chupá alá."

Elég a végrendeletet elolvasni, hogy megismerjük ennek a nagyasszonynak a lelkét.-

Jomkipur előestéjén az 1903. esztendőben hunyta le örökre a szemét a "Jalkut Eliezer" szerzője, Rabbi Eliezer Zussmann, R. Joszéf Léb édesatyja és a fia örökölte a paksi rabbiszéket édesapja után. Tizennyolc éven át dolgozott fáradhatatlanul, végezve szent munkáját Derecskén. De volt is eredménye munkájának: a hitközség fejlődött, a balboszok vagyonosodtak, megalapozódott helyzetük. Azokban az időkben épitették az ismert szép házakat, köztük Méir Weinbergét, Élijáhu Weinbergerét, Zelig Gold, Smuél Binjamin Meisner, Lipmann Groszman és mások házait. De, mint más orthodox hitközségekben, annak ellenére, hogy a tagok gyarapodtak, külsőleg modernizálódtak, ami meglátszott az

kedvedben járjak. Ezt szent kötelességemnek tartottam, tanum Ö, aki ismeri gondolataimat.”

Ugy látszik, hogy a cádkánit két végrendeletet irt. Az alábbi sorok a másodikból, egy szép és szivhezszóló részlet:

“Fogadd köszöntésemet azért az áldozatos fáradozásodért mit tettél értem, hogy könnyitsél helyzetemen, egészségi állapotomon. És ha nem tudom eléggé kifejezni a hálámat, ugy fizesse meg neked, mivel adósod vagyok, a Jóteremtő maga. Adjon neked hosszu, békés életet és talán azt is, hogy még sokáig melletted lehessek. Adja meg a Jóteremtő nekünk azt, mi mindeddig hiányzott életünkből.”

Most pedig pár szót a drága gyermekeimhez, akiket mint az enyémeket, mint a mieinket neveltem fel, Menáchem és Hersl, drágáim! Az égi Atyánk megengedte, hogy felnevelkedve abban a szellemben éltek, gondolkodtok, cselekedtek, mint amilyent láttatok nálunk magatok előtt. Ugyanezt kivánom, hogy érjétek el a ti gyermekeiteknél is. Apai és anyai szeretetet nem nélkülöztetek nálunk. Könnyes szemem kisért benneteket minden utatokon. Lelki békességeteket nem zavarta meg semmi, mig nálunk voltatok. Igyekeztünk lelketekbe plántálni, hogy helyezzétek a lelki, a szellemi értékeket mindig az anyagiak fölé. Hersi drágám, ha megházasodsz, ügyelj arra, hogy jólelkü, jó családból származó lányt vegyél el. Ne a vagyont keresd. A pénz maga nem boldogit és ha kell — a Jóteremtő majd hozzásegit. Nem akarok tul sok kötelezettség terhét rátok rakni, de tudjátok meg, hogy egész életemet a ti nevelésetekre, ellátásotokra szenteltem. Ezért kérem, hogy mondjatok halálozási évfordulómon kádist és tanuljatok az emlékemre. Hagyjátok ezt a kérésemet gyermekeitekre utánatok.

Halálom után testem rituális megtisztitásával csak olyan asszonyok foglalkozzanak, akik egész életükben vigyáztak, hogy megtartsák a Tóra szent parancsait. Megkértem a hitközség vezetőségét, hogy ha nem sikerülne még életemben eljutni a Szentföldre, ahol végső napjaimat szeretném élni, ugy ne temessenek messze as én drágámtól — érdemei legyenek védőink — és remélem hogy teljesitik ezt a kivánságomat.

Ezeket a sorokat irtam öntudattal, ép elmével. Kérem az én nagyon jámbor és tudós férjem tanitványait, hogy mondjanak misnákat lelkem üdvéért.

Rachel bat Szárá

Az Ő nevében, Pinchász szidra hetében, kedden, 1918.

Oh menyire összetört a lelkem! Mindig azt hittem, hogy az én drága férjem túlél engem. De az Örökkévaló a maga igazságosságában másként

férjhez adta őket rendes zsidó fiatalemberekhez. Élete végén alijjázni akart, de hirtelen jött betegsége megakadályozta ebben. Jóságos szivét jellemzi egy levél, mit neveltfiának, Szimcha Bunim David Szofernek a "Mazkeret Paks" szerzőjének irt. A levelet jiddisül irta és itt magyar forditásban közöljük:

"Drága Lelkem! (Élj 120-ig egészségben!)

Nagyon megörvendeztettél levelezőlapoddal. Áldott legyen ő, hogy egészséges vagy. Ami az én mindennapi imám, hogy szorgalmasan tanulj, hogy nagy légy majd a Tóra tudásban. Vigyázz szivem, hogy naponta megigyál egy fél liter tejet a reggelin és a vacsorán kivül... Irj és ird meg mire van szükséged. Ne aggódj, nem vonok meg magamtól semmit. A Jóteremtő majd megsegit, hisz tudod, hogy a Mindenható a megfelelő időben mindig elküldi segitségét és én remélem, hogy ez a jövőben is igy lesz és nem hagy el minket, főleg ha a mi szent Tóránk tanulásáról van szó. Tehát ne vonj meg magadtól semmit, egyél jól. Itt küldők neked mézet a kenyérhez... A te hüséges nénid..."

Hogy teljes fényében megértsük tiszta lelkivilágát – alant közöljük első, majd végső végrendeletét. Az első – 1906-ból.

"Mivel az ember nem tudhatja távozása idejét, különösen olyan gyenge asszony, mint én – állandóan készen kell lennie, hogy az Örökkévaló, a maga igazságosságában korábban szólitja el. Első szavaimmal hozzád fordulok drága férjem és tudós mesterem: Néhány év mulva lesz boldog házasságunk 25. évfordulója. Békességben, nyugságban, igaz szeretetben éltünk együtt. De hogy boldogságunk ne legyen teljes – volt egy fájó pont életünkben, mely szüntelenül nyugtalanitott. Ha te nem bátoritottál volna, drága férjem, ugy ki tudja lett volna elég erőm, hogy uralkodjak fájdalmamon. Ő, aki ismeri a lelkek rejtelmeit, tudja mit szenvedtem és szenvedek ma is. És én Belé helyezem bizalmamat, remélve hogy még megsegit. (A rebecen itt a gyermektelenségére céloz).

Azért is irom ezeket a sorokat, hogy kérjem ha eljő az időm, ne mondjanak felettem fölösleges dicséreteket. Azt a keveset, amit sikerült összegyüjtenem, kérem három részre osztani. Az első rész küldessék Erec Jiszráélbe, hogy az ottani menházaink lakói ne feledjék a Jahrzeiteinket, tanuljanak misnákat emlékünkre. A maradék a szegényeknek adassék. Ha a pénz nem lenne elég, ugy kérem, – feltéve, ha férjem, a rabbi beleegyezik – adják el az ékszereimet.

És még valamit az én drága és jámbor férjemnek: Ha valaha is megbántottalak – és ez előfordulhatott harag és szomoruság esetén, kérem bocsánatodat. Én a magam részéről mindig azon igyekeztem, hogy a

megérnünk, hogy Tórája minél magasabban legyen a zsidó nép szemében és hogy visszatérjen Cionba könyörülettel.

Barátsággal és nagyrabecsüléssel

Joszéf Léb Szofer, Paks és körzete rabbija.

Es ime, egy másik levél, amelyet a smitá-év megtartása ügyében és az ereci vallásos parasztok támogatására küldött R. Náchum Weindenfeldnek Dobrowa rabbijának:

"I-ten segedelmével, Pakson, Lech Lecha szidra hetének második napján, az 1901. esztendőben a polgári időszámitás szerint.

Megkaptam a füzetét és azt, amelyet Ráfáel Jákov Dávid ben Zeév küldött. Üdvözlöm önöket és adjon az Ég erőt küzdelmükhöz. Bámulattal adózom azoknak a meggyőző érveknek, amelyeket felhoz azok ellen, akik nem tartják meg a hetedik, a semita évet és elveszik a föld termését. Sokat fájlaljuk a parancsok megszegését, mintha csak méregpoharat üritenénk ki, mikor hallunk róla, tudva, hogy a smita megszegése a számüzetés, a galut büntetését vonja ránk. Nagyszerü gondolatnak tartom, hogy segitsünk azoknak, akik a parancsolat megtartása folytán megélhetés nélkül maradnak ez évben. Nagy micvának számit bőkezüen adni, hogy legalább szerényen kárpótoljuk őket. Ém magam is mindent meg fogok tenni a városomban ez ügyben. Remélem, hogy Cion minden szerelmese mellém áll ebben örömmel, mert hiszen mi, akik a számüzetésben élünk, nem vehetünk részt ebben a micvában, melyet csak Erec Jiszráelben lehet megtartani. Ha pedig segitünk és adunk, olybá lehet tekinteni minket, mint akik maguk, személyesen megtartják a smitát. És ennek fejében könyörüljön meg az Örökkévaló az ő népén és hozzon ki minket szorultságunkból tágasságba, bőségbe. És virágozzék Juda földje, mint a rózsa, a völgy rögei érleljék meg a gyümölcsöt, Cion igazsággal, törvénnyel váltassék meg, mint ezért imádkozik az Ön barátja nagyrabecsüléssel."

Joszéf Léb Szofer elutazott, hogy meglátogassa neveltfiát, R.Menachemet, elhalt fivére gyermekét, akit közben megválasztottak rabbinak Marosvásárhelyen. Szombaton gyönyörü beszédet tartott a templomban és másnap, hirtelen meghalt. 56 éves volt és apja és nagyapja sirja közt hantolták el a paksi temetőben. Egy egész ország siratta és a legnagyobb rabbik tartottak fölötte gyászbeszédet.

Halálával magára maradt Ráchel rebecen, ez a csodálatos, jótékony asszony, És mint ahogy férje életében méltó volt párjához – ugy volt annak halála után is. Tizenöt évvel élte tul férjét és ezen idö alatt is három árvát nevelt fel, tanittatta, ellátta a három kislányt, majd tisztességgel

R. Joszéf Léb sokat tett Erec Jiszráélért is. Rávette jómódu hiveit, hogy adományozzanak az ereci "Somré Chomot" a Kolél szegényeit és talmudtudósait segitő alapra, hogy az további házakat tudjon épiteni. Ő maga és hitvese két házat is vásároltak, hogy azok menedékhelyül szolgáljanak uj oléknak, mig azok elrendeződnek. Ezt igazolja az a márványtábla, mely a "Baté Ungarn" egyik falát disziti. És ennek szövege Jesájáhu könyvéből (56.fej.5.vers): "Es emléket állitok nekik Házamban és falaimon, monumentumot, mely jobb mint fiak és lányok; örök nevet szerzek nekik..." A szöveg folytatása a táblán: "Hogy ne kelljen az idegennek az utcán hálnia, megnyitom a vendég előtt ajtaimat." (Job.31.fej.32.vers). Boldog az ember, aki ezt megtartja. Legyen ez a tábla emlékül a nagyon kiváló embernek és tudós rabbinak, Joszéf Jehuda ben Chájjé Szara Salitának, a "Jalkut Szofer" könyvek szerzőjének, Paks hitközség rabbijának és hitvesének, Rachel bat Szárá jámbor és jótékony rebecennek, akik a 119-120 e's a 125 számu házakat adományozták vendéglátó menedékháznak. Tették ezt szüleiknek, a nagy gaon Rabbi Eliezer Zussmann ben Lea Szofer z.c.l paksi rabbinak emlékére, ki is 1903 erev jom kipurján hunyt el, valamint hitvesének, a messze földön ismert cadkanitnak, Chaja Szárá bat Mirel nagyasszonynak emlékére, ki 1904-'ben hunyt el Kiszlév hó 6-án.

Amikor a bonyhádi gáon, Rabbi Eliezer Deutsch z.c.l egy külön füzetet adott ki "Pri éc hadar" cimen, hogy buzditsa Izrael Házát, erősitsék Erec Jiszráélt és vásároljanak ott termesztett etrogot — a mi rabbink azonnal melléállt ebben az ügyben. A rabbinikus körökben akkor szokásos, ékes, talán kissé cikornyás héberségü megszólitás után igy ir Deutsch rabbihoz:

"Kezembe jutott felhivása és mennyire örültem, hogy az, amit annyira és oly sokáig fájlaltam, Nagyságodat is foglalkoztatja. Nevezetesen, hogy szent kötelességünk minden erőnkkel segiteni szent földünkön élő szegény testvéreinket. Mert mi közünk a korfui etrogokhoz? Bár kivülről tetszetősek, de termesztőik Korfun olyannyira ellenségei népünknek, hogy zsidó vér tapad a kezükhöz. Arról nem is beszélve, hogy az etrogok kóserságа is kétséges.

Én magam már évek óta nem mondtam áldást, csak erec-jiszráeli etrogra, amit egy megbizható jeruzsálemi embertől vásárolok. És ahol és ameddig befolyásom terjedt, igyekeztem ebben az irányban hatni testvérinkre. De most, látva, hogy méltóságod hajlandó harcolni az ügyért — szivvel és lélekkel melléállok. Tehát kivánom főrabbi-kollegámnak, hogy harca sikeres legyen és mindenütt, hol hallatja tiszta eszméit— találjon meghallgatásra és szavai nyissák meg a sziveket. És a Jóteremtő engedje

Ezen alapszabály készittetett, hogy megerősitse Izrael maradékát, mert a Tóra a mi életünk és jövőnk. Kelt itt, Derecskén, az egylet tagjainak jelenlétében, az első közgyülésünkön, mely megtartatott a péntekre virradó éjjel, Vaéra szidra hetében, az 1901. esztendőben.

Ez volt egyik müve rabbinknak, aki ékes szóval, tartalmas drásákkal, egyénisége bájával vezette nyáját békességben.

1893-ban meghalt bátyja, R. Fischl Szofer, Sárvár rabbija és öt árvát hagyott maga után. A rabbink és hitvese, gyermektelen házaspár, magukhoz vettek kettőt az árvák közül. A kis Menáchem és Jicchák Cvi valóságos szülői házra találtak a rabbilakban. Nevelőszüleik szeretettel gondoskodtak minden szükségletükről. Mikor felnőttek, ők maguk is neves rabbik lettek Izrael házában. R.Menáchem Marosvásárhelyen, mig R. Jicchák Cvi Temesváron.

A rabbi-házaspár egész életét a jótékonyságnak, az árvák megsegitésének és a jesiva-tanulókról való gondoskodásnak szentelte. A rabbi pedig nappalait a jesivának és a hivek ügyes-bajos, főleg vallási kérdései megoldásának szentelte — éjszakákon át ült, tanult és irta müveit. Igy kihozta az értékes és hasznos könyvét, "Jalkut Szofer" cimen, melyet általános dicséret fogadott. Magyarország, sőt a határon túli területek nagy rabbijai a legnagyobb elismeréssel irtak "haszkámá" leveleikben a munkáról. Igy a sinva-i gáon R.Jechezkiél, rabbi Jicchák Smelkis, a Levov-i rabbinikus biróság elnöke, R. Chajjim Jechezkiél, a "Szdé Chemed" szerzője és R. Szimcha Bunim Szofer, akit "Sévet Szofer" néven ismerünk.

Az ötkötetes mü első részét Börésit könyvéről 1894-ben jelenttette meg, rá egy évre Smotról a másodikat, 1898-ban a harmadik kötetet Vajikraról, 1900-ban a negyedik részt Bamidbar könyvéről és 1903-ban a befejező részt Mózes Ötödik könyvéhez irt kommentárjával.

1913-ban jelent meg "Likuté Szofer" könyvének első része a 613. parancsról. Ez a monumentális mü felöleli az összes, minden időkben és minden intézmény által kiadott vallási törvényeket, rendelkezéseket, szokásokat a Misnából, a babiloni és jeruzsálemi talmudból, a Toszeftá, Szifra, Szifré, Mechilta, midrások, a hoáchikus döntvények (poszkim) első és utolsó nemzedékeitől. Sok-sok ezer órai buvárkodás eredménye a könyv, mely egy munkaközösségnek is diszére válna, mig rabbink mindezt egyedül irta meg.

Emellett maradt ideje arra is, hogy alapos kidolgozott válaszokat irjon hoáchikus kérdésekre, melyeket a tavaly, 1982-ben Jeruzsálemben kiadott "Seélot utesuvot divré szofrim" cimü könyvben találhatunk.

És ime a szabályok:

1. Kötelezzük magunkat, hogy minden este 6 és 7 óra között elmegyünk a helyi zsinagóga udvarán lévő bét midrásba, azaz kivéve azt, akinek halaszthatatlan dolga van, el kell utaznia, vagy messze lakik és erősen esik, vagy bármilyen kifogása van, mit a rabbi és a gondnok elfogadhatónak talál.

2. Kötelezzük magunkat csendben ülni és hallgatni a felolvasást, önmegtartóan és nem zavarni fölös és üres beszédekkel.

3. Kötelezzük magunkat, hogyha ránk kerül az előtanulás, ugy otthon felkészülünk, hogy a tananyagot folyékonyan, alaposan ismerve adjuk elő.

4. Ha valaki, bármilyen oknál fogva nem akar előadni, ugy megengedtetik valamelyik társának, hogy helyettesitse. De legalább egy nappal az ő sora előtt kell szólnia, hogy helyettese elkészülhessen otthon a leckére.

5. Ha az egyesület tagjai közül valaki indokolatlanul hiányzik egy előadáson, egy hatos birságot fizet, 24 órán belül a gondnoknak és ez ellen nincs apelláta.

6. Kötelezzük magunkat, hogy minden este legalább egy oldal gemarát tanulunk Rasi-magyarázatokkal és Toszafottal. És ha többet — ugy legyen az Ég áldása rajtunk és kezünk minden munkáján.

7. Az egylet minden tagja köteles évente legalább két koronával hozzájárulni a kiadásokhoz. Ki tud — adjon többet, de a legszegényebb sem kevesebbet.

8. Ha marad a begyült pénzből, ugy vásároljon érte a gondnok misnajot köteteket, vagy talmud-példányokat, vagy más szent könyveket és a közgyülésen sorsolja ki azokat a tagok között.

9. Az előadásokon résztvehetnek azok is, akik egyedül nem tudnak tanulni, de szivesen hallgatnák a Tóra-tanulást. Ezek dupla összeget, azaz négy koronát fizessenek egy évben és jutalmuk a Tóra-tanulás öröme legyen.

10. Évente közgyülés tartassék, hol is a gondnok számot ad a tagoknak a befolyt pénzek mireforditásáról.

11. Ha egy traktátus tanulása befejeződik, ugy jöjjenek össze az egyesület tagjai az Isten és szent Tórája dicsőségére és rendezzenek, valamelyik tag felajánlásából diszvacsorát. Legyen az a nap a tagok örömünnepe.

12. Ha valamelyik tag nem engedelmeskedik a gondnoknak és nem tartja be ezen alapszabályokat, ugy a hitközség rabbija akár magas pénzbirsággal is sujthatja az illetőt.

Az én Kiváló, nemes nagyuri barátomnak, Juda Polláknak, mécsese ki ne aludjon és vejének a szerfölött éleseszü és tudós barátomnak, R. Joszéf Léb Szofernek mécse magas lánggal égjen.

Megkaptam levelét és benne a jó hirt, hogy veje rabbiállást nyert Jesurun gyülekezetében, Derecskén. Gratulálok, nagyon jól esett hallanom, mazal tovot kivánok! Bár jónak látná az Örökkévaló, hogy a siker utjain mindig csak emelkedjék, hogy a Tóra sátrában élhessen és tanithassa gyülekezetét a helyes utra, melyen járjanak. És miként jó jelben kezdődött pályája ugy folytatódjék végig. Jöjjön el a megváltás népünkre, miélőbb szerencséltesse az Ur mindenben. Szeretettel:

Jomtov Lipa Teitelbaum

De még sok más gratuláló levél jött, melyek nyomtatásban megtalálhatók a paksi hitközség (Mázkeret Paks) könyvében.

A fiatal rabbi nagy energiával fogott munkájához, közelről-távolból özönlöttek a tanulók. A rabbi pedig nemcsak tanitott, de mint jóságos atya gondoskodott a diákjai szükségleteiről, megalapitva a Chevrát Mezonot", azaz a menza társaságot, a szegény tanulók támogatására, tudva, hogy ők fogják terjeszteni a Tóra-tudást Izrael kőzepette.

Egyszer egy szegény galiciai árva fiu került Derecskére. Avigdor Langberg volt a neve. R.Joszéf Léb megsajnálta, gondoskodott róla és ellátta mindennel. Az ifju nagyon jámbor és tudós emberré fejlődött és reb Moskovics Eliezer vejéül fogadta. Ez a R. Eliezer nagyapám testvére volt, veje R. Elijáhunak, közösségünk első rabbijának.

Ilyen és hasonló jótétemények jellemezték a rabbit és Ráchelt, a jóságos rebecent, akiknek nem voltak gyermekeik.

A bachurimon kivül a felnőtteket is összegyüjtötte a rabbi és együtt tanult velük. A jobb szervezettség és a rend kedvéért pedig "Lomdé Tora" egyesületet alapitott, melynek tagjai kötelezték magukat nap-napi tanulásra. Unokaöccse jóvoltából itt közölhetjüka szabályzat fotókópiáját, melyet ő maga irt. Az aláirások ma is felismerhetők.

És ime az alapszabály szövege:

Ime összejöttünk a mai napon, mi egymást szerető barátok, a Tóra tanulói és buvárkodói, Derecske hitközség tagjai, hogy megalakitsuk a 'Lomdé Tora' egyesületet, melynek célja a Babiloni Talmud, Rasi és Toszafot nap-napi tanulása. Szives örömmel vállaljuk magunkra az alapszabály paragrafusainak megtartását, lustaság nélkül, félretéve a kényelmet. Egy szivvel és egy lélekkel mondjuk, mint őseink a Szináj hegy lábánál: ...megtartjuk és meghallgatjuk...

Teremtő vigyáz ránk és velünk van a filoszemita Ferenc József. A régi szép, jó békeidők...

1885-től kezdve kezdett felragyogni, folyton csak emelkedett a Szofer család csillaga Derecskén. Az első volt a gáon Rabbi Joszéf Lev Szofer, z.c.l. Ikertestvére volt Leának, aki rabbi Jicchák Jákov Blumhoz, a nagy gaon Amrám Blum fiához ment feleségül. Joszéf Lév és Lea 1862 ijjár hó 20-án születtek. Szüleik: R. Eliezer Zussman és Chájá Szárá, rabbi Joél Unger lánya.

Joszéf Léb kezdetben a zseniális édesapjánál tanult, majd a bonyhádi gáonnál, rabbi Mose Halévy Polláknál és nagyapja, kora egyik legnagyobb tudósa, Háráv Joél Ungár kezéből kapta a rabbi-oklevelet.

Joszéf Léb mesterének volt egy jómódu testvére, Dávid Léb, aki Láposon lakott. Ennek meg egy 16 éves Ráchel nevü lánya. Tanitója, R. Mose Lévi tanácsára, rábeszélésére, Joszéf Léb elvette ezt a lányt. Az esküvő 1883. elul 2-án volt. R. Roszéf Léb, gazdag apósa házában élt és tanult. Az egész láposi közösség tudta, hogy milyen nagy talmid chácham és milyen jámbor ember. Történt pedig, méghozzá szinte egyidőben, hogy elszegényedett a gazdag após és megüresedett a láposi rabbiszék, mert a rabbi más városban kapott állást. A balbószok nagyrésze, akik két évi ott-tartózkodása alatt megismerték és nagyrabecsülték R. Joszéf Lébet – meg akarták választani rabbijuknak. De volt még egy jelölt, a "Jétiv Lév" unokája és a szigeti rabbi, a Kedusát Jomtov" hivei nagy propagandát csináltak neki. R. Dávid Léb nehéz helyzetben volt mert egyrészt ő maga is lelkes hive volt a szigeti dinasztiának, másrészt szerette volna, ha a vejét választják meg.

A problémát a szerény és jószivü vő, R. Joszéf Léb oldotta meg, aki lemondott vetélytársa javára. Elégtételül szolgált neki az a szép köszönőlevél, amit a "Ködusát Jomtov" – tól kapott:

> "Fogadd szivből jövő köszönetemet a jóért, mit tettél, hogy elcsititottad a viszály zaját és helyére állitottad a béke zászlaját. Mert a Szent, dicsértessék a Neve, nem talált jobb áldást Izraelnek, mint a békességet..."

Abban az időben Derecske éppen rabbit keresett s megválasztotta az akkor 23 éves Joséf Lébet, aki 1885 esztendő áv hó 15-én kezdte müködését a közösségben fiatalon, de öregekhez méltó bölcsességgel.

Az első, aki gratulált neki, az a "Ködusát Jomtov" volt.

És ime, a levele:

"A Teremtő segitségével, hétfőn, Bamidbár tórai szakasz hetében, 1885 évben Szigeten.

hadd álljon itt 'Igrot Szofrim' cimü könyvének bevezetéséből egy részlet, mely derecskei tevékenységéről szól:

"Az ember utjait az Örökkévaló határozza meg. Én magam is, hogy eljött az időm élettársat keresni magamnak, otthagytam szüleim házát és 1875-ben eljutottam Derecskére, az ottani hitközségbe... Ahogy megérkeztem, mindjárt hozzákezdtem a munkához: Talmud Tórát nyitottam a kisgyerekek részére, Tóra-támogató egyesületet alapitottam, rendszeresen előadtam a hitközségi tagoknak és a bachuroknak Gemarát, Rasi-magyarázatot, Toszafotot meg Szentirást és drását mondtam minden szombaton. Három évig dolgoztam, igy terjesztve a tudást és erősitve a tanulás szellemét, amikoris 1878-ban megválasztottak rabbinak és a rabbinikus biróság elnökének. Elvállaltam a feladatot, mely a felelősség igájával nyomja a hátat, bár szivemből ellene voltam a rabbiskodásnak. Jesivát alapitottam a bet midrásom drága fiai számára, kurzust tartottam a nagyobb gyerekeknek, hogy megkönnyitsem nekik az átmenetet a Talmud Tórából a jesivára. Jesivámra a körzet minden hitközségéből jöttek bachurok tanulni. De ezen kivül fiatal korom ellenére országos ügyekkel is foglalkoztam, ami szent Tóránkat és annak védelmét illeti, mint ezt láttam és megszoktam édesapám, Izrael fényessége házában, aki élén állt azoknak a harcosoknak, aki a Tóráért, vallásunkért küzdöttek a vallástalanok és a vallás törvényei ellen lázadók ellenében. 1884-ben megválasztottak itt Beregszászon rabbinak...

Mondani, illetve irni se kell, hogy minden szóról-szóra ugy volt, ahogy ezt önéletrajzában irta. És ezt az utat, a tanitást, a Tóra védelmét és terjesztését, a közéleti tevékenységet folytatta Beregszászon is késő öreg koráig. 1930-ban, adar hó 18-án hunyt el Beregszászon. Legyen emléke áldott.

Egyik veje, Ráv Élijáhu Hakohén, Vásárosnaményen volt rabbi, a másik, Ráv Ávrahám Slomo Hirsch, a helyettese volt a beregszászi rabbihivatalban.

R. Slomo Szofer fiatal korának két nagy élménye volt: az orthodoxia és a neológia küzdelme, ami belső zsidó ügy volt és a tiszaeszlári vérvád, amely az egész zsidóságot, buzgókat és vallásilag érdekteleneket egyaránt érintette.

Derecskét nem érintette közvetlenül egyik sem a két nagy megrázkódtatás közül. A belső küzdelemben Derecske egyértelmüen az orthodoxia frontján küzdött. A vérváddal kapcsolatosan pedig, mint a többi sokszáz hitközség, ugy vélte, hogy majd elmulnak a bajok. A

ezért, — dohogva válaszolt: azért a négy aranyért sokkal többet adok, mint ami a hitközségnek jár tőlem.

R. Sálom Weinberger elbeszéléséből végleg megállapitható, hogy a kérdéses két évben, 1876-1877-ben R. Baruch látta el Derecskén a rabbiteendőket. Mivel pedig uj, fiatal rabbit választottak, de még sem akarták R. Baruchot teljesen mellőzni — továbbra is folyósitották neki a négy aranyat, egészen az 1890-ben bekövetkezett haláláig.

Háráv Sálom Weinberger még több érdekes részletet és epizódot irt le erről a mult század második felében élt dédnagyapjáról, az édesapjáról irt "Birkát Smuél" cimü könyvében, mely 1981-ben jelent meg Jeruzsálemben.

Ezek közül itt közlök mégegyet, amely bemutatja 'Baruch nénit' is, akire közülünk még többen emlékeznek.

R. Baruch rosszul lett, elájult, összeesett. Mindenki azt hitte, hogy meghalt. Jöttek a Chevra Kadisa emberei, a földre helyezték, mint az szokás és gyertyát gyujtottak a feje felett. Aztán hozzákezdtek a temetési előkészületekhez, mert az idő sürgetett, ugyanis erev Pészách volt. De Baruch néni nem hagyta eltemetni: Nem, addig, mig a zanz-i R. Chájjim nem ad erre engedélyt, akit értesitettem az esetről. Rövidesen megjött a sürgöny a Zanzitól: R. Baruch magához fog térni és ő fogja a szédert adni.

Ahogy Baruch néni elolvasta a sürgönyt, sajátkezüleg — és aki ismerte, az tudja, volt ereje hozzá — az ágyba emelte a férje látszólag élettelen testét és — a férfi magához tért. De nemcsak magához tért, hanem este már ő maga adta a szédert. Nem is volt sokáig semmi baja. Még azután született néhány gyermeke, köztük az emlitett R. Smelke. "Igy van ez, — mondta Baruch-néni — van ugy, hogy a Cádik rendelkezik és a Teremtő aszerint cselekszik". A gyerekek közül a legfiatalabb, Rabbi Smelke, egy szentéletü férfiu, 94 évet élt.

R. Baruch családjának ismertetésére a későbbiekben még visszatérünk.

R. Slomo Szofer (Schreiber) a Ktáv Szofer legfiatalabb fia volt, öregségére született, 1853 tamuz hó 25-én. Nevét Slomo Eger után kapta. Derecskére, mint emlitettük, házassága révén került, mert elvette a dusgazdag Iszer Fülöp lányát, Brájndilt. Hat évig volt Derecske rabbija, 1878-tól 1884-ig. Bucsubeszédében szellemesen a héber szolgával (eved ivri) hasonlitotta össze magát, aki hat éven át szolgál és a hetedikben visszanyeri szabadságát. Ugyanis Beregszászon választották meg rabbinak. Hat év alatt sokat tett a vallásos nevelésért, a Tóra-tanulás intenzitásáért. Derecskén adta ki Ktáv Szofer Tóra-magyarázatait. De

interregnum. Valószinü, hogyha odament, Bermann rabbi nagy szerénységében elvegyült az ottani sok talmid chácham közt.

Egyébként ezen hiányzó két esztendőről egy érdekességet hallottam R. Elijáhu dédunokájától. A rabbinak a fián, R. Jákov Cvin kivül voltak leányai is. Lea nevü lányát a krasznai R. Jechiél Mendel Mose vette el, a huszti nagy Maharam Schück kitünő tanitványa, kinek mestere rabbi-oklevelet adott. R. Elijáhu megigérte a vejének, hogy majd ő fogja örökölni az állását. De — mint ezt a jeruzsálemi R. Smuel Stern mesélte — mikor eljött a rabbi-választás ideje, a sors, illetve befolyásos emberek azt akarták, hogy ne R. Jechiél Mose örökölje R. Elijáhu "köpenyét". (lásd Elijáhu és Elisa próféták elbucsuzását), hanem — két évvel később — Ráv Slomo Szofer (Schreiber), a Ktáv Szofer fia. Ez a Ráv Slomo Szofer befolyásos derecskei családból nősült. De nem a Fülöp, hanem az ugyancsak jelentős Csillag család volt az, amely meghiusitotta rabbi Jechiel Mose megválasztását. Ez, válaszul, családjával a bácskai Adára költözött.

De még ez sem oldja meg a hiányzó két év rejtélyét, mig nem hallottam hiáráv Salom Weinbergertől a következő történetet: Megboldogult nagyapám, R. Smuél Smelke Schnitzler, egyike a régi Jeruzsálem nagyjainak, Derecskén született 1887-ben (apja, a cádik Baruch, tudós kabbalista rabbija, mig dédapja R. Baruch volt, a kállói bét din elnöke és a hires R. Smelke Nikolsburger veje). R. Baruch Juda Hajdunánásról került Derecskére. Zseniális talmud-tudós volt és fölötte jámbor. Reggeltől estig talitba burkolva, fején tefilinnel ült a bét midrásban, tanult és tanitott, azaz megoldotta a problémáit azoknak, akik megakadtak valamilyen bonyolult szugja értelmezésében. Kapott pedig ezért összesen havi négy aranyat. Ez nem biztositotta számára, mint mondják, az igazi, a bibliai gazdagságot a vers alapján — csak a rabbinikust. Mint ahogy azt az Avot traktátusban olvassuk: "Ki a gazdag? Aki megelégszik azzal, amije van." Bizony, ha nem a neje, a derék "Baruch néni", ki tudja, hogy jöttek volna ki a szerénynél is szerényebb fizetésből. 'Baruch néni' igazi 'éset chájil' volt. Haminchárom évvel élte tul férjét, de sohase fogadott el kegyelemkenyeret.

Visszatérve a kérdéses interregnumra. Ez alatt a "hiányzó" két év alatt a nagytudásu rabbi Baruch látta el a rabbi-teendőket Derecskén.

Mikor a fiatal rabbi Slomo Szofer megérkezett a községbe, hogy eljegyezze R. Iszer Fülöp lányát, összejöttek a módos bálbószok az eljegyzési okirat megfogalmazására. Ültek és vártak. Kire várunk — kérdezte az egyik jelenlévő. Rabbi Baruchra — volt a magától értetődő válasz. Végül nagy késéssel megérkezett és amikor többen haragudtak

kellett hoznia a hithü, vallásos rétegek és a nagy rabbik reakcióját. Igy alakult ki a 'kulturharc' majd folytatódott mint csendes küzdelem az orthodoxia és a neológia közt. Ennek a századvégén duló küzdelemnek központi hőse volt a pozsonyi Ktav Szofer. A mi rabbi Elijáhunk, mint hüséges tanitványa természetesen mestere mellé állott és nem kis mértékben az ő érdeme, hogy Derecske, utolsó percig, hü maradt az orthodox irányzathoz.

R. Élijáhu nem hagyott maga után könyveket. Ezért legalább a responzum levelezésről irunk pár sort, mi közte és a Ktav Szofer közt folyt. Hogy mennyire becsülte a mester egykori tanitványát, azt bizonyitják a levelek, többnyire vallási kérdésekre irt válaszok (Seélot utsuvot) és azok hangja. Igy az Orách Chájjim ötödik fejezetében a megszólitás: "áldások árja és örömek öröme legyen az én nagyon tudós tanitványomnak osztályrésze". A feltett kérdés az volt, hogy mi legyen a tefilinnel, melyet egy nemzsidó talált meg. A Jore Déá 146. fejezetében igy ir a mester: "A Teremtő áldja meg minden jóval a kiváló rabbit, (R. Élijáhut) akinek az esze éles, tanitása zamatos mint az óboré. Örvendeztem, hogy méltóságod, aki békességben él népe közt Derecskén — támogassa és erősitse tovább is a Jóteremtő — egy ilyen tiszta és fontos ügyre bukkant..." (A kérdés az elsőszülöttek kiváltásával volt kapcsolatos). Aláirás és dátum: "az Ön hüségesen szerető barátja, Pressburg.

Ugyanilyen, világiak előtt talán kissé dagályosnak tünő stilusban irta a Ktav Szofér a többi válaszait is, igy a Jore Déa 13. fejezetében, mely a sakter ügyében iródott, aki vágáskor csak egyirányban huzta végig a kést az állat nyakán. (Holachá blo haváá). Vagy az 1858 év tamuz 17.-ről datálódott levél arról, hogy a bivaly, házi, vagy vadállatnak tekintendő a vágás szempontjából.

R. Elijáhu leszármazottairól egy külön fejezetben fogunk megemlékezni. Van egy olyan hagyomány, hogy Rabbi Élijáhu halála után egy Ráv Hersch Bermann nevü követte volna a rabbiszékben, akit mindössze kétévi tevékenység után Ujhelyre hivtak meg. Kerestük ennek az irásbeli igazolását és nem találtuk sehol. Sem Derecskén, ahova állitólag jött, sem Ujhelyen, ahova ment.

Kérdeztük azokat a tudósokat, akik számontartják az egykori magyarországi rabbikat — de nem kaptunk választ. Ujhelyen nem müködött, mert azon időkben ott R. Jirmijáhu Lőw majd fia R. Elazár rabbiskodtak. Az utóbbi minden megszakitás nélkül folytatta édesapja tevékenységét. Kettőjük rabbiskodása közötti időben nem volt

emliti responzumaiban. Igy az Orách Chájjim 5.fejezetében, a 13, a 146 és a 162. bekezdésben és másutt.

Az első rabbink Surányból nősült és egy Heller lányt vett feleségül. 1855-ben választották meg derecskei rabbinak. Unokái és dédunokái szerint 1876-ben hunyt el tévét hó 6.-án, mig a fent emlitett 'Nagy nevek listája' cimü könyv szerint 1876 svát havában. Eszerint husz éven át müködött Derecskén és nem 30 évig mint ezt a "Magyarországi hitközségek története" cimü könyv irja.

Rabbi Élijáhu tette le a hitközség intézményeinek alapkövét. Kezdeményezésére épült illetve bővült a jesiva, a Talmud Tóra, a rituális fürdő stb. Hüséges pásztora volt nyájának. A történész Grünwald azt irja róla, hogy igaz, jámbor ember volt és böjtökkel sanyargatta testét.

Halálát sokan gyászolták és kora nagyjai tartottak felette halotti beszédet. Több ilyen gyászbeszéd (heszped) nyomtatásban is megjelent. Igy Slomo Zalman Spitzer rabbi a 'Tikun Slomo' könyvében és Chizkija Faivel rabbi 'Likuté chavér ben Chájjim' könyvében. Rabbink az első és egyetlen derecskei rabbi volt, akit a helyi zsidó sirkertben hantoltak el. Közben nőtt és fejlődött a hitközség és a század végére az ötven lélek négyszázra szaporodott. De ez párhuzamos a magyar zsidóság gyarapodásával, gazdagodásával országszerte a mult század második felében. Mert reform reformot követett Magyarországon mint általában egesz Európában. Az 1848 / 49 szabadságharc, bár politikailag és katonailag kudarcot vallott, egy nagy eredményt mégis elért: eltörölte a feudalizmusnak a maradványait és ugyanakkor csaknem teljessé tette a zsidók emancipációját. A Deák Ferenc által szorgalmazott 'Kiegyezés' pedig (1867) végleg biztositotta a liberálizmus győzelmét az országban. A közéleti nyugalomhoz nagyban hozzájárult Ferenc József király és császár személye, minden vallás iránt érzett türelme és tisztelete.

A fejlődés másik tényezője volt az a tény, hogy Magyarország nem viselt háborut az 1848 – 1914 közötti időszakban. A hosszu békekorszak hatalmas ipari és technikai fejlődést tett lehetővé. Vasutak, kövezett országutak könnyitették a kereskedelmet, bankok létesültek, melyek viszonylag könnyü hitelt biztositottak. A zsidók pedig, a gyorsfelfogásu, fürge reakcióju, kereskedelmi hagyományokkal rendelkező zsidók pedig ugy siklottak ebben a szabad atmoszférában, mint hal a vizben. Fejlődtek és fejlesztettek: épitettek és épültek. Igaz, ugyanakkor, éppen a nagy szabadság és jólét miatt, sokakban meglazult a kapocs, mely ősi értékeinkhez, Tóránkhoz, parancsainkhoz és intézményeinkhez füzte őket. Ez a "lazulás" – hogy egy túl enyhe kifejezést használjak, meghozta, meg

A DERECSKEI ZSIDÓK TÖRTÉNETE

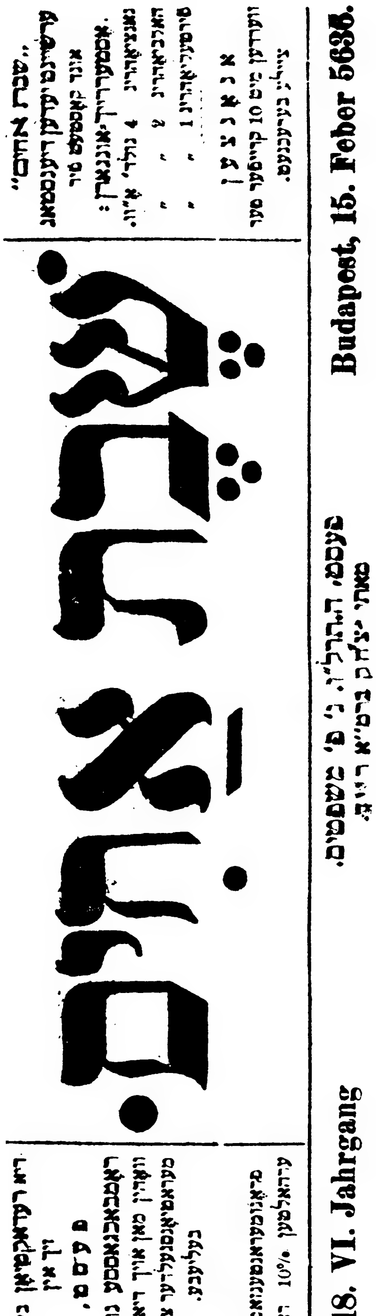
A derecskei zsidó közösségről először a rabbi Mose Szofémek, a nagy Chátám Szofémek responzumaiból tudunk. A Jore Déá 14. része 39. szakaszában ezt irja: 'Békességet és minden jót a nagyszerü és hires mesternek, a nagy rabbi Nátánnak, ki a Debrecen melletti Derecskén lakozik s buvárkodik a Bölcsesség könyveiben'. A Chátám Szoférhez intézett kérdés tárgya egy kósersági ügy arról, hogy a sochétok lefejtik a tüdőről a hályogocskákat és aztán langyos vizben próbálják, hogy nem volt e lyukas a levágott állat tüdeje. A válasz igy végződik: 'Vagyok áldással innen Pressburgból, csütörtökön, tamuz hó 25. — én, az 5621. esztendőben, a frankfurti Mose Szofér.'

Haráv Pinchász Zélig Hakohén Schwartz, a 'Nagy emberek listája Magyarországon' cimü könyvében, az 50. fejezet 27. — i bekezdésében megemliti Derecskét, de csak a következő rövid szöveggel: 'Rabbi Nátán Jákov, a nagyon nagytudásu és igen jámbor rabbija Derecskének. Sok más egykori és régebbi forrásban kerestem, de nem találtam többet sem rabbi Nátánról, sem nyájáról. Ugy látszik hogy létezett már Derecskén egy kis közösség, de szervezett hitközség, még nem, mert annak engedélyezése a helyi hübérurtól függött. Ez azokban az időkben egy Eszterházi herceg volt. Egyébként sehol a körzetben nem voltak hitközségek csak kisebb zsidó települések.

A krónikák szerint az első hitközség csak 1850-ben szerveződött. Hozzátartoztak: Konyár, Sáránd, Pocsaj, Monostorpályi, Esztár, Tépe, Hajdubagos és Hosszupályi kis gyülekezetei.

Áron Fried rabbi unszolására — ki is a Chátám Szofér egyik kiváló növendéke volt és a szantovi világhirü 'Semen Rokéách' mü szerzőjének volt a veje — a derecskeiek felépitették 1851 — ben a templomukat. Két évvel később megalakult a Chevra Kadisa is. Az egész közösség akkor nem számolt többet mint ötven lelket. Az alapitók nevei közül a következők ismeretesek: Joszéf Roth, Slomo Schiff, Kálmán Lindenfeld, Joszéf Csillag, és Ávrahám Schönfeld. A következőkben többször fogunk ezekkel a nevekkel találkozni.

A hitközség első rabbija R. Elijáhu Ás / Eisenstädter / volt. Az akkori események feljegyzői csak keveset irtak róla. R. Ás Vilnából származott és később egyik kedvelt tanitványa lett a Ktáv Szofémak, aki őt többször is

(פעסט.) זאָעבען ערפאַהרען וויר דיא ערשיט=
טערנדע נאכריכט, דאס הרב המאה"ג, הצדיק המפורסם
מו"ה אלי' א"ש זצ"ל, אב"ד דק"ק דערעטשקע יע"א,
נאך איינער פינפוואָכענטליכען קראנקהייט עלה להסתופף
בצל עליון. ביום ד' שבוע העבר פאנד דיא לויה
שטאטט. דיא קהלה הקדושה האט אין עדעלמיטהיגעם
אונד עכט=יידישעם זיננע פיר דיא אלמנת הצדיק
המנו"ה ויתומיו איינען סיפוק בעשטיממט, פיר וועלך'
עדלע טהאט דיעזעלבע דיא האָכסטע אנערקעננונג פער=
דיענט. איינע דירעקטע נאכריכט איזט אונס ביזהער
ניכט צוגעגאנגען. וויר שליעסען מיט דען וואָרטען:
ינוח צדיק על משכבו בשלום, וה' ימחה דמעה מעל כל
פנים, אבי"ר.

(דערעטשקע.) אים אנשלוססע אן איהרען בע=
ריכט איבער דאס הינשיידען של הרב המאה"נ הצדיק
המפורסם מו"ה אלי' א"ש אב"ד דפה זצ"ל וויל איך
**נאָך פאלגענדעס הינצופיגען. הצדיק הנפטר וואר אלס
תם תמים בשלום געלעבט אונד מרביץ תורה וטהרה בכל**
כוחו וואר, דאָך מואס ברבנות געוועזען. אלל' דיעס
ליעפערט דען בעוויז פאָן ויינעם זעהר ערהאבענען
צדקות, וויא אויך דאס ער כל ימיו תורה לשמה גע=
לערנט אינד קיינע וויא איממער געארטעטע הנאת
עו"הז זיך אנשהון וואָללטע. נאָך פינפוואָכענטליכער
קראנקהייט טראט לידער דער בעפירכטעטע פאלל איין,
ויצאה נשמתו בטהרה לדאבון נפש כל מכיריו. צור
לויה פאנדען זיך מעהרערע הונדערט מענשען איין,
אום ביים הצדיק הנפטר גומל חסד של אמת צו זיין.
פאָר דער קבורה וואורדע הרבנית תי' פאָן דער קהלה
אין עהרענווערטהער ווייזע פערזאָרגט, נאכדעם הרב
המאה"נ אבדק"ק איפאָלאָ והרב המאה"נ אבדק"ק פיל=
דעש והרב החריף האברך בנן של קדושים מה"ו שלמה
סופר נ"י הספדים אבהיעלטען. דא דורך לעטצטערען
הספד דיא צייט קורץ וואורדע, קאָננטען ניכט מעהר
הספדים געהאלטען ווערדען. נון רופען וויר וועהמי=
טהיגען הערצענס דעם המנו"ח הצדיק נאך: הוא הלך
למנוחות ואותנו עזב לאנחות, תהי' נשמתו צרורה בצרור
החיים, וזכותו הרב יעמוד לנו תמיד. הכותב בדמע.

Gyászjelentés R. Élijáhu Asch haláláról

seregleltek. A gazdák behozták termékeiket, pénzt láttak és vásároltak ruhát, csizmát egy egész évre valót. A fiatal házasok még butort is vásárolhattak.

A nagyvásár büvös világ volt, különösen a gyermekek szemében: nagy cirkusz mindenféle mutatvánnyal, ringlispillel, jövendőmondókkal, akik mindenki számára elérhető áron kis cédulákra irták ki, hogy mit hoz a jövendő. Az áldások és igéretek egyenes arányban álltak az áraikkal, s természetesen, aki többet fizetett annak több járt, hiszen három dolgon áll a világ s ezeknek egyike az "igazság". Ott voltak a regősök, akik a nemzet hőseiről, a szerelemről és miegyébről énekeltek, hiszen a népnek szüksége volt egy kis szórakozásra is, mert nemcsak kenyéren él az ember.

Persze főztek-sütöttek hust és mindenféle más jót, s az ételek finom szaga betöltötte a levegőt. Ugyan tilos volt ezeket élvezni, ám sok jó dolog maradt a zsidók számára is nyalókák, mézéskalácsok, különféle cukorkák és csokoládék, és mindez fillérekért. De a vásárban be lehetett szerezni praktikus tárgyakat is, mint például bugylibicskát, amit addig használhatott az ember, amig el nem veszett.

Aki nem látott ilyen országos vásárt, az nem tudja, hogy mi a boldogság. Az emberek vásártól vásárig éltek, s az intézmény jól jövedelmező kereseti forrást biztositott zsidó hittestvéreink számára.

Elmondható, hogy a vásárok ősidők óta minden országban fontos szerepet játszottak a zsidók életében. Ott gyültek egybe a kor nagyjai, ott irták elő rendeleteiket, enyhitve vagy szigoritva azokat: tilalmakat hoztak, engedélyeket adtak, válásra és az "águnák" ujbóli házasságára. Sokat irtak a vásárokról, amelyek egyfajta országos, sőt nemzetközi zsidó parlamentet képeztek.

Igaz, a huszadik században a vásárnak ez a — zsidó zsinatot betöltő — szerepe már megszünt, de gazdasági szempontból, a helyi feltételek keretében, továbbra is fontos tényező maradt.

parasztnép takarékos természet, minden szöget felszed, meg a rozsdását is, és gondosan elrak szükség esetére.

Aztan ott voltak a háziállatok: a ló, a tehén, az ökör, a bárány, a sertés, a csirke, a kacsa meg a liba. No meg a hires magyar házörző kutya, és a macska – es a hasznos egérfogó. Minden udvarban állott egy óriás eperfa, az ellátta az egész házat édes gyümölcsével a nyáron át.

S végül, vagy tán mindenekelőtt – a gémes kut, különleges meritő szerkezetével, azzal töltötték meg az állatok itatására kész vályukat.

Mindez csupán az átlagos parasztház udvarának a leltára, nem a jómóduaké. Hogy mi minden más kerül még egy gazdag gazda udvarába, azt nehéz lenne itt felsorolni.

Mint emlitettük, a lakosság többsége földmüveléssel foglalkozott. Volt persze néhány kisiparos is a faluban: suszter, szabó, asztalos, kovács, kerékgyártó. A bábaasszonyok házafalán meg ott függött a "cégtáblájuk", rajta a félreérthetetlen gólyamadárral.

A kereskedelem nagyrészt zsidókézen volt: füszerüzlet, rőfösbolt, épitőanyag, vasáru. Mindezekkel a szükséges cikkekkel ők látták el a falut. Még a temetkezési vállalat is az övék volt. A nem-zsidók nagy gondot és sok pénzt forditottak arra, hogy halottaikat diszes külsőségek közepette temessék el, és a zsidó temetkezési vállalat annak rendje és módja szerint magadta nekik a végtisztességet. Ők még nem fogadták el Rabban Gamliel előirását miszerint a halottak egyszerü vászonban temettetnek el.

Hogy mi volt még zsidókézen? Hát a korcsma. S mikor nem ivott a gój? Reggel, este, télen-nyáron, örömében és bánatában, akár volt pénze, akár nem, ő mindig csak ivott.

A legnehezebb "parnósze" a községeket és a falvakat járó házaló zsidóké volt. (Jellegzetesen zsidó foglalkozás még Jöhosua bin Nun ideje óta). Derecskén főleg libatollal foglalkoztak; a toll vásárlása, cipelése, begyüjtése és szortirozása bizony nagyon fáradságos, vesződséges munka volt.

A kereskedők héthosszat álltak a boltokban vevőre várva, ám hetenként egyszer hetivásár volt, s ilyenkor persze megélénkült az üzleti forgalom. Szerencsénkre a derecskei hetivásár péntekre és nem a szent szombatra esett, mint sok más helyen. Ahol szombaton volt a hetivásár az bizony katasztrófa volt, és előfordult, hogy egyik-másik hitsorsosunkat a szombat megszegésére kisértette.

Legalább évente kétszer "nagyvásár" volt, illetve országos vásár, amikor is kereskedők, árusok az ország minden részéből Derecskére

voltak a fehérnép találkozó helyei, hir-és pletykaforrásai, főleg a koraesti órákban.

A községháza hivatalos hireit és közleményeit egyébként az egyenruhás "kisbiró" vagy "kisdobos" szolgáltatta. A jelentések kihirdetése előtt dobolt egy hosszu sort, s miután összegyült a nép, elkezdte felolvasni jelentenivalóját azzal, hogy: "Közhirré tétetik..." Sajátságos, ritmikus fennhangon deklamált mondatai egymásba olvadtak pont és vessző nélkül. A kisbiró jelentései sok nevetésre és tréfára adtak tápot.

A póstát Turzó bácsi képviselte — évtizedeken át ő volt a levélhordó. Amikor már nagyon öreg és gyenge volt, akkor a póstahivatal "kizárólag" az expressz levelek és táviratok kézbesitését bizta rá, amely tény érzékelteti, hogyan értelmezték derecskei fogalmak szerint a sürgősséget azokban az időkben.

A községháza, járásbiróság, iskolák, továbbá az orvos, a papok, tanitók és hitsorsosaink, főleg a jobbmóduak kivételével, akiknek házai városias stilusban épültek, Derecske népének tulnyomó többsége tipikus parasztházakban lakott. Persze mindenki a maga rangja és módja szerint. Minden ház egy különálló kis gazdaságot képezett.

A ház "nagy" szobája, virágos ablakaival, az utcára nézett. Odabenn széles ágy, párnákkal felpupozva a mennyezetig, a szekrények teteje almákkal kirakva. Ezt a diszes szobát csak nagyon különleges alkalmakkor használták. Utána következett a konyha, benne nyitott kemencével, melynek bubja benyult a szobába és olyan meleget árasztott, mint a központi fütés. A konyha ebédlő — a falán függő edényekkel meg tányérokkal, ebédlőként is szolgált. Utána a kis szoba — mindennapos használatra. A ház előtt az igencsak praktikus hosszu pitvar, itt tartották az évad szerint száritandó termékeket, mint a kukoricát vagy a paprikát. Az udvar mélyén volt a ló és a tehénistálló meg a disznóól; köröskörül a szénaraktár, a góré, ahol a kukoricát tárolták, a galambduc meg a méhkas. Ha nem volt pince a ház alatt, hát volt legalább egy verem, szalmával lefedve, amit télen megtöltöttek jégtömbökkel: ez szolgált "frigidair" — -ként egész éven át. Igaz, anélkül is elég hüvös volt, és a krumplihoz meg a zöldségfélékhez nem kellett jégszekrény.

Kilhasználták a padlást is. Ott lógott a szalonna, ott csüngtek a szöllőfürtök, ott tárolták zsákokban a diót. S hogy mi-minden akadt még az udvarban? Hát az eke, a kasza, a sarló, aztán különféle őrlő szerszámok, épitőanyagok. No még jáormszerszámok, iga, nyereg, miegymás. Mindig minden javitásra, ujitásra, használatra-készen. A

vakulásig való verejtékes munkával kereste kenyerét. Foglalkozásuk rányomta bélyegét a falu fejlődésének minden területére.

A falunak nem voltak kövezett utcái, csak egy főutcája volt, tulajdonképpen az országut, amely kettészelte és Debrecenbe vezetett. A későbbi időben kikövezték a faluban a Konyárra és Szovátra vezető utakat is. Voltak viszont szép, széles járdák s ez nagy segitséget jelentett a nép számára, különösen az őszi hónapokban amikor nyakig ért a sár.

Hogy kinek s minek kőszönhette a falu a kényelmes, kikövezett járdáit — annak a meséje ugy hangzik, mint valami legenda. A királyi ház egyik sarja, Köpel Károly rangján aluli házasságot kötött amiért is Derecskére számüzték. Minthogy örökösök nélkül halt meg, a falura hagyta a vagyonát, abból tellett a járdákra meg más közcélokra.

A huszadik század elején, amikor még nem volt villanyvilágitás és a faluban koromsötétség uralkodott, nagy ujdonság volt a zsinagóga gázvilágitása. A templom diszes rézmü-lámpái látványosságszámba mentek.

A falu közepén emelkedett az égnek a református templom tornya sokféle harangjával. Minden harangnak megvolt a maga különleges ideje és rendeltetése. Volt harang, amelyiknek kongása a pontos időt, illetve az órát jelezte. Igy egy harangkongás egy órát jelentett, kettő természetesen kettőt s igy tovább 12-ig, az ebéd idejéig. S valóban, a legtöbb család — a miénk is — ügyelt rá, hogy pontosan akkor tálalják a meleg levest, amikor tizenkettőt üt a toronyóra.

Amikor az egyház hiveî közül meghalt valaki, vékonyhangú harang csendült: ez volt a lélekharang. A viharos harangzugás természeti csapást jelzett, vagy rendkivüli esetekben tüzet.

Mint minden falunak, amelyik adott hirnevére, Derecskének is volt önkéntes tüzoltósága. Soraiban voltak zsidók is, és ha szombaton ütött ki a tüz, kivonultak oltani a zsidó önkéntesek is — különleges rabbinátusi engedéllyel — a szolidaritás jegyében és a békesség kedvéért.

A falu "legtökéletesebb" közlekedési eszköze a vicinális vasut volt. Az első gépkocsik csak — ritka számban — a harmincas években tüntek fel. A teheráruszállitás lovas szekereken történt.

Ami a vizellátást illeti — hát minden udvarban volt kut, de annak vize nem volt iható és főzésre sem volt használható. Az udvari kut vize főleg arra volt jó, hogy megtölsenek vele egy nagy hordót, szükség esetére, ha tüz törne ki. Ezt rendelet irta elő. Ivó-és főzésre használható vizzel a falu különböző pontjain furott artézi kutak szolgáltak. Ezek az artézi kutak

jogositványokat és engedélyeket, mint az italmérési engedélyt, néhány zsidó családnak megélhetési forrását. Ez a hatóság a főszolgabiróság volt, és a főszolgabirói tisztség egyike volt azoknak, amelyet nemcsak zsidók, de még zsidó-barátok sem nyerhettek el soha.

Derecske története valamikor a XIII. században kezdődött. A századok során a helység különböző hatalmak fennhatósága alá került, az akkori idők (és talán mind a mai napig érvényben lévő) elve: az ököljog alapján.

A XV században Európa akkori rémei, a törökök birtokukba vették és több, mint 150 esztendőn át uralták Magyarország jelentős területeit. Derecskét két izben foglalták el: 1659-ben és 1693-ban. A falu egyik negyedét Pogányvárosnak hivják – utalás a törökök egykori lakóhelyére. Amit egyébként számos, a környéken talált lelet bizonyit.

A török korszak után kezdődött Magyarországon a kuruc-labanc háboru, melynek befejeztével, mint fent emlitettük, ezer kuruc harcost telepitettek le Derecskén.

A falu a hires Eszterházy főuri család hitbizománya lett. Másutt, a burgenlandi "hét hitközségben" (Sevá Kehilot) az Eszterházyak pozitiv magatartást tanusitottak a zsidó települések iránt, de ezen a vidéken kevésbé voltak nagylelküek és hosszu ideig nem engedélyezték zsidók letelepedését a fennhatóságuk alá tartozó területen.

A csapások között, amelyek a története során Derecskét érték, a legsulyosabbak: az 1791-es sáskajárás, amely elpusztitotta az egész termést határában; az 1831-es kolerajárvány pedig 455 áldozatot vitt a sirba.

Egyedülálló esemény volt Derecske történetében a fiatal I. Ferenc József király és hitvese, Erzsébet királynő látogatása. Ekkor már fennállott a zsidó hitközség, és az idősek, akik szüleiktől hallották, mesélték, hogy a zsidók nagy lelkesedéssel fogadták őket, mert "Hákirá'h" (Őfelsége – 'Hákészár Járom Hodó' kezdőbetüiből) nagylelkü uralkodó volt, és a zsidók, mintha hitsorsosuk lett volna, "Reb Efrájim Joszef" -ként becézték.

Borovsky történelemkönyvében megemliti, hogy Derecskén sókitermelés (sziksó) is volt. Egyidejüleg egy Avrahám Mandel Mahrer nevü zsidó turista, aki a mult század derekán bejárta egész Magyarországot, 1856-ban megjelent "Uj világ ösvényein" c. könyvében ugyancsak emlitést tesz a Bihar megyei "sziksó-főzésről és csigáiról hires" Derecskéről.

Derecske lakosságának tulnyomó többsége földmüves volt, aki látástól

A "SZÁLLÁS"

Derecske egy nagy falu Bihar megyében a magyar galut keleti határán. A falu közel esik Debrecenhez, a nagy magyar alföld nagyvárosához, és a II. világháboru kitörésekor több, mint 10,000 lakóst számlált.

Magának a Derecske névnek nincs különösebb jelentése, értelme a magyar nyelvben, habár a "ke" szóvég mintha kedveskedni kivánna a falunak.

S valóban, volt valami báj a helységben; a szép nagy falu rendezett utcával, széles piacterével és gyönyörü fákkal körülvett tiszta házaival messze elütött a környékétől. Legtöbb házát gondozott, virágos kertek övezték sok gyümölcsfával, melyek évadonként bőséges terméssel szolgáltak, tavasszal cseresznyével, ősszel meg dióval.

Közgazdaságilag Derecske Bihar megyéhez tartozott, de földrajzilag, továbbá fejlődése és lakosságának összetétele révén közelebb esett a Hajdusághoz. Lakósai szinmagyarok voltak, eltérően más falvaktól, melyekben szép számmal éltek románok, szlovákok, svábok meg szerbek. A falu uralkodó vallása protestáns. A közeli Debrecent, a Hajduság "fővárosát" "a kálvinisták Rómájának" is nevezik. Derecske lakói kuruc harcosok ivadékai. Mintegy ezer obsitos kurucot a XVIII. század elején II. Rákóczi Ferenc telepitett le Derecskén és különleges kiváltságokkal ruházta fel őket.

Ezek a különleges kiváltságok és jogok voltak nagyrészt az okai annak, hogy zsidó hosszu ideig nem telepedhetett le a környéken. (A debreceni zsidó hitközség is csak mintegy tiz évvel a derecskei előtt alapult meg. Megengedték ugyan a zsidóknak, hogy ott kereskedést folytassanak és közlekedjenek, de polgárjogot nem kaptak és éjszaka nem tartózkodhattak a városban.)

Derecske népének megélhetését jórészt a földmüvelés biztositotta, buzát és kukoricát termeltek, dohányt és zöldségféléket. Különösen a hagymájuk volt hires. A jobbmódu gazdák birkanyájat tenyésztettek; a gyapju nagyon értékes volt.

Derecske volt a "derecskei járás" székhelye — egyfajta közigazgatási központ, ami által uralta a környékbeli kisebb falvakat. Volt benne járásbiróság, középiskola, no meg csendőrség, ez a kegyetlenségéről hirhedt, rettegett alakulat. Itt székelt a hatóság, amely kiadta a különböző

A törökök kiüzése (17. század végén) nem hozta meg az nyugalmat. Kitört a kuruc lázadás a Habsburg uralkodók és katonáik, a labancok ellen. Ebben a korban a zsidók sokat szenvedtek mivel a lázadók a Habsburgok támogatóit látták bennük. Am "minél inkább elnyomták oket, annál inkább szaporodtak." A zsidók behatoltak olyan megyékbe, amelyekben az ideig nem telepedhettek le, és a 17. század végén a magyarországi zsidóság már mintegy 80,000 lelket számlált.

Az országban az abszolutizmus elve és a feudális rendszer uralkodott. A legfőbb hatalom az uralkodó kezében volt, aki jogainak egy részét a főurak kezébe tette le. E két hatalom érdekei nem mindig voltak azonosak és az érdekellentétek nagy kihatással voltak a zsidók életfeltételeire. A feudális rendszer keretében a zsidók a főurak hatáskörébe tartoztak, ezek szabták meg a zsidó közösség jogait és kötelességeit. Általában kevés jogot és sok kötelességet.

Derecske és könyéke Eszterházy herceg birtoka volt, s ő egyike volt az utolsóknak, aki megengedte, hogy a zsidók ott hitközséget alapitsanak. Ezt a jogot a derecskei zsidók csak az 1948-as szabadságharc idején szerezték meg, amikor is liberálisabb szelek fujdogáltak az országban. (A legtöbb magyarországi zsidó hitközség jóval korábban alapult meg.)

A rövid történelmi bevezetés csak háttér-ismertetésként szolgál. Ettöl **kezdve saját** ügyünkkel és kulturánkkal, a derecskei szent hitközséggel foglalkozunk.

(Ami a zsidó kérdést illeti, nem vagyok bizonyos benne, hogy ez a diszitő jelző jogosult-e.)

Ebben a korban, a XV. század derekán, mintegy 20,000 zsidó élt Magyarországon.

Megélhetési forrásuk hasonló volt a keresztény Nyugaton élő zsidókéhoz – bel-és külkereskedelem, pénzváltás, bankügyletek.

A Mátyást követő királyok, Ulászló és fia, II. Lajos alatt az ország hanyatlásnak indult és 1526-ban Mohács mellett döntő vereséget szenvedett a törököktől. Lajos elesett, serege megsemmisült és Szulejmán szultán ellenállás nélkül foglalhatta el Budát, a fővárost.

Ebben a korban tünt fel a Tirno-i Ejzik rabbi "Minhágim" cimü könyvével, a vallási törvények és hagyományok gonddal szerkesztett gyüjteményével. A könyv rendkivüli népszerüségre tett szert és jidis nyelvre is leforditották.

Buda eleste után Magyarország három részre szakadt: egy részét a törökök foglalták el, a meg nem hóditott rész a Habsburgok uralma alá került, s a harmadik, Erdély, önálló állam lett. A zsidók helyzete a török hódoltság alatti területeken volt a legkedvezőbb s ennek folytán jelentős zsidó bevándorlás indult meg a balkáni államokból. Az ujonnan bevándorolt szefárd zsidók hitközséget alapitottak Magyarországon, de az idők folyamán beolvadtak az askenáz zsidóságba.

A Habsburgok uralma alatti területen a zsidók helyzete kevésbé volt jó, az egyház ellenséges magatartása miatt állandóan fenyegette őket a kiüzetés veszélye. Erre csak azért nem került sor, mert gazdasági szempontból nélkülözhetetlennek bizonyultak. A szokásos zsidó foglalkozások uj megélhetési forrásokkal bővültek: különböző koncessziók, engedélyek, mint pl. vásári engedélyek bérbe vételével és adásával. Ez egyrészt növelte a zsidók kereseti lehetőségét és befolyását, másrészt viszont gyülöletet szitott ellenük – állandóan visszatérő folyamat a galuti zsidóság történelmében. Egyidejüleg Erdélyben a zsidó élet fejlődésnek indult és nagy lendületet kapott, hála a felvilágosult uralkodóknak, közöttük elsősorban Bethlen Gábornak. Ezeknek köszönhető, hogy Erdélyben számos zsidó nagy befolyásra tett szert. Igy magas állami poziciókba jutottak, mint tanácsosok szolgáltak, kitüntek mint orvosok, fontos iparágakat üztek, kereskedelmi kiváltságokat élveztek és szabadon gyakorolhatták vallásukat.

Az akkori magyarországi zsidóság életében és irodalmában nyomot hagyott Sábtáj Cvi, az álmessiás feltünése és annak egy vadhajtása a frankista mozgalom is.

Ez idő tájt a zsidók már letelepedtek Magyarország egyes részeiben. Ők tartották fenn a kereskedelmi kapcsolatokat a Nyugattal. A kereskedelmi utvonalak közelében telepedtek le, főleg a nyugati határvárosokban és a Duna partjain.

Létezésükről a királyságnak a zsidókra vonatkozó törvénykezései tanuskodnak. Az Aranybullában, az egyik legkorábbi európai alkotmányban, amelyet II. Endre király 1222-ben bocsátott ki, vannak a zsidók státuszára utaló kitételek. Részben a javukra, részben a kárukra.

A zsidók ottlétéről tanuskodó további döntő bizonyitékokkal szolgálnak a XI. századból származó zsidó vallási döntvények. Ezekből, egyebek között kitünik, hogy a magyarországi zsidók kereskedelmi kapcsolatban álltak Németországgal.

Tudunk továbbá népünk Magyarországon élő egykori bölcseiről is. A "Pardesz" c. könyvben, melynek állitólag Rasi a szerzője, emlités tétetik "Jicchák rabbinkról, Hágár országából." Magyarországot "Hágár" névvel illették. A Bávli Gemárá Joma traktátusa 11. oldalán ez áll: "Bölcseink igy tanitják: "szegezzetek mezuzát **kapuitokba** azaz házatok kapujába, az udvarotokéba és az ország kapujába is." És a Rasi megmagyarázza: **"Egyet az ország kapujába."** Ennek magyarázata: van egy ország, amelyet sok-sok mérföldön át hegyek és erdőségek vesznek körül és csakis kapukon keresztül lehet oda ki vagy bejutni — ilyen például Hágár országa."

Az Árpád-ház kihalása után különböző örökösök uralkodtak az országban. Közülök kitünt Nagy Lajos, aki az egyház kivánságára megpróbálta áttériteni a zsidókat a keresztény hitre, s miután kisérlete kudarcot vallott, elrendelte kiüzetésüket az országból. Később ezt a rendeletét, gazdasági okokból visszavonta, de a kiüzött zsidóknak csak egy része volt hajlandó visszatérni, a többiek szétszóródtak a szomszédos Csehországban és Lengyelországban.

A vérvád is osztályrészül jutott Magyarország zsidóságának: 1494-ben Nagyszombat városában 12 mártirt vetettek máglyára — kinvallatás után.

Lajos után Zsigmond király került uralomra, aki főleg az egyház ügyeivel, igy az "eretnek" Jan Husz, a reformáció előfutárja likvidálásával volt elfoglalva. A 15. század harmincas éveiben kezdődött a törökök behatolása Magyarországra, akik ellen Hunyadi János, a királyság kormányzója, vivott sikeres csatákat. Fia, Mátyás, az ország királya és a magyar történelem egyik legfontosabb alakja lett, kinek neve a népi legendában, mint "Mátyás király, az igazságos" maradt fenn.

A GALUT HÁGÁR ORSZÁGÁBAN

Európa közepén a történelmi Nagy-Magyarország háromnegyed részét a magas Kárpát hegyek vették körül és területét két nagy folyam szelte át: a Duna, amely Németországban ered és Magyarország területén áthaladva a Fekete Tengerbe torkollik és a máramarosi hegységben eredő Tisza, amely Délmagyarországon ömlik a Dunába.

Az időszámitás előtt ennek a területnek egy része Pannónia néven a római birodalomhoz tartozott; később senki földjévé vált, különböző népek foglalták el, közöttük a hunok, "Európa réme" élén királyukkal, Attilával "az Isten ostorával."

A magyarok – vándor törzsek és bátor harcosok – honfoglalása a IX. század végén, 896-ban történt.

A magyarok őshazája Ázsiában, Szibéria nyugati részében volt. Eredetileg hét törzsből tevődtek össze. A legjelentősebb törzs főnökét, aki alatt egyesültek, Magyarnak hivták, innen a későbbi nemzet neve. A magyarokat nyilván a nehéz életkörülmények késztették arra, hogy Nyugatra vándoroljanak; Vezérük, Árpád, vezetése alatt behatoltak a vereckei szoroson és 'Blitzkrieg' – szerü roham-támadással foglalták el a Magyarország néven ismeretes területet.. As ott élő szlovák népeket leigázták, aztán, mintegy hetven éven át folytatták öldöklő-fosztogató portyázásaikat Nyugat felé, mignem I. Ottó német király 955-ben döntő csapást mért rájuk az Augsburg-környéki Lechfeld csatatéren. Ez a vereség véget vetett terjeszkedésüknek, s arra késztette őket, hogy véglegesen letelepedjenek Magyarország területén és beolvadjanak a keresztény Nyugatba és kulturába.

A magyar királyság alapjait Géza, a törzsek feje (Árpád dédunokája) vetette meg, de fia, Vajk hozta tető alá, aki a keresztényektől az István nevet kapta. István rákényszeritette akaratát és keresztény hitét az összes törzsekre és csirájában elfojtott minden lázadási kisérletet. A törzsi hagyományokkal szemben ő juttatta érvényre a monarchikus kormányzat elvét. Megvetette a nyugati szellemü keresztény királyság alapját, bevezette a közigazgatás rendszerét és az országot megyékre osztotta, amelyeknek élén a királyhoz hü ispánok álltak. Halála után István királyt szentté avatták. Az Árpád-ház 300 esztendőn át uralkodott. Utolsó királyuk, III. Endre, 1301-ben halt meg, és nem hagyott örököst maga után.

hitközség kitörlődött az élet könyvéből... Ha mi most nem szólunk, ha még egy kicsit várunk, emléke is elszáll, azt se tudják, volt e...

Ezért égi és földi biztatást és beleegyezést érezve, az ő megmaradottjaik magukra vállalták ennek a könyvnek megirását, hogy tőlük telhető emléket állitsanak azoknak, akik életükkel és a halálukkal megszentelték a Törvényt, akik égi fényességgel ragyogják be a mi életünket. Hadd legyen ez a könyv emlékoszlop, sirkő az ő leszármazottaiknak, amelyet kezükbe véve elsirhatják lelkük panaszát és elmondhatják az árvák Kádisát. Mert a rájuk váró emlékezés szent örökségünk, örök utmutatónk nekünk és gyermekeink gyermekeinek. Megtisztulásul és például legyenek azok, akik ránkhagyták az Igaz Tórát.

★

És ha mások számára Derecske egyike a sok szent közösségnek Izrael történetében, nekünk és utódainknak megkülönböztetett Szeretteink ők, gyökerünk és büszkeségünk ők, érdemeik vigyázzanak ránk, amerre csak járunk.

Igy éreztünk mi, a nagyok és szentek utódai, amikor magunkra merészeltük vállalni, hogy lelkünk szép szándékát ajánljuk fel nekik és hisszük, hogy elfogadják tőlünk e szavakat, mint árvák kádisát szüleik sirjánál.

ISTENEM, TEREMTŐM,

Te nyisd szóra számat. Azok helyett szólalok meg, azoknak a szavát próbálom elmondani, akik a derecskei Szent Közösségből, kevesen a sokból, kicsik a nagyokból megmaradni rendeltettek. A Tiszták, a Szentek emlékezetét szolgálja igyekezetem, fogadd el hát ajkaim beszédét, amikor emlékezem és amikor emlékeztetek, mert igy parancsolja Törvényed bennem, ezért küldettem...

Hiszen az ember és az ő gyülekezete a fához hasonlatos. Gyönge hajtása termőföldbe kerül, mélységes mélyről szivja táplálékát, magasságos végtelenből száll rá a harmat, megerősödik, megnövekszik, ágakat feszit, levelét, lombját kiterjeszti, megbimbódzik és virágba borul, árnyékában megpihen a fáradt és nyugalmat talál az ut vándora, édes gyümölcse szomját-éhét oltja...

Ahogy az évek telnek, ugy teljesedik koronája, ugy erősödnek gyökerei, ugy ujul meg évről-évre, egyre többet, nagyobbat igérve...

De ha kegyetlen kéz letaglózza törzsét, százszálu gyökerét földből kiszaggatja, megmaradhat-e vajon? Bizony, elsorvad, mint amit forró sivatagi szél kidöntött, elhervad, kiszárad eleven szépsége...

Ilyen kis hajtásként indult a derecskei hitközség is. Néhány odavetődött zsidó összeállott és még tán előbb, mint a maguk holnapjáról, gondoskodtak Hitközség megalapitásáról. Rabbit, vezetőt kerestek maguknak, aki bölcsességével és a Tórával az ajkán tanitotta az utat, amelyen járjanak, a Tórának és Istenfélelemnek az utját.

A hitközség pedig hamar kifejlődött, kivirult, hire-neve egyre terjedt. Meglelte benne hajlékát a Tan és Istenfélelem lett legfőbb kincse. Jóság és igazság lakozott benne és az egymást váltó vezetők áldott müködése minden reményt indokolt a jóra...

Amikor hirtelen jött a Vész. Kidőlt a fa, mintha soha nem élt volna, soha nem is lenne... Izráel gondviselője nem hagyja el népét, de a derecskei

תשמ"ד – 1984

Yeda-Szela nyomda, Telaviv, Balfour u.6.
Tel: 03-200915

EMLÉKKÖNYV

DERECSKE
és vidéke
ZSIDÓSÁGA

irta
MOSKOVITS ÁRJE

héberből forditotta
DR. BERG JÓZSEF

A DERECSKEI GYÜLEKEZET MARADÉKÁNAK KIADÁSA

Moskovits Árje/Derecske Zsidósága